

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

Издавач:

Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

За издавачот:

Проф. д-р Славица Велева, декан на факултетот

Главен и одговорен уредник:

Максим Каранфиловски

Меѓународен уредувачки одбор:

Јован Ајдуковиќ (Србија)

Максим Каранфиловски (Македонија)

Биљана Мирчевска-Бошева (Македонија)

Бранко Тошовиќ (Австрија)

Незрин Самедова (Азербејџан)

Ала Шешкен (Русија)

Лектура:

Милица Миркуловска

Компјутерска подготовка и печат:

БороГрафика

Тираж:

300 примероци

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

**РУСКО-МАКЕДОНСКИ ЈАЗИЧНИ,
ЛИТЕРАТУРНИ И КУЛТУРНИ ВРСКИ**
5

Во редакција на Максим Каранфиловски

Скопје, 2014

СОДРЖИНА

Предговор	13
------------------------	----

Поздравно обраќање на Н.Е. Олег Шчербак, амбасадор на Руската Федерација во Р. Македонија	15
---	----

Пленарни предавања

Алла Геннадьевна Шешкен Русско-македонские литературные связи и их эволюция в 1945-2000 годы	19
---	----

Блаже Ристовски Рускиот славист С. Б. Бернштејн и македонскиот литературен јазик (по повод 100-годишнината од неговото раѓање)	33
---	----

Лингвистика

Алчевска Ирен Глаголите со префиксот пере- во рускиот наспроти глаголите со префиксот пре- во македонскиот јазик	51
---	----

Наталия Владимировна Боронникова, Елена Владимировна Верижникова Междометия в македонском языке (разработка концепции Словаря) ...	59
--	----

Елени Бужаровска Глаголите за перцепција како прагматички маркери во македонскиот и во рускиот јазик	83
---	----

Татјана Сергеевна Ганенкова Предлог как часть речи	93
--	----

Александра Гецовска Етимолошкиот развој на зборообразувачката деривација господ(ин) на македонско-руски план	111
---	-----

Светлана Давкова-Ѓоргиева Кон именувањето на покуќнината и садовите (македонско-руски паралели)	123
Е.В. Ерофеева, Н.В. Боронникова, Е.С. Худякова, Т.И. Ерофеева Проект Базы Данных „Русская устная спонтанная речи Пермского края“	137
Тамара Ивановна Ерофеева Културно-речева ситуација города: аспекти истражувања	147
Елена Јурьевна Иванова Частица ЛИ в русском и македонском языках	161
Красимира Илиевска Живот живее – Во општословенски контекст –	169
Јане Јованов Развој на наставничките компетенции на идниот наставник по руски јазик	179
Максим Каранфиловски За некои значења на императивот во македонскиот и во рускиот јазик	185
Марија Емилија Кукубајска Компаративно истражување: 1. Културна, етничка и религиозна генеалогичка на Хазарите во руските и околните територии и 2. Христијанската мисија на св. Кирил меѓу Хазарите	197
Лилјана Макаријоска Еленка Стоевска-Денчова Кон лексиката поврзана со обредната структура раѓање	211
Јулија Александровна Мареева Русские наречия как категориальный класс слов в зеркале македонского языка	223
Михајло Марковиќ Соња Новотни Редукцијата на еровите во Слепченскиот патерик, наспрема развојот на еровите во ракописите со руска редакција	231

Милица Миркуловска

Конструкции што изразуваат валентен (актантен) таксис
во македонскиот јазик и извесни руски еквиваленти 241

Инна Александровна Меркулова

Близость лексических ядер македонского и русского языков 257

Бильана Мирчевска-Бошева**Јасминка Делова-Силјанова**

Семантиката на *крвѝта* во емотивната фразеологија
(врз примери од македонскиот, од рускиот и од чешкиот јазик) 263

Соња Новотни**Михајло Марковиќ**

За промените во консонантскиот систем и во консонантските групи
во Слоештичкиот патерик, во споредба со консонантскиот систем
во ракописите со руска редакција 273

Незрин Г. Самедова

Начинательность видовая и невидовая:
о чём свидетельствуют данные русского языка? 285

Роза Тасевска

Антонимите во кратките фолклорни форми 307

Екатерина Терзијоска**Мария Анатолевна Смирнова**

Нијанси на белото во рускиот и во македонскиот јазик 317

Рина Усикова

Јазичната ситуација и јазичната политика
во Република Македонија 325

Литература, превод, култура, историја**Вера Антиќ**

Кон руско-македонските врски 333

Здравко Божиновски

Најновите дострели во македонскиот
уметнички препев на руската класична поезија 339

Наталья Александровна Бондаренко Искусство и культура Македонии в трудах русского ученого Н.П.Кондакова	347
Родна Величковска Македонско-руското традиционално народно пеење во контекст на структурно типолошките истражувања	355
Марија Ѓоргиева-Димова Семиотичките премиси на историјата	365
Софья А. Заболотная Представление ономастической системы художественного текста в переводе на македонский язык (на примере переводов произведений М.А. Булгакова)	383
Соња Здравкова-Цепароска Улогата на руската кореографија во конституирањето и развојот на македонскиот балет	393
Лидија Капушевска-Дракулевска Една можна паралела: Марина Цветаева и Лилјана Дирјан	409
Викторија Коларовска-Ѓмирја „Руската тема“ во творештвото на Гоце Коларовски	419
Евгений Колосков Российско-македонские отношения (1991-2001 гг.): основные вехи ...	429
Даринка Крстанова Културата низ историскиот бран на руската дипломатија и бранот на руската заедница во Битола	439
Стефанија Кузманова Народните верувања и суеверија како дел од секојдневието на македонскиот и на рускиот народ	451
Весна Мојсова-Чепишевска Македонската литература и култура Низ научно-книжевната призма на академик Ала Шешкен	461
Кристина Николовска Поетскиот „вулкан“, на Андреј Вознесенски	473

Елена Сергеевна Обухова

Особености на преводот на личните имиња во поемата
на А.С. Пушкин „Руслан и Лјудмила“ на македонски јазик 481

Димитар Пандев

Јазичната слика на светот во „Буре барут“ / „Пороховая Бочка“
(македонско-руски паралели) 497

Катерина Петровска – Кузманова

Николај Кољада на македонската театарска сцена 517

Наталџа В. Прасолова

Научные связи Р. Македонии
с Библиотекой Российской Академии наук 527

Науме Радически

Пресоздавањето на минатото и создавањето визији за иднината
во поезијата на Анте Поповски и Андреј Вознесенски 535

Димитрија Ристески

Руско-македонските книжевни врски во почетокот на 21 век 551

Александр Н. Сквозников

Македонский вопрос в русско-австрийских
отношениях в конце XIX - начале XX века 561

Славица Србиновска

Толкување на творештвото на Виктор Пелџевин
низ призмата на македонскиот културолошки контекст 573

Соња Стојменска-Елзесер

Навраќање кон руската класика: обломовштината денес 589

Лидија Танушевска

Лук или кромид? Целта на преводот 597

Кирил Трајковски

Действительное причастие в македонских переводах 605

Оливер Цацков**Кирил Цацков**

Сергеј Михајлов – музички педагог, творец и реализатор
на првата опера во Македонија „Паљачи“ од Леон Кавалов 635

ПРЕДГОВОР

Македонско-руските контакти во областа на науката и културата, како и во областа на јазикот и литературата имаат своја долга историја. Универзитетите секогаш имале определена своја улога во нивното одржување, развој и негување. Руските универзитети, како историски постари, низ историјата дале голем придонес за Македонија и за него е пишувано многу, а сигурно е дека и уште ќе се пишува. Со формирањето на првиот македонски универзитет „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје, а подоцна и на другите македонски универзитети започнува периодот кога и македонските универзитети го даваат својот придонес во меѓусебните контакти. Сепак, водечка улога во развојот на тие контакти имаат Катедрата за словенска филологија при Филолошкиот факултет на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“ и Катедрата за славистика заедно со Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици и Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ на Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ во Скопје.

Меѓусебната соработка, контактите и истражувањата резултираа со потребата од организирање научни конференции за да се сумираат резултатите од дотогашните истражувања, како и да се дискутира за аспектите на иднината воопшто. Веќе во 1995 г. созреаја условите и во Охрид при непосредна соработка со Меѓународниот семинар за македонски јазик, лиетратура и култура се одржа Првата македонско-руска научна славистичка конференција под заеднички општ наслов „Македонско-руски јазични, литературни и културни врски“. За нејзиното значење и вниманието кое таа го предизвика доволно зборува фактот дека на нејзиното отворање присуствуваа Претседателот на Р Македонија г.Киро Глигоров и Архиепископот охридски и македонски г.г. Михаил. Триденевната работа резултираше со Зборник од трудови на научни работници од сите тогашни македонски универзитети и од повеќе руски универзитети во Москва, Санкт-Петербург, Воронеж и Перм.

По три години, во 1998 г. во Москва на Универзитетот „Ломоносов“ се одржа Втората руско-македонска славистичка конференција, а по неа во 2001 г. во Охрид се одржа Третата

македонско-руска конференција. Четвртата конференција по ред се одржа во март 2009 г. на Филолошкиот факултет на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“ како IV Российско – македонска конференција “Проблеми македонского языка, литературы и культуры в славистическом контексте”.

Петтата македонско-руска научна конференција се одржа во Охрид од 17 до 19 јуни 2012 г. со учество на повеќе од 70 референти (од кои околу 50 активно и дваесетина само со приложен реферат). На свеченото отворање со поздравни говори до учесниците и присутните гости се обратија ректорот на Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ проф. д-р Велимир Стојковски, Н. Е. Олег Николаевич Шчербак, амбасадор на Руската Федерација во Република Македонија и деканот на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ проф. д-р Максим Каранфиловски.

Оваа конференција го потврди континуитетот во интересот и истражувањата на научните работници од двете земји, а кон нив се приклучуваат и нивни колеги од други земји (Австрија, Азербејџан, Полска, Србија и др.). Резултатите од нивните истражувања се претставени во статиите објавени во оваа книга. Интересирањето за ваквите проучувања продолжува да живее и наскоро, веќе во септември 2014 г. во Перм, во рамките на Пермскиот државен универзитет, ќе се одржи Шестата руско-македонска научна конференција. Посакуваме и очекуваме таа успешно да се одржи и да го трасира патот кон идните македонско-руски конференции во интерес на универзитетите и на народите од двете земји, како и во интерес на науката воопшто.

Ог Редакцијата

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА Н.Е. ОЛЕГ ШЧЕРБАК,
АМБАСАДОР НА РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

Уважаемые дамы и господа!

Дорогие друзья!

Позвольте выразить признательность за возможность выступить на церемонии открытия V Македонско-Российской научной конференции по вопросам языковых, литературных и культурных связей. Мы высоко ценим инициативу наших македонских друзей, в частности руководства Университета Св. Кирилла и Мефодия, ставших организаторами этой встречи. Проведение таких мероприятий является важным событием в развитии гуманитарного сотрудничества между Российской Федерацией и Республикой Македонией и наглядно подтверждает глубокий интерес к славистике в целом и к русскому языку в частности.

В Европе славяне в настоящее время представляют собой крупнейшую группу народов, говорящих на близкородственных языках. Славяне насчитывают почти 300 млн. человек, превосходя по численности германские и романские народы. Их объединяет незримое духовное родство и этническая память, истоки которых уходят в глубокую древность.

Началом этого культурного взаимовлияния стала деятельность славянских первоучителей Кирилла и Мефодия, вновь объединивших всех славян в единое целое, поскольку плоды их деятельности, хотя и в разной степени, нашли отражение в языках и культурах всех славянских народов. Опираясь на богатейший опыт книжной мудрости, содержащийся в литературных текстах христианской Византии и античной Греции, они создали славянский литературный язык, приобщив таким образом славян к мировому культурному достоянию. Ими были переведены на славянский язык основные церковные службы, Евангелие, Апостол, Псалтирь, Часослов. Славяне были причислены к великим народам, так как старославянский язык был признан Римом священным

языком наряду с греческим, латинским и еврейским – языками, на которых велись богослужения.

На протяжении веков славянские культуры обогащали и дополняли друг друга, не утрачивая при этом своей самобытности. Их тесное взаимодействие и взаимопроникновение является нашим общим и бесценным наследием, которое мы обязаны бережно хранить и приумножать. Идея славянской взаимности была и остается мощным в том числе и международным фактором, поскольку она работает на укрепление нашей идентичности и нашего места в современном мире, сближает братские по своему духу страны, способствует сохранению культур всех славянских народов в условиях глобализации.

Обмен мнениями, знаниями, результатами исследований – все это служит единению наших народов, и в этом прежде всего видится назначение подобных встреч исследователей, во время которых происходит обсуждение актуальных проблем славянства.

Как никогда актуальны сегодня строки из всем нам известного стихотворения Ф.И.Тютчева «Славянам».

Хотя враждебную судьбиной
И были мы разлучены,
Но всё же мы народ единый,
Единой матери сыны;
Но всё же братья мы родные!
Вот, вот что ненавидят в нас!
Вам не прощается Россия,
России – не прощают вас!

Дорогие друзья, хотел бы пожелать вам творческих успехов и заверить, что мы готовы к самому тесному и конструктивному взаимодействию с вами на благо укрепления дружественных отношений между нашими странами, а, значит, на благо и России, и Македонии.

Спасибо вам за внимание и успешной работы.

**ПЛЕНАРНИ
ПРЕДАВАЊА**

Алла Г.ШЕШКЕН

Московский государственный университет

РУССКО-МАКЕДОНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ И ИХ ЭВОЛЮЦИЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Литературные связи служат обогащению каждой национальной литературы новыми темами и идеями, развитию и совершенствованию жанровой системы, художественного языка и стилистической выразительности. Обращение к опыту мировой литературы неизменно играет важную роль в формировании творческих индивидуальностей писателей. Интересные наблюдения и возможность обнаружить ряд типологических явлений дает анализ русско-македонского литературного взаимодействия, ставшего важной культурной константой всей второй половины XX в. Данная статья не претендует на полноту охвата поистине огромного материала. Задача автора – на отдельных примерах осмыслить значение художественного перевода как важной составляющей развития национальной словесности.

Обращает на себя внимание, что эволюция русско-македонских литературных контактов непосредственно связана с национальной литературным процессом, отражает его специфику и во многом этой спецификой обусловлена. Каждый новый этап развития македонского искусства слова придавал свою окраску связям с другими литературами, в том числе с русской. И наоборот, потребности национальной литературы во многом определили интерес к конкретным явлениям русской словесности. Один из классиков литературной компаративистики, словацкий ученый Д. Дюришин справедливо писал об «определяющей роли принимающей литературы, которая модифицирует инонациональные импульсы в соответствии с динамизмом собственного развития, с собственными потребностями и возможностями. Принимающая сторона в этом процессе не пассивна, а, напротив, она творчески

активна. Эти ее качества обеспечивают прогрессивное течение литературного развития»¹.

На каждом из этапов развития македонской литературы второй половины XX в. русско-македонские литературные контакты имели свои задачи, выполняли необходимую для обогащения национального искусства слова роль. Для македонской литературы начался период ее «ускоренного развития». Происходило интенсивное формирование искусства слова на национальном языке. Значение переводной литературы в овладении средствами выразительности и законов литературных жанров было исключительно велико. Это вообще важная типологическая черта поворотных в истории национальной культуры периодов. Характерная, кстати, в прошлом и для русской литературы. Так, известный специалист по истории русской культуры А. Панченко выделил как важную примету европеизации русской культуры XVII века «колоссальный рост переводной продукции»².

Начавшая интенсивно развиваться после обретения македонцами государственности (1945), литература в короткий срок продемонстрировала количественный и качественный рост. Закладывались основы национальной литературной классики (Б.Конеский, С.Яневский, А.Шопов). Кроме значимости идейно-художественного содержания (вспомним о важной роли, которая отводилась искусству в формировании коммунистического мировоззрения в 1945-1950-е гг.), переводная литература выполняла и специфические художественные задачи. Художественному переводу принадлежала особая роль в становлении и развитии творческих индивидуальностей македонских писателей. Поэты постигали тайны творчества, в том числе, через художественный перевод. Б.Конеский глубоко осознавал это, о чем писал в первом номере первого литературного журнала на македонском языке «Новый день» (1945). Стояла задача не просто познакомить македонского читателя с конкретными произведениями (их нередко читали в оригинале или переводах на сербскохорватский или

¹ Дюришин Д. Межлитературные общности как конкретизация закономерностей мировой литературы. // Проблемы особых межлитературных общностей. Под ред Д.Дюришина. М., 1993. С.16.

² Панченко А.М. Русская история и культура. СПб., 1999. С.297.

болгарский), нужно было добиться их органичного звучания на родном языке³.

Македонские переводчики в послевоенные годы, как и национальная литература в целом, совершали первые шаги. Поэты, следуя по пути, указанному К. Рациным, широко опирались на лексический состав и особенности версификации народной поэзии, на образцы устной исполнительской традиции. И в первое время при переводе тоже отдавалось предпочтение таким произведениям, которые демонстрировали органичное усвоение фольклорных форм и в то же время способствовали развитию национальных литератур.

Послевоенное десятилетие было отмечено в Македонии (и в Югославии в целом) преобладающим влиянием русской советской литературы. Можно сказать, что именно перевод с русского языка, которым занимались многие македонские литераторы, стал для них важнейшей школой художественного мастерства. Б.Конеский, С.Яневский, С.Дракул, Ц. Мартиновский, Т. Димитровский и многие другие внесли весомый вклад в развитие переводческой традиции с русского языка.

Известно, что появлению оригинальных повести и романа (повесть С.Яневского «Улица», 1950; роман «Село за семью ясенями», 1952), предшествовал перевод крупных жанровых повествовательных форм. В 1946 г. перевод романа М.Горького «Мать» стал «первым произведением крупного эпического жанра, изданного на только что кодифицированном македонском языке»⁴. Были переведены также «Как закалялась сталь» Н.Островского, первая часть романа М.Шолохова «Поднятая целина», «Чапаев» Д.Фурманова.

Идеологический критерий был основным в определении издательской политики, но на практике все было намного интереснее, богаче и разностороннее. Не менее интенсивно, чем произведения социалистического реализма (М.Горький⁵),

³ См. Шешкен А.Г. Переводы советской литературы в Югославии (1945-1980-е гг.). // Она же. Русская и югославянские литературы в свете компаративистики. М., 2003. С. 114-120.

⁴ Ѓурчинов М. Хармонија во хаосот. Руска книжевна классика и модерна. Скопје. 2004. С. 123.

⁵ Напр. произведения М.Горького и литературно-критические отзывы о нем появились на страницах македонской печати в 1945 г. В 1946 г. по поводу 10-летия кончины писателя ему был посвящен отдельный номер журнала «Нов ден». В 1947 г. был издан сборник рассказов, в 1949 – роман «Фома Гордеев». См. библиографию Нејман А. Максим Горки кај Македонците». Скопје. 1968.

переводилась русская классика (А. С. Пушкин, М.Ю.Лермонтов, Н. В. Гоголь)⁶.

Мы не встречаем в это время широкого перевода поэзии «певца революции» В.Маяковского, при всей актуальности и популярности его лирики. Его знали, но читали по-сербски и по-русски. Македонская поэзия еще не обладала для перевода Маяковского нужным арсеналом изобразительных средств. Немалые сложности были и при переводе литературной классики. Иногда выбор конкретного произведения для перевода выглядел случайным, объяснимым только личным вкусом переводчика. Приведем конкретный пример. Так, первым стихотворным произведением А.С.Пушкина, переведенным на македонский язык, стала «Сказка о рыбаке и рыбке» (автор перевода - детский писатель Б. Бояджиский), а не какое-либо другое не менее известное произведение. Выбор переводчика определили не тематика и не жанр, а стихотворный размер «Сказки», максимально близкий размеру национального эпоса⁷.

На рубеже 1940-50-х гг. национальная лирика сделала важный шаг от простых, фольклорных форм к более сложным поэтическим формам, модернистски изощренному искусству. Поэты осмысленно тяготели к расширению тематического и жанрового диапазона, совершенствованию художественной формы, поэтического языка и стиля. Рождаются и обогащаются национальная пейзажно-медитативная и любовная лирика. Поэзия постепенно становится выражением трепетного и глубокого чувства, наполнялась сложными сравнениями, эпитетами и метафорической образностью, изысканной словесной игрой.

Огромную популярность приобрела поэзия А.Шопова и С.Ивановского, стихотворения которых наполнились мотивами созерцания природы, глубокими личными переживаниями, настроениями тоски и грусти. В число самых любимых русских поэтов попадает Сергей Есенин. С.Ивановский опубликовал первый в Македонии перевод поэзии С.Есенина, который стал кумиром не одного поколения македонских читателей и переводчиков. Одно

⁶ Гурчинов М. «Вторая волна» русского влияния в македонской литературе // Македонский язык, литература и культура в славянском и балканском контексте. М., 1999. С. 184-189.

⁷ См. подр. Шешкен Алла. Формирањето и развојот на македонската литература. Скопје, 2012. С. 112-113.

время критика даже писала о «есенинщине» национальной литературы.

Русская литература утратила в начале 1950-х гг. статус идейно-эстетической доминанты, тем не менее, она переводилась все активнее (не помешали даже известные события 1948-1953 гг.). В это десятилетие самый живой интерес стала вызывать литература Серебряного века, привлекали внимание многообразием художественных поисков авторы 1920-х годов (А. Блок, Б. Пастернак, И. Бунин, И. Бабель, Б. Пильняк, Ю. Олеша). Опыт русской литературы усваивался вне хронологии. В 1950-1960-е гг. на македонский язык были переведены стихотворения А.Блока (Б.Конеский), С.Есенина (С.Ивановский), роман в стихах «Евгений Онегин» А.Пушкина (Г.Сталев). В поле зрения переводчиков попала также лирика Б.Пастернака, А.Ахматовой, М.Цветаевой, а затем и молодых поэтических бунтарей Е.Евтушенко, А.Вознесенского, Р.Рождественского.

В 1950-е годы задачи, которые стояли перед македонской поэзией, отрывавшейся от фольклорной модели стиха, вывели македонских переводчиков на новые рубежи, в том числе в переводе произведений русской классики. Македонские литераторы стремились добиться качественно нового уровня выразительных и изобразительных возможностей языка. Осваивая силлабо-тонику, они столкнулись с «общими метрическими проблемами, объединенными отсутствием свободного ударения и свободного количества гласного»⁸ в македонском языке, что и предстояло преодолеть, в том числе путем переводческой практики. Р. Якобсон на основании сопоставительного анализа становления русского, украинского, чешского, словацкого и болгарского стихосложения сделал вывод, что национальная лирика на определенном этапе своего развития неизбежно обращается к зарубежным моделям. Очевидно, речь может идти об определенной закономерности при эволюции национальных систем стихосложения. В поисках «готовых форм» (жанров, рифмы, строфики, их взаимосвязи и т.д.),

⁸ Якобсон Р. Основа славянского сравнительного литературоведения. // Он же. Работы по поэтике. М., 1987. С. 27. Ученый выделяет «три области речитативной поэзии: балкано-славянский район, включающий большую часть сербохорватской (особенно сербской), македонской и болгарской области; севернорусский район вокруг Онежского озера и у Белого моря; украинский район» (с.39). В македонском языке, в отличие от русского, нет свободного ударения, и, в отличие от сербского, нет длинных и коротких слогов. Эти расхождения между ударением и долготой слогов представляют проблему для переводчика.

образцов и совершенствования выразительных возможностей стиха они заимствуют опыт той литературы или литератур, которые оказывают на них преимущественное влияние.

Классический силлабо-тонический стих европейской поэзии осваивался, в том числе и через перевод поэзии А.Пушкина. Первый сборник пушкинской лирики был издан в Македонии в 1953 г. Он содержал стихотворения, разные по тематике, жанру и стихотворному размеру («К Чаадаеву», «Узник», «Зимний вечер», «К морю», «Памятник» и др.), которые перевел крупнейший специалист в области национального стихосложения Георги Сталев. Он же в 1956 г. перевел и роман в стихах «Евгений Онегин»⁹. Событие, во всех отношениях заслуживающее внимание.

Отнюдь не случайно перевод пушкинского романа появляется в Македонии именно тогда, когда была осознана потребность развития национального стихосложения, ориентированного на народный силлабический стих. Главная особенность такого стиха заключалась в том, что этот стих, родившийся в устном народном творчестве, связан с напевом. Силлабо-тоника, наоборот, в большей степени соответствует письменной культуре.

История перевода пушкинского шедевра на славянские языки показывает, что «в славянских странах переводы из «Евгения Онегина» появились не сразу. Для этого требовалась как высокая переводческая культура, так и хорошие знания русской жизни и литературы»¹⁰. Македонская литература смогла решить эту задачу уже через десять лет своего свободного развития. Столь быстрое обращение молодой литературы к передаче на национальном языке весьма сложного с точки зрения версификации, с богатым подтекстом произведения – свидетельство стремительно развивающейся культуры слова. Кроме того, любимый пушкинский четырехстопный ямб для ряда славянских языков, не знающих ударения на последнем слоге, всегда был весьма сложной проблемой. Поэтому успешное решение задачи перевода как романа в стихах, так и ряда других произведений А.Пушкина, становится важным фактором обогащения национальной системы стихосложения.

Для македонского языка ямб не является органичным размером. Из двусложных стихотворных размеров в нем более

⁹ См. подробнее: Шешкен А.Г. Восприятие творчества А.С. Пушкина в Македонии // А.С.Пушкин и мир славянской культуры. М., 2000. С.73-79.

¹⁰ Кравцов Н.И. Указ соч. С. 201.

распространен хорей. Г. Сталев учитывал имеющийся опыт сербских переводчиков «Евгения Онегина», в частности поэта В. Илича, с именем которого связано развитие ямба в сербской лирике в 80-е гг. XIX века. Как в свое время А. С. Пушкин, так и его славянские переводчики чрезвычайно обогатили национальные системы стихосложения¹¹. Г.Тодоровский, оценивая македонский перевод «Евгения Онегина», подчеркнул: «Это первый большой поэтический текст, в котором четырехстопный ямб сдал свой экзамен и приобрел право самостоятельного существования в македонской поэзии»¹².

Выдающийся национальный поэт Г.Тодоровский внес и личный вклад в перевод ямбической русской поэзии на македонский язык. Он перевел одно из самых известных стихотворений М.Лермонтова «Бородино», добившись высокого совпадения ритмического рисунка с оригиналом. В разные годы к переводу пушкинских произведений обращались многие значительные македонские литераторы: Блаже Конеский, Славко Яневский, Гане Тодоровский, Матей Матевский, Евтим Манев и др. Муза Пушкина вдохновляла поэтов разной идейной и эстетической ориентации. Это и Михаил Ренджов, уделяющий большое внимание мировой и классической лирике, форме и звучанию стиха, и Влада Урошевич — македонский надреалист, и Петар Бошковский, ориентированный на раскрытие исконных глубин национального духа.

Переводу придавалось значение ничуть не меньшее, чем оригинальному творчеству. Так, Г.Тодоровский в сборнике «Спокойный шаг» (1956, второе изд. 1967) вместе с собственными стихами поместил и переводы А.Рембо, А.Э. По, А.Градника, Д.Дебелянова, упомянутое выше «Бородино» Лермонтова. Г.Тодоровский стал одним из выдающихся популяризаторов русской поэзии в Македонии. В его переводе македонский читатель мог ознакомиться со «Сказкой о царе Салтане» А.Пушкина (1954), поэмой А.Блока «Двенадцать» (1957), избранными стихотворениями Б.Пастернака (1965), избранной лирикой С.Есенина (1995).

¹¹ См.: Кравцов Н.И. Роман А.С.Пушкина «Евгений Онегин» в славянских литературах. // Он же. Проблемы сравнительного изучения славянских литератур. С.196-259. В этой статье перевод пушкинского произведения на македонский язык признан весьма удачным.

¹² Статья Г.Тодоровского, посвященная переводам А.С.Пушкина в Македонии, была опубликована в 1958 г. Цит. по: Тодоровски Г. Прикосновения. Русско-македонские темы. Скопје. 2005. С. 13.

Гане Тодоровский переводил русскую лирику, отдавая предпочтение выдающимся поэтическим новаторам, в разные эпохи обогатившим и расширившим поэтический возможности русского стиха (М.Ю.Лермонтов, А.Блок, М. Цветаева, Б. Пастернак, С. Есенин). Не чуждый экспериментов филологического плана, Г. Тодоровский в переводческой практике в первую очередь проявлял интерес к авторам рубежа XIX-XX вв., склонным к поэтическим новациям, к сложной ритмике, словесной игре, экспериментам в области языка и стиля.

Македонскому поэту были близки мысли о художественном переводе одного из основоположников русского символизма, поэта и блестящего переводчика В. Брюсова. Г.Тодоровский цитирует известную статью В.Брюсова «Фиалки в тигеле» (1905). Вот это место: «Пушкин, Тютчев, Фет брались за переводы, конечно, не из желания «послужить меньшей братии», не из снисхождения к людям недостаточно образованным, которые не изучили или недостаточно изучили немецкий, английский или латинский язык. Поэтов, при переводе стихов, увлекает чисто художественная задача: воссоздать на своем языке то, что их пленило на чужом, увлекает желание – «чужое вмиг почувствовать своим», желание – завладеть этим чужим сокровищем. Прекрасные стихи – как бы вызов поэтам других народов: показать, что и их язык способен вместить тот же творческий замысел»¹³. Шелли назвал сложности при переводе тяжестью проклятия, следствием вавилонского смещения языков. И сколько бы ни распространялось образование, как бы ни ширилось в обществе знание иностранных языков, - работа поэтов-переводчиков не прекратится. Пока не снимется «проклятие вавилонского смещения языков» (а этого, конечно, не будет *никогда*) и пока «в подлунном мире жив будет хоть один пиит», останутся в поэтических лабораториях тигели для разложения фиалок на их составные элементы. И будущие поэты, так же как современные, воссоздав из этих элементов новое растение, будут досадовать, что оно, в сущности, так не похоже на пленивший их цветок». Эти мысли В.Брюсова стали для Г.Тодоровского своеобразным руководством к действию, в частности, при переводе поэзии С.Есенина.

Уже в зрелом возрасте, выступая с докладом по поводу столетия со дня рождения Есенина, как бы подводя итог жарким спорам первой половины пятидесятих годов о «есенинщине» в

¹³ Брюсов В.Я. Сочинения в двух томах. Т. 2 М., 1987. С.

литературе Македонии, Тодоровский подчеркнул: «Поэзия Есенина относится к интимно-исповедальной, ее основное свойство – глубокая искренность. Есенин может иметь эпигонов, но его невозможно копировать»¹⁴. Македонский поэт обратил внимание на такие свойства лирики Есенина, как простота, образность и мелодичность. По его мнению, у Есенина нет ни следа искусственности (в чем нередко упрекали лирику символизма), «у него все – непосредственность переживания, образа и ритма», «все – талант, а не образованность»¹⁵.

В эти же годы македонская поэзия заинтересовалась и возможностями тонического акцентного стиха, который получил распространение в русской поэзии на рубеже XIX-XX вв. Его образцы были знакомы югославским литераторам по чрезвычайно популярной еще с довоенного времени поэзии В.Маяковского. Ее перевод Р. Зогиичем на сербскохорватский язык раскрыл для лирики югославских литератур новые горизонты. Во второй половине 1950-х гг. появились весьма удачные переводы Маяковского на македонский язык. Среди них заслуживают первостепенного внимания переводы Б. Конеским двух стихотворений «Ода революции» и «Владимир Ильич!». Оба они были опубликованы в журнале «Современность» за 1957 год и приурочены к празднованию 40-летия Октября. К тому времени Б.Конеский находился в расцвете своих творческих сил, и его интересовал не столько пафос, сколько жанровая специфика и экспериментальная сторона поэзии В.Маяковского. Речь идет о модификации оды в современной поэзии, которая к тому же была в македонской лирике мало представленным жанром. В пользу этого предположения свидетельствует и осуществленный поэтом годом позднее перевод «Оды молодости» А.Мицкевича.

Достигший расцвета в эпоху классицизма, этот поэтический жанр вновь приобрел актуальность в послереволюционной русской поэзии. В.Маяковский прославляет революцию и ее вождя с учетом основных требований «хвалебной песни» (восторженные интонации, восклицательные предложения, соответствующие гиперболы и эпитеты). В то же время в соответствии с принципами авангардной поэтики он вносит существенные изменения в ее стилистику. На лексическом уровне им последовательно применяется принцип дисгармонии. Его оды — это «торжественный крик», в них

¹⁴ Тодоровски Г. Кон стогодишнината од раѓањето на Есенин, 1895-1995 с. 7-16..

¹⁵ Там же. С. 15.

сочетаются и соседствуют возвышенная, библейская лексика и нарочито грубая, «уличная».

Б.Конеский воспроизводит на македонском языке художественную и философскую концепцию произведений В.Маяковского, их образную систему, уделяя первоочередное внимание лексико-стилистическим особенностям, как и ритмике, интонационной структуре и своеобразию рифмы. Македонский автор находит аналоги для новообразований оригинала, к которым у Маяковского была большая склонность, и сохраняет пласт церковнославянской лексики: «благоговејно», «Блажениј», «о, четириж славсја, благословенаја», понимая, что она придает стихотворению торжественность звучания. Причем делает это там, где эта лексика уже воспринимается как устаревшая и поэтому стилистически маркированная. Достаточно полная подборка поэзии В.Маяковского (сборник «Во весь голос») была издана С.Мицковичем (1970)¹⁶.

Важными для развития македонской лирики и отражением новой ступени ее эволюции стали в 1960-е гг. переводы Б. Конеским поэзии А. Блока. Македонскому поэту было близко драматическое, даже трагическое мироощущение этого русского автора¹⁷. Оно особенно усилилось у Конеского в это десятилетие. Бесспорной творческой удачей македонского поэта является перевод одного из наиболее ярких и с точки зрения версификации сложных произведений Блока — цикла «На поле Куликовом».

Перевод Конеского передает энергию и ритм оригинала и отражает стремление македонского автора сохранять особенности его строфики, рифмы и звучания:

И вечен бој! Нам само ни се сонил
 Покојот, битка дури ечи...
 Лета, о лета кобилката степска
 И ковилот го гмечи!

Переводы А.Блока стали одновременно отражением нарастающего в 1960-е годы интереса македонской поэзии к поэтическому опыту европейского и русского символизма. То особое внимание, которое символизм уделял жанру, звучанию стиха, совершенству его формы, равно как и игра света и тени, символика цвета, контрастность, космический размах, культ тайны, — были близки поискам национальной лирики.

¹⁶ Мајаковски В. На сет глас. Избор и препев С.Мицковиќ. Скопје, 1970.

¹⁷ См.: Старделов Г. Одземање на силата. Поезија на Блаже Конески. Скопје. 1990. С. 109.

Обращение македонских переводчиков сначала к произведениям, связанным с устной народной традицией, а затем - к лирике более сложной в жанровом, ритмическом (и звуковом) отношении отразило особенности развития версификации и стало ее важной составляющей. Параллельно македонская поэзия начинает широко интересоваться возможностями свободного стиха.

В 1960-е гг. македонские писатели сделали эффективный шаг для расширения своих международных контактов, обмена опытом и популяризации собственного творчества. Стал традиционным и приобретал все большее значение в Югославии и международный авторитет поэтический фестиваль «Стружские вечера поэзии». С 1963 г. он проводится ежегодно на родине братьев Миладиновых в г. Струга. В нем участвовали выдающиеся поэты современности со всего мира, в том числе А. Вознесенский, Р. Рождественский, Б. Окуджава, И. Бродский. Переводы их лирики были опубликованы в Македонии.

Не менее, если не более важную роль в развитии национальной словесности сыграл художественный перевод на македонский язык русской прозы и драмы. Македонские прозаики стояли перед проблемой разработки языка, свойственного эпическим жанрам. Поэтому перевод прозы был одновременно школой жанра и школой языка. В начале свободного развития македонской литературы, когда идеологическая и воспитательная функция искусства превалировали, македонские переводчики М. Горького, Н. Островского, А. Фадеева и М. Шолохова, осуществляли не только «социально-идеологический заказ». Они, прежде всего, руководствовались актуальными запросами и тенденциями отечественной литературы, в которой шел процесс формирования повествовательных жанров. Их переводческая практика подготовила возникновение «встречного (по определению видного представителя русской школы компаративистики А. Веселовского) течения», создание произведений типологически родственных другим литературам. И если в македонской литературе уже в начале 1950-х годов состоялось рождение романа, то это произошло в значительной степени потому, что национальные писатели, которые одновременно были и переводчиками, активно возделывали целину просторов своего молодого языка.

В рассматриваемый период появление на македонском языке переводов произведений сложной внутренней структуры, с тонким проникновением во внутренний мир личности поддерживало соответствующую линию в национальной литературе.

Не случайно переводчик «Тихого Дона» и «Поднятой целины» С. Дракул является одним из тех романистов, в собственных произведениях которого (роман «Белая долина», 1964) раскрывается глубокое знание народного быта и мировосприятия крестьянина. С. Дракула интересовали те же общественные процессы, что и М. Шолохова, он сделал важный для македонской литературы шаг к осмыслению национального характера. Перевод классика современной русской литературы послужил развитию и обогащению собственного языка и художественного стиля и самого С. Дракулы, и македонской прозы.

Русская классика XIX – XX вв. неизменно находилась в центре внимания македонских переводчиков как в 1970-1980-е гг., так и в эпоху обретения Македонией независимого государства (1991). Отличительной чертой стало издание собраний сочинений русских писателей, как правило, приуроченное к их юбилеям. Тут можно было бы упомянуть пятитомное издание Пушкина, подготовленное Э. Клетниковым (1986), собрание сочинений Достоевского, Чехова, Пастернака. Один из самых активных переводчиков русской прозы стала писатель и большой знаток русской литературы Таня Урошевич, переводчик Л. Толстого. В ее переводе в 1970 г. в Македонии был издан роман «Мастер и Маргарита» М. Булгакова, также роман «Доктор Живаго» Б. Пастернака.

Развитие перевода с русского языка в послевоенные годы показало, что в нем отразились этапы эволюции и особенности формирования национальной жанровой системы. При переводе поэзии осваивались новые жанры, рифмы, строфика, их взаимосвязь и т.д., переводчики находили пути, органичные для духа и строя родного языка. Выдающийся исследователь русской литературы М. Гюрчинов подчеркнул, что творчество А. Пушкина «давало македонской литературе важный импульс для развития современных средств художественного выражения, помогало слушать пульс эпохи, видеть историческое прошлое и использовать богатые возможности фольклора»¹⁸. Эти слова можно отнести к роли перевода русской литературы в целом.

¹⁸ Гюрчинов М. Руската литература и нејзиното зрачење... С.23.

Резиме

Во статијата се анализираат македонско-руските литературни врски во втората половина на XX век посветувајќи посебно внимание на улогата на уметничкиот превод на руски автори во процесот на забрзан развој на македонската литература. Посебно е истакнато значењето на оваа литература во формирањето на жанровскиот и версификацискиот систем, збогатувањето на јазикот и зголемувањето на експресивноста. Преводите на поезијата на А.Пушкин, А.Блок, С.Есенин, Б.Пастернак, на прозата на М.Горки, Н.Островски, М.Булгаков биле значајни и за оригиналното творештво на класиците на македонската литература како Б.Конески, В.Малески, С.Јаневски, Г.Тодоровски и др.

Блаже РИСТОВСКИ

Македонска академија на науките и уметностите

**РУСКИОТ СЛАВИСТ С. Б. БЕРНШТЕЈН
ВО ИСТОРИЈАТА НА СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ
ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК ПО ПОВОД
СТОГОДИШНИНАТА ОД НЕГОВОТО РАЃАЊЕ**

Во минатата година руската славистика ја одбележа стогодишнината од раѓањето на својот еминентен претставник во XX век професорот Самуил Борисович Бернштејн (1911–1997)¹. Беа привилегирани оние што го познаваа и среќни они што соработуваа со него, а Македонската академија на науките и уметностите задоволна што го има во редот на своите членови надвор од работниот состав. Иако никогаш не доби можност и лично да ја посети Македонија, тој беше еден од ретките наши современици што даде суштествен влог во современата македонистика и изгради следбеници што и денеска ја продолжуваат неговата мисла и мисија.

Историјата на озаконувањето на Мисирковата кодификација на современиот македонски литературен јазик и правопис уште се допроучува. Само делумно е позната вклученоста во тој процес на овој истакнат руски славист-лингвист. Во врска со него се спомнува и името на рускиот филолог и историчар Николај Севастјанович Державин (1877–1953), а не е доистражена ни активната од овој период на македонскиот општествено-политички и културно-национален деец во Москва Димитар Иванов Влахов (1878–1953). Ќе се обидеме врз понови податоци да фрлиме зрачок светлина врз улогата на оваа и за нас значајна тројка².

¹ *Современная славистика и научное наследие С. Б. Бернштейна*. Тезиси докладов международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося отечественного слависта д.ф.н., проф. С. Б. Бернштейна. 15-17 марта 2011 г., ИС РАН – ФФ МГУ, Москва, 2011.

² Блаже Ристовски, *Рускиот историчар Николај Державин и Македонија (Низ осџвнината на Н. Державин, С. Бернштејн и Д. Влахов)*, зб.: Балканот и Русија: општото и специфичното во историскиот и културниот развико (Прилози од

1.

Димитар Влахов од 6. XII 1935 год. живее во Москва и како виш научен соработник во Секторот за славистика на Институтот за историја на АН на СССР работи на (и тогаш) актуелната тема „Балканските држави меѓу двете светски војни“. Во 1944 год., врз основа на подготвената монографија „Историческо-географический и проч. очерк о Греции“ (веќе предадена за печат во Државното книгоиздалство во Москва), Влахов е кандидиран за признавање докторат од историските науки. Неговата многустрана публицистичка активност, како и неговото претставување на Македонија и македонскиот народ во Сесловенскиот комитет (што ја замени Коминтерната) во Москва (1943-1944) исто така сè уште ги чека истражувачите. Меѓутоа, бездруго интересна и историски значајна е врската и соработката на Влахов со рускиот славист С. Б. Бернштејн токму во врска со кодификацијата на македонскиот современ литературен јазик и правопис.

Во 1934 год. младиот доцент Бернштејн работел во Одескиот педагошки институт (1934-1938). Истражувајќи во месниот архив, тој ги пронашол почетните коректурни страници од Мисирковото списание „Вардар“ што во 1905 година било напечатено на македонски во Одеса. Тоа веројатно му била и првата средба со јазикот и правописот на К. П. Мисирков, но го испровоцирала неговиот научен интерес за овој јужнословенски јазик. Како воспитаник на славистот-македонист Афанасиј Матвеевич Селишчев (1886-1942), младиот руски славист Бернштејн станува и првиот автор на првите енциклопедиски одредници *Македония* и *Македонский язык* во првата Советска енциклопедија (1938)³ – третирали како одделен геополитички и етнокултурен субјект на словенскиот југ. А до скоро речиси и воопшто не се знаеше дека во 1941 год. тој подготвувал за печат и посебен прирачник „*Славянские языки и народы*“, каде што втората глава (под наслов „*Южные славяне*“) започнувала со поднасловот „*Болгары и Македонцы*“.

2.

На 29 март 1944 год. на заседанието на Словенската комисија на АН на СССР Димитар Влахов одржал предавање под наслов „*Македонский вопрос*“. На него присуствувале и професорите

заедничкиот проект помеѓу Институтот за национална историја и Институтот за славистика при РАН), ИНИ, Скопје, 2010, 177-200.

³ *Большая советская энциклопедия*, т. XXXVII, Москва, 1938, 735-742,

Бернштејн и Державин. Во посмртно објавениот своевиден дневник „*Зигзаги на памяти*“ (2002) С. Б. Бернштејн меѓу другото одбележува дека со Македонецот од Кукуш (во Македонија) „се среќавал и порано“, и додава: „многу сум размислувал за разните аспекти на балканската политика“. Д. Влахов, пишува во продолжение Самуил Борисович, „игра крупна улога во политичкиот живот на Балканот, во дејноста на комунистичките партии на неколку земји. Од 1935 г. живее во Москва. Неговата позиција по македонското прашање мене добро ми е позната. Сепак отидов на предавањето, бидејќи ме заинтересира реакцијата на рефератот од другите членови на Словенската комисија... Почнувајќи од XIX в. – ги парафразира Бернштејн зборовите на Влахов – започнува процес за обособување на Македонците од Бугарите. Тие почнале да се чувствуваат како самостојна нација. Овој процес бил долг и сложен. За него јасно сведочи Петко Славејков во својата статија од 1870 г.⁴, настроението на мнозина претставници на македонската интелигенција од втората половина на XIX в., важните истражувања на Кр. Мисирков и на неговите следбеници⁵... Во идната Балканска федерација – рекол Влахов – Македонија треба да биде самостојна држава, таа треба да ги обедини сите земји во границите на историската Македонија.

По предавањето – продолжува Бернштејн – настапи долго молчење. Прв зедев збор јас, осветлувајќи ги лингвистичките аспекти на македонскиот проблем. Во центарот на мојот настап беше прашањето за македонскиот литературен јазик. Влахов со големо внимание го слушаше тој дел од мојот настап. По мене зборуваа Франиќ⁶ и Густинчич⁷, кои решително ги отфрлија основните

⁴ Колку што ни е познато, ова е прво јавно спомнување на статијата на П. Р. Славејков „Македонский-тъ Вжпросъ“, објавена не во 1870, како што стои во записот на Бернштејн, туку на 18 јануари 1871 год. Пет години подоцна оваа статија делумно беше публикувана од Блаже Конески (*Македонскиџе учебници од 19 век – еден ѝрилоџ кон истџоријата на македонската ѝреродба*, Скопје, 1949, 73-76).

⁵ И ова, колку што знаеме досега, е прво јавно апострофирање на местото и улогата на истражувачката дејност на К. П. Мисирков и на неговите следбеници во процесот на афирмацијата на македонската национална мисла.

⁶ Н. П. Франиќ е југословенски историчар-емигрант во Москва, соработник во Секторот за славистика во Институтот за историја на АН на СССР (1943-1945) што ја истражувал темата „Формирањето на Југославија“.

⁷ Драгутин Густинчич (1982-1958) е еден од основачите на КП на Словенија и како политички емигрант бил соработник во Секторот за славистика во Институтот за историја на АН на СССР (1943-1945) и еден од главните соработници на

ставови на референтот за минатото на Македонија и на Македонските Словени. Никакви докази тие не можеа да наведат. Белиќизмот здраво седи дури и кај југословенските комунисти. По нив настапи со краток и многу неквалификуван збор бугарскиот комунист Р. Караколов⁸. Последен зборуваше Державин. Тој ја спомна својата книга за македонското прашање⁹, зборуваше за своите симпатии кон бугарскиот народ, го напаѓаше Белиќа, тврдејќи дека во Македонија живеат Бугари, а потоа сосем неочекувано рече дека ја поддржува тезата на Бугарската компартија за самостојноста на македонската нација. Тоа наполно ѝ противрече на основната содржина на првиот дел од неговиот настап. Во заклучокот Державин рече дека е неопходно да се издаде монографија за македонските говори. Сето тоа изгледаше мошне чудно¹⁰ – заклучува Бернштејн.

3.

На 5. IX 1944 год., по предавањето на В. Коларов за наставите на Балканот, Д. Влахов го замолил Бернштејна „во писмен вид да му ги изложи сите свои погледи за македонскиот литературен јазик“. „Скоро тој ќе биде во Македонија – пишува натаму Бернштејн – и нему му е важно да го има мислењето на авторитетен специјалист-лингвист што стои настрана од острите национални проблеми на Балканот.“ Влахов изречно му рекол: „Вашите погледи

московското Радио Југославија и на органот на Сесловенскиот комитет сп. „Славјане“. Работел врз темите „Балканский союз 1912-1913 гг.“ и „История словенского народа“. По Војната се вратил во Југославија.

⁸ Рајчо Кирчев Караколов (1898-1982) е бугарски историчар, филозоф-марксист и општествен деец. Како член на БКП учествувал во Септемврското востание (1923), а потоа преку Југославија емигрирал во СССР, каде што го завршил Институтот за црвена професура во Ленинград (1933), одбрал магистерска теза од филозофските (1939) и докторска од историските науки (1942). Предавал на универзитетите во Ленинград, Ташкент и Москва, бил виш научен соработник во Центарот за славистика на Институтот за историја на АН на СССР и соработник во московското радио „Христо Ботев“ (1942-1943), а по 1945 год. се вратил во Бугарија и работел како професор на Софискиот универзитет и во БАН. Посебно го проучувал делото на Димитар Благоев, а во Москва ги рецензирал делата на Д. Влахов при докторската кандидатура.

⁹ Н. С. Державинъ, *Болгарско-сербскія взаимоотношенія и македонскій въпросъ*, Петроградъ, 1914.

¹⁰ С. Б. Бернштейн, *Зигзаги памяти. Воспоминания, дневниковые записи*, Москва, 2002, 39-40. Бидејќи го немаме на располагање изворниот текст на Влахов, ги наведуваме послешните слободни интерпретации на учесникот на трибината – како сведоштво за настанот.

што ги искажавте на моето предавање ми изгледаат сосем точни. Меѓутоа, мене ми е познато дека сега во Македонија има силна група што се ориентира на скопскиот дијалект и на српскиот литературен јазик. Мене ми е важно да добијам текст врз кој јас би можел да се потпрам.¹¹ Притоа, текстот на Влахов му бил потребен за наредните неколку дена.

На 11 септември 1944 год. Бернштејн запишал во Дневникот: „Денеска му го предадов на Влахов текстот под наслов ‚Неколку забелешки за македонскиот литературен јазик‘. Тргнувам од следниве поставки. Новиот литературен јазик треба да се потпира врз најкарактеристичните, типичните говори што ги одразуваат најсуштествените белези на македонскиот јазик. Новиот литературен јазик треба суштествено да се разликува како од бугарскиот јазик, така и од српскиот. Затоа во основата на македонскиот литературен јазик треба да лежат говорите на Прилеп, Битола и соседните области. Тоа соодветствува и на традицијата што доаѓа од браќата Миладинови, а исто така и пред сè од Кр. Мисирков. Се трудев своите ставови да ги обосновам колку што е можно популарно. Не знам што ќе излезе од тоа“¹² – заклучува сомничаво Бернштејн.

Видливо нестрплив, на 11 декември С. Б. Бернштејн во Дневникот запишал: „Досега нема никакви информации од Влахов. Ми вети дека ќе ми пише. Ќе биде жално, ако од целиот тој наш потфат со него не излезе ништо. Не треба да се допушти македонскиот литературен јазик да стане полусрпски.“¹³

Тука треба да се додаде дека во тие денови веќе заседаваше првата Јазична комисија во Скопје, па токму околу прашањето за јазикот и особено за азбуката се пројавени извесни битни разногласја, поради што младиот Конески ја напушти Комисијата. Наскоро беше формирана нова јазична комисија, која по многу перипетии конечно ја заврши работата во мај-јуни 1945 год.

4.

Писмото на С. Б. Бернштејн веќе Димитар Влахов го донел во Македонија, но тоа го носи датумот 12 септември 1944 година¹⁴. Во него Бернштејн меѓу другото предлага: во

¹¹ С. Б. Бернштейн, *Зигзаги памяти*, 54.

¹² На истото место.

¹³ На истото место, 56.

¹⁴ Стојан Ристески, *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*, Скопје, 1988, 222-225. Писмото од Бернштејн го имаме само во

литературната норма да се прифатат „централните говори“ и ја сугерира Мисирковата употреба на глаголските форми од 3 л. сег. вр. едн. со наставката $-i\bar{u}$ ¹⁵. Притоа е многу значајно, а досега остана незабележано, дека авторот како „Образец на текст на централниот говор“ наведува цели две строфи од Мисирковиот превод на песната „Патник“ од П. Прерадовиќ, земени од коректурниот примерок на сп. „Вардар“. Тоа го сведочи и Бернштејновата „монографија посветена на проучувањето на македонскиот литературен јазик и некои други прашања во врска со него“, во која IV поглавје му било

нецелосен препис (на руски и во превод на македонски), но самиот Д. Влахов во една своја книга [*Kroz historiju makedonskog naroda (Zbirka članaka)*, Zagreb, 1949, 26-27] цитира (во превод) и други делови од тоа писмо, па наведува: „Pri izboru dijalekta treba svakako paziti na to da novi jezik ima takve karakteristične oblike, koji će mu dati pravo na samostalno postojanje. Takav dijalekat može biti samo centralni makedonski dijalekat, koji zauzima znatne teritorije Makedonije – Bitoljski, Porečki i Prilepski kotar. Tom su dijalektu vrlo bliski dijalekti ohridske grupe, koje također treba uzeti u obzir u stvaranju književnog jezika. – Svi ti dijalekti imaju svoju književnu tradiciju, čiji početak datira još iz vremena Klimenta“. И самиот С. Б. Бернштејн три години подоцна во статијата „К вопросу о форме 3-го л. ед. ч. настоящего времени в македонском литературном языке“ („Вестник Московского Университета“, № 2, Москва, 1948, 15) меѓу другото пишува: „В своем ответе Д. Влахову... осенью 1944 года я писал: „Пред строителями новой национальной культуры на Балканах стоит задача создания нового литературного языка, языка близкого народным массам Македонии... Таким говором может быть только центральный говор, занимающий значительную территорию Македонии (Битоля, Порече, Прилеп). К этому говору очень близки говоры охридской группы...“

¹⁵ Такво решение С. Б. Бернштејн и предлага во таа статија (13-21): „... В основу македонского литературного языка – пишува тој – положены центральные говоры Македонии. Эти говоры в 3-м л. ед. ч. настоящего времени имеют окончание $-i\bar{u}$. Эту же форму найдём в языке старых македонских книжников и писателей XIX ст. Несмотря на это, в новом македонском литературном языке глаголы в 3-м л. ед. ч. настоящего времени оканчиваются на гласную...(13). Говоры центральной и западной Македонии знали $-t$ в глубокой древности, знают и в настоящее время. Отсутствие его в отдельных говорах в той или иной степени связано с иноязычными или инодиалектными воздействиями... (17). Отбросив окончание $-t$ в 3-м л. ед. ч., создатели македонского литературного языка нарушили одну очень важную и характерную для живых македонских говоров закономерность. Я имею в виду соотношение форм 3-го л. ед. ч. с членными формами муж. р. ед. ч.“ (19). (Статијата е предадена за печат на 19. XII 1947 год. и претставува дел од монографијата за македонскиот јазик.)

посветено токму на сп. „Вардар“¹⁶. Овој текст тогаш Бернштејн го предал за печатење во љубљанската „Slavistična revija“ (за 1948), но таа се појавила цели десет години подоцна¹⁷. Со мали измени и дополненија после, во поизменети политички околности, оваа статија беше објавена и во московскиот зборник „Славянская филологија“ (1960)¹⁸.

5.

Важно е во случајов да се каже дека на 7 декември 1944 година, по сторнирањето на решенијата на Првата јазична комисија, заради конечната кодификација на македонскиот јазик, Президиумот на АСНОМ предлага „да се повикат от Москва дваица световно извесни капацитети по славјанска филологија и нај добри познавачи на јазиците на сите балкански народи: Бернштејн и Державин“¹⁹. Уште на 16 декември ЦК на КПМ го известува ЦК на БРП(к) дека го „делегира другарџт Густав Д. Влахов в Софија за да покани от името на Маршала на Југославија, Народнија герой, Џосип Брос–Тито, другарџт академикџт Н. С. Державин за да дойде в Македонија и да помогне в изработването на македонскиот литературен език“²⁰. Истовремено Канцеларијата на Маршал Тито со телеграма го моли Сесловенскиот комитет во Москва: „...сделать все возможное в содействии с нашей миссией и советскими властями чтобы академики Державин и Бернштейн были посланны в Македнию. Они об этом договорились с Влаховым“²¹.

¹⁶ Проф. С. Б. Бернштейн, *Македонский язык*, „Вестник Академии Наук СССР“, № 4, Москва, 1948, 85-86.

¹⁷ С. Б. Бернштейн, „Вардар“ К. П. Мисиркова, „Slavistična revija s prilogo Linguistica“, XI, 3-4, Ljubljana, 1958, 178-186. Редакцијата одбележува: „Razprava je bila poslana za Nahtigalov zbornik 1947, a je prišla prepozno, zato je objavljujemo naknadno (op. ur.)“ (178).

¹⁸ С. Б. Бернштейн, *Из истории македонского литературного языка*. „Вардар“ К. П. Мисиркова, Славянска филологија. Сборник статей, Москва, 1960, 70-79.

¹⁹ Стојан Ристески, цит. дело, 332. [В. и: Блаже Ристовски, *Обидој за организирање Македонистички центар на Киевскиот универзитет во 1935 година*, зб.: Украинско-македонскиот науков зборник, Випуск 5, Киџв, 2011, 26-28.]

²⁰ На истото место, 334.

²¹ На истото место, 335. Тоа значи дека оваа иницијатива е поттикната од Д. Влахов уште додека се наоѓал во Москва.

Следствено, „Вардар“ можел на некои и во Македонија да им бил познат (макар и само како јазична концепција, особено со нагледниот пример со цитираните стихови во писмото од Бернштејн) и уште пред Првата јазична комисија, па следствено и пред озаконовувањето на *Македонскиот илџравојис* (1945). Но исто така треба да се има предвид дека и книгата „За македонските работи“ на К. П. Мисирков им била позната не само на К. Рацин²², К. Неделковски²³, В. Марковски²⁴ и на членовите на Македонскиот литературен кружок во Софија, особено по почетокот на 1940 година, кога не само што тие контактираат и лично со сопругата и со синот на Крсте Мисирков и ги препишуваат ракописите од Мисирковата оставнина, туку ја разгледуваат и ја преотчукуваат и целата книга и ја праќаат до македонските студенти во Белград за да биде преиздадена во југославенскиот дел на Македонија. Впрочем, и тогашниот член на Филолошката комисија Блаже Конески, уште како софијски студент, работел семинарска работа токму за јазикот на Крсте Мисирков²⁵ – врз основа на опширната рецензија за оваа книга од неговиот професор А. Теодоров-Балан²⁶. Најпосле, за книгата и за идеите на Мисирков сигурно биле добро информирани и Ѓорѓи

²² На истото место, 174-176 и 380-385.

²³ Блаже Ристовски, *Крстиџ Мисирков. Нови илџражувања и сознанија*, 479-486.

²⁴ Венко Марковски уште во мај 1940 год., како член на Македонскиот литературен кружок во Софија, е дел од групата кружочници што ја посетуваат сопругата на Мисирков, ја добиваат книгата *За македонскиите работи* заедно со ракописите во оставнината на Мисирков за да ѝ го претстават авторот на македонската јавност, па и Венко Марковски му ја испраќа со посвета својата стихозбирка *Луња* на син му Сергеј К. Мисирков и учествува во дискусиите за книгата во Кружокот (Блаже Ристовски, *Крстиџ Мисирков. Нови илџражувања и сознанија*, 480-485). Тоа го кажува и самиот во расправата во Јазичната комисија (1944) цитирајќи го мислењето на Мисирков (Стојан Ристески, цит. дело, 245-246, 316 и 323).

²⁵ Цане Андреевски, *Разговори со Конески*, Култура, Скопје, 1991, 124-125.; Блаже Ристовски, *Мисирков во илџражувачката визура на Конески (Обид за илџредбено видување)*, зб.: Делото на Блаже Конески (Остварувања и перспективи). Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески, МАНУ, Скопје, 2002, 95-108.

²⁶ А. Теодоров-Балан, *Една македонска теорија*, „Периодическо списание“, LXV (XVI), 9-10, Софија, 1905, 780-833.

Киселинов²⁷, Ѓорѓи Шоптрајанов²⁸ и Даре Џамбаз²⁹, како и некои други членови на „Филолошката комисија за установавање на македонската азбука и македонскиот литературен јазик“ во Скопје (1944). Тоа недвосмислено го потврдува и зачуваниот записник од излагањата и дискусиите на седниците, како и текстот на Заклучоците.

По одржувањето на таа многу значајна Филолошка конференција (27 ноември – 3 декември 1944)³⁰, како и по повеќе други расправи, консултации и решенија, врз основа на Законот на Народната влада на Македонија, имајќи ја предвид имено кодификацијата на Крсте Мисирков од 1903-1905 година, Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета на 3 мај 1945 година го донесува Решението за озаконување на македонската азбука³¹, а на 7 јуни и Решението за македонскиот правопис³².

Притоа е многу важно да се има предвид дека и во 1945 година се земени истите три основни принципи за озаконувањето на современиот македонски литературен јазик и правопис со коишто и завршува Мисирковата книга „За македонските работи“: 1. централните говори како основа, 2. фонетскиот правопис како принцип и 3. општонародната основа на речникот од сите македонски дијалекти³³.

²⁷ Ѓорѓи Киселинов како студент во Одеса (1910-1913) бил близок со Мисирков, а со него кореспондирал и во 1922 год. (во врска со желбата на Мисирков да се префрли од Бугарија во Југославија) [Блаже Ристовски, *Крсте П. Мисирков (1874-1926)*..., 479 и 577]. Во дискусијата во Јазичната комисија зборува за идеите на Мисирков за македонскиот литературен јазик, иако го спомнува со српската форма на името *Крстѝа Пеѝковиќ* (Стојан Ристески, цит. дело, 274).

²⁸ Блаже Ристовски, *Кочо Рацин. Историско-литературни исѝражувања*, Македонска книга, Скопје, 1983, 174-176.

²⁹ Блаже Ристовски, *Крсте П. Мисирков (1874-1926)*..., 708 и 835.

³⁰ На истото место, 228-331.

³¹ На истото место, 447-451.

³² На истото место, 454-456. Во 1945 год. Државното издавачко претпријатие го објави и сепаратното издание *Македонски ѝравоѝис израбоѝен од Комисијата за јазик и ѝравоѝис ѝри Минисѝерсѝвоѝто на народната ѝросвеѝта*.

³³ Резолуција на Комисијата за јазик и ѝравоѝис ѝри Минисѝерсѝвоѝто на народната ѝросвеѝта, донесена на заседанието на 3 мај 1945 година, ѝо ѝрашањето на македонската азбука, зб.: Документи од создавањето на Н. Р. Македонија (1944-1946), Скопје, 1949, 64-65. Со малку поинаква

И при озаконувањето на современата азбука се спроведени истите Мисиркови принципи, сугерирани и од С. Б. Бернштејн: прифатени се во принцип истите ликови на буквите за меките консонанти во македонскиот јазик, но само за ликот на палаталите *ќ* и *џ*, и тоа онака како што беа дефинирани во сп. „Вардар“, но, како компромис со „новата политичка реалност“ (за кое изразуваше сомнение и Бернштејн), се земени и графемите од српската азбука *љ* и *њ*. Притоа се додадени и буквите: *џ* (наместо *дж* кај Мисирков) и *ј* (наместо *ј* кај Мисирков, околу кое и се воделе долги дискусии), но е вклучена и старата словенска буква *ѕ* (наместо *дз*). Од азбуката, по долги дискусии и сложени перипетии, е испуштен и знакот за темниот вокал (*ѳ*) што како графема исто така го нема во *За македонскиите рабѳии*, но како глас го наоѓаме во сп. „Вардар“, но во формата *ѳ*.

Во првообјавениот *Македонски ѳравѳис* е земена како норма формата на глаголите (и глаголските именки) *-уе(ње)*, но, како и Мисирков по две години во „Вардар“ (1905), исто така и д-р Михаило Петрушевски, Блаже Конески и Крум Тошев на 20. XI 1947 година извршија корекција на правописната норма³⁴, па во новиот *Македонски ѳравѳис* (1950) формата со *-уење* беше заменета со сегашната норма *-ување*.

Тоа беше всушност полна реализација на јазично-правописната норма изградена врз основа на Националната програма на Македонското научно-литературно другарство во С.-Петербург од 12 ноември 1902 година, конципирана од Мисирков и првпат официјално воведена во службена употреба со членот 12 (и 13) од Уставот на Другарството (донесен на 16. XII 1903 година) и практично претставена во книгата *За македонскиите рабѳии* и конечно во списанието *Вардар* и сесрдно поддржана од Македонскиот литературен кружок во Софија (1940).

Така идејата за озаконувањето на македонскиот литературен јазик, во моментот на поставувањето на основите на современата македонска држава, иницирана од Димитар Влахов во Москва,

стилизиација истото го пренесува и Блаже Конески во својата *Грамаѳика на македонскиот ѳитературен јазик*, I дел (Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје, 1952, 46-47).

³⁴ Стојан Ристески, цит. дело, 461-465.

научно верификувана од филологот С. Б. Бернштејн и поддржана од акад. Н. С. Державин, конечно се реализира во асномската Демократска Федерална Македонија.

5.

Но тоа е само еден дел од придонесот на С. Б. Бернштејн за македонистиката. Тој долго истражувал и внимателно работел врз својата докторска дисертација „Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Язык валашских грамот XIV-XV вв.“, којашто ја одбранил дури во декември 1946 год.³⁵ Третиот опонент при одбраната му бил акад. Н. С. Державин. Но при сето тоа тој не го заборавил и задолжението за истражување на македонскиот јазик. На 2. XI 1945 год. Бернштејн во Дневникот запишал: „По завршувањето на дисертацијата ќе ја започнам новата, многу важна работа што му ја ветив на Влахов. Станува збор за граматиката на македонскиот јазик. Оваа тема претставува голем интерес за мене, зашто со очи е видливо како се создаваат литературните јазици. Ќе треба оваа тема да ја вклучам во планот на Словенско-балтискиот сектор на Институтот за руски јазик³⁶, каде што ми ветија да ме вклучат по завршувањето на докторатот. Докторатот ми беше примен уште во Свердловск на 15 март 1943 г. Значи, рокот ми завршува на 15 март 1946 г.“³⁷

И покрај сите службени и други обврски во воени и повоени околности, на 1. VIII 1946 год. Бернштејн во Дневникот одбележал: „Со големо задоволство работам врз опишувањето на граматичкиот преглед на македонскиот јазик. Морфологијата е готова. Едно прашање сакам да го осветлам поподробно во одделна статија. Ја имам предвид наставката на 3-тото лице еднина од сегашното време. И покрај старата традиција, обидот на Мисирков, податоците од дијалектологијата, во современиот литературен јазик наставката *-ӣ* ја исклучиле. За тоа нема никакви основи“.³⁸

Една недела потоа упорниот Бернштејн на 10 август пак запишал: „Седам на бирото од утро до доцна навечер. Наизменично ја заменувам работата врз македонскиот јазик со составувањето и

³⁵ С. Б. Бернштейн, *Зигзаги памяти*, 35.

³⁶ Во тоа време некогашниот Институт за славистика беше укинат, па и славистиката како дисциплина беше на извесен начин политички проскрибирана.

³⁷ На истото место, 73.

³⁸ На истото место, 82.

редактирањето на бугарско-рускиот речник. Барем засега сè оди по планот. Замор не чувствувам.³⁹

Процесот на одбраната на докторатот на С. Б. Бернштејн, меѓутоа, се комплицирал: одзивот од опонентот акад. Булаховски стигнал, а главниот опонент проф. М. В. Сергиевски го напишал одзивот, но меѓувремено починал, додека третиот опонент Н. С. Державин при посетата на Бугарија и Југославија (но не и во Македонија!) добил апоплексија и бил неподвижен. Сепак на 9. XII 1946 год. одбраната успешно завршила. Рефератот на Сергиевски го прочитал Державин⁴⁰, а Бернштејн пак – му напишал нему препорака за да ја добие Сталинската премија за книгата „История Болгарии“⁴¹.

6.

При сето тоа Бернштејн воопшто не ја напуштал работата врз македонскиот јазик. На 25 април 1947 год. запишал: „Сега мојата главна задача е завршувањето на монографијата „Македонски јазик“. Јас треба да го предам ракописот во книгоиздателството наесен оваа година⁴². За „Вестник МГУ“ подготвив статија од монографијата „К вопросу о форме 3-го лица единственного числа настоящего времени в македонском литературном языке“. Се обидувам да докажам дека во оваа форма литературниот јазик треба да има *-ӣ*. Работата врз монографијата е со голем елан. За жал, немам на располагање извори врз основа на кои би можел да ги окарактеризирам ортоепските пекти. Во центарот на описот на граматиката ќе биде морфологијата. Специјална глава е посветена на анализата на јазикот на Мисирков. Во книгата ќе има читанка и македонско-руски речник кон текстовите на читанката. Неодамна му кажував за својата работа на Велчев⁴³. Тој восхитено ја поздравува. Искрено ли? Во времето на бугарската

³⁹ На истото место.

⁴⁰ На истото место, 89-90.

⁴¹ На истото место, 99.

⁴² Во забелешката стои дека книгата „поради политички причини“ не била издадена. Тоа е периодот на Резолуцијата на Информбирото и крајното влошување на односите помеѓу СССР и СФРЈ.

⁴³ Велчо Петров Велчев (1907-1991) е бугарски литературен историчар во Москва. Предавал на Скопскиот (1943-1944), а по 1945 г. на Софискиот универзитет.

окупација на Македонија тој бил доцент на Скопскиот универзитет⁴⁴ – значајно додава Бернштејн.

Така усилено работејќи, Самуил Борисович на 28 август 1947 год. запишал: „Близу е завршувањето на книгата ‚Македонски јазик‘. Завршен е граматичкиот опис на литературниот јазик, напишан е воведот, составена е читанката. Целиот обем на книгата е 10–12 табаци.⁴⁵ Му останал речникот. На 9 ноември допишал: „Седам од утро до доцна над ‚Македонски јазик‘⁴⁶, а на 2 декември додал: „Во последно време работам над секоја мера, по 12 часа на ден. Вчера поставив точка на ракописот ‚Македонски јазик‘. Треба да напишам анотација за Научниот совет на Институтот и за книгоиздателството. Тргнаа шпалтите од учебникот по бугарски јазик, го читам преломот на Бугарско-рускиот речник. И сето тоа по предавањата и седниците.⁴⁷ Најпосле, на 28 декември тој задоволно соопштува: „Вчера за својот ‚Македонски јазик‘ добив премија од 4.000 рубли. Ракописот веќе е утврден за печат. За одговорен редактор е назначен С. П. Обнорски.⁴⁸

Но бурниот ентузијазам на С. Б. Бернштејн неочекувано е пресечен. Со Резолуцијата за Југославија на Информационото биро нагло се влошуваат советско-југословенските односи и подготвениот слог во печатницата е растурен. Освен фрагментите од оваа книга што се појавија во научната периодика, до денеска тој ракопис остана непознат за јавноста. Дури не се знае ни дали е зачуван и каде се наоѓа. А тоа е многу значаен дел не само од историјата на македонскиот современ стандард, туку и суштествен дел од научно-истражувачкото дело на С. Б. Бернштен и истовремено важен момент од историјата на руско-македонските научно-културни врски.

7.

Оваа значајна тројка од различни профили, од која секој на свој начин даде принос за запознавањето и афирмацијата на Македонија, македонскиот народ, јазик, историја и култура, засега сепак останува недопроучена. Д. Влахов активно се вклучи во изградбата на современата македонска држава. Угледниот славист С. Б.

⁴⁴ С. Б. Бернштейн, *Зигзаги памяти*, 102.

⁴⁵ На истото место, 111.

⁴⁶ На истото место, 114.

⁴⁷ На истото место, 115.

⁴⁸ На истото место.

Бернштејн се најде во центарот на случувањата при конституирањето и афирмацијата на македонскиот литературен јазик и правопис, па по мошне драматични лични и политички турбуленции, подоцна (1969) беше избран и за член на МАНУ надвор од работниот состав.

Учеството во македонистиката на третиот активист од тројката Н. С. Державин, меѓутоа, остана уште помалку познато – не само за македонската историографија, туку и воопшто непознато за нашата поширока јавност. А неговата задача беше да направи текст за историјата на Македонија. Зачуваниот фонд од неговата архивска оставнина, барем оној што се чува во Архивот на Руската академија на науките во С.-Петербург, потврдува дека и тој се обидел да ја исполни преземената обврска уште во 1935 година⁴⁹, макар и со извесно задоцнување.

Покрај одделни фрагменти, во фондот на Державин постои машинописен текст под наслов: „История Македони и (от заселения ее славянами до Первой мировой войны). Научно-популярный очерк“⁵⁰. Во Архивот е датиран со 1940, но од содржината се разбира дека тој е завршен најрано по 31. XII 1946 година, по донесувањето на првиот Устав на Народна Република Македонија во составот на Федеративна Народна Република Југославија. Содржи вкупно 89 отчукани страници и ја опфаќа историјата, како што пишува на почетокот авторот, „не на целата област Македонија во нејзините историски создадени и природно-географски граници, туку само на нејзиниот голем северен дел. Јужната или т.н. Егејска Македонија се наоѓа под власта на Грција, а мал дел од нејзиниот североисточен дел, т.н. Пиринска Македонија влегува во составот на Бугарија. Судбината на сиве овие три дела на Македонија во текот на многу векови била иста, па затоа ние и ја разгледуваме историјата не само на едниот дел на Македонија, туку нејзината историја во целина, како единствена земја“ – објаснува Державин.

По определувањето на геополитичките параметри, Державин историјата на Македонија ја дели на четири основни поглавја со внатрешна поделба на епохите. Првиот дел е насловен *Борбата на*

⁴⁹ Блаже Ристовски, *Обидој за организирање Македонистички центар на Киевскиот универзитет во 1935 година*, цит. Украинско-македонскиот научен зборник, Випуск 5, 26.

⁵⁰ СПбФ АРАН, ф. 827, оп. 5, № 203.

Македонскиите Словени во сојуз со Буџарија и Србија преоѓив византискиот ројство, со шест поглавја:

1. *Македонскиите Словени и Византија во VI-VIII в.*, нивните племенски сојузи, борбата за Солун и христијанизацијата
2. *Македонија во сосавој на Првојо буџарско царство (IX-X в.)*
3. *Зајаднобуџарскиот (Словеномакедонскиот) царство (969-1018 г.)*
4. *Македонија под власта на Византија (XI-XII в.)*
5. *Македонија во сосавој на Второјо буџарско царство (XIII в.)*
6. *Македонија во Српската држава (XIV в.)*.

Вториот и најпространиот дел од ракописот го носи насловот *Македонија под турскиот ројство (1430-1912)* и има четири поглавја, со прилично детално претставување на целата ситуација во Македонија, особено во периодот на прердбата и дејноста на пропагандите, па сè до Балканските војни:

1. *Завојувањето на Македонија од Турциите*
2. *Македонскиот народ под гнетот на турските феудалци*
3. *Национално-културна преродба на Македонските Словени во XIX век*
4. *Борбата на македонскиот народ за национална независност и социјално ослободување.*

Третиот дел од книгата ги третира *Балканските војни и поделбата на Македонија* и има само две поглавја:

1. *Балканските војни и ликвидацијата на турскиот феудален режим во Македонија*
2. *Букурешкиот мировен договор од 1913 година и поделбата на Македонија помеѓу Србија, Грција и Буџарија.*

Четвртиот и завршен дел претставува единствена целина под наслов *Македонија во годините на Првата светска војна* и завршува со констатацијата: „Првата светска војна не му донесе ослободување на македонскиот народ од гнетот на балканските монархии.“

Очевидно, некогашниот руски историчар-бугарист Николај Севастјанович Державин една деценија пред својата смрт наполно еволуирал во коректен македонист⁵¹. Но и тој не стигна да го објави

⁵¹ Блаже Ристовски, *Рускиот историчар Николај Державин и Македонија (Низ осетавнината на Н. Державин, С. Бернштейн и Д. Влахов)*, зб.: Балканот и Русија: општото и специфичното во историскиот и културниот развиток (Прилози од

овој прв труд за македонската историја – поради истите причини што го спречија и објавувањето на „Македонски јазик“ на Самуил Борисович Бернштејн.

Па сепак тие, заедно со македонскиот национален деец и државник Димитар Влахов, претставуваат заслужна тројка во историјата на руско-македонските врски и посебно во историјата на кодификацијата на македонскиот литературен јазик и правопис и го очекуваат посебното внимание од нашата наука. Стогодишниот јубилеј од раѓањето на проф. С. Б. Бернштејн е само повод да се проговори за подзаборавените заслуги. Би било упатно, како културно наследство, исцело (со коментари) да се публикуваат македонистичките ракописи на Бернштејн и на Державин, како впрочем и ракописот на одбранетата дисертација на Н. И. Толстој, зачувана на Филолошкиот факултет на МГУ во Москва.

ЛИНГВИСТИКА

Ирен АЛЧЕВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ГЛАГОЛИТЕ СО ПРЕФИКСОТ ПЕРЕ- ВО РУСКИОТ НАСПРОТИ ГЛАГОЛИТЕ СО ПРЕФИКСОТ ПРЕ- ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во рускиот јазик во споредба со другите сродни јазици постои изобилство на префикси како формообразувачки, така и зборообразувачки.

Во рускиот јазик се користат префикси и од странско потекло кои како правило, поголеми потешкотии не предизвикуваат. Како примери можат да се наведат: анти-, де-, контр-, обер-, суб-, екстра-, (кај именките), гипер-, интер-, пост-, суб-, транс-, ултра-, екстра-, (кај придавките), де-, дез-, дис-, ре-, (кај глаголите). Во последните 30-на години забележителен е порастот на префикси од странско потекло кај позајмената лексика, кои се јавуваат како резултат на современото живеење (интернет, компјутери и т.н.).

Во рускиот јазик се среќаваат глаголи со старословенски префикси: воз- (вос-возо-); низ- (нис-, низо); пре-, пред- (предо-); со-.

Префикси кои имаат руско потекло ги има во голем број: без-, после-, при-, сверх-, (кај именките); вне-, внутри-, меж/между; наи-, не-, около-, после-, через-, и т.н. (кај придавките); в-, вз-, воз-, вы-, до-, за-, из-, на-, над-, недо-, низ-, о-, об-, от-, пере-, по-, под-, пре-, пред-, при-, про-, раз-, с-, со-, у-, (кај глаголите). Горенаведените 25 префикси се глаголско именски префикси кои најчесто се употребуваат.

Познати имиња од областа на лингвистиката дадоа свој придонес истражувајќи ја областа на зборообразувањето во рускиот јазик.

Глаголското зборообразување со помош на префикси е најпродуктивно во рускиот јазик. Префиксните глаголи означуваат:

1. Преместување или насочување на предметот во пространството;
2. Промена на количеството на предмети;
3. Промена на квалитетот на предметот;
4. Степен на опфатеност на предметот во дејството;
5. Фази на дејствија.

Горенаведените групи на глаголи подлежат на понатамошна поделба на подгрупи во зависност од карактеристиките кои ги имаат. Преместување или насочување на предметот во просторот во зависност од видот на преместување, положбата на предметот во просторот, промена на квалитетот делумна и целосна и други карактеристики.

Карактеристиката на префиксалното зборообразување на глаголите укажува на тоа дека, префиксот е еден од компонентите при создавање на лексичкото значење на глаголот. Присоединувајќи се кон основата, префиксот неа ја квалифицира на некаков начин, но и самиот префикс во зависност од лексичкото значење на основата претрпува некакви значења.

Ќе се задржиме подробно на значењето на префиксот *йере-* во рускиот јазик, на кој во македонскиот јазик му соодветствува префиксот *йре-*.

1) Првото значење е поврзано со глаголите на движење кои во рускиот јазик се издвоени во посебна група, и означуваат преместување во просторот: со префиксот *пере-* имаат значење на правец на дејството преку предметот:

перейти через улицу
 перебежать дорогу
 перелететь через океан
 переплыть через море

2) Глаголите со префиксот *пере-* означуваат преместување на предметот или лицето во просторот, менувајќи ја положбата:

перелить в стакан
 пересесть на стул
 переставить цветок
 переехать в другой город

- Во македонскиот јазик двете горенаведени значења се обединуваат во едно и означуваат: движење насочено зад нешто, упатување од еден предмет кон друг или пренесување од едно место на друго:

премине преку улица
 премести ограда

префрли топка преку мрежа
 пренесе преку вода
 пресади цвеќе

3) Глаголите со префиксот пере- означуваат повторно дејство или да се направи повторно:

перестроитъ дом
 переписатьъ доклад
 перечитатъ роман (книгу)

- Во македонскиот јазик префиксот пре- означува повторно, основно извршување на дејството:

пресида куќа
 препиши реферат
 препрочита книга (роман)

4) Глаголите со префиксот пере- означуваат делење на предметите на два дела или на делови:

перерватъ провод
 переломатъ игрушки
 перепилитъ доску
 перерубитъ дрва
 перерезатъ кабель

- Во македонскиот јазик глаголите со префиксот пре- означуваат движење, преминување преку нешто, преполовување на две, поминување низ нешто:

прекине (кабел)
 прекрши, искрши (играчки)
 пресече, преполови (даска)
 пресече, насече (дрва)
 пресече (кабел)
 прегризе (перегрызть)
 пресече (нарезатьъ, разделитъ на части)
 преполови (разделитъ пополам)
 прекине (прерватъ)
 прекрши (преломитъ доску)

Горенаведените примери под точката 4 со префиксот пре-, во македонскиот јазик се пофреквентни одошто во рускиот јазик.

5) Глаголите со префиксот пере- има значење на зголемување на нормите во какво било дејствие:

перегретъ обед
 пересолитъ суп

пережарить месо
 перегрузить машину

- Во македонскиот јазик глаголите со префиксот пре- означуваат дејство чиј интензитет расте во текот на неговото извршување исто како во рускиот јазик наведено под точка 5:

прегрее ручек
 пресоли супа
 препржи месо
 пренатовари камион

6) Глаголите со префиксот пере- означуваат распространување на дејството последователно на множество предмети или исцрпеност на било какво дејство:

перемыть посуду
 пересчитать деньги
 перегладить белье
 перечитать много книг

- Во македонскиот јазик глаголите со префиксот пре- означуваат насочување на дејството врз сите објекти или врз целата површина на определен објект:

премие садови
 преброи пари
 препегла алишта
 прелие вода

7) Повратните глаголите во рускиот јазик со префиксот пере- означуваат заемно дејство:

переписываться с друзьями
 переговариваться с товарищем
 перекликаться с приятелем
 перебрасываться словами, мячом
 перемигиваться с девушкой

- Во македонскиот јазик префиксалните глаголи со заемно дејство се употребуваат со префиксите: до-, на-, пре-:

се допишува со пријателите
 се договорува со пријателот
 си дофрлува, разменува зборови
 си намигнува со девојката

8) Глаголите со префиксот пере- имаат значење на надминување на другиот извршител на дејството:

переубедить друга
 переспорить сестру

перекричатъ товарища
 перехитрить всех
 переиграть кого-нибудь

- Во македонскиот јазик префиксалните глаголи со значење на надминување на другиот извршител ги имаат префиксите:
 раз-, над-:
 го разубеди другарот (убеди во спротивното)
 ја надборува сестрата во расправија
 го надвика пријателот
 ги надмудри сите
 надигра некого во шах

9) Во однос на глаголското зборообразување во македонскиот јазик се набљудува моделот на полипрефиксација т.е. употребување на два префикса (Угринова-Скаловска 1960: 36-42) например:

пре+за
 презадолжи
 презасити
 презафати

- Во рускиот јазик македонскиот модел на полипрефиксација се појаснува описно:
 пре+за
 презадолжи / сильно обременяться долгами
 презасити / сильно насытить
 презафати / сильно чем-то заниматься

пре+из
 преиздава / вновь издать
 преизбира / избрать еще раз, вновь избрать

пре+на
 пренатовари / сильно нагрузить
 пренатрупа / сильно навалить; сильно нагромаздить

пре+о
 преовладеет / получить преобладание
 преодолее / преодолевать что-то

пре+по
 преповтори / вновь повторить
 препознает / обнаружить знакомого, что-то узнать

Префиксот пре- покажува поголема можност за поврзување со префиксирани глаголи, но помага во продуктивноста во однос на образување на нови форми.

Во заклучокот може да се констатира, дека како во рускиот јазик така и во македонскиот јазик постои изобилство на префикси меѓу кои се набљудува голем број на совпаѓања, но исто така и голем број на разлики. Разгледувајќи го префиксот пере- во рускиот јазик наспроти префиксот пре- во македонскиот јазик, може да се направат следниве заклучоци.

Првото значење под точката 1 е поврзано со значењето на употреба на глаголите на движење во рускиот јазик, а во македонскиот јазик таква диференцијација на глаголите на движење не постојат, и затоа се употребуваат такви глаголи кои се јавуваат како еквиваленти на руските глаголи за движење.

Во работава првото значење се посветува на употребата на глаголите на движење во рускиот јазик, а во македонскиот првото и второто значење се обединуваат во едно, означувајќи правец во просторот и промена на положбата: премине преку улица, пресади цвеќе.

Значењето под точката 3 се совпаѓа во двата јазика: престрои куќа, препише реферат.

Употребата на значењето под точката 4 во македонскиот јазик е пофреквентно одошто во рускиот јазик: пресече , преполови и прекине.

Значењата под точките 5 и 6 се совпаѓаат: пресоли, препржи и преброи.

Значењето под точката 7 во рускиот јазик означува заемно дејство со префиксот пере-, а во македонскиот јазик се употребуваат префиксите до-, на- и пре-: се допишува, си намигнува, си префрла.

За значењето под точката 8 во македонскиот јазик се употребуваат префиксите раз-, над, а во рускиот пере-. На пример да се разубеди другарот, да се надмудрат сите.

Под точката 9 во однос на глаголското зборообразување во македонскиот јазик се набљудува моделот на полипрефиксација, а во рускиот јазик македонскиот модел на полипрефиксација се појаснува описно: презадожи, презафати.

Користена литература:

- Барыкина А.Н., Добровольская В.В., Мерзон С.Н., 1989, *Изучение глагольных приставок*, Москва;
- Виноградов В.В., 1952, *Русский язык, Вопросы современного русского словообразования. Современный русский язык. Морфология*, Москва;
- Галкина-Федорук, 1964, *Современный русский язык, ч.2. Морфология – Синтаксис*, Москва;
- Конески Б., 1967, *За македонскиот литературен јазик*, Скопје;
- Марков Б., 1983, *Преглед на зборобразувањето во македонскиот јазик*, Предавања на XVI Семинар за македонски јазик и литература и култура, Скопје;
- Распопов, 1984, *Основы русской грамматики*, Воронеж;
- Соболева П.А., 1971, *Моделирование словообразования, проблемы структурной лингвистики*, Москва;
- Угринова-Скаловска Р., 1960 г., *Значењата на глаголските префикси во македонскиот јазик*, Скопје;
- Усикова Р.П., и група автори-составувачи, 1997, *Македонско-руски речник*, Скопје, Р.Македонија;
- Чундева Н., Најчевска-Сидоровска М., Накев С., 1997, *Русско-македонскиот словарь*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје;
- Шанский И.М., 1968, *Очерки по русскому словообразованию*, Москва.

Аннотација

В начале статьи дается краткая классификация префиксального словообразования глаголов с указанием их значения и с примерами на русском языке. В классификации указывается на то, что префикс является одним из важнейших компонентов при образовании лексического значения глагола.

Далее детально рассматриваются и анализируются все основные значения глаголов с префиксом пере- в русском языке, которому в македонском языке соответствует пре-. Метод сопоставления, которым пользуются в статье, указывает на сходство и различие значений префиксов пере- в русском языке и пре- в македонском языке. Интересно указать и подчеркнуть различия: а) глаголы с префиксом пере- и частицей –ся имеют значение взаимного действия и в македонском языке употребляются с

префиксами: до-, на-, раз- / перебрасываться словами/си дофрлува, разменува зборови; б) в македонском языке наблюдается употребление глаголов с несколькими префиксами (полипре-фиксация) презафати/сильно чем-то заниматься.

Сопоставление префиксов двух языков имеет большое значение для сознательного и эффективного усвоения языка.

**Наталия БОРОННИКОВА,
Елена ВЕРИЖНИКОВА**

*Пермский государственный национальный
исследовательский университет*

Московский государственный университет

МЕЖДОМЕТИЯ В МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКЕ (разработка концепции словаря)

1. К определению междометия

Проблема статуса междометия с момента ее постановки и до настоящего времени является бурно обсуждаемой и требующей рассмотрения в ряде философских, семиотических и лингвистических аспектов. Междометия обладают своеобразным фонетическим оформлением, семантикой, морфологическими свойствами, синтаксическими и дискурсивными функциями, которые выделяют их среди других слов языка. Специфические свойства междометий приводят к тому, что в лингвистике статус этой языковой категории до сих пор является спорным. Нет единого мнения относительно языковой принадлежности междометий; их частеречной отнесенности; количества разрядов, включаемых в эту группу.

В своей статье мы не пытаемся дать ответы на эти дискуссионные вопросы, хотя так или иначе коснемся их. Наша **цель** – определить принципы отбора и описания единиц для включения в словарь междометий и звукоподражаний македонского языка. Прежде всего, попытаемся сформулировать рабочее определение междометия, которое позволит рассматривать различные разряды междометий на едином основании.

Внимание к междометиям возникает в связи с гипотезами о происхождении языка. Рассмотрение природы нечленораздельных рефлекторных выкриков и эмоциональных подражаний звукам природы привело к появлению междометной теории происхождения языка (концепции И.Г. Гердера, М. Мюллера, Г. Пауля, В. Вундта и др.). Именно из междометий («протослов»), по мнению

философов и лингвистов, возникли «настоящие» слова языка. Так, А.А. Потебня отмечал, что «слова должны были образовываться из междометий, потому что только в них человек мог найти членораздельный звук» [Потебня 1952: 93].

Междометия то полностью исключают из сферы языка, относя их к природным звукам (В. фон Гумбольдт, М. Мюллер и др.), то определяют как «мостик», стоящий между природой и языком (В. Вундт, Т. Уортон), то, признавая их происхождение из «доязыковых» форм, относят к языковым категориям (Г. Пауль, А.А. Потебня, И.И. Мещанинов, Ш. Балли и др.). В ряде современных концепций внимание исследователей сосредоточилось на коммуникативном потенциале и прагматическом статусе междометий, в связи с чем междометие рассматривается как единица речи, функционирующая в качестве отдельного высказывания (Л. Блумфилд, Дж. Уилкинз) [подр. о происхождении и свойствах междометий см. Атека 1992; Бахмутова 2007; Середя 2005; Шаронов 2004, 2008]. Аргументами в пользу языкового характера междометий становятся **членораздельность формы¹, воспроизводимость, конвенциональность, универсальность**. Кроме того, междометия являются общепринятыми знаками для обозначения разного типа эмоциональных реакций говорящего на мир в каком-либо социуме и без перевода не понятны представителям другой языковой культуры [см. Бахмутова 2007; Кустова 2010]. Таким образом, междометия обладают свойствами полноценного языкового знака, что приводит к необходимости их лексикографического описания наряду с другими языковыми единицами.

Традиционно в состав междометий включают единицы трех сфер: **эмоциональные** (прототипические и вторичные); **волеизъявительные** (первичные и вторичные); **звукоподражательные**. В ряде классификаций к ним примыкают этикетные формулы, которые в словаре рассматриваться не будут, поскольку требуют отдельного описания в составе более широкого класса дискурсивных слов. Бесспорным является вхождение в состав междометий прототипических междометий, обладающих произвольным характером произнесения, аффективностью, неадресованностью;

¹ Широко известно, что среди прототипических междометий встречаются единицы с неканоническим звучанием: вдыхательные, всасывательные, гортанно-носовые, адекватно передать которое невозможно, пользуясь фонетическими ресурсами языковой системы [см. Wilkins 1992; Шаронов 2008], поэтому письменная форма междометия в тексте зачастую варьируется, что следует иметь в виду при его лексикографической фиксации.

вторичные же междометия, будучи связанными со знаменательными частями речи, часто в числе междометий не рассматриваются. В наш словарь будут включены вторичные междометия, получившие узуальное распространение в македонском языке. Вопросы о рассмотрении в составе междометий волеизъявительных и звукоподражательных единиц также являются дискуссионными, прежде всего из-за их адресованности (волеизъявления) и референтивности (звукоподражания).

Волеизъявления в сферу междометий включают на основании грамматической аморфности и способности выступать в речи в функции самостоятельного экспрессивного высказывания. Что же касается звукоподражаний, выполняющих квазиноминативную функцию, в основе способа номинации, который в них используется, лежат чувственно-физиологические и эмоциональные соощущения, основанные на *синестемии* (соощущение+соэмоция), являющейся психофизиологической универсалией звуко-символизма [подр. о термине и явлении синестемии см. Воронин 1982; Шляхова 2004, 2005]. На наш взгляд, эти три группы в один класс позволяет объединить обязательное наличие в их семантике коннотативной семы.

Опустошенные денотативно, междометия в разной степени сохраняют в своей семантической структуре мотивировочный, коннотативный, фоносемантический и стилистический компоненты. Их семантика, как правило, диффузна, она передает нерасчлененную эмоцию, значение которой отчетливо выявляется только в контексте. Как отмечает Е.А. Бахмутова, высокая зависимость смыслового содержания от контекста обусловлена, во-первых, ограниченным набором первичных междометий, что вызвано высокой скоростью протекания эмоций и их способностью образовывать сочетания, а также ограниченным набором артикуляций в условиях эмоциональной разрядки. Второй фактор – это условия ситуации, включающие эмоциогенный фактор, ответную реакцию коммуниканта, указание на паралингвистическую ситуацию. Третий фактор – интенции говорящего [Бахмутова 2007: 159].

Выделяет междометия в отдельную группу и особый характер языкового знака. С позиций семиотической природы, междометия являются либо индексальными (симптомы, сигналы), либо иконическими знаками. Прототипические (первичные) междометия – это естественные симптомы психофизического состояния говорящего. Вторичные эмоциональные междометия –

это симптомы искусственного происхождения, созданные человеком словесные знаки. Что же касается междометий волеизъявительной сферы, то их относят к сигналам, нацеленным на регулирование поведения слушающего. И симптомы, и сигналы – это типичные дейктические знаки (индексы, шифтеры), приобретающие коммуникативную нагрузку в сообщении [см. Wilkins 1992; Wharton 2003]. Иконической, изобразительной природой обладают ономатопоэтические единицы.

В процессе интеръективизации (перехода в междометия закрепленных в языке символических форм) происходит «разрушение», «стирание» символической (иногда и иконической) семантики слова, и лексемы приобретают индексальность, употребляясь как контекстно обусловленные знаки-индексы.

Междометия «опустошены» не только лексически, но и грамматически, поэтому не относятся ни к знаменательным, ни к служебным частям речи. В словаре мы будем придерживаться точки зрения на междометия как особую часть речи. Междометия аморфны грамматически (исключения, как правило, составляют некоторые императивные междометия в языках синтетического типа), а наличие собственного интонационного контура и позиционная изолированность позволяют им функционировать в качестве самостоятельного высказывания [см. Ameka 1992; Wierzbicka 1992; Wilkins 1992; Wharton 2003]. В некоторых концепциях отмечается, что междометия могут выступать как заместители предложения, вводные слова, члены предложения и элементы конструкции.

Итак, **междометие (интеръектив)** – это часть речи, служащая для нерасчлененного выражения эмоциональных, эмоционально-чувственных или эмоционально-волевых реакций говорящего на окружающий мир. Семантика междометий обусловлена контекстом и намерениями говорящего. Междометия грамматически аморфны и способны функционировать как самостоятельные интонационно оформленные высказывания.

Объединить все перечисленные единицы в рамки одного грамматического класса позволяет также то, что, они представляют систему, границы между подклассами проницаемы (подробнее ниже). Так, например, звукоподражания, имитирующие физиологические реакции, могут приобретать эмоциональный компонент, становясь эмотивами.

2. Классификация междометий

Классификация междометий может быть построена на различных основаниях: в зависимости от происхождения, знаковой природы единицы, формы, семантики, функций в структуре речевого акта. В своем словаре мы остановимся на функционально-прагматическом подходе к классификации междометий.

Ф. Амека предлагает классифицировать междометия на основании **функций**, которые они выполняют в речевом сообщении: «I assume that one of the ways (but by no means the only one) in which one can classify interjections is to appeal to the functions of language which have been traditionally proposed by people like Bühler (1934) and modified by Jakobson (1960) for instance (see Lyons 1977 for an overview). Three categories that are particularly relevant for this are the expressive, with focus on the speaker's state, the conative, with emphasis on the speaker's wishes, and the phatic which has to do with the establishment of contact» [Амека 1992: 113]. Таким образом, Амека выделяет **экспрессивные** междометия – вокальные жесты, являющиеся симптомами ментального состояния говорящего, которые подразделяются на две группы: эмотивные и когнитивные. Вторую группу составляют **конативные** междометия, к которым относятся единицы, обращенные к слушающему: «They are either aimed at getting someone's attention or they demand an action or response from someone of a speaker's wants» [Амека 1992: 113]. Для установления и поддержания коммуникативного контакта используются **фатические** междометия. К ним относятся вокализации, выражающие ментальное отношение говорящего к контакту (в терминах Р.О. Якобсона, у автора on-going discourse), в частности, сигналы поддержки обратной связи, сигналы временного затруднения в порождении речи (хезитация) и т.п.

Предложенный Ф. Амекой подход кажется нам весьма плодотворным (функциональный подход к семантике междометий используется в работах Е.Ю. Кустовой, С.С. Шляховой). Представляется, что и остальным элементам речевого события также соответствуют разряды лексем, отнесенные к междометиям. В основу нашей классификации положена наиболее популярная система функций языка, предложенная Р.О. Якобсоном [Якобсон 1975]. Функции, выделяемые Якобсоном, соотносятся с основными компонентами речевого сообщения (адресат, адресант, контекст, сообщение, контакт, код).

Основной целью большинства сообщений является ориентация на контекст, о котором идет речь. Р.О. Якобсон отмечает: «Контекст должен восприниматься адресатом, и либо быть вербальным, либо допускать вербализацию» [Якобсон 1975]. С контекстом соотносятся звукоподражания и близкие к ним глагольные междометия (в том случае, если они не выполняют конативную функцию). Это вербализация звуков, не включенных в речевой акт, не имеющих коммуникативной направленности. Разумеется, в текстах по воле автора и эти знаки могут получать дополнительную нагрузку, но в таком случае имеет место совмещение нескольких функций. С ориентацией на контекст связана **референтивная** функция. С учетом специфики рассматриваемых слов, особого характера знаков, которыми они являются (иконические), не называя, а изображая, имитируя языковыми средствами неязыковые звуки, семиотизируя их, эту функцию следует признать **квазиреферентивной**.

Единицами, ориентированными на код (**метаязыковая** функция), являются междометия *цагара-магара*, *иангара-бандара*. Это весьма широко представленный в македонском языке, но мало исследованный разряд, схожий со звукоподражаниями, однако имеющий собственную специфику. В трехтомном словаре с сербохорватскими толкованиями *цагара-магара* толкуется как междометие «za označavanje i podražavanje žagora, graje od glasova mnogih ljudi koji govore svi u isto vreme» [РСХТ 1966: 554]. Единица того же разряда *иинири-минири* получает объяснение: «koješta, prazne riječi, gluposti» [РСХТ 1966: 382]. Эти междометия имитируют код, человеческую речь, в том случае, если означаемое представляется говорящему неважным, не достойным внимания, непонятным, неразборчивым, т.е. в данном случае, кроме метаязыковой рефлексии, наблюдается и экспрессивная функция. Как отмечает С.С. Шляхова, метаязыковая функция междометий и звукоподражаний (фоносемантических маргиналий у автора) очевидна также при общении взрослого с ребенком или носителя какого-либо языкового кода в общении с иностранцем. Метаязыковая функция междометий проявляется также в специальной (например, орнитологической) литературе [см. Шляхова 2005: 98–99].

Наконец, **поэтическая** функция, ориентирована на само сообщение. Разумеется, в художественном тексте все элементы так или иначе выполняют ее. Р. Якобсон указывает: «Различия между сообщениями заключаются не в монопольном проявлении какой-либо одной функции, а в их различной иерархии. Словесная струк-

тура сообщения зависит прежде всего от преобладающей функции» [Якобсон 1975]. Однако имеются междометия, используемые исключительно или по преимуществу в поэтической функции. Так, в народной поэзии встречаются специальные заполнители для сохранения ритма: «**АЛАЈ** *изв. без значење, а за дојолнување на стихој*; невесто алај тетовке, / дали си млада невеста / или си црна вдовица?» [РМНП 1983: 21]. В рефренах с такой целью используются и регулярные междометия, например, обычно конативное «**аман** <...> **2.** (во служба на извик со кој се бара милост, прошка, помош) аман, браќа, помагајте аман, браќо, помагајте. **3.** (како припев во народни песни) Андон иде од чаршија, аман, аман, од чаршија» [РСХТ 1961: 10].

Итак, в зависимости от ведущей функции в тексте в словаре будут зафиксированы следующие виды междометий:

эмотивная функция: прототипические, вторичные, когнитивные;

конативная функция: императивные, вокативные, подзывные-отгонные;

фатическая функция: контактивные, хезитационные;

квазиреферентивная функция: звукоподражательные, глагольные интеръективы;

метаязыковая функция: имитация речи;

поэтическая функция: запевы, рефрены.

В словарной статье на македонском языке виды междометий (*видови извици*) получают следующее обозначение:

симптом: эмотивен (прототипски, вторичен); когнитивен;

конатив; збор за вабење – терање;

фатички; хезитација;

ономатопеја; глаголска интерјекција;

метајазички;

поетички.

3. Лексикографическое описание междометий и звукоподражаний

Активизация научного интереса к проблеме интеръективов выявила неудовлетворительное состояние их лексикографического описания. Традиционно междометия и звукоподражания включаются в толковые словари. Однако специфика этих единиц как пограничных между языком и речью, особенность их звукового

облика и, как следствие, вариативность письменной формы приводят к тому, что многие из них не находят места даже в наиболее полных лексикографических описаниях. Так, по подсчетам З. Никодиновского, в РСХТ содержится 138 междометий, в ЗМ – 196, а в пяти томах² ИМЖ – 134 [Никодиновски 2010: 162]. Между тем, наши предварительные данные указывают, что в языке активно функционируют не менее 1000 междометий.

Современная лексикография ориентируется на создание словарей нового, активного, типа, которые «портретируют» лексему, дают всестороннее описание ее функционирования. Все это обуславливает необходимость выработки принципов описания междометий и звукоподражаний.

На материале русского языка первый опыт разработки принципов специализированного толкования междометий принадлежит Н.Р. Добрушиной. В своей диссертации она обосновывает компоненты, которые должна содержать словарная статья: стилистическую помету, сведения о синтактике междометий, о междометном расширении, контекстной поддержке, этимологии слова, сопутствующем междометию жесте, о междометных дериватах [Добрушина 1995]. Определены возможные способы толкования междометий и выделены наиболее значимые семантические компоненты, прежде всего те, которые отражают причину выражаемого междометием внутреннего состояния. Выдвинутые принципы лексикографического описания применены на практике при описании около 40 русских междометий. Исследование базируется на современной письменной литературной речи. При этом весьма важным представляется вывод об асимметрии устной и письменной систем междометий. «Междометия – это единицы прежде всего устной речи, а потому было бы неверным полагать, что то или иное наблюдение, верное для языка художественной литературы (пусть даже имитирующей разговорную речь), может быть непосредственно перенесено на устную форму речи» [Добрушина 1995: 7]. Между тем, очевидно, что система, выявленная на материале письменной речи, может стать основой для дальнейших исследований междометий в устной речи.

Для русского языка к настоящему времени опубликовано два словаря междометий [Квеселевич, Сасина 2001; Шляхова 2004]. Первый из них – русско-английский. Словарь содержит около 1000

² Данные по пятому тому ИМЖ, который вышел из печати в 2011 г., добавлены авторами.

единиц и состоит из двух частей. В первой в алфавитном порядке приведено около 800 междометий (первичных и вторичных), а во второй – 100 звукоподражаний и глагольно-междометных слов. Словарная статья включает заголовок, стилистические пометы, толкование (в подавляющем большинстве случаев по авторитетным толковым словарям русского языка, выделяются разные значения), предлагаемые английские аналоги или эквиваленты, иллюстративные цитаты из произведений русской художественной литературы, перевод этих цитат на английский язык [Квеселевич, Сасина 2001: 10].

В «Словаре русских фоносемантических аномалий» С.С. Шляховой [Шляхова 2004] представлено более 1500 словарных статей, описывающих звукоизобразительные аномалии (в традиционной грамматической терминологии – звукоподражания, междометия, глагольно-междометные формы, слова клича и отгона животных и пр.), зафиксированные в различных социально-функциональных стратах русской речи. Кроме того, в Словарь включены идиомы и фразеологические единицы, где базовым компонентом является фоносемантическая аномалия. Большая часть иллюстративного материала является фиксацией живой устной речи. Словарная статья включает в себя: 1) заглавное слово; 2) грамматические пометы (при необходимости); 3) фоносемантические пометы; 4) звукоизобразительные и/или переносные значения; 5) иллюстративную часть с указанием сферы функционирования (стилистические пометы); 6) этимологическую часть: указание на общеславянскую и/или индоевропейскую звукоизобразительную основу или корень, которые указывают на примарную мотивированность слова; при отсутствии звукоизобразительной этимологии в этимологических словарях приводятся семасиологические и фоносемантические параллели в родственных и неродственных языках; указание источника данных этимологий (автор, том или выпуск в многотомном или серийном издании, страница). Значительное количество единиц, фиксируемых в Словаре, впервые вводится в научный оборот. Данное издание совмещает в себе серьезное теоретическое фоносемантическое исследование и лексикографическое описание.

Над новым словарем междометий русского языка работает И.А. Шаронов, опубликовавший несколько пилотных статей [Шаронов 2006].

Опыт, накопленный российской лексикографией, учитывался при работе над нашим словарем.

4. Структура словаря

Словарь строится на материале существующих словарей и собственной эксцерпции. Из Толкового словаря с сербохорватскими толкованиями (РСХТ), словаря Зозе Мургоского (ЗМ), пяти томов словаря Института македонского языка (ИМЈ), словаря македонской народной поэзии (СМНП) и словаря жаргонных слов и выражений Томислава Трениевского (ТТ) извлечены все представленные в них междометия и ономотопеи. Кроме того, во внимание принимались некоторые авторитетные грамматические источники (грамматика Б. Конеского, труды Л. Миновой-Гюрковой и др.), где приводятся списки междометий македонского языка. Что касается собственной эксцерпции, источником стали произведения македонской художественной литературы и публицистики. К настоящему моменту методом сплошной выборки расписано свыше ста тридцати произведений XX и XXI вв., включая межвоенную драматургию и поэзию. Большой пласт текстов для выборки представляет художественная литература, предназначенная для детей, в которой широко используется прием толкования смыслов «взрослого» языка через междометия и звукоподражания. На данном этапе работы мы не обращались к интернет-версиям периодических изданий, блогам и иным интернет-ресурсам, ограничивались только теми публицистическими текстами, которые опубликованы отдельными книгами. Возможно, в дальнейшем поиск будет расширен. Еще одним важным источником сбора македонских интеръективов стали комиксы и карикатуры, в изобилии использующие и наглядно иллюстрирующие междометия и ономотопеи. Объем корпуса собранных интеръективов сейчас составляет около тысячи единиц.

При отборе единиц для словника мы руководствовались нижеследующими принципами. Наличие единицы в авторитетных источниках (лексикографических и указанных грамматических трудах) является основанием для включения лексемы в словарь. Поскольку интеръективная система в целом находится на границе между языком и речью, среди подобных единиц встречается большое количество окказиональных образований, поэтому для внесения единицы, обнаруженной в нашем материале, но отсутствующей в авторитетных источниках, необходимым условием было принято наличие употреблений не менее чем у двух разных авторов. Оценка единичных употреблений потребует расширенного

поиска: обследование интернет-источников и анкетирование носителей языка.

Заглавные слова получают квалификацию в соответствии с предложенной классификацией, а также стилистическую характеристику и информацию о сфере употребления. В каждой статье будет содержаться указание на фиксацию в лексикографических источниках. Кроме того, указываются возможные фонетические варианты, способность к редупликации и сохранению (или образованию) форм словоизменения (*ела(-иѝе)*; *најбљак*).

Разработка статьи, помимо системы значений междометия (полужирные цифры с точкой), содержит разделы, указывающие на возможность вторичного употребления в качестве члена предложения (●). За специальными значками также приводятся типичные коллокации (□ с другими интеръективами или ■ с полнозначными словами), как и включающие данную единицу фразеологизмы ◇, пословицы ◆.

Иллюстративный материал отбирается с целью как можно более подробно продемонстрировать не только значение слова, но и речевые ситуации, в которых оно обычно употребляется.

Ставится цель также показать отношения как внутри группы междометных слов: омонимия (цифровой индекс); синонимия (≈), вариативность (=), антонимия (≠), так и их связь с иными элементами языковой системы: синонимия (≡), словообразовательные связи (в частности, мотивирующие ← и производные → глаголы или другие части речи). Для прототипических междометий отмечаются также вводящие их глаголы (▲).

Условные знаки и сокращения, которые будут использованы в словаре:

☀ Речници во кои е застапен извикот (скратено РСХТ; ЗМ; ИМЈ; РНП; ТТ);

- колокации со други извици;
- колокации со други видови зборови;
- ◇ фразеологизми ◆ поговорки;
- извикот како реченичен член;
- ▲ глаголи кои го воведуваат извикот;
- глагол или друг вид збор изведен од извикот;
- ← глагол или друг вид збор од кој е изведен извикот;
- = варијанти на истиот извик;
- ≈ синонимни извици;

- ≠ антонимни извици;
 ≡ синонимни изрази од други класи зборови.

4. Образцы словарных статей

В этом разделе мы приведем образцы словарных статей для будущего словаря междометий. Мы постарались представить единицы, принадлежащие к различным разрядам.

ОФ *симй̄ий̄*. ☼ РСХТ; ЗМ; ИМЈ

1. извикување, воздишка или стенкање при физичка болка:

- Оф, бате, боли... боли... - стенкаше Јанко, а лицето му пливаше во жешка пот. **В.Подгорец. Дрво на спомените.**

2. извикување, воздишка при душевна болка (тага, сочувство, страв):

- <...> денес никој веќе ништо не чека од вас, други ќе го поведат орот! Ете така. / - Оф! - крикна Пере како змија да го каснала, а тоа и рече: - Змија ме касна! Што знаеш ти, расчепиусто низаедна мрсулава, што знаеш ти од историји? Мислиш ако си зобал од книги та си го фатил бога за очи! **В.Малески. Разбој;** Господе, колку црно му нарекле наречниците, рекоа луѓето, оф, мако голема! **П.М.Андреевски. Скакулци.**

3. извикување при интензивно позитивно доживување, ВОСХИТ:

Децата излегуваат од автомобилот и се стрчнуваат право кон чешмата. Ги слушам нивните воодушевени извици: / - Оф! Оф! Леле ама е ледена! Леле ама е бистра! **Г.Поповски. БИЛЈАНА. Чешма крај патот.**

□ оф леле, оф леле мајко, оф мори мајко:

- Држ се Сулејман Пеливан! - викна Гоце и го звекна со еден камен право во главата. Фесот на воинствениот Сулејман Пеливан одлета далеку. Тој се преврте, падна и извика: / - Оф, лееее! Ме отепа! / Од главата му бликна црвена крв... **В.Николески. Гоце Делчев;** Без да сака, косачот му го пресекол едното уво со косата. Писнало зајачето да плаче: / "Оф, леле, мајко! Ке загинам! Останав без едното уво!" **В. Подгорец. Дрво на спомените.**

■ оф колку; оф како:

Оф, колку сум се обрадостила! **В.Малески. Разбој;** <...> хахахику... оф, како убаво си го суредила... **В.Малески. Разбој.**

● Збрчкана, со пластови пепелава коса врз белата перница, таа трпеливо ги поднесуваше болките и страдањата. Оф не се слушна од нејзината уста. **В.Подгорец. Дрво на спомените;** Да можам, мамо, би ти ја донела до постелата оваа воздишка на лавандата, да те освежи, да ти ги наполни градите со чист воздух, да те искачи на височинка, во чист кислород да те избањам, без тие цевчиња наоколу, без игли, без тие пластични шишиња со инфузија кои ти се нишаат над главата. Да ти ги пуштам овие жолтеникави свилени пеперугасти крилца над погледот, да ја следиш нивната игра, да те развеселат, да не зјапаш во тој белиот сид пред тебе, во издупчената вена, во модринките, да не го мериш растојанието од ах до оф. **Л.Дирјан. Снег за двајца.**

◆ Ах за челад, оф од челад.

Дамба-думба за три дни, оф леле за си' дни.

Денес оп-троп, утре оф-оф.

Денеска оф-оф, утре в гроб.

Од челад оф, за челад оф, без челад оф.

Оф за него, оф без него.

Оф за чеда, оф од/со/ чеда. според **Б.Величковски.**

→ **офне св, офка нсв**

▲ **рече св, изусти св, стенка нсв, писне св, пишти нсв, исписка св, крикне св, издивне св, вреска нсв;**

≈ **ауф; леле; о; ој.** преземено од Нова Македонија:

АЛО ☀ РСХТ; ЗМ; ИМЈ, ТТ

1. файич. сигнал за почеток на контакт по телефон (повик и одзивање):

- Ало, добар ден! Ве молам дали можам да ја добијам Марија? Лидија на телефон, една нејзина пријателка. / - Добар ден! Марија не е во Скопје, жалам. **О.Корвезироска. Вулкан;** Го завртев нејзиниот број. / - Ало? - рече таа. / - Здраво. / - Здраво! / - Те побарав. Ти оставив порака на секретарката. / - Не сум ја чула, само што влегов.

И.Исаковски. Песочен часовник; Не ми е јасно зошто на некои гледачи кои се јавуваат во живите емисии, им треба цела вечност да разберат дека се вклучени во програмата. Поради таквите, со години го трпиме истиот ритуал: / Гледач - Ало? / Водител - Да, повелете. / Гледач (вика) - Алоо!! / Водител (и тој вика) - Да, да, ве слушаме!! / Гледач (тивко, за себе) - Ништо не се слуша...тит-тит./ Водител (мудро) - Изгледа имаме проблеми со телефонските линии. **С.Маџановски-Трендо. Трендоленд;** Ало, едно такси ќе ве молам пред Универзална. Да. Кој број? 45? За 3 минути? Е, фала многу. **Р.Пејовиќ. Сеир.**

● Телефонот го измислил Александар Бел, но поздравот „ало“ е на неговиот ривал Томас Алва Едисон. Тој го изговорил првото „ало“, затоа што никој дотогаш не знаел како да го почне разговорот преку новиот апарат за комуникација. Инаку, Бел инсистирал првиот збор од разговорот да биде „ахој“. **Нова Македонија. 18.01.2012;** Се пробивам низ густот воздух во собата, додека звонењето го растресува тесниот простор и како да отвора некои нови, поинакви сфери. / - Да? - велем не многу љубезно во слушалката. Она стандардното "ало" никогаш не го користам, тој рецидив на недоверба во технологијата и сегашноста, со кој се проверува дали врската навистина е воспоставена, денес, во овие напредни времиња на безжични апарати, телефакси, автоматски централи и сателитски кабелски меѓуконтинентални врски, повеќе нема смисла - соговорниците веднаш можат да разговараат како да се во иста соба (куќа? бавча?). **Д.Дурацовски. Insomnia.**

→ **алува нсв ОКАЗИОНАЛ.:** Ја дига слушалката, и оттаму вели: «Ало». - «Што алуваш мори, јас сум» - вели Бацо. - «Ало» - вели таа, повторно - вели Бацо. «Не алувај мори толку» - велем јас - вели Бацо - «Јас сум Аце». **Е.Лафазановски. Романот за оружјето.**

≈ да; слушам; молам.

2. конајтив повик за привлекување внимание; повик да се сподели емоцијата:

Почнав да се губам. / И успеав во тоа. / И што ако цела ноќ си повторував само едно./ "Стани, алооо... стани." Џабе. **И.Џамбазов. Гол човек;** Како ли издржувам сам со себе? / Еееееј. Немам ни куфер. Алоооооо!!! **И.Џамбазов. Гол човек.**

≈ еј; слушај.

Црта **Дарко Марковиќ** (преземено од Утрински весник) :

ЖЕЖЕПЕЧЕ, ЖЕЖЕ-ПЕЧЕ, ЖЕЖИ-ПЕЧИ

1. ономајој. имитација на остри испрекинати монотони звуци кои ги испуштаат некои инсекти (жегалци, штурци) со триење на крилцата:

Негде во полето, скакулецот жетвар, стрижеше со нозете: /
 – Жежи-печи! Жежи-печи! **В.Николески. Волшебното самарче;** Потоа слушаше како зујат инсектите во дворот. Таа го научи дека звукот на летото доаѓа од една бубалка што се вика "жеже-пече". Кога повнимателно ќе се вслушаше во тие звуци, можеше да чуе како некој со огромна брзина изговара "жежепече"; гласовите беа споени како сонцето да ги слепило во нивната внатрешност. **И.Исаковски. Песочен часовник;** Потоа сфатив дека околу мене има милион жегалци: жежепече, жежепече, жежепече... **И.Исаковски. Пливање во прашина.**

2. → именка с ☀ Жеже-пече – инсект што создава нежни звуци слични на чрчорење; полски штурец: Во летните месеци почнува песната на жеже-печето. **ИМЈ.**

– **пачижизи:** Песната на пачижизите се огласуваше од илјадници засолнети изворишта, прераснуваше во голем бран што се спростираше над селото покриено со јунските жештини. **Ј.Поповски. Вевчанци.**

▲ **црцори, чрчори, штури.**

КУЦ¹ вабење, редујл. сигнал за куче:

Песот се заврте кон мене, како дури тогаш да ме виде. Ја накриви големата глава на страна, потоа на другата, добро ме измерка./

– Куц, куц, реков пак, и шлапнав по водата./ Неговиот скок беше брз, молскавичен. Се најде во водата, веднаш до мене. Му ја погалив главата. Голема црна глава. Под кожата му ја насетив коската на черепот. Пес борец. Чувар. Или убиец.

Прекрасен пес. **И.Исаковски. Пливање во прашина.** Ама, пуст да останам, многу ми се бендисуваа сите тие кратенки како ХУЦ, МУЦ, ГУЦ, ЕМУЦ, АСУЦ... Од една страна ме засмејуваа. Од друга ми прилегаа на некои многу конкретни кратенки/извици/термини: КУЦ (кога викаш куче), ШТУЦ (кога си жеден во меана) итн. **В.Петрушевск-Фили. Колумнистот.**

← **куче с.**

КУЦ² гл. интјерјекција, редуил. прикажување на куцање:

Влегувам меѓу патерици, се поземам со нив и одам така со куцање. Се поревам меѓу бараките, куц, куц, ја изминувам фурната и амбулантата. Ме подназираат луѓе, ама јас во никој не гледам, куц, куц. Една група сакати борци почнува да ми свечи со куршумите и желевцата, извадени од нивните рани. Си ги завиткале во извалкани шамивчиња и – син, син, ми прават. Си направиле свечалчиња и ми мавтаат ко со ордени. Ме поздравуваат. Син, син, да можат да си ги најдат своите исфрлени коски, сигурно и со нив ќе ми свечат. Но, ранетите, се знае, дел по дел ги закопуваат. Куц, куц, одам, син, син, слушам и овој звук уште повеќе ми ја крева лутината. Веќе се мислам како да му ја расцепам главата на Никифор, со куршуми да му ги издупам ушите. Подзапирам малку, ми тежи ногата, земам азимут со очите, а жилите само ми чукаат. Син, син, ми прават и тие како куршумите и желевцата во рацете на сакатите борци. Куц, куц, пак тргнувам и се мислам што да му наречам на Никифор Абазовски. **П.М.Андреевски. Небеска Тимјановна;** Тој ибн Бајко, цврст и полничок, ама и сплескан како некој тежок туч уште од малена да го приземјил, малечок и нагнетен како колбас од потонот на игуменот, куцкаше од тој пусти туч секогаш со главата надесно, а со телото налево, зашто колкот му беше начнат. Куц, куц, ама тој докуцка не само до панаѓурот, ами и до тие две илјади прочуени дукани на скопската чаршија. Ако нешто му се стемни, си рече, ако му се стемни од тоа големо зверење, нели беше слушал и за бесплатните гостилници и анови какви што ги имало овде за сиромаси? Зарем не беше и тој сиромав? Црквено глувче, куц, куц. Додуша, секогаш сито, ами што му го знаеш? Нели така велеше татко му? **О.Николова. Вежби за ибн Пајко.**

← **куца нсв.**

ЛЕТ гл. интјерјекција

1. редуил. прикажување на летање:

ГАТАНКА Така цело лето: / лет-лет-лет! / Лета, лета, лета / еден убав цвет. (пеперутка) **Македонски иселенички алманах 1988.** ПРВИОТ СЕЛАНЕЦ Умот те лаже и ајде не кракај

ко кокошка зад кочина! / СЕЛАНКАТА Чекај, бре, ти да не ми даваш јадење што ми викаш така! / ПРВИОТ СЕЛАНЕЦ Јас ако те хранев, ти ќе беше одамна на небо: лет, лет, како ангелче без крилја... **П.М.Андреевски. Време за пеење.**

2. *конаџив* ПОТТИК за дејство:

Зу-зу-зу пчело мила, / летај ми летај, лет! / Градинка ми е ширна, / в градинка цвет до цвет. Дете и пчела.
Ѓ.Ивановски. Прва читанка;

← **лета** *нсв.*

ТИНТИРИ-МИНТИРИ *ономајој., мейџаз.* ☼ РСХТ; ЗМ (*old-fash сџаромогно*) претстава на говор (безначаен, глупав или иритирачки):

Чеп одмавна со раката и му го сврте грбот на младиот брадест археолог. Подоцна, кога најде Моно, му рече: / "Не може човек да се откачи од тој лепеш. Што изигрува тој?" / "Пушти го, кардаш. Сера." / "Ама масер..." / "Вообразен тип, ти велам." / "Нашол кого да фолира. Шапшал. Тинтири-минтири. Ти реков - ми рече. Тој мене ќе ме "работел".

Х.Крстевски Ветришта над Равен; Судот страшен ближи / Каков пат да фатам / За душа да спасам? / Пишано е така. / Ацилак ме чека, / Жив Чоек сум сега! / **КЕН** Јеа, јеа, јеа. / **РЕЈ** Бла, бла, бла. / **ХЕЛЕН** И така натаму и така натаму. / **ТИМ** Да, да, да. / **ЏО** Ти реков ми рече. / **ВИКИ** Тинтири минтири. / **ХЕЛЕН** Уживај! / **ЏО** Опушти се! / **ТИМ** Биди фит! / **РЕЈ** Среди си ги финансиите! / **ВИКИ** Наспиј се за да бидеш убава. / **КЕН** И не враќај се! **Г.Стефановски. Жив човек.**

• Се замеша и Чанков. "Не претерувај, Христина. Престани веќе еднаш!" Гого беше уште погласен: "Ти си луда!" и свика. "Што сакаш ти најпосле од мене! Јас сум прост Македонец и многу-многу не ги разбирам тие твои тинтири-минтири." **Х. Крстевски. Ветришта над Равен.**

≈ **бла-бла; тандар-мандар; тандара-мандара; тантара-мантара; цагара-магара; ≡ ти реков ми рече.**

ТАНТАРА-МАНТАРА *ономајој., мейџаз.*

претстава на говор (безначаен, глупав или иритирачки):

• <...> секоја држава на свој јазик повела: вчера српското, денес талијанското, утре бугарското и така со ред, не? / редот е тој, навистина редот е тој, но ајде разбери нешто од парларе-марларе, пиколо-миколо, тантара-мантара, разбери, де! **В.Малески. Разбој.**

= **тандар-мандар; тандара-мандара;**

≈ **бла-бла; тинтири-минтири; цагара-магара; ≡ ти реков ми рече.**

БЛА, БЛА-БЛА *ономајој., мейџаз.* ☼ ЗМ; ИМЈ

претстава на говор (безначаен, глупав или иритирачки):

Класичниот телефон: Ало, како си? Добро, а ти? Ветво - ново? Ништо, сè по старо. Брзам, немам време, накусо да ти кажам (бла, бла, бла...). Ај, здраво, јави се! Чао, поздрави дома! **Ј. Михајловска-Георгиева. Огледала: лудо билје;** Додека го минуваше патот до дома, Ирион чувствуваше дека премиерата е многу повеќе од успешна. Просто можеше да си ги предвиди статиите во сите утрешни изданија на дневниот печат. Можеше да ги реди зборовите: брилијантен, пластичен, карактерен, исклучителен... бла, бла... зборови сврзани со неговото толкување на вечното. Зборови обезличени од суштината. Кутрите набљудувачи, како и секогаш им бега суштината. Хамлет останува неразбран. **Г. Стојковска. Повторно Хамлет;** По пат, онака површно ги читкав насловите од утрешните весници. / Политика, партии, убиства, киднапирања, реклами за кафиња, политика, црна хроника, политика, наградни игри, политика, политика, политика... И нешто малце за Тино. Некоја новинарска пичка, нешто сере за брат ми. За Тино. Како тоа она, замисли, не ги разбираше неговите постапки. / Козата, може ли да разбере, пријателе мој? / Толку многу испиздев, што застанав. Да го дочитам тоа срање. Да ја дослушам козата како мека со своето тенко, непријатно гласче: / "Бла-бла-бла... дрн-дрн-дрн... сер... сер... сер..." / И крај. **И. Џамбазов. Гол човек.** Црта **Дарко Марковиќ** (преземено од Утрински весник 11.01.2011):

Црта **Игор Јовчевски** <http://igorcomics.blogspot.com>

● Пошто на доделувањето на оскарите оваа година пцуев све што е америчко и холивудско бидејќи на "Господарот на прстените" му дадоа толку малку оскари, решив да земам да ги изгледам и другите оскаровци – од кај знаеш, можда стварно бољи. По препорака на попадавничарскиот дел од моите другарки, почнав со "Мулен руж", пошто, као, земал еден куп оскари и као поттикнувал на размислање за животот и љубовта као непресушен извор на бла, бла, бла... и разоткривал некои од животните дилеми, па ја викам, ај да ме поттикне и мене, да откријам некоја дилема, а и да можам да се снајдам ако негде на маса ми почнат муабет за "Мулен руж" и за љубовта како непресушен извор на бла, бла, бла...
Р. Пејовиќ. Сеир-2.

≈ **бла-бла; тандар-мандар;
тандара-мандара; тинтири-
минтири; цагара-магара;
≡ ти реков ми рече.**

M¹ *файич. регуил. хезийац.* неартикулиран звук, што се јавува во случај на тешкотии при формулирање на исказот поради збунетост, непознавање на јазикот итн.:

Кога и ' недостасуваа зборови, мавташе со рацете и гледаше напред, како некоја риба, велејќи "мммм". **Р. Бужаровска. Чкртки;** Гавазот ја крена и другата рака и почна да прави некакви чудни движења... Што ли виде тој во лагот? Но пашата немаше време да праша – само го турна и ја подаде напред пушката. Со краен напор, гавазот се исправи и ја фати цевката. "Мм... ммм...", изрмже налутено пашата и ги разгрна гранките... **И. Точко. Прстен;** Мисли Зоки: многу е жално кога некој е тажен. Што може да се направи со овај петел?

Например, може ли да се пушти малку на улица... мmmm, како би било тоа? **О.Николова. Зоки Поки.**

≈ **ХМ, ОВА, ПА.**

-ММММ... МОНОДРАМА, КАКО ЖАНР, ПОСТОИ... ЗА МОНОКОМЕДИЈА НЕ СУМ СИГУРЕН... КЕ МОРА ДА ПРАШАТЕ НЕКОЈ РЕЖИСЕР...

Црта **Д. Поповски.**

Преземено од

Утрински весник

01.09.2007

<http://www.utrinski.com.mk>

/default-

mk.asp?ItemID=297CB446

E68CC840BAEB856DF7E5

91FD

М² фаџич. редуџл.

1. неартикулиран звук со кој се потврдува контакт:

Затоа отиде и го бакна синот по темето, при што ја заплисна мирисот од неговата немиена коса. Го мрзи дури и да се избеаа, си рече. Повторно и' падна жал што си помисли таква работа, па го погали и му рече "Синче на мама најубаво". Горан не се помрдна. / "Убав тој на мајка?" му се обрати. / "М-м", рече Горан, мрдајќи лево-десно со палците врз чојстикот. На екранот еден маж трчаше по некоја запустена уличка и собираше фрлени бомби и пиштоли. **Р.Бужаровска. Осмица;** Волфганг продолжи да зборува како ништо да не слушнал, но сестра ми, повремено испуштајќи потврдни сигнали како "а-ха" и "mmm", полека посегна кон полицата што се наоѓаше под масичката во дневната соба, извади еден фломастер и на салфетка ми напиша ПАЗИ ИМА ОДЛИЧЕН СЛУХ! **Р.Бужаровска. Прибор за гости.**

≈ **а-ха; да;**

→ **м'мка нсв.:** Таа важно се поднаместуваше во длабокиот стол, поткашлуваше, м'мкаше, ги ставаше и ги вадеше очилата, ја поднаместуваше и онака кусата коса зад ушите... **Ј.Владова. Мојот пријател А.**

▲ **вели нсв, мрмори нсв, рече св, испушти св.**

2. неартикулиран звук што значи потврден одговор:

- Дали има нешто што јас можам да сторам за тебе? / - Ммм,
- кима со главата Петар. - Имам. / - Што, кажувај! -

речиси радосно извикува Војдан. / - Остави ме да си го врвам патот како што знам и умеам. **В.Саздова Полиња со диви нарциси;** - Ах, значи те префати, а! - се насмевнува старицата. - Те префати страста, - гордо додава. Ја засака планината. / - Ммм... Кога не знаев ништо, ми беше сеедно. Билки како билки. Ама откако нешто поднаучив, ме мамат со своите приказни. **В.Саздова Полиња со диви нарциси.**

≈ **а-ха; да.**

М³ симийџом редуџл.

неартикулиран звук што изразува задоволство, најчесто од вкус или мирис:

Тука Баба чува големи пакети шарени салвети од хартија, убаво здиплени шушкови целофани, а во големата картонска кутија има безброј мали ќесиња со прашок за печиво, со сув квасец, (оној другиот е во фрижидерот), со морско оревче, со каранфилче, со ким, со ванилија... Ммммм, со ванилија и канела што децата го викаат карамела во сутлијашот. Ммммм, тоа е Собата на миризбите, но и соба во која зиме очите се сеќаваат на сите летни бои и сокови, бидејќи Баба во тегли ги подредила сите најважни овошја и зеленчуци: во најголемата тегла зелено се туркаат краставичките, во малку помалите се стиснале бабурите, во средните црвено се смее ајварот, а на највисоките рафтови - тоа е приказна за себе! **Ј.Владова Измислување на светот или Ликијада;** Потоа, камо бре награда за Сител за најупорна кампања? Онаа за Добра вода. Изгледа Горан мали Синго намигнал и сега ама баш сите водители ја пијат во своите емисии. И потоа многу креативно ја фалат: "mmm баш е добра...уф, уф ама е добра..." Потоа ќе му ја с'снат водата на гостинот, овој не смее да мрдне од студио додека не му пукне бешика или додека не исфрли камен од бубрег. Некои од водителите се толку ревносни, мислиш да им извадат и вода од колено тие на хирургот ќе му ја препорачаат како добра вода. Подобра здравје... **С. Мацановски-Трендо. Трендоленд;** Ќе ме фати некој урок, нема да можам Виндоус да отворам. Или сега ќе треба да најдам едно 500-600 кокошки и тие една по една фино лепо да ми се посерат на глава, за да го деактивирам некако новогодишниот урок. Тие серат, јас викам пу-пу. Мммм, уживанција. **С. Мацановски-Трендо. Трендоленд.**

→ **м'мка нсв.:** Затоа внимателно ја втиснував тапата и се насмевнував поради неговто ммммкање со кое го покажа восхитот од мирисот! **Ј.Владова. Мојот пријател А.**

Црта **Атанас
Ботев**. Текст
Виолета Ѓуровска.
Преземено од
«Црвена
приказна».
Скопје: Смешко,
2005.

Библиографија:

- Ameika F. Interjections: The universal yet neglected part of speech // Journal of Pragmatics. North-Holland, 1992. 19 (1992). P. 101–118.
- Wierzbicka A. The semantics of interjections // Journal of Pragmatics. North-Holland, 1992. 18 (1992). P. 159–192.
- Wilkins D.P. Interjections as deictics // Journal of Pragmatics. North-Holland, 1992. 18 (1992). P. 119–158.
- Wharton T. Interjections, language and the ‘showing’, ‘saying’ continuum // Pragmatics and Cognition, 11(1). 2003. P. 39–91.
- Бахмутова Е.А. К вопросу о статусе междометия с позиций лингвистического функционализма // Когнитивная лингвистика: новые проблемы познания: сб. науч. тр. / под. ред. Л.А. Манерко. Москва, 2007. Вып. 5. С. 157–161.
- Боронникова Н.В., Верижникова Е.В. О коммуникативном статусе заимствованных междометий в современном македонском языке (на примере турецкого междометия *аман*) // Проблемы социо- и психолнгвистики. Пермь: Перм. гос. нац. ун-т., 2011. Вып. 15. С. 276–300.
- Боронникова Н.В., Верижникова Е.В. Текстовая функция междометий в лингвистическом и художественном наследии Блаже Конеского. // Поетиката, стилистиката и лингвистиката на текстовите од Блаже Конески во корпусот Гралис. 1. 2013/ ур. Бранко Тошовиќ. Graz, 2013. С. 33-50.
- Воронин С.В. Основы фоносемантики. Ленинград, 1982.
- Добрушина Н.Р. Принципы и методы системного лексикографического описания междометий : дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1995.
- Добрушина Н.Р. Семантика междометий в реактивных репликах // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 1998. № 2. С. 136–144.

- Квеселевич Д.И., Сасина В.П. Русско-английский словарь междометий = Russian-English Dictionary of Interjections. М.: Астрель, АСТ, 2001. 512 с.
- Конески Б. Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Култура, 1967. Дел I и II.
- Кустова Е.Ю. Французское междометие: лексико-грамматические аспекты, семиогенез и интеракциональные функции: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. Воронеж, 2010.
- Македонски јазик: за средното образование / С.Божковска, Д.Пандев, Л.Минова-Ѓуркова. Скопје: Просветно дело, 1997.
- Минова-Ѓуркова Л. Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Скопје: Радинг, 1994.
- Минова-Ѓуркова Л. Граматика на македонскиот стандарден јазик за странци. Скопје, 2007.
- Никодиновски З. Извиците во јазикот и во говорот // XXXVII научна конференција на XLIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Лингвистика. Охрид, 15-16 јули 2010. Скопје, 2011. С. 159–163.
- Потебня А.А. Слово и миф. Киев, 1952.
- Середа Е.В. Морфология современного русского языка. Место междометий в системе частей речи: учеб. пособие. Москва: Флинта, 2005.
- Шаронов И.А. Междометия в речи, тексте и словаре. Москва: РГГУ, 2008.
- Шаронов И.А. Назад к междометиям // Материалы Международного семинара «Диалог 2004» по компьютерной лингвистике и её приложениям. 2004 г. Москва, 2004. С.660–665.
- Шаронов И.А. Эмоциональные междометия и вокальные жесты // Русский язык сегодня. Вып. 4. Проблемы языковой нормы. Сб. статей / Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова РАН. Москва, 2006. С. 605–617.
- Шляхова С.С. Дребезги языка: Словарь русских фоносемантических маргиналий. Пермь: Перм. гос. техн. ун-т, 2004.
- Шляхова С.С. «Другой» язык: Опыт маргинальной лингвистики. Пермь: Перм. гос. техн. ун-т, 2005.
- Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. В: Структурализм: „за“ и „против“. Москва: Прогресс, 1975. <http://philology.ru/linguistics1/jakobson-75.htm>. Состояние: 17.04.2012.

Словари:

- ЗМ: Мургоски З. Речник на македонскиот јазик. Скопје, 2005. XV. 948 с.
- РМНП: Речник на македонската народна поезија. / Под редакција на Т. Димитровски. Скопје. Т. I: А-Г. Скопје, 1983, XXIII, 452 с. Т. II: Д-С. Скопје, 1987. 506 с. Т. III: И-К. Скопје, 1993. 529 с. Т. IV: Л-М. Скопје, 2001. 379 с.

- РСХТ: Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања / Ред. Б. Конески. Составувачи Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски. Т. I: А-Н, Скопје, 1961. 510 с. Т. II: О-П, Скопје, 1965. 595 с. Т. III: Р-Ш, Скопје, 1966. 606 с.
- ИМЈ: Толковен речник на македонскиот јазик / Главен редактор К. Конески, раководител на проектот С. Велковска. Т. I: А-Ж. Скопје 2003, XXI, 637 с. Т. II: З-К. Скопје, 2005. 675 с. Т. III: Л-О. Скопје, 2006. 613 с. Т. IV: П. Скопје, 2008. 680 с. Т. V: Р-С. Скопје, 2011. 623 с.
- ТТ: Трневски Томислав. Речник на жаргонски зборови и изрази. Скопје: Т. Трневски, 1997. 136 с.

Резиме

Во статијата се образложува концепцијата на микро и макро структурата на речникот на извици и оноματοпеи во македонскиот јазик, еден амбициозен проект на кој авторите работат веќе неколку години. Речникот се базира врз сопствената ексцерпција од оригинални уметнички и публицистички дела (досега се обработени повеќе од 200 библиографски единици). Освен тоа како илустрација се користат карикатури и стрипови од македонски уметници. Предложена е класификација на извици и оноματοпеи која се применува во речникот, се наведуваат обрасци на речнички единици за различни видови извици и оноματοпеи.

Елени БУЖАРОВСКА

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ГЛАГОЛИТЕ ЗА ПЕРЦЕПЦИЈА КАКО ПРАГМАТИЧКИ МАРКЕРИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО РУСКИОТ ЈАЗИК

Познато е дека човекот добива информации за светот преку петте сетилата: видот, слухот, допирот, мирисот и вкусот. Првите две играат поважна улога, додека сетилата за мирис и вкус се од посубјективна природа и не учествуваат во обработката на податоците од надворешниот свет. Со оглед на различната функција на петте модалитети за перцепција постои т.н. сетилна хиерархија во којашто сетилото за вид е доминантно (Viberg 1983, Miller & Johnson-Laird 1976). Тоа значи дека претставата за надворешниот свет најмногу се заснова врз она што го гледаме, а тоа што го слушаме, мирисаме и слично само ја надополнува таа општа слика. Покрај диференцирање на перцептивните глаголи (*verba percepiendi*) по типот односно модалитетот на перцепција, во рамките на еден ист модалитет постојат глаголи кои се разликуваат меѓусебно според еден важен семантички признак, а тоа е улогата на субјектот што перцепира нешто во настанот на перцепција. Субјектот може да биде агентивен: тој активно и свесно го перцепира објектот (X го *погледа* Y) или неагентивен: субјектот го перцепира објектот ненамерно бидејќи е изложен на тоа (X го *виде* Y). Агентивноста и неагентивноста се двата признака на т.н. лексички аспект вграден во семантиката на секој глагол. Оттука сите перцептивни глаголи можат да се поделат на агентивни и неагентивни.

Основните глаголи за перцепција (ГП) развиле серија преносни значења, односно значења кои не изразуваат перцепирање на објект или настан од страна на човекот туку други несетилни значења. Така речиси во сите индоевропски јазици неагентивното *гледа* значи ‘разбира, сфаќа’¹ додека *слуша* добило значење на ‘знае’.

¹ Свитцер (Sweetser 1990:33) го нарекува тоа „ментален вид“.

Тие спаѓаат во евиденцијалните значења бидејќи укажуваат на изворот на знаењето, дали знаењето е резултат на сопственото сетилно искуство, или тоа се базира врз посреден извор што може да биде друго лице (прекажана информација) или некој доказ кој ни служи да донесеме заклучок.

Постоењето на преносни значења кај *verba percepiendi* (ГП) сведочи за нивна полисемија, но таа полисемија не е случајна и не се разликува многу од јазик до јазик. Напротив, во јазиците (посебно индоевропските) владее регуларност во семантичките промени на централните глаголи за вид и слух. Во анализата презентираната тука ние тргнуваме од хипотезата дека патиштата на семантичката промена зависат од „лексичкиот вид“ на сетилниот глагол, односно дали е агентивен или неагентивен. Целта на овој труд е да ја провери оваа претпоставка само во прагматичките преносни значења. Под прагматички значења подразбираме значења кои се употребуваат во доменот на вербалната активност на човекот за изразување на разни говорни чинови² кои служат за комуникација со средината.

Анализата се базира врз примери ескцерпирани од современата македонска и руска проза и од интернет блогови. Преводните еквиваленти на примерите треба да послужат за потврда дека анализираниот перцептивен глагол претрпел иста промена и во двата јазика што укажува на закономерност во семантичката деривација.

За да се објаснат патиштата на семантичката деривација кај глаголите за визуелна и аудитивна перцепција треба да се истакне нивната физиолошка поврзаност со интелектуални активности што се асоцираат со знаење. Така во (1) субјектот знае за фактот изразен во зависната предикација врз основа на заклучокот (инференција) што произлегува од прочитаното писмо, додека во (2) субјектот знае за брошурите од пренесената информација по пат на слух. Нив ги класифицираме како евиденцијални значења (Козинцева 2007) бидејќи даваат информација за изворот на знаењето: во (1) и (2) изворите се посредни. Од друга страна, „пониските“ три модалитета во следните три примера не се евиденцијални бидејќи се поврзани со емоционалните активности: чувствување преку допир (3), чувство за естетика преку вкус (4) и мирис (5а), како и претчувство преку мирис (5б).

² За говорни чинови види кај еден од основателите на таа теорија Серл (Searle 1969).

- (1) Од твоето писмо *зледам* дека деновите ти поминуваат убаво.³
- (2) *Слушнав* дека во Северна Кореја таквите брошури имале најголем тираж.
- (3) Нејзиното писмо *не го дојира* премногу, а кога ја одбива се обвинува себеси...
- (4) Некои ќе кажат ... дека Гага едноставно *нема вкус*.
- (5а) Како и секоја нација што *не ја мириса* својата дијаспора, и Германците не ги поднесуваат многу германските гастарбајтери.
- (5б) Тука некој се сомнева во себе, *мирисам* несигурност.

Во овој труд подетално ќе ги обработиме прагматичките значења деривирани од централните визуелни и аудитивни ГП. Претпоставуваме дека основните сетилни значења се развиле од доменот на перцепција прво во доменот на познание и емоции, а после во доменот на говорни чинови. Анализата на овие секундарни значења ќе го зголеми нашето разбирање за поврзаноста на перцепцијата не само со менталниот свет туку и „светот на дискурсот“ кај човекот, термин позајмен од Hopper & Traugott (1993).

Свитцер (Sweetser 1990:30) го покажува типолошкиот карактер на овој феномен и го објаснува преку когнитивната психологија: постојат концептуални паралели кои човекот ги прави меѓу „физичките“ искуства (добиеени од сетилно искуство) и внатрешните искуства, емоционални и ментални. Тој концептуелен мост се остварува преку метафората УМ КАКО ТЕЛО (MIND-AS-BODY metaphor)⁴ која овозможува концептуализација на апстрактните ментални концепти со помош на концептите поврзани со телесни искуства. Метафората е „еднонасочна“, односно преминот на концептот од физичкиот домен во менталниот или емоционалниот домен се остварува само во таа насока, но не обратно; со други зборови патиштата на деривацијата водат од надворешниот физичкиот свет до внатрешниот свет на човекот. Затоа „физичкиот“ вокабулар се користи за изразување на појави од менталниот и духовниот свет на човекот, што може да се види и кај основните ГП

³ Примерите се најдени на следните сајтови:

Пр.1: <http://www.e-books.com.mk/02prose/ernest/tekst.asp?lang=mac&id=32>;

пр.2: <http://velichkoff.wordpress.com/2011/12/24/placihisterija>;

Пр.3: http://forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=16919&PN=3;

Пр.4: (<http://zazabava.com/gaga>; Пр.5а: <http://forum.zazabava.com/viewtopic>;

Пр.5б: (<http://jovanatozija.blogspot.com/2011>.

⁴ Повеќе за тоа види кај Џонсон (Johnson 1987).

кои развиле метафорични или други преносни значења на еден регуларен и систематски начин.

1. Преноснӣе значења на а̄гентивнӣе ГАП

И покрај заедничката значенска компонента на знаење кај „повисоките“ *verba percepiendi*, различни се патиштата на семантичките деривации на централните визуелни и аудитивни ГП. Како прво тие се разликуваат квалитативно заради насоките на деривација, а како второ и квантитативно бидејќи визуелните ГП развиле поголем број на преносни значења.⁵

Примерот (6) ја илустрира релацијата меѓу *гледа* и *види*: ако со *гледа* говорителот бара соговорникот да перцепира нешто, со *види* тој го моли да се убеди во вистинитоста на таа појава.

(6) Каков германски менталитет бе човече што тропаш, ... *гледај* го ракометот и *види* колку безврска пенали им досудија.⁶

Од анализата на собраните примери произлегува дека насоката на семантичката деривација зависи од агентивноста. Глаголот *гледа* е агентивен што значи дека човекот насочено и по своја волја перцепира некој ентитет. Во својата семантика глаголот содржи две компоненти: когнитивна ‘способност за визуелна перцепција’, односно ментален вид и агентивна ‘следи со поглед’. Субјектот го насочува погледот на објектот на перцепција и на тој начин доаѓа до знаење за тој објект. Во одредени контексти преовладува агентивното значење; волебото насочување на погледот создава импликација на следење и контрола на перцепираната активност. Така на пример, *џи гледа децата* значи се грижи за нив.

Агентивото *слуша* заради намерата на говорителот да се наметне на слушателот, развива две метафорични значења. Првото навлегува во доменот на човековото однесување и од него понатаму продолжува во доменот на вербалната активност. Кај *слуша* претпоставуваме дека функцијата на прагматички маркер за внимание се развила од метафоричното значење на покорност. Со самото тоа што собеседникот слуша што му говори субјектот тој покажува спремност за еден вид потчинување. Затоа *слуша* развило значење на послушност и покорност. Свитцер (1990:41) ја лоцира таа концептуална алка меѓу двете агентивни семантички проширувања на

⁵ Подетално за преносните значења на визуелните глаголи во Бужаровска 1995. Исто така Купер (Cooper 19746) ја истакнува таа појава кај англиските глаголи за вид.

⁶ Пр.6: <http://forum.kajgana.com/threads>.

слуша во „приемчивост кон намерите на говорителот“ велејќи дека: “internal receptiveness to the speaker’s intentions might subsequently lead to compliance with the speaker’s requests”.

Заради значенската компонента на насоченост на перцепцијата агентивните *слуша* и *гледа* се употребуваат како прагматички маркери за привлекување внимание. Со значењето на ‘внимава’ тие навлегуваат во доменот на вербалната активност и прагматиката на говорот. Двата глагола се користат како лексичко средство за наметнување врз соговорникот и затоа се кодираат во императив. Со нив говорителот го привлекува вниманието на собеседникот пред некој говорен чин (изјава, соопштение, предупредување и сл.). Бидејќи говорителот апелира до слушателот за внимание и разбирање на пораката што следи императивното *слуша* се наоѓа во иницијална реченична позиција. Долните примери се земени од романот *Во првиот круг* на Солженицин.⁷

(7) *Послушайтѐ* лейтенант, в чем дело? (С5/72)

Слушайтѐ поручнику, што треба да значи ова? (Сл418)

Во рускиот јазик *слушай* неретко се преведува со глагол за вид (*смойришѐ*) или со менталниот предикат *сфатиш* што укажува на семантичката избледеност на *слушай* во оваа функција.

(8) *Смойришѐ*, я за язык не тянул. (С5/45)

Слушайтѐ, не ве трав да кажувате. (Сл395)

(9) *Слушай*, яс сметам дека на народот му е потребен скептицизмот. (Сл129)

Ты йойми, я сам считаю, что скептицизм человечеству нужен. (С1/54)

Значењето на контрола овозможува *гледа* да се употребува во функција на совет или предупредување. Императивната форма *гледај* во комбинација со *да*-реченица се користи за давање на говорен чин **совет**, додека *смойри* со негативен императив во рускиот јазик изразува **предупредување**.

(10) *Гледај* да внесуваш што можеш повеќе овошје и салати, само избегнувај банани.⁸

⁷ Во заградите е назначен авторот (со иницијали) и бројот на страницата во соодветната книга. Списокот на ексцерпираната литература е даден на крајот на статијата.

⁸ Пр.10: <http://www.zazdravje.com.mk/upload/archive/index.php>;

Пр.11: http://www.kvadrat-group.ru/helpful_information;

Пр.12: <http://www.rastko.rs/cms/files/books/4c294629cf278>;

Пр.13: <http://arsenija.blog.mk/2010/08>; Пр.14: <http://www.litmir.net/br/?b=35696>;

Пр.15: http://dic.academic.ru/dic.nsf/ita_rus; Пр.16: <http://www.kabbalah.info/mk>

(11) Лестничные ограждения: *смойри, не упади!*

Со *злегај/ѝе* често засилено со честицата *еѝе* говорителот изразува значење на ‘убедете се’ за истакнување на очигледен факт што следи.

(12) *Еѝе злегајѝе*, наеднаш се најдовме пред единственото прашање што Хајдрегер го подзема од великите претходници...

Во идно време *видиш* гради конструкција (со инверзиран субјект) која се употребува за говорниот чин **закана**. Во рускиот јазик за таа функција се користи императивната конструкција *смойри у меня* со агентивен глагол.

(13) Мајка ти често ти вели: *Ќе видиш ѝи* кога ќе се врати татко ти.

(14) Называть меня будешь Марь Иванна. Я тут часто дежурю. И *смойри у меня* – будешь шалить – получишь.

Агентивното *злега* во императив може да изрази **чудење**. Тоа произлегува од контекстуална импликација дека гледањето некоја појава или објект може да предизвика чудење.

(15) *Смойри*, как он расхрабрился!

(16) *Глегај* го ти него, изгледа во манастирот го научиле...

2. Прагмаѝичкиѝе значења на неагентиѝивниѝе ГП

Глаголот *види* во својата семантика ја содржи само когнитивната компонента ‘способност за визуелна перцепција’ односно ментален вид. Таа е причина за развивање значења од доменот на познание: гледам значи дознавам. Кога *види* се врзува со апстрактни поими сетилното значење избледнува и глаголот станува епистемичен предикат со значење на ‘знае’.

(17) Не сакаа да си го изгубат спокојството освен ако во тоа еден ден не *видат* некоја можност. (MJ270)

Неагентивното *злега/виде* изразува способност за перцепција која не зависи од волјата на субјектот и по метафоричен пат преминува во значењата на ‘разбира, сфаќа’. Некоја појава што се перцепира сетилно резултира во знаење за таа појава. Вториот аргумент задолжително се оформува како зависна финитна реченица.

(18) Ете сами *злегаѝе* колку е шугава неговата положба. (Ант 163)

Менталното значење се развива во контексти со неперсонален втор аргумент и изразува дека субјектот преку вид се убедува дека нешто е вистинито: објектот на перцепцијата (19) или перцепираниот настан кодиран во зависната реченица (примери 20 и 21).

(19) Кафе! Пробај *да видиш*, рече Србин. (MJ292)

(20) После 3 години пак на мајспејс, интересно е *да видиш* колку си бил млад и глупав.⁹

(21) Тие испитувања се прават за да се *види* дали вработениот има некои болести поврзани со работното место.

Формата *види/-иѝе* во второ лице служи како **апел** упатен кон соговорникот за разбирање на пораката. Со *видиѝе* говорителот сака слушателот да го задржи вниманието на објаснувањето што говорителот го воведува непосредно после маркерот и во двата јазици.

(22) *Видиѝе* јас ќе се сломам овдека со министерот да не отвораме полемика, да не го отвораме тоа писмо, тие фамозни стенограми, туку ...

(23) *Видиѝе* ли, Юра. Откровенно говоря, между нами, положи, как говорится, руку на сердце, ни в коем случае нельзя исключать ...

Во рускиот јазик составот *видиѝе ли/ видишь* се развил во интерперсонален маркер ‘знаеш’ со кој говорителот ја споделува информацијата со соговорникот и како да бара емпатија од него (24). Тука маркерот не мора да ја зафаќа иницијалната позиција во реченицата (25).

(24) *Видиѝе* ли он немного нездоров. Он *видишь* немного нездоров.

(25) В любви он, *видиѝе* ли, не умеет признаваться.¹⁰

Со *гледаѝе/видиѝе* во комбинација со *еѝе/воѝ* говорителот ја нагласува вистинитоста на тврдењето што следи.

(26) *Еѝе, гледаѝе* дека Дојче Телеком кон нас Хрватите е, всушност, милостив!

(27) *Воѝ видиѝе*, стоило премиеру заснудь на часок и сразу беда.

Неагентивното *слуша* поседува когнитивна значенска компонента на ненамерност: ние ненамерно дознаваме за постоење на некој ентитет или за одвивање на настан. Затоа *слуша* и *чуе* имплицира ‘разбира, знае’ што често се лексикализира со неагентивен глагол во македонскиот превод (28). Во (29) изразот *знае да слуша* има потенцијално значење на ‘умее да разбира’.

⁹ Пр.20: <http://www.myspace.com/sakitavojvoda>;

Пр.21: <http://forum.doktori.mk/viewtopic.php?f=10&t=23&p=5319>;

Пр.22: <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/46sednica>;

Пр.23: <http://www.exler.ru/blog/item/8047>.

¹⁰ Пр.25: <http://gorod72.ru/news/16.html>;

Пр.27: <http://revolucija.blogspot.com/2006/12/bug.html>;

Пр.27: <http://readers.lenta.ru/news/2012/04/20/besaev>;

Пр.28: http://www.maccinema.com/statija_print.asp?id=284.

(28) Збор по збор, не те *разбирам*, рече Глеб. (С44)
Дай по буквам, не *слышу*. (С1/19)

(29) Ацо знаеше да го *слуша времето*, имаше јасни визии за иднината и бескрајно го поддржуваше ентузијазмот на младите.

Се среќаваат примери кога еден неагентивен глагол, на пр. *узнали* во (30а) се преведува со „нецентрален“ ГАП во македонскиот (*се расчу*) во (30б).

(30а) *Узнали* што по баррикаде можат откриџ огонь. (П51)

(30б) *Се расчу* дека барикадата може да биде гаѓана со топови. (Псб1)

Неагентивното *слуша* слично на хомонимното агентивното *слуша* може да се употребува и како говорен чин, но не за привлекување внимание туку за засилување на пораката. Говорителот со *слуша* апелира соговорникот да ја разбере пораката. Разбирањето зависи од контекстот: така во (31) апелот за разбирање го предупредува соговорникот да (не) направи нешто, а во (32) му обрнува внимание на важноста на слушнатото.

(31) Зошто никогаш не ме слушаш кога готвиш? И сол да ставиш, ме *слушаш* што ти зборувам?¹¹

(32) *Слышишь*, собака воет. (П367)

Слушаш, завива куче. (Пс534)

Во рускиот јазик неагентивното *слыхать* во иницијална или медијална реченична позиција може да има функција на епистемичен маркер со значење на ‘сигурно, најверојатно’ и интонациски се изделува со паузи.¹² Во македонскиот таа евиденцијална функција ја врши глаголската форма *вела̄ӣ* (33) или епистемичните прилози *наводно*, *изгледа* (34, 35). Во разговорниот руски јазик во слична функција за изразување веројатност се употребува скратената форма *слышь* од *слышатъ* (35).

(33) Ты, *слыхать*, новую машину купил? ‘*Вела̄ӣ* си купил нова кола?’

(34) У него, *слыхать*, хорошие дела. ‘*Вела̄ӣ/ наводно* добро му оди.’¹³

(35) Он, *слышь ты*, правду говорит. ‘*Изгледа* ја кажува вистината.’

¹¹ Пр.31: <http://vest.com.mk/default.asp>.

¹² Во граматичките прирачници (http://www.gramota.ru/spravka/punctum/58_682) *слыхать* се дефинира како модален збор (*вводное слово*) со значење ‘се зборува’.

¹³ Руските примери (34, 35, 36) се земен од дигитализираниот речник на Ожегов: http://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%A1*&pg=95&ind=N.

Уште еден прагматички маркер се развил од *слыхать* во безлична употреба. *Слыхали* означува несогласување или неодобрување на соговорникот со претходно изнесеното тврдење на говорителот.

(36) Больше с тобой не дружу! – *Слыхали?!*

‘Не се дружам повеќе со тебе. – *Ма немој!*’

Како заклучок на претходната дискусија треба да се истакне дека централните ГАП во двата јазика развиле серија дискурсни значења и станале прагматички маркери. Правецот на нивниот развој и конечниот резултат е обусловен од лексичката аспектуална семантика: агентивните глаголи главно се користат како маркери за внимание, додека неагентивните како апел за разбирање на пораката. Се izdelуваат руските ГАП кои дополнително се користат како евиденцијални маркери.

Цитирана Литература:

- Бужаровска, Елени. 1995. „Семантичките промени кај глаголите за визуелна перцепција.“ *Зборник на млади македонисти 2*, Скопје: Филолошки факултет.
- Козинцева, Наталија А. 2007. „Типологија катигории засвидетелности“. В. С. Храковский. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии*. Институт лингвистических исследований, РАН. Санкт-Петербург: Наука.
- Cooper, William. 1974. “Syntactic Flexibility among English Sensation Referents”. *Linguistics* 133.
- Hopper Paul J. & Elizabeth C. Traugott. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, Mark. 1987. *The Body in the Mind*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Miller, George & Philip Johnson-Laird. 1976. *Language and Perception*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sweetser, Eve E. 1990. *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Viberg, Ake. 1983. “The Verbs of Perception. A Typological Study”. *Linguistics* 21.

Кратенки:

- МЈ - М. Јовановски. 1985. *Будалейинки. Избор*. Скопје: Македонска книга.(Ј)
- Ант - С. Цветановски. 1990. *Анџолоџија на македонскиот ѝосџ-модернисџички расказ*. Скопје: Наша книга.
- С - А. Солженицын. 1990. *В круџе ѝервом*. Москва: Новый Мир.
- Сл - А. Солженицын. 1970. *Во ѝрвиот круџ*. Скопје: Нова Македонија.
- П - Б. Пастернак. 1957. *Докџор Живаџо*. Милано: Фелтри-нелли.
- Пс - Б. Пастернак. 1990. *Докџор Живаџо*. Скопје: Мисла.

Abstract

The paper deals with semantic-pragmatic change of verbs of auditory and visual perception into pragmatic markers. It is a well-established fact that in IE and other languages the central perception verbs with propositional arguments have developed similar metaphorical senses, e.g. *see* means ‘understand’ and *hear* ‘know’. These perception verbs are non-agentive because they have non-volitional subjects exposed to sensory signals as opposed to agentive verbs (*look, listen*) with volitional subjects performing intentional sensory acts. The goal of the paper is to show that both agentive and non-agentive perception verbs undergo further change in the domain of discourse where they are used in various speech acts. This pragmatic change is regular because its direction depends on agentivity feature: agentive verbs in both languages may become discourse markers of attention, advice or warning, while non-agentive verbs mainly serve as appeals for hearer’s understanding of the message or interpersonal markers of empathy.

Татьяна С. ГАНЕНКОВА

Московский государственный университет

ПРЕДЛОГ КАК ЧАСТЬ РЕЧИ

1. Определение предлога

Предлог – это служебная часть речи, выражающая синтаксические связи существительного в предложении. В традиционном (узком) понимании к предлогам относятся языковые единицы, которые выступают только в функции предлога. Более широкая трактовка понятия предлог предлагается в работах М.В. Всеволодовой и других ученых, работающих над Международным проектом «Славянские предлоги в синхронии и диахронии. Морфология и синтаксис». М.В. Всеволодова считает предлогами все единицы, хотя бы иногда служащие для выражения семантико-синтаксической роли существительного (или его субститута) или инфинитива (а иногда и других единиц) в высказывании [Всеволодова и др. 2003]. К предлогам в широком значении относятся существительные, сочетания предлогов с существительными и т.д., выполняющие в определенных условиях функции предлога, например сочетание *в цвет (чего, чему, к чему)* в предложениях типа *она купила сумку в цвет платья/платью/к платью*.

2. Значения и функции предлога

Традиционно частеречным значением предлога считается значение отношения [Русская грамматика: 706]. Однако мнения ученых о том, что же такое отношение, расходятся.

Одни ученые считают, что у предлогов есть собственное лексическое значение [Смирницкий, 1957; Аксененко, 1962; Гак, 1972; Бархударов, Штеллинг, 1973; Quirk, Greenbaum, 1973; Кубрякова, 1978; Клоуз, Балабан, 1982; Виноградов, 1986; Всеволодова и др., 2003]. Они пишут о том, что предлоги способны именовать отношения между объектами внеязыковой действительности. Так, в предложениях *конверт на столе* и *конверт в столе* предлоги указывают на различные пространственные поло-

жения описываемых конверта и стола. Кроме того, некоторые ученые полагают, что нельзя отказывать предложениям в номинативной функции из-за того, что номинация происходит только в сочетании с существительными. Некоторые знаменательные слова также не самодостаточны для реализации номинативной функции (например, переходные глаголы). В.Г. Гак пишет о том, что отношения между конкретными предметами следует считать такими же явлениями внеязыковой действительности, как и сами эти предметы, соответственно, по его мнению, предлоги обладают номинативной функцией [Гак, 1990].

Некоторые ученые, считающие значения предлогов лексическими, пишут о том, что предлоги являются дейктическими единицами [Ерзинкян 1988; Виноградов 1990]. Под дейктическими единицами понимаются единицы, указывающие на предметы, качества, явления относительно говорящего или адресата речи и способные соотноситься с самыми различными денотатами [Radden, 1996].

Проективные пространственные предлоги (*над, за, под* и т.д. в македонском языке) выполняют дейктическую функцию и способны обозначать пространственные отношения относительно участников коммуникативной ситуации. Эти же предлоги могут употребляться и недейктически, обозначая положение предметов безотносительно участников коммуникативной ситуации. У непроективных пространственных предлогов нет дейктического значения. Поэтому нельзя говорить о том, что значения всех предлогов являются дейктическими, хотя именно дейктические значения, по результатам психолингвистических исследований, являются первичными [Bowerman 1996; Sinha et al 1994].

Вторая группа ученых считает значения предлогов грамматическими. Например, Л. Минова-Гюркова пишет о том, что предлоги не могут составить минимальное высказывание: они всегда употребляются с существительным или его субститутотом, поэтому выражают грамматические значения [Минова-Гюркова 2006: 302]. Анализируя именные синтагмы с предлогами в старославянском языке, К.И. Ходова указывает, что соединение падежного окончания с предлогами является аналитической формой имени [Ходова: 8]. Этому же мнения придерживается Е. Курилович, считающий предлог «субморфемой» сложной морфемы, состоящей из предлога и падежного окончания [Курилович 1962: 66-67].

М.И. Стеблин-Каменский пишет о том, что на самом деле нет признака, по которому можно было бы провести четкую границу

между лексическим и грамматическим значением. Их основное различие, по его мнению, заключается в том, что лексическое значение способно на различную соотнесенность с действительностью, которую оно обобщает, а грамматическое значение всегда соотносится только с конкретной единицей. В качестве примера М.И. Стеблин-Каменский указывает на отличие лексического значения слова «множество», которое можно соотнести в речи с различными вариантами множества («множество есть неопределенно большое количество чего-либо») и с отдельными случаями множества («я узнал множество фактов»), от грамматического значения, соотносящегося в речи только с отдельным случаем множественности (например, *столы, дома* и т.д.). Кроме того, различие между грамматическим и лексическим значениями заключается в более общем и несамостоятельном характере грамматического значения и более конкретном и самостоятельном – лексического значения. М.И. Стеблин-Каменский считает, что предлог является носителем грамматического значения, несмотря на то, что по своему содержанию его значение иногда может совпадать со значением знаменательных слов (например, наречия). При этом одни значения предлога могут быть более грамматическими, а другие менее. Он и многие другие ученые связывают этот факт с процессом грамматикализации [Стеблин-Каменский 1974: 1-19].

Грамматикализация – это процесс, «в ходе которого лексические единицы и конструкции в определенных контекстах начинают выполнять грамматические функции» [Hopper, Traugott 2003: 15]. Е. Курилович определяет грамматикализацию как расширение «сферы употребления морфемы при переходе от лексического к грамматическому или от менее грамматического к более грамматическому статусу» [Kuryłowicz 1965: 69].

Грамматикализация проявляется в том, что «языковые единицы теряют семантическую сложность, прагматическую значимость, синтаксическую свободу и фонетический материал соответственно» [Heine, Reh 1984: 15]. При этом одни значения грамматикализованной единицы могут находиться на более ранней стадии грамматикализации и, соответственно, быть менее грамматичными, а другие – на более поздней, являясь более грамматичными.

Один из признаков грамматикализации – десемантизация. Многочисленные исследования показывают, что в различных языках мира исходными значениями у большинства предлогов были пространственные значения. Предлоги в пространственных

значениях используются для выражения конкретных отношений между объектами действительности, именно такие случаи обычно приводят в пример сторонники точки зрения о том, что значения предлогов являются лексическими. Однако, когда речь заходит о непространственных значениях, то практически всегда отмечается их более абстрактный характер и зачастую конвенциональность их употребления.

Второй признак грамматикализации – утрата синтаксической свободы. При грамматикализации происходит потеря автономности и увеличение зависимости языковой единицы от других элементов языковой системы [Майсак 2005: 26, 38]. Это положение согласуется с высказыванием Т. Гивона о том, что «современная морфология – это вчерашний синтаксис» [Givón 1971: 413].

Пример применения синтаксического критерия для классификации предлогов можно найти в книге болгарской исследовательницы Р. Ницоловой «Българска граматика. Морфология». Р. Ницолова делит предлоги на предикативные и формальные. Предикативные предлоги связывают структурно необязательные части предложения с предикатами (*къща в планината – къщта, която се намира в планината* ‘дом на горе – дом, который находится на горе’). Формальные предлоги, в классификации Р. Ницоловой, связывают аргументы с предикатом и являются синтаксически обязательными, т.е. не обладают синтаксической свободой (*говоря с момчето* ‘я говорю с молодым человеком’). Исследовательница также отмечает связь между утратой синтаксической свободы и десемантизацией предлога [Ницолова 2008: 456-457].

Наиболее грамматическими являются значения предлогов, выражаемые предлогом в «окостевевших» синтаксических конструкциях, где синтаксическая свобода предлога сводится к нулю.

Отдельную проблему представляет собой вопрос о том, куда относить информацию об участниках ситуации, выражаемой при помощи предлога: к существительному, глаголу или же самому предлогу. Все три решения имеют право на существование. При описании предлогов наиболее оптимальным представляется последнее решение, поскольку в этом случае описание семантики предлога является наиболее полным. Такое решение позволяет более точно определить релевантные признаки для того или иного предлога, отличающие его от других предлогов. Например, релевантным признаком для македонских предлогов *зад* и *иозади*, лока-

лизующих один объект в зоне HINTER другого объекта, является признак высоты, поэтому можно сказать *зад рекаїа*, но нельзя **їозади рекаїа*. Таким же образом, включение/исключение значения нахождения и/или движения в семантику предлога позволяет объяснить невозможность употребления предлога *кон* в контексте типа **бев кон библиотекаїа* при совершенно нормальном *одам кон библиотекаїа*. Конкретизация типа движения в свою очередь помогает формально описать различие между предложениями *лей воїо Америка* и *лей за Америка*.

3. Семантическая структура предлога

Предлоги – многозначные слова. В последние десятилетия количество работ по семантике предлогов очень сильно выросло, что связано с интересом к устройству семантической структуры многозначных слов. Существует несколько основных подходов к описанию семантической структуры значений предлога.

Первый подход заключается в перечислении множества различных значений языковой единицы. При этом авторы работ, где реализуется этот подход, обычно не отрицают и даже наоборот пишут о том, что связь между значениями есть, однако по разным причинам не описывают эти связи.

Противоположный подход реализуется в инвариантных теориях, постулирующих, что у языковой единицы есть одно значение, но в зависимости от контекстных употреблений оно трансформируется. Однако общее значение обычно бывает слишком абстрактным, и достаточно затруднительно соотнести с ним некоторые конкретные значения языковой единицы.

Когнитивная семантика предлагает промежуточный способ: вводится основное значение, которое объясняет большинство случаев употребления языковой единицы, однако не покрывает всего разнообразия употреблений языковой единицы. Считается, что от основного значения со временем образовались другие значения, давшие основу для возникновения следующих значений и т.д. Таким образом, по мнению когнитивистов, семантическая структура предлога представляет собой сеть значений, в центре которой находится основное значение, от которого отходят цепочки значений. Образование одного значения от другого происходит путем метафоры или метонимии [Рахилина 2002: 382-383]. Описание и объяснение связей и типов переходов между значениями является одной из основных задач когнитивной семантики.

Несмотря на то, что в когнитивных исследованиях предполагается, что построение семантической структуры грамматикализованных единиц, в том числе предлогов, восстанавливает историю развития его значений, использование данных диахронии не обязательно. Восстанавливать связи между значениями и моделировать семантическую структуру языковых единиц можно, зная факты синхронного состояния и общие закономерности грамматикализации [Кибрик А.А., Плунгян 2002: 306]. При этом на практике обращение к данным диахронии (но не использование их в качестве доказательств синхронных явлений) встречается в работах когнитивистов о явлениях на синхронном уровне языка повсеместно, поскольку «постоянное изменение языка является одной из существенных особенностей его функционирования, поэтому полное описание языка должно учитывать и диахронические аспекты» [Плунгян 1998: 325].

4. Подходы к описанию значений предлога¹

4.1. Геометрический подход

Практически до начала 90-х годов XX в. преобладал так называемый «геометрический» подход к изучению семантики пространственных показателей. При этом подходе пространственные употребления описываются в терминах пространственных измерений: длины, ширины / глубины, высоты, а также размерности (одно-, двух- или трехмерные объекты).

По мнению Ванделуаза [Vandeloise 1992: 20], у «геометрического» подхода есть серьезный недостаток: помимо пространственных характеристик соответствующих объектов необходимо учитывать также сочетаемость слов, обозначающих эти объекты (ср. *лампа в абажуре*, *хлеб в тарелке* и *сомнительное хлеб в абажуре*). М.В. Филиппенко отмечает, что «геометрический» подход отражает структуралистскую «идеологию» в лингвистике, когда важно указать место языковой единицы в системе, противопоставив ее в некотором отношении другим единицам» [Филиппенко 2000: 20]. Признак «n-мерности» служит различению предлогов, но часто не объясняет многие конкретные свойства тех или иных предлогов. Тем не менее, частично положения «геометрического» подхода используются и при описании предлогов в русле других направлений, поскольку то, как мы представляем предмет

¹ Описание подходов в разделе 4 основано на анализе М.В. Филиппенко [Филиппенко 2000]

(например, в форме точки или линии), оказывает существенное влияние на выбор того или иного предлога.

4.2. Топологический подход

Для «топологического» подхода основой для описания и различения значений предлога являются особенности формы объектов, упоминаемых в контексте предлога. Так в работе [Habel 1989] употребление предлога *in* описывается следующим образом: «X находится в Y-е, если выпуклое замкнутое пространство Y-а включает выпуклое замкнутое пространство X-а», где «выпуклое замкнутое пространство» – описание формы Y-а и X-а. Под такое определение попадает случай «муха в рюмке» (рис. 1а), так как рюмка мыслится как замкнутый объект благодаря уровню воды. Но с другой стороны, по верному замечанию [Herskovits 1982], операция «мысленное замыкание» не всегда дает верный результат: ср. ситуацию, изображенную на рис. 1б, о которой нельзя сказать «муха в рюмке».

Рис. 1а

Рис. 1б

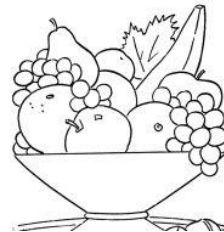

Рис. 2

Для решения данной проблемы в работе [Herweg 1989] вводится признак «релевантных пустот», т. е. части объекта, являющейся емкостью. Однако пример из [Herskovits 1982] показывает (см. рис. 2), что проблема таким образом не решается. Рис. 2 изображает типичную ситуацию «фрукты в вазе», однако фрукты, расположенные сверху, находятся вне любых «релевантных пустот», задаваемых формой Y-а – вазой.

4.3. Функциональный подход

Функциональный подход акцентирует внимание на том, что допустимость употребления того или иного предлога зависит не только от пространственных характеристик участников ситуации, но и от функциональной нагрузки одного относительно другого. Ср. допустимость предложения *лампа в патроне*, при сомни-

тельности *бутылка в крышке*, несмотря на одинаковую форму участвующих в обеих ситуациях предметов. Для различных предлогов могут быть релевантны разные признаки. В работе [Vadeloise 1985] для французского предлога *dans* 'в' вводится признак «содержимое / содержащее». В работе Д. Пайар и В.П. Плуныяна для русского предлога *над* релевантным оказывается признак «доминирующее положение X-а» в конструкции X над Y-ом: «конфигурация, описываемая предлогом *над*, включает область, структурированную на основе элемента Y, но в которой единственным самостоятельным элементом (т.е. определяемым позитивно) является X. Функция Y-а в качестве точки отсчета, следовательно, заключается в придании X-у особого статуса в области, что интерпретируется как доминирующее положение X-а» [Пайар, Плуныян 2000: 106].

4.4. Психолингвистическое направление

Психолингвистическое направление является ответвлением когнитивного подхода и занимается изучением, каким образом взаимосвязаны когнитивные функции человека (способность понимать, познавать, изучать, осознавать, воспринимать и перерабатывать, т.е. запоминать, передавать, использовать внешнюю информацию) и языковые явления.

Одной из самых фундаментальных и наиболее известных работ в направлении когнитивной семантики является статья «„What” and „where” in spatial language and cognition» Б. Ландау и Р. Джекендоффа [Landau, Jackendoff 1993], рассматривающая влияние языка на пространственные представления его носителей на материале английского языка.

В данной статье исследуется, что именно англофоны понимают под «фигурой» и «фоном». Понятия «фигура» и «фон» восходят к работам Л.Талми. Понятию «фигура» близок термин «траектор» Р. Лангакера, а «фону» соответствует «ориентир» (точка отсчета, референциальный объект). Траектором является предмет/лицо, положение/движение которого определяется относительно другого предмета/лица, который называется ориентиром [Langacker 2008: 70]. В некоторых контекстах «фон» / «ориентир» и «референциальный объект» могут различаться: *the cat is near the mat* 'кошка рядом с ковриком', где коврик – референциальный объект, но не реальное место нахождения кошки, и *the cat is on the mat* 'кошка на коврике', где фон и референциальный объект совпадают.

Во избежание терминологической путаницы в дальнейшем мы будем пользоваться только терминами траектор и ориентир.

Рассматривая признаки, по которым какой-либо объект может играть в языке роль траектора, авторы указывают на сложную систему различных комбинаций таких признаков. Система отражает особенности «тела» траектора («куб», «шар» и т.д.), его поверхности («твердое», «полое», «отрицательное»²). Кроме того, объект и его части характеризуются осевой структурой, содержащей главную ось, относительно которой организуется «тело».

Главное различие траектора и ориентира заключается в том, что траектор мыслится как нечто мобильное, способное перемещаться во времени и пространстве, имеющее пространственные или временные границы, меньшее по размеру, чем ориентир. Ориентир, напротив, мыслится как неподвижное, громоздкое, не имеющее границ. Поэтому фраза *дом у велосипеда* кажется странной, хотя под влиянием контекста может звучать «нормально» (*кукольный дом около велосипеда*). По мнению Б. Ландау и Р. Джекендоффа, асимметричность пространственных отношений обусловлена принципами организации пространства, которые требуют, чтобы один объект был «встроен», «помещен» относительно другого, соответственно этот другой объект должен обладать свойствами, облегчающими поиск. Такую асимметричность подтверждают и приводимые в статье психологические эксперименты.

Пространственные отношения, в которые вступают траектор и ориентир, описываются предлогом (иногда могут задаваться глаголом и наречиями типа *недалеко*, *рядом* и т.д.). Один предлог может описывать отношения разнообразных объектов, при этом учитываются лишь некоторые их признаки. Например, для «ориентиров» учитывается «замкнутость / незамкнутость формы» (*in / inside a cave, a bottle* ‘в / внутри пещеры, бутылки’, но *in / *inside a lake* ‘в озере / *внутри озера’, так как озеро не мыслится замкнутым объектом), «наличие сторон» и некоторые другие. Для траекторов в работе Талми релевантна их «точкоподобность» [Талму 1983], а в работе Б. Ландау и Р. Джекендоффа наличие осевой структуры и величина.

² «Отрицательный» объект – объект, не имеющий поверхности. Например, *выемка, яма, дупло*. Некоторые существительные могут обозначать как «твердые» объекты («твердый объект» – объект с поверхностью), например, *на двери висела подкова*, так и «отрицательный» – *стоять в дверях*.

Мы не будем подробно останавливаться на описании накладываемых на ориентир ограничений, которые рассматриваются в статье, так как они отражают реалии английского языка. Нам хотелось бы обратиться к более общему анализу роли траектора (Б. Ландау и Р. Джекендофф рассматривают только пространственные значения). Необходимо различать четыре основные пространственные роли, которые могут быть приписаны ориентиру при описании ситуаций перемещения и местонахождения:

1. *исходный пункт* перемещения – точка, в которой объект находился до начала перемещения (*книга упала со стола*);
2. *конечный пункт* перемещения – точка, в которой объект оказался после окончания перемещения (*книга упала на пол*);
3. *траектория* перемещения – точки, которые последовательно занимал объект, перемещаясь от исходного пункта к конечному (*мальчик шел по лесу*)³;
4. *место*, в котором локализован объект или пространственная ситуация перемещения в целом (*книга лежит на столе, мальчик гулял в парке*).

Помимо указания на локативную роль ориентира, показатели с пространственным значением в языках мира очень часто выражают также и тот конкретный участок пространства относительно ориентира, который непосредственно принимает участие в ситуации перемещения или местонахождения. Иными словами, ориентир рассматривается как предмет, который выбирается в качестве «начала координат» и позволяет определенным образом структу-

³ В работе Б. Ландау и Р. Джекендоффа траектория определяется как характеристика движения траектора (*к нам залетела ласточка*) или ее ориентации (*стрелка направлена на север*). Выделяется три вида траектории:

- 1) траектория, описывающая движение траектора в терминах ее собственных «внутренних» горизонтальных осей (*forward* ‘вперед’, *backward* ‘назад’, *sideways* ‘сбоку, боком’);
- 2) траектория, описывающая изменение ориентации траектора в терминах ее собственных осей (*turn around / left / right / over* ‘повернуться кругом / налево / направо / перевернуть(ся)’);
- 3) траектория, учитывающая осевую структуру земли (*up* ‘верх’, *down* ‘вниз’, *north* ‘север’, *south* ‘юг’, *east* ‘восток’, *west* ‘запад’).

ризовать пространство. Относительно выбранного ориентира пространство членится на ряд *топологических зон*: поверхность ориентира, внутренняя область ориентира, окрестность (пространство около ориентира), пространство перед ориентиром и т.д.

Приведенный список топологических зон представляет собой результат скорее априорно-логического, чем собственно языкового разбиения пространства относительно ориентира. Обычно в качестве исходной точки для теоретических построений берется именно список логически возможных топологических зон ориентира. Схематическое изображение возможного членения приводится на рис. 3 [Мельчук 1998: 53].

Языковое членение пространства далеко не всегда совпадает с логическим. Например, для обозначения одной и той же топологической зоны в языке может существовать более одного показателя.

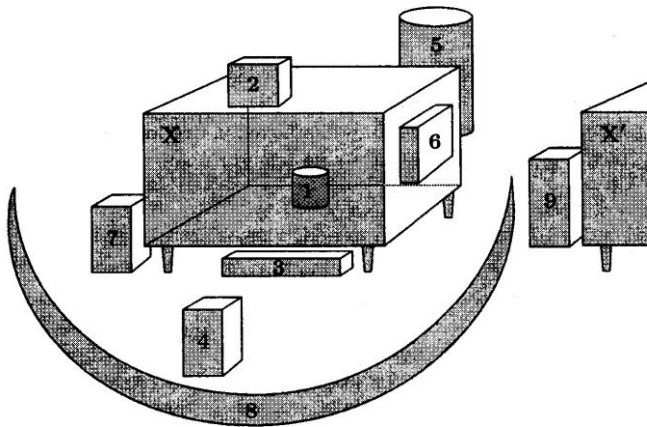

Рис. 3

Логическое разбиение пространства относительно ориентира (по [Мельчук 1998: 53]): 1) 'в X-е', 2) 'на X-е', 3) 'под X-ом', 4) 'перед X-ом', 5) 'сзади X-а', 6) 'на боковой стороне X-а', 7) 'у/около X-а', 8) 'вокруг X-а', 9) 'между/среди X-ов'.

5. Предлоги и их эквиваленты

В последнее время многие ученые стремятся уточнить определение предлога и статус единиц, входящих в этот класс. В рамках Международного проекта «Славянские предлоги в синхронии и диахронии. Морфология и синтаксис» под руководством

М.В. Всеволодовой была разработана классификация предлогов и единиц, которые время от времени выполняют функции предлогов, т.е. вводят существительное или его субститут в предложение. Позиция М.В. Всеволодовой и ее идеи описаны в многочисленных статьях, упомянем лишь важнейшие и них: «К основаниям функционально-коммуникативной грамматики русского предлога» [Всеволодова и др. 2003], «Грамматические аспекты русских предложных единиц: типология, структура, синтагматика и синтаксические модификации [Всеволодова 2010], «К вопросу об операциональных методах категоризации предложных единиц [Всеволодова 2011], «Система морфосинтаксических типов русских предлогов. Статья 2. Фрагмент системы – мотивированные (вторичные) предлоги» [Всеволодова 2012].

В своих работах М.В. Всеволодова приводит строгую классификацию предложных единиц на основании степени их «определенности». Иерархию предложных единиц в функционально-грамматическом поле предлога Майя Владимировна представляет следующим образом⁴:

1. Центр ядра поля – первичные предлоги;
2. Припериферийная зона ядра – вторичные предлоги;
3. Приядерная периферийная зона – аналоги предлогов.
 - 1) Словоформы слов-классификаторов, способные к определению;
 - 2) Словоформы, образуемые по аналогии с определенными единицами в определенных семантических зонах;
4. Вторая периферийная зона – корреляты предлогов:
 - 1) Компаративы;
 - 2) Словоформы параметрических существительных.
5. Третья периферийная зона – окказиональные предлоги:
 - 1) Авторские метафоры, формально не выходящие за рамки кодифицированных единиц;
 - 2) Некодифицированные образования, входящие в системные ряды данного типа единиц в определенной семантической зоне.
6. Потенциальные предлоги.

⁴ Данная иерархия описана М.В. Всеволодовой в различных статьях. Мы постарались снабдить ее македонскими примерами. Все возможные ошибки остаются на нашей совести.

Первичные предлоги М.В. Всеволодова делит на:

1.1. Простые: *за, без* и т.д.

1.2. Комбинированные:

1.2.1. Моногенные (с другими предлогами):

1.2.1.1. Структурно-сложные (одна лексема):

1.2.1.1.1. Семантически-сложные (каждая составляющая сохранила свое значение): *од над, за во...*

1.2.1.1.1. Семантически-опрошенные: *насіроїи, на сред...*

1.2.1.2. Составные (2-3 лексем):

1.2.1.2.1. Составные контактные (синонимические редупликаты, где два синонимических предлога выступают в конъюнкции): *за йоради...*

1.2.1.2.2. Составные дистантные: *на јуџ од езероїо...*

1.2.2. Гетерогенные (выступают в конъюнкции с другими частями речи):

1.2.2.1. Структуры с полнозначительными частями речи, которые уточняют, конкретизируют значения предлога (конкретизаторы), но структурно факультативны: *на самиої крај, се доближи йоблиску до йрозорецої...*

1.2.2.2. Структуры с частицами: *не без, не до.*

Вторичные предлоги делятся на:

2.1. Монолексемные:

2.1. Простые: *месїо рабоїа.*

2.2. Сложные: *намесїо рабоїа.*

2.2. Полилексемные.

2.2.1. Составные (нет осложняющих компонентов):

2.2.1.1. Контактные.

2.2.1.1.1. С одним предлогом: *заедно со Ира.*

2.2.1.1.2. С двумя предлогами: *во врска со, во однос на.*

2.2.1.2. Дистантные: *како благодарносї некому за шїо.*

2.2.2. Осложненные (есть осложняющие компоненты)..

2.2.2.1. Структуры с одним типом осложнителя

2.2.2.1.1. Гомогенный (вторичный+первичный/вторичный предлог):

2.2.2.1.1.1. С экспликатором: *рабоїи недалеку од банкаїа* (нельзя опустить *недалеку*: **рабоїи од банкаїа*).

2.2.2.1.1.2. Синонимические редупликаты: во однос на ѝрашањето за името заклучивме...
 ср. за ѝрашањето за името заклучивме...

2.2.2.1.2. Гетерогенный (вторичный предлог+ другая часть речи):

2.2.2.1.2.1. Сочетания с конкретизаторами: в нейосредственной близости дома (нам не удалось найти соответствующий пример в македонском языке).

2.2.2.1.2.2. Структуры с частицами: возможные кандидаты в македонском языке не броејки, не гледајки; в русском языке не включая детей, несмотря на что.

2.2.2.2. Структуры с двумя типами усложнителей (конкретизатор + первичный/вторичный предлог или отрицательная/союзная частица): во нейосредна близина од зградаџа.

Аналоги предлогов – это структуры, аналогичные вторичным предлогам: во рамките на, во случајот на. Корреляты предлогов – это словоформы, выполняющие в некоторых случаях функции предлогов, но остающиеся в рамках своей части речи. Корреляты бывают с компаративами (ѝомина ѝовеќе од 2 километри) и словоформами параметрических существительных (ѝаџи во должина од 20 километри)

Предлагаемое М.В. Всеволодовой широкое понимание предлога и введение понятия эквивалента предлога, таким образом, открывает огромное поле для всевозможных исследований, ведущих к более полному представлению о поведении этого класса слов в предложении и его взаимодействии с другими словами.

Рассмотренные в данной статье вопросы и работы по предлогам показывают, что в настоящее время эта область лингвистики переживает бурный расцвет. Особый интерес представляют труды по семантике предлогов. Кроме того, ведутся исследования с целью уточнить и переформулировать само определение предлога и состав этого класса слов на современном уровне развития лингвистики. Существует также многочисленные работы по другим вопросам, связанным с предлогами. Все они ждут своих исследователей.

Библиография:

- Аксененко Б.Н.* Предлоги английского языка. – М.: Учпедгиз, 1962.
- Балабан Ф.П.* Функциональная значимость предлога.- Кишинев: Штиинца, 1983.
- Бархударов Л.С., Шйеллинĝ Д.А.* Грамматика английского языка. – М.: Высшая школа, 1973.
- Виноĝрадов В.А.* Дейксис // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева). – М.: Советская энциклопедия, 1990.
- Виноĝрадов В.В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1986.
- Всеволодова М.В., Клобуков Е.В., Кукушкина О.В., Поликарпов А.А.* К основаниям функционально-коммуникативной грамма-тики русского предлога // Вестник МГУ. Сер.9 Филология. №2. – 2003.
- Всеволодова М.В.* Грамматические аспекты русских предложных единиц: типология, структура, синтагматика и синта-ксические модификации // Вопросы языкознания – №4. – 2010.
- Всеволодова М.В.* К вопросу об операциональных методах категоризации предложных единиц // Вестник МГУ. Сер.9 Филология. №3. – 2011.
- Всеволодова М.В.* Система морфосинтаксических типов русских предлогов. Статья 2. Фрагмент системы – мотивированные (вторичные) предлоги // Вестник МГУ. Сер.9 Филология. №6. – 2012.
- Гак В.Г.* К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1972.
- Гак В.Г.* Лексическое значение слова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева). – М.: Советская энциклопедия, 1990.
- Ерзинкян Е.Л.* Дейктическая семантика слова. – Ереван: Изд-во Ереванского университета, 1988.
- Кибрик А.А., Плунгян В.А.* Функционализм // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / Под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной. – М.: УРСС, 2002.
- Кубрякова Е.С.* Части речи в ономаσιологическом освещении. – М.: Наука, 1978.
- Курилович Е.* Очерки по лингвистике. – М., 1962.
- Майсак Т.А.* Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции. – Москва: Языки славянских культур, 2005.
- Мельчук И.А.* Курс общей морфологии. – М.: ЯРК, 1998.
- Минова-Ĝуркова Л.* Граматика на македонскиот стандартен јазик за странци. – Штип: 2-ри Август С, 2006.

- Ницолова Р.* Българска граматика. Морфология. – София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 2008.
- Пайяр Д., Плуңгян В.А.* Предлог над: факты и интерпретации // Исследования по семантике предлогов. Сборник статей. М.: Русские словари, 2000.
- Плуңгян В.А.* Проблемы грамматического значения в современных морфологических теориях // Семиотика и информатика. Вып. 35. – М., 1998.
- Рахилина Е.В.* Основные идеи когнитивной семантики // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / Под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной. – М.: УРСС, 2002.
- Русская грамматика / Гл.ред. Н.Ю. Шведова. Том 1. М.: Наука, 1980.
- Смирницкий А.И.* Лексикология английского языка. – М.: Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1956.
- Сїеблін-Каменский М.И.* Спорное в языкознании. – Ленинград: ЛГУ, 1974.
- Филиппенко М.В.* Проблемы описания предлогов в современных лингвистических теориях (обзор) // Исследования по семантике предлогов. Сборник статей. – М.: Русские словари, 2000.
- Хогова К.И.* Падежи с предлогами в старославянском языке. – Москва: Наука, 1971.
- Bowerman M.* The origins of children's spatial semantic categories / J.J. Gumperz, S.C. Levinson (Eds.). Rethinking linguistic relativity. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Habel C.* «Zwischen-Bericht» // Raumkonzepte in Verstehensprozessen / C. Habel, M. Herweg, K. Rehkämper (Hrsg.). – Tübingen, 1989.
- Heine B., Reh M.* Grammaticalization and reanalysis in African languages. – Hambrug: Helmut Buske. 1984.
- Herskovits A.* Space and the prepositions in English: Regularities and irregularities in a complex domain / Ph.D. theses. – Stanford, 1982.
- Herweg M.* Anätze zu einer semantischen Beschreibung topologischer Präpositionen // Raumkonzepte in Verstehensprozessen / C. Habel, M. Herweg, K. Rehkämper (Hrsg.). – Tübingen, 1989.
- Givón T.* Historical syntax and synchronic morphology: an archaeologist's field trip // Chicago Linguistic Society: Papers for the 7th regional meeting (April 16-18, 1971). – Chicago: Chicago Linguistic Society, 1971
- Kuryłowicz J.* The evolution of grammatical categories // Diogenes 51, 1965.
- Landau B., Jackendoff R.* «What» and «where» in spatial language and cognition // Behavioral and brain sciences. – 16. – 1993.
- Langacker R.* Cognitive grammar. A basic introduction. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Quirk R., Greenbaum S.* A University Grammar of English. – London: Longman, 1973.

- Radden G.* Motion metaphorized: the case of coming and going / E.H. Casad (ed.). *Cognitive Linguistics in the Redwoods: The Expansion of a New Paradigm.* – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1996.
- Sinha C., Thorseng L., Hayashi M., Plunkett K.* Comparative spatial semantics and language acquisition: Evidence from Danish, English and Japanese // *Journal of Semantics.* – Vol.11 – 1994.
- Talmy L.* How language structures space // *Spatial orientation: Theory, research, and application* / Ed. H. Pick, L. Acredolo. – Plenum Press, 1983.
- Vandeloise C.* The preposition in and the relationship container/ contained. – Duisburg, 1985.

Резиме

Во оваа статија се разгледуваат прашањата поврзани со предлогот как зборовна група. Прво, авторот истражува како се дефинира предлогот и какви зборови вклучуваат во таа зборовна група различни научници, а потоа се анализираат аргументите во дискусија – дали значењата на предлозите се лексички или граматички, како и теоријата за граматикализација на предлозите и за граматикализирани значења.

Како посебно прашање се разгледува прашањето за семантичката структура на предлозите и различните пристапи кон нејзино истражување.

Во статијата, исто така, се дава преглед на теоријата за предлози на М.В. Всеволодова, којашто предлага многу поширока дефиниција за предлогот и дава многу детална класификација на предлозите и на нивните еквиваленти.

Александра ГЕЦОВСКА

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ЕТИМОЛОШКИОТ РАЗВОЈ НА ЗБОРООБРАЗУВАЧКАТА ДЕРИВАЦИЈА ГОСПОД(ИН) НА МАКЕДОНСКО-РУСКИ ПЛАН

1. Вовед

Почнувајќи од првобитното општество, антрополозите тврдат дека претставата за вербата во бог, се појавува многу подоцна и во суштина таа е секундарна и доцна појава затоа што религијата е сложен процес¹. Во овој поширок контекст, индо-иранското и итало-келтското општество се строго ригорозни во однос на општествената хиерархија. Во двете општества, господ е семоќен кој зборува преку кралот, но кралот, повеќе е во функција на свештеник, отколку на крал (владетел), во модерна смисла на зборот.

2. Историска етимолошка анализа

2.1. Средновековна етимолошка интерпретација

Во Средниот век, многу често зборообразувачката структура на зборот била спротивна на неговата етимологизација.

Според Ј. В. Откупшчиков² средновековниот латински зборот 'господ' го означувал со зборот Dominus. Од зборот Dominus со помош на суфиксот -ic- се образувало името Dominicus, 'нешто слично на господ'. А од името на св. Доминик „был назван основанный им орден Dominicani“³, каде што се забележуваат суфиксите -ic- и -an-. Оттука произлегуваат и Доминиканците и Доминиканската Република. Ваквата деривациска структура (во Средниот век) не секогаш била разбирлива/јасна за научниот кадар.

¹ Елијаде, М., „Свето и профано“, Нови Сад, 2003, стр. 15.

² Откупшчиков, Ю. В., „Очерки по этимологии“, Санкт-Петербург, 2001, 20-21.

³ op. cit. 20-21.

Тие претпочитале да го поделат зборот на два значајни дела и тоа: *Domini* и *canes*. Зборовите доаѓаат од латинскиот јазик, *Domini*-генитив од *Dominus* 'господ' и *canes* се 'кучиња' односно тоа биле „божји кучиња, еретици или дисиденти“ (во минатото). Па, неточната интерпретација на зборот не само што е погрешна деривациска анализа, туку има и погрешно значење (смисла).

Средновековната етимолошка анализа дава јасен, но наивен пристап кон прашањето за потеклото на зборовите. Исти вакви тврдења во Русија, дал и В. К. Трџиакоски, којшто вели дека зборовите треба да се споредуваат по „сличноста на свонењето“, па ако свонот (звукот), не е сосема ист, тогаш станува збор за промени во зборот. Вакви, етимолошки интерпретации во Македонија, беа правени во последно време и од наши проучувачи.

2.2. Современа етимолошка интерпретација (почеток на 20. век)

Во почетокот на 20. век, периодот кога етимологијата како наука сè уште не е цврсто утврдена, постојат анализи на зборови кои денес се веќе одамна надминати.

Истражувањето на Волтер Скеат⁴, се засновува пред сè на фонетските закони, според кои индоевропското иницијално *d*, во санскритскиот, грчкиот, латинскиот, литванскиот и староирскиот е претставено со *d*, во готскиот, англосаксонскиот (и англискиот), со *t*, а со *z* во германскиот. За овој фонетски закон, вели дека никогаш не е прекршен, освен во случаите на нетипични примери. Па согласно на тоа прави анализа, врз која која латинската и грчката основа се поврзани (*L. deus* is related to the *Gk. θεός*⁵) и имаат иста

⁴ Walter, W., S. „The Science of Etymology“, Oxford 1912.

⁵ op. cit. „Gk. initial δ, if followed by ! (Eng. y), becomes ζ, and the Lat. d, in the same case, becomes !, often written i or j. This exception is chiefly made in order to cover the case of the interesting set of words presented by the *Skt. Dyāuṣ*, 'the shining one' *Gk. Ζεύς* (gen. Διός), *L. diēs*, 'day', *Diēs-piter* or *lū-piter* (gen. *lou-is* Old Lat. dat. *Diouei*), Welsh *dyw*, 'day', *A. S. Tīw*, a deity who was made to correspond to the Roman Mars. We have another set of related words in which the initial *d* is undisturbed ; viz. *Skt. dēvas*, divine; *Gk. δῖος*, divine ; *L. dīuus*, divine (whence *E. div-ine*) ; *L. deus*, God (whence *E. deity, deify*)', and even *deodar*, 'divine tree'. The only Teutonic initial letter which can be admitted in connexion with these words, is *t*, as seen in *Tuesday* ; the words *joyial*, *divine*, and *deity* come in only as borrowed words from Latin, and are not Teutonic at all. At the same time, two old fables, long believed, have been exploded. The former is, that the *L. deus* is related to the *Gk. θεός*, which happens to

смисла, содржина, а различна форма. Но, сепак, изразите, од типот она што слично звучи- слично значи е сепак литературна креација. Ова размислување, Skeat го формулирал во неговиот т.н. седми канон, според кој треба да се земе предвид целиот збор, и секој прекршок од фонетските закони треба да се земе со сомнеж.

2.3. Етимолошка анализа (втора половина 20. век)

На јужнословенско тло, 1986 година, М. Будимир и Љ. Црепајац, во првата глава *Грамаџика- Ойшџи гео и фонетџика*⁶, Раздел 6, забележуваат дека освен анализата на гласовите треба да се направи и морфолошка и семантичка анализа сè со цел да се разбере содржината без која нејзината функција би била неразбирлива. Според тоа мора да се внимава на „варљиву сазвучност као што је то дуго времена био случај са паретимолошком везом између грч. θεός и лат. deus. Ове две речи, истоветне по својој функцији и блиске по својим гласовима и по својој граматичкој категорији, немају, како је то данас поуздано утврђено, осим заједничког значења управо ништа заједничко. Лат. deus, гласило је некад deivos од чега потиче класични архаизам divus, а грч. θεός морало је имати некада између вокала неки спирент, вероватно сигму, која је спречила контракцију вокала и која се сачувала у сложеницама θεῆ σκελος, θεῆ σφατος, „божански, силан, диван“.

Со развојот на етимологијата како наука, се развивале и нивоата на работа. Почетното, фонетско рамниште се проширило на морфолошкото и лексичкото, а во последните години, сè повеќе се посветува внимание на зборообразувачкото.

Постојат повеќе хипотези за потеклото на зборот и тоа: индоевропска, словенско-латинска, иранска итн.

Во овој случај станува збор за општословенска зборообразувачка основа *ǵosǵog-* која е длабоко вкоренета во индоевропскиот ареал. Но, според истражувањата сè уште не е целосно проучено потеклото на зборот господ.

have the same sense, but is quite different in form, since θεός is for *θεσ-ός (cf. θεῆ σφατος, divinely inspired); and an initial θ corresponds in Latin, not to *d*, but to *f* as in θερμός, warm, L. *Formus*, θήρ, a wild beast, L. *ferus*, wild“, 19-20.

⁶ Будимир, М., Црепајац, Љ., „СТОΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ основи грчке глотологије“, Београд 1986, 5-6.

Во словенските јазици, зборот *gospod* во македонскиот, српскиот, хрватскиот, полскиот, чешкиот, рускиот, словенечкиот е со значење: господар, од лат. *hospes*, првично домаќин, а подоцна со значење на гостин/странец.

Македонско-руската гласовна промена на зборот господ(ин), се објаснува преку преземените елементи на зборот 'господ': *gost/host i pod/pot*.

Првите погледи кон овој збор се приклучуваат кон земјоделската и сточарската терми- нологија кои имаат многу слични основи во санскритскиот и словенскиот, што покажува на заедничкиот предок во многу сфери од секојдневието. Сточарската лексика: овчар, кравар итн., укажува на санскритскиот корен 'gopati', 'gospati'- господар на кравите, лидер, главен⁷.

Според тоа „The Slovenian 'gospod' and Russian 'gospodin' preserve 'gos', the genitive form of 'go'. The Sanskrit and Slavic agro-pastoral terminologies appear to have a common, more than 8000 year old, source. Furthermore, there is also a significant genetic correlation between Slavs and the peoples on the Indian sub-continent⁸.

Значи, прасловенската сложенка **gostbodb* = лат. *hospes*, ген. *hospitis* < **hosti-potis*. Една од можните алтернативи за потеклото на зборот е и поврзувањето на *gospod* со храната.

Првиот елемент од сложенката *gos-* се поврзува со храната а зборот *gospod*, се однесува на господарот на гозбата или можеби господарот на гостите⁹.

Овој збор е составен од два ие. корена, првиот е *gōstī-* (<**ghōstī s*), познат во латинскиот, германските и словенските јазици, а потешкотиите се наоѓаат во вториот корен, во којшто нема друго толкување, избор, освен зборот **pot(ī)s*, староведски *pāti*,

⁷ op. cit. This is a compound word; the bases being the Rig Vedic 'go' meaning m. an ox, f. cow, pl. cattle, herd, kine, herd of cattle and 'pati' meaning a master, owner, possessor, lord, ruler, sovereign; which in turn is derived from 'pat', 'patyate' meaning to be master, rule, control. This is a compound word; the bases being the Rig Vedic 'go' meaning m. an ox, f. cow, pl. cattle, herd, kine, herd of cattle and 'pati' meaning a master, owner, possessor, lord, ruler, sovereign; which in turn is derived from 'pat', 'patyate' meaning to be master, rule, control“; Skulj, J., Sharda, J. C. etc., „Lexical self-dating' evidence for a common agro-pastoral origin of Sanskrit 'gopati', 'gospati' and Slavic 'gospod', 'gospodin' meaning lord/master/gentleman morethan 8,000 years ago“, The Hindu Institute of Learning, Toronto, Canada, Paper read at the Fourth International Topical Conference: Ancient Inhabitants of Europe, Ljubljana, Slovenia, 9-10 June 2006, 5-25,

⁸ Ibid. 5.

⁹ ibid. Skulj, J etc. 13

м.р. господин, господ, домаќин, сопруг, латински *pōtis*, лит. *patis*-сам, маж. Праформата на овој збор е **ghostī spotī s*, со значење „гостопримлив домаќин, покровител“. Според Бернекер¹⁰, во зборот наместо *d* треба да стои *t*, но за тоа не дал доволно аргументи со што би ја потврдил својата теза. Теоретските услови за промената на *d/t* во индоевропскиот јазик, се реконструира во основата **ghostrot-*, но ова не е реално за словенската јазична состојба.

Вториот елемент од зборот се поврзува со ие. **potas* > лат. *potis* 'моќен', грч. *πόσις* 'сопруг', *πότνια*, санск. *patis*, авест. *patti-*, и лит. 'сопруг', 'самата глава'.

**Pat/*pot*, во санск. 'gospati' и мац./рус. 'gospod' и 'gospodin', евидентно е дека имаат иста гласовна промена на 't' > 'd'. Таа промена се објаснува со споредбата на санск. 'pat, patati' и мац./рус. 'padati и padat'- сите зборови се со значење на паѓа, како и санск. зборови за дрво, шума- 'taru', 'dru', 'daru'; во хинду 'taru', 'drum', 'darakh' и мац./рус.. 'drevo', 'drva', 'drevje'. Денталното *d/t*, во санск. и мац./рус. се еквивалентни. **Pod, *ped*, означува 'основа, подножје, темел, подлога', староиндиски **padā-m*, 'место', хит. **peda*, 'место', старогрч. *πούς, πόδος, ὀ*, 'нога, стапка' и *πέδη*, 'пат', *πέδον*, 'почва', лат. *pēs, pēdis*, м.р. 'нога, стапалка', лит. *pādas*, 'почва, под'.

По оваа аналогија се поврзува и словенската основа, под. Овој ие. корен во старите јазици се карактеризирал со квалитативен и квантитативен набој на гласовите. Во словенските јазици тој е краток. Основата **ghostī -pod*, е со наставка *-ā: ghostī podā*.

Според оваа анализа, лексичката единица *gōsīog* е словенско-латинска компарација како пастор, пастир, а во литванскиот или словенскиот тоа би било калка од балтословенската јазична единица.

Слабоста на ова толкување лежи во литв. паралелели *viešpats* и *dimstipatis* кои за ие. *patis* нема словенска паралела и што во словенските јазици не може да се објасни преминот *í > d*, туку има само упатување на *δέσπoζω* кон *δέσπoτης* и *δεκάς*, и *-άδος* кон десет, освен ако се земе предвид праслов. *svobodba > sloboda*. Доколку зборот се гледа од ирански аспект: пер. 'Gōspanddār' е поседник на овци, овчар¹¹. Но ова толкување не е прифатено.

¹⁰ Walde, „Lateinsches etymogisches Wö rterbuch“, 1908, 334-337.

¹¹ м.заб. Од христијански аспект, Христос е овчар, пастир (во секоја смисла на зборот).

Преображенски, дава слично објаснение за потеклото на зборот. Оваа основа е разгледана во сите етимолошки речници¹², и во сите

¹² Преображенский, А., том I, А-О, „Этимологический словарь русского языка“, Москва, 1910-1914, 151-152 Господь, Р. Господа. З. Господи: господин, Мн. И. господа; госпожа, госпбдень, госпбдний, госпбдский, господство, госпожннки=спожинки предуспенский пост; господарь. (См. государь). мр. Господь, господин, госпожа; госпа, бр. Господь, господарь, сножа. др. Господь, Р.Господа. Мн. 11. Господие; господа,РА: господы. Д. госпде. В. Господу 11 т. д. как жена (Соболевский, Лек. 219. Срезн. М. 1, 562) вшачени собирает. (Ср. братия и под.); господин, господичь, господичичь, господичьна, госпожа, госпожин, господовати и др., съ опущением г: осподин, оспожа, оспожин (примеры см. Срезы. М. 1, 562 и сл. Сооолевский, Лек, 125). СС. Господь, господнн, госпжд, госпдньн, госпдрь. сл. Gospod, gospon (из gospodin. MEW. 74). gospodar, gosproja, gospa. б. Господ Господь; господар, господарка, господариц, господиновец господчик, господство, госпожа. с. Господ; Госпожда Богородиш, госпожа, госпдар господин, хозяинь, господичиь барчукь, госпоја госпожа. ч. hospod' Господь; hospodin тж. hospoda? хозяин, hospodynka хозяйка; hospoda постоянный двор. п. gospodai'z хозяин; эконо; gospodynĭ хозяйка; эконома; hospoda постоянный двор, гости- HWtfa; gospodarny оережливый. вл. hospodaf; hospoda гостиница. нл. gospodaf, hospoda тж. —' Исконнородственно и вполне соответствует лат. hospes гость и гостеприимный хозяин, из *hosti-potis (WEW. 290); hospita чужая жена, гостья, гостепримная хозяйка. Вторую частью совпадает с гр. βεολότις господин, владека. (PrEW. 112). сскр. jās-patis отец семейства, домовладыка. Т. об., слав. -под- из *пот (Ср. WEW. Ibid. MEW. 74. Meillet, Et. 207. Mem.Soc. Ling. 10,137 ид.)=сскр.раи8 господци, владыка, супруг. Зенд. paitis. срперс. pat. нперс.-bad господин. лит. pats супруг. гр. Πόσις тж. лат. potis мощный. герм. Faths в гот. bmthfaths жених, hundafaths повелитель тысячи, тысяче- начальник (Уленб., AiW. 154). А. Торр, 227.) Первая часть, м.-б., соотв. сскр. jās- из инде. *gins; gos из инде. *gio(e)s (Meillet, 1. с) . В виду труднообъяснимаго д вм. ожидаемаго т, предмет представляется спорным. На пр. Much (Zeitschrift für Heinzel 213), Lit.: ARj 3, 117. 297. i si. 308. 319. Elezović 1, 92. 106. Bulat, JF 5, 149. Tentor, JF 5, 210. ZbNŽ 26, 104. Tomanović, JF 17, 213. Miklošič 61, 74. SEW 1, 290. 334. Holub-KopečnĀ½ 129. Bruckner 137. 152. KZ 45, 45. 106. ASPH 29, 111. Vasmer 299-300. Trautmann 208. Mladenov 107. Rešetar, ASPH 15, 120. Budimir, JF 15, 158. Fraenkel, JF 41, 402. ZSPH 20, 51-89. (cf. RES 26, 142). Ivšič, JF 17, 120. i sl. AsbĀ³th, NĀ½t 3, 289-293. WP 2, 78. Horger, MNy 40, 323-325. MenšĀk, SbMS 3, 1-22 (cf. SlĀjvia 6, 858). Priszwald, WuS 12, 239. Richter, KZ 36, 111-123. (cf. AnzIF 10, 129). Hirt, IF 32, 218. PBB 23, 333. Boisacq 3 179. Meillet, MSLP 10, 135-143. Weglarz, SpAu 41, 313-316 (cf. IJb 23, 350). Sobelevski, RFV 64, 92-95 (cf. RSI 4, 273). Korsch, IzvORJAS 755-678. (cf. RSI 2, 215). MazuraniĀ© 329-331. Tiktin 693. Hirt, (PBB. 23, 333.) Вондрак (SIGr. 1,478. прим.) считают заимствованным из гот. предполагаемаго *gastifaths. Микко1а(СбФ. 274 и д.)считает заимств. из лат. Hospes; д из т из слова *hospoda, Ā«мешо, где дается уюгценениеĀ»; г о сп о д а р ь Ā«датель угощенияĀ», где вторая часть до(дать). Невероятно. Корш (Извест. А. Н. 1907 г. Bulletin, 757 и д.) полагает, что господь возникло из г о с п о д а р ь ,а господарь, заимств. у иранцев, именно из срперс. госпандар владелец овец. Трудно согласиться. Погодин (Следы 230) видит в

нив е основана на истиот начин. Ова е едно од можните т.н. агро-сточарски толкувања кои се поврзуваат со корените, *gorati/gospati/goshpati*, што е поблиско до санскритската отколку до латинската лексика.

Денешното македонско/руско, колоквијално значење на зборот *господ* е бинарен опозициски елемент. Од една страна се наоѓа профаното значење, во смисла на *госпо-дин/џентлмен*, а од друга светото, со значење *господар* во црковен контекст. Историски гледано, и во двете општества, зборот иницира на *господар-лице* кое доминира со другите, како и *лице со авторитет*, базирано на религиозни правила.

Сакралниот збор *господ/-а*, стсл. *gospodъ/*gospodinъ*, м.р. грч. *kúrios, δεσπότης*, *господ*, ген. -ода, (според Вук Караџиќ, акцентот е од вокативот), зборот е од *o*-деклинација.

Во црковните (мак./рус.) ракописи, *господ* многу често се појавува под титла. Кратенката под титла ја има истата основна функција, а тоа е да се крати светото име, *nomina sacra*, (првично по еврејскиот пример).

Токму на оваа основа, според Зденка Рибарова, има присутност на „руските влијанија“ во македонската писменост, во ракописите од XIII и XIV век, кога тие влијанија стануваат мошне интезивни. Формите *господъ* и *господънь* се еквивалентни. Имено, со руските влијанија, добро се објаснуваат и некои промени што настанале во *сисџемойи на именскиџе форми*, и кои се однесуваат пред сè, на морфолошко рамниште. Пример, губењето на непродуктивните декинациски типови и отстранување на разликите меѓу тврдите и меките основи, како и проширувањето на функционалната оптовареност на некои наставки. Разни декинациски типови кај именките од машки род се асимилираат кон декинацијата¹³ на *o*- и *io*-основите. На пример, кај старите *i*-основи во Лобковскиот паримејник вообичаени се новите форми, како лок. едн. *w гѢ40 v, гѢ*, ро *gѢ 164 v*. Примерите, во Радомировото евангелие (13. в.), би можеле да сведочат за затврднување на согласката *н'* кои се ограничени само на

первой частџ инде. *gHos (не *gSuos)= гр. *βοο* в *βόατορος*; т. об., *господъ* значит стада хозяин. Мало вероятно. Итак, не должно подлесомнению только сближение слат. *hospes*. НМ.-6., ссКр. *jâspatis*. Относительно значения ср. Лит. *viész-pats* верховный владыка, где первая часть восходит к *viésznië* гостџа, лтш. *wees(i)s* гостџ (BEW. 236). Литература обширна. СМ. KZ. 36, 111 и сл.

¹³ „Јазикот на македонските црковнословенски текстови“, МАНУ, Скопје, 2005, 177-178.

наставките, каде што можеле да се појават и како последица на промени во дистрибуцијата на аломорфите, сила $\gamma^{-}\text{Na}$, 85 d¹⁴.

2.4. Семантичко-зборообразувачките врски на зборот господ

Овој збор има општо значење и тој е мотивирачки кој станува подлога за различни зборообразувања. Деривациите од основата на зборот се определени, конкретни и точни. Сомнителен производ е многузначниот збор господа, образуван од моносемантичкото господ. Постојат мненија дека впрочем основата на зборот е господа што му дава една сосема нова етимологија на зборот.

Дилемата на зборот господа е прво во бројот, квантитетот (дали се однесува на еднина или множина) и второ во квалитетот. Пример, старословенски господа, 'кров', (Сав. кн., Лука, 10, 56, тоа е подробното значење на зборот во старорускиот и западнорусенските јазици, 'господа, баре, кнџа, покровители', во старорускиот, македонскиот, српскиот, словенечкиот се јавува и во еднинска форма со значење 'домаќин, домар, христијанин, сопственик' и 'домаќинка, госпоѓа', а понекогаш и како 'власт, господство' и 'гостопримство'. Како зборообразувачко и лексичко средство се појавувало во множина со општо значење на број т.е. се совпаднало со еднинската форма 'домаќин, домаќинка' и севкупноста 'домаќини, домаќинство'. Првичниот синкретизам го содржел зборот господа, кој се разлеал на две страни: деривациско- со значење, домаќин, покровител, господин, со помош на тематскиот формант *-ї (>ь) за лице во м.р. господь и *-ја, *упі- за ж.р. госпоѓица, госпоѓа, госпожа и со разделено хомонимно значење:

1. едн. господ
2. збирната форма господа, во старословенскиот јазик функционира како множина, а потоа од него била образувана еднината господинь- парадигматска граматичка форма на број. На овој начин господа во рускиот и македонскиот јазик се трансформирал во множина.

Зборот господа (во смисла: домаќинство, владение) произлегол со помош на суфиксот -ар, господар.

¹⁴ Ibid. 118.

Во христијански (македонско-руски) контекст овој збор се појавува како: Господ Бог¹⁵, Седржител, Цар небески, Утешител, Дух на вистината, Кој си насекаде, Благ, Свети Боже, свети Бесмртни, Владико, Свети, Господи, Владар, Бог наш, Создател, Промислител и Дарител, Боже, Судија, Спасител¹⁶ - со значење, покровител на домашните, странците, патниците, домаќин на куќата итн. Па затоа и во Македонија за време на Бадник, Василица, секоја куќа *врти*, *крева*, *лејче*, *мазник* и притоа еден дел се остава за господа односно за куќата. Господ се сфаќа како благотворник, заштитник на куќата. Како што забележува В.И. Дегтјарев¹⁷, во Зограф., Мар. и др. евангелија, тој е со значење на 'домашен домаќин': *Госѿодъ домоу*, '*ѿосѿодин*' и '*Госѿод Боѿ*'. Со зборот Бог, зборот Господ ја изменил својата форма во косите падежи (во -ѿ-основа): ген. *ѿосѿода*, дат. *ѿосѿогу* итн.

Кај Шарапаткова¹⁸, „blizъ dънь g<ospodъ>нь veliki blizъ i edгъ velmi *ѿγγυς ή ήμέρα κυρίου ή μεγάλε ѿγγυς καі тахеѿа σφѿра* So 1,14 Gl. Од зборот господъ, руски 'повелител', мак. господар, управител, се образувани зборовите *ѿосѿодски*, *ѿосѿодсѿиво*. Во стариот руски јазик постоел и зборот *сѿѿожинки* (<*осѿѿожинки*<*ѿосѿѿожинки*), 'Успенски (Богородичен) пост', Господов ден, 'Успение'.

Од таа основа се изведени и следниве зборови: господар (владател), господин господин (пр. г.г. Гаврил, титула на црковен великодостојник, владика, архиепископ) господски, господство, жупан, госпоѓа (госпоѓица, госпожа итн.). Сите тие потекнуваат од прасловенскиот лексички фонд, од кој се формирало зборообразувачкото гнездо. Тие зборови се формирани од испреплетената лексика и граматиката во историскиот развој. Во

¹⁵ Веновска-Антевска, Сн. „Кохезија и кохеренција на текстовите на молитвите во православно христијанство во македонскиот стандарден јазик“, Меѓународен македонистички собир, Охрид, 2008, 57.

¹⁶ op. cit. „Употребата на заменките и заменските форми во анафорска и катафорска функција (сите заменски форми што се однесуваат на Господ, Исус и Богородица се пишуваат со голема буква), 57.

¹⁷ Дегтјарев, И. В.: *Словообразовательное гнездо с производящей основой ѿосѿод-в славянских языках в историко-этимологическом освещении*, гл. ред. Журавлев, Ф. А., „Современная славистика и научное наследие С. Б. Бернштейна“, Тезисы докладов, Международной научной конференции С.Б.Бернштейна“, РАН, Москва 2011, 207-208.

¹⁸ Šarapatková, Ž.: *Sémantický vývoj psl. jędrъ**, Sbornik prací filozofické fakulty brněnské university, Linguistica, Brno, 1996, 21-23.

македонскиот јазик, се среќаваат и заемките „кир Коста“¹⁹, „кирие“, „Господои“²⁰

Освен сакралното, зборот имал и профано значење. Од него се произлезени и други деривации, како на пример, господин, центлмен, господар, деспот (во негативен контекст). Во стел. Господо, е ген. а со -ди, се менува по *и*-деклинација, оттаму и сакралниот збор господи.

Вонцрковното, дијалектно значење е добиено со стел. суфикс -ин, со кој се означува индивидуа, кај Скок, Србин, касапин, кај М. Цепенков- еѓуптин, др. употреба властелин, граѓанин итн. Множина се прави со -а, вок. господа, а во полскиот и чешкиот *hospoda*²¹.

Изведените придавки со сакрално значење на -нји < -џпъ + -ј: *gǎ'spodanj* (15. v.), одредено *gospodnjī* = *gospodnī* (регресивна палатализација), на -ини, -џп — на -ски, господски, придавка од господа со -ин: господин, ен: господен (16. v.), деминутив: на -ич: господич (17. и 18. в.). Деривацијата на -аг < лат. -*ogius*: господар, ген. -ага, не е прасловенска. Дијалектни варијанти има со испуштање на *g* и со контракција на *oa* > *a* (спореди, госпоар, госпа) : госпар, ген. -ара (16. v.). Лексиколошкото семејство, придавки се образува со -ов господаров- оној кој му припаѓа на господарот, -ски: господарски, -ство: господарство, а потоа -ствен: господарствен, -ства: господарства, -ува: господарува.

Од зборот господ, м.р. изведени се и формите за женски род, по аналогија на машкиот род²². Господарка, ж.р., 'онаа која добро управува, газдарица', по аналогија на тоа и господарица= стел. *gospodynji*, грч. *κύρια*, лат. *domina*. Постои романско презиме Газдар, ж.р. газдарица, со -ин: газдин, на -ски газдински; апстрактно на -лак/лук: газдалак/газдалук.

¹⁹ Цепенков, М. „Автобиографија“, Фолклорно наследство, Том 1; Академично издателство проф. Марин Дринов", Софија 1998.

²⁰ Цепенков, М., Македонски народни приказни, кн. 4, Скопје 1989, стр. 300-302.

²¹ op. cit. Skok, P., „Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika“, kniga prva, A-J, Zagreb, 1971, „Kraći se zbog istog razloga kao i *gospodin*, i to stezanjem (kontrakcijom) oja > a tipa *pojas* > pas: *gospa* (15. v.) = *gospa* (ŽK). Ovo kraćenje ušlo je u sakralni jezik kao zapadna prevedenica (calque): Naša Gospa »Notre-Dame«, Gospa Sinjska, Žnjanska itd. (u Splitu se kune Gospe ti, mi; na istoku se prevodi za taj pojam gr. *δέσποινα* = *παναγία* sa Vladičica, steslav., bug., rus.). Velika i mala Gospa = Gospođina (13. v.) »Bogorodica« = Gospojina (Vuk, 17. v., j iz čakavskoga ušlo i u štokavski)“ 593-595.

²² op. cit. „isha (woman) is clearly derived from ish (man)“, Moss, V., „On The Name of God“, USA, 12.

Од господ(ин), се изведуваат и деривациите: гостин, гостилница, угостител, угостителство, гостилничар, гостопримлив, гостољубив, гостопримство, гозба итн²³.

5. Резиме

Постојат повеќе хипотези за основата на зборообразувачкото гнездо господ(ин), како и неговите деривации. Дијахрониската хронологија, дава широк дијапазон на анализи на зборот, почнувајќи од индоевропската, па преку античката и средновековната, се доаѓа до современата во која има повторни навраќања кон старите проучувања. Прасловенската лексичка единица *ǰosīog(ин)*, води потекло од индоевропскиот-латинско-грчко-словенски ареал. А нејзините деривации, од бинарните сакрално/профани опозиции, добиле и нови значења.

Библиографија:

- Будимир, М., Црепајац, Љ., „ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ основи грчке глотологије“, Београд 1986.
- Веновска-Антевска, Сн., „Кохезија и кохеренција на текстовите на молитвите во православно христијанство во македонскиот стандарден јазик“, Меѓународен македонистички собир, Охрид, 2008.
- Дегтярев, И. В. „Словообразовательное гнездо с производящей основой господ- в славян-ских языках в историко-этимоло-гическом освещении“, гл. ред. Журавлев, Ф. А., „Современная славистика и научное наследие С.Б. Бернштейна“, Тезисы докладов, Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося отечественного слависта д.ф.н., проф. С.Б.Бернштейна“, РАН, Институт славяноведения, Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва 2011.
- Елијаде, М., „Свето и профано“, Нови Сад, 2003.
- Митева, Д., „Лексемите бог и господ во нашата народна поезија“, Литературен збор, Скопје, 1979.
- Откупщиков, Ю. В., „Очерки по этимологии“, Санкт-Петербург, 2001.
- Цепенков, М. „Автобиографија“, Фолклорно наследство, Том 1;

²³ м. заб. Ономастичкиот материјал: Гостивар, Гостиражни итн. ќе бидат разгледани во друг реферат..

- Академично издателство проф. Марин Дринов", София 1998.
- Цепенков, М., Македонски народни приказни, кн. 4, Скопје 1989.
- Benveniste, E., Indo-European Language and Society“, London 1973.
- Moss, V., „On the name of God“, USA, 2007.
- Skulj, J., Sharda, J. C. etc., „Lexical self –dating’ evidence for a common agro-pastoral origin of Sanskrit ‘gopati’, ‘gospati’ and Slavic ‘gospod’, ‘gospodin’ meaning lord/master/gentleman more than 8,000 years ago“, The Hindu Institute of Learning, Toronto, Canada, Paper read at the Fourth International Topical Conference: Ancient Inhabitants of Europe, Ljubljana, Slovenia, 9-10 June 2006.
- Šarapatková, Ž.: Sémantický vývoj psl. jędrъ*, Sbornik prací filozofické fakulty brněnské university, Linguistica, Brno, 1996.
- Walter, W., S. „The Science of Etymology“, Oxford 1912.

Речници:

- Преображенский, А., „Этимологический словарь русского языка“, том I, А-О, Москва, 1910-1914.
- Трубачев, Н. О., „Этимологический словарь славянских языков“, выпуск 7, (*golvač-*gužati), Москва, 1980.
- Фасмер, М., „Этимологический словарь русского языка“, том I, А-Д, Москва 1986.
- Skok, P., „Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika“, kniga prva, А-J, Zagre, 1971.
- Snoj M., Slovenski etimološki slovar. Mladinska knjiga, Ljubljana 1997.
- Walde, A., „Lateinsches Etymologisches Wörterbuch“, Erster Band A-L, Heidelberg 1938.

Abstract

The derivation nest *gospod(in)* has Slavic root that is native to Indo-European areal. Etimological basis on Macedonian and Russian language consist two calques taken from Greek and Latin. Derivation of this sacral-profan word are binary oppositions.

Светлана ДАВКОВА-ГОРГИЕВА

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

СЛОВЕНСКИОТ КАРАКТЕР НА ИМЕНУВАЊАТА ОД ОБЛАСТА НА ПОСАТКИТЕ (македонско-руски паралели)

Делот означен и познат под името *sag* од дијахрониска гледна точка бележи извесен развој. Имено, односно именување низ вековите ја менувало својата содржина и својата семантика, а како резултат на тоа се менувало и значењето на соодветното име. Токму ова создава различни усложнувања што се сврзани со содржината на поимот *sag* и на таа лексичко-семантичка група во словенските јазици, како и на определувањето на местото на односнава група и на нејзиниот однос кон другите називи (лексичко-семантички групи).

Според етимолозите прасловенскиот облик на лексемата *sag* е **sǫdъ* (стрсл. *сѡдъ*) и според нив таа по секоја веројатност била многузначна. Имено, уште тогаш еден од поимите кои односнава лексема ги означувала било денешното лат. *juducium*. Како доказ за ове е фактот што од прасловенски до денес, во старите и новите словенски јазици прасловенското **sǫdъ* // *sǫd* се чува со значење 'државна институција за разрешување граѓански спорови како и за разгледување криминални престапи и кривични дела', сп.: стрсл. *сѡдъ*, струс. и стукр. *сѡдъ*, укр., белорус., луж. *cyg* (*sud*), слов. *sud*, чеш. *soud*, словен. *sōd* и пол. *sąd*, срп. и хрв. *sud*. Разликите во фонетскиот состав на лексемите се должат на историскиот развој на носовката од заден ред /ɤ/ во соодветните јазици, како и на отпаѓањето на големиот ер /ɤ/ на крајот на зборот. По метонимиски пат со овој назив се именуваале и други поими, кои се однесувале на една сфера од односнава група. Имено, освен 'судска институција' речиси во сите словенски јазици лексемата се среќава и со значење 'зграда, просторија во која се наоѓа судската институција'. Постоењето, односно присуството на различни форманти на изведенките

од **sodъ* со значење 'судска институција', сп. во: буг. *сџдилище*, рус. *судилище*, укр. *судилище*, луж. *sudnja*, пол. *sąd, sądu, sala sądowa* (со зн. судница), словен. *sodnija*, срп. и хрв. *sudište, sudilšite*, ги наведува етимолозите да тврдат дека се работи за подоцнежни формации (Скок III: 355-356; Фасмер III: 794; Младенов 1941: 627; Геров V: 303; Миклошич 1962: 315).

Во лексикографските трудови во македонскиот јазик, Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања (понатаму РМЈ) и Толковен речник на македонскиот јазик (понатаму ТРМЈ), ја нотираме следнава состојба. РМЈ (III: 346) ја регистрира лексемата *суг* со шест значења: 1. државен орган што разгледува граѓански и кривични спорови, 2. разледување дела од оваа институција, судење, 3. општествен орган избран од членови на некој колектив, организација и сл., 5. зградата во која се суди, судница, судилиште, 6. мислење, заклучок, оценка. Горенаведените значења во целост се совпаѓаат со значењето на лат. *judicium*. Во ТРМЈ (V: 608), пак, забележана е лексемата *суг* со четири значења: 1. (лог.) еден од битните елементи на формалната логика во кој, во вид на реченичен исказ, нешто се тврди или се одрекува, 2. мислење, оценка за нешто или некого, 3. а) државен орган што решава кривични и граѓански спорови, најразлични престапи, б) зграда каде што се суди; судилиште, в) судски колектив, колегиум што води одреден судски процес и 4. орган за оценување избран од членовите на некој колектив или организација. До именувањето *судилиштие* стои ознаката ретко, а односново именување се толкува како 1. државен орган што разгледува спорови и носи пресуди и 2. зградата, просторијата во која се суди; судница (V: 610).

Старословенската лексема *сџдъ* во другите словенски јазици ја среќаваме и со друго значење, 'предмет со вдлабната форма, во кој се држи, чува, става нешто' (лат. *vas*). Ова укажува на фактот дека, во прасловенскиот јазик со називот **sodъ* // *sād* и со изведенките од односниов назив, биле именувани и други поими. Така во словенечкиот јазик лексемата *sōd* се регистрира со значење 'сад, бочва, каца', во чеш. и во слов. јазик лексемата *sud* означува 'бочва, каче', во пол. јазик лексемата *sąd*, во глуж. и длуж. *sud* значи 'бочва, каца', додека во буг. јазик лексемата *сџг*, а во срп. и хрв. јазик лексемата *sud* се среќава со толкувањето 'куќна посатка (стаклена, глинена, дрвена, метална или од порцелан) во која може да се налее течност, да се стави јадење или да се готви', но и со значење 'буре, каца'. Изведенки од односнава лексема со значењето

што го има латинското *vas* регистриравме во: рус. јазик, *сосудъ* м. 1. сад, 2. биол. сад и *ѳосуга* 1. садови и 2. разг. (*сосуг*) сад, со истото значење во укр. јазик *судина* (РМР 1997: 784; 607), во срп. и хрв. јазик *posuda, posoda, posuđe*, во буг. *съсъд, сосуг* (Скок III:355-356; Фасмер III: 794; Младенов 1941: 627; Геров V: 303; РСХКJ VI:62, РМР 1997: 784; 607).

РМЈ (III: 135) регистрира две лексеми: лексемата *sag¹* и *sag²*. Првата е нотирана со три значења: 1. посатка; 2. (во анатомијата - орган во телото на луѓето и животните по кој се движи крвта или лимфата) крвни садови; 3. (*bot.* кај растенијата - трубичка од ќелии по кои се движи водата). Изведенката *ѳосаѳка* (II: 361) е забележана со истото толкување на лексемата *posuđe* во срп. и хрв. јазик. И во ТРМЈ се регистрирани именувањата *sag¹* и *sag²*, како и именувањето *ѳосаѳка* со гореспоменатите значења. Сп. *Сѳаклен sag. Емајлирани садови ...; Наведнаѳа над мијалникоѳи ѳаа ѳи миеше ѳосаѳкиѳе. Бакарна ѳосаѳка* (IV: 351; V: 272).

При роверка на етимолошките речници како и на речниците на современите словенски јазици (поблиски и подалечни) можевме да забележиме дека поимите: 1. 'институција за разрешување на грѓански спорови и за разгледување на криминални престапи и кривични дела' (лат. *juducium*) и 2. 'предмет со вдлабната форма, во која се држи, чува, става нешто' (лат. *vas*), се означуваат со хомонимни имиња (идентични по својот звуков состав зборови), кои во речниците се обележуваат соодветно со сждз I /*sud* I и сждз II /*sud* II, ситуација наследена од старословенскиот јазик. Може да се каже дека етимолозите се единствени во нивното тврдење, дека двата збора се генетски поврзани и дека произлегуваат од ср. дриндоевропскиот збор *somdhis* (*samdhis* // *samdhä*') којшто е составен од предлогот **som* со значење 'со, заедно' и коренот **dhē-* што значи 'поставува, става'. Според Преображенски, санскритската лексема *somdhis* значи 'соединување', додека пак според Фасмер лексема *somdhis* значи 'договор, врска, обединување'. Со истово значење односнава лексема ја регистрираме во сргрч. *συυικη* како и во лат. *con-d-us*. Изведенките: рус. *сосудъ, ѳосуга* со значење 'сад', со истото значење забележано и во украинскиот како *судина*, во срп. и хрв. *posuda, posoda, posuđe*, исто така се изведени од **som-* и **dhē*, ср. лит. *indas* со значење 'сад, посатка'. Во сргрч. јазик присутна е лексемата *υκη* со значење 'место за чување на нешто'. Ова според Фасмер, дава основа да се тврди дека прасловенската лексема **sqdъ* го означувала и поимот лат. *vas* 'предмет со

вдлабната форма, во кој се држи, чува, става нешто‘ (Фасмер III: 794). Во старословенскиот јазик, напоредно со сџдз II (**sqđь*) во употреба е дериватот сџсџдз, а двете лексеми (формации) освен поимот ’предмет со вдлабната форма‘ го означуваат и пошироко поимот ’орудие, инструмент‘, грч. *ῥῥανον*, лат. *instrumentum* (Миклошич 1963: 985).

Во срп. и хрв. јазик, според Скок, именувањето *sūd¹* е општословенска и прасловенска лексема, сп. **sъsқđь* (стел. *sqđь*) со значење: 1. сад, посатка, 2. бочва, 3. кошница. Хомонимијата на односно именување со *sūd²* ’*judicium*‘, во почетокот се отстранувала со помош на префиксот *-sъ-*: стел. *sъ-sqđь*, *sъsudy* > *sasud* ’стаклена ампула‘. По ова, според Скок, именувањето *sūd* настанало со стегање на самогласката *s-* < *sъs-*. Со полна вокализација називов е присутен во рус. јазик како *cosyг* ’сад, посатка‘, а во срп. и хрв. јазик хомонимијата меѓу двете лексеми се избегнала, во почетокот, со помош на акцентот, а подоцна со употреба на префиксот *po-*: *posuda*. Тој заклучува дека лексемата *sud* всушност е префиксална сложенка составена од три елементи: префиксите *sъ-*, *sq-* и *đь-* (значат ’заедно‘), а самогласката *y* настанала од веларниот назал *ϕ*, сп.: во пол. *śad*, словен, *sôd*, буг. *сăg* (Скок III: 355-356; РСХКJ IV: 772).

Прашањето за хомонимиски конфликти во македонската филологија преку илустративен пример е поставено во *Крајќикајѝа словенска ѓрамајѝика* од Григор Прличев уште во 1868 година, приредена од Димитар Пандев и Драги Стефанија издадена во Охрид 1994 година. Во делот каде што го обработува прашањето за лексикализацијата на примерите со рефлекс *y* зад носовката од заден ред, има едно објаснување каде што вели „*Так в Мак. казвете судъ за да не права сџзвуче сџ сџсџтз което произнисят сџдз*“ (1994: 34; 62). Прличев, имено, го објаснува примерот за разрешениот конфликт на хомонимите со форма *сџдз* како *суг* и *саг*, давајќи му на односно прашање, чисто системно решение, како влијание од српскиот, евентуално од рускиот јазик, прашање кое и денес се смета за актуелно. Врз основа на овој и уште на неколку други примери, засновани на историската фонологија Пандев подвлекува за можна претпоставка дека хомонимиски конфликт настанува кога фонетски случајно ќе се совпаднаат две форми, кои претходно не биле хомоними, додека целосната хомонимија, од историскојазичен аспект, нужно би барала длабока етимолошка врска, односно

длабока мотивираност на јазичните знаци, комуникативно обезбедени во јазичната практика и кодирано заштитени, како хомоними (Пандев 2002:16).

Несомнено е дека удвојувањето на префиксот *съ-* во *съсџдз* ја игра улогата на диференцирачки семантички признак, а појавата според Барболова (1999: 17) е плод на стремежот на создавачот на јазикот да ја избегне полисемијата (многузначноста), така што преку *сџдз I* го запазува прасловенскиот облик, а *сџдз II > съсџдз* соодветствува на буг. *съсџг, сосуг* со значење како во рускиот јазик. Истата функција ја има и префиксот *-ѡ* во руските и украинските варијанти *ѡсуда* и *ѡсудина*, како и во српските и хрватските *posuda, posoda* и во македонското *ѡсациѡка*. Меѓутоа, овие изведеници, од една страна се јавуваат како синоними на *сџг, суг, сад*, а од друга страна истите се јавуваат како многузначни.

Содржината на поимот *сад* и изведените од него зборови, до голем степен се открива во лексикографската дефиниција на лексемите *суда, сосуд* и *посуда* во *Толковный словарь живого великорусского языка* на Даљ. Таму лексемата *суда* како именка од ж. р. и мн. форма *суды* се толкува како 'сад, посатка, садови, прибор за домаќинство, прибор за јадење, прибор за чај и друг вид посатки што се однесуваат на јадење и пиење (V: 354); лексемата *сосуд* како именка од м.р. ја регистрираме со толкувањето 'посатка, сад прибор за чување нешто, секој предмет што собира нешто, секој изработен предмет во кој се чува храна, посебно течност; сè што содржи, собира во себе нешто; инструмент орудие; дрвена, железна или глинена направа со празна внатрешност во која нешто се чува...' (IV: 280); и лексемата *ѡсуда* ж. р. ед. се бележи со значење 'сад за секојдневна домашна употреба, прибор за домаќинство, посебно прибор за јадење; општо во него се чува, се готви и послужува храна; посатка за течност стаклена или дрвена; посатка за миење или перење' (III: 348). Освен гореспоменативе лексеми во речникот на Даљ, е регистрирано дека во старорускиот јазик постоел назив *сударь* со зачење 'некаков вид, некаков конкретен сад' (Фасмер III: 795).

Би можеле да заклучиме дека, лексемата **sodъ* уште во прасловенскиот период не била само просто кажано многузначна, туку таа имала исклучително голема семантичка содржина. Освен правна институција (лат. *judicium*) и дејности што се однесуваат кон неа, Словените со односнава лексема го означувале и поимот 'предмет со вдлабната форма, во кој се држи, чува, става нешто'

(лат. *vas*). Изведените лексеми коишто од една страна се јавуваат како синоними на *сџг, суг, саг* (сџдз II), а од друга страна истите се јавуваат и како многузачни, укажуваат на фактот дека на различно ниво од историскиот развој на словенските јазици во поимот *саг* се губат или се вклучуваат нови поимања и нови значења. Проблемот, секако, е тесно поврзан со претставата на соодветните народи за опфатот, односно за тоа што сè влегува во поимот *саг*.

Називите во македонскиот јазик со кои се именуваат предметите од лексичко-семантичката област сад/посатка, како дел од материјалната култура која е блиска со другите народи на Балканот, се одраз на етнокултурните процеси низ вековите. Карактеристичните економски и политички услови како и симбиозата со доминантниот словенски етнички супстрат создава сложена синонимна мрежа на именувањата од оваа сфера.

Би кажале дека, во македонскиот јазик во составот на лексиката од оваа семантичка група основниот лексички фонд има словенски карактер. Такви се именувањата: *саг, чаша, ѓлоска, ѓолчник, лажица, виљушка, нож, ѓрне, масолник, коѓел, ноќви, кориѓо, койанка, црејна, ѓодница, лоѓаѓа, блудо, краѓ, вршник, сиѓо, бучка, цедило, ведро* итн. (Давкова-Ѓорѓиева 2009). При проверка на лексикографските трудови од рускиот јазик и од другите словенски јазици забележавме дека, дел од односните називи со исти или со слични значења како во македонскиот јазик, се регистрирани и во рускиот јазик како и во другите поблиски и подалечни словенски јазици.

Називот *чаша* РМЈ (III: 531) го бележи со две значења: 1. сад за пиење течност и 2. количество течност со која е наполнет таквиот сад. Како општословенска лексема (праслов. * *čaša*, стсл. *чаша*) таа е присутна и во рускиот јазик *чáша* со толкување 'сад во форма на чаша', како и во другите словенски јазици. Сп.: срп. и хрв. *čaša*, буг. *чаша*, укр. *чаша*, словен. *čaša*, слов. *čaša*, пол. *czasza*, чеш. *čiše* (РМР 1997: 890; Младенов 1941: 680; Фасмер IV: 320).

Во стандардниот македонски јазик именувањето *ѓлоска* се употребува да означи 'плоскато шише, обично за ракија' (ТРМЈ IV: 117). Станува збор за општословенска односно прасловенска лексема, од праслов. **plasky*, веројатно стара заемка од герм. јазик **flaskô*, стгерм. *flasca* < стлат. *flasca*, совргерм. *flasche* 'шише'. Во јужнословенските јазици заемката најверојатно проникнала преку балканскиот латински јазик, каснолат. *flasca, flascô* 'земјен сад со

грло, плосната стакленица⁴. Среднолатинската форма *flaska* се асимилирала со *плоскз* = *πλατ*, поради формата на самиот предмет.

Во руските дијалекти нотирани е називот *ѝлòска* 'манерка за вода⁴, а со истото значење односниов назив е нотирани и во укр. јазик. Во другите словенски јазици се бележат следниве именувања: во слов. дијалекти *ploska* 'вид глинен сад за вода⁴, срп. и хрв. *ploska* 'плоснат дрвен сад за масло и вино⁴, буг. *ѝлòска* 'мал плоснат и кружен сад за ракија, со мерка околу 100 грама⁴ (во дијалектите е регистрирано и значењето 'земјен сад за вода или за ракија⁴), во ром. *ploscă* 'чутура, карта⁴, во алб. *ploskë* 'кружен дрвен сад за вино⁴ (Фасмер III:248; БЕР V: 360; Скок II: 688).

РМЈ (III: 121;144) ги регистрира називите *ѝаур*, *ѝавур*, *ѝаѝур*, дем. форма *ѝавурче* како дијалектизми со упатување на лексемата *ѝаѝур* што означува 'чутура, плоска за ракија со мал затварач⁴. Во етимолошкиот речник на рускиот јазик ја регистриравме лексемата *ѝахир* со толкување 'чаша, пехар⁴ (Фасмер III: 221), а со истово значење во пол. *pihar* и во срп. и хрв. јазик *behar*, *pehar*, *pihar* (Скок I:133). Старословенскиот јазик ја бележи формата *пѝарь*, *пѝарь* 'вид сад⁴, додека во буг. јазик опстојува називот *ѝахир*¹ 'чаша⁴, во дијалектите *ѝа̀̀р*, *ѝа̀̀рче* 'длабок сад⁴ односно *ѝавур*, *ѝаѝур* 'мала глинена стомна со дупче за пиене вода или ракија⁴. Станува збор за јужнословенска заемка од ствгерм. **pehhari* 'сад за пиене⁴, кое е од нарлат. **pehhari* < грч. *β+χò* 'земјен сад⁴ (БЕР V: 107; Младенов 1941: 415).

За предметот 'метален сад (војнички или туристички) за вода што обично се носи при патување⁴ во македонскиот јазик се употребува лексемата *маѝарка* (ТРМЈ III: 101). Со истото значење лексемата *манéрка* се нотира и во рускиот јазик (РМР 1997: 331; Фасмер II: 586).

Називот *ѝаница* во македонскиот јазик се употребува со три значења: 1. в. каленица, 2. (дијал.) општ назив за чинија и 3. (дијал.) мерка за жито (ТРМЈ IV: 24). Во руските дијалекти називот *ѝánка* е забележан со значење 'дрвена чинија⁴, а *ѝáнок* со значење 'дрвена чашка⁴. Според етимолозите станува збор за заемка од стгерм. *pfanna*, односно нгерм. *pfanne* 'тава, тигањ⁴, ова примено преку лат. *ratina* 'чинија, паница⁴. Скок односниов назив го смета за балкански латинизам. Во срп. и хрв. јазик е регистриран називот *rànica* толкуван како: 1. здела, чинија и 2. тава, тигањ, а во буг. јазик називот *ѝанѝца* за да значи 'длабок сад за јадење; глинен сад; земјена чинија; длабок глинен сад⁴ со назнака дека служи за

јадење на течна храна. Односниов назив се нотира и во другите словенско јазичи, но со значење 'тигањ', сп.: укр. *їанва*, чеш. *řànev*, слов. *řànev*, пол. *řànev*, длуж. *řànej*, глуж. *řòпој* и во словен. *řònev* (Фасмер III: 198; Скок II: 598; БЕР V: 45; Младенов 1941: 410).

Во ТРМЈ (I: 202) е забележана лексемата *ваџан* толкувана со две значења: 1. сад од кој се јаде; чинија и 2. (дијал.) помала мера од шиник. Во етимолошкиот речник на рускиот јазик лексемата *ваџан* е регистрирана со значењето 'корити, дрвена чинија', додека во укр. називот *ваџан*, во буг. *ваџан*, словен. *vagàn*, *vagàna* се јавува со значењето 'дрвен сад; определена мерка; мерка за зрнеста храна од околу 15 кг', а во чеш. и во слов. јазик називот *vahan*, покрај другите значења го има и значењето 'сад за печиво, ноќви' (Фасмер I: 264). Односнава лексема се среќава и во срп. и во хрв. јазик како *vagàn* и ги има следниве значења: 1. посатка од дрво во која се чува храна, 2. здела (длабока чинија) за заедничко јадење на целото семејство и 3. дрвена посатка, кружна, со содржина од 20-30 кг за мерење жито, пченка. Се работи за сргрч. назив * *βαγν(ov)* што води потекло од нарлат. *cavus* 'празен, шуплив', италј. *gavagno* 'кошница' (Скок III: 559; Фасмер I: 264).

Називот *мисур*, *мисурка* РМЈ (I: 416) го нотира како дијалектен збор сп толкување 'ваган, чанак'. Истиов назив како *миска* и со истото значење 'ваган, чанак' е регистриран и во рускиот јазик (РМР 1997: 348; Фасмер II: 627). Што се однесува до застапеноста на односниов назив во другите словенски јазичи ја забележавме следнава состојба, сп.: укр. *миска* 'голема чинија, паница', чеш. *misa* 'блудо, чинија, паница', пол. *misa* 'голема чинија, блудо', буг. *миса*¹ дијал. 'сад'.

Општословенската лексема *лажица* со која се означува 'дел од приборот за јадење' е присутна во балканските како и во поблиските и подалечните словенски јазичи. Сп.: срп. и хрв. *žlica*, буг. *лџица*, словен. *žlica*, чеш. *lžice*, *žlice*, глуж. и длуж. *lžica*, од прасл. * *lǝžicā*, образувано со наставката *-icā*. Сп., со наставката *-ъkā* од истата прасловенска лексема во: рус. *ложка*, укр. *лџка*, чеш. дијал. *ležka*, пол. *łyżka*, кашуп. *lėžka*. Според Мачек, лексемата не треба да се оддели од лат. *ligula* 'лажица', чеш. *lizati* 'лиже' (праслов. * *lǝžicā* можеби било од * *lǝgъla*, со *-ica* вметнато *-ъla*). Бернекер, пак, ја допушта врската со праслов. *lǝkāja*, * *lǝkāti* 'голтам' < белорус. дијал. *лкацъ* 'голтам'), како споредба со укр. *лиџаїїи* 'голтам' (БЕР III: 545; Фасмер I: 511). Скок, пак, смета дека ако односната лексема е сродна со лат. *ligula* со значење 'лажица',

основниот корен не би бил **l̥ga*, туку **l̥ga* и оди заедно со глаголот лиже. По оваа етимологија, која поради *ь* не може да се спои со **l̥ga*, именувањето *лажица* би значело 'тоа што се лиже оближува' (Скок III: 683). ТРМЈ (III: 12) ја бележи лексемата *лажица* со три значења, а основното е 'предмет од прибор за јадење што служи за сркање течна или кашеста храна'.

Со именувањето *виљушка* во стандардниот македонски јазик означува 'дел од приборот за јадење, со запци, што служи за набоднување на храната' (ТРМЈ I: 247). РМР (1997: 81) ја нотира лексемата *вѝлка* со истото значење. Односно именување со истово значење го регистрираме и во други словенски јазици, сп.: пол. *widelec*, чеш. и слов. *vidlice*, *-čka*, глуж. и длуж. *widly*, буг. *вѝлица*, срп. и хрв. *vila*, *vile* (БЕР I: 147; Скок III: 593).

Називот *нож* (праслов. **nažь* < **naz-jь*) со значењето 'сечило за пресечување, сечење, што се состои од сечило о дршка, рачка' го нотираме и во македонскиот и во рускиот јазик, како и во другите словенски јазици. Сп.: струс. *ножь*, рус. *нож*, укр. *ниж*, белорус. *нож*, чеш. *niž*, слов. *pož*, пол. *póž*, глуж. и длуж. *pož*, словен. *pož*, срп. и хрв. *pož*, буг. *нож* (ТРМЈ III: 508; Фасмер III: 80; БЕР IV: 677).

Лексемата *соларник* која всушност е дериват мотивиран од именката *сол* (сол-ар-ник) означува предмет наменет за вршење дејство кое не е експлицитно изразено (К. Конески 1995Ч 52). Именката *sól* = *sô* е индоевропска, балтословенска, општословенска и прасловенска (стсл. *сољь*, грч. λ м.р, стлат. *sale*, лат. *sāl*, *salis*). Со значење 'посатка во која се држи сол', називов го бележиме и во рускиот јазик во формата *солонка*, како и во другите словенски јазици, сп.: срп. и хрв. *slanik*, буг. *слуник*, пол. *solniczka*, чеш. *solnice* (Фасмер III: 715; Скок III: 303; Младенов 1941: 598). И во македонскиот јазик во употреба е називот *соларник* за да го означи садот во кој се чува сол (ТРМЈ V:489).

Именувањето, во македонскиот јазик *масолник*, во рускиот *маслѐнка*, се употребува како назив со кој се означува 'сад за масло' (ТРМЈ V: 99; РМР 1997: 333). И во овој случај се работи за дериват мотивиран од именка што означува предмет за вршење дејство што нее експлицитно изразено (К. Конески 1995:52). Имено, се работи за прасловенска и општословенска изведенка со помош на суфиксот *-slo* < *maz-* + *slo*, од *mazati* (срп. и хрв. *maslo* 'лој', буг. *маслѐ* 'масло', словен. *maslo* 'кравја маст', рус. и укр. *масло* 'уље', чеш. *máslo*, пол. *masło*, ром. *maslu*, аром. *maslǒ*, *maswa*, секаде со значење

’масло, зејтин‘), без паралели во балтичките и другите индоевропски јазици. Првобитното значење на лексемата ’средство за мачкање‘ е зачувано во религиозни термини. Со значење ’затворен (глинен, подоцна метален и стаклен) сад во кој се држи масло‘ називов го регистриравме во срп. и хрв. јазик *maslènjāk* и во буг. јаз. *масленик* (Скок II: 382; БЕР III: 679).

За предметот ’дрвено корито што служи за месење леб‘ и ’сандак за чување леб‘ во македонскиот јазик во употреба е називот *нокви* (TRMJ III: 407). Според Скок, се работи за прасловенски термин (**nъktju*, мн. *nъktjъve*), додека индоевропски паралели не се утврдени. Формата *нокви* претставува остаток од старата мн. форма од стсл. *nъstvъ*. Множината доаѓа оттаму што со називот се означува не само коритото (во кое се меси лебот), туку и ногарките на кои стои коритото (ноквите). Називов го нотираме во соседните, но и во подалечните словенски јазици, сп.: срп. и хрв. *nâcve* ’корито за месење леб‘, со истото значење и во буг. јазик *ноцви* и во словен. *nâcve*, *nâcke*. Во етимолошкиот речник на рускиот јазик засведочена е формата *ночва* со толкување ’плитко, мало корито за брашно, зрна, крма‘, укр. *ночви* ’корито, копања‘, чеш. *nesku* ’нокви‘ и дијал. *nesvičku* ’корито‘, пол. *niecku* ’нокви‘, глуж. *njecki* и дуж. *haski* ’копања, нокви‘ (Скок II:496; Фасмер III: 86; Миклошич 1963: 218; БЕР IV: 698).

Називот *бљуго* во TRMJ (I: 155) го забележавме со архаично значење ’чинија‘, а формата *бљуд* со толкување ’тркалезна штица на која се меси или се руча; в. тарун‘. Односниов назив во RMP (1997: 53) се нотира во формата *бљуго* со значењата: 1. чинија за сервирање; овал и 2. јадење. Во соседните балкански јазици бележиме постоење на истиов назив, сп.: срп. и хрв. *bljudo* ’плитка чинија‘, буг. *бљуго* ’плитка чинија; варено жито за помен‘ и *бљугъ, бљуй* 1. ’специјален сад за баница‘ и 2. ’кружна даска за носење леб на фурна‘ (Скок I: 174; БЕР I: 58; Тодорова-Барболова 1999: 142-143).

Лексемата *сиѿо* во македонскиот јазик се употребува за да се именува ’направа за сеење зрнеста или прашковидна материја‘ (TRMJ V: 391). Овој назив е општосл. и праслов. (**sita*, изведен со праслов. наставка *-ta*, сродно со праслов. **sěti* ’сее‘; и.е. **sěi-to* : **sěi* ’сее‘). Со значење ’направа за сеење брашно, жито и сл.‘ називов е нотиран и во рускиот јазик како *сѿѿо* и во останатите словенски јазици, сп.: белорус. *сѿѿо*, чеш. *síto*, слов. *síto*, пол. *síto*, глуж. *syto*, словен. *síto*, срп. и хрв. *síto*, буг. *сиѿо*, ром. *sitǎ*, алб. *sitë* (Фасмер III:628; Скок III:246).

Во македонскиот јазик називот *ведро* има две значења: 1. дрвен сад, обично без капак, со рачка прицврстена за една дага или со полукружна рачка, што служи за чување и пренесување вода и други течности (ТРМЈ I:218). РМР ја бележи лексемата *ведрѝ* со значење 'кофа'. Со вакви значења овој назив, како прасловенска културна лексема (од и.е. * *wēd-ro-* и грч. *δρφα* 'сад за вода') го регистрираме во балканските и во другите словенски јазици, сп.: стсл. *вѣдро*, буг. *вегрѝ*, срп. и хрв. *viǰèdro*, алб. *vedrë, vedër*, ром. *veádră, vádră*, нгрч. *βεδρ*, грч. дијал. *βFδρov*, словен. *védro*, чеш. *vědro*, слов. *vedro*, пол. *wiadro*, укр. *вигрѝ* (БЕР I: 127; Скок III: 590; Фасмер I: 590).

Именувањето *котел* во ТРМЈ (II: 358) е забележан како 'голем метален сад за готвење или за греење вода со тркалезен облик, со широко дно и рачка одозгора за закачување'. Во рускиот јазик, пак, називот *котѝ/ѝл* е толкуван како 1. котел, казан (РМР 1997: 296). Се работи за прасловенска заемка **katъľъ* 'котел', од готското **katils, *katilus* со истото значење и во стствгерм. *kezzil*, герм. *kessel*, коешто е заемка од лат. *catillus, catīnus* 'блудо, миска'. Повеќето етимолози сметаат дека заемањето било направено од лат. *catillus*, поради местото на акцентот во словенските форми, а Скок претполага дека заемањето на готската форма е од балкано-латинскиот, од каде што зборот можеле да го позајмат и Словентите што биле населени во областите околу р. Дунав од V в. од н.е (Скок II: 169-170; Младенов 1941: 253). Називов го регистриравме во стсл. *котъľъ*, грч. *χαλκφοv*, буг. *котѝѝл*, срп и хрв. *kòtao*, алб. *kotél*, словен. *kótel, kótla*, укр. *котѝѝл*, белорус. *каѝѝл*, чеш. *kotel, kotle : kotlu*, слов. *kotol, kotla*, пол. *kociol, kotla*, длуж. *kósel, kotla*, глуж. *kotol, kotla : kotola* (Фасмер II: 351).

Со помош на општословенскиот суфикс *-ло* (*-ало, -ило*) како и со помош на суфиксот *-ка*, од несвршената форма на гл. *цегѝ* се формирал назив на предмет наменет за вршење дејство *цегѝло, цегало*. РМЈ (III: 508) го регистрира називот *цегѝлка, цагѝло* со две значења 1. домашна волнена или памучна ткаенина со која се покрива лебот на даска и 2. прибор со мрежа за цедење млеко и други течности. Со истите значења во рускиот јазик се бележи именувањето *цегѝлка* (РМР 1997: 887), а во срп. и хрв. јазик присутен е називот *cedilo, cedilka* (Скок I: 262), во буг. дијал. *цагѝло* (Тодорова-Барболова 1999: 240). Станува збор за балтословенски и општословенски глагол од прасловенскиот период (*цѝдѝти - ѝ* настанал од и. е. дифтонг *ai*), сп.: буг. *цегѝя*, срп. и хрв. *ciǰèditi*,

словен. *cediti, cedim*, чеш. *cediti, cedim*, слов. *cedit'*, пол. *cezdić*, глуж. *cydzić* и длуж. *cejziś* (Фасмер IV: 295).

Со значење 'голем дрвен сад направен од штици (даски) што се стегнати со дрвени или железни обрачи, во кој се држи вино, ракија, пиво, вода или друга течност', називот *бочва* се среќава во поблиските и во подалечните словенски јазици, сп.: буг. *бџва*, срп. и хрв. *bačva*, ром. *boșcă*, слов. *bâčva*, чеш. *bečva*, пол. *beczka* (од влат. *buttis, buttia*, во италј. *botte*) (БЕР I: 105; Скок I: 86; Фасмер I: 202). Во ТРМЈ (I: 172) со исто значење е регистрирана лексемата *бочва*, а формата *бочка* во РМЈ (I: 43) се бележи како дијалектен збор. РМР (1997: 57) ја нотира лексемата *бџка* со толкување 'бочва, каца'.

Анализата на именувањата од областа на садовите (Давкова-Ѓорѓиева 2009), иако во статијата се задржавме само на мал дел, покажува дека голем број од називите се заеднички за македонскиот и за рускиот јазик, но и за другите поблиски и подалечни словенски јазици. Се разбира, независно од индивидуалниот развој на македонскиот јазик и на другите словенски јазици, заедничкиот лексички фонд од односна сфера како дел од материјалната култура, се должи, меѓу другото, и на долговековниот контакт на македонскиот народ со словенските народи на многу полиња од животот.

Користена литература:

Барболова 1999

Барболова З., Имена за съдове в българските диалекти, Софија 1999.

БЕР

Български етимологичен речник, I - VI, София 1971 - 2002.

Герв 1978

Герв Н., Речник на българския език, I-V 1895 - 1905, Пловдив

Давкова-Ѓорѓиева 2009

Давкова-Ѓорѓиева С., Дијалектните именувања на посатките во македонскиот јазик од јужнословенски и балканистички аспект, Скопје 2009.

Даль 1956

Даль В., Толковны словари живого великорусского языка, I-IV, Москва 1956.

Конески 1995

Конески К., Зборобразувањето во современиот македонски јазик, Скопје 1995.

Макаријоска 2003

Макаријоска Л., Лексиката на материјалната култура во македонските црковно-словенски текстови, Скопје 2003.

Младенов 1941

Младенов Ст., Етимологически речник на българският език, Софија 1941.

Миклошич 1862-65

Miklosich F., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862-65, repr. Wiена 1963.

Пандев 2002

Пандев Д., Хомонимски конфликти во македонскиот јазик, Зб. Норма и речник, Скопје 2002.

Прличев 1994

Прличев Г., Кратка словенска граматика, приредиле: Д. Пандев и Д. Стефанија, Охрид 1994.

РМЈ

Речник на македонскиот јазик, I-III, Скопје 1961 - 1966.

РМР

Руско- македонски речник, Скопје 1997.

РСХКЈ

Речник српскохрватскога книжевног језика, I-VI, Нови Сад - Загреб, 1967 - 1976.

Скок 1971 - 1974

Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, I-IV, Zagreb, 1971-1974.

ТРМЈ

Толковен речник на македонскиот јазик, I-II-III-IV-V, Скопје, 2003-2011.

Фасмер 1964 - 1973

Фасмер М., *Этимологически словарь русского языка*, I-IV, Москва, 1964-1973.

Abstract

The author of this article analyses the question about the content and semantics of the word *container* (**sъdъ* // *säd*). Checking the etymological interpretation and the interpretation in the modern Slavic dictionaries, can be concluded that this word has had lots of meanings and a big semantic coverage. Besides of the meaning of this word such as „court,, (latin. – *judicium*) and the activities that come along with it, Slavs also used this word for an object with hollow shape, in which can be kept something (latin. – *vas*). The etymological interpretations show that these two words (сѡдъ I /*sud* I and сѡдъ II / *sud* II) are genetically related and come from the sanscritic word **somdhis*. On the different level of the historical development of the Slavic languages, the homonymy between these two words is being avoided with the creation of derivatives. These derivatives in some cases can be found as synonyms of the word *container* and in others they are found as words with lots of meanings. The analyses show that in the composition of the

vocabulary from the semantic group *container* (latin- *vas*) in the macedonian language, the basic lexical fund has slavic character. Such as: *саг, чаша, ѓлоска, ѓолчник, лажица, виљушка, нож, ѓрне, масолник, коѓел, ноќви, кориѓо, коѓанка, цреѓна, ѓодница, лоѓаѓа, блудо, краѓ, вршник, сѓѓо, бучка, цедило, црѓало, ведро*. Part of these above mentioned names with the same or similar meaning, are also registered in the russian and in others eastern slavic and west slavic languages.

**Е.В. ЕРОФЕЕВА, Н.В. БОРОННИКОВА,
Е.С. ХУДЯКОВА, Т.И. ЕРОФЕЕВА**

*Пермский государственный национальный
исследовательский университет*

ПРОЕКТ БАЗЫ ДАННЫХ «РУССКАЯ УСТНАЯ СПОНТАННАЯ РЕЧЬ ПЕРМСКОГО КРАЯ»¹

В настоящее время создание электронных источников информации о речи – различных баз данных, корпусов, электронных словарей, библиотек и т.п. – является одной из самых актуальных прикладных задач лингвистики. Подобная форма представления языкового материала дает возможность использовать его в самых разных целях: и как источник информации для лингвистического научного исследования, и как методический материал при обучении, и как справочный материал. Электронные источники позволяют хранить большие объемы информации, делают ее доступной большому количеству людей и, что очень важно, сохраняют ее в течение длительного времени.

Особое внимание в этом смысле должно уделяться фиксации и сохранению таких типов речи, которые возможны только в устной форме. Устная форма речи наиболее изменчива и именно в устной форме речи многообразие языковых идиомов представлено наиболее полно: из всех возможных форм существования языка лишь для литературного кодифицированного языка письменная форма является ведущей и первичной, в то время как разнообразнейшие устные идиомы (разговорная литературная речь, просторечие, локальные варианты языка, профессиональные и групповые жаргоны, разного рода социолекты) обслуживают большую часть коммуникативного пространства языка. Устная речь является источником всех языковых изменений и новаций.

¹ Работа выполнена при поддержке гранта РГНФ № 13-14-59004 а/У.

Понимание важности фиксации и сохранения устной речи привело к созданию корпусов устной речи на материале разных языков. См., например: Корпус японской разговорной речи (The Corpus of Spontaneous Japanese [электронный ресурс]), Фонетический корпус эстонской спонтанной речи (Phonetic Corpus of Estonian Spontaneous Speech [электронный ресурс]), Корпус разговорного нидерландского языка (Corpus Gesproken Nederlandse [электронный ресурс]) и др.

В России созданию различного рода баз данных естественной речи носителей языка также уделяется большое внимание. Примером этому могут послужить проект «Звуковой корпус русского языка» и его подкорпус «Один речевой день» [см. Богданова 2010; Богданова и др. 2008, 2010], работа над которыми ведется на филологическом факультете СПбГУ, а также проект «Рассказы о сновидениях» [Кибрик, Подлеская 2009], который был создан в МГУ. Это первые корпуса устного русского дискурса, основанные на систематических принципах транскрибирования. Они представляют собой ценный ресурс для различных исследований русского языка в его устной – исходной, наиболее фундаментальной – форме. Однако объем этих корпусов невелик (в корпусе «Рассказы о сновидениях» представлено 129 текстов; в корпусе «Один речевой день» на сегодняшний день проанализирована речь 35 информантов, он постоянно расширяется) и не может удовлетворить всех потребностей исследователей русской спонтанной речи.

Включение текстов устной речи предполагает и расширяющийся Национальный корпус русского языка [электронный ресурс], в котором в настоящее время устная речь представлена достаточно разнообразными текстами, однако объем их также довольно мал и, безусловно, не покрывает всего многообразия форм русской устной речи. Кроме того, в Национальном корпусе русского языка не предусмотрено звуковой формы представления речи: все устные тексты даны только в письменном виде.

Таким образом, русская устная спонтанная речь во всем ее многообразии в звуковой реализации практически не доступна широкому пользователю и создание множества разнообразных электронных источников русской спонтанной речи – весьма актуальная задача.

В связи с этим на кафедре теоретического и прикладного языкознания Пермского государственного национального исследовательского университета начата работа над созданием базы

данных «Русская устная спонтанная речь Пермского края». База данных спонтанной речи одного региона, которая включала бы в себя разнообразные образцы устной речи и давала бы представление обо всей ее пестроте и многообразии, значительно расширит представления о структуре вербального коммуникативного пространства и даст возможность дальнейшего его теоретического исследования.

Необходимо сказать несколько слов о том, что представляет собой объект описания и почему он так интересен для «фиксирования» в виде базы данных.

Языковая ситуация Пермского края довольно сложна. Русский язык сосуществует в Пермском крае с языками тюркской (татарским и башкирским) и финно-угорской (коми-пермяцким) семей, и говоры этого региона России исторически складывались во многом под влиянием этих языков. В настоящее время русская устная речь Пермского края представлена самыми разнообразными формами существования языка: диалектами, полудиалектами, кодифицированным литературным языком, разговорной литературной речью, просторечием, различными социолектами и др., которые имеют локальную пермскую окраску, а также русской речью билингов, проживающих на территории края. Различные виды устной спонтанной речи монолингов – носителей разных форм существования русского языка – и билингов взаимодействуют между собой и создают речевой континуум, характеристики которого на сегодняшний день изучены недостаточно.

Для полного описания данной языковой ситуации требуется планомерное изучение наиболее важных ее компонентов: устной спонтанной речи монолингов (русских) – представителей разных социальных групп, устной русской спонтанной речи билингов-татар и билингов-коми-пермяков в разных ситуациях общения.

Таким образом, формирование корпуса текстов для базы данных должно происходить с учетом социальных параметров, таких как: место рождения, пол, возраст, образование, специальность, основное занятие информантов, а также родной язык для информантов-билингов. Кроме этого, необходимо представить тексты на разные темы, поскольку тема зачастую задает определенные характеристики текста и разные формы устной речи (монолог/диалог).

Предполагается представить в базе данных следующие блоки текстов:

- 1) русская устная речь монолингвов, представителей разных социальных групп на разные темы;
- 2) русская устная речь коми-пермяков;
- 3) русская устная речь татароязычного населения Пермского края.

Рассмотрим, подробнее, какие параметры текстов и информантов предполагаются в каждом из блоков, и материалы, которые уже собраны для включения в базу.

I. РУССКАЯ УСТНАЯ РЕЧЬ МОНОЛИНГВОВ.

Это самый крупный блок базы данных, который является ее основой. В данном блоке предполагается представить разные формы речи – монологическую и диалогическую речь.

1.1. Монологи информантов с разными социальными характеристиками.

Отметим, что особенностью подбора информантов для базы данных в случае записей монолога служит принцип балансировки информантов по градациям социальных факторов. Балансировка информантов позволяет в относительно небольшой выборке информантов представить сразу несколько социальных групп, при этом при делении выборки по градациям какого-либо из факторов, действие остальных факторов уравнивается. Приведем пример балансировки выборки информантов по факторам «возраст», «место рождения», «образование», «пол» (см. рис. 1).

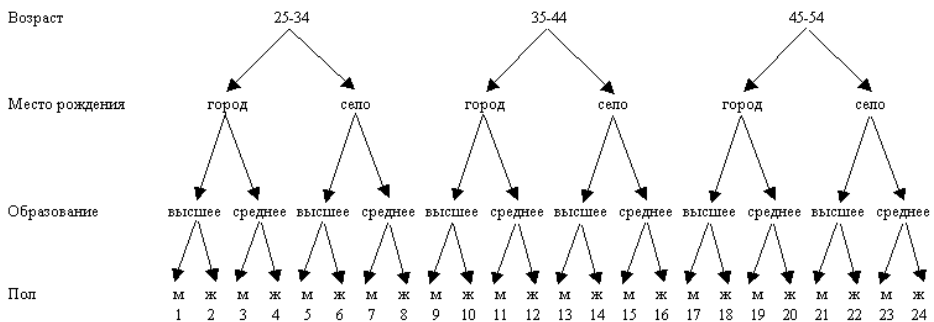

Рис. 1. Граф балансировки выборки информантов

Основу выборки информантов для монологов составят информанты-студенты и носители языка от 25 до 55 лет (далее – «взрослые»). В подборе информантов учитываются следующие социальные факторы и их градации:

- «место рождения» – Пермь (краевой центр), другие города края;
- «возраст» – 25–34 года, 35–44 года, 45–55 лет;
- «гендер» – мужчина, женщина;
- «образование» – среднее, высшее;
- «специальность» – гуманитарная, негуманитарная;
- «курс обучения» (для студентов) – 1-2-й, 3-4-й.

Студенты. Предполагается представить спонтанные монологи от 96 информантов, выборка которых сбалансирована по факторам «специальность», «курс», «место рождения», «гендер». Тексты на темы «Сессия», «Досуг», «Мнение о противоположном поле». Таким образом, блок текстов от этой группы информантов должен быть представлен 228 текстами. В настоящее время записано уже около 200 текстов.

«Взрослые» информанты. Предполагается представить спонтанные монологи от 96 информантов, выборка которых сбалансирована по факторам «гендер», «образование», «специальность», «место рождения», «возраст». Тексты на темы «О себе», «Работа», «Как готовить пельмени», «Досуг», «Мнение о противоположном поле». Таким образом, блок должен быть представлен 480 текстами. В настоящее время записано более 120 текстов.

Дополнительным материалом являются монологи **представителей различных субкультур**. В данном случае информанты не балансируются по социальным параметрам и объем и содержание данных текстов пока никак специально не планируется. В настоящее время в распоряжении кафедры имеется 14 монологов на темы «Активный спорт», «Соцактивисты», «Художники».

1.2. Диалоги.

Сбор и обработка материала диалогов очень сложна. Планирование участников с определенными социальными характеристиками тут практически невозможно. Тем не менее мы считаем, что материалы монологической речи обязательно должны дополняться диалогической речью. Работа в этом направлении только начата, и в настоящее время архив кафедры располагает

записями более 20 диалогов, информантами в которых выступают студенты и разнообразные их знакомые.

II. РУССКАЯ УСТНАЯ РЕЧЬ КОМИ-ПЕРМЯКОВ.

Предполагается, что в данном блоке будут представлены спонтанные монологические тексты на темы «О себе» и «Национальные традиции». Выборка информантов будет сбалансирована по факторам «возраст», «гендер». Планируется, что объем блока будет составлять 64 текста от 32 информантов. В настоящее время записаны 32 текста на тему «О себе».

III. РУССКАЯ УСТНАЯ РЕЧЬ ТАТАРОЯЗЫЧНОГО НАСЕЛЕНИЯ.

Как и предыдущий блок, данный блок будет включать спонтанные монологи на темы «О себе» и «Национальные традиции», но выборка информантов будет сбалансирована не по двум, а по трем факторам: «возраст», «гендер», «место рождения». Последний фактор включается в выборку в связи с тем, что расселение татароязычного населения в Пермском крае дисперсное. В базе будут представлены образцы речи двух татарских сел (Барда и Орда), которые достаточно сильно отличаются размером, укладом жизни и особенностями речи. Предполагается, что в блок войдут 96 текстов от 48 информантов. В настоящее время записано уже около 70 текстов.

Отдельный вопрос – **форма представления материала** в базе данных. База данных «Устная русская речь Пермского края» будет включать помимо записей устной речи, представленных в цифровой форме (звуковые файлы в формате *.wav), детальную и систематическую расшифровку этих записей (транскрипты текстов, включающие вербальные и невербальные звуковые жесты информантов: хезитации, вздохи, смех и т.п.). Разная форма представления текстов сделает материалы базы доступными для разных пользователей: от профессиональных лингвистов до неспециалистов в данной области.

Система поиска в подобной базе должна быть направлена прежде всего на поиск текста с определенными характеристиками. Предполагается, что поиск текста будет осуществляться по параметрам, заложенным в выборке информантов: возрасту, полу, образованию, специальности, месту рождения, курсу, родному языку информанта, – а также по характеристикам текста: его теме и типу (монолог, диалог). Данные параметры поиска можно будет комбинировать. Например, можно будет получить при запросе ссылку на все диалоги, в которых участвуют женщины с высшим образованием. При этом будет возможность запрашивать ссылки только на устную или только на письменную форму представления текстов, или на ту и другую вместе.

Существует возможность, при успешном развитии проекта, в будущем добавить в базу и поиск лексических единиц. Однако это дело весьма отдаленного будущего.

Практическая ценность подобной базы данных состоит в том, что материал базы данных спонтанной речи может быть использован в устном подкорпусе Национального корпуса русского языка, а также в том, что данные, полученные при анализе пермской спонтанной речи, могут использоваться при разработке систем автоматического анализа речи с учетом местной специфики произношения.

Материалы, представленные в базе данных, могут быть использованы в региональных исследованиях социологов, культурологов, журналистов и исследованиях междисциплинарного характера.

Методическая ценность базы заключается в том, что ее материалы могут быть использованы при чтении курсов и спецкурсов по «Культуре речи», «Диалектологии», «Социолингвистике», «Социальной диалектологии», «Общему языкознанию», «Фонетике», «Типологии» и др. Кроме того, материалы базы данных могут применяться в качестве источника при написании курсовых, дипломных, магистерских выпускных работ, а также кандидатских диссертаций.

Кроме того, материал базы данных предполагается использовать для дальнейшей разработки научных направлений кафедры, в частности, для изучения языковой ситуации Пермского края, установления механизмов взаимодействия языков и форм существования языка в рамках региона при образовании речевого континуума, исследования речевого разнообразия Пермского края,

изучения особенностей спонтанной речи, создания частотного словаря устной пермской речи.

Нужно отметить, что на материалах речи, которые предполагается представить в базе данных «Русская устная речь Пермского края», уже создано 3 звучащих хрестоматии [Ерофеева Т.И. и др. 2000; Русская речь коми-пермяков: звучащая хрестоматия 2007; Русская спонтанная речь татароязычных билингвов Пермского края 2010], которые активно используются и в научных, и в учебных целях.

Литература:

- Богданова Н.В. О корпусе текстов живой речи: новые поступления и первые результаты исследования // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог». Вып. 9(16). М.: Изд-во РГГУ, 2010. С. 35–40. URL: [<http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/html/7.htm>]
- Богданова Н.В. и др. О «корпусе» текстов живой речи: принципы формирования и возможности описания / Богданова Н.В., Бродт И.С., Куканова В.В., Павлова О.В., Сапунова Е.М., Филиппова Н.С. // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной международной конференции «Диалог». Вып. 7(14). М., 2008. С. 57–61. URL: [<http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2008/materials/html/9.htm>]
- Богданова Н.В. и др. Звуковой корпус русского языка «один речевой день»: пути пополнения и первые результаты исследования / Богданова Н.В., Асиновский А.С., Маркасова Е.В., Степанова С.Б., Супрунова А.В., Шерстинова Т.Ю. // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог». Вып. 9(16). М.: Изд-во РГГУ, 2010. С. 41–47. URL: [<http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/html/8.htm>]
- Ерофеева Т.И. и др. Городские социолекты: Пермская городская речь: звучащая хрестоматия / Ерофеева Т.И., Ерофеева Е.В., Грачева И.И. Пермь; Бохум, 2000.
- Кибрик А.А., Подлесская В.И. Рассказы о сновидениях: Корпусное исследование устного русского дискурса. М.: Языки славянской культуры, 2009.
- Русская речь коми-пермяков: звучащая хрестоматия / коллект. авторов; науч. ред. Т.И. Ерофеева. Пермь, 2007.

Русская спонтанная речь татароязычных билингов Пермского края: звучащая хрестоматия / коллект. авторов; науч. ред. Т.И. Ерофеева. Пермь, 2010.

Источники:

The Corpus of Spontaneous Japanese [электронный ресурс]. URL: <http://www.ninjal.ac.jp/products-k/katsudo/seika/corpus/public/index.html#2>

Phonetic Corpus of Estonian Spontaneous Speech [электронный ресурс]. URL: <http://www.murre.ut.ee/phonetic-corpus/>

Corpus Gesproken Nederlandse [электронный ресурс]. URL: <http://lands.let.kun.nl/cgn/home.htm>

Национальный корпус русского языка [электронный ресурс]. URL: <http://ruscorpora.ru>

Abstract

This article discusses the structure and tasks of the database "Russian oral spontaneous speech of Perm Krai", which is formed at the of Theoretical and Applied Linguistics Department in the Perm State National Research University. Oral forms of speech fixation must be given special attention now because the spoken word is the source of all the language changes and innovations. The considered database represents spontaneous speech of one region; it includes a variety of samples of speech (speech of monolinguals and bilinguals of the region with different social status), and gives an idea what is the whole multiplicity and diversity of oral speech of the region. The database will significantly expand the views on the structure of verbal communication space and will enable its further theoretical study.

Тамара И. ЕРОФЕЕВА

*Пермский государственный национальный
исследовательский университет*

КУЛЬТУРНО-РЕЧЕВАЯ СИТУАЦИЯ ГОРОДА: АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ¹

Проблема изучения языка города, поднятая в работах профессора Б.А. Ларина в 20-е годы XX столетия, остается актуальной и в настоящее время. Известно достаточно много работ, посвященных рассмотрению лингвистического пространства города. Изучением языка города занимаются и в Пермском университете [Ерофеева Е. 1997, 2005; Ерофеева Т. 2009, 2010 и др.]. Здесь сложилась научная социолингвистическая школа, в центре внимания которой находится социопсихологический аспект речевой деятельности. Особое направление работы школы составляет изучение языка города. Сегодня это направление – солидная область лингвистических исследований.

Язык города исследуется как социально-коммуникативная система, используемая в различных функциональных областях и реализующаяся в кодифицированной литературной речи, локально окрашенной литературной речи, городском просторечии, социальных жаргонах и аргю.

В данной статье рассмотрим два аспекта в изучении языка города: 1) локальная окрашенность литературной речи, исследуемая в рамках школы социопсихолингвистики с 1979 года [Ерофеева Т.И. 1979]; 2) речевые культуры в городе, изучение которых начато с 2007 года [Ерофеева Т.И., Набока 2007].

I. Локальная окрашенность литературной речи.

Цель исследований данного направления – показать, что речь образованных людей, проживающих в городах с диалектным окружением, обнаруживает достаточно заметное воздействие наро-

¹ Работа выполнена при поддержке грантов РГНФ №11-04-00009а; 11-14-59012 а/У.

дных говоров; при этом локальные явления прослеживаются на всех уровнях языка.

Так, фонетический уровень речи горожан подробно рассмотрен в работах Е.В. Ерофеевой *Экспериментальное исследование фонетики регионального варианта литературного языка* (Пермь, 1997); *Произносительные особенности речи пермских студентов-филологов* (Пермь, 1999); *Вероятностные структуры идиомов: социолингвистический аспект* (Пермь, 2005) и др. В монографии Е.В. Ерофеевой 2005 г. есть специальная глава «Фонетические особенности пермского региолекта», в которой описываются фонетические особенности пермской регионально окрашенной речи. Как показывают результаты эксперимента, при чтении текста в речи информантов обнаружено 26 вокалических особенностей, 6 из них имеют диалектное происхождение [Ерофеева Е.В. 2005: 147].

Лексический уровень локально окрашенной городской речи характеризуется использованием локализмов (слов диалектного происхождения), связанных со следующими темами: человек, его домашняя обстановка, пища, одежда; животный и растительный мир, окружающий человека; местность, природные явления и др. Локализмы подробно описаны в учебном пособии Е.В. Ерофеевой, Т.И. Ерофеевой, Ф.Л. Скитовой *Локализмы в литературной речи горожан* (Пермь, 2002).

В большинстве случаев местные слова и выражения используются в литературной речи горожанами неосознанно, поскольку локализмы являются органической частью их идиолексикона с детства. Например: в сочинении школьника встречаем *Партия ушла в глубокий голбец* (вм. *подполье*); студентка не знает литературного синонима локализма *взади* (лит. *сзади*); многие информанты удивляются тому, что слово *засоня* (лит. *соня*) не является литературным. Некоторые локализмы широко употребляются в речи: *Я не слышала, чтобы кто-то в уральской среде называл синявки сыроежками. Везде: от рынка до высоких сфер – все зовут их синявками.*

В настоящее время в городской речи Пермского края выявлено более 1000 локальных лексических единиц – локализмов. Это лексемы и лексико-семантические варианты, не принадлежащие кодифицированным единицам русского литературного языка, однако употребляемые в локально окрашенной литературной

речи пермяков, либо в речи жителей пермского региона наряду с другими. Картотека локализмов составила 12 600 карточек.

Метод сбора материала включает лексику 3 сфер:

1) Диалектные элементы, характерные для местной городской речи. Ср. *чушка* – подбородок. (На занятиях по ПВО): *Это расстояние измеряется от самой глубокой впадины на переносице до чушки* (смех). *До йодборodka*.

Здесь входят слова, именуемые актуальными в обиходе явления, не имеющие адекватного однословного выражения в общелитературном языке. Ср. *гали'ть* – выполнять роль ведущего в детской игре; *шаньга* – вид ватрушки; *голи'к* – веник без листьев. Или включаются слова, отражающие местный колорит природы и быта, трудовой деятельности – этнографизмы: *катушка* – специально сооружаемая горка для катания с нее; *пэстики* – молодой полевой хвощ, используемый в пищу. К такого рода этнографизмам часто прибегают пермские писатели и поэты. Так, в стихотворении пермского поэта А. Гребнева встречаем локализм *векша* – белка (или белка летом), отмеченный в диалектных словарях.

Осень вспрыгнула огненной векшей

И пропала во мраке лесов.

Над лугами закат отгоревший

Заглушил перезвон голосов.

(А. Гребнев «Осень вспрыгнула огненной векшей...»)

Такого рода цитаты включаются в словарь пермских локализмов.

2) Городские по происхождению локальные элементы – урбанизмы. Ср. *проездной* (в Перми) и *карточка* (в Санкт-Петербурге) – ‘проездной билет на право проезда в городском транспорте’. Число локализмов, сформировавшихся в городской речи, значительно меньше, чем диалектных единиц. В наших материалах обнаружено более 50 таких слов, бытующих в пермском регионе, типа *ветрówka* – легкая куртка, штормовка; *буханка* – формовой хлеб; *морóженка* – брикет мороженого; *пирóженка* – одно пирожное; *маршрут* – любой вид транспорта определенного маршрута; *однёрка* – трамвай, троллейбус, автобус первого маршрута и др.

3) Единицы, которые квалифицируются словарями современного литературного языка как общерусские просторечные или устаревшие литературные, но имеют, как показывает предварительное исследование, подчеркнуто широкое использование в речи жителей Пермского края в отличие от других областей. См., например, словарную статью:

БОЛЕ, наречие. Более, больше. Как констатируется в Академической грамматике 1952-54 г., формы степени на -е были распространены в XIX веке и устарели. Этот процесс отражен в БАС: к слову **боле** словарь дает пометы *устар.* и *обл.* Однако рассматриваемые формы функционируют в речи пермских носителей литературного языка: *А сейчас это отделение совхоза «Вишерский». Председатель работает боле 18 лет* (агроном, высшее образование, г. Красновишерск); *Ну а боле ничего не скажу, потому что не знаю* (пенсионер, г. Березники); *Наложи мне в корзинку боле грибов* (юрист, женщина, 44 года, г. Пермь). Фиксируется в поэтической речи: *И чего мне надо боле, если помнит обо всем, если светит чисто поле непрочитанным письмом...* (А. Гребнев «Первый снег»).

Круг локализмов, сопровождающихся пометой «устаревшее», достаточно широк. Это позволило выдвинуть предположение, что к числу факторов, обуславливающих и поддерживающих локализмы, относится неравномерность развития языка, проявляющаяся в территориальной и хронологической проекции.

Сегодня идея создания словаря локальных элементов воплощается в своеобразном социолингвистическом глоссарии локализмов. Глоссарий – свод толкований таких слов (глосс), которые малопонятны (устаревшие, диалектные и т.п.). Форма глоссария позволяет достаточно полно описать территориальную и социальную основу, способствующую образованию локальных вариантов устной литературной речи.

На морфологическом уровне в разговорной речи пермяков наряду с формами словоизменений, соответствующими литературной норме, наблюдаются и некоторые отклонения. Определенная часть этих отклонений связана с общерусскими процессами в разговорной речи. Другая, меньшая, есть следствие влияния диалекта.

Рассмотрим основные отступления от нормы, так или иначе связанные с диалектом.

В литературной речи жителей Пермского края в значительно большей степени, чем в речи ряда других регионов и чем это допустимо литературной нормой, проявился процесс утверждения окончания -у в формах предложного падежа единственного числа существительных мужского и среднего рода: *На гольном жиру; Не худо будет в дому-то; Афанасий Иванович в отпуску?*

Широко представлены в пермской речи формы им.п. сущ. мн.ч. на -а, что нередко выходит за рамки допустимых кодифицированной нормой лексических границ: *У тебя чертежи-то на клапана есть? Протокола кто ведет? Кто у вас пишет протокола?*

Отклонения, в значительной мере обусловленные влиянием диалекта, прежде всего касаются дательного и предложного падежей единственного числа существительных III типа склонения и существительных на -ия. В пермских говорах такие существительные в указанной позиции имеют окончание -е (в соответствии с нормированным -и): *Сбегай-ка к матери и спроси, может, надо в магазины сходить; Несколько раз обращались к Евгение Васильевне; Альку к Марие Петровне отправили. Марие Петровне помочь надо; Постоянно напоминаем детям: к линии не подходите; В федерации работает около 5000 школ рабочей молодежи; В Перме была две недели.*

В речи пермяков широко представлены стяженные формы в именительном и винительном падежах единственного и множественного числа прилагательных. Они присущи большинству северных русских говоров, в том числе говорам Урала. Выпадение [й] в положении между двумя гласными в окончании прилагательного широко распространено и в пермских говорах. Этим, видимо, объясняется его характерность для речи горожан: *Я хотела с кофтой зеленой (речь идет о примерке сарафана). А зелена-то кофта не подходит; Зубка два-три возьмешь. Ну и что, если мелконьки; Я свежу капусту люблю. Салат из нее вкусный можно сделать. С маслом или уксусом; И вот она на меня, на маленьку девчонку (рассказывает о своем детстве), повесила коромысло с ведрами. Иду я, а ведра прямо задевают землю. Вот какая я была еще маленькая.*

Широко распространено в пермской речи (как диалектной, так и литературной городской) употребление форм личных местоимений третьего лица без *н-* в косвенных падежах. Например: (на собрании) *За честь рабочего надо бороться. За её боролись не только передовики, но и все труженики; Каждый врач сочувствует своему больному, переживает за его;* (вопрос к экзаменуемому) *А что у его там внутри находится?;* (на педсовете) *У его полно двоек... об ей много говорили;* (передает содержание книги) *А тут еще построил себе кое-как дом небольшой. И он у его сгорел.* Формы личных местоимений третьего лица без *н-* отмечаются повсеместно в устной речи. Но значительная частотность использования этих форм в литературной речи пермяков позволяет (с определенными оговорками) относить явление к локальным. Отметим вместе с тем, что пермские информанты (т.е. люди, речь которых изучалась специально), небезразличные к культуре речи, прибегают к кодифицированным формам литературного языка.

Отклонения, характерные для речи пермяков при употреблении притяжательных местоимений, касаются падежных форм местоимений *свой, их*. Родительный падеж местоимения *свой* представлен в речи отдельных информантов формой *своёво* для мужского и среднего рода и *своёй* – для женского. Например: (на собрании) *Не легко и не сразу удалось это, но Марсель Шагнев не отступал от своёва слова; Как приехала в Краснодар – уши режет от своёва разговора; Все же добился своёва? Через горсовет?;* (на летучке) *Вы примите со своёй стороны меры, целлюлозники со своёй примут.*

Местоимение *их* часто встречается в речи пермяков в форме *ихний*, склоняясь по образцу полных прилагательных. На пример: (по телефону) *А гараж дайте, пожалуйста, тогда ихний. Не отвечает?; Это была ихняя затея; Костюмы ихние совсем порвались; Часто ихний говорю. По привычке скажу, а потом думаю: опять ошиблась.*

Формы *своёво, ихний* употребляются повсеместно, широко бытуют в городской среде и квалифицируются как просторечные.

В пермской речи фиксируется и диалектная форма местоимения третьего лица *оне* (им.п. мн.ч.): *Так что учтите, оне к нам придут; Оне заранее организовались, не ждали указаний сверху.* В данном случае, как и в предыдущем, городская речь от диалектной

отличается только степенью употребительности: диалект предпочитает форму *оне*, в речи же горожан она встречается относительно редко.

В городской речи нередко отмечаются глагольные формы второго и третьего лица единственного числа настоящего времени, в которых пропадает согласный [й']. Произносят *прыгаэшь*, *теряэшь*, *бегаэт*, *гуляэт*. Отмечается и конечная ступень диалектного преобразования сочетаний звуков: проявляются стяженные глагольные формы типа *знат*, *быват*: *Поедешь в Москву – а там кто его знат*, как устроишься...; *Там доказываешь: да помогите!* Ну, мы запрос сделаю в Пермь; Так кто желат выступишь?; Сколько? Восемьдесят не хватат?; Ходишь-ходишь, а дела не сделаешь; Все еще читаешь? Что-то долго! Книга очень интересная, я ее мигом прочитала. Хорошее впечатление оставляют.

Отклонения, проявляющиеся в системе спряжения, связаны со стремлением к сохранению однотипности основы при спряжении глаголов в настоящем и будущем времени. Давно обнаруженное в устной речи, оно устойчиво сохраняется и поныне. В пермской речи есть случаи отсутствия чередования заднеязычных [г], [к] с шипящими [ж], [ч] в формах глагола настоящего и будущего времени – характерная черта говоров вологодско-вятской группы: (на педсовете) *У нас в классе каждый сам бережёт свое имущество; Наденьте платки, видите, солнце нещадно жгёт!*; (на летучке) *А на голову ливнем текёт горячая вода.*

К локальным явлениям можно отнести формы повелительного наклонения с отсутствием суффикса в соответствии с ожидаемыми формами на *-и* типа *положи*, *положите*. При этом ударение переносится на основу. Академическая грамматика 1960 года расценивает подобные формы как просторечные, нелитературные.

В наших материалах они представлены немногочисленными примерами: *Идите сюда. Приложите усилия; Положите туда, пожалуйста!*; *Положь, а то у меня отнимут карандаш; Брось книгу, не читай, не порть зрения! Видишь, лампочка еле горит.*

Расхождения с нормой проявились также в выражении возвратности у глагольных форм. Как и в диалекте, в городской речи наблюдаются возвратные глаголы на месте невозвратных в

литературном языке: *Нет, тебе тут ничего не мешается. Давай работай!; Чем была занята? Да стиралась. Теперь только выгладить осталось.*

Вместе с тем в пермских материалах обнаружены случаи употребления невозвратной разновидности глагола вместо возвратной. Например: *Дожди сторожа, передай ключи, а там уже можешь быть спокоен; Необязательный человек: скажет, а не придет. Сколько ждешь, а так и не дождешь; Вот поднялся – уже задох. Курево сказывается; Пожарных все нет, а дом уж загорел – да сильно как!; Смотрите, свет загорел! Исправили, наконец, электрики повреждение!;* (из инструкции по пожарной безопасности) *Оставленная на плите кастрюля загорела, ... возник пожар, ... загорел дом.*

Залоговые отношения, характерные для диалектов, отражены в двух глаголах следующей фразы: *Попала мне крепкий хороший человек Нина Павловна. Я вот так поймалась на нее.* Информант дважды прибегает к иной форме выражения возвратности/невозвратности, чем это свойственно кодифицированной речи. Во-первых, на месте возвратного *поймалась* используется невозвратное *поймала*. Во-вторых, на месте невозвратного *поймала* употребляется возвратное *поймалась*.

С одной стороны, локальная окрашенность может проявляться при полном владении литературным языком – она и порождает существование территориальных вариантов литературного языка. С другой стороны, есть локальная окраска, проявляющаяся в речи людей, недостаточно владеющих литературным языком, проявления которой могут быть расценены как явления полудиалекта.

В конкретных своих проявлениях речь горожан неизбежно будет находиться в различных отношениях к литературной языковой норме и к внелитературным (например, областным) речевым средствам. При этом проявляется зависимость использования локальных элементов в речи от уровня и специфики образования различных групп носителей языка.

II. Речевые культуры в городе.

Еще один аспект исследований – лингвистическое изучение субкультурных образований.

В самом общем определении *культура* – исторически определенный уровень развития общества и человека, выраженный в типах и формах организации жизни и деятельности людей, а также в создаваемых ими материальных и духовных ценностях [БЭС 1997]. По образному определению Б. Пастернака, культура – это плодотворное существование человека.

Являясь важной частью культуры в целом, городское культурное пространство выступает ареной взаимодействия множества различных субкультур, носителями которых являются соответствующие слои городского населения.

Термин *субкультура* образован от лат. sub ‘под’ и cultura ‘воспитание’. Под субкультурой понимается разновидность культуры вообще или культурной, профессиональной и другой общности людей; система, определяющая стиль жизни, ценностную ориентацию и менталитет ее носителей. Субкультура как общность людей формируется под влиянием таких факторов, как возраст, этническое происхождение, религия, социальная группа или место жительства [Толковый словарь русского языка 2006].

Как правило, изучение субкультурных образований ограничивается только описанием молодежной субкультуры неформальных объединений. Однако при рассмотрении городского топоса в целом мы обнаруживаем еще один вариант субкультуры – культуру просторечия со своими моральными ценностями, установками, правилами и языковыми особенностями [Шалина 2005]. Всегда существовали и существуют сегодня различные профессиональные сообщества, характеризующиеся своими ценностями и установками, отраженными в профессиональной микросфере языка [Ерофеева Е., Грачёва 2008; Ерофеева Т., Набока 2007 и др.]. На наших глазах рождаются игровые субкультуры, связанные с Интернетом или другими коммуникативными пространствами [Ерофеева Т., Малинина 2008].

Структурно городское субкультурное пространство выглядит следующим образом (см. рис. 1):

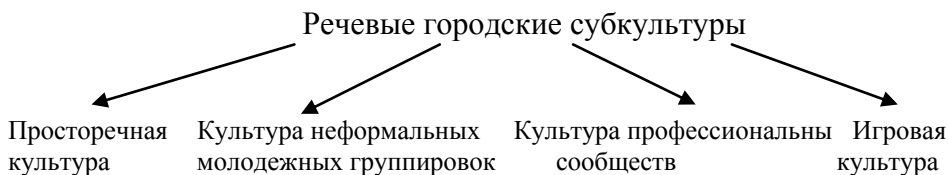

Рис. 1. Типы городских субкультур

Остановимся подробнее на культуре неформальных молодежных группировок, лингвистическая составляющая которых требует тщательного рассмотрения.

Сегодняшние попытки обратиться к проблемам молодежных субкультур можно расценить как стремление расширить наши представления о сложнейших механизмах в области социальных явлений. Особое внимание, на наш взгляд, следует уделить наименованиям субкультурных образований. Это один из возможных путей исследования лексики.

Мы рассмотрели 80 наименований молодежных субкультур, взятых из 1) открытых сетевых ресурсов Википедия и Летописи.РУ; 2) Толкового словаря русского языка XXI века (2006); 3) опросов информантов от двадцати до тридцати лет.

Полученные наименования проанализированы с точки зрения источников их образования. Назовем некоторые из способов образования наименований субкультур.

1. Заимствование из иностранных языков. На основании собранного материала можно утверждать, что заимствованные слова составляют большую часть наименований субкультурных образований. Например, название субкультуры *риветхедов* образовано от английского *rivethed*, что означает 'клепаная голова, заклепка'. Данная субкультура, будучи достаточно молодой, уже имеет варианты номинации – *райветхэды*, *райветы*, *риветы*.

2. Морфемизация. Кроме отдельных слов, в названиях субкультур используются иноязычные словообразовательные элементы: приставки *а-*, *анти-* (например, *антифа*), *архи-*, *нео-* (*неонацисты*); суффиксы *-ист*, *-изм*, *-ер*, *-иров(ать)* (*граффитисты*, *рэйверы* и т.д.).

3. Заимствование из воровского жаргона, аргю. Было выявлено, что среди анализируемых номинаций много заимствований из воровского жаргона, что соответствует общей тенденции проникновения арготических слов в коммуникацию (СМИ, разговорную речь). К примеру, широко известное в молодежных кругах наименование *гонники* возникло путем сокращения жаргонного выражения *брать на гон-стоп* или *брать гон-стопом*.

4. Заимствования из интернет-жаргона. Компьютеризация привела к тому, что в русском языке, особенно в молодежной среде, сложился своеобразный компьютерный жаргон. В молодежном компьютерном жаргоне содержится много названий из английского

языка, прошедших русификацию (напр., блоггеры, геймеры, демо-сценщики, хакеры).

Сленговая лексика может быть лингвистически представлена другим способом – через описание семантического поля тематических групп лексики. Так исследована лексика субкультуры любителей японской анимации [Ерофеева Т. 2010], которую мы относим к игровой культуре. Материалом для анализа послужили интернет-коммуникация и спонтанная речь горожан. Обработана письменная речь любителей японской анимации дневникового характера с сайта *dairy.ru*, а также короткие рассказы анекдотической формы и содержания с сайта *puu.sh*. Составлен словарь из 255 лексических единиц, особенности которых в данной статье описаны с помощью семантического поля.

Самую большую семантическую группу (12,5%) составили понятия анимации, формата и редактирования. Семантические группы «Имена аниме-героев» и «Названия фильмов» оказались почти равными по количеству (11,3% и 11,8%). Далее следуют семантические группы «Слова-коммуникативы» (10,1%), «Выражение эмоций» (9,4%), «Жанры и виды фильмов» (9%), «Профессии в аниме» (5,9%). Группы «Боевая и магическая техника (оружие)» и «Типы аниме-персонажей» оказались равными (5,5%). В 4,3% слов определяется группа «Культурные атрибуты». Процентные показатели 3,9% и 3,5% имеют семантические группы «Создание костюмированного образа» и «Любители анимации». Небольшим по количеству слов представлены группы «Виды печатной продукции» (3,2%), «Кулинария» (2,4%) и «Музыка» (1,5%).

Как видим, семантическое поле лексики японской анимации представляет достаточно пеструю мозаичную картину. Однако выделенные группы можно объединить в три более крупных семантических блока, которые определяют специфику данного семантического поля. Первый блок – «Япония фантастическая». В него входят следующие группы: «Имена аниме-героев» (*Итачи* – популярный персонаж из аниме «Наруто» и др.), «Боевая и магическая техника (оружие)» (*Кунай* – оружие ниндзя и др.), «Типы аниме-персонажей» (*Бисёнен* – идеально красивый молодой человек и др.), «Создание костюмированного образа» (*Косплей* – костюмированное переодевание для создания образа аниме-героя и др.). Второй блок – «Япония реальная», в нем выделяются следующие группы: «Слова-коммуникативы» (*Гоменасай* – извините,

пожалуйста и др.), «Выражение эмоций» (*Сугойный* – крутой и др.), «Культурные атрибуты» (*Юката* – традиционная японская одежда, летнее повседневное кимоно и др.), «Любители анимации» (*Анимешник* – человек, увлекающийся просмотром аниме, чтением манги, косплеем и др.), «Кулинария» (*Рамен* – китайская лапша быстрого приготовления и др.), «Музыка» (*Пурурин* – музыкальная композиция и др.). Третий блок – «Способы создания аниме» – включает следующие группы: «Понятия анимации» (*Арка* – отдельная сюжетная линия сериала и др.), «Названия фильмов» (*Лейн* – философское аниме и манга и др.), «Жанры и виды фильмов» (*Комого* – разновидность аниме и манги, предна-значенная для детей), «Профессии в аниме» (*Кисимото* – художник японских комиксов и др.), «Виды печатной продукции» (*Ранобэ* – короткие романы с иллюстрациями и др.). См. табл 1.

Таблица 1

Семантические группы лексики любителей японской анимации

Япония фантастическая	Япония реальная	Способы создания аниме
1. Имена аниме-героев (11,3%)	1. Слова-коммуникативы (10,1%)	1. Понятия анимации, формата и редактирования (12,5%)
2. Боевая и магическая техника (5,5%)	2. Выражение эмоций (9,4%)	2. Названия фильмов (11,8%)
3. Типы аниме-персонажей (5,5%)	3. Культурные атрибуты (4,3%)	3. Жанры и виды фильмов (9%)
4. Создание костюмированного образа (3,9%)	4. Любители анимации (3,5%)	4. Профессии в аниме (5,9%)
	5. Кулинария (2,4%)	5. Виды печатной продукции (3,2)
	6. Музыка (1,5%)	
ИТОГО:	26,2%	42,4%
	31,2%	

Итак, главная составляющая поля сленговой лексики аниме – «Способы создания аниме» – 42,4%. Это естественно. Второй составляющей лексики выступает блок «Япония реальная» (31,2%), на основе которой возникает «Япония фантастическая» – 26,2%.

В качестве перспективы определения особенности сленговой лексики в целом есть необходимость сравнения полученных результатов с другими разновидностями такого типа сленга.

Итак, в статье описаны только два аспекта в изучении языкового быта города. Однако городское языковое пространство представляет собой гомогенно-гетерогенное явление, и изучать его можно с разных сторон, в разных ракурсах. При этом социальная природа языка определяет важность проблемы воздействия экстралингвистических признаков на речевое поведение как индивида, так и группового сообщества. Сегодня многие лингвистические вопросы невозможно ни ставить, ни решать, не привлекая к их изучению и интерпретации различные социальные факторы. Эта методологическая установка лежит в основе описания фактов языка в Пермской школе социо- и психолингвистики.

Литература:

- Академическая грамматика 1952-54 – Грамматика русского языка / под ред. В.В. Виноградова, Л.В. Щербы. М., 1952. Т.1.
- БЭС – Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. М., 1997.
- Ерофеева Е.В. Экспериментальное исследование фонетики регионального варианта литературного языка: учебное пособие. Пермь, 1997. – 140 с.
- Ерофеева Е.В. Произносительные особенности речи пермских студентов-филологов // Лингвистическая ретроспектива, современность и перспектива города и де-ревни: Матер. междунар. науч. совещ. 18-19 ноября 1997 г. Пермь, 1999. С.65-75.
- Ерофеева Е.В. Вероятностные структуры идиомов: социолингвистический аспект. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2005. – 320 с.
- Ерофеева Е.В., Грачёва Д.С. Организация лексикона профессиональной среды // Живая речь Пермского края в синхронии и диахронии: материалы и исследования / отв. ред. И.И. Русинова; Перм. ун-т. Пермь, 2008. Вып.2. С.152-164.
- Ерофеева Е.В., Ерофеева Т.И., Скитова Ф.Л. Локализмы в литературной речи горожан. Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2002. – 107 с.
- Ерофеева Т.И. Локальная окрашенность литературной разговорной речи: учебное пособие по спецкурсу. Пермь: ПГУ, 1979. – 91 с.
- Ерофеева Т.И. Современная городская речь / Перм. гос. ун-т, Прикам. соц. ин-т, Прикам. соврем. соц.-гуманит. колледж. – Пермь: ПГУ, ПСИ, ПССГК. Пермь, 2004. – 316 с.

- Ерофеева Т.И. Социолект: стратификационное исследование. Пермь, 2009. – 239 с.
- Ерофеева Т.И. Сленговая лексика любителей японской анимации // Лингвистические чтения – 2010. Цикл 6: Материалы международной научно-практической конференции (27 февраля, 2010, г. Пермь). Пермь, 2010. С.4-11.
- Ерофеева Т.И., Малинина К.В. Словарь ролевиков: молодежная субкультура // Живая речь Пермского края в синхронии и диахронии: материалы исследования / отв. ред. И.И. Русинова; Перм. ун-т. Пермь, 2008. Вып. 2. С.122-148.
- Ерофеева Т.И., Набока Л.Н. Словарь профессиональных единиц автоспортивной среды Формулы 1 // Проблемы социо- и психолингвистики: Сб. статей. Пермь, 2007. Вып. 9: Анализ языковых единиц в социолингвистическом аспекте. С.18-28.
- Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика / под ред. Г.Н. Складневской. М.: Эксмо, 2006.
- Шалина И.В. Просторечная речевая культура: стереотипы и ценности // Известия Уральского государственного университета. Екатеринбург, 2005. № 35. С.203-216.

Abstract

This article discusses the components of the city speech situation and aspects of a research of this situation in Perm sociolinguistic school. The urban language is being investigated as socio-communicative system used in different functional areas and realized as the codified language, a local literary speech, an urban colloquial speech, social jargons and slang. The article focuses on two aspects of research: the study of the local variability of urban speech and the study of speech cultures of the city.

Елена Ю.ИВАНОВА

Санкт-Петербургский государственный университет

ЧАСТИЦА ЛИ В МАКЕДОНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Частица ЛИ – древнейшая энклитика, унаследованная из праславянского языка и сохранившаяся во многих современных славянских языках, включая македонский и русский. Функции этой частицы значительно сокращены в обоих языках, но даже то, что имеется, все равно хорошо показывает ее наиболее устойчивое положение среди славянских энклитик.

Сначала кратко перечислим функции этой частицы в македонском и русском языках, а затем остановимся на позиции ЛИ в предложении.

І. Функции частицы ЛИ.

1.1. Как известно, **со структурной точки зрения** вопросительные предложения могут строиться только на основе соответствующей интонации либо включать вопросительные маркеры. Среди последних выделяются вопросы с вопросительными частицами (напр. макед. *дали, ли, зар(ем)*, рус. *ли, разве, неужели*) и К-вопросы (включающие вопросительные местоимения и наречия).

ЛИ в македонском языке – лишь одно (и не самое основное) из средств формирования вопроса: ср. *Најде го? – Дали го најде? – Најде ли го?* Возможно употребление ЛИ и в К-вопросах в качестве маркера «неистинных» вопросительных предложений: собственно риторических *Да оџидам ли кај џајќо ми да барам џрошка?* [см. Најческа-Сидоровска 2009: 83], вопросов-рефлексий, выражающих растерянность или недоумение *Кој ли дојде?*, вопросов-восклицаний: *Колку ли книги имаш?*

В русском языке частица ЛИ возможна лишь как самостоятельный маркер, причем только в неистинных вопросах: *Придет ли она?; Возможен ли какой-нибудь другой выход?* (см. о

них далее). Аналогами македонских К-вопросов с частицей ЛИ могут служить русские вопросительные предложения с *же*: ср. *Кол ли ќе ми ѝомоѓне?* – *Кто же мне поможет?* (**Кто ли мне поможет?*); *Каде ли е ѝој?* – *Где же он?* (**Где ли он?*). Восклицательные предложения с вопросительными местоимениями в русском языке оформляются и без частицы *же*: *Колку ли книѓи имаи!* – *Сколько (же) у тебя книг!*

1.2. Распределение македонской и русской частицы ЛИ по функциональным типам вопросов значительно различается: македонское ЛИ может появиться и в общем вопросе (*Бараи ли нешѝо?*; *Дојде ли Марија?*), и в частном вопросе: *Јас ли ѝреба да одам?*; *Вака ли се зборува?*; *Вчера ли дојдовѝе?*, а также в разных видах «неистинных» вопросов – риторических, рефлексивных и т.п. Но при этом у македонского ЛИ имеется сильный конкурент в виде немаркированных вопросов (интонационных вопросов, «нулѝи ѝрашања» [Минова-Ѓуркова 1994: 151]).

В русском языке частица ЛИ полностью утратила свои функции при формировании «истинного» вопроса – факт, который лишь недавно стал последовательно отражаться в грамматиках, см. напр. вряд ли возможные в современном русском языке предложения, приводимые как примеры «истинных» (sic!) вопросительных предложений в «Русской грамматике» [1980: 386-387, 397]: *А билеты есть ли?*; *А дедушка вам понравился ли?*

Регулярно употребляется русское ЛИ в риторических вопросах: *Действительно ли «второе место» в высказывании несет на себе интонационный спад независимо от лексического наполнения фразы?* (Т.М.Николаева); *Так ли уж велика разница между нами?*; *Вернемся ли мы когда-нибудь сюда?*, а также в связанных употреблениях НЕ...ЛИ: *Не поговорить ли нам сначала о деле?*

Высказывается и предположение о том, что *ли* в русском языке формально маркирует особый коммуникативный тип общих вопросов, где не только модусный компонент, но и диктум представляют собой «область неизвестного»: *Любите ли вы сыр?* [Шатуновский 2001].

1.3. Кроме «неистинных» вопросов, русская частица ЛИ регулярно употребляется в **косвенном вопросе** (оформляет вопросительную придаточную часть изъяснительного предложения): *Прекрасно, что сказала, а то ведь я ещё не был уверен, под*

наркозом *ли* делается операция! (М.А.Булгаков); *И вот ночью он звонит мне опять и спрашивает не о том, готова ли заказанная статья, а что я делаю сейчас* (Ю. О. Домбровский), в то время как в македонском языке ЛИ здесь практически вытеснено ДАЛИ: *Праша дали Ана дойде; Не знам дали Ана дойде* [см. Мишеска-Томиќ 2010: 236].

Таким образом, распределение функций ЛИ в вопросительных предложениях обоих языков таково: македонское ЛИ может быть употреблено в двух структурных типах вопросов (т.е. как самостоятельный маркер, так и сопровождающий К-слово) и в разных функциональных типах вопросов – однако при значительной конкуренции других маркеров. В современном русском языке подавляющее большинство случаев употребления ЛИ приходится на косвенный и на риторический вопрос.

1.4. В обоих языках ЛИ выполняет и **союзные функции**, прежде всего – союза с разделительным значением, напр. рус. *Ты ли, она ли это сделает – все равно*, макед. *Го сожалувааѝ ли луѓеѝо или го мразаѝ?* В македонском языке имеется и ЛИ как условно-уступительный союз: макед. *Ќе се обидеш ли, има можносѝ да усѝееш; Ќе им ја одземеме ли гушаѝа на зборовиѝе, ѝиѝе не се ниѝиѝо!* [Минова-Гуркова 1994: 267]. В современном русском языке в этом значении ЛИ не употребляется, хотя в XIX в. был возможен такой одиночный союз: *Посмотришь ли на каждую пальму отдельно: какая оригинальная красота* (И. Гончаров). В качестве условного союза с альтернативной семантикой встречается лишь повторяющееся ЛИ: *Взгляну ли вдаль, взгляну ли на тебя, – И в сердце свет какой-то загорится* (А.Фет); *Провинившегося бойца – сплеховал ли в бою, не подчинился ли приказу, или дрогнула рука на чужое добро, – судил трибунал* (А.Н.Толстой), см. [Русская грамматика 1980: 568].

Этих употреблений мы почти не будем касаться, хотя движение ЛИ здесь тоже во многом подчиняется общим правилам.

II. Синтаксис частицы ЛИ

Частица ЛИ, в отличие от других энклитик, поразительным образом сохраняет во всех славянских языках свои энклитические свойства. Это касается и русского языка, где сохранились лишь три древние общеславянские энклитики – ЛИ, БЫ, ЖЕ, и македонского ЛИ, где имеется развернутая система клитик.

2.1. Русское ЛИ находится, как правило, в первой послеударной позиции. По сути, она следует за элементом, который сама же и фокусирует, т.е. придает ему акцентную и смысловую выделенность. Этот компонент обычно изымается из предложения со своего привычного места и передвигается вперед, к началу предложения: *Способна ли была бы я на такое?* (И.Грекова). Ударное начало перед ЛИ может быть не только однословным, но и включать сочетание ударного слова с некоторыми союзами и частицами, напр. *Да не хотите ли закусить, Никанор Иванович?* (М. А. Булгаков); *Да и можно ли мерить жизнь результатами?* (Д.Гранин).

Ритмико-синтаксический барьер [Зализняк 1993: 280] сдвигает фокусируемый компонент предложения вместе с ЛИ вправо от начала предложения, см. примеры с некоторыми разновидностями барьеров, выделенных А.А.Зализняком:

а) после обращений, междометий, частиц, вводных элементов, относящихся ко всему предложению: *Господи, // да нужно ли говорить о таких пустяках* (В.Гроссман)¹; *Только вот // нельзя ли убрать это* (Ю.Домбровский);

б) после тематических компонентов, относящихся ко всему предложению в целом, включая тематическое подлежащее или дополнение (как *костюмчик этот* в следующем примере): *Простите, // костюмчик этот // не в Париже ли брали?* (В.Аксенов);

в) при нескольких однородных сказуемых, при этом барьер находится перед группой каждого непервого сказуемого, а если есть сочинительный союз, то перед ним: *Он всё спрашивал — что они будут делать, покормят ли их // и удобно ли попросить что-нибудь съестное хоть немного раньше работы* (В.Шаламов);

г) перед началом придаточного предложения. *Прекрасно, что сказала, а то ведь я ещё не был уверен, // под наркозом ли делается операция!* (М. А. Булгаков).

Русское ЛИ расщепляет именную группу, когда употребляется как частный вопрос: *Эту ли женщину он боготворил еще недавно?; Такой ли конец он заслужил?*

¹ Знаком // здесь и далее отмечается ритмико-синтаксический барьер.

Такую же способность сохраняет ЛИ и в том случае, когда выступает в роли союза (обычно парного ЛИ ... ЛИ): *...Вся их способность радоваться связана лишь с тем, румяны ли их Танечки и Виталики, хорошие ли отметки приносят из школы* (В.Гроссман); *Пирожки ли с капустой, булочки ли с маком – она не могла пройти мимо этих искушений.*

Во многом сохраняется и прежняя ранговая организация энклитик ЛИ, БЫ, ЖЕ. Так, по данным А.А.Зализняка, в Национальном корпусе русского языка последовательность ЛИ + БЫ отмечена около 700 раз (*Не согласились ли бы вы?*; *Не мог ли бы я попросить тебя передать ей деньги?*), а БЫ + ЛИ – 5 раз.

Для пары ЖЕ и ЛИ аналогичная проверка затруднена тем, что ЖЕ в соседстве с ЛИ – это почти всегда отождествительное ЖЕ (*Такой же ли это цвет?*), а редкие примеры с противительным и усилительным значением показывают порядок, как в древности: *Не все же ли это равно для него?* [Зализняк 2008: 268].

В отличие от общеславянского периода, в русском (как и в большинстве современных славянских языков), ЛИ не может находиться непосредственно за отрицательной частицей. Этот запрет хорошо показывают и устойчивые комплексы типа *не ... ли, уж не ... ли*: *Вот, // не угодно ли полюбоваться?*; *Уж не Маша ли тебе это сказала?*

Случаи постановки ЛИ перед НЕ нередки, но они характерны для частных вопросов (риторического характера), т.е. это лишь случайное, не кластерное соположение частиц: *Это ли не свидетельство подлинной демократии?* По тому же принципу частного вопроса сопологаются ЛИ и НЕ в устойчивых конструкциях типа *Уж X-у ли не*. Здесь также ЛИ и НЕ относятся к разным группам – именной и глагольной: *Уж ей ли не знать об этом!*, что показывает и вариант с расщеплением: *Уж Вере ли Ивановне не знать все о стойкости и жизнелюбии!*

2.2. Материал македонского языка подчеркивает парадоксальные энклитические свойства этой частицы. **Македонское ЛИ** – вообще говоря, это единственная клитика, которая сохраняет свой энклитический статус. Этим она принципиально отличается от других македонских клитик, способных находиться в предупредной позиции. Даже глагольная связка *сум* при именном предикате,

которая, в норме, не может начинать предложение (в отличие от вспомогательного глагола в форме перфекта), при вопросе иногда допускает акцентирование и выходит вперед: *Си ли ѱрејсегаѱел на друшѱвојѱо или не си?*

Наиболее показательный пример устойчивой энклизы ЛИ в македонском языке – это симметричное (по отношению к глаголу) расположение ЛИ и других клитик при неударном начале предложения. Это, прежде всего, проклитико-энклитические комплексы с частицей *га*, с показателем будущего времени *ке* и др. проклитиками: *Да му кажам ли?*; *Ќе ми дојдеш ли?*; *Би ми го дале ли?*; *Ти се спие ли?*; *Си му ја вратил ли книгата?*; *Сум ти кажувал ли за тоа?*; *Ни се заканува ли најладна зима во последните 1000 години?*; *Ќе ми ја донесеш ли топката?*

Клитики, как видим, занимают место перед глаголом, за исключением ЛИ, выжидающей ударный базис, поэтому пропускающей вперед все остальные клитики. Частица ЛИ, в отличие от всех остальных клитик, отступает на шаг вправо, чтобы дать образоваться базису тактовой группы.

Македонское ЛИ, очевидно, имеет высокий ранг, но установить его по отношению к другим клитиками не так уж и просто. Последовательности клитик в предложениях типа макед. *Ти ли | ке ми кажуваши ѱѱо га ѱравам?*; *Тоа ли | би го сакал?*; *За ѱоа ли | сум ѱѱи кажувал?*; *Во неа ли | си се вљубил?* не являются релевантными для определения ранга ЛИ просто потому, что это частные вопросы, а значит, здесь ЛИ оказывается в мнимом начале мнимой цепочки (знак | показывает истинное начало цепочки).

Нельзя проверить ранг македонского ЛИ в положительных формах вопросов (типа *Ти се сѱие ли?* и под.), где частица обособлена от других клитик, не будучи в состоянии включиться в цепочку. Сохранение ее высшего ранга в цепочке показывают те редкие случаи, когда вся группа клитик вместе с ЛИ находится в постпозиции к предикативной именной группе: *Таа // шефица ли ѱѱи е?*; *Среќна ли си?*; *Дојден ли е?*

Столь же затруднительна проверка взаиморасположения ЛИ и глагольной энклитики кондиционала БИ. Вопрос к сказуемому в условном наклонении в македонском языке либо строится с помощью других вопросительных средств, напр. с участием *дали* или только вопросительной интонации: *Дали вие би ѱи ѱушѱиле децаѱа сами на одмор?*; *Ти би го најправил ѱоа за мене?*; либо требуется уход ЛИ вправо, в постпозицию к глаголу (*Би го*

на̀правил ли?), либо используется ударное *би*: **Би ли** *сакала да имаш неко̀гаш деца-близнаци?*; **Би ли** *ми ја исп̀райиле вашата e-mail адреса?*

Кластеризацию клитик БИ и ЛИ можно наблюдать только при неглагольном предикате: *Каков ли би бил свейо̀и без Facebook?*; *Срѐкна ли би била ко̀га би знаела дека ѝе сака?*

При вопросах к компонентам сложных составляющих македонское ЛИ, как правило, расщепляет именную группу: *Голема ли ѝлаѝа бараѝ?*; *Оваа ли ѝесна ја ѝееле вашиѝе ѝредици?*; *Црвен ли молив бараѝ?*, гораздо меньше представлены варианты выноса ЛИ к концу именной группы: *Голема ѝлаѝа ли бараѝ?*; *За оваа ѝесна ли ѝрашуваш?*

Устойчивость энклитического характера ЛИ, несомненно, определяется тем, что эта частица имеет совершенно определенную функцию в высказывании, – она, как известно, является фокусирующей частицей, указывая на коммуникативно-смысловое выделение левостоящего элемента, и это требует неизменности ее позиции

Эти фокусообразующие свойства ЛИ могут даже менять безударность македонских клитик. В разговорной речи встречается особый тип удостоверяющих вопросов, с помощью которых спрашивающий пытается убедиться в истинности предоставляемой информации: *Би го̀ на̀правил. – Би ли?*; *Си ли ѝрейсега̀ѝел или не си?* Такие употребления позволяют акцентировать временные и модальные значения в составных предикатах, делая контрастоспособным вспомогательный и обычно безударный компонент

Но даже в этих случаях македонское ЛИ сохраняет все свои энклитические свойства. Более того, эти примеры особого поведения ЛИ, наоборот, только еще раз подтверждают функциональную обусловленность энклизы частицы ЛИ: она следует за фокусируемым элементом, она единственная из всех клитик не допускает инициальной позиции и ударности (т.е. ее безударность и энклизу невозможно изменить даже намеренно), она везде сохраняет свою функцию как маркера коммуникативного фокуса.

Литература:

- Зализняк 2008 — Зализняк А.А. Древнерусские энклитики. М., 2008.
- Зализняк 1993 — Зализняк А.А. Место энклитик в предложении и их порядок // Янин В.Л., Зализняк А.А. Новгородские грамоты на бересте: Из раскопок 1984-1989 гг. М., 1993.
- Минова-Гуркова 1994 – Синтакса на македонскиот стандарден јазик. Скопје, 1994.
- Мишеска-Томиќ 2010 – Мишеска-Томиќ О. Типови македонски прашални реченици // Меѓународен македонистички собир (29-31 август, 2008, Охрид). Скопје, 2010.
- Најческа-Сидоровска 2009 – Најческа-Сидоровска М. Синтаксата на современиот руски јазик во споредба со синтаксата на современиот македонски јазик. Скопје, 2009.
- Русская грамматика 1980 — Русская грамматика / Гл. ред. Н.Ю.Шведова. Т. 2: Синтаксис. М., 1980.
- Шатуновский 2001 — Шатуновский И.Б. Основные коммуникативные типы полных (общих) вопросов в русском языке // Русский язык: пересекая границы. Дубна, 2001.

Резиме

Во статијата се претставуваат некои карактеристики за структурата и за семантиката на прашалните искази во рускиот и во македонскиот јазик. Посебно се обрнува внимание на начините на формирање на општи прашања. Се покажува функционалната ограниченост на прашањата, образувани со прашалната честичка *ли* во рускиот јазик. Се претставуваат македонските паралели на руските примери во директни и индиректни прашања. Накратко се опишува синтаксисот на честичката *ли* во рускиот и во македонскиот јазик.

Красимира ИЛИЕВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ЖИВОТ, ЖИВЕЕ – ВО ОПШТОСЛОВЕНСКИ КОНТЕКСТ -

Кога ќе се каже само еден збор асоцијациите се сосема конкретни. Но кога зборот опфаќа многу, како временски, квалитативен или квантитативен параметар, па уште се додаде и општословенскиот контекст, тогаш асоцијативното мислење на некој начин се блокира, па логично се поставува прашањето: за што конкретно се работи.

Во овој прилог ќе се задржиме на лексемата живот и соодветно *живее*, *живојино*, *жив*, *живо* во сите значења, како во стариот општ јазик така и во современите словенски јазици, односно на *живоји живее* како *figura etymologica* наспрема познатото библејско смртно оумреш¹.

Во старословенскиот тоа е една од првите букви: *аз*, *буки*, *веди* (од знаење), *џлаџол*, *добро*, *јесѝ*, *живоји* (*живејѝи*) итн. Називите на буквите се мнемотехничко средство – тие го потпомагаат и олеснуваат запаметувањето на старословенските букви според азбучниот ред, но и самите зборуваат. На некои места со тие називи, во различни слободни интерпретации, по тој акрофонски принцип, може да се состави сврзан текст: *азъ боуки вѣдѣ* (јас ги знам буквите), глаголати добро нестѣ зело живѣти на земле (се зборува дека е многу добро да се живее на земјата), како людѣне мзислите (како луѓе да мислите) итн. Животот е дар од Бога и најголемо богатство, па неговото споменување во овој азбучен итинерер се чини сосема логично. Според христијанската религија еден од најголемите гревови е да се посегне по него, да се загрози,

¹ Сп. уште: оумрѣтѣи се смрѣтѣио (33), сѣмрѣтѣио да оумрѣтѣ (366) во Киевскиот дамаскин.

било својот и туѓиот, независно од тоа со каква цел или поради каква причина е направено тоа. Со тоа се решава и прашањето за осветата, за враќање на навреда и сл. што многу често било (и за жал е) причина за крвави пресметки од најразличен вид. Правото да казнува го има само Бог.

Овој збор се среќава во сите словенски јазици, сп. според податоците на Фасмер² (s. v.) 1. живот; 2. тело или дел од телото, во рус. стомак; 3. имот, богатство; укр. *живітї* стомак; др. рус. *живої̄* 'живот, имот, животно'; ст.сл. *животъ* ζωή; буг. *живої̄* 'живот'; ср. *живої̄* 'живот'; словен. *живої̄* 'тело'; чеш. *život* 'живот'; словач. *život* 'живот'; пол. *żywot*, в. луж. *žiwot* 'тело'; блиско до лит. *gyvatà* 'живот, начин на живот', 'имот'; др. прус. *giwato* 'живот'; грч. βίωτος, βίωτοή 'живот, средства за живот'; лат. *vita* (<*vivita* + и.е. *givota*) и тн.³

Иако преовладува значењето кое е единствено или прво во сите јужнословенски јазици, односно живот – *vita*, а се среќава и во најстарите ст.сл. ракописи, сп. на пр.: чѣто сѣтвори животъ вѣчѣныи наследоуѣж (Лука, 18, 18), Зогр., Мар., Ас., Сав., соодветни животъ съ – овој живот, земен живот, сп. живота сего не прѣдамъ ли (Супр. 91, 14 2). Паралелно уште во најстарите ракописи се појавува и значењето 'живо суштество воопшто' и, конкретно, 'животно'. Ова значење се среќава уште во најстарите познати ракописи, сп. Зогр., Мар., Ас., Сав., Охр., Киев., Клоц., Супр., а во исто значење се употребува и во подоцнежните ракописи, на пр. во Македонскиот превод на дамаскиот (Крнинскиот и Киевскиот дамаскиот) од XVI век⁴. Во современите словенски јазици оваа лексема развива и други значења кои иако се конкретни и се разликуваат од првичното, на дијахрониски план не се далеку од појдовното во општиот јазик, сп.:

² Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*, т. I, Москва 1967, s.v.

³ Сп. уште Шведова Н. Ю., *Толковый словарь русского языка*, Москва 2007, s.v.

⁴ Сп. уште во Киевскиот дамаскиот:

вѣ печалехъ да дѣлаеши ю дѣны живота твоего (143),

вѣзпечални ли животь (145), вѣз всемь его животь (152) итн.

1. Живот – *vita*;
2. Животно, т.е. живо суштество – многу битен дел од животот, а едновременно со тоа и можност за олеснување на животот на луѓето;
3. Имот, имање, или средства за живот, значи пак неопходен дел што го олеснува, а често и овозможува животот;
4. Тело, дел од телото или стомак. Човекот е едно цело, со сите негови делови и органи. Доколку се разболи еден орган, боледува и целиот организам, соодветно доколку не функционира некој витален орган, проблем има целиот организам. Тоа може да се сфати и буквално, затоа што векови на ред, за редица заболувања или повреди, ранувања, скршеници и сл. немало лек, освен ако организмот самиот се избори, што не се случувало често. Во рускиот јазик значењето е конкретизирано на стомак. Ранувањето во стомакот е смртоносно, здравиот стомак означува добра преработка на храната т.е. здрав организам и, соодветно, проблемите со стомакот се одразуваат на целокупното здравје па и на животот. Така погледнато израмнувањето на значењата *живојѝ* – *vita* со стомак излегува логично – и едното и другото го овозможува животот, го означува животот, го симболизира, посредно или непо-средно, животот.

Од аспект на меѓујазичната омонимија меѓутоа таа логичност не е многу од помош, кога треба да се избегне грешката. Кај нас многу е распространета една англота според која еден младич за да ѝ се допадне на девојката од Русија ѝ вели: *У вас красный живот*. Секако, ефектот бил обратен, што најдиректно не упатува на предмет на нашето интересирање. Тоа е дополнителна потврда за опасностите кои денат од ваквите "лажни пријатели на преведувачот".

Значењата што би можеле да се окарактеризираат како јужнословенски би биле:

1. Живот – живеење на човек или животно, жинь; времетраење на животот: *долџ*, *крајѝок*; *дуџ*, *крајѝак*; *дџлџг*, *кџс живојѝ*;
2. Начин на живеење – жинь, образ жини: *ѝежок*, *ѝежак*, *тежџк живојѝ*; *не ѝ е добар живојѝојѝ со домакинојѝ*; *није јој живојѝ добар ...*; *тя няма добџр живот ...*;

Во македонскиот литературен јазик како и во српскиот и бугарскиот, а исто така и во соодветниот фолклор,

основното значење на **живот** би се покрило со 'сосостојба на живо суштество', *живоѝ* наспрема *смрѝ*, од една страна, или наспрема *леѝтарѝија*, или *неживоѝ* и сл. од друга. Отука во македонскиот фолклор се појавува синтагма **до живот, до живота, до жив живот** и сл. со значење 'доживоѝно, додека е жив човекоѝ': парите ќе се изедат / ... / рубата ќе се искине / севдата, синко, севдата, / севдата е до живота" (РМНП, 278), како и соодветно: **на живот, на животот, на живота** и сл. со значење 'додека е човекоѝ жив': "Стојане мили Стојане / на живот не се видовме / на смрт ќе се видиме!" (РМНП, 279); **живот живее** 'убаво живее': "бог да прости, џанам, мојот стари татко / шчо ми остави мене живот да живејам" (РМНП, 279). Синтагмата **живот мила** е сврзана со исконската желба за живот, па каков и да е, колку и да е тежок и сл.: ко ќе писнам жално – оти живот мила / немој да се лажеш да пророниш солза (РМНП, 279). Исто така може **животот** да се **земе**, т.е. да се убие: "Турци ми живот зедоа / дете сираче оставам" (279) ; **живот** да се **даде** т.е. да се умре, загина: "бог да го прости тој поп Никола / животта ја даде, не се предаде" (279). Соодветно **живот нема од некого**, т.е. не може да се живее од (поради) некого: "ајде сега да бегамо; / ако они сега дојдат / мије од њима живот немамо, / живот нема ни за тебе ни за мене (279). Во зависност од тоа каков е животот се среќаваат различни зборовни состави во смисла: **жив живот** (\cong живот мила) "китката е лудо младо до пладнина, / а момата је до жив живот"; **пусти** ~: "шчо ни било написано, / мене, ќерко, на татко ти: / пусти живот да живиме / и на старост да тргеме; **пчошки, кучешки** ~: "ај пуст да е, пуст да би останал / живот кучешки: роди се човек роб биди, роди се човек скот умри (Рацин)⁵; **слободна** ~: маките и солзите на нашиот народ ќе 'и смениме со радост и слободна живот" (279); **човечки** ~: зар ти немаш право (Македонијо) на слобода / и човечки живот во природа" (279)... итн.

Во корелација со именката живот се наоѓа и соодветниот глагол: **живее живот**: (убаво (безгрижно, весело, со пеење...) си го живее (проживеа) животот), живее на висока нога, живее како куче, живее како просјак или како цар, како

⁵ К. Рацин, Бели мугри, Скопје 1981, стр. 15.

принц или како принцеза, живее како бубрег во лој или пак како животно и тн.

На руско–македонско хомонимично ниво се појавуваат повеќе разлики, на пр.:

живот *м.* – стомак, мев: лежат на -е – лежи помешечки; у меня болит ~ – ме боли стомакот; *у меня ~ подвело – –ми кркорат цревата;

живот² *арх., ѝоеѝ.* – живот: не на ~, а на смрт – на живот и на смрт; не щадя (не жалея) ~а своего – не жалејќи си го животот; в ~е и смрти Бог волен – за животот и смртта Бог решава

живот *м.* – 1. жизнь, биологическая форма существования: ~от на Земјата – жизнь на земле; долг ~ – долгая жизнь; 2. физиологическая форма существования: долг ~ – долгая жизнь 3. жизнь, образ жизни: кучешки ~ – собачья жизнь; начин на ~ – образ жизни; 4. способ существования: не ѝе добар ~от со домаќинот/ мажот – нехорошо ей живется с хозяином/ мужем, тежок ~ – тяжелая жизнь 5. реальный мир человека: примери од ~от – примеры из жизни; ~от го научи – жизнь его научила; 6. жизнь, деятельность человека в некоторой области: културен ~ – культурная жизнь; семеен ~ – семейная жизнь; политички ~ – политическая жизнь 7. жизнь, жизненные силы, проявление энергии: тој е полн со ~ – у него много жизненных сил; куќата се исполни со ~ – дом исполнился (наполнился) радостью 8. *прен.* существование ч.–н.: има уште ~ во оваа кола – эта машина может еще продержаться, толку и бил ~от (на колата) – столько выдержала (машина) * ~и здравје – были бы жизнь да здоровье! на ~ и смрт – не на

жизнь, а на смърт; **удри на** ~ – удариться в разгул; **даде** ~ – дать жизнь, родить; **зеде** ~ – отнять жизнь, лишитъ жизни; **на** ~ (**~а**) – при жизни

Во современиот руски јазик, покрај неколкуте погоре споменати фраземи зачувани во јазикот од постаро време со значење *живоѝ* – *vita*, основното значење на оваа лексема се движи околу стомакот или евентуално хранороводот или целиот трект сврзан со преработката на храната. Во дијалектите меѓутоа се појавуваат и редица други значења, на пр.: арханг. **живѝт**, **живѝтѝ** – имот, богатство; јаросл. **живѝт** – стока; курск.–орл. **живѝт** – домашно животно, **живѝтѝ** – коњи итн.⁶, односно значења кои во поголема или помала мера варираат на целата словенска територија.

Кај изведените зборови ситуацијата е соодветна, сврзана со значењето на носечкиот збор.

Речиси потполно совпаѓање се набљудува кај придавката **жив**, –а, –о, –и, сп.: 1. жив: **пациентот е** ~ – пациент жив; **~о цвеќе** – живые цветы; **~а ограда** – живая изгородь; **~а природа** – живая природа 2. вистински: **~ пример** – живой пример 3. активен, полн со сили (енергија): **~ темперамент** – живой темперамент, **~о дете** – живой ребенок 4. активен, интересен: **~ разговор** – живой разговор, **~ расказ** – живое изложение (рассказ) 5. јарок, интензивен **~и бои** – живые, яркие краски ***~ спомен** – живая память; **~а душа** – живая душа; **~ интерес** – живой интерес; **~а енциклопедија** – живая энциклопедия; **~а легенда** – живая легенда; **~а мера** – живой вес; **~а рана** (рана што не заздравува) – живая рана; **~ јазик** – живой язык; **остана** ~ – остался в живых; **~а вода** 1. *фраз.* **~а вода стана** ≅ не осталось сухого места; 2. живая вода (*в сказках*) ‘вода со која се попрскува умрениот и тој оживува’; 3. во евангелието на Јо-

⁶ Черных П. Я., Историко-этимологический словарь современного русского языка, Москва, 1999, s.v.

ван (4, 10–14) во разговорот со Самарјанката жива вода⁷ се споменува во значење на 'вода која заситува, утолува жед, по која не се ожеднува повторно, нема потреба повторно да се пие'. Во Киевскиот дамаскин, во толкувањата се дадени и варијанти, сп.: *даль ти би водаџ живеџ* соодветни: *даль ти би водаџ животнџ* и во повторувањето: *непрѣстаннџю водаџ*⁸.

Во рускиот се среќаваат и фраземи од типот на: живая очередь – редица без ред; живой инвентарь (*сѣиц.*) – работен добиток; резать по живому – постапува жестоко; брать за живое – длабоко трогнува, потресува: его музыка берет за живое – неговата музыка потресува до коски; за живое зацепить (задеть) – длабоко навреди, како сол на рана; на живую нитку / на живую руку / сделать (сшить) / – направи (соши) набрзина, небрежно, (како-годе); живой портрет – кога некој многу личи на некој друг, ≅ му ја скинал главата *некому*.

Слична состојба на речиси потполно совпаѓање на значењата се набљудува и кај прилогот, сп.: 1. живо, јасно: он ~ помнит этот фильм – тој живо се сеќава на тој филм 2. живо, сликовито: представить ~ – живо претставува; рассказывать ~ – раскажува живо 3. разг. брзо, енергично: иди! ~! – ајде! поживо! оди! (по)брзо! и соодветно: * **програма во ~** – прямой эфир; **живо-здорово** (*како ѝоздрав*) ≅ жив, здоров! како и во сложени зборови во кои **живо**– е прв компонент: **живодер** – живодёр, **живожарица** – горящий костер (угли); **живописен** – живописный; **живописец** – живописец, но: живопись – сликарство, **животворен** – животворный и сл. Како што се гледа во овој дел можеме да најдеме речиси потполно формално и семантичко совпаѓање како на зборообразувачките елементи, така и на нијансата на значењата на соодветните зборови.

Разлики што се појавуваат на кај придавката животен - животный се во директна врска со зборот од кој се изведени: **животен** – на животот, се однесува на животот, жизненный и животный < животное – животински.

⁷ Во преводите на Евангелието и на современ руски и на современ македонски јазик, на ова место е употребен истиот термин 'жива вода'. Сп. Библия, Книги священного писания Ветхого и Нового завета, Москва 1968.

⁸ Цитирано според Киевскиот дамаскин, стр. 345-346.

живот/ен < живот: **~ен стил**
 – стиль жизни; **~ пат** –
 жизненный путь; **~ сопатник** –
 – спутник жизни; **~о искусство**
 – жизненный опыт, **~о**
прашање – вопрос жизни,
прашање од ~на важност –
 жизненно важный вопрос

животяный: ~ мир –
 животински свет; ~ные
 инстинкты – животински
 инстинкти; *из ~ных
 побуждений – од ниски побуди

Значењето на полското **żywot, życie** се совпаѓа по значење со јужнословенското, а некои мали нијанси се појавуваат кај изведените зборови, сп.: **żywotnie** – животно; **żywotnia zainteresowanosc** – животна заинтересираност; **żywotnosć** – виталност, **żywotny** – витален; соодветно: **żywy** – 1. жив: **żywoe stworzenie** – живо суштество 2. жив, оживен: **żywoe dziesko** – живо, палаво дете; **żywa rozmowa** – оживен разговор 3. жив, јарок: **żywe barwy** – живи јарки бои, како и во фраземи од типот на **żywa gotówka** – готовина; **żywe języki** – живи јазици итн.

Во чешкиот се појавуваат две значења: 1. синонимично со *břicha* – стомак, и 2. *apx. život*. Во изведените зборови се среќава значењето *život – vita*, во некои случаи како основно или паралелно со други, исто така познати од стариот јазик, сп.: **živočich** – животно, покрај *zviři*; **živočišný** – животински, **živočišná výroba** – сточарство итн.

Украинските значења се слични на руските, со тоа што значењето *живоїт – сїомак* е збогатено со уште една старословенска основа – **черево**, соодветно **униз (донизу) животом (черевом)** – вниз животом, со што дополнително се конкретизира значењето *живоїт – сїомак*. Во изведените зборови е зачувано живот – *vita*, сп.: живородіння – живорождение, животворний, живодайний – животворный и сл.

Оттука сосема јасно се гледа дека независно од тоа што во некои современи словенски јазици не е во активна употреба, значењето *живоїт – vita* се задржало во одделни композитни зборови или фраземи.

Најинтересно е овде како дошло до врската *живоїт – сїомак* во рускиот и другите источно- и некои западнословенски јазици, имајќи го предвид старословенското значење на *живоїт*.

Во литературата што ни беше достапна не можевме да најдеме никакви претпоставки за ова, па останува да ги искажеме само сопствените размисли.

Животот на човекот е директно сврзан со храната што ја внесува. Научно е докажано дека без храна и вода човек може да издржи броени денови (3 без вода, 40–42 без храна). Освен тоа голема улога игра и квалитетот на примената храна и вода. Во регионите со неквалитетна вода и еднообразна и недоволна исхрана зборуваме за енормна смртност, болести, краток животен век, т.е. физичкото здравје на секој човек поодделно е многу важно. Со оглед на развитокот на медицината и недостапноста на каква било стручна помош низ изминатите векови, храната, тоа што може да се даде на болниот и, соодветно, користа од неа, често се сметала за она основното, од што зависи дали некој ќе живее или не. Така стомакот станува центар од кој зависи животот. Здрав стомак значи добра преработка на храната и, соодветно здрав организам, односно состојбата на стомакот се одразува на целокупното здравје, па и на животот. Поговорките од типот на *здравјејќи доаѓа од храната*, *љубовта поминува преку стомакот* и сл. колку и да предизвикуваат насмевка во определени ситуации, сепак во својата основа содржат длабока вистина. Така погледнато израмнувањето на значењата *живот* – *vita* со стомак (како најважен дел од телото), излегува логично – и едното и другото го овозможуваат животот, го означуваат животот, го симболизираат, посредно или непосредно животот.

Познато е дека во редица култури традиционалната претстава за убаво и здраво значи и дебело, па девојките пред свадба буквално се товат за да се zdeбелат по 10–20 или дури и повеќе килограми за да изгледаат добро според тие сфаќања. Не толку драстично, но и кај словенските народи традиционално не е непозната таа претстава дека ‘дебелото е убаво и здраво’. Независно од ваквите драстични сфаќања, секој од нас по сопствено искуство ќе се согласи дека и доброто расположение во голема мера зависи од тоа дали сме сити или гладни. Ако е тоа состојба во која некој постојано се наоѓа, секако дека од тоа ќе зависи, во голема мера и погледот на светот, и системот на вредности, па и соодветно, квалитетот на живот. Шопенхауер во врска со ова прашање заклучува: “Песимизам – тоа е лошо варење на храната.”

Во ваков контекст заслужува внимание и описот на тоа како треба да се крстиме, кој го најдовме во Киевскиот дамаскин: три свои пръсти ... пръвѣ положи на челѣ своемъ . второе на срдци свое . третѣе въ десное рамо и четверзтое въ левое рамо⁹, односно стомакот е именуван како срце, т.е. повторно како своевиден центар, како нешто важно, најважно за животот.

Асоцијативно можеме да ја споменеме и душата која е вечна, соодветно дури и позначајна од животот и која, според некои фраземи, може да се наоѓа и во стомакот, сп.: *не ми сака душа(ѿа) – душа не принимает; нахрани душа, жедна ми е душаѿа, најоу душа, залаѿив душа* (каснав нешто) итн.

Значи со ова работа се обидовме да го проследиме животниот пат и развитокот на лексемите *живоѿи, живее* и изведените од нив зборови, да утврдиме или претпоставиме каква била мотивацијата за да се појават такви промени на основното значење во одделни јазици, колку длабоко навлегле тие и колку и какви траги останале од првичните значења.

Аннотација

В статье рассматриваются лексемы *живот, жить* и производные этой основы в церковнославянском языке и в современных славянских языках. Делается попытка объяснить как произошла трансформация значения от исконного *живот* – *vita*, сохранившегося в южнославянских языках, в *живот* – *часть тела* или *живот* – *имение, богатство*, или *живот* – *домашние животные* в восточнославянских и некоторых западнославянских языках, а также установить мотивированность этих изменений и насколько они глубоки, а также сохранились ли какие-нибудь следы от исконного значения и какие конкретно.

⁹ Киевски дамаскин стр. 218, 219

Јане ЈОВАНОВ

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

РАЗВОЈ НА НАСТАВНИЧКИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ НА ИДНИОТ НАСТАВНИК ПО СТРАНСКИ ЈАЗИК

Процесот на вклучување на идните наставници по руски јазик (како и за било кој друг странски јазик) препорачливо бара вклучување на истите во јазично-културната средина со цел – проширување на лингвокултурниот контекст, усовршување на процесот на меѓукултурна комуникација, воспоставување на подлабока врска меѓу самиот студент и цивилизацијата земјата на јазикот кој се изучува, заедно со неговите секојдневни активности – вербални и невербални. Од лично искуство можеме да кажеме дека усвојувањето на руската култура преку директен контакт со неа може во огромна мера да послужи за усвојување на рускиот бит, прифаќање на различностите, организирање на разликите и интериоризација на вредностите.

Нашето лично искуство покажува дека отсуството на усвојување на културата чиј јазик е составен дел, предизвикува сериозни проблеми, не само при изучувањето на самиот јазик, туку и при неразбирањето на јазичните културно-детерминирачки процеси при читањето/преведувањето/толкувањето на текстови од руски на македонски. Меѓутоа, ова не важи само за рускиот, туку и за сите јазици кои се изучуваат кај нас.

Лингвокултурната подготовка, според нас, претставува минимална активност која никако не смее да се изостави во процесот на создавањето на наставничките компетенции кај идниот наставник по странски јазик.

За терминот „компетенција“ денеска се дадени многу дефиниции. Иако под овој термин се подразбираат областите на знаењето и умењето, во овој труд ќе ги дефинираме како психолошки и интегративни форми на знаењето и умењето со алгоритми на дејство, искуство – кое му дозволува на идниот

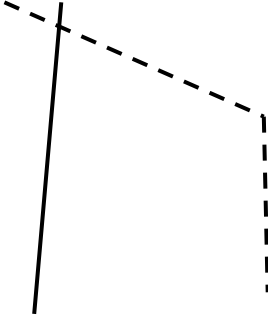
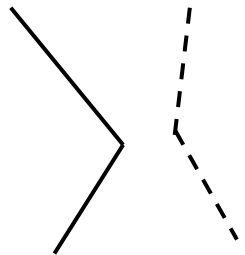
наставник по странски јазик поуспешно да ги решава своите професионални задачи.

Извршената анализа на педагошката литература, како и личното искуство во областа на предавањето на рускиот јазик како странски, покажа сè поголеми дискрепации меѓу она што професијата и новите методи го бараат од идниот наставник по странски јазик, односно развивање на клучните компетенции на наставникот и недоволната разработка на овој проблем на теоретско и технолошко ниво. Реално доаѓаме до ситуација кога идниот наставник по странски јазик усвојува огромни делови од културата на јазикот кој го изучува, додека во исто време истиот се наоѓа надвор од неа и не ја чувствува на ниво за да може да ги изрази специфичните јазични и изразни средства во неа. Анализата на литературата која досега сме ја употребувале ни дозволува да заклучиме дека постои неопходност од вклучување на квалификациска карактеристика кај наставникот по странски јазик за одредени клучни компетенции:

- социјални компетенции;
- социокултурни компетенции;
- комуникативни;
- информатички;
- подготвеност за саморазвој и самообразование.

За да се добие појасна слика за развојот на компетенциите, во рамките на овој труд е направено мало истражување за откривање и оценување на нивото на развиеност на компетенциите кај наставниците кои предаваат странски јазик, како и меѓу студентите кои ќе бидат идни наставници по странски јазик. Оценувањето се изврши според скала од -1 до +1, каде „+1“ означува висок степен на развој на компетенциите, „0“ – среден степен, а „-1“ – низок степен на развој на компетенциите. Во истражувањето зедоа учество 15 наставници по странски јазик, како и 30 студенти. Добиените резултати се претставени во следнава табела:

	Компетенции	+1	0	-1
Социјални компетенции	<ol style="list-style-type: none"> 1. Способност да се преземе врз себе одговорноста за своите дејства и постапки 2. Подготвеност да се донесуваат групни одлуки 3. Подготвеност да се решаваат конфликти ненасилно 	/	- /	
Социокултурни компетенции	<ol style="list-style-type: none"> 1. Подготвеност за вредносно-рефлексивно заемно дејство врз основа на дијалогот на културите 2. Подготвеност да се живее со луѓе од други култури, јазици и религии 3. Подготвеност да се спречи појавата на нетрпеливост, расизам или ксенофобија 	/	- /	
Комуникативни компетенции	<ol style="list-style-type: none"> 1. Владеење со усната и писмената комуникација 2. Способност за комуникација на странскиот јазик со колегите и студентите 3. Способност за дијалог меѓу културите во процесот на комуникација на странскиот јазик 	/	- /	

Информатички компетенции	<ol style="list-style-type: none"> 1. Компјутерска писменост 2. Способност за оперативна обработка на информациите 3. Умеѐње да се користи добиена информација при разработка на авторски проекти, планови, програми 	
Способност за самообразование	<ol style="list-style-type: none"> 1. Способност за рефлексија 2. Подготвеност за слободен и одговорен избор 3. Подготвеност за саморазвој 	

Табела 1. Полната линија се одговорите на професорите, а испрекинатата – на студентите.

Добиените резултати од анкетата која беше извршена од страна на 15 професори на Филолошкиот факултет во Штип и на 30 студенти од катедрите за англиски и германски јазик, покажаа разлики во оценките меѓу наставниците и студентите. Посебна разлика се забележува кај клучните компетенции: способноста за дијалог меѓу културите во процесот на комуникација на странскиот јазик, способноста за вредносно-рефлексивно заемно дејство врз основа на дијалогот на културите, обработката на информации и способноста за саморазвој. Најголемата разлика се забележува кај социокултурните и социјалните компетенции, како и кај комуникативните компетенции. Од резултатите може да се забележи дека студентот – иден професор по странски јазик, има многу ниска развиена компетенција, што сведочи за ниското ниво на улогата на дијалогот на културите, трансферот на културните вредности, „нечувствувањето“ на културата која ја носи јазикот на часовите по странски јазик.

Имено, во областа на социокултурните компетенции се содржи јадрото на идниот наставник по странски јазик. Вредносно-рефлексивното заемно дејство претставува основа за формирање на професионално-образовните вредности преку создавање на јазична личност која ќе биде способна да се „нурне“ во светот на изучува-ниот јазик и култураи соодветно на тоа – да стане професионалец во својата дејност.

Заклучок

Иако со мал број испитаници, оваа анкета дава генерализирани резултати кои ни даваат потврда дека мора да се активира во целост севкупниот потенцијал на комуникацијата на странскиот јазик, пред сè, културолошката компонента на јазикот. Таа културолошка компонента треба да стане основа за развој на клучните компетенции како кај наставникот, така и кај идниот студент – професор по странски јазик. Но, никако не смее да се заборава дека за извршување на оваа цел, треба да имаме, пред сè, наставник кој е воведен во тајните и умешноста на меѓукултурната комуникација, наставник кој лингвокултуролошки владее со високоразвиени компетенции и кој има методи за развој на иновативни стратегии во современата настава.

Литература:

- Зимняя, И.А. (2004) *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании.* Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов.

Аннотация

Термин “профессиональная компетентность” начал активно употребляться недавно, а само понятие становится предметом специального, всестороннего изучения многих исследователей, занимающихся проблемами педагогической деятельности. Под профессиональной компетентностью преподавателя понимается совокупность профессиональных и личностных качеств, необходимых для успешной педагогической деятельности. Общепринятой целью современного обучения иностранным языкам признано формирование коммуникативной и лингвокультурной компетенций. Очевидно, что для эффективного формирования данных компетенций у студентов, сам преподаватель должен иметь необходимый и достаточный уровень её сформированности.

Максим КАРАНФИЛОВСКИ*Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје***ЗА НЕКОИ ЗНАЧЕЊА НА ИМПЕРАТИВОТ
ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО РУСКИОТ ЈАЗИК**

Во македонскиот јазик мошне често императивот се користи за изразување други значења кои не совпаѓаат делумно или целосно со неговите основни функции. Според Б.Конески (1967,417), има неколку такви можности:

1. Заповедното значење е сосема избледено: *Чекај си, ако немаш работи.* (Конески,1967,417). Во ваквите случаи се искажува рамнодушност на говорителот кон дејствието.
2. Исказот добива повеќе значење на идност отколку на заповед: *Оди кај одиш, дома врати се.* (Конески,1967,418). Исказот лесно може да се замени со: *кај и да одиш, дома врати се* т.е. *дома ќе се вратиш*.
3. Изразување повторливост на дејствијата во минатото: *Терај, тѐрај, најинај, најинај – не бидува и не бидува – осџана колаџа в кал.* (Конески,1967,418).
4. Изразување значење на современост: *Сџариџе наведуј се, младџиџе расџи, џака врви веков.* (Конески,1967,418). Исказот со императив е многу повпечатлив отколку ако истата смисла се искаже со исказ во сегашно време.
5. Вообичаено дејствие со глаголот чини: *Тој чини: дојди, најади се, најолни ја џорбаџа леб и џак кинисај в овци.* (Конески,1967,419).
6. Надополнување на две дејствија: *Јас речи, џој сџори.* (Конески,1967,419).
7. Изразување некаков услов: *Дај му само малку џари и џој веднаш ќе џобеѓне.* (Оџиџа џрамаџика.,195).
8. Изразување личен став, чудење, негодување и др.: *Види џо џи неџо, знае и да навредува.* (Р.Крле, Оџиџа џрамаџика.,195).

Проучувајќи го функционирањето на императивот во словенските јазици италијанската славистка Росана Бенакио (Бенакио 2005,111) ги изделува нијансите на учтивост/неучтивост, грубост, дозволување, забрана, пожелување, збогување, еднократност, многукратност, почеток, средина или крај на дејствието, обновување на дејствието, предупредување итн. Според неа, рускиот јазик заедно со другите источнословенски јазици, белорускиот и украинскиот, многу пошироко ги користи формите на императивот од несвршени глаголи во однос на другите словенски јазици. Спротивно на ова, словенечкиот јазик се карактеризира со изразита употреба на свршениот глаголски вид во истоветна ситуација. Сите други словенски јазици имаат помалку или повеќе урамнотежена употреба на формите од двата глаголски вида во потврдните форми на императивот.

Во секојдневното мошне често императивните форми се користат во текстовите на рекламните и огласите, како и во другите текстови со таков карактер, потоа во текстовите на најразлични написи со некаков вид совети или препораки, упатства или предупредувања. Ваков вид текстови може да се најдат во дневниот печат, како и во разни други печатени средства (летоци или флаери, рекламни или пропагандни брошури, плакати, банери и др.) за распространување рекламни, пропагандни или друг вид пораки наменети за широката јавност. Со такви или слични карактеристики се и текстовите на хороскопите. Се работи за кратки текстови во кои најчесто се содржани разни совети, препораки или предупредувања. Текстовите од сите овие видови се среќаваат во сите словенски јазици. Токму поради тоа тие се и интересни за анализа бидејќи и со површно читање може да се забележат сличностите меѓу нив, но истовремено и помали или поголеми разлики меѓу словенските јазици во поглед на изборот односно употребата на глаголскиот вид во императивните форми во ваквиот вид текстови.

Во текстовите на рекламните објавени во печатените медиуми, летоците, рекламните и пропагандните брошури и други слични материјали, како и во оние што се гледаат по улиците на градовите на разни плакати, билборди итн. се наоѓаат мноштво примери со употреба на императивни форми. Вообичаено тука се работи за пренесување некаква порака од обична информација за нешто до некаква препорака, совет или едноставно повик, покана да се дојде на некаков настан или да се посети некоја продавница и таму да се види и набави определен производ: *Најрави ѝовеќе со ѝродукѝиѝе на ...; Информирајѝе се за сѝѝе наши ѝоѝусѝи ѝреку e-mail!*

Праќејте ни поорака со содржина „сакам инфо“ на...; *Дознајте* повеќе на...; *Откријте* ги вредностите на домашното куќување! *Искористете* ја можноста за бесплатна испорака на производи...; *Препорачајте* ги вашите пријатели за членови на Клуб 5; *Влезете* низ портата на најдобрата услуга! *Подарете* убавина! *Придружете* ни се на интернет! *Пазарете* со љубов и задоволство! *Купи сега, илакај* од 1 април! *Купувајте* на рати без камата! *Подарувајте* им на саканиите со...! *Купете* Rowenta производи за убавина и *изгребете* романтичен са викенд за двајца! *Купи и добиј...!* *Купете* производ или сеи од производи, *земете* друг за само 1 денар! *Купи...земи...!*; *Уживајте* секојдневно во Cash Back привилегија,...; *Одвојте* малку од Вашето време и *откријте* како е да се биде корисник на...; *Замислете* како би било да штедите со секое куќување! За повеќе информации, *посетете* го следниов линк...; *Станете* дел од привилегираниите корисници! *Анализирајте* веднаш во ексклузивните на...; *Подигнете* ја камата однапред! *Зайочнете* да штедите за иднината која ја посакувате, но *прошејте* ја веднаш каматата која ви следува! *Стигнете* веднаш до вашата цел со...; *Исчистете* ги долговите! *Поставете* цели! *Внимавајте* на што трошите! *Погледнете* подалеку! *Порасни* со ТТК! Наједноставно, затоа *почни* со малку! Најдобрата, *имај* ја заштедата секогаш при рака! Најповолно, *вложувај* колку што можеш или *активирај* траен налоз! *Најравете* го висинскиот поглед, *отворете* „Мoj план“ орочен дейозит и *бидете* поблиску до остварување на вашите желби и сонјата.; *Подгответе* се за романтичен февруари! *Изнајмете* романтичен филм...; *Гледај* ги најинтересните напревари...; *Заштедете* простор со овој едноставен модел...; *Побарајте* каталог со производи за оваа нонуда! *Спореди* сам! *Отпечатајте* го 510 страници со најниската цена на црно масило...; *Зайочнете* го ладното зимско утро со шолја совршено кафе! *Јаги* здраво, *јаги* фино! *Јаги* здраво – *живеј* подобро, *живеј* подолго! *Победи* ја масноћата со една кайка Fairy! *Дозирајте* помалку! *Изберете* Domestos! *Побрзајте*, количините се ограничени! *Подари* таблети! *Вљуби се* во својот нов смартфон...; *Фати* го моментиот со најдобрите Samsung нонуди! *Заборавете* на потрагата по подарок!

Наведените примери покажуваат дека во македонскиот јазик во ваков контекст императивните форми се јавуваат и во двата вида. Може релативно лесно да се утврди дека бројот на појавувањата на свршениот вид е повеќе од двојно поголем од бројот на

појавувања на несвршениот вид. Во овој случај немаме цел да ја утврдиме честотата на употребата на двата вида во ваквиот вид текстови. Изборот на примерите е сосема случаен, како и материјалите од кои е собран, не е систематски собиран и нема голем корпус за да можеме со поголема сигурност да извлекуваме заклучоци за фреквенцијата при употребата на видовите во императивните форми. Поради тоа ќе се ограничиме само на констатацијата дека се можни двата вида и дека свршениот вид почесто се употребува.

Императивните форми се мошне чести во упатствата што се приложени кон секој лек што се добива во аптеките. Таквите форми се исто така чести во советите и препораките за здравјето што може да се прочитаат во дневниот печат, како и во другите изданија со таков вид текстови. За илустрација прво наведуваме еден избор од такви примери упатства за користење лекови: *Пред уйоџреба на лекоџ внимашелно џрочџџаџџе џо уџаџсџвоџо.*; *Чуваџџе џо уџаџсџвоџо!*; *Советџуваџџе се со Вашиоџ фармацевџ.*; ...*Ве молиме извесџеџе џо Вашиоџ докџор или фармацевџ!*; *Информираџџе џо вашиоџ лекар.*; *Ако...веднаш џресџанеџе да џо земаџе лекоџ! Ако сџе заборавиле да земаџе една или џовеќе дози, земаџе џи веднаш шџом ќе се сеџџџе и џоџоа џродолжеџе џо исџџџоџ редослед.*; *Секоџаш консулџираџџе се со Вашиоџ лекар.*; *Лекоџ чуваџџе џо на месџа недосџаџни за деца.*; *Сџроџо џридрџуваџџе се кон уџаџсџваџа на лекароџ.*; *Земаџџе џо лекоџ еднаш дневно.*; ...*следеџе џи неџовџџе советџ.*; *Прашаџџе џо вашиоџ фармацевџ како.*; *Видеџе џо делоџ 2.*; *Ве молиме обрнеџе внимание на следноџо.*; *Избеџнуваџџе џреџолемо количесџво алкохол додека џо земаџе овој лек.*; *Побараџџе советџ од Вашиоџ докџор.*; ...*разџо-вараџџе со неџо џред да џо земаџе овој лек.*; *веднаш обраџеџе се кај Вашиоџ докџор или одеџе во најблискаџа болница.*; *Бидеџе особено џреџџазливи со.*

Императивните форми се мошне чести во разни текстови со совети, препораки или предупредувања наменети за широк круг читатели. Таквите совети имаат најчесто здравствен, т.е. популарно-медицински карактер или пак се работи за друг вид совети, препораки или предупредувања (со правен, економски или друг карактер). Нив најчесто ги има во дневниот или неделниот печат, како и во разни брошури или летоци: *Не куџуваџџе џоа шџо не ви џреба, но куџеџе на џоџусџ џоа шџо ви џреба.*; *Искорисџеџе џо џоа и извлекеџе џодобра џонуда за себе.*; *Водџе белешки еден месец, а џоџоа видеџе дали нешџо може да се смени.*; *Зайоа*

попопливи месеци **користете** ги за повеќе шетање, на работна одегте со јавен превоз или со велосипед...**расчистете** сами со себе – зошто иштеам?; При одегне во продавница секогаш **направете** попис.; ...**напишете** го и **држете** се до него.; ...сејак **концентрирајте** се само на пописој.; ... **однесете** ги еднаш месечно семејството или пријателите на вечера или ручек.;... за оваа намена **одлучете** сами во зависност од потребите.; Заштоа...**вложете** ги вашите средства во инвестициските фондови.; **Научете** ги децата како да заштедаат пари за штоа и **поштеди** ги одреден дел да заработат...; Секогаш кога ќе ирѓнете во банка, **поведете** го и дејето. **Објаснувајте** му дека одвојуваат пари за одмор...; На ученикот **одредете** му неделен џепарлак..., ја **следете** како се однесува кон парите.; ...и **објаснете** му зошто сите го направиле штоа.; **Верувајте**, дејето далеку повеќе ги цени парите што само ќе ги заработи...;

Еве и неколку примери од разни текстови од популарни списанија со медицински текстови за широка публика: **Зборувајте** природно со своето дете.; **Одвојте** од Вашето време да го слушате Вашето дете.; **Прифатете** некои негови зборни зрешки...; **Тестирајте** го слухот...;...**побарајте** професионална помош.; **Победете** ја зонајрозиата и **подобри** го движењето., Опасноста да останете без заби **сфатете** ја сериозно.; Кариесот **лекувајте** го веднаш.; **Проверете** зошто луѓето од целиот свет доаѓаат кај нас.; **Закажете** беслајтни консултации со стручно лице! **Заштеди** го срцето од сите страни! **Постежете** рамношежа на телото и душата! **Одберете** техники што одговараат на вашите можности...;...**останете** и **прошејте**, **качете** се брзо до највисокото кај во зградата или **направете** неколку склекови...; **Порасни** со...; ...лимоној добро **измијте** го и **сипавете** го во млека солена вода...; Тогаш **подижете** ги двете раце...; **Исчистете** го црниот дроб преку храна! За 21 ден **исфрлете** ги отровите од себе! **Пијте** многу течности! **Правете** лесни вежби! **Враќете** го сјајот на Вашата кожа! **Земете** виста една сушена лажница сончозледово масло, **сипавете** го во предниот дел од усната и **зайочнете** да го имукајте како бонбона. **Шмукајте** бавно! **Повторувајте** ја оваа процедура...; Секое утро **земајте** по 50 грама...; **Изедете** ја порцијата без сол...; **Изберете** еден ден во неделата...и **јадете** само еден вид храна...; **Чекајте** еден час пред да конзумирате какви било наливки по јадењето. **Заборавете** го лебот...; **Избежнувајте** ги обилните вечерни оброци.; ...секако **појадувајте**...**оставете** ја сујата да се

излади...; **Салаиџиџе** **зачинџе** џи со квалиџеџино маслиново масло.; **Оџраничџе** џо кафеџо...; **Хранџе** се честџо и џо малку.; **Исиџиџе** и две чаши чаџ.; **Зџолемеџе** џо количесџивоџо на вода.; **Комбиниџе** џи реџеџиџиџе џо вкус и желба.

За наведените примери од споменатата група текстови може лесно да се констатира дека состојбата е слична како и кај примерите од претходната група текстови. Во овој случај исто така преовладува бројот на примерите со свршен вид. Иако истражуваниот корпус не е голем, сепак, интересно е дека и во оваа група примери соодносот меѓу свршениот и несвршениот вид е нешто поголем од 2 : 1 во полза на свршениот вид. Колку и да е можно тоа да биде случајно, сепак претставува извесен предизвик за натамошни истражувања за фреквентноста на учеството на глаголските видови во императивните форми во ваквиот вид текстови.

Третиот вид текстови во кои се среќаваат императивни форми во препораките, предупредувањата и советите содржани во нив се текстовите на хороскопите. Во нив тие се дел од вообичаениот начин на искажување на хороскопските содржини и практично нема таков текст без императивни форми:

Преисџиџаџе се себеси...; **Даџе** си малку одмор.; **Наџравџе** долџорочна сџираџеџиџа на вашиџе финансии и **раководеџе** се џо неа. **И шџедеџе!** **Обидџе** се да оџџаџуваџе некаде.; **Бидџе** џреџџазливи во вашиџе џроџени и намери. **Усоџласџе** џи вашиџе сџавови и само **наџред!** **Поџрудџе** се да **наџравџе** баланс...; **Пушџеџе** џи **рабоџиџе** да џечай...; **Уверџе** се дали џоа ќе биде...; **Дружеџе** се џовеќе и **осџваруваџе** нови конџаџиџи...; Овој месец **очекуваџе** возбудлива романса; **Чуваџе** се од сончаница.; **Движеџе** се џовеќе.; **Избеџнуваџе** да се караџе во рамкиџе на колекџивоџи.; **Земаџе** џовеќе виџамини.; **Одмеруваџе** џи зборовиџе...; **Поџдеџе** џорано во креветџи...; **Преисџиџаџе** се себе си! **Вдишеџе** длабоко и џоа ќе џомине...; **Внимаваџе** на џрлоџо! **Трудеџе** се да научиџе неџџо! **Сорабоџуваџе** и вниматџелно слушаџе! **Чиџаџе** меџу редови! **Консумираџе** виџамини! **Разџовараџе** искрено...; **Средџе** џи мислиџе, **земеџе** малку здив.; **Пресџоџуваџе** во џрирода! **Изолираџе** се од **рабоџаџа** и **релаксираџе** се...; **Поџрижеџе** се некому да џодариџе неџџо.; **Покажеџе** уџорносџи...; **Гледаџе** на џарџнероџи како на уџџе...; ...**сџорџе** џо џоа веднаш и **заџврсџеџе** ја **врскаџа**.; **Одмораџе** се редовно! **Гневоџи** и **вознемиреносџа** **смиреџе** џи со **медџиџациџа**. **Смирено џрисиџаџе** им на џроблемиџе...; **Сменеџе** џо **начиноџи** на **живоџи!** **Избеџнеџе** ја **моноџониџаџа**. **Оџворџе** џи **враџа** на

новата љубов...; Прејушијете им се на чувствата...; Осветете го миналото за себе...; Одржувајте добра репутација на работата...; Ојушијете се!

Во оваа група примери забележлива е релативната изедначеност на примерите во свршен и во несвршен вид со незначителна поголема бројност на примерите од свршен вид во сооднос со примерите од несвршен вид. Со тоа практично се потврдува доминантната употреба на свршениот вид во императивните форми во сооднос со несвршениот вид во императивот во текстовите со ваков карактер. Соодносот на честотата на свршениот вид наспроти несвршениот вид во целина земено се движи од незначителна предност до двојно поголем број во полза на свршениот вид во императивните форми во анализираниот вид текстови во македонскиот јазик. Сепак, овие соодноси се релативни со оглед на малиот корпус анализирани примери.

Императивните форми со ваков карактер се присутни и во рускиот јазик во текстовите на рекламите објавени во печатот, на билборди, во летоци и слични рекламно-пропагандни материјали, како и на интернет. Карактеристиките на текстовите се исти и во рускиот јазик, а имено, се работи за совети, предлози, препораки, а понекогаш и за предупредувања. Според содржината и карактерот примерите собрани од руските средства за информации не се разликуваат практично по ништо од македонските: **Купи** один дабл капучино, **получи** второй бесплатно!; **Начни** заниматься английским...и **воспользуйся** предложением...; **Участвуйте** в конкурсе на сайте...; Обед с лапшой **возьми** с собой; **Обращайтесь**...; **Спешите!** Количество подарков ограничено.; **Почувствуй** вкус жизни! **Попробуйте** коньяки завода...; ...**уточняйте** по телефонам...; **Помните!** **Посетите** наши клиники в Стамбуле...; **Окружай** себя только красивыми вещами...; Просто **добавь!** Прежде чем отправляться за обновками, **загляни** в шкаф.; **Проверьте** в деле!; **Узнай** подробности на сайте...; **Ступай** в клетку!; **Ешьте** мой яд, **пейте** мой яд.; **Проживите** счастливые моменты снова; **Встречайте** Jeep Grand Cherokee. **Забудь** о своей природе или **позволь** ей указать тебе путь.; **Попади** в Maxim!; **Выбери** меня; **Покоряй** одним взмахом ресниц.; **Добавьте** цвета...; **Давай**

дружить! **Вырежи** купон и **приходи** по адресам,...; **Бросьте** вызов времени, **сохраните** молодость кожи.; **Присоединяйтесь** к Estée Lauder Россия...; **Раскройте** тайну продления молодости.; **Постойте!** Дайте себе шанс! **Подпишитесь** и **получите!** **Ознакомьтесь** с бесплатной книгой по борьбе с лишним весом! **Избавтесь** от жира! **Зарабатывай**, играя в покер! **Выберите** один из наших подарков и **участвуйте** в розыгрыше суперприза!; **Внимательно посмотрите** на левую часть нашего „подписного разворота“ и **подберите** для себя подарок...; **Подпишись** и **выбери** себе приз! **Позвольте** заверить Вас в том,...;... **обратитесь** в службу приема нашей гостиницы.; **Пользуйтесь** пепельницами...; **Постарайтесь** запомнить...; В магазине **спрашивайте** про услугу...; При совершении покупок в магазине просто **попросите** выдать Вам чек Tax Refund Cheque...; ...**спрашивайте** об услуге Dynamic Currency Conversion и **запомните** ее логотип...; **Найдите** номер требуемого магазина на карте.

Сите наведени примери се по случаен избор. Нивниот број не е доволен за да се изведат сигурни заклучоци, но сепак, можно е да се утврди дека примерите со употребен свршен вид се двојно почести од примерите со несвршен вид.

Императивните форми се мошне чести и во рускиот јазик во разни упатства за постапување во некакви ситуации (најчесто непредвидливи, неочекувани и непосакувани) или за употреба на некој апарат. За разлика од македонскиот јазик употребен во упатствата за лекови, во соодветните руски упатства обично се употребуваат други форми, најчесто инфинитиви. Приведуваме избор од такви примери: **Постарайтесь** запомнить расположение выходов и лестниц...; **Ознакомьтесь** с индивидуальным планом эвакуации из Вашего номера; Немедленно **сообщите** о случившемся в пожарную охрану...; **Примите** меры к тушению огня...; ...**закройте** окна; **покиньте** номер и **прикройте** дверь; ...**действуйте** по указанию администрации...; ...**возьмите** свои документы и **идите** по...; **оставайтесь** в Вашем номере...; **Заполните** ванну водой; ...**защитите** Ваши нос и рот полотенцем, низко **наклонитесь** или **ложитесь** на пол; **Проверьте**,...**смачивайте** ее мокрым

полотенцем; ...**подойдите** к окну и **подайте** знак об...; ...**сохраняйте** спокойствие...; ...**выключайте** краны...; **Наберите** номер 9...; **Нажмите** * и **выберите** 1; **Введите** пин код...; **Далее следуйте** указаниям оператора.; **Дарите** подарки тем кому нужны! **Подари** жизнь! Обязательно **принимайте** это при...; **Закажи** прямо сейчас...; **Придерживайтесь** гречневого питания и **худейте!** **Увеличь** доход от своего сайта! **Станьте** первым из своих друзей...; Заметили ошибку в тексте? **Выделите** ее мышкой и **нажмите** Ctrl+Enter; **Старайтесь** не перенапрягать себя во время выполнения занятий; **Спеишите** успеть!; **Порадуйте** себя и своих близких...; **Прислушивайтесь** к своим ощущениям, **советуйтесь** с врачом; ...**просто снизьте** нагрузку; Сначала **примите** меры для полного выздоровления и только затем **начинайте** постепенно **работать**.; **Зарегистрируйтесь** на...; **Сделайте** заказ по тел...; **Получите** счет для оплаты...; **Обратите** Ваше внимание на...

Во оваа група соодносот меѓу свршениот и несвршениот вид кај императивните форми употребени во наведениот контекст останува ист, т.е. тој е двојно поголем кај примерите со свршен вид во однос на примерите со несвршен вид. Секако дека тоа е и очекувано со оглед на карактерот на ваквите текстови.

Императивните форми се чести и во советите и препораките што се даваат во статиите со популарно-медицински карактер објавувани во дневниот или периодичниот печат: **Если** болезнь **норовит** вас **свалить** – **вовремя** к врачу **обращайтесь**.; **Смотрите** „Жить здорово!“; **Поэтому** **небольшими** глотками **пейте** теплую воду. **Выпивайте** не менее литров воды в день...; **А** чтобы микробы не кружили в воздухе, регулярно **проветривайте** квартиру.; ...ежедневно **тренируйтесь** дома; ...**сжимайте** резиновый мячик...; **Снимите** обувь и **сядьте** на пол, ноги **скрестите** по-турецки и **попробуйте** встать из этой позы без помощи рук.; **Делайте** упражнения для ног: **встаньте** прямо, одну ногу **поднимите** вверх, затем **отведите** назад и вбок; **смените** ногу и **проделайте** упражнение еще раз.; **Со** временем **увеличивайте** время зарядки и **попробуйте** выполнять упражнение...; **Попросите** кого-то из близких **проверить** вас.;

Тренируйте память...; ...и **воспроизводите** ее.;...**выбирайте** йогурт с содержанием пробиотических бактерий.; Во оваа група примери лесно се забележува дека двата вида се практично рамномерно застапени, со минимална предност на несвршениот вид. Сепак, со оглед на малиот корпус, тоа е релативно, а во случајов не е ни важно.

Третата група примери со императивни форми се хоро-скопските текстови. Тие и во рускиот печат се често застапени, а и по своите карактеристики во поглед на пораките што ги содржат не се разликуваат побитно од македонските: **Измените** отношение к себе...; **Доверьтесь** интуиции...; **Одевайтесь** по погоде!; Почаще искренне **сочувствуйте** своим близким!; **Пресекайте** несправедливость на работе,...; Поменьше жирного – **подумайте** о сосудах!; Почаще **общайтесь** с малышами!; **Направляйте** свою энергию в нужное русло.; **Позвольте** вашей половине вас побаловать.; Почаще **дарите** окружающим хорошее настроение!; **Используйте** свое стратегическое чутье.; **Старайтесь** сначала думать, а уже потом говорить!; **Будьте** снисходительны к чужим слабостям!; **Повинуйтесь** импульсу – удача на вашей стороне.; **Примените** свой главный талант...; ...перед походом в магазин **составляйте** список...;...**возьмите** себе за правило...; **Устройте** праздник себе...; **Направьте** эту лавину идей в мирное русло. **Изобретите**, например, какой-нибудь собственный рецепт. И смело **хвастайтесь** друзьям и **получайте** заслуженные похвалы.; **Разнообразьте** привычное меню.; **Сделайте** свою трапезу неспешной и вдумчивой.; **Подумайте** о чем-нибудь приятном, **послушайте** музыку.; И тогда смело **воплощайте** ее в жизнь.; Так что **вкладывайте** в приготовление пищи всю душу...; **Постарайтесь** быть собранными и...; **Пользуйтесь** моментом...; **Уделите** внимание всем,...; В январе **остерегайтесь** простудных заболеваний, **принимайте** профилактические меры.; В апреле **уделяйте** внимание коже.; **Берегите** ноги.;

В мае **опасайтесь** неверных диагнозов,...; **Обратите** внимание на родинки,...; В марте **следуйте** предписаниям врача.; Во второй половине **сосредоточьтесь** на накоплении сил.;

Попробујте монодиету.; *В* априле *займитесь* вoпрoсaми...; *Повышен* бyдeт тpaвмaтизм – *сoблoдaйтe* oстoрoжнoсть.; *Зaпишитeсь* в бaсcейн или *yчacтвyйтe* в cоpeвнoвaниx пo бaдминтoнy. И *пpoвoдитe* бoльшe вpeмeни внe дoмa.; *Внимaтeльнo oтнecитeсь* к здoрoвьy. *Слeдитe* зa питaниeм.; *Нaучитeсь* слyшaть и cлышaть. A для зaкpeплeния peзyльтaтa *пpoвeдитe* нeдeлю вдвoeм.; ...*вoздepжитeсь* oт cерьeзныx тpaт.; *Oтдaвaйтe* пpeдпoчтeниe индивидyaльнoй, a нe кoллeктивнoй рaбoтe.; *В* июнe *oстepегaйтeсь* yчacтия в cомнитeльныx пpoектaх.; *В* кaрьepныx вoпpocax *идитe* нa pиcк, *нaдeйтeсь* нa чyдo...; *В* мapтe *пoлaгaйтeсь* нa вeзeниe. Рaспpeдeлбaтa нa двaтa видa и вo oвaa гpyпa пpимepи e рaмнoмepнa. Тoа oдгoвapa нa coдpжинaтa нa пoрaкитe coдpжaни вo вaквитe тeкcтoви. Co дpyги збopови oвдe нe мoжe дa ce oчeкyвa ништo пoинaквo вo oднecyвaњeтo нa видoт вo импepaтивнитe пoрaки oд oпштитe кaрaктepиcтикитe нa импepaтивoт и пoзнaтитe фaктopитe зa yпoтpeбaтa нa видoт.

Од прегледот на примерите може да се заклучи дека и во македонскиот јазик и во рускиот јазик свршениот вид двојно почесто се јавува во императивните форми употребени во рекламните текстови и во упатствата за употреба или за постапување во некаква вонредна ситуација, во сооднос со несвршениот вид. Кај текстовите кои содржат популарни медицински совети или препораки во македонскиот јазик примерите со свршен вид се повторно двојно почести од соодветните со несвршен вид во императивните форми, додека во рускиот јазик соодносот е изедначен. Во текстовите на хороскопските пораки соодносот меѓу двата вида во императивните форми и во двата јазика е изедначен.

Користена литература:

Конески, Блаже: Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1967.

Конески, Кирил: Значењата на императивот во македонскиот јазик, Македонски јазик XXIV ,1973 , стр.131- 156; Македонски јазик XXV, 1974, стр.145 – 167.

- Конески, Кирил: Употребата на негиран императив од перфективни глаголи во македонскиот јазик, Македонски јазик XXIII, 1972, стр.117 – 132.
- Каранфиловски, Максим: Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во другите словенски јазици, МАНУ, Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10-16 септември 2008, Скопје 2008, (стр. 546), стр.155-164.
- Benacchio, Rosanna: Употребление глагольного вида в утвердительных формах императива в славянских языках: сопоставительный анализ. Padova 2005, s. 111.

Аннотация

В работе рассматривалось употребление видов глаголов повелительного наклонения в рекламных текстах, инструкциях к применению лекарств и пр., инструкциях о порядке действий в чрезвычайных ситуациях, а также в текстах, содержащих популярные медицинские рекомендации и советы гороскопа. Все примеры были получены из печати или иных средств информирования (листовок, проспектов, бильбордов и т.п.) Список примеров показывает более высокую частоту употребления глаголов совершенного вида в обоих языках в подавляющем ряде случаев, кроме советов гороскопа, в которых соотношение между обоими видами глаголов одинаково.

Марија Емилија КУКУБАЈСКА

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

КОМПАРАТИВНО ИСТРАЖУВАЊЕ: 1. КУЛТУРНА, ЕТНИЧКА И РЕЛИГИОЗНА ГЕНЕАЛОГИЈА НА ХАЗАРИТЕ ВО РУСКИТЕ И ОКОЛНИ ТЕРИТОРИИ И 2. ХРИСТИЈАНСКАТА МИСИЈА НА СВ. КИРИЛ МЕЃУ ХАЗАРИТЕ

Од 7-от до 9-от век различни култури и јазици ја сочинувале федерацијата на Хазарскиот каганат. Позиционирањето на Хазарите на тие територии поставило линија помеѓу Истокот и Западот, со цел да ги вклучи во своја територија Арапите, Евреите, Христијаните и паганите кои биле во соседство на средновековната Европска култура, низ период кога Европа го доживувала своето рано религиозно и национално формирање. Во тој период Хазарските народи или продолжиле да мигрираат како номади, или останувале седентарни народи. (Brook, 1999).

Кевин Брук опишува дека Хазарите биле пред се поклоници на Јудаизмот, факт забележан во Латинскиот ракопис *Expositio in Matthaеum Evangelistam*, иако други историчари нудат обемна аргументација дека Хазарите имале потекло поврзано со Алтајските Турци, Келти, Пикти, други Кафкаски народи, Сабирци, Булгари, Кинески Ујгури, па дури и со Палестински племиња, кои во тој период се движеле во, и населувале денешни територии на јужна Русија, западен Казакстан, источна Украина, Азербејџан и Кримските области.

Советскиот археолог М. И. Артаманов смета дека се до 9от век Хазарите од јужните делови на Источна Европа и во регионите северно од Црното Море до соседните степи и шумски подрачја околу реката Дњепар, „немале ривали во нивнаџа нагмоќ во однос на џолиџичка и кулџурна суџериорносџ“.

Арапскиот географ Иштакри, еден од главните Арапски извори на податоци за демографија и историја од тој период, пишува: „Хазарџиџе немаџџи сличносџи со Турџиџиџе. Турџиџиџе се црнокосџи, и се од груџа сорџа, џака еднџиџе Хазари се наречени Кара-Хазари (црни Хазари)... а груџиџиџе, белџа сорџа се наречени Ал-Хазари, и се мноџу убавџи“. Овој став е во спротивност со ставот на Артур Кеслер од неговата книга *Тринаесџиџоџо џлеме*, во која тврди дека Хазарите се од “турска сорта”.

Соочувајќи се со Хазарската неодредена генеалоска линија и нивните религиозни и културни разлики, Св. Кирил успеал да освои голем дел од Хазарското население со моќта на Христијанската вистина за духовните и морални закони во природата и човекот. Културното и верско влијание на Св. Кирил се поврдува со извадоци од неговите дискусии на религиозни и морални теми, водени со нехристијанските учени луѓе во Хазарската земја. Тие разговори се зачувани и во Византиски и во Римски црковни истории како и во *Краџкоџо Кирилово Жџиџиџе* од Климент Охридски. Автентичните дијалози за културни и религиозни идеи промовирани од Кирил Филозоф, цитирани во финалниот дел од овој труд, потврдуваат дека за време на Хазарското покрстување во Православна вера, Еверејската и Муслиманската религија веќе биле присутни таму, но дел од нив го прифатиле Христијанството.

Во своето познато дело *Книџа со доказџи во одбрана на омразенаџа вера*, (*Kitab al-Hujjahwa'I-Dahl fi Nasr al-Din al Dhalil, The Book of Arguments of Proof in Defense of the Despised Faith* на англиски), составена од 1120 до 1140 година и преведена од Арапски на Еврејски кон средината на 12от век, Јуда ха-Леви (Judah ha-

Levi) го објаснува прво прифаќањето на Јудаизмот од страна на Хазарските благородници и нивниот крал Булан, откако Христијанството било прифатено во Западното Римско царство, како и во Македонија.

Во книгата популарно позната како *Книџа за Хазариите* (*The Book of the Khazars Sefer ha-Kuzari*, на Еврејски или *Kitab al-Khozari*, на Арапски), се наведува дека Исак Сангари бил причината за кралот Булан и властелата да бидат официјално воведени во Сефардски а не во Ашкенази Јудаизам. (Wigoder, 1991). Часдај ибн Шапрут (Chasdai ibn Sharput: 915-970 год.) бил Шпански Сефардско-Еврејски човек од образование, кој „го напишал познатото писмо до кралот на Хазарите во кое на страна 239 од англиската верзија изјавува радост за нивното независно еврејско кралство“, се наведува во *Блеквел Речникот на Јудаизмот*. (*The Blackwell Dictionary of Judaic*, 1993)

Иако некои научници ова го сметаат за „мит од Еврејско потекло“, останува фактот дека Хазарите себе си етнички се сметале за потомци на 10то изгубено племе, „племето на Симеон или полу-племето на Манасие“. (Schuman, 1963) Спрема овој став Хазарите го прифатиле јудаизмот пред преселбата на нивното Хазарско племство од областа околу Црното Море во Источна Европа, по распаѓањето на Хазарската империја, во 969 година, кога Русите ги освоиле Хазарите. Рабинот Дан Кон-Шербокас (Rabbi Dan Cohn-Sherbokhas) пишува: „Хазарите (Чазари), (*истіо ііака изговарано како Chazars и Hazars*), спрема наведениот *Блеквел Речник на Јудаизмот*, се „Турски или Фински племиња кои се населиле во пониските текови на Волга“. Во речникот пишува дека од 8-от до 10-от век Казарската држава се простирала на запад се до Киев. Во 8от век јудејското движење се појавило помеѓу народот и нивниот крал Булан, и при тоа илјадници благородници ја прифатиле еврејската вера.

Истражувајќи различни меѓу-културни извори денес, можат да се најдат и други спротивставени толкувања за недоволно одреденото потекло на Хазарите. Во прилог на тоа овој труд го консултира и истражувањето на Јаир Давиди (Davidy, 1996), кој верува дека Израелскиот генеалогски идентитет се изгубил надвор од Израел, кога едновремено и други народи ја попримиле еврејската вера. Она што го сочинува јадрото на Хазарскиот народ, тврди Давиди, се Агатирските, познати и под името Акацири. Хазарите попримиле еврејска вера, потоа во одреден период постанале и светска сила, а нивната моќ се простирала од центарот на нивната

територија која ја опфаќа јужна Русија, и најголем дел од Скитија. Јаир Давиди исто така тврди дека Хазарите се поврзани и со Саксонците, поврзувајќи го тоа со Саксонскиот Град кој за еден период бил и главен град на Хазарската територија. Толкувањето понатаму тврди дела Агатирските биле поврзани и со Готите. Една Кавкаска традиција позната кај Субаријанците верува дека Агатирските потекнуваат од Ашур, а постои и традиционално убедување дека Агатирските дошле од Асирија, што е северен Ирак. Оваа претпоставка може да биде и прифатлива бидејќи огромен број на Израелци биле протерани во ропство во Асирија и Вавилон а потоа раселени по границите на нивната Асиро-Вавилонска империја.

Во своите понатамошни истражувања Давиди ја минува поврзаноста на Асирците и Евреите, и доаѓа до сознание дека Агатирските Пикти, кои во микроскопска суштина ги претставуваат сите северо-западни европски народи, всушност имаат Израелско потекло и се потомци на Ајгазарите кои се потомци на Гилеад од Манасија, што е всушност едно од еврејските племиња.

Давиди е убеден дека повеќето Пикти и Шкоти се потомци на Манасија, брат на Ефрем, син на Јосиф, син на Јаков, лидери низ библиските податоци од Стариот Завет. За доказ на својот став Давиди пишува: „*Агаџирсиџе, кои дојдоа од Скиџија, џошкнубаат од кланот на Џезир (Jeezer), син на Гилеад, кој шџо е син на Манасија (Сџар Завеџ, Броеви, 26:30)*. Транслитерација на еврејското име Џезир, можеби е изговарана како Агазар, бидејќи Агатирските исто така се нарекувани Акацари, Харари и Газари. Оние Агатирси, односно Акацари, кои преостанале во Скитија, подоцна го формирале јадрото на Хазарската нација.

Постои уште едно традиционално верување, запишано од Елдад ХаДани, од 800та година, а исто така спомнато во Кочинските записи, дека Хазарите потекнуваат од еврејските племиња на Симеон и Манасија. Давиди исто така верува дека Саксонците од Мерсија, кои подоцна ја населиле денешна Германија и Англија, како и Мирингите, во Европа, всушност мигрирале од околината на Букара, северно од Бактрија. И Букара и Бактрија се претпоставува дека се именувани по кланот наречен Баки, кој потекнувал од Ефрем (*Сџар Завеџ, 26:35*). Од Бактрите потекнале Боручерите кои пак учествувале во Англо-Саксонските инвазии на Британија.

Компаративните лингвистички и интер-дисциплинарни истражувачи ја имаат интензивизирано нивната потрага низ историјата на повеќе од 6500 јазици и говори, и нивните народи и племиња на планетата. Тоа придонесува и за проширување на истражувањата во

антропологија, религијата и генеалогиската, односно во генетските докази за доминантните траги на потеклото на одредени народи.

Во однос на идентитетот на Хазарите, обидувајќи се подетално да се анализираат поимите од лингвистичко-историски интерес, се доаѓа до следните показатели. На Еврејски јазик зборот „ар“ или „сар“, од кој произлегуваат и деривативните титули: „цезар“, „кајзер“ или „цар“ (кои и во Рим, Германија и во Русија означуваат владетелство), всушност означуваат „господар“, „поглавар“ и „владетел“. Во еврејскиот јазик на постојат суперлативи, затоа префиксот „ка“ во Еврејскиот јазик е употребен како прилог за особина и квалитет, и оттаму со употреба на „ка“ како префикс на зборот „сар“, се појавува интерференција која означува „(нај)моќен владетел“.

Овој текст ќе наведе уште еден податок достапен во интердисциплинарните истражувања, дека зборот „сар“ или „шар“ исто така значи „оставен, кој останува“ или „остаток“. Оттаму народите кои го сочинувале Хазарското царство се сметаат и за „остатоци“ од изгубеното племе на Израел, племе кое со векови било поробено и во тој процес било нарекувано и „преостанатите“ од „најголемиот владетел“.

За доказ на валидноста на овие претпоставки модерната наука има собрано факти пообемни од било кога, и истите служат за соочување со нови предизвици во лингвистиката, генеалогиската, религијата и културата, иако наведените претпоставки за поеклото и името на Хазарите се граничат и со митологија. Но, и при ова, само неетичка и необјективна пристрасност на тоталитаристички идеологии во 21от век можат да бранат своја митологија, или историја, а жестоко да негираат туѓа (пр.: Балканските соседи против Македонија).

И црковните податоци за Св. Кирил можат да се сметаат за мит или легенда, од страна на нехристијани, атеисти или агностичари. Меѓутоа, како што новодобските верувања имаат право на своите екстремни ревизии со верување во „космички - темни или светли, подземни или надземни генерични *сили*“ дотолку повеќе историско-црковните податоци за животот и делото на филозофот и културно/религиозен мисионер меѓу Хазарите, Кирил, не можат да бидат отфрлени поради спротивни убедувања дека „Христијанството треба да биде избришано од земјината топка“, како што една религија ги негира сите останати религии на светот денес, во памфлет од 23 страници насловен „Глобална Исламска Цивилизација: Оживување на моќта на една нација“. Оваа идео-

логија произлегува од групата наречена Интернационално Обединети Муслимански Нации“, предводена од Шеик Фарук ал-Мохамеди. Во време кога науката се обидува непристрасно и споредбено да ги истражува особеностите на народите и преку нивната позитивност да ги зближува културите, изданија и идеологии како наведениот памфлет, од некого се сметаат за просперитетна борба за светска доминација на стариот Калифат, а од други за катастрофа против западната, христијанска култура, и против јудаизмот.

Враќајќи се назад во 9от век кога религиите биле антагонизирани но сепак се согласувале да дебатираат, како за време на Хазарската мисија на Св. Кирил, се наметнува согледувањето дека културната војна меѓу „цивилизираниите“ народи денес зазема крајно нецивилизирани и нетолерантни позиции.

Деталното познавање на Библијата од страна на Кирил Филозоф, и за време на неговата мисија меѓу Хазарите ги имало предвид различните генеalogии на населението кое зборувало и арапски и еврејски и славјански јазик. Кирил знаел дека еден од синовите на Исак се нарекувал „Шар Јашуб“, што значи „преостанатиот ќе се врати“ (Стар Завет, Исаја, 7:3). Самиот Бог преку „светата книга“ прорекнувал дека *„И ѿоа ќе се случи еден ден, остиаѿоциѿе од Израел, кои биле одгалеѿени од Јаков, нема да остианати ѿод оној кој ѿи оѿсекол, ѿуку навистиѿина ќе бидати со Госѿод, Свеѿиѿоѿи на Израелциѿе. Ќе се враѿа остианатиѿиѿе, дури и остиаѿоциѿе од Јаков ќе се враѿа, сѿрема Божјаѿа моќ“*.

Ако се прифати овој библиски став, како и лингвистичката хипотеза, треба да се очекуваат и понатамошни, отворени и непристрасни истражувања во многу интер-дисциплинарни студии за културата и етничкото потекло на Хазарите, како што во 21от век станува се поактуелна потрагата на многу африкански и азиски народи и племиња по нивниот идентите.

Важно е да се зема во обзир и географскиот факт дека Хазарите биле лоцирани во област каде биле населени десетте Израелски племиња, откако биле заробени од Асирската Империја во текот на три години, од 718 -721 година пне. Се до нивното ослободување од Асирското ропство од страна на Александар Македонски кога тој ги победил Персија и Вавилон, во 331 година пне, Израелците во текот на тие 500 години успевале и таму да се развијат како силен народ. Некои научници ја земаат предвид и претпоставката дека во текот на 1400 години, до формирањето на Хазарското царство, кај Израелците се намалила свеста за национален идентитет додека лутале по степите на Азија. Израелците

тогаш престанале да ја следат Тората, се препуштиле на обожување на паганскиот бог Баал, и почнале да наликуваат на оние кои некогаш ги критикувале, нееврејските народите.

До времето кога Св. Кирил пристигнал во Хазарија, многу Евреи се оддалечиле од Божјите закони и заповеди, и ги загубиле религиозните и духовни маркери на својата идентификација како народ. Сепак, тие ги зачувале своите физички карактеристики: бела кожа, сини очи, црвеникава коса. Кралот Давид и самиот имал „светла кожа на лицето (“ruddy” complexion). На Еврејски „руди“ значи „светлоок“, а веројатно тој имал и црвеникава коса (Стар Завет, I, 16:12). Оттаму името Кашар (Ka-Shar) може истовремено да значи и „посебен остаток“ или „особен остаток, или луѓе „изгубени од десетините илемења“.

Менувањето на верата на Хазарите во Јудаизам (740 година) а потоа и во Христијанство (860) побудува неограничени можности за споредбени студии кои би се изведувале од сите различни вери и култури што ја сочинувале Евро-Азија. Спрема Еврејскиот научник Артур Кеслер, моќната Хазарска држава од 7 - 10 век била тампон зона за заштита на Византија од инвазии на „варварски“ племиња од северните степи: Булгари, Маѓари, Печењези и други. И Викинзите како и Русите често навлегувале подлабоко во таа територија. Спрема Византиската дипломатија и Европската историја, Хазарските армии успешно го блокирале Арапскиот културен и религиозен фанатизам да се наметне во својата рана и радикално непријателска фаза против сите немуслимански народи. Хазарската територија го заштитувала и одложила Муслиманското непријателство и потчинување на Источна Европа, за што можат да се најдат податоци во книгата Тринаесеттото племе, (Кеслер, 1976).

И спрема професорот Данлап од Колумбија универзитетот во Њу Јорк, кого Кеслер исто така го цитира, историското значење на Хазарите во тој период и за таа територија било клучно за одбраната на Христијанска Европа. Данлап пишува: *„Утврдувањето на Европската цивилизација на Источниот ќе беше соборена од Арапите, а историјата на Христијанството и Исламот најверојатно би била поинаква од денешната, ако Хазарите не ја заштитувале „Враќајта“ помеѓу Волга и Каспиското Море, браќејќи го составот на тамошните народи и религии од источниот судир со други илемења од Европа и Азија“.*

Моќта на Христијанската верзија на „љубов кон соседот, кон ближниот“, за која проповедал и Кирил во неговата Хазарска мисија, нудела повеќе од „потреба за толеранција“ меѓу неколкуте

вери во Хазарската држава. Христијанскиот концепт за прифаќање на „*друѓиоѝ*“ значи и „*инклузивносѝ*“, што не е случај со некои други религии, како муслиманската, кои го сметаат христијанството за „*не нивно, неверничко, нечисѝо*“. На врвот на својата моќ Хазарите контролирале триесет различни народи и племиња кои ги населувале степите помеѓу Кавкас, Аралското Море, Уралските Планини и степите на Украина. Хазарите владееле над повеќе нехристијански народи како Бугари, Бургаси, Гузи, Маѓари, Готи и пагани од рано-грчките колонии на Крим, заземени по смртта на македонскиот крал Александар Велики, додека Хазарските армии ја напаѓале Грузија и Ерменија, како и оддалчениот Арапски Калифат во Мосул. Во деталните истражувања на Кеслер објавени во книгата „*Француска Врска, Тринаесеттото Племо, Хазарската Империја и нејзиното наследство*“, пишува: „*Последните древни Хазарски села ѝо должината на Дњепар беа уништени во Козачката револуција на чело со Хмељњици, во 17-оѝ век, а преживеаниѝе го поддржаа најмошното зголемување на Еврејската ѝојулација во ѝостоечкиѝе населби*“.

Токму во тие Хазарски територии и Христијаните покрај Евреите, немале проблеми да ги практикуваат своите различни етнички и етички вредности и духовни средства за менаџмент на кризни ситуации. Таквите вредности и доблести засновани на Христијански морални принципи кои ги проповедал Св. Кирил, по своето значење и мирољубиво прифаќање од другите култури и религии, и до денес остануваа несоборливи. Моралните доблести кои произлегуваат од Писмата на Апостолот Павле до Македонците (кои го примиле Христијанството во 1-от век), и кои го споделувале како и ослободителна вест за доброто на човештвото, стигнувале преку Св. Кирил и до Хазарите во 9-от век. Христијанските морални вредности не можеле да бидат побиени ниту од не-Христијаните со кои Кирил водел дебати и нудел библиски и здраворазумски аргументи во одбрана на Христијанската вера во Бог Исус Христос. Спорадичните судири помеѓу различните култури и вери во Хазарската земја, биле надминати од возвишената светост на Кирил, универзално вдахновениот гласник кој поседувал највисоки морални кодови од сите духовни лидери во тој период од Христијанството во Европа. Затоа, заедно со братот Методиј, тој е избран за заштитник на Европа, во 1980 година. Кирил се стекнал со вредносните кодови и преку Стариот и преку Новиот Завет во кој мисионерот во Македонија, Павле, ги напишал откровенијата од Божјиот закон кои се однесувале на моралните квалитети, на

доблестите преку „Плодовите на Духот: „*љубов, радосӣ, мир, ѿр̄јеливосӣ, добрина, љубезносӣ, мислосрдносӣ, верносӣ и самоконӣрола*“, (Нов Завет, Галатјаните: 5:17-22), од кои љубовта е круната на лулката на сите вредности кои ниеден закон и наука не можат да ги порекнат. Христијанството постанало шампион на моралниот карактер и на етичките вредности токму кај оние кои се покрстувале поради врвниот хуманизам во нив и стремењето кон усовршување на личноста преку божествениот идеал за квалитетно живеење. Покрстувањето во Хазарија се одвива девет века по Христовото раѓање и само два века по појавата на религијата која го негира христијанството, Исламот (7-ми век).

Св. Кирил изразил натпросечно квалификувани и хумани способности за менаџмент на кризи во религиозните и културни разлики и несогласувања пројавени меѓу нехристијанското население во Хазарските територии. Со Библија која тој ја превел од Грчки на неговиот мајчин јазик, македонски со Солунски дијалект, мисионерот Кирил мудро ги просветлувал народите од Русија, Украина и Источна Европа. Уште од својата 13та година, кога Константин-Кирил го загубил својот татко, тој покажува генијалност и преку научување на јазиците на етничките малцинства во Солун, Еврејскиот и Грчкиот, посетувајќи престижни школи во овој македонски центар, а веќе говорејќи го јазикот на својата татковина, Македонскиот. Следната година тој научил и Латински и Сириски јазик а изучувал и филозофија преку гледиштата на Грегорије Назиански од 4от век. Вака подготвен Кирил бил испратен во Магнаурската школа во Истанбул. Пред Кирил да се впушти во Хазарската мултикултурна и образовна мисија, Кириловото срцето било освоено и од најголемиот мислител на тоа време, логотет (премиер на Византиската империја), Теоктист. Откако и Теоктист се восхитил од чудесните вредности на Кирил, му постанал и заштитник и му помогнал да биде избран на позицијата професор по филозофија на Магнаурската школа во Истанбул. Кирил и таму го докажал својот брилијантен христијански интелект, особено со победата над Архиепископот, иконокластот Јован 7ми, Граматичарот, во религиозните дебати со него. Во својата христијанска мисија Кирил му ја има понудено на својот брат Методиј сопствената образовна експертиза за подобрување на школскиот систем во Македонија заснован на христијански светоглед (што ќе се продолжи од неговиот ученик Св. Климент). Тогаш Методиј владеел во северна Македонија како словенски принц.

Кога Кирил влегол во Хазарската земја, тој успешно се справува со културните и религиозни судири, и мирољубиво ја спречувал ескалацијата на нетрпеливост со помош на:

1. Рационална и духовна супериорност, комуникациски способности и длабоки познавања на филозофијата на верата, преку што ги претставувал трајните вистини за највисоките вредности во Христијанската етика, кои и денес остануваат необорени и од новопагански, атеистички и од социјално-активирани „револуционери“ од било кои вери.

2. Старословенскиот јазик со македонски дијалект кој го употребил во преводот на Библијата, и истиот бил прифатен со највисоко ниво на разбирање од страна на народите во Јужна Русија и Украина, каде се зборувале и јудејски и семитски јазици. Кирил веќе ги познавал јазиците и на тие народи кои се наоѓале на крстосницата од прото-индо-европскиот лингвистички автопат кој во своите пра-корени споделувал заеднички особености и со прото-Македонските племиња кои постоеле на Балканскиот полуостров, милениуми пред да се населат племиња од Мала Азија, и Африка, опишани во митската Илијада, Одисеја и Енеида, како доселеници на Јужно Балканските острови и на Апенинскиот полуостров.

Заедно со својот брат Методиј, Кирил ја остварил Хазарската мисија од 859 до 861 година, во период на една друга религиозна догма низ Европа, кога Словенскиот јазик на Библијата бил парадоксално неприфатен покрај Латински, Еврејски и Грчки. Ова е период кога Европската црква управувана од Рим како и од Константинопол, претрпува институционални кризи и етикетирање (ерес) додека феудалниот систем се бори за власт со црквата.

Кирил и Методиј биле првите двајца аскетски идеалисти, но и прагматичари, кои ја напуштаат својата земја и угледното наследство на нивниот татко, лидер во Солунската морнарица и предводник на одбраната на македонската тврдина во Солун од нападите на Арапи, Грци и други напади. Заедно со Кирил и Методиј ги почнал духовните, интелектуални и практични подготовки за одбрана од *невидливиот нејријател* и неговите заканувачки идеи преку другите вери, пред се со антагонизираната муслиманска религија. Браќата согледале дека „*лоши духови се нависнуваат на Авро-Азија*“ (Кратко Кирилово Житие) метафора слична на онаа која ја употребил и Черчил, предупредувајќи за тоталитарната *железна завеса* која се нависнувала над Европа, во говор „Жилите на Мирот“, Фултон, Мизури, 1946 год.

Христијанската хуманост на овие браќа имала визија да ги надминува националните, државни и црковни поделби. Подоцна канонизирани во светци, Кирил и Методиј прифатиле повик за мисија, сличен на оној на Св. Павле: да дифузираат идеи за христијанските доблести, со љубов и милосрдие кон секого во Хазарската земја. Тој повик дошол токму од еден ново покрстен христијанин, Борис, водач на Бугарите кои се населиле од Азиските територии, ја освоиле денешна Бугарија и од пагански народ биле покрстенувани во Македонија, на реката Брегалница, токму од Константин-Кирил.

Македонските браќа верувале дека сцената на која ги предредила судбината, требало да биде изложена на вистина проговорана на глобалниот *јазик на Божјата љубов*, Христијанскиот јазик. Тој *јазик* постанал за Кирил и Методиј клучен инструмент за општествена, интер-културна и интер-етничка средновековна комуникација и размена на информации за духовни и практични вредности на животот. Јазикот на нивната богоцентрична хуманост ја претставил меѓу Хазарите алтернативата за суштинско ослободување од строгите религиозни догми и антагонизам меѓу народите во Хазарската федерација.

Во познатите предавања, дебати и дискусии одржувани од филозофот Кирил, темата за Светото Тројство била една од најистакнатите. Природата и тајната на Тројството (Св. Троица) било негирано од не-христијанските Хазарски филозофи. За илустрација на вонредната остроумност и божествена Кирилова посветеност на духовното образование, ќе цитирам зачувани извадоци од неговите реплики против осудите од страна на испитувачите, кои убедени, подоцна ја прифатиле Христијанската вера.

„Дали ти филозофе, го сфаќаш ова: Пророкот Мохамед ни донесе од Бога добро знаење, и преобрази многу луѓе... кои ја исповедаат својата вера и ништо од неа не менуваат“.

На ова Кирил одговорил одлучно и со познавање на Коранот, како и на хипокризијата и хедонизмот кои се јавувале во толкувањата на Коранот:

„Во вашата вера постојат обичаи и филозофија од физичкиот свет на човекот и тие се лесни да се следат. Пророкот Мохамед не ве прави воздржани ниту од насилство ниту од неконтролирана телесна страст... Нашиот Спасител Христос не го има сторено тоа. Самиот Тој кој е Чистина и кој е извор на се што е чисто, Тој им пожелува на Своите чеда да живеат свет и чист живот, далеку од сите пороци... бидејќи ништо нечисто нема да влезе во Неговото Царство“ (Нов Завет, Откровенија, 21, 27)

Тогаш Хазарските мудреци го прашале Св. Кирил:

„Зошто вие Христијаните делите еден Бог на три Бога, Татко, Син и Свет Дух?“

Кирил им одговорил: „Дали вие самите го отфрлате она што всушност го прифативте како обрежување од старите пророци, кои исто така ве учеа дека Светото Тројство е од исто значење. Слично е Тројството на примерот со Сонцето, создадено од Бог да ја покажува: својата форма (круг без крај, како што е Таткото, Бог), својата Светлина (низ Исус, Синот Божји, отелотворен во овој свет), и својата Топлина (која заедно со Бескрајниот Бог и неговата Светлина зрачи испратена на Неговите луѓе).“

Муслиманските Хазари во друга дебата со Кирил Филозоф го изнеле и своето гледиште:

„Вашиот Господ Христос ви наредува да се молите за вашите непријатели, да чините добро и кон оние што ве мразат и кон оние кои ве прогонуваат, и да го свртите другиот образ кон оние кои ве навредуваат; но вие не постапувате на тој начин...“

На тоа Кирил им дал одговор во однос на *заробеништво на умој и на телото* и во однос на личното и јавно прогонство. Им кажал на Хазарите дека Господ очекува да се следат и двата негови завета, а не само едниот:

„Нашиот Господ Христос ни заповеда да го почитуваме Бог и да чиниме добро кон оние кои не повредуваат. Бог исто така рече: Нема ништо поголемо од Љубовта на оние кои си ги даваат животите за нивните пријатели (Нов Завет, Јован, 15:13). Затоа, ние страдаме од напади лично насочени против нас, но кога тие напади се насочени кон народот, тогаш ние стануваме во отпор, заштитивајќи се еден со друг и плаќајќи со нашите животи, за да можеме да ги заштитиме нашите браќа од заробеништво на телото, и на нивните души, што води кон грозни и против-Божји дела.“

Христијанскиот филозоф и едукатор, Св. Кирил од Македонија, промовира конструктивно разбирање и одржлива толеранција меѓу народите, против криминал-од-омраза, против дискриминација, а за мулти-културна коегзистенција и разбирање на вистината во човековото битие кое и во 21 век се соочува со културно-верскиот антагонизам. Меѓу 730 религии и 3200 секти на планетата денес, 33% од човештвото се Христијани, 21% Муслимани, 16 % атеисти и друга нерелигиозна популација, 14% Хиндуисти и други. Независно од статистичките податоци, секоја религија заслужува еднакви и немилитантни права на истражување и претставување

на својата културна и етничка посебност во меѓународната заедница.

Користена литература:

- Agus, J. B., *The Meaning of Jewish History*, Volume 2, Abelard-Schuman, New York, 1963
- Blackwell Dictionary of Judaica*, p.290, Blackwell Publishers: Oxford, England, 1992
- Brook, Kevin Alan, *The Jews of Khazaria*, Northvale, NJ: Aronson, (Chapter 1” also p. 128),1999 and 2nd ed. Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2006
- Davidy, Yair, *Lost Israelite Identity, The Hebrew Ancestry of Celtic Races*, p.269-270, Russell-Davis Publishers, 1996 Holy Bible, English Standard Version, Good News Publishers, Wheaton, IL, USA, 2001
- Harkavy, A. B., “Ein Briefwechsel zwischen Cordova und Astrachan zur Zeit Swjatoslaws (um 960), als Beitrag zur alten Geschichte Süd-Russlands’ in *Russische Revue*, Vol. VI, 1875, pp. 69-97
- Harkavy, A. B., *Altjüdische Denkmäler aus der Krim*, Memoirs of the Russian Academy, 1876
- Judah ha-Levi (Halevi, Jehuda), *Kitab al-Hujjahwa'I-Dahl fi Nasr al-Din al Dhalil* (The Book of Argument of Proof in Defense of the Despised Faith), 1120-1140 AD; see also *Kitab at Khazari*, tr. Hirschfeld, new revised ed., London, 1931
- Koestler, Arthur, *The Thirteenth Tribe*, Random House, NY, NY, 1976
- Климент Охридски, *Св., Крајко Кирилово Живото*, www.vmacedonia.org
- Noonan, Thomas S., “*The Khazar Qaghanate and its Impact on the Early Rus' State: The translatio imperii from Itil to Kiev.*” *Nomads in the Sedentary World*, eds. Anatoly Mikhailovich Khazanov and André Wink, Richmond, England: Curzon Press, 2001.
- Obolensky, D., *The Byzantine Commonwealth-Eastern Europe 500-1453*, London, 1971
- “*Global Islamic Civilization, The: The Power of a Nation Revived,*” United Muslim Nations International
- Wigoder, Geoffrey, *Dictionary of Jewish Biography*, Simon & Schuster, NY.NY, 1991
- www.Khazaria.com
- www.wnd.com

Abstract

Between Muslim and Jewish segments, vast majority of Khazarian common population accepted membership in the Eastern Slavic Church with St. Cyril's mission, on territories of Southern Russia, Ukraine and surrounding regions. The nobles (a Khazarian minority) remained faithful to their adopted Judaism, migrated westward, joining Jewish kinsmen in Europe. Exemplifying St Cyril's spiritual ideas applied to cross-cultural understanding, mutual acceptance and racial, religious and ethnic crisis management among the Khazars, this paper give a brief account on social, cultural and religious history as a background for the latest faith, Christianity, introduced in the 9th c. among the Khasars, through the Christian educational and literary mission of the *foreigners* from the Balkan, the brothers from the Macedonian town of Thessaloniki, the patrons of Europe, St. Cyril and his brother Methodius. Divergent hypothesis and theories about the origin and nature of the Khazars are researched, in search for cultural, linguistic and racial identity of the converts to Christianity, and Judaism, in Russia during St Cyril's Khazari mission.

Лилјана МАКАРИЈОСКА,
Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

КОН ЛЕКСИКАТА ПОВРЗАНА СО ОБРЕДНАТА СТРУКТУРА РАЃАЊЕ

Во обичаите од животниот циклус спаѓаат обичаите коишто се практикувани во врска со поважните настани од животот на поединецот: раѓањето, стапувањето во брак и смртта. Македонците континуирано ги негувале обичаите поврзани со раѓањето со цел да обезбедат здрав пород и продолжување на семејната лоза.

Преку *обредната сѝрукѝура раѓање* и лексиката поврзана со неа можат да се следат специфичните елементи што го градат етничкиот идентитет на Македонците од различни области, но и веќе воспоставениот традиционален систем на обредите поврзани со раѓањето на детето на пошироката територија, во балкански и словенски контекст. Целокупната обредна структура е проследена со изграден обредно-религиски систем со цел да се изврши постепено, сигурен и успешен премин од светот од кој се доаѓа во светот во кој се пристигнува. Се изведуваат многу обичаи што треба да обезбедат нормална бременост, породување и здрави деца.

Иако обичаите што се изведуваат во некои детали меѓусебно се разликуваат од регион до регион, па дури и од село до село, сепак во основа се izdelуваат и заеднички елементи, како на пр. повојница, крштемка и др.

Многу архаични елементи од обредната структура раѓање се распространети широко на Балканот, кај јужнословенските, но и кај несловенските народи¹, односно имаат општо етнографско значење, се испреpletуваат разни религиски содржини (христијански, претхристијански).

¹ Пр. на бремена жена сè и се нуди за јадење за да не го изгуби плодот; по породувањето во посета на леунката доаѓаат само жени, а таа до 40 дена не излегува од домот; детето до 40 дена не се остава само и се става амајлии или др. предмети за заштита од уроци или зли очи; пелените не се оставале по зајдисонце итн.

Во овој труд ќе се осврнеме на родилната терминологија преку примери од македонскиот јазик споредбено со српскиот, бугарскиот и со рускиот јазик.

Добивањето потомство претставува значаен момент за секоја брачна двојка, за секое семејство. Желбата за обезбедување здрав пород се преточува и во повеќе свадбени обреди како на пр. Фрлањето житни зрна како симбол на плодноста, држењето машко дете (во skutот на невестата, во брачната соба) наречено мак. **пасторче, наковче машко дете шито јава на коњот врз ковчезиите со чеизои**, срп. **наконче, наколенче, коленчак, предконче, дете на skut, пасторче, понимало**, па тркалањето машко дете на постелата на младенците со желба за машки пород.

Бременоста е значаен период од животниот циклус на секоја жена, што го означува преминот на жената во нова статусна положба. Жената во ваква состојба се именува мак. **бремена, трудна, трудница, тегобна, товарена, тешка, полна, несама, на друг ред, затворена, детина и корабница**, срп. **трудна, трудница, тешка, самодруга, нетиња, носења, тегобна, бремена, бременита, обременењена, гломазна, подувена, у другом стању**, буг. **трудна, тежка, тварена, бременна, непразна, дебела, заходница**, рус. **Бременная**. Сп. и мак. **бременост, трудност**, срп. **трудноћа**, буг. **бременност**, рус. **беременность**.

Во минатото бракот без деца се сметал за божја казна или последица на магија, клетва и сл., а неплодната жена се нарекува мак. **бездетка, безродница, неплодна, неротка, нечедна, јаловица, јалова, штира, штирка, штираклица, штираквица**, срп. **неротка, нероткиња, бездетка, бездетница, јаловица**, буг. **ялова, яловица, бездетна, ширица, сирица**, рус. **бездетная, бесплодная**.

Според народното верување, бремената жена била изложена на негативни, опасни дејства и од *најприродниите сили*, па во врска со тоа се активирале голем број прописи со кои се настојувало бремената жена делумно или целосно да се одвои и да се заштити од изворите на *нечистиото* и *опасноото* (Неделков, 2005).

Чинот на раѓањето се смета за најкритичниот момент во обредната структура раѓање и затоа е проследен со низа обредно-магиски дејства за да се обезбеди полесно породување на родилката, за која се употребуваат називите мак. **родилка, породилка, родиља, родиљка, породилка, ле(в)уса, леунка, повијалица, повијалка**, срп. **родиља, родуља, родилица, породилка, породница, пороѓеница, леунка, леуса**, буг. **родуля, родилка, родителка, родиљница, рожделица, леуса, лаусница, лехуса**, рус.

родилка, родиха, рожанка, роженица. Покрај бројните словенски образувања со корен **род-**, на Балканот е широко прифатена заемката од грчкиот јазик $\lambda\epsilon\chi\omicron\upsilon\alpha\sigma\alpha$.

При чинот на раѓање учествувала некоја постара и искусна жена, позната како **баба, бабица, селска бабица**, срп. **бабица**, буг. **баба, селска баба**, рус. **повитуха, бабка, бабушка, бабница**, којашто ја сечела **папочната врвца, папоче**² срп. **пупћана врпка**, буг. **пъпна врв**, рус. **пуповина** на што се должат називите срп. **пупчаница, пупкореза, пупкорезница, пупчана баба**, рус. **пупорезка, пупова баба** и којашто го повива новороденото па оттаму се нарекува рус. **повивальная бабка, бабка-повивалька**. Особено жената којашто првпат раѓа – **првородилка, првостинка, првоштенка, прворотка** бабицата ја **баби, бабува**, срп. **бабити**, буг. **бабя, бабува**, рус. **бабить, бабкать, бабчить, бабничать**. **Постелката**, којашто се именува со **постелица, лежиште, послезина, кошулче** срп. **постељица**, буг. **последък, пометина, послеп, послед, постелек, постелник, бабино дете**, рус. **послед** требало да се закопа на некој благословен и чист дел во земјата или под некое младо и родно дрво.

Преку традиционалниот обред **тиганици, мекици, лангиди** се изразува прифаќањето на детето во семејната заедница, истиот или следниот ден се покануваат на тиганици блиски роднини и пријатели, со што се објавува веста за новиот член во заедницата.

Обредниот леб подготвен на третиот ден по породувањето се нарекува **Богородичник, Богородник, Богородичина погача во чест** на св. *Богородица*, **Богородичина пита**, срп. **повојница, кравај**, буг. **първата пита, богородична (бърза) пита, богородичен леб, богородично погаче/кулаче, големи богородична пита, родилна пита, повоец, повойница, понуда, молитви, лаусина питка**, а има и низа др. називи: **колак, пита, питка, малка пита, трите пити, пресенчана пита, питарки, големи понуди, малки пити, втора пита, гулемите пити, презденица, крџтилка**.

По раѓањето, новороденчето станува **цицалче, новороденче, поапче, пеленаче, повиваче, рулче**, срп. **сисаче, одојче**, буг. **рулче, пеленаче, повиваче, кърмаче**, рус. **молочник, подсосок, повитыш, кутыш**.

² Овој чин бил проследен со низа обредно-магиски дејства: пр. папокот на новороденчето, се врзува со црвен конец, од исечениот дел од папочната врвца се правела амајлија за заштита од незгоди.

Според народната традиција, новороденчето требало да го задои друга жена наречена **доилка, жена-доилка, дојачка, дојалица, дојница, доеница, дојариа, дојарика, дојарица, задојница, подојачка, помајка, раначка, мајка по млеко, цицарка, цицачка, бискалка, боскачка, цицарка**. Интересна е зборообразувачката варијантност **дојачка која дои тџуџо дејте, доилка која дои свое дејте**. Сп. и **раначка доилка, раначе дејте доено од друџа мајка**.

Таа станувала **мајка по млеко** за новороденчето, додека новороденчето и децата на доилката станувале мак. **браќа по млеко, побратими и сестри по млеко, посестрими**, срп. **једнодојчад, браќа/сестре по млеку, мали брат/сестра, побратими, полубрат/полусестра, буг. млечни братя, побратим, посестрима**. Сп. срп. **сродство по млеку, буг. побратимство по млеку, рус. молочное родство**.

По третиот ден се случува *задојувањеџо од мајкаџа*, новороденчето го задојувала неговата мајка, а на *џреџаџа вечер* се вршело *обредно залулување*³ на новороденчето во близина на домашното огниште – новороденчето го облекувале во *нова облека*⁴ и го залулувале во **татковата кошула (бела, старинска)** за да биде како него, *обредно миене на леункаџа и леунчеџо*, се спремала *обредна вечера* и се месел *обреден леб*.

Според народното верување, на третата вечер доаѓале **три наречници, суѓеници** за да ја одредат судбината на детето срп. **суѓенице, судбенице, судија, пресудњаче, уриснице, ороџаце, урочњаци, роѓенице, среќоделе, Богови дуришњаци, буг. орисници**.

До четириесеттиот ден, леунката и новороденчето се наоѓале во една парцијална изолација, сместени во посебен обреден простор, надвор од очите на јавноста и целосно заштитени од каков

³ Познат е обичајот најпрво во лулката да седне машко дете за да биде машко и идното дете.

⁴ **пелена, пелени (пеленка)** срп. **пелене**, буг. **пелена**, рус. **пелџнка**. Називот **пелена** зафаќа голем ареал, се употребува паралелно со **постилци** и **постилок** со семантичка дистинкција: **пелени надворешни, џошироки, џоѓолеми, за завивање, постилци внатрешни, долни, се сџавааџ џод џелениџте или се џостџлааџ**. За *внатрешни џелени* се среќаваат и лексемите: **престилки, кулупани**. **Пелените, постулиците** со кои се повива детето или неговата облека што се сушат надвор мора да се соберат пред зајдисонце.

било допир со носителите на нечистото и опасното **мрак, нави**⁵, **навјаци** буг. **нави, навјии, лаусници, свирци**, срп. **некрштенци, навије, ћуди, самовиле**, како и **уроци, очи**, срп. **уроци**, буг. **уроци, зароци, зарек**, рус. **урок, уроки, сглаз**, односно **зли очи, урокливи очи** срп. **урокуљиве очи, неваљашне очи, лоше очи, зле очи, уроци**, буг. **лоши очи, зли очи, силни очи, остри очи, лош поглед, змийски очи**. Се смета дека силното верување во моќта на злите/лошите очи било поприсутно меѓу муслиманското население на Балканот, па тоа влијаело и на позасиленото верување во лошите очи и меѓу христијанското балканско население (Ђорђевиќ, 1938, Пиличкова, 1984 :172).

Заштита од уроци се бара во амајлии, магични зборови, со изговарање погрдни зборови за она што е убаво, со облекување на дел од облеката наопаку⁶, со мачкање на некој откриен дел од телото со јаглен или пепел, а урочените се лечат со магични зборови при што се користат и различни камчиња, жарчиња, јаглен, но и разни билки. Меѓу општо употребуваните превентивни средства од дејството на злите очи се смета лукот⁷. Како превентивно средство против урокот кај муслиманското, турско население на Балканот обично се употребувале сина монистра, коска и кожа од змија, шупливи камчиња и сл.⁸

Превентивно-заштитните обредните дејства биле различни. Во овој период (до четириесеттиот ден по раѓањето) родилката се нарекува **еврејка, глотна, нечиста**. Значителен е бројот на називите за *некрсѝено, немиросано деѝе*. Разгледувајќи ги именувањата на *некрсѝено деѝе* во македонските дијалекти, Коробар-Белчева

⁵ Верувањето во демонските суштества, навите било карактеристично и за Словените, но и за несловенските народи на Балканот, а името нави е познато кај Јужните Словени и е во врска со смртта – означува покојник или демон на смртта. Постоел голем страв од навите, чии закани се поврзуваат со родилките и со нивните новороденчиња. Според верувањето **навите** се претставени како жени, коишто главно сакаат да наштетат преку болест.

⁶ Превртената облека кај јужнословенските народи се користи како магиски чин за заштита од уроци.

⁷ Иако важноста на лукот во одбрана од магијата е универзално, сепак се здобил со особено значење како заштитно средство против урок или зли очи.

⁸ Нашите предци го користеле црвениот конец како најчеста заштитна мерка, преку врзување. На пр. бремениите носат црвен конец врзан на прст при излегување навечер од дома, црвениот конец се става на прагот на домот во кој има леунка, папокот на новороденчето, се врзува со црвен конец. Баењето со сол и со гаснење жарчиња широко се применува и кај Македонците и кај другите националности на нашиве простори, на пр. за лекување од уроци.

(2001: 174–180) посочува 25 дијалектни апелативи, од кои 16 се синоними, а 9 се само фонетски или морфолошки разновидности: **бубера, гољче, еврш, кежо, крже, леонче, пижа, пижанче, повивче, пуже** (пужа, пужо), **пурде, пуша, рулче** (рулек), **кендо, чорка, чуна, шуле** (шуљко)⁹.

До четириесеттиот ден родилката и новороденчето се наоѓаат во една нова статусна положба дефинирана и со нов термилошки код. Воведувањето од статусот **леунка - леунче, родилниче** во статусот **мајка – дете, младенче, мало дете** подразбира активирање на цел систем обредно-магиски и религиски дејства *ѝрвоѝо каѝење/бањање чин на прочистување*¹⁰ при кој во водата, за првото капење се фрлало сребрена пара, за детето да биде здраво и чисто, *малаѝа молиѝва, задојувањеѝо* на новороденчето, *одредувањеѝо на живоѝниѝе каракѝерисѝиѝи, ѝвојниѝаѝа, ѝолемаѝа молиѝва*, односно *криѝевкаѝа*.

Малата молитва буг. **малка молитва** е црковен обред за прочистување на родилката и на новороденчето со *освеѝена вода*. По раѓањето на детето, некој од домашните одел во црквата за да земе молитва за леунката (шише со крстена вода, ливче со напишана молитва и гранче босилек)¹¹. Од таа т.н. **молитвена вода, светена вода, молитва, мала молитва** се става по една чашка во водата наменета за капење на новороденчето.

⁹ Преовладуваат именувањата со словенско потекло (*ѝољче, крже, ѝовиваче, рулче*, и др.). Се среќаваат и примери од други јазици (**бубера, шуле** од ароманскиот, **леонче** и **еврш** од грчкиот, **пуже** од латинскиот, **пуша, чорка** од турскиот). Повеќето од овие лексеми се со негативна конотација (*валкан, ѝовар, ѝавол* и сл.). Најверојатно се работи за профилакса. т.е. за заштитна функција, но можно е и поврзувањето на овој период од животот на детето со периодот на некрстените денови на Исус Христос (оние 12 дена, од Божиќ до Богојавление, т.е. Водици) лош, тежок, период со многу забрани и табуа. Се верувало дека со крштевањето детето се прочистува, се просветлува, се заштитува, а ако не биде крстено ќе стане демонско суштество т.н. **навјак, навјаче** (Коробар-Белчева, 2001: 178).

¹⁰ Магиските активности што се практикувале при обредното капење ја зголемуваат улога на овој обреден чин. За таа цел, на пр. во коритото во кое се капело новороденчето се ставале разни обредни предмети: *јајце, сол, зелено дрвце, колче, монѝа, ѝрсѝен, чешел, клуч, жиѝни ѝлодови* и др.

¹¹ Молитвата се носела во шише, кое задолжително се затворало со босилек. До четириесеттиот ден, од молитвата се сипувало во водата за капење на новороденчето, а родилката пиела од неа и се попрскувала по градите за да го одржи обредно чисто своето млеко. По истекот на овој период, остатокот од молитвата се истурал во проточна вода.

Обредот **повојница, бабиње, виѓе, виѓавке, мало виѓе и големо виѓе** е јасно изразено симболично прифаќање на новороденчето од страна на заедницата. Жените **повојничарки, виѓавки**, срп. **кравајарке, кравајке, туртарке, бабињаре** буг. **погачарки** доаѓаат на повојница кај новороденчето (**повојниче, повојче, пеленаче**) до четириесеттиот ден, обично се оди претпладне, додека денот напредува за детето да напредува и да биде здраво. На **бабиње** жените како **дарови** носеле за родилката: погача, пита, тиганици, за детето: метална (сребрена) паричка (за здравје и среќа), капче, чорапчиња и сл. На **мало виѓе** се носеле: тиганици, пченкарно лепче, пелена или кошулче, а на **големо виѓе** погача, мазник, волнени чорапчиња, капче и др. И Бугарите носат **погача, блага погача, погачка, а голема повойница, голема погача** е гозбата на 40-иот ден (наспроти **мал(к)а повойница, повойница** по раѓањето). Со **виѓе** се оди на неделата или на две недели по раѓањето на детето. Кај Србите ги бележиме називите **мале бабине, мале понуде, повојница** во текот на првата седмица (доаѓаат само жени), додека по крштевањето, по 40-тиот ден **велике бабине** или **мушке бабине** (затоа што доаѓаат и мажи).

Меѓу обичаите поврзани со раѓањето на децата посебно се интересни обичаите со **сретен кум, кум од неволја**. Овие обичаи се изведуваат кога децата **не траат, не виреат**, односно кога во семејството се умрени повеќе деца. Тогаш дотогашниот кум се откажува и кум станува лицето што прво ќе се сретне кога детето го носат на крштевање. Затоа ваквиот кум се вика **сретен кум**. Сп. срп. **случајно кумство, кумство од невоље, кумство на срећу** или **кумство на раскрсници**.

Крштемката¹², **крштевање, детокрст, крстење** срп. **Крштење**, буг. **кръщене**, рус. **крестины** – може да биде на 7, на 9 дена, на шест недели, на два месеца итн. Може да се врши во четврток, петок или недела и е црковен обред со кој новороденчето се воведува во кругот на верската заедница. **Кумот, нункото и кумата, кумица, нунка** буг. **кум и кумица**, рус. **кум, крѣстный отец, кума, крѣстная мать** како духовни родители, претставуваат нераскинлив дел од најзначајните моменти од животот на новороденчето. По крштевањето, **крстеничето** буг. **кръщеник**, рус.

¹² Во Тетовско по крштемката во домот на таткото се поканувале само најблиските роднини на **мала** крштемка и биле пречекувани со леб, сол и кромид за мајката да има млеко, а непосредно по малата крштемка се правела и т.н. голема крштемка за сите роднини и пријатели.

крестник, крѣстный сын, крѣстная дочь добивало свое сопствено име¹³ од кумот преку обредот **куме кажи име**, срп. **казивање имена**, буг. **казване името**, рус. **сообщение крестильного имени**. Во црквата кумот го зема бебето на платно, а по крштевањето кумата го облекува во облеката што таа му ја дарува¹⁴. **Првата кошула** рус. **рубашка** што секое новороденче ја добивало од кумот имала заштитна моќ од болести. Кумот *й̀рви́аиѝ го й̀ркалал гейейѝо* на масата на која се наоѓале остатоките од храната и тогаш за *й̀рви́аиѝ го заранувал* новороденчето. Присутните на овој чин давале пари за детето да биде **среќно, берикѣтлија**.

Големата молитва го има истото значење за леунката како крштевката за новороденчето. Имено, на 40-тиот ден леунката се капела, облекувала чиста облека и заедно со бабата и со детето одела в црква на голема молитва. Со *обреднаѝа й̀осеѝа на роднини й̀о го́лемаѝа молиѝва* при враќањето од црква се потврдува прифаќањето на родилката и на новороденчето во нивниот нов статус. Така, на пр. по враќањето од црква, мајката со детето требало најпрвин да посети некоја друга куќа. Домаќините на таа куќа го дарувале бебето со *шеќер, брашно и со јајце: шеќер* – за детето да било благо, *брашно* – за детето да било сито и *јајце* за детето да имало чисти пелени. Сп. и срп. **четрдесетнице**, буг. **сарандисване, чиста, голяма молитва, благуслов, кадене**, рус. **чистая молитва**.

Обредот *й̀рво й̀оѝсѝрижување на бебейѝо*, мак. **застриг, стриг, срижење, прво стрижење**, земање коса на детето што го изведува кумот ритуално претставува благослов и заштита предадена од кумот. Сп. срп. **шишање, стрижење, стриг, стрижба**, буг. **стриг, стрижба, застригуване**, рус. **стрижка, стрижки, застрижки, пострижки, постриги, первая стрижка волос**. Сп. и срп. **шишано кумство, шишани кум(а)**, рус. **стрижены кум**. Овој

¹³ Името на детето го дава кумот, обично по баба и по дедо, а честопати и според верските празници, сведните – ако е родено пред Велигден – *Велика, Велко*, околу Митровден – *Миѝре, Миѝра, Димѝрија*, околу Спасовден – *Сѝасо, Сѝаса, Сѝаска* и др. Ако се раѓаат само женски обичај со магиско-имитативен карактер е детето да се крсти *Менка* за да се смени полот на следното дете. Во случај кога **не траат, не се држат децата** се крстеле *Трајан/Трајанка* за да трае, *Сѝојан/Сѝојанка* за да стои, *Живко/Живка* за да биде жив.

Во Тетовско се разликува **молитвено** име, кажано од свештеникот според најблискиот верски празник (до денот на раѓањето), а потоа и конечно име дадено од кумот и тоа наследно (по дедото или бабата по таткова линија) или друго.

¹⁴ Кумот и го предава на мајката/свекрвата новокрстеното крстениче со зборовите *Еврејче ми го даде, христијанче ѝѝи го враќаме*.

обред опфаќа магиски дејства со истрижаната коса, преоблекување на детето во нова облека, гозба и дарување, благослови, претскажување на иднината и сл.

Особеното значење на периодот до навршувањето на првата година може да се поврзе со сите традиционални обреди, коишто се изведувале до тој период, а на кои заедницата им посветувала големо внимание и кои јавно го потврдувале постепениот влез на детето во световната заедница, пр. првото запче **прво запче**¹⁵ срп. **први зуб**, буг. **първото зъбче**, рус. **появление первых зубов** и особено проодувањето што е проследено со обред реализиран со месење на погачата **постапалка**, **престапалка**, **проодниче** во форма на стапало што се дава кога детето ќе прооди, срп. **поступаоница**, **поступача**, буг. **престапулка**, **прощапалник**, **прощъпалник**, **прощепалка**, **прощъпна пита**, **престъпница**, **пита пристопалник** е само јужнословенски обред.

Ќе ги споменеме и називите за *првоиото дејје во семејсвиото*: **првенец**, **првенче**, **првородено** *првородено дејје*, срп. **првенац**, буг. **първак**, **первачок**, **первок**, **первочник**, **първенче**, рус. **первенец**, **первец**, **первак**, **первок**, **первончик**, **ребенок первый**, за *последноиото дејје во семејсвиото*: **сугаре**, **истресок**, **најсетно**, **дородок**, **изродок** *последно дејје* (сп. **дородена**, **одродена**, **изродена жена** *жена којашито не раѓа веќе*), а честопати се употребуваат и називите **галениче**, **милениче**. срп. **мезимац**, **мезимица** буг. **мезинче**, **мезинец**, **мизул**, **мизиня** рус. **ребенок последний**, **најденче** *најдено дејје*, *дејје на кое не му се знаат родителите*, рус. **найдак**, **найдена**, **находка**.

Во народната култура вонбрачното дете мак. **копиле** *вонбрачно дејје*, буг. **копеле**, **копальче**, **шумник**, **шумек**, **лефтерче**, рус. **внебрачный ребенок**, диј. **бастрок**, **бастрык** заради своето потекло се сметало за маргинално суштество. Терминологијата која се однесува на вонбрачното дете често е паралелна со терминологијата со која се именува девојка-мајка на пр.: **копиле** – **копиларка**. Сп. мак. **копилка**, **копиларка**, срп. **копилуша**, буг. **копилана**, **копиларка**, **копилуша**, **набидена мома**, **лефтерка**, **сјургун**.

Се верува дека децата родени со белег, нишан на лицето или друг дел на телото ќе бидат среќни. Сп. мак. **нишан**, рус. **родимое пятно** **знатъба**, **знамя**, мак., срп., буг. **нишан**, **белег**

¹⁵ Лицето што прво ќе го види првото запче на бебето треба да му даде ориз и метална паричка за забите да му бидат бели и цврсти како железо.

Несомнен е словенскиот карактер на традиционалната македонска култура, којашто е блиска со културата на другите словенски и балкански народи, па поради тоа можеме да говориме и за словенска и за балканска култура. Словенскиот карактер на македонската духовна култура се одразува и во терминологијата којашто во основата е словенска. Во определени историски и социјални услови се пројавуваат и низа разновидности со установена територијална распространетост, а на тоа се должи и застапеноста на заемките пр. од грчко потекло **леуса**. Терминолошката разновидност, сведочи за улогата на различните мотивациски односи при појавата на термините, а зборообразувачката варијантност за богатите изразни можности на јазикот.

Литература:

- Атанасовска, В. 1991: Обичаи и верувања во Титовелешко за обезбедување пород и заштита на новороденчето и на родилката од лоши сили, *Македонски фолклор*, XXIV/48, Скопје, 211–217.
- Домазетовски, П. 1991: Обичаите и обредите поврзани со раѓањето на детето во Дримкол, Струшко, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје.
- Јаќоски, В. 1972: Свадбените обичаи за машки пород во Дебарско поле. *Македонски фолклор*, V/9-10, Скопје, 89–94.
- Китевски, М. 1982: Обичаи и верувања од Дебарца (Охридско) поврзани со раѓањето на децата, *Македонски фолклор*, год. XV, бр. 29-30, Скопје 1982, 125–140.
- Коробар-Белчева, М. 2001: Пурде, крже, рулче и други синоними во македонската дијалектна лексика, *Македонскаџа лексикологија и лексикографија*, Јазикот наш денешен кн. 6, Скопје, 174–180.
- Лиманоски, Н. 1991: Обичаите кај Македонците муслимани поврзани со раѓањето на детето, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје 1991, 161–174.
- Малинов, З. 2009: *Еџнолошка монографија на Зрново (Драмско) Еџејска Македонија*, Камелеон, Скопје.
- Младеновски, С. 1974: Белешки за првата брачна вечер кај Македонците, *Македонски фолклор*, год. 7, бр. 14, 239–249.
- Наумова, М. 1996: Обичаи околу раѓање, свадба и умирачка, *Еџнолоџија на Македониџиџе*, Скопје, 203–215.
- Неделков, Јб. 2005: Обредната структура раѓање кај Македонците во Тиквеш, *ЕџноАнџројоЗум*, бр. 5, Скопје 2005, www.iea.pmf.ukim.edu.mk

- Никодиноски, Т. 1991: Обичаите и обредите поврзани со раѓањето на детето во Дебарца-Охридско, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје, 181–191.
- Новевска, З. 1993: За некои обичаи и верувања сврзани со раѓањето и облеката на новороденчињата, *Македонски фолклор*, год. XXVI, бр. 51, Скопје 1993, 101–105.
- Петреска, В. 2000: Семејниот обреден комплекс во Куманово и Кумановско, *Фолклорот во Куманово и Кумановско*, Куманово.
- Пиличкова, С. 1984: За некои болести и верувања за нив одразени во турските народни приказни од СР Македонија, *Македонски фолклор*, год. XVII, бр. 33, Скопје, 169–173.
- Плотникова, А. А. 2009: *Материјали за етнолингвистическо го изученија балканославјанско го ареала*, РАН, Институт славјановеденија, Москва.
- Светиева, А. 1991: *Обичаи околу бременоста и раѓањето во село Фурка (Дојранско)*, Македонски фолклор, год. XXIV, бр. 48, Скопје 1991, 235–247.
- Ђорђевиќ Т.Р., 1938: *Зле очи у веровању Јужних Словена*, Српски етнографски зборник, III, Београд.

Abstract

Subject of our interest is the lexis related to the ritual structure of birth, i.e. the lexis concerning the pregnancy, birth and post-birth rituals. The respect shown for the traditional birth customs and rituals reflects the life and the spirit of every nation, which can also be confirmed through the ritual lexis in the Macedonian and Russian language. The Slavic character of the traditional Macedonian culture is doubtless. The Macedonian culture is close to the culture of other Slavic and Balkan nations, so we can also refer to the Slavic and Balkan culture.

In certain historical and social conditions, lot of varieties can occur within typical territorial distribution, so the lexical fund from the birth ritual area can also suffer changes, as well as implementation or rejection of certain lexical units. The terminological variety witnesses the rich linguistic expression capacities and the role of the various motivation relations in the forming of terminology.

Юлия Александровна МАРЕЕВА

Московский государственный университет

**РУССКИЕ НАРЕЧИЯ КАК КАТЕГОРИАЛЬНЫЙ
КЛАСС СЛОВ В ЗЕРКАЛЕ МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА
(К ВОПРОСУ О СОСТАВЛЕНИИ
ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СЛОВАРЯ НАРЕЧИЙ)**

Перспективной целью лингвистического исследования зачастую является создание либо грамматики, либо словаря языка. Однако уже давно назрела необходимость создания таких лексикографических изданий, которые синтезировали бы грамматику и лексику языка, становясь продуктом грамматической лексикографии. Одним из них мог бы стать так называемый функциональный словарь, предназначенный для практического использования в процессе преподавания и изучения языка и характеризующий функционирование словоформ в речи. Такой словарь должен быть основан на функционально-коммуникативной лингводидактической модели языка. Слова в нём будут объединяться на основе как смысловой близости, так и формального единства (т.е. их категориальной принадлежности). Отсутствие системного грамматико-лексикографического описания некоторых как самостоятельных, так и служебных категориальных классов слов делает насущным создание, в частности, функционального словаря русских наречий. Он мог бы включать несколько выпусков, посвящённых темпоральным, локативным, каузальным и другим группам наречий [Панков: 388].

В рамках предыдущих исследований нами проводился сопоставительный анализ русских темпоральных наречий и их коррелятов в новогреческом языке. Ведь говоря о месте категории наречной темпоральности в русском языке, важно учитывать и сопоставительный материал, то специфическое, уникальное и общее, универсальное, что характерно для русских темпоральных

наречий и их иноязычных коррелятов. Результаты сопоставительно-типологического исследования наречий могут оказаться полезными не только в теоретическом, но и в прагматическом плане, в частности для практики преподавания языков – как для русских, изучающих иностранный язык, так и для иностранцев, чтобы предупредить или корректно исправить их возможные ошибки. Также подобная информация бесценна при создании функционального словаря русских наречий. В перспективе мы планируем включить результаты наших исследований в словарные статьи, посвящённые темпоральным наречиям.

Мы проанализировали несколько синонимико-вариативных рядов русских наречий, а результаты проведённого анализа представили в виде словарных статей, в которых были учтены следующие параметры: семантика (наличие лексико-семантических вариантов и оценочность), сочетаемость, коммуникативная роль и стилистическая отмеченность или неотмеченность рассматриваемых лексем. Нас интересует специфика речевого функционирования наречий, лексико-грамматические группы наречий, их сочетаемость и правила выбора с учётом ситуации и контекста, а также вскрытие признаков, релевантных для употребления этих слов в речи.

В лингвистической литературе признается, что наречия, обладая морфологической общностью, объединяют группы слов с очень разными семантическими и синтаксическими свойствами. Тем важнее в функциональном словаре, в частности, адресованном и нерусским учащимся, опираясь на ранее полученные характеристики наречий, зафиксированные в классических академических работах по русской грамматике, показать закономерности употребления наречий на функциональной основе, с одновременным учетом их морфологических, синтаксических и семантических признаков [Рожкова: 55]. В связи с тем, что категориальный класс наречий многообразен и не обладает достаточной однородностью со стороны формального устройства, а также в отношении норм сочетаемости, практическое употребление наречий иностранными учащимися значительно затруднено. В системе категориальных значений русских наречий темпоральные и локативные лексемы занимают лидирующее положение по частотности употребления как в устной, так и в письменной речи, с одной стороны, и по количеству допускаемых иностранцами ошибок – с другой. Так называемый отрицательный материал фиксирует эти трудности: прежде всего при разграничении структурно-семантических групп

наречий (*впереди - вперёд, справа - направо, дома - домой, трое - втроем*). Во многих языках (в том числе и в македонском) для подобных пар наречий существует только одна лексема или же нет строгой дистрибуции для обозначения локализации предмета в пространстве и направления движения (в македонском языке - *најпред*, возможно двоякое употребление *сврѝти лево / десно* и *сврѝти налево / надесно*). Кроме того, трудности есть и в усвоении норм сочетаемости (сравните: *очень устал* и частотная ошибка: **очень работал*), а также в употреблении разных подгрупп словообразовательных моделей (наречия на *-о / -е*: *тепло, искренне*; другие словообразовательные подгруппы как *по-старому*, наречия на *-ски*: *исторически*). Результаты активных поисков семантического и синтаксического единства внутри разных подсистем наречного класса слов и анализ конкретного языкового материала существенны для создания функционального словаря русских наречий.

Нами подробно были рассмотрены русские наречия функционально-семантического поля времени. Всё множество темпоральных наречий может быть разделено на две большие группы: ТН, выражающие безотносительное время (например, *долго сѝал* – характеристика временной протяжённости действия безотносительно к темпоральному ориентиру), и ТН, выражающие относительное время (например, *вчера спал* – темпорализация действия относительно темпорального ориентира – момента речи). Аной Неверовой-Христовой в статье «Изразување на темпоралноста во рускиот, белорускиот и во македонскиот јазик» были проанализированы наречия, обозначающие временные отрезки в рамках суток и года. Они разделены на две большие группы в соответствии с приведённой выше классификацией: наречия, характеризующие данный временной отрезок циклично, безотносительно к темпоральному ориентиру (*денье - ноќе, летије - зиме*), и наречия, обозначающие отрезки линейного времени относительно темпорального ориентира - момента речи (*завчера, вчера, денес, ујтре, ујтрегенѝа*). Мы применили систему значений русских темпоральных наречий к их македонским коррелятам. В большинстве случаев можно провести параллель между русскими и македонскими наречиями. Однако на основе сопоставления были обнаружены зоны сближения и расхождения между ними.

Соотнесенность русских и македонских наречий в целом условно можно свести к двум основным типам: соответствия и несоответствия. Соответствие означает, что для русского наречия существует эквивалент в македонском. Несоответствия же могут быть двух типов: 1) русскому наречию соответствует другая часть речи в македонском языке; или 2) македонскому наречию соответствует другая часть речи в русском языке.

1. В русском языке нет специальных лексем для выражения следующих временных значений: *в этом году, в прошлом году, в позапрошлом году, сегодня вечером, вчера вечером*. В то время как в македонском языке для их обозначения существуют отдельные наречия: *џодинава – в этом году, лани – в прошлом году, ѓрекрани, оломлани – в позапрошлом году, вечерва – сегодня вечером, вчеравечер, синока, сношџи – вчера вечером, уџревечер – завтра вечером, ѓриквечер – ближе к вечеру*. Важную роль при образовании десубстантивных адverbативов в македонском языке играет постпозитивный артикль (*вечерва, зимава*).

2. В ряду македонских наречий *џошџоа, џонаџаму, џосле, џоџосле, џодоџна, џонаџака, доџрва* особое место занимает последнее. *Доџрва* не имеет точного эквивалента в русском языке, а в македонском закреплено за контекстом будущего времени (*Доџрва доаџа џешкоџо*).

3. На разных участках системы в различных синонимико-вариативных рядах наречий система одного языка может оказаться богаче системы другого. К примеру, в русском языке оказалось больше слов, имеющих семантику *давно* и *долго*: *давно-давно, давным-давно, продолжительно, длительно, подолгу*. В македонском этот список более краткий.

4. В литературном русском языке нет эквивалентов для македонских наречий *неќни* и *џреѓе(ска)*.

5. Следующее несоответствие касается наречия *часто*, которое в русском языке совмещает в себе значения временной и пространственной локализации. Например: *В театр мы ходим часто* (реализуется временное значение). *Деревья в саду посажены часто* (пространственное). В македонском языке эти значения разведены, и в приведенных выше примерах будут употреблены разные лексемы: *чесџо* и *џусџо*. *Ние чесџо одиме на џеаџар. Дреџаџа во џаркоџ се засаѓени џусџо (близу еѓно до друкџо)*.

С точки зрения их словообразовательной структуры и в русском, и в македонском языке наречия могут быть разделены на первичные (непроизводные на синхронном уровне, в обоих языках этот класс представлен небольшим количеством наречий) и вторичные (производные). В русском языке было выделено 18 морфосинтаксических типов адвербиальных лексем (десубстантивные, деадъективные, декомпаративные и др.), каждый из которых включает несколько реализаций. В македонском языке много наречий, представляющих собой застывшие падежные формы существительных с предлогами и без них. В обоих языках наиболее продуктивной моделью образования наречий является Adj (прилагательное) + суффикс *o* (например, *гол̄о*). Эта форма всегда является омонимичной форме среднего рода прилагательных в македонском (*убаво време - убаво ӣра*) и форме среднего рода кратких прилагательных в русском. Попытка классификации структурных типов македонских адвербиальных выражений представлена в статье Никодиновской Р. «Адвербијални фраземи во италијанскиот и во македонскиот јазик».

Среди морфосинтаксических типов наречий есть большая группа синтетических полилексемных адвербатов, в числе которых важное место занимают редупликаты. Некоторые модели редупликации, свойственные русским наречиям, характерны и для македонского языка: это субстантивно-субстантивный, адвербиально-адвербиальный и др. типы. Как и в русском языке, редупликация по модели Adv_{temp} + Adv_{temp} продуктивна в основном в сфере оценочных наречий, обозначающих признак, способный проявляться в большей или меньшей степени. Редупликат при этом выражает высокую степень проявления признака: русским редупликатам *медленно-медленно, быстро-быстро* соответствуют македонские *лека-йолека, бр̄о-бр̄о*. При этом в редуплицированном наречии две части могут быть абсолютно одинаковыми или модифицированными (*з̄ора-з̄ора, одвреме навреме, и (го) ген-генес(ка), генес(ка) за генес(ка)*). В отношении семантики основное значение редупликанта может только усиливаться, при этом подчёркивается более высокая интенсивность проявления признака, или полностью изменяться как в наречии *з̄ора-з̄ора - ӣ.е. йоврино* (поверхностно). Интересно явление антонимической редупликации (рус. *туда-сюда, вверх-вниз*, макед. *гореголу, генес-уйре, йраво-*

криво, овде-онде, налево-надесно, ваму-ѿаму). Деадвербиально-адвербиальный редупликат *ѿореголу* имеет значение, не совпадающее со значениями его частей: *ѿриблизийѿельно, около*.

В обоих языках для наречий характерна полифункциональность. Разные лексико-семантические варианты наречных лексем могут выступать как представители разных категориальных классов слов, т.е. как разные части речи, зачастую это предлоги, союзы, частицы. Не случайно Блаже Конески в «Грамматике македонского языка» называет наречия перекрёстком самостоятельных и служебных слов. Как правило, сходные наречия в русском и македонском в контекстуальной парадигме функционируют по-разному. К примеру, наречие *брзо* (рус. *быстро*) в македонском приобретает значение *недавно, ѿолько чѿо* в сочетании с наречием *сеѿа* (*Сеѿа брзо ѿи ѿоложи сѿѿе исѿийѿи*). В этом значении синонимичным ему выступает наречие *скоро* (*Јас сеѿа скоро ја ѿрочѿѿав оваа книѿа*).

Что касается синтаксических позиций наречий в двух языках, то в македонском наблюдается гораздо большая возможность сочетания наречий с предлогами по сравнению с русским. Например, *до лани, до неќни, до вчера, од ѿорано*.

В связи с этим также возникает проблема разграничения наречий и ненаречий, слитного, дефисного и раздельного написания наречий, правила орфографии не достаточно логичны и унифицированы ни в русском, ни в македонском. Как известно, вопрос о правописании наречий не имеет окончательного, теоретически обоснованного решения. Это во многом обусловлено сложностью вопроса об отделении наречий от других частей речи, с которой сталкиваются составители отечественных и зарубежных грамматик.

Основной нашей задачей на данном этапе работы стало выделение атрибуции наречий с целью их лексикографического описания в функционально-коммуникативном аспекте и непосредственно построение самой словарной статьи лексемы для функционального словаря русских наречий (в дипломной работе это было сделано на материале лексем *давно* и *долго*). Были выделены основные параметры анализа наречий: 1) этимология, соотносённость с другими категориальными классами слов; 2) семантика; 3) сочетаемость, синтаксические позиции словоформ; 4) коммуникативный статус словоформ; 5) стилистическая отмеченность; 6) сопоставление с другими языками. В частности, при

сопоставлении с новогреческим и македонским языками было выявлено, что для передачи значения, свойственного русскому наречию *давно* (выражающему инклюзивное предшествование времени действия по отношению к моменту речи: в течение длительного промежутка времени, с давних пор, вплоть до настоящего времени), в этих языках используются различные морфологические и лексические средства, в том числе формы глагольного времени, существительные, а также особые конструкции, в семантике которых присутствует указание на продолжительность действия и на связь с настоящим моментом. Например: *Ребёнок давно не спит. - Дейейшо долго време нема сйено.*

Таким образом, практика преподавания РКИ показывает необходимость создания функциональных словарей. Функциональный словарь является экспериментальным. Цели и задачи словаря, объект и способ подачи материала могут быть полезны не только для лексикографии, но и для составления грамматики наречия и в целом для преподавания русского языка как иностранного. А результаты сопоставительных исследований играют в этом не последнюю роль. Это были первые общие наблюдения над категориальным классом наречий в двух языках. Предмет дальнейшего рассмотрения – углубление изучения на формальном и семантическом уровнях разных групп наречий в целях их адекватного лексикографического описания.

Литература:

- Всеволодова М.В.* Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: фрагмент прикладной (педагогической) модели языка. М., 2000.
- Конески Б.* Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје, 2004.
- Неверова-Христџова А.* Изразување на темпоралноста во рускиот, белорускиот и во македонскиот јазик (врз материјалот на прилозите).
- Николиновска Р.* Адвербијални фраземи во италијанскиот и во македонскиот јазик // XXXVII Научна конференција на меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 2011.
- Панков Ф.И.* Опыт функционально-коммуникативного анализа русского наречия. М., 2008.
- Рожкова Г.И.* «Русский язык в нерусской аудитории». М., 1986.
- Диџитален речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info/>)*

Abstract

The article is devoted to the semantic and structural characteristics of adverbs in Russian and Macedonian languages, peculiarities of their derivational paradigms and the processes of adverbialization in two languages at the synchronic stage.

**Михајло МАРКОВИЌ,
Соња НОВОТНИ**

Државен универзитет, Тешово

РЕДУКЦИЈА НА ЕРОВИТЕ ВО СЛЕПЧЕНСКИОТ ПАТЕРИК НАСПРЕМА РАЗВОЈОТ НА ЕРОВИТЕ ВО РАКОПИСИТЕ СО РУСКА РЕДАКЦИЈА

ВОВЕД

На губењето на еровите како процес кој предизвикал низа други промени, се задржуваат повеќе автори (Куљбакин 1930). Еровите се губеле полесно и порано таму каде што со нивното губење се добивале консонантски групи, веќе познати на словенскиот изговор, отколку таму каде што настанувале нови комбинации на консонанти (Конески 1986). Како во состојбата на старомакедонските текстови, така и во староруските, едно од основните обележја било губењето на еровите. Губењето на еровите во старорускиот јазик завршува со тоа што во современиот руски јазик ъ и ь престанале да постојат како самостојни фонеме. Треба да се има во предвид дека еровите не се однесувале исто во слаба и во силна позиција. Исто како и во македонскиот јазик, еровите во рускиот јазик во слаба позиција се редуцирале, а во силна позиција се вокализирале.

Губењето на еровите е карактеристичен процес за сите словени, но не се одвивал едновремено и давал различни резултати во словенските јазици. Во зависност од развојот на еровите, сите словенски јазици добиле свое јазично обележје преку кое подоцна станале препознатливи.

Губење на еровите во коренот на зборот во Слеченскиот патерик наоѓаме во следните коренски групи:

- **вѣд: вдовнице 31v/1, вдовѣствѣ 86/10, ѡвѣдѣ 74v/14** (во другите ракописи од северна Македонија: **вдовница Крат 76^v, вдовницамь Стан 82^v**), Слоеш имаме: **вдовѣмы 578** (само во овој пример е испуштен

ь, во другите случаи се чува: **ВЪДОВЦАМЪ 134/19, ВЪДОВА 344/10, 578, ВЪДОВЫЦАМЪ 580**) (Новотни 2003).

- **ВЪН:** **ДВНО 39/7, 167/1, 244/7, прѣдвнана 40/7, ДВНО 43/12, прѣславнаа 47/13, ЛНХОВНИЦЕ 55/2, прнставници 65/12, 65v/14, славно 66v/2, славноу 73/9, ревную 91/9, ревностню 91/9, ревнуюеть 91/12, 91/18, поревную 95v/8, вноутрь 110v/7, 245v/14, двнаа 117/2, 123v/11, 126/17, 128/3, вноутрьню 160v/6, внѣ 177/6, равноустно 201/10, равно 201/10, овномъ 110v/8, поревнованнѣ 228v/3, равноу 238/7, двнаата 243v/6.**

- **ВЪС:** **ВСЕ 2v/2, 12v/16, всн 7/5, всѣмъ 8/5, 21/1, всакомоу 8/6, всѣхъ 15/6, 15v/8, всачьскимъ 16v/1, вса 20/6, все 24/10, всемоу 27/15, всакого 28v/8, всѣмн 28v/12, всаждьше 34v/13, всачьскаа 34v/17, всоу 35v/18, 36/1, всемъ 40/4, всн 40/12, всен 41v/6, вседрьжителю 68v/17, вседрьжителн 66/1, всакы 118v/3, всакою 197/12, вскреенна 151/11.**

Во врска со воспоставувањето на изговорот на ерот во почетната група **ВЪС-** во српскословенскиот јазик, А. Младеновиќ (1986) претпоставува дека постоењето на графијата **вс-** е напоредно со графиите **вас-** и **вс-** во исти примери. Дел од горните примери го потврдуваат таквиот фонетизам и во Крп и пошироко во ракописите од северна Македонија, т.е. во северните говори, кои теренски не биле далеку од српските говори (графија **вас-** не сретнавме). Како резултат на отпаѓањето на еровите, настанале низа промени во консонантите и консонантските групи што се наоѓале до нив. Најкарактеристични се асимилациите (**гд**, **фторицеж**, **та** и сл.), упростување на консонантските групи (**прзникъ**, **прнча**) итн. (Десподова 1995).

- **ВЪТ:** **второмоу 118/5, вторн 123/5, второ 165/6, вторнѣ 183/9, вторые 201v/8, второю 214/15.**

- дѣв: два 6v/12, 21/4, 21v/12, 48/1, 216/4, дѣма 16/10, 56v/19, дѣѣ 21v/4, двонѣ 96v/19, ѣдва 126/7, 140v/6, 153/1, едва 139v/8, двою 150v/18, 166v/8, двою 165/4, дѣмахѣ 155v/3, двора 170/19, 170/20 дѣствуюци 181/19, дѣю 212/15, дѣжетъ 219/9, дворѣхѣ 235v/19.

- зѣв: зѣри 4v/5, 5v/2, зѣрема 6v/4, зѣрине 6v/14, зѣше 23v/15, зѣзамѣ 92v/16, зѣѣ 124/4, зѣсти 126/4, зѣти 129/13, зѣвшоу 170/5, зѣцани 188/16, зѣци 217/12, призѣти 4v/6, призѣваѣ 10/12, призѣва 13v/13, призѣвахѣ 162v/9.

- зѣл: жѣзлнема 6/6, жѣзлне 6/8, 6/15, зѣло 11/11, зѣѣ 13/4, зѣхѣтрѣство 13v/1, зѣбамѣ 16/7, зѣло 36/15, зѣломѣ 70/14, зѣодѣюль 2/20, зѣхѣтрѣца 11/11, зѣлѣ 15v/5, зѣлѣ 35/13, зѣлѣхѣ 102/20, зѣобѣ 206v/5, зѣославни 235/19, зѣодѣи 242/11.

- кѣт: кѣтоу 18v/11, кѣто 19v/8, 29/11, 29/14, ни кѣто 32/9, 38v/5, нѣ кѣто 32v/1, 34v/11.

- кѣн: кѣзѣ 3v/15, 4/5, кѣнигамѣ 10v/6, 27/8, кѣнезо 63v/20, кѣнезоу 64v/12, 69/12, кѣнеза 64v/20, 66v/20, кѣнез 65v/16, кѣнижнѣою 74/20, кѣнига 96v/1, кѣнижнѣоу 109/2, кѣнезѣ 129/20, окнѣцѣ 145/11, кѣнигы 158/7, 159/3, кѣнигоу 174/19, 175/2, кѣнезѣ 188/12, кѣнигѣ 192v/14, кѣнежни 205v/12, кѣнигахѣ 219v/2, 219v/15.

- мѣн: мѣне 1/13, тѣмници 2v/12, тѣмнице 3v/17, мѣѣ 6/8, мѣозѣ 8v/11, мѣогѣ 11/8, мѣогѣи 12v/20, мѣогу 18v/6, мѣогѣи 18v/18, мѣозѣ 19/10, мѣога 19/17, мѣогѣ 25/19, мѣожѣство 27v/16, мѣоги 33v/12, мѣогу 37/13, мѣою 37v/17, мѣожи 40v/10, мѣогибразно 50/13, мѣогиедна 83v/8, оумножи 102/13, бѣоумни 183v/1, разѣоумна 193v/7, разѣоумноу 203v/8.

- пѣт: пѣтицѣ 57v/16, пѣтице 119v/18, 120/3.

- ТЪМ: ТМАМН 81v/5, ТМОЮ 82v/14, ТМЫ 89/9, 190/17, ТМЪ 100v/11, ТМОУ 101/2, ТМЫН 188/2, ТМАМІН 188/2, ТМА 189/2, 193/5, ТМЪНА 201v/18.

- УЪТ: УТО 9v/14, 14v/16, НУТО 46v/14, ПОУТО 49v/3.

Не помала е редукцијата на слабиот ер и во суфиксална позиција. Познато е дека уште во стсл. јазик се забележани многубројни случаи на испуштање на еровите во слаба суфиксална позиција. Во Слеченскиот патерик споменатава појава е особено изразена во соседство со сонантите **н, л, р** со исклучок во формите на партиципите на минатото време. Ние ќе наведеме и примери во кои геминатите во нашиот ракопис се пишуваат со ер, со паерок, но и без ер и без паерок:

- НЪН : ѠГНЪНЫН 69/9, 187v/18, ѠГНЪНЫЕ 20/17, 190/16, БОЛЪЗНЪНЬ 190v/19, СТРАНЪНЬ 190v/19, НСТННЪНЬ 51/8, 200v/19, ѠГНЪНОМОУ 206v/6, ѠГНЪНЪ 208/12, ТРНЗНЪННЬ 234/16, ѠГНЪНЫН 16v/10, ѠГНЪНЫ 62/4, ЗЪВЪРНЪННЬ 72v/13, КОПРНЪНЕ 86/4, КОПРНЪНЬ 92v/8.

- НЪН: ОУСТВОРЕНЪНЕ 4/18, СЪВРЪШЕНОМОЃ 7v/16, ВРЪМЕНОМА 12/4, БЕЗАКОНОАГО 19v/13, ВЪЗЛЮБЛЕНОАГО 47/19, ПОСЛАНОЕ 80v/19, ПРОУНТАНОЮ 74/7, СКВРЪНОЕ 80v/19, ПОЗЛАЦЕНОМА 85v/14, ГОСТНОНОЦОУ 93v/5, ЗАКОНОАГО 132v/4, ПРОСЪЦЕНОМА 137/15, ЇѠАНОМА 171/5, СЪХРАНО 176v/15, ПОГРЕБЕНОМА 185v/2, ТЛЪНО 204v/5, КОНОЕ 236/8.

- НН : ЗАКОНОЕ 10/13, СЪВРЪШЕНОЮЮ 12/9, НСТНОАГО 13v/10, ПОУЦЕНМА 31/9, НЕЗГЛАГОААГО 36v/20, СТРАННОУ 111v/2, ПЛЕННОЦОУ 112v/16, ТАНОАА 115/16, ѠДЪАНОЕ 175/15, БАСНО 192v/17, КААНОМОУ 208/7, СТРАННО 208/18, ВНОАМА 241v/11, ПОВНОЕ 243/5.

Во Патерикот бр. 77 има примери за губење на ерот во суфиксална позиција од типот: НЗЪСТАА 2/11, КОУНО 85/10, 123/17, СОУЕТНА 16/2, БЛАГОДЪТНОУХЪ 18/12, ПРНУЕСТНОЦН 26/4, СЪМРТНО

63/17, животниим □175/6, жителници 206/14, радостны 208/12, спостатника 211/13, прилежно 228/7, длъжни 232/20, възможно 260/11, ближнего 289/5, доброволно 335/9 дивна 340/19, достигнемъ 313/6, безоумни 358/18, разоумна 379/14, болн^а 400/13, старца 401/10, ст^аршин 405, грѣшномуу 464/12, без^оумне 561/6. (Новотни 2003).

Ако во претходните суфикси имаме редукција на ерот, тој редовно е присутен во суфиксите -ЬСК и -ЬСТВО:

- ЪСТВО : БОГАТЬСТВОМЪ 50/2, НЕУЮВЬСТВЬНОМЪ 64v/11, ЛОУКАВЬСТВА 65/4, СВѢТЕЛЬСТВОУЮТЬ 74v/4, БОГАТЬСТВО 78v/2, ЧЮВЬСТВЬНОУЮ 81/4, ЛОУКАВЬСТВО 84v/20, ВДОВЬСТВѢ 86/10, ВЕЛНУЬСТВО 86v/6, ЧЮВЬСТВЬНО 87/5, СОУЦЬСТВО 88v/4, РОЖЬСТВО 91/6, МНОЖЬСТВО 93/4, ЕДННЬСТВОУЮЩЕ 93/7, ВЪДОВЬСТВОМЪ 93/11, ПОУТЬШЬСТВОУЮШИ 94/1, ЛНКЬСТВОВАТИ 101/5, БЕСУЬСТВОУЮТЬ 101v/4, НЕСЫТЬСТВО 101v/14, ПРИЕМЬСТВО 105v/14, НЕЧЮВЬСТВЬНА 115/5, КОВАРЬСТВА 134/3, ВЕЛНУЬСТВОУ 128/4, МННШЬСТВОВАТИ 132v/9, ДРЬСТВО 188v/12, ПРОКАЗЬСТВА 191/20, ПНННЬСТВО 193v/20.

- ЪСК : НДОЛЬСКЫЕ 3/12, ВСАЧЬСКАА 3v/1, ПРРЧЬСКЫЕ 8v/16, ГРАДЬСКОМОУ 9/3, ГРАДЬСКА 10v/2, РИМЬСКА 25/10, ВСАЧЬСКАА 34v/17, МОУЖЬСКИ 113v/6, НОЧЬСКЫЕ 116/9, ЖЕНЬСКИН 119v/3, МОРЬСКАГО 140v/14, БѢСОВЬСКОЕ 148v/11.

Во финална позиција во нашиот ракопис ерот најчесто се пишува, но има повеќе примери каде што ерот не се пишува. Испуштен Ъ во финална позиција имаме во примерите: БОРНТ 79v/19, НМ СЕ 189v/13, НЕМ ЖЕ 32/18, САМ СЕ 54/4, САМ ЖЕ 77v/5, САМ БО 155/8, САМ РѢ 201/1, ѠН ЖЕ 45v/11, ѠН Е 53/3, ЖЕ ѠН МОУЧНТЕЛЬ 147/9, ѠН КЕН ЖЕ 208/12, ПОМЛОВАНАГА ГО ѠН СЦОУ 209/18, КЪ СМ ЖЕ 240v/16, ПРНТЕК 39/3, ЈЕЗЫК 243/1, ПРНКНП ЖЕ 67/5, ЕППКП 193v/12, ННХ ЖЕ 8v/13, ТРЕХ ЖЕ 25/15, ТРДНХ СЕ

31v/12, ѿбѣщах се 38v/9, бѣх оубо 42v/5, насладох се 54/14, прѣдах се 75/12, оугаждающихъ ти 82v/16, евноух 156/4, рѣх ти 172/4, родих се 180v/11, вратѣх 192/15, нъсмынах се 208/14, петих же 223v/2, поднех же 239v/12, мнѣх се 241v/16, неприкасают се 6/8, лишаѣт же 9/9, млют же 9/13, нарицают се 13v/15, нарицаѣт се 13v/18, лѣт же 13v/19, ест 29/8, памет 30/10, боудет 31/4, недомыслнт се 32/8, свѣт 46v/20, погоубнт 51/3, моуунт 64v/14, наводнт 101/9, старѡст 111v/15, прїидет 132v/4, жнвот 188v/20, бонт 190/16, сласт 207v/2, мтл 21v/17, соуцим 4/16, тѣм 6/2, рабом 7/8, разоум 8/10, том бо 13/9, ѣсм 13/21, толнцѣм 14v/8, растопльшем 16/17 итн.

Во Слепченскиот патерик слабиот **ь** во префикси, иако не многу често, сепак го среќаваме во следните примери:

- **вь** : вьсаднтн 1/5, вьложнтн 2/15, вьставь 3v/10, вьзьмше 3v/12, вьпрашатн 3v/15, вьсмннвшн 4/13, вьвестн 4v/3, вьсухыцѣна 4v/11, вьзметатн 6/14, вьпадеше 4v/13, вькоушоу 5v/9, вьзложена 6/15, вьстрепеташе 7/5, вьзрастоу 13v/16, вьзрадова 52/13, вьзыде 76/13, вьзвратн 126v/19, вьсхотѣ 202/3, вькѡснтн 203/19, вьзнрающе 242/1, наспроти истите префикси во кои ерот се редуцирал: всауьскимь 16v/1, всауьскаа 34v/17, всакые 63/4, вскреенна 151/11.

- **сь** : сьгннль 1/13, сьнѣтаѣмаа 2/16, сьтворшн 2/18, сьставлень 5v/1, сьставшоу 28v/19, сьставнль 30/10, сьтворн 31v/14, сьхранн 31v/18, сьмысльныхъ 46/19, сьставнтн 52v/15, сьдѣлаѣемь 102/2, сьдржнма 103v/4, сьхраноховѣ 230/12, сьвржьень 236/9, наспроти: скончавшоу 2v/10, скона 7v/1, свежана 70/10, свежна 63/6, свежанамн 52/4, смотрѣннѣ 84/9, смотрнлн 99/1, смоутн 103v/13, смоуцаѣема 117v/11, смоуцанте 164/15, смотрн 234/13 итн.

Во предлозите слабиот ер може да е присутен во повеќето примери:

- вь : вь темницоу 1/5, вь срце 9/1, вь крове 15/15, вь братїе 35v/16, вь оужасѣ 39v/1, вь исповѣданїе 71v/1, вь уха 87v/15, вь живѡтъ 94v/5, вь ѡмоу 107/16, вь нухъ 108v/10, вь оумѣ 114/15, вь тьн 162/5, вь роуцѣ 162v/10, вь слѣдъ 197v/5, вь занмь 220v/1, вь домоу 226v/10, наспроти предлозите во кои ерот е изгубен: в єднны 11v/10, в слн 29/16, в соуздѣ 34v/16.

- сь : сь радостню 2v/6, сь неустнвнмь 2v/15, сь дволомь 5/1, сь мнромъ 21/13, сь нгоумено 26/20, сь плачем 35v/1, сь бесѣднкъ 83/6, сь мьемь 129/2, сь мльчанїемь 108/15, сь мноръмь 176v/20, сь нѣконмь 237v/18, наспроти: с намн 13v/9, с тоужающнмь 27v/3, с вамн 29/12, с тобѡю 39/13, с родомь 54v/3, с трoupъ 76/18, с коня 223/20.

- кь : кь антнпатѣ 1/1, кь ѡмоу 2/5, кь свѣтоу 18/16, кь моужоу 30v/17, кь двѡклнтнаноу 57/6, кь старцоу 107/9, кь себѣ 117/16, кь нгоуменоу 120/14, кь женѣ 220/11, кь зѣло 221v/7, кь палестннѣ 236v/1, наспроти: к нїен 14/4, к ѡмоу 14/8, к оумнроу 59/13, к тебѣ 68/12, к нїе 127/9.

Губењето на еровите во старословенските текстови со руска редакција позасилено почнува приближно во втората половина на 12 век, иако примери со губење на љ и на њ среќаваме спорадично и во текстови од 11 век. Сп.: Остромировом евангелии (1056-1057), Тьмутараканском камне (1068) князь, грамоте Мстислава Володимировича и его сына Всеволода (1130) князь, княженне, всевовдоу, кто итн. Примери за редуцирањето на еровите во староруските текстови од 12 и почетокот на 13 век имама во грамоте Варлаама Хутынскогo, Добромиловом евангелии (1164), Смоленской грамоте (1229) итн. (Фалев 1927).

Во Слоештичкиот патерик во неколку случаи се среќава графичко испуштање на еровите во силна позиција, сп: **старца 288/13, 426/16, 483/4 и конца 3/18, конце 49/4, концехъ 51/5** (Новотни 2003). Оваа појава на колебање меѓу **ь** и **ѣ** Шчепкин ја објаснува во Бој и во Бол како намерно избегнување на знаците **ь** или **ѣ** (Щ е п к и н 1906).

Според мислењето на руските слависти А. А. Шахматов и Л. П. Јакубински, губењето на еровите најрано се одвивало во почетниот неакцентиран слог: **кѣнаѣзъ- кнаѣзъ, сѣна-сна** итн. Но како што се гледа губењето на еровите било обусловено и од тоа што еровите во слаба позиција во зборот не биле поддржани од силните ерови во другите форми на истиот збор. Така, во **сѣна** слабиот ер не можел да се одржи понатаму, како во номинативната форма **сѣнѣ** каде што истиот ер е во силна позиција и подоцна се вокализирал. Поради тоа еровите најрано се изгубиле на крајот на зборот каде што биле во слаба позиција. Во црковните текстови еровите се задржале повеќе отколку во разговорниот јазик (Колесов 1980).

Преку дадените примери за слабата позиција на еровите во Слечч можеме да заклучиме дека еровите коишто се наоѓаат во слаба позиција, без разлика дали таа е суфиксална, префиксална или коренска позиција, се редуцираат, со што се следи континуитетот и етимолошкиот развој на македонскиот јазик уште од црковнословенскиот период, но и јазичните црти преку кои подоцна се идентификува македонскиот јазик. Сепак, мора да се резимира дека редукцијата на еровите во ракописите со руска редакција имаат речиси идентичен процес на губење како во ракописите од македонска провиниенција, односно во Слечченскиот патерик. Освен состојбата и примерите на губење на еровите во Слечч и во руските црковнословенски ракописи, слична е и состојбата на вокализација на еровите, односно **ѣ>о** и **ѣ>ѣ**.

Литература:

- Десподова, Вангелија, *Карџинско еванџелие*, Прилеп - Скопје, 1995.
- Кульбакин, С. М., *Старословенска грамаџика*, Београд 1930.
- Конески, Блаже. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1986.
- Конески, Блаже. *Историска фонологија на македонскиот јазик*, Скопје, 2001.
- Младеновић, А., *Археографске белешке*, Апостол (1566г.), *Археографски иролози*, 8, Београд 1986.
- Новотни, Соња. *Патерик бр. 77 лингвистичка анализа*(докторска дисертација), Скопје 2003.
- Недельковик, Олга. *Полуласови у старословенским епиграфским сименицима*, Слово, XVII, Загреб, 1967.
- Щепкин, Вячеслав Николаевич, *Болонская псалтырь*, СПб 1906.
- Фалев И. *О редуцированных гласных в древнерусском языке* // язык и литература. Л. 1927.
- Колесов В. В. *Историческая фонетика русского языка*. Л. 1980.

Abstract

The purpose of this scientific paper is to bring to light the continuity of the Macedonian language and its status and form in the XIV century as well as the changes of the Slavic ecclesiastical (church) language in this period under peculiar influence of the Balkan's language environment, against the development of ers in manuscripts from Russian proevincion.

In order to accomplish our purpose we have used the comparative and deductive method of research and we approach to the problem from theoretical aspect, but we also used the excerpt method, collecting information and synthesize.

The orthography of the reduced vocals is included among the crucial characteristics of the Slavic ecclesiastical (church) language texts, and in those range of the Slepche paternicon as well. This condition in this manuscript is analogue to the old Slavic language because in that period the reduced vocals had an important paleographical, orthographical and phonetic meaning at the literal and epigraphic monuments.

Explanation:

Er = reduced vocal in the vocalic system of the old Slavic language Patericon = collections of sayings of saints, martyrs and hierarchs, and tales about them his kind of literature is known from the early Slavic literature, first translations, then original texts created in various monasteries.

Милица МИРКУЛОВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

**КОНСТРУКЦИИ ШТО ИЗРАЗУВААТ ВАЛЕНТЕН
(АНТАНТЕН) ТАКСИС ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И
ИЗВЕСНИ РУСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ**

0.1. Рефератот претставува дел од македонскиот јазичен материјал изработен за потребите на проектот „Таксис во словенските јазици“ (започнат во 2008 година, а завршен во 2010 година) раководен е од проф. Виктор Самуилович Храковскиј при Одделението за лингвистички истражувања на РАН (Руската академија на науките) и Државниот универзитет во Санкт Петербург. Томот на типолошката анализа на *џаксис* во словенските јазици е во печат при споменатите институции. Во проектот учествуваа претставници од повеќе универзитетски центри.

Со терминот *џаксис* (најопшто речено) опфатени се тип на проблеми поврзани со начинот на изразување на временските релации во една дел реченица сооднесена со некоја друга дел реченица. На пр. тоа се сложените реченици, во кои имаме две реченици (два настани):

(1)

а) Братучеду, **кога** на човека тагата му *седнува* во скутот и **кога** се уверува дека го промашил животот, *џосакува* да заврши со своите маки. (БПД, 253)

а') Двоюродный брат, **когда** човека *охватывает* тоска и, **когда** он *убеждается*, что жизнь прошла мимо, он *хочет* покончить с собой.

б) Многумина *'ркааџ* **во спиењето**. (МФП, 108)

б') Многие *храпят* **во сне**.

в) Плачењето било лек за дебелење. *Се џлаче* **при испраќањето**, **при средбите**, на фалбите, во прераскажувањето. (МФГ, 1144)

в') Плач является лекарством от полноты. *Плачем при проводах, при встрече, при похвале, при пересказе.*

г) Сашо *знае* дека Весна *сѝудира*.

г') Саша знает, что Весна *учится* на факультете.

(2)

а) Ми се потсмева ова старо магаре, *мислеше* Тихон **кога** *замавнуваше* со косата. (МФП, 220)

а') *Насмехается* надо мной этот старый хрыч, *думал* Тихон, когда *размахивал* косой.

б) **Играјќи** (шах) *разговаравме* за моето здравје. (БПД, 180)

б') **Играя** (в шахматы) *мы говорили* о моем здоровье.

в) *Се враќаа* во собата **размавтани** со рацете. (ЈСВ, 49)

в') *Возвращались* в комнату, *размахивая* руками.

г) **Во пијанство** *ѝлачеше* и *викаше*. (БПД, 239)

г') **Когда был пьян**, он *плакал* и *кричал*.

д) Сашо *знаеше* дека Весна *сѝудирала*¹.

д') Саша *знал*, что Весна *училась* на факультете.

(3)

а) *Ќе* ги правиме бачилата без страв, *ќе одиме* по дрва **кога** *ќе* си *сакаме*. (ВМГ, 37)

а') Без страха будем делать стойбища, *пойдем* по дрва, **когда** *захотим*.

б) Циганите замислуваат како *ќе* ги *лажсајѝ* селските жени **во баењето**. (МФП, 275/276)

б') Цыгане представляют себе, как *будут обманывать* деревенских женщин, *при колдовстве*.

в) Ние не сме мирни како што бевме; некој нестрплив *ѓавол* *ќе молсне* од нас **при првиот допир**. (МЛЈ, 87)

¹ *студира, масира, промовира ... двовидски глаголи.*

в') Мы не такие спокойные, как были, словно какой-то беспоконный черт *вспыхнет* в нас при первом прикосновении.

г) Сашо *ќе дознае* дека Весна *ќе* ги заврши студиите.²

г') Саша *узнаеѝ*, што Весна *закончит* учебу на факултетите. и т.д.

Начинот како се изразува на пр. целосната едновременост во: сегашноста пр. (1), во минатото (2), во иднината (3) итн. Презентираниот јазичен материјал според теоретските рамки на Проектот, што подолу ги наведуваме, дава информации кои се типичните *ѝаксисни* конструкции за македонскиот јазик (финитни и нефинитни – односно кои се кондензираните форми за изразување на соодветните релации и сл.), дали *ѝаксисоиѝ* се надградува врз фонот на некои други релации (цел, причина итн.), дали постојат глаголи кои во себе имаат „вградена“ информација за *ѝаксис* и каква е формалната реализација на овие конструкции. Во рефератов се даваат и руските еквиваленти на соодветните македонски *ѝаксисни* конструкции.

Во овој опис на *ѝаксис* во македонскиот јазик користен е јазичниот материјал содржан во монографијата посветена на временските односи во македонскиот јазик и соодветните полски конструкции од Шокларова-Љоровска (1990). Теоријата според која понатаму се претставуваат конструкциите е според структуралистичките основи презентирани од Роман Јакобсон во неговата статија „Shifters, Verbal Categories and the Russian Verb” (Jakobson 1957) овие теоретски основи се доразвивани во истражувањата од оваа област од страна на повеќе руски лингвисти и аспектолози и од страна на раководителот на проектот, проф. Виктор Самуилович Храковскиј.

Во рамките на различни теоретски пристапи информациите за конструкциите што нè интересираат според дефинираниот поим за *ѝаксис* во македонскиот јазик можат да се сретнат во неколку извори (Конески: 1966) (Минова-Ѓуркова : 1994) (Тополињска : 1997).

Таксисните конструкции според теоретските основи во овој проект се разгледуваат според следниов план:

² Голем дел од анкетираниите родени говорители на македонскиот јазик овој пример го сметаа како вештачки и невозможен од прагматичка гледна точка.

I. Краткая грамматическая справка**II. Невалентностный (сирконстантный) таксис****1. Невалентностный (нефонный) таксис****1.1. Таксис предшествования****1.1.1. Таксисные сложноподчиненные предложения****1.1.2. Таксисные деепричастные конструкции****1.1.3. Таксисные причастные конструкции****1.1.4. Таксисные конструкции с отглагольными именами****1.1.5. Предшествование, выраженное абстрактным существительным (АС) абстрактное существительное и финитная форма****1.2. Таксис одновременности****1.2.1. Таксисные сложноподчиненные предложения****1.2.2. Таксисные деепричастные конструкции****1.2.3. Таксисные причастные конструкции****1.2.4. Таксисные конструкции с отглагольными именами****1.2.5. Частичная одновременность выраженная абстрактным существительным (АС)****1.3. Таксис следования****1.3.1. Таксисные сложноподчиненные предложения****1.3.2. Таксисные деепричастные конструкции****1.3.3. Таксисные причастные конструкции****1.3.4. Таксисные конструкции с отглагольными именами****1.3.5. Таксисные конструкции с абстрактными именами****2. Невалентностный (фонный) таксис****ВРЕМЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ СОБЫТИЙ В ВИДЕ ОСНОВЫ ДРУГОГО ВИДА ОТНОШЕНИЙ****1. Временные конструкции в условных конструкциях.****2. Временные конструкции в причинных и последовательных конструкциях.****3. Временные конструкции в конечных конструкциях.****III. Валентностный (актантный) таксис****IV. Заключение**

Во овој преглед ќе се задржиме на третата глава, односно на средствата за изразување на **Валентен (актантен) таксис** (III. Валентностный (актантный) таксис) во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во рускиот јазик.

1. Реченици во кои ситуацијата П₁ е вметната во ситуацијата П₂

Во македонскиот јазик постојат т.н. глаголи на зборување (каже, рече, вели, изјавува, тврди ...) кои имаат свои еквиваленти

во рускиот јазик (сказать, сказал, говорит, сообщает, утверждает...), глаголи и перифрастични изрази на мисловни перцепции и операции (мисли, смета, согледува, е на мнение, има мнение) и во рускиот (думает, считает, осознает, у него есть мнение, есть мнение), глаголи на визуелна и аудитивна перцепција (гледа, слуша), во рускиот (смотрит, слушает) на изразување на чувства (сака, посакува) (хочет, захотеть), кои отвораат можност за т.н. втор реченичен аргумент. Во зависност од теоретската рамка тоа се исказни (декларативни) реченици (Конески : 1966); декларативни (изказни) зависнослужени реченици или именски, содржински, интензионални, предметни објаснувачки реченици (Минова-Ѓуркова : 1994); реченици конституирани од предикати од втор ред, аргументи со реченичен облик, комплементарни реченици (Тополињска : 1997) и сл.

Кај овој тип конструкции вршител (појдовен аргумент на релацијата) е човек, освен ако не се работи за метафора. Како показатели на оваа релација во македонскиот јазик ги среќаваме (Минова-Ѓуркова : 1994):

-- сврзниците (партикулите): **дека (рус. что), оти (рус. потому что), како (рус. как), што (рус. что), да (рус. чтобы);**

-- прашалните партикули, најчесто **дали (рус. ли);**

-- прашалните заменски зборови: **што (рус. что), кој ... (рус. кто), чиј ... (рус. чей), каков ... (рус. какой), колкав ... (рус. какой), каде (рус. где), кога (рус. когда), колку (рус. сколько), како (рус. как), зошто (рус. почему).**

Во зависност од времето во ЗЧ се оценува дали се работи за претходност, едновременост или последователност на настаните (во сегашност, минато, иднина) во ГЧ и во ЗЧ. Во македонскиот јазик многу е слободно усогласувањето на времињата во ГЧ и во ЗЧ. Возможни се следниве комбинации:

а) ГЧ сегашно време

а₁) Ана *знае* дека Петре *сѝудира*. (ЗЧ сегашно време)

а₁') Анна *зней*, что Петр *учит*ся на факултетете.

а₂) Ана *знае* дека Петре *сѝудираше* // *сѝудирал* // *има* /*имал* /*имаше* PST.AUX *сѝудувано* (ЗЧ минато време определено / неопределено; има конструкција)

а₂') Анна *знает*, что Петр *учил*ся на факултетете

а₃) Ана *знае* дека Петре *ке сѝудира / ке сѝудираше / ке сѝудирал* **(ЗЧ идно / минато-идно / идно-прекажано време)**

а₃') Анна *знаеѝ*, што Петр *будет учиться. / училися бы / должен был учиться* на факултетете

б) ГЧ минато време (определено / неопределено)

б₁) Ана *знаеше / знаела* дека Петре *сѝудира* **(ЗЧ сегашно време)**

б₁') Анна *знала/ знала*, што Петр *учитсја* на факултетете.

б₂) Ана *знаеше / знаела* дека Петре *сѝудираше // сѝудирал PRF.PFV/IPFV // има /имал /имаше сѝудирано* **(ЗЧ минато време определено / неопределено; има конструкција)**

б₂') Анна *знала / знала*, што Петр *учился // училися // должен был учиться* на факултетете

б₃) Ана *знаеше / знаела* дека Петре *ке сѝудира / ке сѝудираше / ке сѝудирал* **(ЗЧ идно / минато-идно / идно-прекажано време)**

б₃') Анна *знала / знала*, што Петр *будет учиться / училися бы / должен был учиться* на факултетете.

в) ГЧ идно време

в₁) Ана *ке дознае* дека Петре *сѝудира* **(ЗЧ сегашно време)**

в₁') Анна *узнает*, што Петр *учитсја* на факултетете.

в₂) Ана *ке дознае* дека Петре *сѝудираше // сѝудирал // има /имал /имаше PST.AUX сѝудирано* **(ЗЧ минато време определено / неопределено; има конструкција)**

в₂') Анна *узнает*, што Петр *учился* на факултетете

в₃) Ана *ке дознае* дека Петре *ке сѝудира / ке сѝудираше / ке сѝудирал* **(ЗЧ идно / минато-идно / идно-прекажано време)**

в₃') Анна *узнает*, што Петр *будет учиться / училися бы / должен был учиться* на факултетете

Од наведените примери можеме да согледаме дека во рускиот јазик постојат еквивалентни конструкции, во рамките на постоечките граматички средства што ги поседува рускиот глагол. Имено, одделни конструкции кои го претставуваат балканскиот карактер на македонскиот јазик се пренесуваат со постоечките граматички средства во рускиот јазик. Но, во однос на „слободата“

при усогласувањето на времињата во ЗЧ и ГЧ, можеме да забележиме сличности меѓу македонскиот и рускиот јазик, што всушност, е одлика на словенските јазици.

1.1. ГЧ финитна форма, ЗЧ финитна форма

ЗЧ во македонскиот јазик кој е воведен со сврзниците **дека**, **оти**, **како**, **што** **дека** (рус. **что**, **потому что**, **так как**), **оти** (рус. **потому что**, **потому как**, **что**), **како** (рус. **как**), **што** (рус. **что**) почесто информираат за фактивен настан, најчесто извршен настан во минатото

ЗЧ во македонскиот јазик кој е воведен со сврзникот **да** (рус. **чтобы**) почесто информира за нефактивен настан.

1.1.1. Конструкции со **дека** (**что**)

(1) *Мислам дека сѐе во право.* (ЛМГ, 247)

(1') *Думая, что вы правы.*

(2) *Тој ги информира дека ќе гојде.* (ЛМГ, 248)

(2') *Он их информировал (сообщил), что придет.*

1.1.2. Конструкции со **оти** (**что**)

(3) *Ми рекоа оти сѐе заминале.* (ЛМГ, 247)

(3') *Мне сказали что вы уехали.*

Сврзниците **дека** (рус. **что**) и **оти** (рус. **потому что** (**почему**)) функционираат како синонимни, **дека** (рус. **что**) има поголема фреквенција на употреба во однос на **оти** (рус. **потому что** (**почему**)), се среќаваат во иста реченица кога се сака да се разбие натрупување на дел реченици (ЗЧ) со сврзникот **дека** (рус. **что**).

(4) *Ми рекоа дека сѐе заминале и оти сѐе оставиле порака за мене.* (ЛМГ, 247)

(4') *Мне сказали, что вы уехали и что вы оставили мне поручение.*

Во примерот 4', во преводот на руски јазик, можеме да забележиме дека преведувачот не обрнува внимание на варијантноста на сврзниците **дека** / **оти** во македонскиот јазик.

Сврзниците **дека** (рус. **что**) и **оти** (рус. **потому что**, **потому как**, **что**) воведуваат ЗЧ најчесто кога ГЧ е конституиран од финитна форма од семантичкото поле на глаголи на:

а) 'зборување, пренесување на информација и сл.', на пр.: *вели* (уст.говорит), *вeй̄и* (обещать) / *вeй̄ува* (обещать), *се закани* (грозить) / *се заканува* (пригрозить), *зборува* (говорить), *информира* (информировать), *извeс̄и* (известить) / *извeс̄ува* (извещать), *јави* (сообщить) / *јавува* (сообщать), *каже* (говорить) / *кажува* (сказать), *раскаже* (рассказать) / *раскажува* (рассказывать), *рече* (сказать), *ӣврди* (твердить) и сл. и сл.;

б) 'интелектуални, емоционални, сетилни и сл. дејства, состојби, акции', на пр.: *верува* (верит), *види* (смотри), *зледа* (смотрит), *докажува* (доказывает), *забележи* (заметит), *заборави* (забудет), *заклучи* (закроет), *знае* (знает), *мисли* (думает), *се надева* (надеется), *се ӣлаши* (боится), *ӣомни* (помнит), *ӣре̄ӣӣос̄ӣавува* (предполагает), *ӣре̄ӣчув̄с̄ӣвува* (предчувствует), *разбере* (поймет), *слуша* (слушает), *се сомнева* (сомневается), *убедува* (убеждает), *учи* (учит) и др.

1.1.3. Конструкции со како (рус. как)

(5) Ја *зледав како бледнее*. (ЛМГ, 247)

(5') Я *смотрел, как бледнеет*. (ЛМГ, 247)

(6) *Гледаше како се нишааӣ* лисјето. (ЛМГ, 247)

(6') *Смотрел, как трепещут* листья. (ЛМГ, 247)

(7) *Чувс̄ӣуваше како ги з̄убаӣ* силите. (ЛМГ, 247)

(7') *Чувствовал, как теряют* силы. (ЛМГ, 247)

Сврзникот **како** (рус. **как**) воведува ЗЧ најчесто кога ГЧ е конституиран од финитна форма од семантичкото поле на:

а) 'сетилни перцепции', на пр: *зледа* (смотрит), *слуша* (слушает), *чувс̄ӣвува* (чувствует).

1.1.4. Конструкции со што (рус. что)

(8) *Жалми е што ве навредив*. (ЛМГ, 247)

(8') *Мне жаль, что я вас обидел*. (ЛМГ, 247)

(9) *Најстрашно беше што* кметовата жена сè уште ја *немаше*. (ЛМГ, 247)

(9') *Страшнее всего было, что* жены сельского старосты все еще *не было*. (ЛМГ, 247)

(10) *Глунав сум што се налуӣив*. (ЛМГ, 248)

(10') Я *глуий, что обиделся*. (ЛМГ, 248)

Сврзникот **што (рус. что)** воведува ЗЧ најчесто кога ГЧ е конституиран од финитна форма од семантичкото поле на:

а) 'емоционални дејства', на пр.: *развеселува* (веселит), *возбуждува* (возбуждает), *забавува* (развлеќае), *оѓорчува* (огорчае), *одушевува* (воодушевяет); или 'емоционалните реакции и состојание', напр.: *се чуѓи* (удивляе), *се луѓи* (сердит), *се жали* (жалуе) и сл.;
 б) 'оцена', на пр.: *е смешен/-а/-о* (смешной/ая/ое), *е добар/ добра / добро* (добрый/ добрая / доброе), *е глупав/-а/-о* (глупый /-ая /-ое), *е среќен/-а/-о* (счастливый /-ая/-ое), *е сѝрашен/сѝрашна/сѝрашно* (страшный/страшная / страшное) и сл.

1.1.5. Конструкции со **да (рус. чтобы, что)**

(11) *Мислам да си одам.* (ЛМГ, 247)

(11') *Думам, что уйду.* (ЛМГ, 247)

(12) *Жал ми е да го гледам олку беспомошен.* (ЛМГ, 247)

(12') *Мне жал, что он такой беспомощный.* (ЛМГ, 247)

(13) *Се договоривме да остане сите заедно.* (ЛМГ, 247)

(13') *Мы договорились, что останемся все вместе.* (ЛМГ, 247)

(14) *Се итудеше куката да биде секогаш средена.* (ЛМГ, 247)

(14') *Старалась, чтобы дом был всегда убран.* (ЛМГ, 247)

Партикулата **да (рус. чтобы, что)** воведува ЗЧ најчесто кога ГЧ е конституиран од финитна форма од семантичкото поле на:

а) 'изразување на човековата волја, желба и сл.', на пр.: *моли* (просит), *йовикува* (призывать, приглашать), *итредага* (предлагать), *совеиува* (советовать), *бара* (требовать), *обврзува* (обязывать), *забранува* (запрещать), *наредува* (приказывать), *итринудува* (принуждать), *се ситреми* (стремится), *се итуди* (трудится) и сл.

аа) 'зборување и пренесување на информација за да се изрази човековата волја, желба и сл.', на пр.:

(15) *Кажеи им да не ме чекаат.* (ЛМГ, 249)

(15') *Скажите им, чтобы меня не ждали.* (ЛМГ, 249)

ааа) 'мисловна перцепција за да се изрази човековата волја, желба и сл.', на пр.: *йомисли* (подумай), *очекува* (ожидает);

(16) *Помисли да си оди.* (ЛМГ, 249)

(16') *Подумал, что уйдет.* (ЛМГ, 249)

(17) *Очекувам да дојде.* (ЛМШ, 240)

(17') *Ожидая, что придет.* (ЛМШ, 240)

б) 'изразување на оцени', на пр.: *(не) е во ред* (плохо), *вреди* (стоит), *заслужува* (заслуживает) и сл.

(18) Не е во ред **га** се *доаѓа* доцна. (ЈМГ, 249)

(18') Плохо *приходит* поздно. (ЈМГ, 249)

в) 'изразување на сомнеж', на пр.: *се ѝлаши* (боится), *се сомнева* (сомневается). Кај овој тип по сврзникот **да** (рус. **чтобы, что**) следи негација **не** – рус. **чтобы не – что не**. Како варијантна на овој тип се јавува конструкцијата со **дека** (рус. **что**) на пр.:

(19) Се *ѝлашам* **да не** ја *каже* вистината. (ЈМГ, 249)

(19') Боюсь, **чтобы не** *сказать правду*. (ЈМГ, 249)

(19a) Се *ѝлашам* **дека** не *ќе* ја *каже* вистината.

(19a') Боюсь, **что не** *скажет правду*.

(207) Се *ѝлашам* **га не** не *дојде*. (ЈМГ, 249)

(20') Боюсь, **что не** *придет*. (ЈМГ, 249)

(20a) Се *ѝлашам* **дека** *ќе* *дојде*.

(20a') Боюсь, **что** *придет*.

1.2. ГЧ финитна форма, ЗЧ – реченична трансформа – нефинитна форма

Во македонскиот јазик дејството во ЗЧ може да биде изразено и со нефинитна форма – глаголска именка. На пр.:

(21) Го *гледав* **пристигнувањето** на возот. (ЈМГ, 251)

(21') Смотриел **прибывание** поезда. (ЈМГ, 251)

(22a) *Гледав* **како** *ѝрисиѝгнува* возот. (ЈМГ, 251)

(22a') Смотриел, **как** *прибывает* поезд. (ЈМГ, 251)

(23) *Знам* за неговото **доаѓање**. (ЈМГ, 251)

(23') *Знаю* о его **приезде**. (ЈМГ, 251)

(23a) *Знам* **дека** тој *дошол*. (ЈМГ, 251)

(23a') *Знаю*, **что** он *прибыл*. (ЈМГ, 251)

2. Реченици во кои ситуациите П₁ и П₂ ги пополнуваат валентните места на т.н. „службен - таксисен“ глагол.

Во македонскиот јазик постојат глаголи како на пр. **следи** (**следоват**) / **следува** (**следоват**) (после), **претходи** (**предшествуват**) (на) (-), **доаѓа** (**приходит**) (по) (после), **(се) оди** / **(се) иде** (**идти**) (по / кон) (после, к), **води** (**вести**) (кон) (к) и сл. кои

врзуваат два настана во релација на претходност, последователност. Најчесто настаните во ситуацијата Π_1 и Π_2 се изразени со нефинитни глаголски форми (реченични трансформи, кондензации).

(24) *Реконструкцијата* на мистериозниот настан **следува по разрешувањето** на истражниот судија Мирослав Трифуновски. (<http://www.dnevnik.com.mk/?itemID=14197294F82BC84D882B02C0AE35712B&arc=1>)

(24') *Реконструкција* таинственного события **следует после** *отстранения* от должности прокурора Мирослава Трифуновского.

(24a) Тоа дека го *реконструираа* мистериозниот настан **следува по тоа дека** го *разрешил* истражниот судија Мирослав Трифуновски.

(24a') Так как прокурор Мирослав Трифуновски *реконструировал* таинственное событие, после этого его *отстранили* от должности.

(25) *На инцидентот* му **претходела** *тешка* меѓу Д.М. и шеснаесетгодишниот А.В. (<http://star.dnevnik.com.mk/default.aspx?pbroj=1894&stID=4792>)

(25') *Инциденту* **предшествовала** *драка* между Д.М. и 16-им А.В.

(25a) На тоа дека *се случи* инцидент му **претходело** тоа дека *се случила* тешка меѓу Д.М. и шеснаесетгодишниот А.В.

(25a') *Перед* тем как *случится* *инциденту*, ему **предшествовала** *драка*, что *случилась* между Д.М. и 16-им А.В.

(26) *Војната* **води кон** *ијрајна поделба* на Македонија (<http://star.dnevnik.com.mk/?pBroj=1612&stID=2382>)

(26') *Война* **ведет к** *конечному делению* Македонии

(26a) *Да се води* *војна* **води кон** тоа да биде извршена *ијрајна поделба* на Македонија.

(26a') *Война* *ведется* из-за того, чтобы *провести* *конечное деление* Македонии.

(27) *Мозаикот* на Правниот факултет *не е* нешто ново, тој **доаѓа по** период на застој поради одредени прилики во земјава <http://preminportal.com.mk/content/view/557/71/>

(27') Мозаика Юридического факультета *не является чем-то новым,,* это **пришло после** периода застоя из-за определенных причин в стране.

(28) Идејата е **га се иде кон** зголемено производство на сточарски производи.

(www.a1.com.mk/vesti/default.asp?VestID=49434-26k)

(28') Идеја – **идти** к увеличению производства животноводческой продукции..

(215) Србија доби препорака **га оди кон** пристапот до ЕУ чекор по чекор ...

(<http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/mk/features/.../feature-01>)

Заклучок:

Презентируваниот материјал според појдовните теоретски основи на Проектот за таксисни конструкции во македонскиот јазик ни дозволува да резимираме дека македонскиот јазик поседува богатство на средства за изразување и на сите претходно споменати типови на таксис, како и богатство на сврзнички показатели на таксисните релации.

Во врска со јазичниот материјал во овој реферат, што се однесува на типовите конструкции со кои се изразува Валентниот (актантен) таксис во македонскиот јазик можеме да заклучиме дека:

✚ во конструкциите со кои се изразуваат релации во кои **1. ситуацијата П₁ е вметната во ситуацијата П₂** вршител (појдовен аргумент на релацијата) е човек, освен ако не се работи за метафора и како показатели на оваа релација ги среќаваме:

-- сврзниците: **дека, оти, како, што, да;**

-- прашалните партикули, најчесто **дали;**

-- прашалните заменски зборови: **што, кој ..., чиј ..., каков ..., колкав ..., каде, кога, колку, како, зошто.**

Во зависност од времето во ЗЧ се оценува дали се работи за претходност, едновременост или последователност на настаните (во сегашност, минато, иднина) во ГЧ и во ЗЧ. Во македонскиот јазик многу е слободно усогласувањето на времињата во ГЧ и во ЗЧ;

✚ македонскиот јазик располага и со средства за изразување на ситуации **2. во кои ситуациите П₁ и П₂ ги пополнуваат валентните места на т.н. „службен - таксисен“ глагол.** Тоа се

глаголи како на пр. следи / следува (по), претходи (на), доаѓа (по), оди / иде (по / кон), води (кон) и сл. кои врзуваат два настана во релација на претходност, последователност. Најчесто настаните во ситуацијата P_1 и P_2 се изразени со нефинитни глаголски форми (реченични трансформи, кондензации).

Претставениот јазичен материјал, меѓу другото го отсликува и т.н. балкански карактер на глаголскиот систем на македонскиот јазик како припадник на јужнословенската група на словенските јазици.

Можеме да заклучиме дека кај овој тип таксисни конструкции – кои го изразуваат ВАЛЕНТНИОТ (АКТАНТЕН) ТАКСИС постои паралела меѓу македонскиот и рускиот јазик, имено и двата јазика имаат соодветни глаголи (и перифрастични изрази) кои отвораат место за таксисна конструкција, или кои информацијата за таксис ја содржат во своето значење. Исто така и двата јазика располагаат со богатство на сврзници, кои го воведуваат ЗЧ. Потоа, и македонскиот и рускиот јазик во однос на усогласувањето на времињата покажуваат голема „слобода“. Најопшт заклучок би бил, дека според начинот на изразување на овој тип таксисни конструкции кои го изразуваат ВАЛЕНТНИОТ (АКТАНТЕН) ТАКСИС и македонскиот и рускиот јазик покажуваат поголеми сличности отколку разлики, што е спротивно на очекувањата со оглед на тоа дека македонскиот јазик припаѓа на јужнословенските јазици со изразени балкански црти во граматиката на глаголот и со релативно краток временски опсег на својата стандардизација; додека рускиот јазик е словенски јазик од источнословенската група со подолго времетраење на својата стандардизација.

Кратенки:

ЗЧ – зависен член

ГЧ – главен член

Библиографија:

кирилица:

Конески, Б. 1966. *Грамаџика на македонскиот литературен јазик (1 и 2)*.

Скопје: Просветно дело.

Минова-Гуркова, Л. 1994. *Синџакса на македонскиот стандарден јазик*.

Скопје: Радинг. (ЛМГ)

- Тополињска, З. 1995. *Македонскиите дијалекти во Егејска Македонија [книга прва]. Синтакса Т1*. Скопје: МАНУ.
- Тополињска, З. 1997. *Македонскиите дијалекти во Егејска Македонија [книга втора]. Синтакса Т2*. Скопје: МАНУ.
- Храковский, В. С. 2009. *Типологија шаксисних конструкиций*. Москва: Знак.
- Шокларова-Љоровска, Г. 1990. *Семантика и синтакса на временскиот односи во македонскиот јазик во споредба со јолскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

латиница:

- Grochowski, M.; Karolak, S.; Topolińska, Z.; Topolińska, Z. (red.) 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: PWN
- Jakobson, R. 1957. *Shifters, verbal categories and the russian verb*. Harvard: Harvard University, Depart. of slavic languages and literatures.
- Topolińska, Z. 2001. *Zdanie w zadniu*. Скопје: МАНУ. (Полски~македонски. Граматичка конфронтација 5.)

Користени примери:

- БКЛ = Конески, Б. 1955. *Лозје*. Скопје: Кочо Рацин.
- БПД = Павловски, Б. 1981. *Дува*. Скопје: Мисла.
- ЛМГ = Минова-Ѓуркова, Л. 1994. *Синтакса на македонскиот сџангарген јазик*. Скопје : Радинг.
- НВГМ = Гогољ, Н. В. 1963. *Мрџви души, џоема*. Скопје: Култура.
- РМЈ = Димитровски, Т.; Корубин, Б.; Стаматоски, Т.; Конески, Б. (ред.). 1961-1966. *Речник на македонски јазик со срџскохрвајски џолкувања 1-3*. Скопје: Институт за македонски јазик.
- СЈТ = Јаневски, С. 1969. *Тврдоглави*. Скопје: Наша книга.
- СПК = Попов, С. 1958. *Калеш Анѓа. Мариовска леѓенда. Повесџ*. Скопје: Култура.
- ТГГ = Георгиевски, Т. 1988. *Гроб на ридоџ*. Скопје: Мисла.

родени говорители на македонскиот јазик

родени говорители на рускиот јазик

Abstract

The term Taxis (broadly speaking) covers issues related to the manner of expression of temporal relations sequence (anterior, posterior, simultaneity) in a statement consolidate with another statement. In complex sentences in which we have two clauses such as: (1) Сашо знае дека Весна студира; (2) Сашо знаеше дека Весна студирала; (3) Сашо ќе дознае дека Весна студира etc. This paper considers the ways of expressing these relations in Macedonian and Russian as an illustration of the wider Balkan linguistic context and Eastern Slavic linguistic territory on the theoretical foundations of the project Taxis in Slavic languages managed by professor Victor Samuilovich Hrakovskij at the Department of Linguistic Research RAN (Russian Academy of Sciences) and the St. Petersburg State University.

Инна А. МЕРКУЛОВА

Воронежский государственный университет

БЛИЗОСТЬ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЯДЕР МАКЕДОНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ

Исследование лексики македонского языка значительно активизировалось на рубеже XX-XXI веков, о чем свидетельствуют многочисленные публикации как македонских, так и русских лингвистов [например, Кретов 1999; Велковска 2009; Ужин 2008; Кретов, Косаренко 2010; Мирчевска-Бошева 2012].

Сравнение лексики двух языков – сложная и трудоемкая работа, особенно если исследователь стремится к целостному, а не фрагментарному описанию.

Методика описания лексической системы по словарным данным разработана профессором В.Т.Титовым [Титов 2002], а результаты ее применения к лексике славянских языков отражены в статье “Проблемы квантитативной лексикологии славянских языков” [Кретов, Меркулова, Титов 2011].

Данная методика использует понятия ядра и периферии системы языка. Описать лексико-семантическую систему – значит описать ее ядро, в котором сконцентрированы все ее особенности.

Ядро – это, примерно, тысяча слов, которые должны быть отобраны по определенным признакам или параметрам. Поскольку между языковыми единицами могут устанавливаться отношения сопоставленности (синтагматика), противопоставленности (парадигматика), выводимости (эпидигматика), и все это происходит в динамике (функциональность), то и параметры анализа единиц, в том числе и лексических, будут следующими:

- а) функциональный (анализируется по длине слова);
- б) синтагматический (анализируется по количеству фразеологических единиц у того или иного слова);
- в) эпидигматический (выявляется на основе изучения многозначности);

г) парадигматический (указывающий на размер синонимического ряда со словом);

д) сводный (суммарный параметрический вес всех единиц).

С помощью компьютерной программы, разработанной в Воронежском государственном университете, были получены большое (содержащее слова, вошедшие в ядро по трем параметрам) и малое (содержащее слова, вошедшие в ядро по четырем параметрам) лексико-семантические ядра.

В качестве источников получения ядер были обработаны следующие словари: для русского языка - словарь С.И. Ожегова и электронные фразеологический и синонимический словари русского языка, для македонского языка – “Македонско-русский словарь” (под общ.ред. Р.П.Усиковой и Е.В.Верижниковой).

Квантитативные характеристики полученных ядер таковы:

Большое лексико-семантическое ядро русского языка составляют 346 слов, малое ядро – 46 слов. Большое лексико-семантическое ядро македонского языка составляют 669 слов, малое ядро – 107 слов.

Доминантой ядра считается слово, набравшее максимальный параметрический вес (по сумме четырёх параметров). Следующее за ним слово является *вице-доминантой*.

Таблица 1. “Верхушки” ядер македонского и русского языков

Ранг:	1	2	3	4	5
Язык	доминанта	вице-доминанта			
македонский	има	ум	чини	род	жица
русский	дать	час	бить	дом	мир

Как видим, и в русском и в македонском языке в числе доминант оказываются глаголы. Русский *дать* - действие, в результате которого что-либо переходит от одного субъекта к другому, и собственно результат этого действия – обладание – глагол *иметь* в македонском языке.

Сравним состав полученных ядер и подсчитаем количество совпадений, естественно, что сопоставляются семемы метаязыка (в нашем двуязычном словаре метаязыком является русский язык).

В таблице 2 приводятся полученные результаты.

Таблица 2. Македонско-русские лексические соответствия

<i>Макег</i>	<i>Рус</i>	<i>Макег</i>	<i>Рус</i>	<i>Макег</i>	<i>Рус</i>
даде сов.	дать	слаб прил.	слабый	коле несов.	колоть
свет м	мир	мрсен прил.	жирный	жица ж	жила
бие несов.	бить	достаса сов.	прийти	бел прил.	белый
час м	час	граба несов.	хватать	добро 1 с	добро
дом м	дом	слеп прил.	слепой	див прил.	дикий
сила ж	сила	прав прил.	правый	земја ж	земля
мајка ж	мать	полн прил.	полный	полн прил.	целый
стане 2 сов.	стать	глув прил.	глухой	тап прил.	тупой
видело 1 с	свет	пркне сов.	взойти	влезе сов.	войти
убие сов.	убить	гледа несов.	смотреть	потег м	черта
дело с	дело	прост прил.	простой	сив прил.	серый
иде несов.	идти	снема сов.	пропасть	прави несов.	делать
дере несов.	драть	услов м	условие	добар прил.	добрый
врв 1 м	верх	црвен прил.	красный	точен прил.	точный
лице с	лицо	широк прил.	широкий	голем прил.	большой
важи несов.	быть	тврд прил.	крепкий	прав прил.	прямой
знае несов.	знать	рамен прил.	гладкий	чист прил.	чистый
поле с	поле	здрав прил.	здоровый	врзе сов.	связать
гроза ж	ужас	јавен прил.	открытый	брои несов.	считать
рака ж	рука	фати сов.	захватить	рече сов.	сказать
време с	пора	од м	ход	низок прил.	низкий
откачи	снять	вид 1 м	вид	беља ж	беда

сов.					
кине несов.	рвать	род м	род	јавен прил.	общественн ый
фаца ж	рожа	пат 1 м	путь	пар м	пара
доба ж	время	дух м	дух	круг м	круг
стапка ж	след	име с	имя	врска 2 ж	связь
клуч м	ключ	сенка ж	тень	век м	век
точка ж	точка	туши несов.	дуть	вредност ж	цена
гори 1 несов.	гореть	тече несов.	течь	дедо м	дед
најде сов.	найти	ред м	ряд	раб 1 м	край
мисли несов.	думать	душа ж	душа	чека несов.	ждать
сув прил.	сухой	живот м	жизнь	место с	место
тура несов.	лить	сојуз м	союз	мера ж	мера
земе сов.	взять	кат 1 м	угол	двор м	двор
пече несов.	печь	член 1 м	член	бедем м	вал
игра ж	игра	труд м	труд	носи несов.	нести
стапка ж	шаг	поп м	поп	шепа ж	лапа
чичко м	дядя	слово с	речь	тело с	тело
шие несов.	шить	стои несов.	стоять	збор м	слово

Таким образом, количество совпадений по дефинициям для пары македонский-русский составляет 117 изосем. Для определения близости лексико-семантических систем по данным словарей можно воспользоваться следующей формулой: число совпадений дефиниций разделить на среднее арифметическое от ядер двух сравниваемых языков:

$$\text{ОБЦ} / (\text{ЯДРО}_\text{Рус} + \text{ЯДРО}_\text{Макег}) / 2$$

Вычисляем коэффициент близости ядерной лексики двух языков по семантике. Он равен 0,23054. Можно предложить и другой подход – оценить близость лексики по форме. Таких совпадений оказалось 73. Можно предположить, что лексическая семантика более устойчива, чем лексическая форма даже в близкородственных языках. Дивергенция формы происходит с большей скоростью, чем семантическая дивергенция. Форма лексики тяготеет к изменчивости, содержание – к устойчивости.

Список литературы:

- Велковска С. Лексичкиот фонд на македонскиот јазик на прагот на XXI в // Предавања на XLI меѓународен семинар на македонски јазик, литература и култура. – Скопје, 2009. - с. 105-114.
- Кретов А.А. Количественные характеристики македонской лексики по данным «Македонско-русского машинного фонда» // Македонский язык, литература и культура в славянском и балканском контексте: Сб-к материалов международной российско-македонской научной конференции (Москва, 15-16 сентября 1998 г.). - М., 1999. - С.125-134.
- Кретов А.А., Косаренко О.Т. Македонский словарь синонимов с русскими толкованиями». / Под ред. Е.С.Обуховой. - Воронеж: НМЦ КомпЛи ВГУ, 2010.
- Кретов А.А., Меркулова И.А., Титов В.Т. Проблемы кванти-тативной лексикологии славянских языков // Вопросы языкознания. – 2011. - № 1. – С. 52-65.
- Македонско-русский словарь: свыше 40000 слов. / Под общ.ред. Р.П.Усиковой и Е.В.Верижниковой. – М.: Астрель-Аст, 2003.
- Мирчевска-Бошева Б. Активные процессы в лексике и фразеологии современного македонского языка // Славянские языки и культуры в современном мире. – М.: изд-вл МГУ, 2012. – С. 127.
- Ожегов С.И. Словарь русского языка // Электронная версия, используемая в компьютерной системе СтарЛинг С.А.Старостина.
- Титов В.Т. Общая квантитативная лексикология романских языков. Воронеж, 2002.
- Ужин Е.Е. Турецкие заимствования в языках восточно-средиземноморского ареала: языковые контакты на территории Османской империи // Автореф.дисс...канд. филол.наук. – М., 2008.

Abstract

The article devoted to the estimate of the proximity of the lexical-semantic core the Macedonian and Russian languages. The parametric analysis was applied to obtain the data. The words of the core based on the functional, syntagmatic and epidigmatic parameters. The article presents quantitative characteristics of the Macedonian and Russian cores and the equivalences between them. These equivalences show that lexical semantics is more stable than the lexical form even in related languages.

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА
Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

СЕМАНТИКАТА НА КРВТА ВО ЕМОТИВНАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА (ВРЗ ПРИМЕРИ ОД МАКЕДОНСКИОТ, ОД РУСКИОТ И ОД ЧЕШКИОТ ЈАЗИК)

Комбинацијата на номинативни и емоционално-оценувачки елементи во содржината на фраземите им дозволува на носителите на јазикот да ги користат истите за предавање не само на логичната содржина на значењето туку и на емоционалниот однос кон објектот. Токму овој сегмент имал значајно влијание во развојот на дел од фразеологијата кој се карактеризира со насочено внимание кон прашањето за емоционалноста и се нарекува емотивна¹ фразеологија. Терминот емотивна фразеологија го користиме најмногу поради лапидарноста и истиот се однесува на група фраземи коишто изразуваат емоции и чувства. Соодветно, единиците кои ќе ги разгледуваме ќе ги именуваме како емотивни фраземи.

Статистичките податоци од бројните истражувања покажаа дека најголемиот дел од фразеолошкиот систем на секој јазик го сочинуваат фраземи кои се однесуваат на концептуалната сфера во чиј центар се наоѓа човекот, односно фразеологијата ориентирана кон личноста зафаќа 95% од вкупната фразеологија. Особено е голем бројот на фраземи кои означуваат емоција. Овие фраземи заземаат 22% од вкупниот фразеолошки материјал во рускиот јазик (Волкова: 3).

Всушност, фраземите како едни од најкарактеристичните изразувачки средства на јазикот многу често служат за изразување на екстремни и субјективно важни физички, психички или социјални ситуации и состојби. Тие претставуваат отстапување од

¹ Поимот емотивност е предложен од лингвистите со цел да се разграничат психолошките и јазичните категории: “Эмотивный – то же, что и эмоциональный, но в языке, его единицах и их семантике” (Шаховский 2009 : 24)

неутралноста, реакција на стварноста која нè опкружува и затоа за нивно соодветно изразување потребни се такви средства кои не се неутрални. Потврда за ова наоѓаме и во следниов став: “Ако лексиката во својата суштина изразува сума на појави, факти, процеси од стварноста, тогаш фразеологијата ја опфаќа на прво место сферата на доживувањата и чувствата, психолошката состојба на индивидуата, темите на чувствата, жал, радост, љубов, конфликт и сл.“ (Ройзенсон, Авалиани 1967 : 12)

Имајќи предвид дека емоциите се феномен којшто не е директно достапен за човековата перцепција, туку се сфаќа преку прототипна надворешна манифестација, сосема е разбирливо во јазикот да се концептуализира преку одредени метонимиски и метафорички модели.

Според Клобуков примената на метафората и метонимијата при проучувањето на емоциите е прифатлива бидејќи „во современите јазици ... метафората и метонимијата формираат посебен слој на изразни средства за изразување на внатрешните (ментални и емоционални) состојби и процеси“ притоа „пренесувањето на значењето според моделот ‘од физички процес или состојба кон внатрешна состојба’ особено е често кај јазичните средства кои спаѓаат во полето емоционалност што е поврзано со физиолошките манифестации на некои базични емоции“. (Клобуков : 41)

Ваквиот став го среќаваме и кај Арутјунова која смета дека „продуктивноста на метафората како средство за создавање на нови именувања е особено изразена во сферата на означувањето на објекти од невидливиот свет, а исто така и во сферата на емоционалните состојби. Важна улога притоа игра најкарактеристичниот признак на метафората – антропоцентричноста која се состои во тоа што изборот на база за метафората зависи од способноста на човекот да го спореди она што е ново за него по образецот и изгледот на надворешниот свет. Имајќи предвид дека внатрешниот свет на човекот се создава според образец на надворешниот материјален свет, тогаш основен извор на психолошка лексика ќе биде „физичката“ лексика употребена во преносна, „метафоричка“ смисла.,, (Арутјунова 1998 : 387)

И Лејкоф и Ковечеш сметаат дека концептуалните метафори кои се користат за изразување на емоциите не се произволни, туку се мотивирани од нашата физиологија и сметаат дека човечкото тело е идеален извор бидејќи добро го познаваме. Ова значи дека голем дел од метафоричките значења доаѓаат од нашето искуство

со нашето тело и дека истото игра главна улога во градењето на метафоричкото значење. (Kovecses, 2010)

Она што е посебно интересно е фактот дека иако секој народ има исти делови на телото, од аспект на фразеологијата ги оценува на различен начин. Еден народ одредени делови од телото ги сфаќа како мошне важни и ги употребува во голем број фраземи и богато ги развива, додека друг во сопствените фразеолошки единици воопшто не ги опфаќа или само во мал број, а во случај да ги опфаќа, на дадените делови од телото во фразеолошките единици им дава такви пренесени значења што не одговараат со пренесените значења во другите јазици.

Во оваа статија решивме повеќе простор да посветиме на соматизмот *крв* и сличностите и разликите во употребата и значењето на оваа лексема како компонента на емотивните фраземи во македонскиот, во рускиот и во чешкиот јазик.

Крвта е течност од витално значење за човечкиот организам. Таа симболизира оган, топлина и живот, кои се поврзуваат со Сонцето. Со тие вредности се поврзува сè што е убаво, вредно, возвишено. Исто така, крвта припаѓа и на општата симболика на црвеното. Крвта насекаде се смета за носител на животот, а понекогаш дури се зема како принцип на раѓањето. Според преданието Калдејско крвта на боговите помешана со земја им подарила живот на живите суштества. Во многуте митови им донесува живот на растенијата, па дури и на металите. Крвта помешана со вода која потекнува од раните на Исус, собрана во Гралот е напиток на бесмртноста. Истата симболика може да се најде и во антиката и во кинеските тајни здруженија во крвната заклетва. Во истото видување крвта како телесен принцип е водич на страста. (Миловановиќ, 1994:253)

Исто така се верувало дека секоја болест се наоѓа во крвта и затоа во народната медицина им се испуштала крвта на болните, што значи симболичко напуштање на болеста. Со животинска крв на жртвеното животно во некои места во Македонија се мачка лицето на детето за здравје. Во религиозниот и обредниот живот крвта ја заменува виното. (Вражиновски, 2000)

Со фраземите со компонента *крв* може да се изразуваат повеќе различни емоционални состојби. Така, на пример, во рускиот јазик можеме да ја сретнеме фраземата *сердце кровью обливається/ облилось* со две соматски компоненти и со значење дека 'некој има силно чувство на душевна болка, тага или стра-

дање'. Во македонскиот и во чешкиот јазик не сретнавме фраземи со ова значење кои во својот состав би имале компонента крв.

Силни, длабоки чувства исполнети со многу искреност може да се изразат и со руската фразама *кровью сердца писать*. На македонски како делумно еквивалентна можеме да ја сметаме фраземата *напишано со крв*, која има значење 'дека некој прави нешто искрено, со многу чувства'. Во чешкиот јазик при ова истражување соодветен аналог не пронајдовме.

Освен овие примери, во трите јазика најголемиот број од ексцерпираните единици припаѓаат на фразеосемантичките полиња: возбуда, страв, срам или гнев.

За емоционалната состојба на возбуденост би ги навеле следниве примери од рускиот јазик: *кровь закипает (закипела) у кого*, *кровь выиграла в ком*, на кои одговараат македонските фраземи *крвта врие (иџра) во некоџо* или *крвта му врие (иџра)* со значење дека го обзема силна возбуда или многу е раздразнет. Овие македонски фраземи имаат и второ значење што обично се однесува на млад човек кој е силен или полн со животна енергија. Ова значење како второ се јавува и кај руската фразама *кровь ключом кипит у кого*. Истава руска фразама со првото значење е синонимна на претходниве руски фраземи во значењето 'некој да доживува состојба на силна возбуда, зафатен е со порив на чувства'. Уште една македонска фразама одговара на оваа група фраземи, тоа е *му ја зайали (расйали) крвта* со значење 'му предизвика силна возбуда'. Во чешкиот јазик силна возбуда можеме да изразиме со фраземата *krev mi (z)tuhla / stydla v žilách* во првото значење 'бил силно возбуден, имал длабоко емотивно доживување'.

Стравот е една од базичните, физиолошки обусловени човечки емоции, а во психологијата се дефинира како негативна емоција која се појавува како реакција на реална или замислена опасност, силна, ненадејна, неочекувана ситуација или закана која го загрозува животот, личноста, вредностите (идеали, цели, принципи и сл.). Стравот се појавува кога човек очекува дека ќе се случи нешто непријатно, а притоа чувствува недостаток на моќ или способност да се бори, да се заштити, да се извлече од ситуацијата. Според тоа, стравот е емоција која секогаш е придружена со непријатност, напнатост и вознемиреност. Метафорите кои се користат за изразување страв се мотивирани од физиологијата т.е. реалната содржина на сликовитите основи на фраземите и фразеолошкото значење поврзано со истите е во тесна врска со искуството. Затоа

експресијата на телото, лицето, главата се наоѓа во основата на единиците кои се јавуваат како предмет на наш интерес бидејќи преку она што може да се набљудува директно (реакции на телото) се формира претстава за она што е недостапно за директното набљудување (реакција на душата). Така, кога чувствуваме страв косата на главата ни се крева, колената ни се тресат, но и крвта во жилите ни смрзнува. Во рускиот јазик чувството на силен страв може да се искаже со фраземите: *кровь в жилах застывает, кровь стынет* <в жилах>, *кровь леденеет (леденела) в жилах, кровинки в лице не осталось* и др., додека во македонскиот со фраземите: *крвта во жилиите му мрзне/ крвта му замрзнува <во жилиите>*, *крвта му истинува <во жилиите>*, *крвта му се оладува <во жилиите>*, *му зайра крвта/ му се здрува крвта во жилиите, му истече крвта од лицето* и уште неколку слични варијанти, сите со значење дека 'некој е обземен од силен страв и ужас, многу е исплашен'. Во чешкиот јазик ги имаме фраземите *krev mi (z)tuhla /stydla v žilách* во второто значење со кое се изразува доживување на голем страв, *potit krev, potit se krví, krve/ kapku krve by se v něm nedořezal* со нејзиното второ значење со кое се изразува непријатно чувство кога некој е сосема изгубен од страв.

Според наведените примери може да се забележи дека најголем број од нив припаѓаат на една од базичните метафори за оваа емоција - *сиправост е сипуг*, а помал дел - на метафората *сиправост е физичка слабост* изразувајќи промени во нормалното функционирање на организмот овде манифестирани преку промена на бојата на кожата, односно пребледувањето. Високото ниво на присутност на универзалност во концептуализацијата на стравот е сосема природно и карактеристично и за другите базични, физиолошки обусловени емоции.

Наредна група фраземи кои ги разгледуваме се оние кои означуваат срам. Во психологијата доживувањето срам се дефинира како важен социјален феномен кој се појавува кога човекот ги нарушил нормите и вредностите на групата на која ѝ припаѓа, а сака да ги зачува добрите односи со таа група и нејзините вредности. Ова се поткрепува и со ставот на Левис (сп. Иљин, 2001) дека доживувањето срам е можно само при емоционална врска со друг човек или луѓе чие мислење и чии чувства се важни за субјектот. Во таков случај се јавува специфична емоционална состојба на човекот кога тој го оценува своето однесување врз основа на општествено прифатените етички норми. Причина за срам е отстапувањето од

моралните и социјалните норми кои противречат на вредносните претстави на субјектот или на групата, а тие може да се јават во форма на: осознавање на допуштената грешка при средба со непознат човек; критика, презир, потсмев од страна на другите или од самиот себе; осознавање дека кажаното или направеното се неумесни, неправилни или неприлични во дадената ситуација; прекумерна или неумесна пофалба која се доживува како незаслужена; откриена измама; аморални мисли; неисполнети обврски или ветувања; негативна претстава за некоја своја особеност која привлекува внимание кај другите итн.

Во моментот кога субјектот осознава дека направил некоја срамна постапка целото негово битие е сконцентрирано на ситуацијата во која се нашол. Нему му се чини дека она што го криел од другите луѓе неочекувано се нашло изложено на сеопшта критика и дека сега тој е незаштитен и беспомошен, му се чини дека станал објект на презир и потсмев.

Во врска со ова треба да се каже дека надворешно срамот се манифестира со наведнување на главата, очите, погледот, вртење на лицето на страна. Човекот доживува потреба да се стисне, намали, да стане незабележлив, да пропадне во земја, да умре. Како типична реакција при доживувањето срам се издвојува и поцрвенувањето на лицето иако и тоа не е задолжително и зависи од индивидуалните карактеристики на субјектот или е резултат на можноста на човекот да ја контролира експресијата на емоциите која се стекнува со возраста. Сепак, овој момент од манифестирањето срам е присутен во следниве фраземи во рускиот јазик: *кровь бросилась в лицо, кровь кинулась в лицо, кровь ударила в лицо* и во чешкиот јазик: *vehnat někomu krev do tváře, zrudnout do krve, stydět se/zastydět se do krve*, а во македонскиот јазик единствена фразема на која наидовме при ова истражување која носи значење на доживување срам, а притоа да ја содржи лексемата крв беше изразот *крвџа му удри во главата* која не се одликува со широка распространетост и употреба. Симболот за срам – поцрвенетото лице е најпродуктивно во овој дел од концептот срам, а бидејќи поцрвенувањето на лицето се поврзува со приливот на крв во лицето затоа и крвта како лексема и како слика е присутна во овие фраземи особено во рускиот јазик. Во македонскиот јазик црвеното лице останува најпродуктивно, но во изразите не се употребува лексемата *крв*, туку се прави споредба со одредени растенија (*црвен како домати/џалиџан/џиџерка*).

Гневот е многу силна емоционална реакција која се појавува во низа ситуации (физичко насилство, нанесување штета, лишување

од сопственост, закана и сл.). Сепак, најчесто причина за гнев е фрустрацијата и неможноста да се надминат пречките при постигнувањето на целта. Надворешната манифестација на гневот се карактеризира пред сè со раздразнетост и „вриење на крвта“. Ваквата состојба е придружена со поцрвенување или пребледување на лицето, напрегнатост на мускулите на вратот, лицето и рацете, стискање на дланките во тупаница. (Иљин 2001)

Гневот е емоција со висок интензитет кај која разликуваме 5 етапи: навредлив настан, гнев, обид да се контролира, губење на контролата и акт на одмазда. (Kovescses 1986)

Првата етапа во фразеолошкиот фонд е претставена со следниве единици: *внесе зла крв меѓу нив* во македонскиот јазик која се употребува со значење: ги раскара, направи раздор и во чешките: *působit/z působit /vyvolávat/vyvolat děla zlou krev, nadělat hodně zlé krve, urazit někoho do krve* со значење да предизвика гнев, непријателство со провокативен чин, факт, акт. Со ова значење во рускиот фразеолошки фонд најдовме повеќе примери (*сеять раздор(ы), нажать врагов*) но, не и такви кои ја содржат компонентата крв.

Во состојба на гнев вегетативниот нервен систем се возбудува, во крвта доаѓа големо количество адреналин, работата на срцето се забрзува, се зголемува и притисокот, се покачува температурата на телото. Надворешен индикатор на оваа состојба станува поцрвенувањето на лицето. Сликата која се потпира на семантичката асоцијација **срце – црвено (крв) – гнев** лежи во основата на следниве македонски фраземи: *крвѝа му врие/зовре; му ја расѝали/зайѝали крвѝа; крвѝа му иѝра, крвѝа не му се смирува; крвѝа му угрѝла в ѝлава* и др., во рускиот јазик ги имаме следниве изрази: *кровь вскипает <в жилах>, кровь бросила (кинулась) в голову, глаза кровью налились, а во чешкиот: krev někoti kypěla/vzkypěla/ se tu pěnila/zpěnila v žilách nebo že tu stoupla / se tu nahrnula / se tu vehnala do hlavy / obličej / tváře, oči se tu podlily/ podlívají krví, má oči podlité krví.*

Крвта функционира како натуралистички симбол на одмазда или достигнување на сатисфакција од одмаздата. Ова лежи во основата на следниве фраземи: *бара нечија крв, враќа крв, крв за крв, крв за крвнина* во македонскиот јазик, *кровь за кровь* во рускиот јазик и *bažit /prahnout/volat po něčí krvi* во чешкиот јазик.

Народната мудрост не заборава да предупреди дека лутината и другите негативни емоции не му одговараат на духот на човекот:

ја *īp̄ruē krvīā*, *портитъ /испортитъ* *кръв* (рус.) или *zlost a hněv kazí krev* (чеш.).

На крај, можеме да се каже дека голем број фраземи содржат компонента со значење 'дел од човечкото тело или назив на телесна течност'. Тоа е израз на антропоцентризмот и антропоморфизмот на јазикот и на човечката потсвест (Горды 2010: 59).

Врз основа на анализата на примерите со компонента *крв* може да се заклучи дека јазичните метафори и слики кои лежат во основата на овие изрази се општи за трите јазици, иако се разбира има и одредени специфики. Ова ја потврдува хипотезата за принципиелна универзалност на основните начини на концептуализација на емоциите. Универзалноста на јазикот на емоциите се базира на сличноста на основните физиолошки процеси кои ги пропратуваат емоциите кај сите луѓе. Но треба да се има предвид и дека сите емоции се под силно влијание на социокултурните параметри и затоа покрај нивната универзалност се забележуваат и елементи специфични за одредена култура. Културата има свој одраз во јазикот, а бидејќи емоциите се составен дел на културата на секој народ тогаш и таа задолжително се концептуализира и вербализира во неговиот јазик.

Како што беше наведено погоре, трите јазици, како претставници на јужнословенската, западословенската и источнословенската јазична група, покажуваат големи совпаѓања, а разликите се значително поретки. Разликите се состојат пред сè во отсуството на соодветен еквивалент во некој/и од разгледуваните јазици кој би ја содржел компонентата *крв*, односно во одделни случаи конкретно значење се доловува со помош на други компоненти и слики. Таков е примерот со отсуството на соодветен еквивалент на *крвљу сердца писать* или *напишано со крв* во чешкиот јазик. Собраните примери покажуваат бројна доминантност на рускиот јазик, но и македонскиот и чешкиот јазик, иако во помал обем, во најголемиот број случаи имаат соодветен аналог.

Користена литература:

Апресян В. Ю., Апресян Ю. Д. 1993. *Метафора в семантическом представлении эмоций*. Вопросы языкознания, № 3. стр. 27-35

- Арутюнова Н. Д. 1998. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры.
- Велјановска, К. 2006. Фразолошките изрази во македонскиот јазик : со осврт на соматската фразеологија. Куманово : Македонска ризница.
- Велковска, С 2008. Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник. Скопје.
- Волкова, Н.Н. 2005. Русская эмотивная фразеология в языке и тексте : диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж.
- Вражиновски, Т. 2000. Речник на народната митологија на Македонците. Скопје.
- Горды, М. 2010. Соматическая фразеология современного русского и польского языков. *volumina.pl* Daniel Krzanowski, Щецин
- Добровольский Д. О. 1996. Образная составляющая в семантике идиом. Вопросы языкознания, № 1.
- Ильин Е. П. 2001. Эмоции и чувства. СПб : Питер.
- Клобуков П.Е. 1997. *Метафора как концептуальная модель формирования языка эмоций*. Язык. Сознание. Коммуникация. Вып.2. : Москва. стр. 41-47.
- К. Миловановиќ. 1994. Речник симбола. Крагујевац : Народно дело.
- Ройзензон Л.И., Авалиани Ю.Ю. 1967. Современные аспекты изучения фразеологии. *Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе : сб. науч. тр.* – Вологда. стр. 9-16.
- Шаховский, В, И. 2008. Лингвистическая теория эмоций. Москва : Гнозис, 2008.
- Шаховский, В.И. 2009. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Москва : Либроком.
- Čermák, F. Hronek J. a kol. 1983 „Slovník české frazeologie a idiomatiky. Příklad“ Academia Praha.
- Čermák, F. Hronek J. Machač J. a kol. 1994 „Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné“ Academia Praha.
- Čermák, F. Hronek J. Machač J. a kol. 1988 „Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné“ Academia Praha.
- Kovecses, Z. 2010. *Metaphor : a practical introduction*. Oxford University press.
- Lakoff, G.Kövecses, Z. 1987. The cognitive model of anger inherent in American English. *Cultural models in language and thought*. Cambridge : CambridgeUniversity Press
- Lakoff, G.Johnson, M. 2003. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mrhačová, E. 2000. „Názvy částí těla v české frazeologii a idiomatice“. Ostrava : Spisy Filozofické fakulty ostravské univerzity.

Анотација

В статье рассматриваются фразеологические единицы с компонентом *кровь* на материале македонского, русского и чешского языков. Основу работы составляет выявление различий и сходств в значении и составе синонимичных идиом, выражающих конкретную эмоцию.

Соња НОВОТНИ,
Михајло МАРКОВИЌ
Државен универзитет, Тешово

ЗА ПРОМЕНИТЕ ВО КОНСОНАНТСКИОТ СИСТЕМ И ВО КОНСОНАНТСКИТЕ ГРУПИ ВО СЛОЕШТИЧКИОТ ПАТЕРИК, ВО СПОРЕДБА СО КОНСОНАНТСКИОТ СИСТЕМ ВО РАКОПИСИТЕ СО РУСКА РЕДАКЦИЈА

Губењето на еровите во македонските средновековни ракописи, а со тоа и во Слоештичкиот патерик предизвикало низа промени во структурата на зборот и на слогот, меѓу кои би ги споменале следниве: затврднување на палаталните консонанти, упростување на некои консонантски групи, промени во консонантските групи, асимилации по звучност и слевање на геминатите. Промените во консонантските групи многу често настанувале поради тешкиот изговор на група од два или три консонанти.

ЗАТВРДНУВАЊЕ НА МЕКИТЕ КОНСОНАНТИ

Во развојот на консонантскиот систем на македонскиот јазик се забележуваат извесни процеси што опфаќаат повеќе гласови во еден правец на изменување. Една од тие појави со таков покомплексен карактер секако е затврднувањето на парните меки консонанти **л, н, р, с** и на непарните меки консонанти **ш, ж, џ, џ, с, џ** всушност тоа е најважен процес во развитокот на консонантизмот на македонскиот јазик.

Во некои говори **џ** затврднало подоцна отколку другите консонанти, бидејќи графицијата **џџ** е вообичаена за текстовите од XIII век. Графиите како **џџсџ, џџша, жџлостџ** потврдени во некои стари текстови се совпаѓа со тоашто денеска го имаме во некои од јужните дијалекти. Тако во Солунско (Сухо и Висока) има жџба,

чај, чаша. Изговор чес, грнчер се среќава во долновардарските говори, а чеша во Костурско и Корчанско.¹

Во Слоештичкиот патерик не среќаваме ниеден пример со **ѡѢ**, туку имаме само примери од типот: **ѡАСА** 25/7, **ѡАСЪ** 40/9, **ѡАРѢДѢН** 193/17, **ѡАКАЮ** 309/10, за разлика од другите северномакедонски ракописи како Јов, Верк, Карп ев, Карп ап, Лобк Стан и Лесн во кои има голем број на примери во кои се употребува графијата **ѡѢ**.² Овие примери се показателни дека во овој ракопис имаме затврднување на меките консонанти – јазична особеност што го сврзува овој ракопис со македонската варијанта на црковнословенскиот јазик. Мекоста на **ѡ** ја следиме во ракописот преку примерите во кои пишувањето **ѡЮ-** е редовна појава, особено во коренот на зборот **ѡЮД-**: **ѡЮДЕСА** 46/3, **ѡЮДЕСЕХЪ** 50/20, **ѡЮДО** 265/7, **ѡЮДЕСН** 346/6, **ѡЮДНОУ** 354/20, **ѡЮДЕСЪ** 381/2, **ПОѡЮДН** 384/7, **ѡЮДЕЦ** 385/13, **ѡЮДНАА** 396/12, **ѡЮДЕСЕМЪ** 474/3, **ПОѡЮДНХЪ** СЕ 491/16, **ПОѡЮДНВШЕ** 492/4 и во други корени како: **ВРАѡЮ** 93/7, **НЕѡЮВЪСТВЪ** 107/7, **ѡЮВЪСТВЪНО** 249/8.

Затврднувањето на **с'** е потврдено со депалатализацијата на **Ѣ>а**: **САМО** 22/10, 224/3 итн. Покрај формите со **Ѣ**: **ВЪСЪ**, **ВЪСЪК-** наоѓаме и голем број на примери од типот на **ВЪСАКОГО**.

Од парните меки консонанти, својата мекост ја задржува консонантот **л**, што наоѓа потврда во графијата **ЛЮ**, особено во корениет **ЛЮБ-**, **ЛЮТ-**: **ЛЮБЫМН** 114/7, **ЛЮБѢВЪНО** 136/16, **ЛЮТАГО**, **ЛЮТОУ** 363/6, **ПРНКЛЮЧАЕИЕТ** 241/5. Во зборовите образувани со коренот **ЛЮБ-** мекоста на **л** се задржала на целото македонско јазично подрачје.³

Ретките исклучоци на затврднато **л** во овој ракописи ја разгледаваме во коренот **КЛЮЧ-**, коешто може да се објасни и како

¹ Б. К о н е с к и, Историја на македонскиот јазик, Скоје 1967, стр. 54.

² К. Б и ц е в с к а, Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век, Скоје 2000.

³ Б. К о н е с к и, Историја..., стр. 63.

појава на контаминација со основите **лоуу-**. Сп.: **клоууарѣ** 22/6, **заклоуунхѡмь** 83/11, **позаклоуун** 268/2, **заклоууень** 292/2, **приклоууѡша** 370/3.

Примери со затврднато **р**, кое во другите македонски ракописи го среќаваме во голем број на примери, кај нас го наоѓаме во поограничен број на примери: **мора** 414/12, **мороу** 65/17, **разгарает** 243/17, **џроу** 40/4.

Затврднувањето на консонантите го дополнува кругот на фонетски појави и е типична појава во македонските црковнословенски ракописи, чиешто дејствување на историски план има свој континуитет и на современ план кој се огледа во воспоставувањето на корелацијата по звучност како основна опозиција на македонскиот литературен јазик.⁴ Затврднувањето на меките консонанти, како една од најсуштествените појави во развојот на нашиот консонантизам е документиран во историскиот развој на македонскиот писмен јазик, во голем број на текстови од македонската варијанта, вклучувајќи го и Слоештичкиот патерик.

ПРОМЕНИ ВО КОНСОНАНТСКИТЕ ГРУПИ

Промените во консонантските групи многу често настанувале поради тешкиот изговор на два или три консонанти.⁵

Со губењето на еровите во слаба позиција во новонастанатите консонантски групи дошло до асимилација на консонантите, кои се нашле во непосреден допир.

Во ракописот од асимилациските процеси, по губење на еровите среќаваме:

-**сд**-> **џд**-: во примерот **џде** 130/14.

-**кд**-> **гд**-: **гдѣ** 48/5, **нигдѣже** 48/6.

-**ѡџ**-> **пџ**-: **ѡпџоужитио** 220/10.

-**гк**-> **кк**-: **леккоуо** 452/11.

⁴ Б. К о н е с к и, Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1952.

⁵ Р. У. С к а л о в с к а, З. Р и б а р о в а, Радомирово евангелие, Скопје 1988, стр. 32.

-ЖК>-ШК-: **ТЕШКО** 3/5, 373/13.

-УТ->-ШТ-: **НѢЦО** 107/1.

Од примерите што покажуваат асимилација на одредени консонанти во Слоеш, во најголем број примери е претставено обезвучувањето на **з** во **с** при едначење по звучност. Оваа правописна црта најчесто ја следиме на граница на морфемите:

-ЗК-> -СК: **БГОМРЬСКОЈЕ** 542/20, **БЕСКОНЕУНЫ** 81/11, **БЕСКОНЕУНАГО** 298/17, **НС КОВУЕГА** 346/5, **МРЬСКАА** 68/12, **МРЬСКИМЬ** 298/19, **МРЬСКОУЮ** 464/18, **МРЬСКОЈЕ** 542/13, **ОУСКАА** 119/8.

-ЗП->-СП-: **БЕСПОРОКА** 20/1, **БЕСПРОПОВѢДАНН** 73/4, **БЕСПОКОЮ** 100/6, **БЕСПЛЪТНААГО** 142/20, **БЕСПОТРѢБЫ** 157/20, **БЕСПРАВЪДН** 188/6, **БЕСПЕЧАЛНѠМОУ** 208/6, **БЕСПРѢСТАННА** 221/1, **БЕСПЕЧАЛН** 233/5, **БЕСПРАВЪДН** 395/15, **НСПОВѢСТЬ** 22/16, **НСПОВѢДАННИЕМЬ** 27/7, **НСПРЪВАА** 35/16, **НСПРЪИИ** 41/8.

-ЗТ->-СТ-: **НСТРѢБЫ** 45/4, **НСТАЛѢВШИ** 76/15, **НС ТЕМНИЦОУ** 352/19, **НС ТѢЛА** 284/9.

-ЗУ->-СУ-: **БЕСУЕСТНА** 289/6, **БЕСУНСЛЬНЫН** 480/17, **БЕСУНСЛЬНО** 551/19, **БЕСУНСЛА** 566/7, **БЕСУѢНА** 578/13, **БЕСУНСЛЬНЫНУХЪ** 50/4, **НСУРЬПОУЕЪТЪ** 267/18.

-ЗХ->-СХ-: **НСХОДЕЦАА** 53/15, **НСХОДЕ** 93/6, **НСХОДЕЦЪ** 130/2, **НС ХРАМА** 130/2, **НСХОДЫТИ** 186/18, **НСХОУДѢВЪША** 221/5.

Геминатите почесто се чуваат, согласно со стремежот консонантските групи да се пишуваат *ейѣимолошки*. Тоа од друга страна води кон реституирање на *правилниѣ форми*, со што може да се поврзе засилената употреба на **-НН-** (**-НЬН-**), на рг: **БЕЗАКОННЫХЪ** 170/16, **БЕСКВРЪННОУЮ** 581/14, **БРѢМННЫ** 181/15, **НЗБРАННЫ** 216/2, **СЪВРЪШЕННЫ** 261/12, **НСТННАГО** 263/4 и многу други. Во ракописот имаме и еден пример во кој по асоцијација се пренесува геминат на место каде што генетски не постоел: **ЖЕННА** 236/14.

По испаѓањето на еровите и како резултат на асимилационите процеси настанале геминатите, кои во понатамошниот

развиј се слеваат во еден консонант. Така **-nn-** > **-n:** **БЕЗАКОННА** 3/13, **БЕЗАКОНН** 4/3, **ИСТИНА** 118/8, **СВИННИЕ** 534/17.

Оваа правописна црта ја следиме и на граница на морфемите (префикс и корен) во кои **-сс->-с-**: **БЕСТОУНЫ** 49/2, **БЕСТОУДЕНЬ** 64/7, **БЕСТОУДНО** 55/5, **БЕСТРАХА** 71/13, **БЕСТРАСН** 161/10, **БЕСТРПЕН** 161/16, **БЕСКВРЬИНОУЮ** 581/14.

Имаме и слевање на два еднородни консонанти во непосреден допир во еден глас: **БЕЗАКОННА** 3/13, **БЕЗАКОНН** 4/3, **БЕЗАКОННИЕ** 7/3, **БЕЗАКОННЫХ** 170/16 итн.

Следиме и разбивање на старите геминати со секундарни ерови. Сп.: **БЛОУДЪДЪШЕ** 206/12.

Консонантската група **-здн-** се упростува во **-зн-**, па во нашиот текст имаме: **ПРАЗНОВАННА** 81/4, **ПРАЗНОСЛОВЪХ** 183/9, **ПРАЗНИНОУЮ** 192/6, **ПРАЗНОГЛАВА** 211/5, **ПРАЗНИКЪ** 276/3, **ПРАЗНИКЫ** 276/5, **ПРАЗНОЕВАШЕ** 343/3, **ПРАЗНИЧНО** 434/7.

Во следниве примери ни е претставено губењето на **т** пред африкатите **ч** и **ц**: **ПРНУЕЦАА** 171/16, **ПРНУЕ** 182/20, во примерите **ѠЦЪ** 225/3, **ѠЦА** 231/17, 363/10, **ОЦЪ** 369/19, **ѠЦЕ** 409/12, **ѠЦН** 556/1, **ѠЦОУ** 242/4, прво **-дц->-тц-**, а потоа е добиено **ц**. Низ целиот ракопис сретнавме само еден пример во кој овој збор е напишан со **т**: **ОТЬЦЪ** 426/7.

Што се однесува до групата **-стл->-сл-** од една страна имаме **ПОСЛАНЫ** 420/3, наспроти **ПОСТЛАНЫ** 334/15.

Понатаму, процесот на упростување на консонантските групи тешки за изговор во Слоеш е претставен преку упростување и на групата **-уст->-ут-** во примерите: **НЕУТНВ** 77/11, **НЕУТНВЬЮ** 88/2, **НЕУТНВЫ** 518/15.

Од старите дублети со почетни консонантски групи **скв/ск** секогаш среќаваме **СКОЗЪ** 110/4, и не сретнавме ниеден пример со **СКВОЗЪ**.

Консонантската група **-ст-** на крајот од зборот честопати е упростена во **с** кое се пишува под титла: **кротост** 449/4, **пост** 142/5, **радост** 303/19, **старост** 141/11, **страст** 68/16, **чест** 238/17, **нрост** 517/10, наспроти: **грьдостъ** 348/11, **крѣпостъ** 10/10, **мрьзостъ** 396/6, **пакостъ** 341/4, **постъ** 235/13, **радостъ** 62/17, **старостъ** 30/3, **хнтростъ** 317/3.

Во ракописот старата консонантска група **-ск-** поминува во **-сц-** и **ст**. Бележењето на групата **-сц-** е карактеристична за старословенските текстови, додека за македонските текстови од XIII-XIV век е потипична употребата на **-ст-**.⁶ Во нашиот текст повеќе среќаваме примери со **-ст-**. Сп.: **алексѣньдрьстн** 311/7, **алексѣдрьстнн** 193/7, **англьстѣ** 47/4, **хрѣнаньстн** 437/6, **хѣнаньстн** 437/1, но среќаваме и примери со **-сц-**: **жнтеннсцн** 217/18, **сннансцѣн** 556/2.

Покрај упростувањето на консонантските групи, кај нас следиме и вметнување на нови консонанти во консонантските групи.

Познатото вметнување на **д** во групата **-зр-** го одбележуваме во примерите: **раздрѣнѣмн** 444/9, **разрѣшан** 165/4, **разрѣшн** 194/13, **разрѣшнтн** 205/1, **разрѣшнѣ** 376/9, **разрѣоушнѣ** 518/18.

Вметнато **д** има и во групата **-жр-**: **жрѣвен** 457/11, **ждрѣвн** 459/6, **жрѣвы** 464/8, **жрѣвын** 541/13. Консонантската група **чр-** (односно групите **чрь-** и **чрѣ-**) редовно се употребува непроменета, и во ракописот не сретнавме ниеден пример што укажува на замена на овие групи со **цр-**: **чрьвн** 78/18, **чрьвнѣ** 298/16, **чрьвыва** 534/4, **чрьнець** 104/12, **чрьнецьскы** 118/3, **чрьнь** 151/3, **чрьна** 203/2, **чрьнорнзцоу** 211/15, **чрьнорнзцыце** 214/20, **чрьнло** 338/13, **чрьнорнзцыць** 465/10, **чрьнорнзѣукоуоу** 466/13, **чрѣтаѣтъ** 57/6,

⁶ S. K u l j b a k i n, Le vieux slave, Paris 1929, стр. 187.

ѱрѣвною 55/15, **ѱрѣво** 119/14, **ѱрѣдѣ** 163/1, **ѱрѣсла** 203/8, **ѱрѣвѣ** 261/18, **ѱрѣпн** 414/19, иако веќе во втората половина на XIV век има податоци дека оваа група се изговарала како **ѱр-**.⁷ Во еден пример имаме два консонанта еден до друг, но овдека веројатно станува збор за грешка во пишувањето. Сп.: **обноштѣ ссе** 260/3.

Во однос на развојот на консонантскиот систем на рускиот јазик во периодот од 12 до 16 век, секако дека големо влијание имало губењето на еровите. Губењето на еровите довело до можност да два консонанти можат да стојат еден до друг. Односно дошло до појава на различни консонантски групи, коишто претходно не биле можни.

Со губењето на еровите се изгубил и карактерот на структурата на слогот во старорускиот јазик и се создале услови за широка појава на синтагматскиот закон на усогласување на звучните консонанти како и можноста два звучни консонанти да стојат еден до друг. По ова во фонетскиот систем во старорускиот јазик во средината на зборот се појавуваат консонантските групи од типот -тк- и -дг-, -пт- и -бд-, -шт- и -жд- итн. Тоа било резултат на дејствување на синтагматскиот закон на усогласување на консонантите, коишто во целост се остварил по губењето на еровите. Како резултат на тоа се појавиле консонантските групи:

- тк-(ло-тк-а < лодѣка),
- фк- (ла-фк-а < лавѣка),
- пч- (-пч-ела < бѣчела),
- шк- (ло-шк-а < ложѣка), од една страна, и
- зд- (-зд-ѣсь < сѣдѣсь),
- д'б- (моло-д'б-а < молотѣба),
- зб- (и-зб-а < истѣба) – од друга страна итн.⁸

Образување на ваквите консонантски групи довело до нови фонетски појави, односно до меѓусебно влијание на еден консонант врз друг консонант, што понатаму довело до процес на асимилација и дисимилација.

Асимилации:

(сѣшил) > (сшил) > (шшил) > современ (шыл);(сѣ женою) > (с женою) > (з женою) > (ж женою) > современ (ж) еною;

⁷ Б. Конески, Историја....., стр. 97.

⁸ Б о р к о в с к и й В. И., К у з н е ц о в П. С. Историческая грамматика русского языка. М., 1965.

(съ шумомъ) > (с шумом) > (ш шумом) > современ (шу) мом итн.

(красънии) (крас'ный) (красн) ый;

(тъмънии) > (тем'ный) > (томн) ый;

(сътихати) > (ст'ихати) > (с'т'иха) тъ;

(двѣа) > (дв'е) > (д'в'е) итн.⁹

Во старорускиот јазик процесот на десимилација го следиме во помал број на примери во однос на процесот на асимилација на консонантите:

(къто) > (кто) > (хто) > (къ-кому) > (х-кому);

(чьто) > (т'ш'ьто) > (что) > (што), (конъчно) > (конечно) > коне (шн) о.

Исто така по губење на еровите, доаѓа до појава група од три консонанти еден по друг:

(сърдьце) > (сердце) > (серце);

(съльнце) - (солице) > (сонце);

(жьстьоко) – (жестко) > (жеско) > (жоско);

(истъба) > (истба) > (исба) > (изба);

(дъщанъ) > (дщан) > (тщан) > (чан).¹⁰

ТВРДИ НАСПРЕМА МЕКИ КОНСОНАНТИ

Губењето на еровите одиграло важна улога во историскиот развој на тврдите консонанти наспрема меките во рускиот јазик. Веќе споменавме дека со губењето на еровите во слаба позиција отпочнал процесот на асимилација на консонантите коишто биле во непосреден допир врз основа на признакот тврдост-мекост. Асимилацијата на тврдите консонанти коишто следат по меките консонанти и обратно ја следиме во староруските ракописи од втората половина на 12 век. Всушност, таква асимилација немаме секогаш. На пример имаме чување на мекоста пред тврд консонант во следниве случаи:

(волъный) > (вол'ный), (больно) > (бол'но), (большой) > (бол'шой) итн.¹¹

⁹ Б е р н ш т е й н С. Б., Очерк сравнительной грамматики славянских языков. М. 1961.

¹⁰ Б о р к о в с к и й В. И., К у з н е ц о в П. С. Историческая грамматика русского языка. М., 1965.

Понекогаш не затврднуваат и во примерите од типот: (письмо) > (пис'мо), (возьму) > (воз'му), (тьма) > (т'ма), (просьба) > (проз'ба) итн.

Во зависност од позицијата на тврдите и на меките консонанти во зборот, во рускиот јазик се воспоставил определен однос меѓу истите. По губењето на еровите во слаба позиција на крајот од зборот се востановило дека во поголем број на примери доаѓа до затврднување на меките консонанти. Така на пример од глаголот **дѢТИ** наместо (**дамь**) произегло (**дам**), (**столъмь**) > (**столом**), (**рабъмь**) > (**рабом**), (**вълкъмь**) > (**волком**), (**селъмь**) > (**селом**) итн. Додека во примерите **семь**, **восемь** чувањето на мекоста на **М** може да се објасни со индиректно дејствување на падежните форми во тие зборови.¹²

Останатите усни консонанти ја чуваат мекоста на крајот од зборот. Сп.: **кровь**, **голубь**, **любовь**, **поправь** итн.

Процесот на затврднување на крајните усни консонанти коишто се јавиле по губењето на крајниот ер го следиме во ракописите од 13 век, кога на пример по крајното **М** се јавува **Ъ** наместо **Ь**.¹³

Останатите меки консонанти коишто настанале по губењето на **Ъ** и **Ь** на крајот на зборот ја зачувале мекоста.

Така настанала нова епоха во развојот на тврдо-меките консонанти, со што во рускиот јазик тврдост наспрема мекост, добила целосна независност од позицијата на консонантите во зборот. Ова се објаснува со тоа што по губењето на **Ъ** и **Ь**, тврдите и меките консонанти престанале да бидат врзани со особеностите на крајниот вокал.¹⁴

Во примерите од типот (**цѣпъ**) и (**цѣп'ь**), (**конъ**) и (**кон'ь**) итн. во кои вокалите и консонантите биле еден со друг неразделно врзани, разликувачката функција на тврдост наспрема мекост ја вршат еровите, но по нивното губење на крајот од зборот започнува

¹¹ К а л н ы н ь Л. Э. Развитие категории твердости и мягкости согласных в русском языке // Ученые записки Института славяноведения. Т. XIII.

¹² К а л н ы н ь Л. Э. Развитие категории твердости...Т. XIII.

¹³ К а л н ы н ь Л. Э. Развитие категории твердости...Т. XIII.

¹⁴ К а л н ы н ь Л. Э. Развитие категории твердости...Т. XIII.

да се прави разлика меѓу тврдите и меките консонанти, па имаме (т-т'), (с-с'), (л-л'), (н-н'), (р-р'), (д-д'), (з-з').¹⁵

Целосното ослободување на тврдоста наспрема мекоста на консонантите од нивната позициона обусловеност понатаму во рускиот јазик повлекло низа гласовни промени во нивниот историски развој, иако затврднувањето на меките консонанти е суштествена појава во развојот на македонскиот консонантизам, во рускиот консонантизам тие не само што ја зачувале, туку и ја доразвиле корелацијата на меките и тврдите консонанти од прасловенскиот јазик.

Литература:

- С. Б. Б е р н ш т е й н ., *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*. М. 1961.
- К. Б и ц е в с к а, Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век, Скопје 2000.
- В. И. Б о р к о в с к и й, К у з н е ц о в П. С. Историческая грамматика русского языка. М., 1965.
- Л. Э. К а л н ы н ь, *Развитие категории твердости и мягкости согласных в русском языке // Ученые записки Института славяноведения*. Т. XIII.
- В. В. К о л е с о в, *Историческая фонетика русского языка*. Л. 1980.
- Б. К о н е с к и, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1967, стр. 54.
- Б. К о н е с к и, *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Скопје 1952.
- Р. У. С к а л о в с к а, З. Р и б а р о в а, *Радомирово евангелие*, Скопје 1988, стр. 32.
- S. K u l j b a k i n, *Le vieux slave*, Paris 1929, стр. 187.

¹⁵ К о л е с о в В. В. Историческая фонетика русского языка. Л. 1980.

Abstract

Losing of the reduced vocals in the medieval Macedonian manuscripts and in the Sloestic paternicon as well caused several changes in the structure of the word and the syllable, among which we would mention the following: simplification of some consonant groups, changes in the consonant groups, assimilations and confluence of the geminates. The changes in the consonant groups very often become because of the difficult pronunciation of a group of two or three consonants. From another view we will keep on the process of fastening of the palatal consonants which is essential appearance in the development of our consonant system, compared condition in the Russian language.

Незрин Г. САМЕДОВА

Азербайджанский университет языков

НАЧИНАТЕЛЬНОСТЬ ВИДОВАЯ И НЕВИДОВАЯ: О ЧЁМ СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ ФАКТЫ РУССКОГО ЯЗЫКА?

Введение

Ряд классиков русского языкознания – А.Х. Востоков, Ф.Ф. Фортунатов, А.А. Шахматов, В.А. Богородицкий – высказывали убеждение, что парадигмы типа *петь / запеть* являются грамматическими (чистовидовыми). Иными словами, они трактовали значение начала, присущее перфективному члену префиксальных парадигм типа *петь / запеть*, как видовое (см. об этом, например, [Виноградов 1986: 396, 406, 425, 428-432]).

В то же время в современной аспектологии господствует взгляд, согласно которому значение начала, свойственное перфективным членам префиксальных парадигм типа *петь / запеть*, является невидовым¹. Утверждается, что начинательность не может быть видовым значением, поскольку она присуща не только перфективным, но и имперфективным глаголам, ср. *запевать / запеть*.

В конце 60-х годов прошлого века было предложено различать два типа начинательности². Один тип – это начинательность точечная, или иначе: значение начального момента. Точечная начинательность является видовым значением: она обнаруживается только в глаголах совершенного вида. Именно она характеризует перфективный член префиксальных парадигм типа *петь / запеть* 1. Графически его значение может быть изображено следующим

¹ За отсутствием места мы не сможем подкрепить данный тезис ссылками на все известные нам источники. В справедливости высказанного утверждения, однако, легко убедиться, ср., например, [Анкета 1997].

² См. [Самедов 1968: 117, 118].

образом: •————•. Второй тип – начинательность линейная. Она не может быть видовым значением, так как не составляет исключительной особенности перфективных глаголов, ср. *запевать* / *запеть*². Значение перфективного члена этого типа парадигм может быть представлено так: —————•.

Понятия точечной и линейной начинательности были введены исключительно из теоретических соображений. Мы постараемся показать их объяснительную силу на примере одной семантической проблемы.

*Проблема семантического своеобразия синонимичных конструкций *начать+инфинитив* и *стать+инфинитив*³*

1. Состояние вопроса

1.1. Исследователи издавна указывают, что конструкции *начать+инф.* и перфективная конструкция *стать+инф.* взаимозаменяемы. Их принято считать синонимами, см., например, [Овсяннико-Куликовский 1909: 111-112, Тихонов 1959: 59, 64, 67, Кржижкова 1962: 19, Демиденко 1963б: 38, Жирмунский 1965: 13-14, Георгиева 1968: 33, Суханова 1970: 69, Бойко 1973: 11, Словарь 1975, Лекант 1976: 69, Неद्याлков 1987: 194, Храковский 1980: 21, 22, Храковский 1987: 163-165, Зализняк, Шмелёв 2002: 222, Падучева 2004: 188, Короткова, Сай 2006: 96-97, Divjak, Gries 2009: 288]. См. также [Словарь 1940, Словарь 1955, Словарь 1963, Словарь 1965, Словарь 1978, Словарь 1983, Словарь 1984, Грамматика 1954: 217, 410].

Отметим, что у сравниваемых конструкций обнаруживают сходство и в других отношениях. Так, согласно [Неद्याлков 1987:

³ Речь идёт о перфективной конструкции *стать+инф.* Дело в том, что теория, которой мы следуем, различает две омонимичные разновидные конструкции *стать+инф.*, см. об этом, напр., [Самедова 2011, Самедова 2013]. Иными словами, мы считаем, что в русском существует также конструкция *стать+инф.*, главный компонент которой является глаголом несовершенного вида. В отличие от перфективного омонима, она не допускает замену конструкцией *начать+инф.* См., например: *До каких пор он станет командовать нами?*; *Он больше не стал с нами работать.*

181], они выражают начинательность в наиболее "нейтральном" виде (по сравнению с синонимичными типа *приняться+инф.*). В работах [Демиденко 1963а: 94, Демиденко 1963б: 35, Храковский 1980: 18, Храковский 1987: 165] находим мнение, что конструкции сходны с точки зрения круга глаголов, способных выступать в позиции инфинитива. В работах [Сухотин 1960: 30-31, Бойко 1973: 11, Храковский 1980: 18, Недалков 1987: 181] указывается, что они самые частотные среди конструкций *фазовый глагол+инф.*, главный компонент которых имеет значение начала. В [Шатуновский 2009: 48] утверждается, что наиболее грамматикализованные, делексикализованные.

1.2. Вместе с тем языковеды стремятся выявить и те характеристики, которые различают изучаемые конструкции.

Есть мнение, что суть семантических различий кроется в степени слитности значений, свойственных их компонентам. Д.Н. Овсяннико-Куликовский писал: «...Мы всё-таки ощущаем разницу в синтаксическом характере этих двух форм: *начал задумываться* это – сказуемое составное, из двух ясно различаемых моментов сказуемости: 1) *начал* и 2) *задумываться...*, между тем как *стал задумываться* образует один момент. Это не составное сказуемое, а только сложная форма прошедшего времени: в ней слитность частей заметно больше, чем в составных сказуемых с "*начать*"...» [Овсяннико-Куликовский 1909: 112-113]. Таким же образом учёный трактовал сочетания типа *стану+инф.* [Овсяннико-Куликовский 1909: 113]. Ср. [Тихонов 1959: 68]: «...Вспомогательный глагол *стать* более тесно слился с инфинитивом, чем *начать...*». См. также высказывание в работе [Короткова, Сай 2006: 97]: «...*Стать* демонстрирует бóльшую семантическую спаянность с предикатом».

Между тем подавляющее большинство авторов, описывая показания своей языковой интуиции, используют другие понятия.

Так, А.А. Фуксман действие, обозначаемое конструкцией *стать+инф.*, воспринимает «как начавшееся в один какой-то момент, но затем длящееся неопределённое время» [Фуксман 1959: 40]. Что касается конструкции *начать+инф.*, то у неё «на первый план выступает значение начинательности. Ср.: *Мастерские начнут работать, призовём и слесаря Остапчука «поработать» на немцев...* Из более широкого контекста видно, что важен лишь факт начала действия, но само действие не будет иметь места в будущем.

Поэтому замена сочетания *начнут работать* сочетанием *станут работать* неуместна в данном предложении...» [Там же: 41].

Во многом сходного мнения придерживается Л.П. Демиденко: «Глаголы *начать* и *стать* обнаруживают некоторые расхождения в оттенках выражаемого ими приступа к действию: глагол *начать*... указывает лишь на начальный момент действия, тогда как глагол *стать* обозначает приступ к действию, понимаемый более широко, т.е. выражает собственно приступ к действию и некоторый отрезок самого действия. Поэтому, когда контекст подчёркивает именно начальный момент действия, глагол *начать* не может быть заменён глаголом *стать*, например: *Двадцать лет Ловенгард собирал материал и делал наброски для громадной книги «Одесский порт». Он даже не начал её писать...*» [Демиденко 1963а: 94]. Ср. [Демиденко 1963б: 37-38]. О случаях, когда такая замена возможна, языковед пишет, что в них «происходит некоторый семантический сдвиг высказывания». Пример *Актёр, игравший негодяя президента, боялся, как бы из зрительного зала по нему не начали стрелять* она сопровождает следующим комментарием: «Заменяв "*не начали стрелять*" сочетанием "*не стали стрелять*", мы сосредоточим внимание не только на начальном моменте действия, но и на его возможном продолжении» [Демиденко 1963б: 38].

Как представляется, тождественную позицию занимает М.А. Шелякин. Так, он пишет, что главный компонент конструкции *стать+инф.* характеризуется «более отвлечённым и категоричным значением действительного бытия (без конкретного представления о процессе начинания)...» [Шелякин 1969: 13], в то время как семантика глагола *начать* «показывает, что отсутствующее ранее действие из небытия стало (становится) с какого-то определённого момента бытием, фактом» [Там же: 12].

В.Л. Георгиева высказывается следующим образом: «Глагол *начать* с инфинитивом может выражать начальный этап действия, которое мыслится в этом случае расчленённым (*начал петь и продолжает*; *начал, но бросил* и т.п.). Глагол же *стать* означает только приступ к действию в его целостности (*стал петь*)» [Георгиева 1968: 33].

В.П. Недялков указывает на близость своей позиции к точке зрения как Л.П. Демиденко, так и М.А. Шелякина [Недялков 1987: 194]. В то же время различия между конструкциями он находит подчас трудноуловимыми [Там же]. Для их описания он использует целый ряд понятий. На его взгляд, при употреблении конструкции *начать+инф.* либо выделяется фаза, денотативно отличная от её продолжения, либо выделяются первые признаки начала действия в эволютивной фазе, либо выделяется начальная фаза однородного действия [Там же: 186]. Уточним, что под эволютивной фазой языковед понимает «...начальную переходную фазу, т.е. период, обычно относительно длительный (реже короткий), в течение которого происходит (постепенное) накопление определённых свойств, ведущее к изменению, к появлению ситуации, обозначаемой КН (коррелятом начинательности – Н.С.)» [Там же: 185]. Пример *Я как-то очень ловко начал рассказывать* В.П. Недялков комментирует следующим образом: «...Начало рассказа было "ловким"...». Тогда как о соотносительном примере *Я как-то очень ловко стал рассказывать* он пишет: «... Рассказ был "ловким"...» [Там же: 186], ср. [Там же: 194]. Он считает, что конструкция *стать+инф.* «...не обозначает фазы (=части действия), денотативно отличной от её продолжения. ...Просто указывает на момент появления, возникновения ситуации, до этого не имевшей места...» [Там же: 186], см. [Там же: 190-191].

Согласно Е.В. Падучевой, различие заключается в том, что *начать* является фазовым глаголом, а *стать* нефазовым [Падучева 2001: 35] (ср. характеристику *стать* в [Падучева 2004: 188]). Пример *не начал рубить дрова* учёный интерпретирует как "ожидается, что начнёт; т.е. осмысленно только в случае подразумеваемого 'ещё не начал'", тогда как сочетание *не стал рубить дрова* она толкует как "отказался – то ли от предложения, то ли от своей собственной первоначальной идеи; ничего не ожидается" [Падучева 2001: 34]. Языковед считает, что именно в силу этого отличия пример *Даже не начал \ рубить дрова* (знак \ выражает фразовое ударение – Н.С.), который она понимает как "остаётся предположение, что начнёт", не имеет коррелята *Даже не стал \ рубить дрова*. Предложения типа *Даже не стал \ рубить дрова* являются грамматически неправильными, потому что *даже* противопоставляет начало действия, его часть, действию как

целому, он оттеняет фазовую семантику, ему необходима шкальная структура, а *стал* её не предоставляет [Падучева 2001: 35]. Ср. [Падучева 2004: 188].

По мнению А.А. Зализняк и А.Д. Шмелёва: «...Глагол *начать* в сочетании с инфинитивом обозначает подлинное событие, состоящее в том, что начался (и ожидается, что будет продолжаться) соответствующий процесс...», тогда как конструкция *стать+инф.* обозначает «не событие, а процесс, вставленный в некоторые рамки», указывает «на то, что некоторый процесс ранее не имел места, а начиная с некоторого момента имеет» [Зализняк, Шмелёв 2002: 219].

Схожими представляются соображения, которые мы находим в статье [Короткова, Сай 2006]. Её авторы считают, что *начать* делает акцент на фазовой структуре события, являясь при этом самостоятельным событийным предикатом с собственной фазовой структурой. Именно этим объясняется наличие глагола *начинать* [Там же: 97]. Что касается *стать*, то для него фазовая структура события нерелевантна и внимание акцентируется на контрасте между той временной зоной, когда ситуация имеет место, и предшествующей ей зоной, когда ситуация не имеет места [Там же: 97-98]. Н.А. Короткова и С.С. Сай полагают, что такой подход объясняет следующие четыре семантико-синтаксические свойства, которые они приписывают рассматриваемым глаголам. Так, по их мнению, в сочетании с показателями точного времени предпочтительнее употребление *начать*. Иначе говоря, предложения типа *Программа начала действовать 1 июня* встречаются чаще, чем *Программа стала действовать 1 июня*. *Стать* с бóльшим трудом, чем *начать*, допускает эллипсис инфинитива: нельзя сказать *Нужно написать диссертацию. Он уже стал*. Ср.: *Нужно написать диссертацию. Он уже начал*. *Стать* практически не употребляется в контекстах, где начало процесса противопоставлено другим его фазам: пример *Третью симфонию Мендельсон начал писать в 1830, а закончил – только в 1942 году* противопоставляется авторами примеру *Стал писать в 1830, а закончил – только в 1942 году* как грамматически правильный неправильному. И наконец, *стать*, в отличие от *начать*, представляет собой непереходный глагол. Отсюда и грамматическая неправильность кон-

струкций типа *стал строительство дома*, ср. *начал строительство дома* [Короткова, Сай 2006: 98].

В работе И.Б. Шатуновского читаем: «...*Начать*, в соответствии со своей внутренней формой, делает акцент именно на начальной фазе действия, указывает, что действие / процесс находятся в начальной фазе, т.е. является фазовым глаголом, в то время как *стать* обозначает смену ситуаций (возникновение ситуации) в наиболее чистом виде: сначала Р не было, а затем оно имеет место...» [Шатуновский 2009: 48]. Учёный полагает, что поэтому «в случае контролируемых Р, когда возникновение Р зависит исключительно от выбора, воли субъекта, *стать*, но не *начать*, сигнализирует о выборе субъекта делать или – с отрицанием – не делать Р...» [Там же: 48]. «Понятно, – пишет он, – что человек выбирает *делать что-либо в целом*, а не только *начать*; эта прагматическая, жизненная особенность ведёт через обогащение признаками денотативной ситуации к возникновению особого «полузначения», типа употребления у *стать*. Поэтому у *стать* отрицается выбор, а у *начать* – отсутствие начальной фазы...: *не стал кушать* – (*ещё*) *не начал кушать* (с пресуппозицией, что выбор ‘кушать’ был). При этом *начать* и *кончить* можно / *начаться* и *кончиться* могут только действия и процессы..., *стать* – шире, но в целом тяготеет к состояниям» [Там же: 48-49].

А.М. Молдован считает, что между «собственно фазовым», «стандартным начинательным» глаголом *начать* и «фазовым» *стать* имеются «незаметные, но существенные» различия [Молдован 2010: 5]. Он описывает только одно из них, на его взгляд, главное: *начать* вписывает глагольное действие в членимую на логические фазы последовательность (*начать* – *продолжать* – *кончить*), тогда как *стать* обращён к самому факту возникновения ситуации, ранее не имевшей места: «Это значение особенно наглядно выражено в словосочетании *стало быть*, которое в современном русском языке сохраняется в роли вводного словосочетания...» [Молдован 2010: 5-6].

Интересующий нас вопрос рассматривается и в англоязычной литературе. Ш. Фланк полагает, что конструкция *стать+инф.*, в отличие от *начать+инф.*, часто обозначает не начало ядра самого действия (*refers not to the beginning of the nucleus of the action*

itself), а подготовительный этап действия, который лингвист обозначает термином 'приступ' (onset). Поэтому эта конструкция уместна в контекстах, описывающих действие, которое прервалось прежде, чем собственно началось, и, соответственно, часто обозначает приступ к внезапным или незапланированным действиям: от внезапных или незапланированных действий отказываются чаще, чем от запланированных. Дело в том, что, по мнению Ш. Фланк, можно сказать *Он стал кричать, но передумал и не кричал*, тогда как предложения вроде *Он начал кричать, но передумал и не кричал* являются грамматически неправильными (цит. по [Dickey 1999: 29]).

Как и Ш. Фланк, при описании конструкции *стать+инф.* С. Дикки оперирует понятием приступ к действию. Языковед считает, что эта конструкция, в отличие от *начать+инф.*, способна выражать гладкий, плавный переход от одного события к началу следующего или частичное наложение действий и что именно понятие приступ к действию способно это явление объяснить: *После этого она кинулась к мастеру, обхватила его шею и стала целовать в губы...* Однако, в отличие от Ш. Фланк, С. Дикки считает, что *стать+инф.* в большинстве случаев, если не во всех, обозначает не только приступ к действию, но и начало ядра действия (the beginning of the nucleus of an action) [Dickey 1999: 30]. Опросив информантов, он заключает, что конструкция *начать+инф.* предпочитается, если точный момент начала действия находится в фокусе как нечто самостоятельное, независимое. Поэтому конструкция *начать+инф.*, в отличие от *стать+инф.*, употребляется с сочетаниями, обозначающими конкретный момент времени (типа *в пять часов*) [Там же: 30], а грамматическая правильность предложений вроде *Все американки начали носить мини-юбки*, в отличие от примеров типа *Все американки стали носить мини-юбки*, является сомнительной [Там же: 29].

Д. Дивьяк и С. Грис указывают, что полученные ими результаты согласуются с интерпретациями, предложенными Ш. Фланк, С. Дикки, Е.В. Падучевой: *стать* и *начать* отличаются в отношении обозначаемой фазы действия. *Стать* выводит начало из фокуса и выражает плавный переход в новое состояние, в то время как *начать* выдвигает начало как самостоятельное событие на

передний план. *Начать+инф.* часто употребляется с конструкцией *с+генетив*, обозначая ситуацию, которая начинается в точно указанное время. *Стать* выражает действия вообще (actions in general) и действия, связанные с общением [Divjak, Gries 2009: 288]. Начало, выражаемое глаголом *начать*, длится, и его можно наблюдать, это самостоятельное действие. *Стать* сам по себе обозначает завершённое действие. Этот глагол обозначает начало только в сочетании с другим действием. В результате начало уходит на второй план, а на первый выступает второе событие [Там же: 288-289, 291]. *Стать* выдвигает на первый план взгляд на состояние после приступа к действию (view into the state after the onset of the action) [Там же: 291].

Важно указать, что некоторые лингвисты считают нужным сопоставить употребительность рассматриваемых конструкций. Однако их свидетельства различаются. См., с одной стороны: «наиболее употребительными, по нашим данным, являются соединения инфинитива с глаголом *стать...*» [Сухотин 1960: 31]; «сочетания инфинитива с глаголом *начать...* несколько менее употребительны, чем сочетания с глаголом *стать...*» [Там же: 32]; «употребительность конструкций с *начать* и *стать* в исследуемых нами текстах может быть выражена соотношением 1:2 в сказках и 2:3 в художественной прозе» [Тихонов 1959: 67]; «в начинательных конструкциях глагол *стать* употребляется в безличной форме чаще, чем *начать...*» [Там же: 68]. И ср., с другой стороны, мнение Е.П. Кржижковой о том, что употребление глагола *начать* в плане прошедшего времени является «несколько более частым» (цит. по [Молдован 2010: 5]). См. утверждение В.С. Храковского: «Глагол *начать* является наиболее употребительным по сравнению с другими начинательными глаголами...» [Храковский 1987: 163]. Ср. также [Divjak, Gries 2009: 287]. По подсчётам А.М. Молдована, глагол *начать* по частотности употребления с инфинитивом «всё-таки значительно преобладает над *стать*: выборка из НКРЯ за XX в. (ок. 40 тыс. документов, более 125 млн. словоупотреблений) показывает, что *стать* в начинательных конструкциях представлено 4260 примерами (в том числе в форме буд. времени – ок. 260 примеров; прош. времени – ок. 3700 примеров), тогда как *начать* даёт почти 38 000 примеров (в том числе в форме буд. времени –

более 5000; прош. времени – более 30 000), т. е. *начать* и в формах буд. времени используется чаще, чем *стать*, а в прош. времени *начать* употребляется почти в десять раз чаще, чем *стать*» [Молдован 2010: 5].

1.3. Богатая блестящими идеями и поразительно тонкими наблюдениями литература вопроса воистину питает исследовательскую мысль. Можно видеть, однако, что рассматриваемая проблема пока не получила общепринятого решения.

2. Предлагаемое решение

2.1. Конструкция *начать+инф.* и перфективная конструкция *стать+инф.*, бесспорно, являются синонимами. См., например, следующие иллюстрации, демонстрирующие их способность к взаимной замене:

В 9 лет Григорий стал ходить в школу... (Интернет) / *...начал ходить...*;

В пять часов утра дневальные стали будить заключённых (НКРЯ) / ...начали будить...;

Потом Есенин стал работать над поэмой "Анна Снегина" и уже в январе закончил работать над этой поэмой и опубликовал её (Интернет) / ...начал работать...;

Как стану работать, съеду отсюда / ...начну работать...;

Неизвестно, чем кончилось бы всё это безобразие, если бы... через деревню не стали ходить машины (В. Белов) – ...если бы через деревню не начали ходить машины.

Главные компоненты обеих конструкций имеют общий синтаксический признак: они сочетаются исключительно с инфинитивами несовершенного вида. При этом круг глаголов, способных выступать в позиции инфинитива, полностью идентичен. Обе конструкции широко употребительны и обнаруживаются в текстах любых жанров и типов. Так что можно говорить о полном совпадении сфер их употребления. Ясно, однако, что эти конструкции не могут быть абсолютно тождественными по значению. Кроме того, об этом свидетельствует языковая интуиция.

2.2. Стремясь выявить семантическое своеобразие данных конструкций, мы исследовали частотность их употребления (эта идея и её разработка принадлежат основоположнику принятой нами аспектологической теории). С этой целью мы составили собственную выборку, а также обратились к Национальному корпусу русского языка. Чтобы обеспечить предельную точность, мы подсчитывали сочетания типа *стал+инф.* и *начал+инф.*, употреблённые в утвердительной форме⁴. Из подсчётов было исключено устойчивое выражение *стало быть*.

Наша выборка состоит из случайным образом отобранных сочинений русских писателей и драматургов XX в., журналов, газет, научных и научно-популярных книг. Обратимся к результатам подсчётов (они проведены вручную):

Таблица 1. Данные случайной выборки⁵

Источник	Сочетания типа <i>стал+инф.</i>	Сочетания типа <i>начал+инф.</i>
Амосов Н.М.	88	62
Белов В.И.	14	80
Боровик Г.А.	3	2
Булгаков М.А. (а)	138	71
Булгаков М.А. (б)	106	63
Бунин И.А.	60	14
Грекова И.	124	70
Замятин Е.И.	57	22
Каверин В.А. (а)	67	6
Каверин В.А. (б)	107	6
Левшин Л.В.	37	34
Мамчур Е.А., Овчинников Н.Ф., Уёмов А.И.	7	0
Набоков В.В.	62	32
Некрасов В.П.	99	16
Окуджава Б.Ш.	17	28
Пастернак Б.Л.	182	9

⁴ В плане прошедшего времени при отсутствии отрицания безраздельного господствует перфективный омоним. Данное обстоятельство не только облегчает подсчёты, но и гарантирует им точность.

⁵ Выходные данные источников указаны в Приложении.

Платонов А.П.	145	138
Приставкин А.И.	112	15
Пришвин М.М.	165	44
Пьецух В.А.	47	36
Распутин В.Г.	109	10
Сергеев Б.Ф.	15	7
Симонов К.С.	69	19
Трифонов Ю.Ф.	94	12
Ферсман А.Е.	34	7
Шмелёв И.С.	222	17
Шукшин В.И.	160	40
газета «Труд-7», 2001, от		
22 февраля	5	2
1 марта	14	9
7 марта	10	5
15 марта	9	9
22 марта	9	3
29 марта	13	9
5 апреля	10	4
12 апреля	15	7
19 апреля	13	6
26 апреля	11	2
журнал «Физкультура и спорт», 2002		
№ 1	19	6
№ 2	13	8
№ 3	20	8
№ 4	12	6
№ 5	16	10
№ 6	7	8
№ 7	7	9
№ 8	7	7
№ 9	13	5
№ 10	17	6
№ 11	10	11
№ 12	10	17

Как видим, в подавляющем большинстве источников (в 43 из 49) сочетания типа *стал+инф.* употреблены чаще – и нередко в весьма значительной степени, – чем сочетания типа *начал+инф.* Общее количество первых (2600) также превосходит общее количество вторых (1017): более чем в 2 раза.

В НКРЯ ввиду его объёма мы вынуждены были ограничить поиск материала определёнными параметрами.

Во-первых, мы задали свои подкорпуса. В одном случае мы создали три разных подкорпуса текстов, созданных в 1901, 1951 и 2000 гг. (начало XX в., его середина и конец), чтобы убедиться, что соотношение частотности не зависит от фактора времени. В другом случае мы исследовали три набора нехудожественных текстов (относящихся к официально-деловой, производственно-технической и учебно-научной сферам функционирования), чтобы исключить фактор влияния стилистической характеристики текста на искомое соотношение.

Во всех подкорпусах расстояние между компонентами конструкций было задано "от 1 до 1". Что касается порядка компонентов, во внимание принимались только предложения с прямым порядком.

Полученные данные приводятся ниже (подсчёты проводились в середине июня 2011 г.).

Таблица 2. Данные НКРЯ по годам

	1901	1951	2000
<i>Стал + инф.</i>	431	1309	2338
<i>Начал + инф.</i>	69	457	1181

Таблица 3. Данные НКРЯ по сферам функционирования

	Официально-деловая	Производственно-техническая	Учебно-научная
<i>Стал + инф.</i>	74	128	3037
<i>Начал + инф.</i>	53	89	1418

Можно видеть, что и в этих случаях сочетания типа *стал+инф.* встречаются чаще, и, как правило, со значительной разницей, чем сочетания типа *начал+инф.*

2.3. Установленный факт требует объяснения. Мы интерпретируем его в соответствии с правилом Крушевского – Куриловича. Согласно данному правилу, существует определённое соотношение между употребительностью слова и его значением. Н.В. Крушевский сформулировал это соотношение следующим образом: «...Чем шире употребление данного слова, тем менее содержания оно будет заключать в себе» [Крушевский 1998: 206]. По Е. Куриловичу, «...чем обобщённое (беднее) содержание знака, тем шире сфера его употребления говорящими; чем специальное (богаче) содержание, тем уже сфера употребления не только внутреннего (=внутри системы), но и внешнего (в языковом коллективе)» [Курилович 1962: 19]. В современной теории информации правило Крушевского – Куриловича формулируется так: «Чем богаче содержание языковой единицы, тем реже она встречается в тексте» [Березин 1998: 15].

Т.М. Николаева трактует данную закономерность как универсалию, относящуюся ко всем языковым уровням: «...Для всякого противопоставления маркиров. член имеет более редкую встречаемость, чем немаркированный...» [Николаева 1990: 535]. См. также [Мельчук 1998: 17]. С точки зрения Ю.С. Степанова, это общий семиотический принцип: «Как общий принцип, сфера употребления маркиров. элемента уже, немаркированного – шире...» [Степанов 1990: 441]. По свидетельству Ф.М. Березина, данное правило является одним из основных в современной теории информации [Березин 1998: 15].

Добавим также, что столь высокий статус правила Крушевского – Куриловича объясняется, как нам кажется, довольно просто. В работах [Самедова 2009а, Самедова 2009б] мы постарались показать, что данная закономерность представляет собой проявление такого фундаментального принципа, как принцип экономии.

Изложенное позволяет использовать правило Крушевского – Куриловича как надёжный инструмент познания.

2.4. Итак, сопоставив употребительность изучаемых конструкций, мы можем заключить: перфективная конструкция *статья+инф.* семантически проще (беднее), чем конструкция

начать+инф. Предлагаемое ниже семантическое описание находится в полном согласии с данным выводом.

Семантическая структура конструкции *начать+инф.* выглядит таким образом. В ней три элемента (мы несколько упрощаем реальную картину, не искажая её тем не менее). Два из них принадлежат глаголу *начать*. Один – это невидовое значение линейного начала, а именно: разновидность линейной начинательности, квалифицируемая как инцептивность. Поскольку это значение негомогенного процесса, другой элемент представляет собой видовое значение конечного предела (момента), ср.: *начинать – начать*. Третий элемент – невидовое значение процесса, присущее инфинитиву. Если уподобить невидовое значение процесса линии, а видовое – точке, то значение конструкции *начать+инф.* можно представить графически:

линейная начинательность

значение процесса

значение конечного предела

Обратимся теперь к семантике перфективной конструкции *стать+инф.*

Прежде всего следует установить, располагает ли её главный компонент значением процесса. Думается, что его сочетаемостные характеристики не оставляют места сомнениям в этом вопросе. Как уже отмечалось, он формирует лишь конструкции с инфинитивами, причём несовершенного вида. Так что мы вправе постулировать наличие в его семантике элемента, который налагает данное сочетаемостное ограничение. Полагаем, что у нас нет оснований трактовать этот элемент иначе как значение процесса.

Что касается природы данного процесса, то представляется естественным квалифицировать его как становление. Значение становления, на наш взгляд, сродно инцептивности, так как тоже является разновидностью линейной начинательности. Однако обсуждаемый семантический компонент представляет собой значение гомогенного процесса. Чтобы обосновать выдвинутый тезис, мы прибегнем к доказательству от обратного.

Допустим, что, главный компонент перфективной конструкции *стать+инф.* имеет значение негомогенного становления. Отсюда следует, что присущая ему парадигматическая перфекти-

ность представляет собой видовое значение конечного предела (момента).

Можно показать, что подобная трактовка семантики анализируемого компонента сталкивается с непреодолимыми трудностями. Во-первых, из неё вытекает, что конструкция *начать+инф.* и перфективная конструкция *стать+инф.* практически идентичны со стороны семантики. Фактически полностью идентично не только количество семантических элементов, но также их природа, ибо значение становления и инцептивность представляют собой разновидности линейной начинательности. Во-вторых, из неё следует, что главный компонент перфективной конструкции *стать+инф.* и перфективный член парадигмы *стать / становится* – это один и тот же глагол. Этот вывод, на первый взгляд, кажется вполне приемлемым. Между тем, исходя из него, не удаётся, в частности, объяснить, почему глагол *становиться* не способен образовывать конструкцию с инфинитивом несовершенного вида.

Как нам кажется, приведённые рассуждения подтверждают наши умозаключения о семантике главного компонента перфективной конструкции *стать+инф.* Иными словами, он действительно характеризуется значением процесса, а именно значением гомогенного становления.

2.5. Проанализируем полученные результаты. Как можно видеть, мы столкнулись с парадоксом. С одной стороны, мы установили, что семантика перфективной конструкции *стать+инф.* содержит менее чем три элемента, ибо она семантически проще конструкции *начать+инф.* С другой – мы обнаружили, что семантика её компонентов в общей сложности включает именно три элемента: два принадлежат глаголу *стать* (невидовое значение процесса и видовое значение предела) и один – инфинитиву (невидовое значение процесса).

Каким же видится решение данного парадокса? Теория, которой мы следуем, предлагает следующее объяснение.

Выявленный парадокс получает своё разрешение, только если допустить, что два из указанных трёх значений слились в одно – синкретическое. Это слияние оказывается возможным, потому что данные значения являются однородными, а третье значение, имеющее отличную природу, не способно им препятствовать. Иначе говоря, мы считаем, что перфективная конструкция *стать+инф.* обладает синкретическим значением процесса, а при-

сущая ей перфективность представляет собой видовое значение начального предела (момента), или точечную начинательность. Графически значение данной конструкции выглядит так:

значение начального предела

●—————
синкретическое значение процесса

Как видим, оно содержит два компонента.

2.6. Остаётся подчеркнуть одно обстоятельство. Есть основания утверждать, что оба понятия – точечная начинательность и синкретический процесс – обладают немалой объяснительной силой. Действительную силу понятия синкретическое значение процесса мы постарались продемонстрировать в [Самедова 2011]. Что касается понятия точечная начинательность, то мы затрагивали этот вопрос в [Самедова 2004]. К сожалению, в рамках данной работы мы также не сможем подробно его рассмотреть, поэтому ограничимся кратким замечанием. Точечная начинательность, будучи видовым значением, имеет весьма примечательное свойство, а именно: она находится в фокусе внимания. В результате определённые черты семантики глагола оказываются скрытыми⁶. Линейная (невидовая) начинательность таким свойством не обладает.

Заключение

Мы проанализировали семантические взаимоотношения конструкции *начать+инф.* и перфективной конструкции *стать+инф.* с помощью метода системного анализа (см. о нём работы Т.П. Ломтева, в частности [Ломтев 1976]). Мы постарались показать, что семантическое сходство и отличие данных конструкций получают объяснение благодаря понятиям видовая (точечная, моментальная) и невидовая (линейная, неточечная, немоментальная) начинательность. Можно видеть, что результаты нашего исследования находятся в согласии с показаниями языковой интуиции многих представителей традиционного подхода.

⁶ См. об этом, например, [Самедов 1984].

Литература:

- Анкета* – Ответы на анкету аспектологического семинара филологического факультета МГУ // Труды аспектол. семинара филолог. факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. Т.2. М., 1997. С. 140- 233.
- Березин Ф.М.* Н.В. Крушевский – провозвестник лингвистики XX в. // Н.В. Крушевский. Избранные работы по языкознанию. М., 1998.
- Бойко А.А.* Сочетания с инфинитивом несовершенного вида в современном русском языке. Л., 1973.
- Виноградов В.В.* Русский язык (Грамматическое учение о слове). М., 1986.
- Георгиева В.Л.* История синтаксических явлений русского языка. М., 1968.
- Грамматика 1954* – Грамматика русского языка. Т. 2. Синтаксис. Ч. 1. М., 1954.
- Демиденко 1963а* – *Демиденко Л.П.* Способы выражения начала глагольного действия в русском языке // Уч. зап. ЛГПИ им. А.И.Герцена. Т. 248. Л., 1963, с. 85-103.
- Демиденко 1963б* – *Демиденко Л.П.* Грамматическая и семантическая эволюция словосочетаний типа «начать+инфинитив» и «стать+инфинитив» в русском языке // Красноярский гос. пед. ин-т. Уч. зап. Т. 25. Вып.1. Красноярск, 1963, с. 18-46.
- Жирмунский В.М.* Об аналитических конструкциях // Аналитические конструкции в языках различных типов. М.-Л., 1965, с. 6-33.
- Зализняк А.А., Шмелёв А.Д.* Семантика 'начала' с аспектологической точки зрения // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. М., 2002, с. 211-224.
- Короткова Н.А., Сай С.С.* Глагол *стать* в русском языке: семантика, синтаксис, грамматикализация / Третья конференция по типологии и грамматике для молодых исследователей. Материалы. СПб.: "Нестор – История", 2006, с. 96-101.
- Кржижкова Е.П.* Значение конструкции *стану+инфинитив* // РЯШ. 1962. №4, с. 16-19.
- Крушевский Н.В.* Избранные работы по языкознанию. М., 1998.
- Курилович Е.* Лингвистика и теория знака // Е. Курилович. Очерки по лингвистике. М., 1962.
- Лекант П.А.* Типы и формы сказуемого в современном русском языке. М., 1976.
- Ломтев Т.П.* Общее и русское языкознание. М., 1976.
- Молдован А.М.* К истории фазового глагола *стать* в русском языке // Русский язык в научном освещении, 2010, № 1 (19), с. 5-17.
- Мельчук И.А.* Курс общей морфологии. Т. 2. М. – Вена. 1998

- Недялков В.П. Начинательность и средства её выражения в языках разных типов // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. Л., 1987, с. 180-195.
- Николаева Т.М. Универсалии // Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
- Овсяннико-Куликовский Д.Н. Руководство к изучению синтаксиса русского языка. М., 1909.
- Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. М., 2004.
- Русская грамматика. Т. 1. М., 1980.
- Падучева Е.В. Фазовые глаголы и семантика начинательности // Известия Академии наук. Серия литературы и языка, т. 60, 2001, № 4, с. 29-39.
- Самедов Г.С. О видах и подвидах русского глагола // Материалы 1-ой Республиканской конференции по вопросам языкознания и методики обучения иностранным языкам. АПИЯ им. М.Ф. Ахундова. Баку. 1968.
- Самедов Г.С. К вопросу о трёхчленных цепях типа *слабеть – ослабеть – ослабевать* // Русский язык и литература в азербайджанской школе, 1984, № 11, с. 30-34.
- Самедова Н.Г. Ещё раз об омонимичных конструкциях *стать+инфинитив* / Русский язык: исторические судьбы и современность. 2-й Межд. конгресс исследователей русского языка. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004, с. 242.
- Самедова Н.Г. Омонимические конструкции *стать+инфинитив*: закономерности поведения // *Dissertationes Slavicae. Sectio Linguistica*. XXX. Szeged, 2013, p. 151-170.
- Самедова Н.Г. Омонимические конструкции *стать+инфинитив*: к когнитивной интерпретации // The XI International Conference "Cognitive Modeling in Linguistics". Romania. 2009a. С. 102-114.
- Самедова Н.Г. Об одном проявлении принципа экономии // Межд. научно-практ. конференция «Лингвистическое наследие Шарля Балли в XXI веке». С.-П., 2009б. С. 43-46.
- Самедова Н.Г. К вопросу о форме будущего времени глаголов несовершенного вида в современном русском языке // Н.Д. Арутюнова (отв. ред.). Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее. М., 2011. С. 263-276.
- Словарь 1940 – Толковый словарь русского языка. В 4-х т. Под ред. Д.Н. Ушакова. Т. 4. М., 1940.
- Словарь 1955 – Русско-французский словарь. Сост. Л.В. Щерба, М.И. Матусевич. Изд. 4-е испр. и доп. под ред. Д.В. Сеземана. М., 1955.

- Словарь 1963* – *Словарь современного русского литературного языка*. Т. 14. М.-Л., 1963.
- Словарь 1965* – *Русско-английский словарь*. Под ред. Р.К. Даглиша. М., 1965.
- Словарь 1970* – *Словарь синонимов русского языка*. В 2-х т. Гл. ред. А.П. Евгеньева. Т. 1. Л., 1970.
- Словарь 1975* – *Словарь синонимов*. Ред. А.П.Евгеньева. Л., 1975.
- Словарь 1978* – *Краткий толковый словарь русского языка (для иностранцев)* / Под ред. В.В. Розановой. М., 1978.
- Словарь 1983* – *Словарь сочетаемости слов русского языка* / Под ред. П.Н. Денисова, В.В. Морковкина. М., 1983.
- Словарь 1984* – *Словарь русского языка: В 4-х т.* / Под ред. А.П. Евгеньевой. Т. 4. М., 1984.
- Степанов Ю.С. Семиотика // *Лингвистический энциклопедический словарь*. М., 1990.
- Суханова Л.В. Сочетание *стану+инфинитив* в современном русском языке // *Ивановский ГПИ им. Д.А.Фурманова. Учёные зап.* Т. 75. Вопросы истории и методики русского языка. Иваново, 1970, с. 63-71.
- Сухотин В.П. Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке. Глагольные словосочетания. М., 1960.
- Тихонов А.Н. Способы выражения начинательного значения глаголов в русском языке // *Труды Узбекского гос. ун-та им. А. Навои. Новая серия.* № 95. Самарканд, 1959, с. 43-75.
- Фуксман А.А.. Сочетание инфинитива с вспомогательным глаголом *стану* в современном русском языке // *Краткие сообщения. Узб. гос. ун-т им. А. Навои. Кафедра русского языкознания.* Самарканд, 1959, с.39-43.
- Храковский В.С. Некоторые проблемы универсально-типологической характеристики аспектуальных значений // *Уч. зап. Тартуского гос. ун-та. Выпуск 537. Аспектуальность и средства её выражения. Вопросы русской аспектологии - 5.* Тарту, 1980, с. 3-24.
- Храковский В.С. Семантика фазовости и средства её выражения // *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис.* Л., 1987, с. 153-178.
- Шатуновский И.Б. Проблемы русского вида. М.: Школа "Языки славянской культуры", 2009.
- Шелякин М.А. Функции и словообразовательные связи начинательных приставок в русском языке (к проблеме семантической мотивированности в синтагматике слов и морфем) // *Лексико-грамматические проблемы русского глагола.* Новосибирск, 1969.

- Dickey S.M.* Expressing ingressivity in Slavic: the contextually-conditioned imperfective past vs. the phase verb stat' and procedural za- // *Journal of Slavic linguistics*. 1999. Vol. 7(1), p. 11-44.
- Divjak D., Gries S.Th.* Corpus-based cognitive semantics: a contrastive study of phasal verbs in English and Russian / *Studies in cognitive corpus linguistics*. Ed. K. Dziwirek, B. Lewandowska-Tomaszczyk. Frankfurt am Main: Peter Lang. 2009, p. 273-296.

Источники (к таблице 1)

- Амосов Н.М.* Голоса времён. М.: Вагриус, 1999. 430 с.
- Белов В.И.* Повести. Рассказы. Очерки. М.: Русский язык, 1989. 380 с.
- Боровик Г.А.* Интервью в Буэнос-Айресе. М.: Советский писатель, 1980. 296 с.
- Булгаков М.А.(а)* Мастер и Маргарита. Баку: Азернешр, 1988. 320 с.
- Булгаков М.А.(б)* Морфий. М.: Молодая гвардия, 1990. 479 с.
- Бунин И.А.* Окаянные дни: Неизвестный Бунин. М.: Мол. Гв., 1991. 335 с.
- Грекова И.* Кафедра. М.: Советский писатель, 1983. 544 с.
- Замятин Е.И.* Мы: Роман, рассказы, повесть. М.: Молодая гвардия. 1990. 365 с.
- Каверин В.А.(а)* Перед зеркалом. М.: Советский писатель, 1972. 352 с.
- Каверин В.А.(б)* Освещённые окна. М.: Советский писатель, 1974. 288 с.
- Левшин Л.В.* Свет – моё призвание. М.: Московский рабочий, 1987. 239 с.
- Мамчур Е.А., Овчинников Н.Ф., Уемов А.И.* Принцип простоты и меры сложности. М.: Наука, 1989. 304 с.
- Набоков В.В.* Дар / Набоков В.В. Собр. соч. В 4х т. Т. 4. М. Правда, 1990. 480с.
- Набоков В.В.* Отчаяние / Набоков В.В. Собр. соч. В 4-х т. Т. 4. М.: Правда, 1990. 480 с.
- Некрасов В.П.* В самых адских котлах побывал... М.: Мол. Гв., 1991. 446 с.
- Окуджава Б.Ш.* Заезжий музыкант. М.: Олимп, 1993. 384 с.
- Пастернак Б.Л.* Доктор Живаго. Баку: Маариф, 1990. 558 с.
- Платонов А.П.* Государственный житель. Мн.: Маст. лит., 1990. 702 с.
- Приставкин А.И.* Ночевала тучка золотая. М.: Художественная литература, 1989. 255 с.
- Пришвин М.М.* Моя страна. М.: Государственное изд-во географической лит-ры, 1954. 456 с.
- Пьецух В.А.* Я и прочее. М.: Художественная литература, 1990. 335 с.
- Распутин В.Г.* Повести. М.: Просвещение, 1991. 334 с.
- Сергеев Б.Ф.* Тайны памяти. М.: Молодая гвардия, 1974. 272 с.

- Симонов К.С. Глазами человека моего поколения. Размышления о И.В. Сталине. М.: Изд-во АПН, 1988. 480 с.
- Трифонов Ю.Ф. Старик, Другая жизнь, Опрокинутый дом / Трифонов Ю.Ф. Вечные темы. М.: Советский писатель, 1985. 640 с.
- Ферсман А.Е. Рассказы о самоцветах. М.: Наука, 1974. 254 с.
- Шмелёв И.С. Лето Господне. М.: Молодая гвардия, 1991. 653 с.
- Шукшин В.И. Рассказы. М.: Художественная литература, 1979. 383 с.

Abstract

The paper deals with the old semantic puzzle of defining the semantic peculiarity of the synonymous Russian constructions *stat+Inf.* and *nachat'+Inf.* The author believes that the meaning of these constructions can be described if to use the concepts 'aspectual initiality' and 'non-aspectual initiality', respectively. The results obtained may also be of interest for specialists in other Slavic languages.

Роза ТАСЕВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

АНТОНИМИТЕ ВО КРАТКИТЕ ФОЛКЛОРНИ ФОРМИ

Антонимите (од грчки *anti* `против` и *онума* `име`) се зборови од иста зборовна група со спротивни значења.

Еден од најизразитите односи во лексиката претставува корелативното спротивставување на два или повеќе зборови кои се спротивни според најопштото и најсуштинското нивно значење, според семантичкиот признак. Ваквите зборови се викаат лексички антоними. Како лаксичко-семантичка категорија на јазичниот систем антонимијата претставува една од јазичните универзалии: таа е својствена на сите јазици и нејзините единици откриваат принципиелно општа структура спротивни значења и голема сличност во нивната структурна и семантичка класификација. Суштинските разлики меѓу предметите и појавите во објективниот свет во јазикот се одразуваат како спротивности. (ЛЭС 1990: 35). Антонимијата претставува предмет на интерес веќе на неколку поколенија научници. Тешко дека со помош на други јазични средства би можеле толку експресивно и лаконски да се опишуваат контрастите на човековиот бит. Многу антоними стануваат неделив дел од нашиот речник уште од детството. Специјалистите истакнуваат дека децата брзо и лесно ги запомнуваат спротивните зборови. Ваков механизам на усвојување и памтење на антонимните двојки дејствува и при изучување на странските јазици. Јазикот кај многумина денес е сув, шаблонски. Во спој со граматиката фолклорниот материјал на учениците и на студентите ќе им помогне да усвојат и да запамтат дел од огромната ризница човечка мисла и опит. Според Даљ: „Грамматиката не само што може и треба да учи од пословиците, туку таа би требало одново да биде преработена според нив ... Кој би се зафатил со анализирање на пословиците и поговорките во овој однос, тој би напишал многу дебела и многу корисна книга“.

Низ долгогодишната сопствена практика во предавањето на рускиот јазик како странски во македонска јазична средина, а

особено на македонскиот јазик како странски во руско-јазична, романско-јазична, германско-јазична и чешко-јазична средина, како и со групи составени од говорители на повеќе јазици се потврди дека работата со антонимите претставува најбрз, најекономичен и најефикасен начин на објаснување непознати зборови што се дел од антонимниот пар. А доколку се работат антоними врз фолклорен материјал, интересот станува уште поголем. Се разбира, овој начин на учење нови зборови е применлив доколку слушателите го знаат едниот збор од антонимната двојка.

Современата состојба во истражувањето на антонимите се карактеризира со постојана потрага по методи и начини кои ќе овозможат поефективна анализа на антонимите. Во последните децении се забележува извесно поместување на тежиштето во проучувањето на антонимијата – од општојазичен план кон конкретно-јазично пројавување и функционирање на антонимијата. Како резултат на ова се проширува предметната област на истражување: се анализираат конкретни антонимни парови, нивните функционални својства и контекстот на нивното функционирање. Се разгледува и анализира присуството и функционирањето на антонимијата врз материјал од фолклорот, белетристиката, публицистиката итн. Во последните децении се појавија повеќе корисни значајни истражувања посветени на проучувањето на општи и конкретни прашања на антонимијата. Најзначајните проблеми на антонимијата се покренати во бројните публикации на Л. А. Новиков и Л.А. Веденскаја, В.Н. Комисаров, М.Р. Лавов, Ј.Д. Апресјан, М. Верешчагин, С.М. Толстаја, Т.Г. Бочина и др.

Антонимите широко се користат во уметничкиот збор, во публицистиката како изразно средство за создавање контраст. Тие често се присутни и во насловите на уметничките дела. „Татковци и деца“ (И. С. Тургеев); „Војна и мир“ (Л.Н. Толстој); „Дебел и слаб“ (А.П. Чехов) и др., особено во насловите на публицистичките текстови.

Посебен интерес во својство на јазичен материјал за проучување на антонимите и спецификата на нивното функционирање во јазикот претставуваат пословиците и поговорките. Антонимите многу често се присутни во пословиците. Текстот на пословиците е пригоден за анализа на антонимијата бидејќи ја објаснува значенската опозиција. Лексичката антонимија претставува еден од видовете антитеза во пословиците. Во нив се изразува механизмот на категоризација на предметите и на осмислување на стварноста во склад со доминантните стереотипи и прагматичната (етичка, норма-

тивна, едукативна) ориентација на говорителите. (Толстаја С.М. 2008: 497-507). Поетскиот принцип на пословицата го чува и го развива бинарниот модел на спознавање зароден уште во митската епоха како основа на наивното сфаќање на светот. Карактеристика на контрастот како спознаен (когнитивен) принцип е парноста на концептите, асоцијативно меѓусебно поврзани со еднаквост, различност, спротивност. (Бочина Т.Г: 2003). Зборовите што манифестираат спротивставени поими во лексичкиот систем на јазикот може да бидат поврзани со различни односи. Тоа може да бидат класични антоними (*добро-зло, свој -ијуѓ, сладок-горчлив, лесно-тешко, ѝочне-заврши*), но почесто односите меѓу спротивните зборови во пословицата имаат посложен карактер и нивната семантичка врска не може да се сведе на строгиот поим лексичка антонимија (*нок-ден, боџ-џавол, вода-вино*). (Толстаја С.М 2008: 497-507).

Овде ќе се обидеме да систематизираме и да анализираме извесен број пословици од богатиот зборник на Владимир Иванович Даљ (1801-1872) „Пословицы русского народа“ во 2 тома, издаден во 1984 г. во Москва. Зборникот содржи 30130 единици. Покрај пословиците во него се вклучени и гатанки, верувања, шеги.

Зборникот на Даљ по обем ги надминува сите зборници (заедно земени) од првата половина на 19. век. Тој, за разлика од неговите претходници кои ги составувале зборниците по азбучен ред, ги распоредувал по теми. Во повеќето теми се поместени пословици за позитивни и за негативни појави, т.е. самите наслови на темите се антонимни парови. На пример: *Бережъ – Мотовство, Работа – Праздность, Жизнь – Смерть, Правда – Кривда, Мир – Ссора – Спор, Смелость – Отвага – Трусость, Ум – Глупость, Начало – Конец, Далеко – Близко, Достаток – Убожество*.

Од овие кратки фолклорни форми од обемниот зборник на В.И. Даљ дознаваме што се случувало во животот на луѓето во различни епохи, што ги натажувало и што ги радувало, нивниот однос кон лагата и вистината, кои морални вредности ги ставале на прво место. Тие, како сликовито-изразно средство, на денешниот човек му пружаат можност да проникне во светот на минатото, да ја почувствува врската со него, да разбере како ги оценувал човекот различните настани, дејства и постапки, како живеел и во што верувал. Пословиците и поговорките помагаат да се сирне во душата на народот. Човекот со векови акумулирал мудрост и искуство, го спознавал светот. И сите спознанија, согледувања, забележувања и

размислувања најполн одраз нашле имено во пословиците кои помагаат подробно да се дознае за обичаите, за моралните и духовните карактеристики, за различните национални обележја и вредности својствени на човекот во минатото, но во огромен број наследени и продолжени во животот на современиот човек.

Зборникот на В.И.Даль содржи антонимни парови со следните зборовни групи: **именки** (*Труд человека кормит, а лень портит. Праздники помнит, а будни забывает. Лжей много, а правда одна. Ложью как хошь верти, а правде путь один. Правдою жить - от людей отбыть; неправдою жить - бога прогневить. Лучше с умным в аду, чем с глупым в раю. Дай, бог, недруга, да умного; а друг, да дурак, - наплачешься с ним. У него расход - Кириллова монастыря, а приход - репной пустыни.*). Карактеристично и природно за пословиците (и кај В.И. Даль), со оглед на нивната краткост а ефектност, е широката употреба на супстантивизирани или поименчени придавки со кои и поимот и неговите својства – позитивни или негативни се слеваат во едно (*Богатый не золото ест, а бедный не камень гложет. Глупый осудит, а умный рассудит. У старого до смерти душа не вынута, а у молодого не запечатана. Богатый и в будни пирует, бедный и в праздник горюет. Глупый про себя согрешит, а умный многих соблазнит. Сытый голодного не разумеет. За тонким посидеть, а за толстым полежать.*) или комбинација: именка со супстантивизирана придавка – во асиметричната антонимија. (*Ел бы богач деньги, кабы убогий его хлебом не кормил. Умный сам по себе, а дураку бог на помощь. Умный любит учиться, а дурак учит.*); **придавки** (*Умная ложь лучше глупой правды. Старые умники вымерли, а молодые не нарождаются. По чужу голову идти - свою нести. Работа черна, да денежка бела. С больной головы да на здоровую.*). **прилози** (*Спереди дурак, да и сзади так. Много видит, да мало смыслит. Денег много - великий грех; денег мало (или: намале) - грешней того. Низко - так близко, а высоко - так далеко. Далеко околицей, да напрямик не попадешь.*); **глаголи** (*Где смеются, тут и плачут. Над другом посмеялся, над собою поплачешь. Добро помни, а зло забывай! Дружбу помни, а злобу забывай! По платью встречают, по уму провожают. Умел начать,*

*умей и кончатъ! Как начал, так и кончай! Неправедно пришло, неправедно и ушло. Выиграл, так выиграл, а проиграл, так проиграл. Отец накопил, а сын раструсил. Отцам копить, а деткам сорить. Люби братъ, люби и отдавать. Люби взять, люби и отдать.); **заменки** (присвојни/придавски најчесто во двојка со придавка) *Свое ярмо (или: свой хомут, свою шлею), да на чужую шею. Чужой талан скоро растет, а наш ни лезет, ни ползет. Не делай своего хорошего, делай мое худое (не умничай). Чужую бороду драть - своей не жалеть. Любишь чужую бороду драть, люби и свою подставлять. По чужу голову идти - свою нести. Помни своих, не забывай наших!); **предлози** (С умом задумано, да без ума сделано. С умом - подумаем, а без ума - сделаем. С умом суму носить, а без ума и суму потерять. С умом суму кроить, а без ума - только кожу травить. Я от горя, а оно ко мне вдвое.). Предлози се среќаваат и во неправите (контекстуални) антонимни парови (*Не за горами, а за дворами . За спиной (тайно); за плечами; перед носом; у ворот; у порога; не за горами (близко).***

Антонимните парови, во склад со семантичката и структурната класификација, се вбројуваат кон одреден вид, со што се определува нивната семантичка или стилистичка функција. Тоа овозможува да се објасни точноста, прецизноста, остроумноста и сликовитоста на пословицата.

Според видот на поимите антонимите можат да бидат:

Комплементарни корелати – такви спротивности кои заемно се дополнуваат до крај, без преодни членови т.е. алки. На пример: *плохой — хороший, ложь — истина, живой — мёртвый. Голодному вздыхается, сытому отрыгается. Труд человека кормит, а лень портит. Праздники помнит, а будни забывает. С людьми мирись, а с грехами бранись! С кем побранюсь, с тем и помирюсь. С пьяным побранюсь, а с трезвым помирюсь. При счастье бранятся, при беде мирятся. Богат, да крив; беден, да прям. Мертвый без мощны, а живой без места не будет. Чужую бороду драть - своей не жалеть. Любишь чужую бороду драть, люби и свою подставлять. По чужу голову идти - свою нести. Не принять горького, не видать и сладкого. Лжей много, а правда одна. Ложью как хошь верти, а правде путь один. Правдою жить - от*

людей отбыть; неправдою жить - бога прогневить. Лучшие с умным в аду, чем с глупым в раю.

Градациски корелати – антоними што изразуваат поларни спротивности во рамките на иста сушност со присуство на преодни алки во внатрешната градација. Тие се наоѓаат во градациска опозиција. На пример: *большой (— средний —) маленький. старый (— пожилой — средних лет —) молодой, дорогой (— недорогой —) дешевый. Покуда жирный исхудает - худого черт возьмет. Богатый ест - как захочется, убогий - как доведется. Летних нет, так зимние вывороты (солдатск.). За тонким посидеть, а за толстым полежать. Ел бы богач деньги, кабы убогий его хлебом не кормил. Не боюсь богатых гроз, а боюсь убогих слез. Денег много - великий грех; денег мало (или: намале) - грешней того. Низко - так близко, а высоко - так далеко. Хоть далеко, да легко; а близко, да склизко. Далече, да близко. Дальше положь, ближе возьмешь. Живем рано, а сеем поздно. Богатый не золото ест, а бедный не камень гложет. Богатый не сахар зоблет, убогий не камень гложет. Больше спишь - меньше грешишь. У богатого груз в корабле, у бедного хлеб на уме. Богатый дивится, что бедному не живется. Сытый голодного, а богатый бедного не знает. Сытый голодного не понимает. Богатый и в будни пирует, бедный и в праздник горюет. Первая брань лучше последней. Работа черна, да денежка бела.*

Векторски корелати – антоними што изразуваат различна насока на дејството, својство, признак, општествена појава. На пример: *войти — выйти, спуститься — подняться, зажечь — потушить, революция — контрреволюция. Год кончается (кончился), другой начинается (начался). Не круто (горячо, спешно) начинай, а круто кончай! По платью встречают, по уму провожают. Упал-то больно, да встал здорово. Умел начать, умеи и кончать! Как начал, так и кончай! Концы в воду, а пузырья в гору.*

Конверзивни – зборови што опишуваат иста ситуација од аспект на различни учесници. На пример: *купить — продать, муж — жена, преподавать — учиться, проиграть — выиграть,*

потерять — найти. На что купил? - Надо. - На что продал? - Надо. Приведи бог подать, не приведи бог принять! Вертя пришло, да вертя и пошло. Как пришло, так и ушло. С ветру пришло, на ветер и пошло. Мужик да собака всегда на дворе, а баба да кошка всегда в избе. Дурак завяжет - и умный не развяжет. Дай бог с умным найти и потерять! Не дай бог с дураком ни найти, ни потерять. Лучше с умным потерять, чем с глупым найти.

Според својата структура антонимите се делат на:

Разнокоренски: *В драке богатый лицо бережет, убогий - кафтан. Зимой и летом одним цветом. Кто новины не видал, тот и ветоши рад. Голодный вздыхает, а сытый не ест. Не отведав горького, не узнаешь и сладкого. Дай бог подать, не дай бог брать (т. е. подаяние). Лучше нищий правдивый, чем тысячник лживый. Глупый киснет, а умный все промыслит. С умом суму носить, а без ума и суму потерять. По платью встречают, по уму провожают. Умный любит учиться, а дурак учить.*

Од аспект на јазикот и говорот антонимите се делат на:

Јазични (узуални) – антоними што постојат во системот на јазикот. На пример: *богатый- бедный, правда-ложь, жизнь-смерть. Ложь (или: Неправда) доводит до правды (т. е. уличает). Пропадай кривда, выходи правда наружу! Велику (или: Великим) правду говорить - не легче лжи. Правда в лаптях; а кривда, хоть и в кривых, да в сапогах. Без правды не жить, да и о правде не жить. С кривдою жить больно, с правдою тошно. Всякий живот боится смерти. Живой смерти боится. Жизнь надокучила, а и к смерти не привыкнешь. Никогда живого не считай мертвым! Живучи не улыбнешься, помирать станешь - крякнешь. Жить вертко (валко), помирать терпко. Живешь - не оглянешься, помрешь - не спохватишься. Живешь - воз прешь: помрешь-нагорбу унесешь.*

Контекстуални (оказионални) – антоними што се појавуваат во определен контекст. На пример: *золотой — полушка медная, т. е. дорогой — дешевый). Не за горами, а за дворами (за плечами). Грозен враг за горами, а грозней за плечами.*

Енантосемија – кога во структурата на зборот се содржат спротивни значења. Примери: *одолжитъ кому-то денег — одолжитъ у кого-то денег.*

Прагматички – зборови што редовно се спротивставуваат во практиката на употребувањето, во контекст. Примери: *душа — тело, ум — сердце, земля — небо. Чем черт не шутит (когда бог спит). Богу-то молись, да и черту не груби! Небо - престол бога, земля - подножие. Бог дал попа, черт - скомороха.*

Користена литература:

- Даль В.И. *Пословицы русского народа*: Сборник в 2-х т. Москва, 1984 г. Т.1 383 с., Т.2 399 с.
- Апресян Ю.Д. *Избранные труды. Т.1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка*: 2-е изд., испр. и доп. М.: Школа Языки русской культуры, 1995, 472 с.
- Светлана М. Толстая, *Антитеза и антонимия* (на материале сербских пословиц) // *Јужнословенски филолог*. 2008. Београд, 2008. с. 497-507.
- Бочина Т.Г. *Контраст как лингвокогнитивный принцип русской пословицы*. Казань 2003, 449 с.
- Буслаев Ф. *Русские пословицы и поговорки, собранные и объясненные Ф.Буслаевым*. М.: В тип. А.Семена, 1854, 176 с.
- Введенская Л.А. *Стилистические фигуры, основанные на антонимах*// Уч. зап. Курск., Белгород, пед. ин-тов. Т. XXV. Вып. 2, Курск, 1966, с. 128-135.
- Гаврин С.Г. *Фразеология современного русского языка* (В аспекте теории отражения): Уч. пособие по спецкурсу для филологов. Пермь, 1974, 269 с.
- Гаевая А.И. *Структурно-семантическая характеристика пословиц качественной оценки лица современного русского языка*: Дисс. . канд. филол. наук. М., 1990, 199 с.
- Григорян А.Г. *Пословица в зеркале пословицы* // *Славянское и балканское языкознание: Структура малых фольклорных текстов*. М., 1993, с. 216-227.
- Иванова В.А. *Антонимия в системе языка*. Кишинев: Штиинца, 1982, 162 с.

- Колоцей С.Н. *О семантической организации пословиц* // Вестник Белар. ун-та. Сер.4. Фшалопя, журналютыка, педагопка, психапопя. Минск, 1988, №3, с. 48-50.
- Кууси М. *К вопросу о международной системе пословичных типов* // Пармиологический сборник. М.: Наука, 1978, с. 53-81.
- Матвиевская Л.А. *Стилистическое использование антонимов* (на материале произведений М.Ю.Лермонтова): Автореф. дисс. . канд. филол. наук. М., 1978, 26 с.
- Миллер Е.Н. *Природа лексической и фразеологической антонимии*. Саратов: Изд-во Саратов, ун-та, 1990, 222 с.
- Михайлов В.А. *Генезис антонимических оппозиций*. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1987-79 с.
- Морозова Л.А. *Антитеза в пословицах* // Фольклор как искусство слова. Вып.3. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975, с. 95-106.
- Новиков Л.А. *Антонимия в русском языке*. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973, 290 с.
- Снегирев И.М. *Русские в своих пословицах*. Рассуждения и исследования об отечественных пословицах и поговорках И.Снегирева. Кн. 1-2. М., 1831-1832.
- Супрун В.И., Свободова И. *Фразеологические единства с соматическими словами в пословицах русского народа* // Коммуникативно-прагматические аспекты фразеологии: Тез. докл. Междунар. конф. Волгоград, 1999, с. 178-181.
- Тяпкова И.В. *Пословицы русского народа В. Даля в контексте современных лингвокультурологических концепций* // В.Даль и современная филология. Т.1. Н. Новгород, 2001, с. 374-376.

Аннотация

Особый интерес в качестве языкового материала для исследования антонимии и специфики функционирования в речи антонимов представляют пословицы и поговорки. В данной работе рассматриваются и классифицируются, по общепринятой классификации, антонимы на материале сборника „Пословицы русского народа“ в 2-х томах В.И.Даля, являющимся первым исследователем и собирателем пословиц и поговорок. Употребление антонимов делает речь более выразительной, четкой. Антонимы должны являться неотъемлемой частью занятий при преподавании иностранного языка.

**Екатерина ТЕРЗИЈОСКА,
Марија СМИРНОВА**

*Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Московский государственный университет*

НИЈАНСИ НА БЕЛОТО ВО РУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Целта на овој реферат на темата „Нијанси на белото во рускиот и македонскиот јазик“ е да се претстави контрастивната анализа на одредени аспекти на лексемата „бело“ во рускиот и македонскиот јазик.

Според теоријата на Берлин и Кеј (Berlin, Kay 1969), на која се повикуваат многумина научници кои го проучуваат пространството на колоративи, сите денешни јазици во почетокот на својот развој имале само два збора кои го одразувале целото разнообразие на боите: едниот збор ги означувал сите темни бои, а вториот – сите светли. Постои хипотеза дека видот на нашите далечни предци бил ахроматски. Тоа била првата етапа во развојот на именување на боите. Некои јазици до денес останале на тој стадиум. Во следната етапа на двете претстави за боите им се придружува и „црвеното“, се појавува зборот кој ги изразува сите нијанси на црвеното. Првите два термина се однесуваат на „црното“ и „белото“.

Најраспространета е следната гледна точка во однос на континуитетот во развојот на лексиката за означување бои. На самиот почеток секоја боја се изразувала посредно, по пат на укажување на боја на соодветни предмети и објекти во природата: *како млеко, како сне̑, како све̑лина, како волна, како ја̑лен, како но̑, како крв* и т.н. Белата боја може да се однесува на прототипски споредби со *руно, сирење*, а подоцна со *мермер, ѝена, лук* (Бахилина 1975).

Белата боја во културата кај различни народи традиционално се доживува како симбол на надеж, добрина, љубов, нешто чисто. Во христијанството белото асоцира на невина чиста душа и светоста на животот; се однесува на ангелите, светците и слично (на

пр. бели ризи, св. Ѓорѓи на бел коњ и др.). И денес за време на свечени литургии високото свештенство се облекува во бела облека.

Во однос на етимологијата, во древно индоевропски јазици овој термин (bhāti) значи „свети, сјае“, како и „блесок“ (bhālam). Во функција на боја како таква се јавува во најраните споменици (XI в.) и оттогаш има неограничена употреба во одредување на обоеност на растенијата, животните, ткаенини и т.н. Во некои контексти подолго време има значење „светкав, сјајно бел“.

Во овој реферат сите собрани примери ги поделивме на неколку категории во согласност со значењето и употребата на лексемата *бело*.

Изразите од типот *бел ѓулаб*, *бело знаме*, *бел фусџан*, *џирини на бел коњ* имаат универзално значење кај различни народи без оглед на нивната културно-национална специфика.

1. Означување на белата или светлата боја наспроти темната (потемната).

<i>руски</i>	<i>македонски</i>
<i>белые облака</i>	<i>бели облаци</i>
<i>белый снег</i>	<i>бел снег</i>
<i>белые ночи</i>	<i>бели ноќи</i>
<i>белый хлеб (ср.черный хлеб)</i>	<i>бел леб (насироџи црн леб)</i>
<i>белое вино (ср.красное вино)</i>	<i>бело вино (насироџи црно вино)</i>
<i>белое мясо (ср.красное мясо)</i>	<i>бело месо (насироџи црвено месо)</i>
<i>белая ракија (ср.желтая ракија)</i>	<i>бела ракија (насироџи жолиџа)</i>
<i>белые фигуры (в шахматах)</i>	<i>бели фигури (во шах)</i>

2. Опишување на изглед

<i>руски</i>	<i>македонски</i>	<i>македонски</i>	<i>руски</i>
<i>белокурый</i>	<i>со свейла коса</i>	<i>бело ѓрло</i>	<i>белая шея</i>
<i>белёсый</i>	<i>со мноџу</i>	<i>бела снаџа</i>	<i>белотелый</i>
<i>белобрысый</i>	<i>свейла коса</i>		<i>светлый тон</i>
<i>(разг.)</i>	<i>со мноџу</i>	<i>бел џен</i>	<i>кожи</i>
<i>белолицый</i>	<i>свейла коса</i>		<i>красна девиџа</i>
<i>белотелый</i>	<i>со бело лице</i>	<i>бела мома</i>	
	<i>со бело џело</i>		

Белата боја се јавува како една од етнички релевантни, особено важни за јазичната свест како на македонците така и на русите и честопати освен укажување на бојата, содржи конотација „убав, убавина“ како, на пример, во македонските изрази *бело ѓрло*, *бела снага*, *бела мома*, во руските придавки *белокурий*, *белойшлый*. „Белото“ може да се јави и како епитет за позитивни особини на луѓето и предмети: *бел образ* (човек со добра репутација), *бело срце* (за човек со добро срце), *бела лага* (добронамерна лага), *белая зависѝть* (да бидеш среќен за некого, „блазе си ти“).

3. Составен дел на некои анатомски, зоолошки и ботанички називи, раса.

<i>руски</i>	<i>македонски</i>
<i>белокожий (ср. чернокожий)</i>	<i>белец (наси̋ро̋ѝи црнец)</i>
<i>белый медведь</i>	<i>бела мечка</i>
<i>белый тигр</i>	<i>бел ѝиѓар</i>
<i>белвица (вид форели)</i>	<i>белвица</i>
<i>белый налив</i>	<i>бел дроб (наси̋ро̋ѝи црн дроб)</i>
<i>белый гриб</i>	

4. Споредби кои ја содржат компонентата *бело*.

Во оваа категорија има две подгрупи:

Споредби со неутрална/позитивна конотација

<i>руски</i>	<i>македонски</i>
<i>белый как:</i> снег, молоко, сметана и др.	<i>бел како:</i> сирење, млеко, цут и др.

Во рускиот јазик една од најчесто употребуваните споредби е споредбата со снег, додека во македонскиот јазик – со сирење. Овој факт се должи на природните реалии и национално - културни специфики на двата народа.

Споредби со негативна конотација

<i>руски</i>	<i>македонски</i>
<i>белый как:</i> стена, тень, смерть, мертвец и др.	<i>бел како:</i> вар, крпа, дух, платно и др.

И во рускиот и во македонскиот јазик во овој вид компарација лексемата *бело* добива негативно значење „блед“. Постојат и споредби со исто значење, но со самата компонента *блед*. На пример, *бледный как бумага, как полотно* во рускиот, *блед како криа, како дух* – во македонскиот.

Што се однесува до навидум еквивалентни глаголи *побелеть* и *џобеле*, тие имаат различни значења: рускиот *побелеть* значи „стане блед/бел“ додека македонскиот *џобеле* значи „стане сед“ и на руски се преведува *џоседеџџь*.

5. Преносно, метонимиско, метафорично значење, фраземи.

<i>руски</i>	<i>македонски</i>
<i>белая смерть</i>	<i>бела смрџџ</i>
<i>белые халаты</i>	<i>бели маниџили</i>
<i>белая магия</i>	<i>бела маџија</i>
<i>белая олимпиада</i>	<i>бела олимџијада</i>
<i>черным по белому</i>	<i>црно на бело</i>
<i>среди белая дня</i>	<i>сред бел ден</i>
<i>оБЕЛить имя</i>	<i>оБЕЛџи образ</i>
<i>белого света не видеть (не видеть радости, мучиться)</i>	<i>бел ден не џледа</i>

<i>Руски</i>	<i>Превод/објаснување на македонски</i>
<i>белые пятна: 1) на карте 2) в законодательстве (дыры) 3) пробелы в знаниях</i>	<i>џразнини: 1) на маџа 2) црни дуџки во законџџ 3) во знаења</i>
<i>шито белыми нитками</i>	<i>неуџџешно скриена, „џпросурна“ лаџа</i>
<i>белое золото: 1) металл (прямое значение) 2) хлопок (переносное значение)</i>	<i>бело злаџџо: 1) меџџал (дирекџџно значење) 2) џамук (џреносно значење)</i>
<i>белые тапочки (ирон.): „видел я тебя в гробу в белых тапочках,,</i>	<i>бели џаџџучи - дел од џџџребална облека на</i>

	<i>ѝокојникоѝ (ирон.): „да ѝе видам како ѝе изнесуваат со нозетѝе најред,,</i>
<i>беленькая (о водке, разг.)</i>	<i>водка (разг.)</i>
<i>белый билет</i>	<i>документѝ кој ослободува од војска (задолжителна обврска за машкоѝо население во Русија)</i>
<i>белые мухи (снежинки)</i>	<i>снегѝулки</i>
<i>белая изба (ср. черная изба)</i>	<i>руска куќа со оѝак (наѝројѝи куќа без оѝак)</i>
<i>начать с белого листа</i>	<i>ѝочне, сврѝи нов листѝ</i>
<i>довести до белого каления</i>	<i>доведе некогѝо до ѝочка на вриење</i>
<i>БЕЛоручка (ирон.)</i>	<i>ѝој /ѝаа ѝиѝо одбегнѝва црна, физичка работѝа</i>
<i>белая кость = голубая кровь</i>	<i>сина крв</i>
<i>белая ворона</i>	<i>бела чавка</i>

<i>Македонски</i>	<i>Превод/објаснување на руски</i>
<i>бела вдовица</i>	<i>соломенная вдова</i>
<i>оБЕ</i> Лодени	<i>обнародовать</i>
<i>бела мачка (не злега)</i>	<i>ничего не понимать/видеть от усталости/опьянения</i>

<i>осџане бел во очииџе</i>	<i>быть обманутым, не получить обещанного</i>
<i>бел шџирајк</i>	<i>завуалированный вид протеста, когда создается видимость активной деятельности при бездействии</i>
<i>бела лаџа</i>	<i>сладкая ложџ</i>
<i>бели џари за црни дни</i>	<i>деньги на черный день</i>
<i>за белоџо вели црно</i>	<i>об очень упрямом человеке</i>

Некои изрази, на прв поглед идентични, се совпаѓаат само делумно. На пример, само во рускиот јазик изразот *белое золоџо* се користи и во директно и во преносно значење (*белое золото – 1*) „металл“ ²) „хлопок“³) додека во македонскиот јазик тој се користи само за метал. Во случајот со *белая смерт/бела смрт* може да се каже дека генерално значењата се совпаѓаат. Но, според одговорите на испитаниците, во рускиот јазик овој израз најпрво асоцира на сол, шеќер и поретко на наркотици, а пак македонските испитаници најчесто мислат на употреба на дрога, а поретко на солта и шеќерот. Понекогаш македонците го толкуваат изразот како „смрт од студ“ – значењето кое отсуствува во рускиот јазик. Ова значење е регистрирано и во толковниот речник на македонскиот јазик.

Придавката *Белый/Бела* во *Белый дом/Бела Куќа* во двата јазика се десемантизира и целиот израз добива метонимиско значење. Но во рускиот јазик, за разлика од македонскиот, истиот израз има две значења: седиште на претседателот на САД (тука се совпаѓа со мак. употреба) и седиште на руската влада и на други највисоки власти од локален карактер (значењето кое отсуствува во мак.). Исто така, интересен е изразот *бела вдовица*. Неговиот руски еквивалент е *соломенная вдова*. Меѓутоа, во рускиот постои термин *белая вдова* кој означува „хибриден вид на висококвалитен канабис со психотропно дејство“. Со истото значење се користи и во македонскиот јазик.

Во современиот руски јазик постојат примери каде атрибутот *белый* добива значење „легален, транспарентен“: *белая зарплата* (кога сите приходи како и придонеси на вработениот се реално пријавени од работодавачот), *белая бухгалтерия* (транспа-

рентно сметководство) итн. Терминот *белая техника* означува „техника увезена во согласност со сите законски одредби, вклучувајќи го обезбедувањето на гаранцијата“. Покрај овој се користи и изразот *белые поставки (легален увоз)*. Македонскиот израз *бела техника* е еквивалентен на рускиот *бытовая техника*. Во македонскиот јазик колоративот *бело* нема значење „легален, транспарентен“.

Фраземата *белая ворона* (бела чавка) укажува на необичност и означува „човек кој се издвојува од останатите“, како и македонската *црна овца*, со тоа што македонскиот израз има и негативна конотација - непожелност - и во оваа смисла е идентичен со рускиот *паршивая овца*.

Некои изрази кои ја содржат компонентата *бел/белый* се базираат на бинарната опозиција *бел - црн*. На пример, во македонскиот *бели ѓари за црни дни, за белојто вели црно, црно на бело*, во рускиот - *называть белое черным, принимать белое за черное, черным по белому*. Разговорното *как сажа бела* не се базира само на спротивставеноста на црното кон белото туку претставува и оксиморон.

Колоративот *бел/белый* е меѓу најзастапените во системот на боите во рускиот и македонскиот јазик. Во неговата употреба преовладуваат позитивни/неутрални значења и конотации, постојат голем број совпаѓања и сличности, како и разлики, што се должи, од една страна на општословенска историска сродност и, од друга страна, на културно-националната специфика и животните реалии. Во современата фаза на развојот, колоративот добива сосема нови нијанси во своите значења нетипични за едниот од двата јазика.

Аннотација

Цветообозначение *бел/белый* занимает одно из важнейших мест в системе колоративов в русском и македонском языках. В обоих случаях в его употреблении преобладают положительные/нейтральные значения и коннотации. Наблюдаются также совпадения и схожести, но и различия, что, с одной стороны, объясняется общеславянским историческим родством, а с другой стороны, культурно-национальной спецификой и жизненными реалиями. На современной этапе развития как в русском, так и в македонском данное цветообозначение приобретает новые нюансы значений, несвойственные для второго языка.

Рина УСИКОВА

Московский государственный университет

ЈАЗИЧНА СИТУАЦИЈА И ЈАЗИЧНА ПОЛИТИКА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во 1991 година Република Македонија се оддели од СФР Југославија и стана самостојна држава. А македонскиот литературен јазик доби функции на државен јазик.

Во тоа време македонскиот литературен јазик беше веќе потполно развиен во споредба со нивото на другите словенски литературни јазици.

Како јазик на самостојна држава, македонскиот литературен јазик доби меѓународни функции – во ОН и во други меѓународни институции, во амбасади на новата држава Република Македонија (во САД, Русија и други европски и азиски земји).

На 8 април 1993 година на седницата на ОН Председателот на Р.Македонија прв пат одржа говор на македонскиот јазик, кога Р.Македонија беше примена како рамноправна 181-ва членка на ОН.

Македонската армија како службен јазик почна да го користи македонскиот јазик.

Политиката на новата независна држава – Република Македонија за јазикот и културата покажува големо внимание.

Престана да се предава во училиштата српскиот јазик како задолжителен предмет. Па и за претходната српско-македонска двојазичност во СФРЈ, независната и самостојна Република Македонија веќе немаше причини. Во Републиката сите државни органи работат на државниот македонски јазик, со исклучок на реони со 20% албанско население, каде што покрај општодржавниот македонски јазик, во месните органи се употребува и албански јазик како регионален според Рамковниот договор од 2001 г.

Македонскиот литературен јазик продолжува да се развива. Кон почетокот на 90-тите години се оформиле функционалните стилови: официјално-деловниот (уште од почетокот на функционирањето на литературниот јазик како официјален во 1945 г.); науч-

ниот стил, што беше сврзано со развојот на сите гранки на науката, вклучувајќи ја и науката за македонскиот јазик; публицистичкиот и разговорниот стил (многу се блиски). Публицистичкиот стил се развиваше паралелно со развојот на науката, радиото, телевизијата и печатните органи за масовна информација. Разговорниот јазик беше дијалектно-разговорен нелитературен, а потоа се разви во наддијалектен разговорен стил на литературниот јазик како што го докажува проф. Л. Минова-Ѓуркова во своите научни дела («Стилистика на современиот македонски јазик», Скопје, 2003, како и во други трудови). Стилот на уметничката литература се појави уште пред кодифицирањето на литературниот јазик во 1945 г. И сега тој се развива – се појавуваат нови поети, драматурзи, писатели на проза.

Науката за македонскиот јазик продолжува интензивно да се развива во различни насоки – дијалектологијата (пред сè книгите на акад Б. Видоески и на неговите ученици), македонската топонимија, јазикот на македонската народна поезија итн.

Важен придонес во развојот на науката за литературниот јазик и' припаѓа на проф. д-р Л. Минова-Ѓуркова. Монографијата од Л. Минова-Ѓуркова «Синтакса на македонскиот стандарден јазик» (1997, прво издание) фактички ја дополнува фундаменталната двотомна «Граматика на македонскиот литературен јазик» од кодификаторот на литературниот јазик акад. Блаже Конески (1966). Покрај «Синтакса» Л. Минова-Ѓуркова публикува и зборник научни статии «Сврзувачки средства во македонскиот јазик» (1997) што може да служи и како учебно помагало за студентите-филолози. А во 2006 г. таа издава многу интересен учебник «Граматика на македонскиот јазик за странци». Покрај тоа Л. Минова-Ѓуркова ги изучува особеностите на македонскиот јазик во различни региони (на пр., монографијата «Како се зборува во Охрид». Л. Минова – Ѓуркова подробно ги разгледува особеностите на деловниот функционален стил што според Л. Минова-Ѓуркова се дели на законодавно-правен, општествено-политички, дипломатски, деловен и персонален потстил). Овие функционални потстилови главно се разликуваат според лексичката терминологија и некои морфолошки карактеристики.

Се публикуваат и други темелни трудови за современиот македонски јазик, на пр. «Фонологија на современиот стандарден јазик» од Ирена Савицка и Људмил Спасов (1997), «Зборообразување во современиот македонски јазик» од К. Конески (1995), «Тенденции во зборообразувањето на македонскиот јазик» од

С. Велева (2006), «Пристап во македонската лингвокултурологија» од Д. Пандев (2007), трудови на Б. Корубин, итн.

За историјата на македонскиот јазик пишуваа П. Илиевски, Р. Угринова-Скаловска, Е. Црвенковска и други научници.

За различните прашања и аспектите во историјата на македонската култура многу и интересно пишува акад. Б. Ристовски, посебно за извонредниот влог на К.П. Мисирков во македонскиот литературен јазик и македонската култура во почетокот на XX век.

Во Македонија се одржуваат многу научни меѓународни симпозиуми и конференции во коишто покрај македонските учествуваат и научници од други земји (вклучувајќи ги и оние од Русија). Материјали од научни собири се публикуваат во Р.Македонија во научни зборници и списанија. Меѓу другото последниот Меѓународен славистички конгрес беше одржан во Охрид (2007).

Големо значење за изучување на македонскиот јазик, литература и култура како и за нивниот авторитет ширум светот има Меѓународниот летен семинар за македонски јазик, литература и култура што многу децении секое лето се одржува во Охрид. На Семинарот од странство доаѓаат студенти, наставници и други специјалисти што го изучуваат македонскиот јазик; покрај предавањата тие се запознаваат со спомениците на македонската култура и историја, со народните обичаи, фолклорот и учат да пејат и да играат народни песни и ора под раководство на наставници за народната култура, а исто така се насладуваат со прекрасната природа на Охридското Езеро и неговата близина.

Литературниот македонски јазик, посебно неговата лексика, бурно се развива и се збогатува. Една од причините на бурните промени во лексичкиот состав на македонскиот (а и на рускиот) е т.н. глобализација на јазиците под интензивното влијание на англискиот (американски) јазик, особено во термилошката лексика.

Во СФРЈ на македонската лексика влијаеше српскиот јазик. Но, во самостојната македонска држава веќе нема потреба од официјална двојазичност. Меѓутоа, останаа доста србизми во секојдневната термилошка лексика, а во разговорниот јазик се појавија нови битови термини што личат на србизми, напр. *Железара* «металлургический комбинат», *слајќара* «кондитерская», *сендвичара* «бутербродная» и сл. Така било во историскиот развој на македонскиот јазик: штом јазикот на владеачка држава губи официјални престижни функции заедно со оваа држава, во Македонија тој јазик «се спушта» во пониските стилови – разговорниот нелитературен јазик, жаргоните, дијалектите.

При крајот на 90-тите и во почетокот на 21 век, развојот на македонската лексика се регистрира во различни речници, на пр. во «Речник на жаргонски зборови и изрази» од Т. Трневски (1997 г.). Меѓутоа, македонскиот јазик толку бргу се развива, особено во жаргонот на новите младешки генерации, што овој Речник е веќе застарен, како што признава и самиот автор Т. Трневски.

Во 2001 г. прв пат беше публикуван Голем лексикон на странски зборови и изрази од В. Ширилова со над 30 000 збора (претходниот речник на странски зборови од Љ.Микуновиќ беше фактички превод од српскиот). Треба да спомнам уште едно интересно и добро издание – «Фразеолошки речник на македонскиот јазик» во три тома од Т. Димитровски и П. Ширилов (2003-2011). Во Македонија уште од почетокот на развојот на литературниот македонски јазик се издаваат многу правописни речници од разни автори. Во 1997 г. беше издаден нов «Правописен речник на македонскиот (стандарден) јазик» од К. Конески, кој содржи над 42 000 зборови и вклучува промени и дополнувања во лексиката на литературниот јазик.

Сите овие години во Р.Македонија се води голема работа над толковните речници. Така, во Институтот за македонски јазик «К.П. Мисирков» колективот под раководство од К. Конески (сега – од С. Велковска) доста години ја продолжува работата над повеќетомниот «Толковен речник на литературниот јазик». Од планираните 6-7 томови излегоа пет (последниот за буквите Р-С); долготраење на работата авторите ја објаснуваат со недостиг на финансирање поради економските кризи. Продолжува да излегува од печат повеќетомниот «Речник на македонска народна поезија» чишто составувачи, исто така се од Институтот за македонски јазик, под редакција на Т. Димитровски.

Во 2005 г. беше објавено првото издание на «Речникот на македонски јазик» од Зозе Мургоски. Проф. д-р З.Мургоски е добар специјалист по лексикографија на македонски и англиски јазик, автор на Македонско-англиски и на Англиско-македонски речници што секако, придонесува за афирмацијата на македонскиот јазик во светот. «Речникот на македонскиот јазик» од З. Мургоски содржи над 60.000 зборови, вклучувајќи 20.000 зборови од странско потекло, влезени во македонскиот јазик во последните децении, и 10.000 фразеолошки изрази; толкувањето на зборовите е кратко, но прецизно. Речникот содржи кратки дефиниции на зборови од науката, уметноста, техниката и технологијата, митологијата, религијата итн., како што укажува авторот. «Речникот на македонски

јазик» од З.Мургоски (второ проширено издание излезе од печат во 2009 г.) е прв еднотомен завршен толковен речник по тритомниот «Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања» што беше публикуван во 60-те години од XX в. Споредувањето на двата речника покажува колку се променил и се збогатил лексичкиот состав во современиот литературен македонски јазик.

Се зголеми интересот кон двојазичните речници: во 1997 г. излезе од печат «Руско-македонски речник» со над 52.000 збора од проф. д-р Нина Чундева, проф. д-р Марија Најческа-Сидоровска и Спиро Наќев. Авторите се русисти, беа професори на филолошкиот факултет во Скопје. Издавањето на Речников финансиски го помогнаа државните институции на Република Македонија – Министерство за култура и Министерство за образование и физичка култура, а исто така и општествени организации и приватни фирми. Во исто време во Скопје излегува од печат и тритомниот «Македонско-руски речник» од Р. Усикова, З. Шанова, М. Поварницина, Е. Верижникова (1997), кој содржи околу 65 000 заглавни зборови, терминолошки зборовни состави и фразеологизми. Издавачи беа Македонската академија на науките и уметностите, НИП «Нова Македонија» и НИП «Нова Македонија» А.Д. Во создавањето на Речников на руските автори им помагаа македонски колеги-консултанти проф. д-р Р. Угринова-Скаловска, проф. д-р Н. Чундева, д-р Е. Петроска, д-р Елка Јачева; на авторските прашања со готовност одговараа акад. Б. Конески, науч. сов. Т. Стаматоски, науч. сов. Т. Димитровски. За оваа пријателска помош авторите-составувачи им изразија длабока благодарност. Овие Руско-македонски и Македонско-руски речници имаа за цел да ги заинтересираат и да им помагаат на Русите и Македонците во изучувањето на рускиот и на македонскиот јазик. (Да забележам дека понов Македонско-руски речник во еден том од истите автори-составувачи излезе во Москва (2003) со над 40 илјади збора).

Македонскиот литературен јазик заедно со развојот на македонската наука и култура (литература, уметност, образование) е можеби најважен услов, при сите други услови и причини за формирањето на македонската нација.

На крајот би сакала да ги споделам своите пријатни впечатоци од последната моја посета на Македонија што беше организирана за мене од амбасадорот на РМ во Русија, г-дин Илија Исајловски на кого му сум многу благодарна. За мене беше голема чест да присуствувам на Меѓународната конференција по повод одбележувањето на 20-годишнината на независната држава Република

Македонија на 8 септември 2011 г. Конференцијата имаше наслов «20 Години независна Република Македонија – постигнувања и перспективи на современата македонска држава». Поканети беа членови на македонската дијаспора од САД, Австралија, Латинска Америка и Европа, а исто така и бизнисмени и македонски амбасадори од овие земји. Конференцијата се отвори со поздрави од Претседателот на Република Македонија и од Министерот за надворешни работи на Република Македонија, а исто така со поздравни говори на амбасадорот на Турција во Македонија и еден професор од Универзитетот во Бостон. Сите освен турскиот амбасадор беа Македонци и сите (дури и Турчинот!) зборуваа на македонски. Првата утринска сесија му беше посветена на политичкиот развој и перспективите на македонската државност, а попладнето – на економскиот развој на Република Македонија со цел - успешната европска и евроатлантска интеграција. Скоро сите зборуваа на добар литературен македонски јазик (само неколку учесници – на англиски). Јас бев единствениот претставник од Нашата земја и бидејќи ниту сум економист ниту политиколог, само ги поздравив срдечно на македонски јазик сите учесници и и’ посакав на Република Македонија понатамошни успеси и развој. Конференцијата заврши со културна програма – посета на новите музеи и споменици, а на крајот и со официјален прием од Претседателот и од Премиерот на Републиката. Тоа беше уште еден доказ за големиот развој на македонскиот литературен јазик и култура и за зајакнувањето на авторитетот на македонската држава.

Анотација

Статја посветена языковой ситуации и языковой политике в Республице Македонии с момента приобретения самостоятельности в 1991 году. За два с лишним десятилетия существования независимого государства македонский язык, который и в рамках бывшей Югославии имел статус служебного, расширил свои функции внутри государства и вышел на международную арену. Он стал языком дипломатии, македонской армии. Серьезными успехами ознаменовалось развитие македонистики, опубликованы фундаментальные научные труды. Особое внимание уделяется лексикографии. Важными достижениями стали новые толковые и двуязычные словари. Авторитет македонского языка, литературы и культуры является важным фактором укрепления позиций македонского государства.

**ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД,
КУЛТУРА, ИСТОРИЈА**

Вера СТОЈЧЕВСКА - АНТИЌ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

КОН РУСКО-МАКЕДОНСКИТЕ ВРСКИ

Во самиот почеток сакам да нагласам дека со моето најрано описменување мојот интерес беше насочен кон литературните дела од домашната библиотека, кои ги имаше на овие јазици: бугарски, српски, француски, руски и многу мал број македонски, зашто јас се родив во 1939 година, кога македонскиот јазик не беше ни кодифициран. Напоменувам дека преведената руска литература ја голтав со голем интерес. И до денес моето запознавање со руската литература ме доведе до заклучокот дека светската литература без класичната руска литература би била многу, многу осиромашена.

Интересно е дека неа ја совладував со интерес но пред возраста која би ја сублимирала поефектно и посуштински. Во 1945 година со драмата „Платон Кречет“ од украинскиот автор Александар Јевдокимович Корнејчук беше отворен за прв пат Македонскиот народен театар во Скопје, во превод од Блаже Конески. Истата година во весникот „Нова Македонија“ во 55 продолженија се појавија преводите на „Непокорени“ (Тарасовата фамилија) од рускиот писател Борис Горбатов. Понатаму следуваа веќе планирани активности за соработка македонско-руска, со што се појавија многу значајни преводи и на македонски и на руски јазик, повеќе научни средби, од кои еве последнава се одвива деновиве.

За Руско – македонските врски постои обемна литература, која се однесува од средниот век со појавата на св. Кирил и Методиј, па се до денес, кога на пример, Олга Панкина ги известува и снабдува руските читатели и со најновите македонски - руски планирани дејности и дела, особено со веб страницата за Македонија и центарот во Москва.

Во историјата на овие врски зедоа учество поголем број руски и македонски научници. Во случајов, заради временската ограниченост, само ќе одбележиме некои од нив. Во 1971 година се

појави Зборникот посветен на С.Б. Бернштејн, во кој Блаже Конески учествува со насловот „Варијанти на црковнословенскиот јазик во Македонија во првата половина на XIV век“. Значајно е што нагласи дека во 1934 година Коминтерната донесе решение за признавање на македонската нација и македонскиот јазик, а се бараше помош од странски научници за кодификацијата на литературниот јазик. На Президиумот на АСНОМ на 7. 12. 1944 година секретарот Страхил Гигов побара да се повикаат советските слависти Н.С. Державин и С. Б. Бернштејн, а посебно за Державин се интересирал Димират Влахов, затоа што биле добри пријатели. Овој став не се реализирал. За немешање на странски слависти во оваа дејност зазел став Блаже Конески кој, по неколку неуспешни состаноци, победил.¹

Врските во средновековието меѓу двата народи пластично ги истакнал рускиот славист Самуил Борисович Бернштејн: „ Многу недоразбирање се јавуваат во врска со тоа што научниците гледаат на етничката карта на Европа од деветтиот век со очи на луѓе од деветнаесеттиот и дваесеттиот век. Државните и националните противречија од новото време механички се пренесуваат во таа епоха, кога, само што се формирале самостојни словенски народности кога биле сè уште силни врските меѓу нив, кога според зборовите на Климент Охридски суштествувал еден, многуплеменен словенски народ“.² Д. С. Лихачов ги поткрепува приодите на современите слависти, слично како и претходниот руски учен нагласувајќи дека „историјата на литературите не е само историја на авторите и нивните производи, или историја на општествени идеји изразени во уметничка форма и историја на стилови, - тоа е, исто така, и историја на менливите односи на нејзините делови и заемоодносите со надворешните појави.“ Лихачов го истакнува и заклучокот за меѓусебните односи на источно-словенските и јужно-словенските литератури од деветтиот до тринаесеттиот век, **кои може да се разгледуваат како еден систем, во однос на нивните структури.**³

Во овие меѓусебни врски, особено во однос на македонистиката, несомнено избива огромната дејност на рускиот учен Владимир Мошин. За да се проследи неговата грандиозна славис-

¹ Трајко Стаматоски „Мислата на Блаже Конески“ Скопје, 2006, 96-97

² С. Б. Бернштейн, Константин-Филозоф и Методий, Москва 1984.

³ Д. С. Лихачов, Древнеславянские литературы как система, 6 Международный съезд славистов, Москва 1968.

тичка дејност нужно е да се даде оваа куса хронологија. Својата научна дејност Владимир Мошин ја започнал 1919 година во Археолошкиот институт во Киев. Во 1921 година преминува во Југославија и работи во Копривница, Панчево, Белград. Во 1939 година бил избран за професор на Филозофскиот факултет во Скопје. Од 1939 до 1947 година професорот не е во работен однос, но веќе во самата 1947 година е назначен за директор на Архивот на ЈАЗУ. Во 1959 година го формира Археографското одделение на Народната библиотека во Белград. Во 1967 година пристигнува во Скопје, каде што неуморно работи до 1987 година, каде што и почина, оставајќи зад себе непроценливо дело за славистиката воопшто, посебно за македонистиката.

Една од неговите непроценливи долготрајни дејности е и издвојувањето на словенските ракописи со македонска редакција, кои години наназад биле приопштувани во описите на словенските ракописи во други редакции. Затоа уште во 1955 година, со издавањето на описот на кирилските ракописи од ЈАЗУ пред научната јавност ги откри децидно карактеристиката на македонската редакција.⁴ Во оваа збирка регистрирани се 195 кирилски ракописи датирани од дванаесеттиот до дваесеттиот век. Ракописите потекнуваа од Македонија, Бугарија, Босна и Херцеговина, Дубровник и т.н.. В. Мошин децидно заклучува: „прашањето за разликувањето на бугарската и македонската редакција беше од посебна важност токму за мојата работа, бидејќи архивот на ЈАЗУ е среќен посредник на релативно значаен број стари „јусови“ споменици, меѓу кои судбината ги донела славните примери на трновските текстови, како што е Трновското евангелие од 1273 година и Листовите од Апостолот од 1277 година, потоа надалеку познатите македонски споменици, како Охтоихот на Михановиќ, Радомировото евангелие, некои помалку познати, а многу значајни, како Македонското евангелие на поп Јован и Посен и цветен триод од Охридската школа. Во старите студии на Миклошич, Даничиќ и други, проблемот на точните јазични карактеристики на односните текстови не можел да биде расветлен онака како што е можно сега, по студиите на Облак, Милетич, Шчепкин, Селишчев, и др. проучувачи на македонската дијалектологија“.⁵ Значајното и опишано Македонското

⁴ Vladimir Mošin , *Ćirilski rukopisi Jugoslovenske akademije, JAZU, Zagreb, 1955, 1,2.*

⁵ Mošin, 10

изборно евангелие на поп Јован се појави во издание на Мошин во 1954 година.⁶

Во 1971 година В. Мошин го издаде и подготвениот опис на Копитаревата збирка, во која е опишан само еден македонски ракопис, но доста важен – Македонскиот триод од тринаесеттиот век.⁷

Имав големо задоволство да се вклучам во работата на професорот Мошин како млад асистент кога тој штотуку пристигна во Македонија. Ги следев и учев од неговите палеографски курсеви и запознав извонреден голем Човек, чие знаење беше безмерно, а нам ни го предаваше благодетно. Се сеќавам на мојот труд за Ундолските листови, чија помош од професорот ми беше неопходна, а тој не дозволи ниту да го цитирам.

Во Македонија се зафати со прибирањето на распрнатите ракописи и успешно издаде два тома во 1971 година, кои дадоа нов правец во македонистичките проучувања.⁸ Мошне важен е воведот во кој упатениот професор ги открива странските собирачи на вредни стари ракописи кои се наоѓале најчесто расфрлени во бројните македонски манастири и цркви. Во овој опис се опишани пронајдените ракописи од: Архив на Македонија (26), Народна и универзитетска библиотека скопје (27), Филозофски факултет (27), Институт за македонски јазик (2), Скопска митрополија (7), Храм свето Богојавлените Прилеп (5), Црква село Ропотово Прилепско (2), Манастир Бигорски (10), Манастир Кррино Кичевско (7), Народен музеј Охрид (9), Историски Архив Охрид (6), Историски Архив Титов Велес (3), село Манастир Кичевско (2), село Лавчани Кичевско (1). Значајни ракописи од Македонија собрале повеќе посетители: Антун Михановиќ како австриски конзул (1796-1861), Виктор Григорович (1815-1876), од Македонија ги зел: Мариинското евангелие и Хиландарските листови од единаесеттиот век, Охридскиот апостол од дванаесетти век, Слеченскиот апостол од дванаесетти век, Григоричев паримејник, итн. А. Гилфердинг (1831- 1872) во 1857 година, од сите посетени места и во бившите републики на СФРЈ пренел 101 ракопис во Народната библиотека

⁶ Владимир Мошин, Македонско евангелие на поп Јован, Институт за македонски јазик, Скопје, 1954

⁷ Vladimir Mošin, Koptarjeva zbirka slovenskih rukopisov in Zoisov ćirilski fragment iz narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubjani, 1971.

⁸ Словенски ракописи во Македонија подготвил Владимир Мошин во соработка со Лидија Славева, Султана Кронева, Јованка Јакимова; Архив на Македонија, Скопје, 1971, 1, 2.

во Петроград. Понатаму следуваат посетите на: Стеван Верковиќ, Арх. Антонин, Г. Иљински, Ј. Џинот и многу други.

Во повеќе свои трудови се осврнувам врз важноста на бројни руски слависти кои имале директни или научни врски со македонистиката. Нагласив дека само еден од нив, професорот Мошин, и посветил големо внимание на македонистиката. Од сите бројни заклучоци во книгите и статиите, да го апострофираме и анализирањето на сличностите меѓу Новгородските листови, како Самоилов царски охридски кодекс, со познатиот руски ракопис Остромирово евангелие од единаесети век за кое како прототип послужиле Новгородските листови од десетти век. Ваквите подвизи во научен аспект денес се јавуваат во Македонија во десет тома со наслов „Избрани дела на Владимир Мошин“, редактирани од д-р Георги Поп Атанасов⁹

Според моите сознанија голем придонес дала руската славистика кога го испратила својот учен Петар Данилович Драганов уште во деветнаесеттиот век во Македонија да ги истражи суштините на дијалектите во Македонија. Врз опсежна теренска истражувачка дејност Драганов како и Крсте Петков Мисирков ги пронаоѓа точните разлики од соседните бугарски и српски дијалекти.¹⁰

За руско-македонските врски низ вековите поголем број студии објавил Блаже Конески, особено за руското влијание врз јужнословенските текстови од тринаесеттиот и четринаесеттиот век.¹¹ Посебни текстови објавил и во зборниците на Славистичките конгреси, како и во славистичките списанија.¹²

Анотација

В статье проводится анализ македонско-русских литературных связей во второй половине XX века. Особое внимание посвящено роли художественного перевода произведений русских авторов в процессе ускоренного развития македонской литературы. Отмечено также и значение переведённой литературы в процессе

⁹ Избрани дела на Владимир Мошин (Скопје), I-X, десеттиот е излезен 2012

¹⁰ Зборник посветен на П.Д. Драганов, МАНУ, Скопје.

¹¹ *Oprocula Polano-Slavica*, PANAUK, 1979, 175, 178.

¹² Реферати за Деветиот славистички конгрес во Киев, Скопје, 1983. Охридска ариепископја и покрстувањето на Русија, Скопје 1988 (68-72). Мошин во Македонија, Прилози, МАНУ, Одделение за лингвистика и литература, Скопје 1984, IX, 2.

формирования жанровой и версификационной систем, обогащения языка и экспрессивности стиля. Переводы поэзии А. Пушкина, А. Блока, С.Есенина, Б.Пастернака, прозы М.Горького, Н.Островского, М.Булгакова в разные периоды представляли значимую часть творчества таких классиков македонской литературы как Б.Конески, В.Малески, С.Яневски, Г.Тодоровски и др.

Здравко БОЖИНОВСКИ

Македонско научно друштво, Битола

НАЈНОВИТЕ ДОСТРЕЛИ ВО МАКЕДОНСКИОТ УМЕТНИЧКИ ПРЕПЕВ НА РУСКАТА КЛАСИЧНА ПОЕЗИЈА

Уметничкиот препев е најелоквентната и најсофистицирана, но истовремено и најкомплицирана форма за комуницирање меѓу народите. Меѓутоа, при таквата поетизирана комуникација, неизбежно доаѓа до извесно премоделирање на изворната тема. Од тој аспект, препевот може да се третира како модифицирана алтернатива на оригиналот, со зачувани основни компоненти, важни за успехот на таквата комуникација.

Уметничкиот препев е посебен вид литературно творештво, со посебна форма на комуникација меѓу различните јазични структури во процесот на поетизираното меѓујазично општење. Притоа, препевачот работи со посебен, сопствен јазичен систем кој целосно ја обединува поетската форма и содржина на еквивалентот, односно на препејаните стихови со оние на оригиналот. Без потполно и правилно да се сфати изворната тема што треба да се пренесе, препевачот не може да ги избере и употреби најсоодветните јазични компоненти во препевот¹.

Постои принципиелна разлика во препевите на руската класична поезија на другите јазици, зависно од специфичностите во јазикот на кој се врши препевот. Примерите што подолу ќе бидат изнесени покажуваат дека македонскиот препев, и по уметничката форма, односно метриката, ритамот и римата, како и по содржината, не само што не заостанува зад најуспешно препејаните стихови на другите јазици, туку напротив, се наоѓа скоро на исто рамниште со руските оригинали.

¹ Н. В. Комиссаров, Теория перевода на современном этапе, „Тетради переводчика“, Москва, 1976.

Друго е прашањето за разликата во квалитетот меѓу самите македонски препеви.

Уметничкиот препев на класичната поезија бара солидно познавање на двата јазици, оној од кој се врши препевот и оној на кој се врши препевот, како и природна дарба со развиено поетско чувство за градење класични стихови преку елоквентно пренесување на софистицираните финеси од изворната поезија во македонскиот поетско - јазичен простор (метриката, хармонијата, јазичното богатство, стилската разноликост, ритамот и римата). Во спротивно, неопходен е стручен превод на оригиналните стихови од професор кој солидно го владее јазикот на оригиналот, врз кој, потоа, препевачот го врши препевот, но претходно добро запознат со метриката, ритамот и римата на стихотворбата што ја прпева.

Авторот на препевот, т.н. втор автор, секогаш се наоѓа во исклучително тешка позиција при создавањето на новата творба. Притоа, тој е должен заменувањето на некои елементи од содржината со компоненти што ги нема во оригиналот, како и промената во ритамот и римата, да ги сведе на минимум. Лошо е кога зборовите се преведуваат буквално, без аналитичко проникнување во нивното вистинско значење, а уште полошо е кога во препевот се внесуваат зборови кои се однесуваат како туѓо тело и немаат ништо заедничко со содржината, па во тој случај добиениот препев претставува некаков неуспешен хибрид кој не е соодветен еквивалент на оригиналот, деградирајќи ја на тој начин неговата оригинална форма и содржина!

Стиховите кои овде ќе бидат цитирани, земени се од најновите уметнички препеви на поезијата од Михаил Ј. Лермонтов објавени во 2004 год., од Александар С. Пушкин во 2005 г., кога и ја доби наградата „Григор Прличев“ за најуспешен уметнички препев за таа година, и од Сергеј Есенин во 2010 год. (повеќе податоци за овие три изданија се изнесени на крајот од рефератов).

Драстичен пример за буквален, односно промашен македонски превод, претставуваат насловите од двете песни на Сергеј Есенин: Письмо матери, преведено е како Писмо до мајката, и вториот наслов Писмо женщине, преведено како Писмо до жената, и двете во неопределена форма, што е многу погрешно. Во овие две песни големиот поет се обраќа директно до точно определени личности, односно до неговата мајка и неговата поранешна сопруга! Правилниот превод треба да гласи - Писмо до мајка ми, односно Писмо до една жена.

Еве дел од песната „Письмо матери“, со паралелно цитирање на оригиналот и најновиот препев, од кои ќе се види оправданоста на ваквиот став.

„Письмо матери“

Ты жива еще, моя старушка?
 Жив и я. Привет тебе, привет.
 Пусть струится над твоей избушкой
 тот вечерний несказанный свет.

 И тебе, в вечернем синем мраке,
 часто видится одно и то же:
 будто кто-то мне в кабацкой драке
 саданул под сердце финский нож.

Ничего, родная! Успокойся.
 Это только тягостная бредь.
 Не такой уж горкий я пропойца,
 чтоб тебя, не видя, умереть..!

„Писмо до мајка ми“

Жива ли си уште ти, старичке моја?
 Жив сум и јас. Поздрав ти испраќам свој.
 Куќичката нека ја облева твоја
 вечерната светлост со волшебен сјај!

 А навечер тебе, в синкавоста мрачна,
 често настан ти се привиѓува лош:
 како некој в крчма, во тепачка јака,
 во срцето фински ми забодил нож!

Ништо мила! Ајде успокој се малку,
 привид сал е тоа во бунило, јак.
 Јас сè уште не сум пијаница толку,
 за да умрам, а да не те видам пак..!

За подобро да се сфати разликата меѓу успешен и неуспешен препев, ќе ја цитирам последната горенаведена строфа во друга препејана верзија извршена од Гане Тодоровски во неговата збирка „Русијо, раскрили се“ (1995,107).

Немај страв од сè што си ми чула.
 Морничави соништа се, знај!
 Не сум толку ни пијан ни улав,
 да одберам токму таков крај!

Последните два стиха, не такой уж горкий я пропойца, чтоб тебя не видя, умереть, во кои големиот руски поет сакајќи да ја успокои мајка си поради нејзините кошмарни соништа за неговите тепачки и, воопшто, за неговиот кафански живот, ја искажува својата безмерна љубов кон неа, како основен двигател на дејството во стихот, љубов толку силна што не допушта никаква можност тој да умре без претходно да се види со неа, Тодоровски го преведе со сосема погрешно значење - не сум толку ни пијан ни улав, да одберам токму таков крај, апсолутно спротивно на оригиналот, со вметнување на несоодветниот збор улав, како и потполно промашување на главната мисла, спротивна на реалната тогашна психолошка состојба на Есенин кој непрестано, свесно и намерно ја предизвикуваше и ја повикуваше смртта, за на крајот да заврши, како што е познато, со самоубиство!

А, еве како гласи најновиот препев на најсилната патриотска строфа што, воопшто, сум ја прочитал, со која завршува песната! Гой ты, Рус, моя родная“ „Ој ти, Русијо, најмила моја“, пак од Есенин:

Оригиналот

Если крикнет рать святая:
 „Кин ты Русь, живи в раю!“
 Я скажу: „Не надо рая,
 дайте родину мою!“

Препевот

И, кога ангелски би екнал глас:
 „Дојди в рај, место в Русија твоја!“,
 би рекол: „Во рајот не сакам јас,
 во земјата сакам да бидам, моја!“

За жал, и препевот на оваа строфа извршен од Гане Тодоровски (цитираната негова збирка со препеви, стр. 71), исто така претставува целосно промашување:

Ако викне цганта врајја:
 „Остај сè и живеј в рајот!“
 „Нејќам рај - јас ќе и' кажам-
 дајте ми го роднокрајот!“

Во првиот стих, Рать святая, кое значи светиот ред, односно ангелите, да се преведе со цганта вражја т.е. ѓаволите, претставува несфатливо промашување, дијаметрално спротивно на оригиналот! А, цганта вражја, односно ѓаволите, не можат да го поканат во рајот, туку само во пеколот!

Промашен е и вториот стих од истата строфа, каде што кин ты Русь, (напушти ја Русија), со јасна географска одредница, преведено е со остај сè, што значи - напушти го животот со сите негови земските радости, без воопшто да се спомне Русија.

Во четвртиот стих од истата строфа зборот дайте е преведен буквално, зашто ангелите не можат да му го дадат роднокрајот, туку можат да го остават во роднокрајот, каде што тој и се наоѓа!

Толку за проблемот со неуспешниот македонски препев.

Сега ќе цитирам два фрагменти од песната „Бородино“ и поемата „Демонот“ на Михаил Јурјевич Лермонтов, со паралелен навод на оригиналот и најновиот македонски препев. Еве како звучи „Бородино“, песна напишана во уникатна и оригинална борбена поетска форма, полна со невидена бојна динамика, која, според зборовите на самиот Лав Толстој, беше зрното околу кое тој го напиша прочуениот роман „Војна и мир“:

Оригиналот	Препевот
Вам не видать таких сражений! Носились знамена как тени, в дыму огонь блестел, звучал булат, картечь визжала, рука бойцов колоть устала, и ядрам пролетать мешала гора кровавих тел!	Кај сте виделе онакви битки! Ко сенки летаа знамиња витки низ чад и светлост бела, сабјите свечат, картечот ечи, уморна рака млитаво сечи, а зрната во лет ги пречи шума од кржави тела!
Изведал враг тот день немало что значит русский бой удалый, наш рукопашный бой..!	И, виде тогаш душманска орда, што значи руска јуначка борба, гради во гради бој..!

А, еве како звучат препејаните стихови со кои на прекрасен начин е опишана волшебната убавина на младата Тамара во поемата „Демонот“:

Оригиналот

Клянусь полночною звездою,
лучом заката и востока,
властитель Персии златой
и ни единый цар земной
не целовал такого ока;
гарема брызжущий фонтан
ни разу жаркою пороюни
своей жемчужною росой
не омывал подобный стан!
Еще ничья рука земная,
по милому челу блуждая,
таких волос не расплела;
с тех пор как мир лишился рая,
клянусь, красавица такая
под солнцем юга не цвела!

Препевот

В залезот се колнам јасен,
во полноќна звезда-жар,
ни в Прсија шахот красен,
ниту еден земски цар,
не целувал око такво;
фонтаната в харем светол
еднаш во денот - пекол
не миела тело вакво
со својата бисер роса!
И, ни една уште, рака,
над челото в занес, така,
не мрсела слична коса;
од кога овој грешен свет
се лиши од својот рај,
се колнам, таков личен цвет
в јужниот не растел, крај!

И, на крајот, еве и два фрагменти од препевите на поезијата од Александар Сергеевич Пушкин. Првиот е од неговата песна „Зимний вечер“, „Зимска вечер“, од чиј препејан еквивалент може да се согледа степенот на успехот во пренесувањето на специфичниот ритам од оригиналот:

Оригиналот

Буря мглою небо кроет,
вихри снежные крутя,
то, как звер, она завоет,
то заплачет как дитя,
то по кровле обветшалай
вдруг соломою зашумит,
то как путник запоздалый,
к нам в окошко застучит...

Препевот

Бура со магла небо крие,
вијулица јачи,
ту ко свер див таа вие,
ту ко дете плаче;
ту по кровот стар и трошен,
сламен, крева бука,
ту ко патник некој доцен
в прозорот наш чука...

Ќе завршам со неговата малечка песна од само две строфи, со сосема прозичен наслов, ты и вы (ти и вие), но која се наоѓа во самиот врв на светската љубовна поезија.

Оригиналот

Препевот

Пустое вы сердечным ты
она, обмолвясь, заменила,
и все счастливые мечты
в душе влюбленной возбудила.

Празното вие со нежно ти,
таа, збунета, го замани,
и сите мои волшебни сани
в душата вљубена ми ги разбуди.

Пред неј задумчиво стою,
свести очей с нее нет силы;
и говорю ей: „Как вы милы!“
А мыслю: „Как тебя люблю!“

Пред неа стојам замислен, сам,
од неа очи не симнувам.
„вие сте мила“ и’ вела на глас,
а мислам „Колку те љубам јас!“

Како заклучок, ќе подвлечам дека и само овие неколку наведени македонски препејани еквиваленти се достаточни за да ги потврдат елоквентноста и големите јазични можности на македонскиот уметнички препев при пренесувањето на руската класична поезија во македонскиот јазичен простор.

- Михаил Ј. Лермонтов, „Песни и поеми“, јубилејно издание објавено по повод 190 годишнината од раѓањето на Лермонтов, во издание на Македонското научно друштво - Битола и Здружението за македонско - руско пријателство од Битола, Битола, 2004 г.;
- Александар С. Пушкин, „Песни, сказни и легенди“, јубилејно издание печатено по повод 180 години од Декабриското востание, издадено во 2005 год. од Македонското научно друштво од Битола и Здружението за македонско - руско пријателство од Битола.

Истата година, оваа збирка ја доби Републичката награда за најуспешен уметнички препев, „Григор Прличев“, што ја доделува Советот на меѓународните преведувачи на Р. Македонија;

- Сергеј Есенин, „Славеј нежно роза довикува“, јубилејно издание публикувано по повод 150 годишнината од раѓањето и 85 години од трагичната смрт на Есенин, во издание на Македонското научно друштво од Битола и Здружението за македонско – руско пријателство од Битола, Битола, 2010.

Аннотация

Художественный перевод представляет собой самую элоквентную и софистицированную, а также и самую сложную форму коммуницирования между народами. Он особый вид литературного творчества, со специфической формой между различными системами в процессе поэтизированного междуязычного общения. При этом, переводчик действует с особенной языковой системой с которой целостно объединяет поэтическую форму и содержание переведенных стихов.

Есть принципиальная разница при переводе русской классической поэзии на другие языки. Малочисленные, здесь цитируемые примеры подтверждают, что македонский перевод не слабее переводов на другие языки, но напротив метрикой, рифмой, ритмом и содержанием почти равны русскому оригиналу.

Наталья А. БОНДАРЕНКО

Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина

ИСКУССТВО И КУЛЬТУРА МАКЕДОНИИ В ТРУДАХ РУССКОГО УЧЕНОГО Н.П.КОНДАКОВА

Замечательный русский ученый Никодим Павлович Кондаков (1844-1925гг.), посвятил всю свою жизнь изучению истории и культуры Восточной империи – одной из важнейших зон «культурного притяжения» славян. Ученик Ф. И. Буслаева (1818-1897), в своих монументальных работах Н.П.Кондаков развил идеи своего учителя о единстве истоков средневекового искусства на Западе и Востоке, о закономерностях исторического развития народов.

За 60 лет своей деятельности им создано – немногим более 30 работ, среди которых почти каждая является уникальной: «Древняя архитектура Грузии»(1876), «Русские клады» (1896), «Византийские эмали»(1892), «Иконография Богоматери»(1911, переработано в 1914-1915гг), «Русские древности» (в шести выпусках) (1889), «Мозаики мечети Кахрие -Джамиси в Константинополе»(1880), «Русская икона», «Памятники христианского искусства на Афоне» (1902), описание путешествий в Сирию, Македонию, Палестину и многие другие.

Как следует из этого небольшого перечня, в работах собран, описан и проанализирован уникальный и разнообразный материал, включающий фрески, миниатюры, мозаики, иконы, произведения скульптуры, архитектуры.

Ведущей темой исследований Н.П. Кондакова с 80-х годов становится тема культурного общения европейского и восточного мира. В 1876г. в свет выходит работа «История византийского искусства и иконографии по миниатюрам греческих рукописей» (докторская диссертация), которая принесла ему европейскую известность.

Кондакову Н.П. принадлежит важнейший вывод о культурном взаимодействии Византии со славянским миром в северных

пределах восточнохристианской зоны, которое было устойчивым и постоянным.

Известно, что наиболее глубоко византийское воздействие проявилось в тех сферах культуры и искусства, в которых собственные традиции славян не были к тому времени достаточно прочными и не нашли законченных форм. Особенно ярко влияние образцов восточной империи отразилось на религиозно-нравственной назидательной литературе, архитектуре, производстве мозаик и художественного стекла, иконописи, монументальной живописи, книжной иллюстрации.

Несомненно для такого рода исследований наибольший интерес представляли страны Балканского полуострова, в том числе и Македония.

В 1900 году по поручению Великого Князя Константина Константиновича Н.П. Кондаков вместе с профессором славянских наречий П.А.Лавровым, приват-доцентом русской истории П.Н.Милюковым, архитектором Академии Художеств П.П.Покрышкиным и художником Д.А.Крайневым совершает путешествие в Македонию. Научный интерес исследователей был обусловлен своеобразным положением этой страны, находившейся в составе Турецкой империи, граничившей с Сербией (на северо-западе), с Грецией (на юго-западе), с Албанией. Поэтому одной из важнейших задач, стоявших перед учеными, был сбор историко-этнографических материалов о различных местностях, памятниках Македонии и народах, населявших ее.

В 1909 году в г. Санкт-Петербурге выходит его труд «Македония. Археологическое путешествие», в нем были обобщены наблюдения, сделанные автором во время экспедиции. Эта работа, на мой взгляд, представляет особый интерес в контексте русско-македонских связей.

В начале работы ученый отмечает, что Македония не была «страной цельного характера, подвергалась опустошениям, приходу новых поселенцев», это напоминает Кондакову Н.А. подобное положение России во времена Флетчера и Герберштейна [1: 5] Тем интереснее для исследователя описать сохранившиеся памятники и увидеть черты общности и самобытности в культуре и искусстве Балканской страны.

Известно, что художественный язык средневековой живописи раннего средневековья складывался на основе единого христианского мировоззрения, а потому обладал многими чертами общности вне зависимости от географического положения. Поэтому

особое место в работе отводится описанию памятников Охрида, Серры, Скопье, Старого Нагорича, Приштины и др. Большинство этих храмовых построек сопоставляется с древнерусскими.

В с. Младо Нагорич – болгарского происхождения – расположена одна из резиденций сербских королей (XIV в.). В Старом Нагориче исследователя поражает величественная церковь Вмч. Георгия поздневизантийского типа. Этот храм в центре монастыря, устроенного Стефаном Урошем III Дечанским, в котором останавливался сын Стефана – Душан, когда шел на битву под Вельбужем против болгар и греков на битву в 1330гг.

По мнению ученого, главную красоту храма составляют находящиеся в 5 куполах изображения : Христа Спасителя, Христа Вседержителя, Спаса Эммануила., Ветхого Деньми. Настенные фрески включают в себя изображения исторических частей христианского учения. В арках храма встречаются погрудные изображения Св.Кирилла и Мефодия.

Анализируя фрески г.Серры, – древнюю базилику, посвященную Вмч.Феодору Тирону или Мчк. Феодору Стратилату (XI – XIIIв.), - он обращает внимание на сохранившиеся в аспиде под изображением Вседержителя мозаичный фриз, представляющий Причастие Спасителем апостолов в двух симметричных сценах из шести фигур каждая. Эта символично-декоративная сцена, как замечает ученый, встречается и в памятниках России: Святой Софии Киевской и Михайловском монастыре в Киеве в 1037 г и в 1108 гг. При сравнении киевской и македонской фресковой живописи Кондаков Н.П. делает вывод, что македонские рисунки грубее схематичнее киевских [с 153]

Всемирно известный намятник Грачаницы приближен постройкам Суздальской архитектуры – таков вывод исследователя. Грачаница, тонко замечает автор, «щеголяет и снаружи и внутри необычной стройностью и дивной кладкой тесанных камней, пестрой орнаментализацией кирпичных рядов...» что отличает сербскую архитектуру от широкой «грубой византийской манеры». [1: 207]

Со свойственной ему скупулезностью Кондаков Н.П. анализирует все встречающиеся предметы и изображения. Византийские плиты и мраморный резной амвон, сохранившийся в Св. Софии Охридской (1317в) свидетельствуют об архиепископском богослужении в храме. Поскольку подобные амвоны ставились посредине и имели два исхода один - ко входу, другой к алтарю.

Ученый подчеркивает, что неслучайно Охрид называли в древности «Первая Юстиниана», ведь он упоминается в 4 главе сочинения «Юстиниановы постройки» Прокопия, на которого ссылается Кондаков [1: 208]. Вполне справедливо, что впоследствии именно Охрид и Преспу болгарские цари выбрали как передовые пункты в движении славянства.

С необыкновенной поэтичностью описывает знаменитое Охридское озеро: оно «... напоминет озеро Комо. Прелесть Охрида-ландшафтные горы, покрытые вековыми лесами. Вода озера славится необыкновенной чистотой и хрустальностью. Большие лодки – чуны бороздят невозмутимую поверхность.» Такой пейзаж рождает у автора меланхолическое настроение [1: 221].

Помимо главной Св Софии подробно описывает храмовые постройки св.Климента, Церковь Иоанна Богослова, Св. Николая и другие.

Во всемирной известной церкви Св Климента (в древности монастырь с церковью Божией Матери Перивлепы (1295г.) его поражает Плащаница – изделие шитья по тонкой шелковой материи золотом, серебром, шелками. Композиция фигурной темы носит эмблематический характер и связана с литургическими эмблемами. Как замечает ученый, эту Плащаницу Андроник III заставил сербов оставить Охриду около 1330 г Шитье образует сплошную сеть крестов, стиль подобного орнамента шелкового полога крестиками в кружевах указывает, по мнению Кондакова, на византийское искусство, осложненное влияниями арабского орнамента, что произошло на Балканском полуострове. XIII- XIV вв.

Среди икон обращает внимание на иконы Богородицы, в том числе местно чтимую Богородицу Привлепты (к. XIV) (монастырь в честь этой иконы был построен императором Романом Аргиром (1028-1034) в местности Псамаеи - излюбленном монастыре императоров в XI- XII вв.)

Особый интерес вызывает у исследователя икона Божией Матери Одигитрия. Такой тип встречается в Италии в церкви Санта Мария Маджоре в Риме и в России (Смоленская) [1:257] Различие, по мнению Кондакова, состоит в полноте лика: Охридская икона ближе к поздним типам афонской Одигитрии и к русским иконам, передающим тип поздне-греческих икон.

Нельзя не отметить яркие зарисовки о народном костюме болгар, которые наиболее тесно были связаны с Македонией. По мнению Кондакова, наиболее ярким и самобытным представляется женский костюм, в отличие от мужского, испытавшего на себе

албанское, сербское, турецкое влияние. Головной убор замужней женщины: белый платок с другим полосатым, спадающим наподобие покрывала поверх белого, напоминает ему покров русской женщины- « повои». В Тамбовской Воронежской губерниях встречается разнообразие платков голубого, коричневого, красного цветов поверх белого убора, таким образом, головные покровы сводятся к двум платкам – способу, господствующему у малороссов.

Одежда македонских славян типично земледельческая, и вся роскошь сосредоточена на вышивках. Ученый считает, что в среде малорусских одежд Поволжья (мордва) [1:44] можно встретить народные типы, приближенные к одеждам македонских славян. Это, конечно, в первую очередь, рубаха с длинными рукавами, поверх которой македонские крестьяне надевают камзол или жилетку, что встречается у великороссов и малороссов. Все эти этнографические зарисовки и наблюдения позволяют автору сделать широкий обобщающий вывод о давних связях славян.

Нельзя не сказать о самобытном стиле ученого. Помимо скупулезного точного описания памятников и предметов быта, народного костюма в работе встречаются интересные поэтические пейзажные зарисовки: «монастырь с Церковью Иоанна Предтечи на Меникейской горе устроен в самом узком месте ущелья, внутренность двора заросла вековыми деревьями, здесь все, по афонским преданиям, направлено к поучению : крылатый Иоанн Предтеча, Богоматерь Живоносный Источник, Страшный суд» [1: 163] Такие яркие лирические отступления свидетельствуют о трепетном отношении автора ко всему увиденному в Македонии.

В завершении работы автор делает вывод о том, что наиболее устойчивым для развития славяно-византийских связей, оказался период Юстиниана: три века долатинского завоевания Константинополя позволили выработать характерный стиль, которым отмечены памятники византийского искусства от Грузии до Палермо.

Для памятников византийского искусства XIII столетия была характерна пестрота стиля : мозаики, фрески, эмали, миниатюры. Это явление можно наблюдать в России, сохранившей фресковые росписи во Владимире (Димитриевский собор 1194г., Спасо-Мирожский собор 1156г), Спасо-Нередицкий (близ Новгорода 1198г), Старо-Ладожской церкви Св.Георгия XII в.- все эти храмовые постройки – ветвь византийского стиля.[1:276]

Все эти замечания русского ученого представляют особенный интерес в контексте обсуждаемой темы, помогая увидеть общие страницы в развитии истории культуры славян.

Бескомпромиссная позиция по ключевым вопросам, широта научных интересов Кондакова Н.П. позволила занять почетное место в ряду мировой науки. Отрадно отметить, что желание познакомиться с работами русских ученых побуждало их западных коллег взяться за изучение русского языка. Так, в статье о В.Г. Васильевском Г.А. Острогорский отмечал, что работы этого русского ученого побудили крупнейшего немецкого византолога Карла Крумбахера научиться русскому языку, знания русского языка он требовал от своих учеников. [4: 227-235)]

В заключении отметим, что работа Н.П.Кондакова «Македония. Археологическое путешествие» позволяет шире представить общность исторических векторов развития славянского мира, стать еще одним из неопенимых доказательств глубоких культурных связей между Россией и Македонией.

Литература:

- Кондаков Н.П. Македония. Археологическое путешествие СПб, Издательство Отдела русского языка и словесности Императорской Академии Наук , Спб, 1909 (далее ссылки по этому изданию)
- Кызласова И.Л. Философия и культурология, М., 2007.-133с.
- Кондаков Н.П. «Русские древности», выпуск III
- Острогорский «В.Г. Васильевский как византолог и творец новейшей русской византологии // Анналы Института им. Н.П. Кондакова, Белград, 1940г.

Abstact

In this article we show basic theses of Russian scientist N.P.Kondakov's work "Macedonia. Archaeological travel" (1909) in which the observations made by the author during his expedition to Macedonia (1900) are summarized. There was analyzed historical and ethnographical material about various monuments of Macedonia and the peoples inhabiting it.

This work is very interesting in the context of the Russian-Macedonian communications. So, for example, medieval temple

buildings of Okhrid, Serra, Skopje, Old Nagorich, Prishtin are compared with Old Russian ones.

The particular interest of the researcher is provoked by the icon of the Mother of God Hodegetria – type met in Italy (the church Santa Maria Maggiore, Rome) and in Russia (Smolensk). According to Kondakov, the difference is in the completeness of the representation of face: Okhrid's icon is closer to Athos Hodegetria's late types and to some Russian icons reproducing late Greek icons' type.

Besides N.P. Kondakov's pays his attention to a female national dress of the Bulgarians, its elements (a white shawl with another one striped and falling down like a cover over the white one) resemble a mantle of the Russian woman met in the Tambov, Voronezh provinces, and also in the midst of the Ruthenian clothes of the Volga region (Mordvinian).

In the end of this article we make a conclusion that N.P. Kondakov's historical and ethnographical observations confirm the inference about cultural interaction of the Slavic world peoples which was steady and constant.

Родна ВЕЛИЧКОВСКА*Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје***МАКЕДОНСКО-РУСКОТО ТРАДИЦИОНАЛНО
НАРОДНО ПЕЕЊЕ ВО КОНТЕКСТ НА СТРУКТУРНО
ТИПОЛОШКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА**

При историското проучување на фолклорот Борис Путилов поимот типологија го подразбира „како закономерна повторливост, која буквално се испреплетува низ фолклорот на сите негови нивоа“. Според неговото мислење, факторите кои ја условуваат фолклорната типологија се „традиционалноста во процесите“, специфичната техника на функционирање, чување, односно негување и репродукција на фолклорот.¹ Од тоа зависи, „како ќе биде ојшан, ѝодгоѝвен (или можеби реконструиран) самиот предмет на истражување, а исто така од тоа зависи и кој од неговите елементи, фраземии или стилистички знаци ќе биде земен како основа за ареалното истражување“.²

Во областа на музичкиот фолклор денес, најдобри актуелни задачи се јавуваат при структурно типолошките истражувања.

Во овие истражувања ќе се обидам да ги претставам современите истражувања на еминентните руски етномузиколози, истражувачи на руската традиционална музичка култура.

Врз база на нивните истражувања се донесени одредени заклучоци дека при ареалните истражувања во областа на етномузикологијата, најперспективна се покажа структурно-типолошката метода која овозможува адекватен избор на релевантни репери при картографирањето. Така на пример при ареалните истражувања во областа на етномузикологијата е извонредниот труд на Е. Гипиус, „Проблеми при ареалното проучување на традиционалната руска песна во областите на белоруското и украинското пограничје“, во

¹ Борис Н. Путилов, *Методологија сравнително-исторического изучения фольклора*, “Наука”, Ленинград, 1976, стр. 9-13.

² Н. И. Толстой и С. М. Толстая, О задачах этнолингвистического изучения Полесья, *Полесский этнолингвистический сборник*, Москва, 1983, стр. 15.

кој ги наведува најадекватните индикатори за секој регионален пејачки систем. Тој се состои од следните елементи: 1) жанровски состав; 2) хиерархиски форми (со меѓусобните врски меѓу жанровите со централизирачка компонента на жанровскиот систем); 3) типови на напеви (со групи на пејачки текстови кои асоцираат со нив и одговараат на жанровскиот систем).³

И. Земцовски, при анализата на огромниот материјал со типолошки закономерности во календарските песни кај сите словенски и соседни народи, докажал дека перспективноста на еден од неговите работни поими-симболи е мелодискиот тип (МТ). Под тој поим авторот подразбира дијалектна суштина при неговото врзување со механизмот на создавање и репроцесирање, односно преобликување на фолклорниот поетски материјал на различни нивоа на одредена појава. На пример, структурно-мелодискиот тип го определува како „модел на целата мелопоетска строфа“. Во обредот, вели тој, секој мелодиски тип се реализира во системот на мелодиските варијанти. При тоа, како *модел*, целата редица на мелодиски типови (МТ) се определува како *најевни-формули* во своите различни текстови на реализација, а во однос на музичкото мислење - како негов стереотип.⁴

О. Пашина дава јасен преглед на примената на картографирањето врз материјалите од областа на рускиот, украинскиот и белорускиот обреден музички фолклор.⁵ Според неа суштината на структурно-типолошкиот метод, се сведува на набљудување на феномените од областа на културата како двослојни појави кои имаат површинска и длабинска структура.⁶

Задачата на истражувачите, вели таа, не треба да се состои само од едноставно опишување на емпириски шарениот материјал, туку во пронаоѓањето на „структурните модели“ чија количина е дефинирана, додека бројот на нивните интерпретации со ништо не е ограничен. М. Енговатова и Б. Ефименкова, тврдат дека „во

³ Гиппиус, Е. 1982. Проблемы ареального исследования традиционной русской песни в областях белорусского и украинского пограничья, *Традиционное народное музыкальное искусство и современность*, Москва. Москва, 1982, стр. 8.

⁴ И. Земцовский, *Мелодика календарных песен*, Издательство “Музыка “, Ленинградское отделение, Ленинград, 1975, стр. 22.

⁵ О. А. Пашина, *Картографирование и ареальные исследования в этномузыкологии*, “Картографирование и ареальные исследования в фольклористике”, Сборник трудов, Выпуск 154, Министерство культуры Российской Федерации, РАМ им. Гнесиных, Москва, 1999, стр. 6-22.

⁶ Исто, стр. 9.

некодифицираните (народни) култури скриениот модел има специфична форма“.⁷ Во изградбата на текстот не се вклучува само системот на репери и прописи, туку и линиски организираната структура „текст-код“, која според дефиницијата на Лотман, постои во свеста на носителите на традицијата, а секој карактер на текст-кодот може да биде претставен во вид на парадигма.⁸ Со тоа Лотман истакнува дека на релацијата текст-код би можеле да се одредат „границите на евентуалните варирања на текстот“, што значи дека истото би можело да се однесува и на музичкиот код.

Кои знаци или ориентири можат да се сметаат за релевантни при картографирањето на музичкиот фолклор? Советскиот етно-музиколог В. Елатов, како главен признак при картографирање на жетварските песни ја избрал мелострофата, чијашто главна карактеристика е бројот на музичките делови (периоди) од кои е составена песната.⁹

О. Пашина за релевантен ориентир при картографирањето на музичкиот фолклор ја смета варијантноста, која поради усниот начин на пренесување на информации, претставува една од карактеристиките на народната духовна култура.¹⁰ На картографирањето, вели таа, му подлежат длабинските основни структури кои ги конструира истражувачот врз база на прецизна анализа на максимално расположивиот корпус на изведувачките верзии, коишто во дефинитивната варијанта претставуваат повеќемерен, хиерархиски изграден модел кој сублимира голем број на единични музички факти. Ваквиот модел на организација на музичко-фолклорните текстови е присутен на две нивоа: на *ритмичко* и *мелодиско ниво*, како и во нивната заемна корелација. Резултатот на истражувачкото моделирање го добива својот израз во овој или оној структурен тип (ритмички или мелодиски), изразени како парадигматски и

⁷ Енговатова М. и Ефименкова, Б., Звуковысотная организация русских народных песен в свете структурно-типологических исследований, *Звуковысотное строение народных мелодий* (принципы анализа): Материалы научно-практической этномузыкологической конференции, Москва, 1991.

⁸ Лотман, Ю. 1981. Текст в тексте, Ученые записки Тартурского государственного института, Вып. 567, Тарту, 1981, стр. 6.

⁹ *Жниўніе песни*, Укл. А. Лиса, В. Ёлатова, Минск, 1974.

¹⁰ О. А. Пашина, Картографирование и ареальные исследования в этномузыкологии, *Картографирование и ареальные исследования в фольклористике*, Сборник трудов, Выпуск 154, Москва, 1999, стр. 10.

синтагматски односи помеѓу структурните единици на група текстови, обединети поради сличноста на нивната градба.¹¹

Во типолошки сродните култури¹², вели Пашина, ритмичкиот тип се утврдува врз база на слоговниот ритам, т.е. ритамот на изговарање на поетскиот текст во текот на пеењето. Тој претставува целина составена од „константни“ и „променливи“ карактеристики кои го сочинуваат хиерархиски организираниот систем. Константна е, по правило, изградбата на музичко-ритмичкиот период, додека формата на строфата или системот на броењето, во кој може да се реализира ритмичкиот тип, се факултативни.¹³ Константните карактеристики претставуваат основни особености на типот, додека променливите ги определуваат нивните локални верзии, кои честопати се територијално поврзани. Така на пример, константна, по правило, е изградбата на музичко-ритмичкиот период, додека формата на мелострофата или системот на броење, во кој може да се реализира ритмичкиот тип, се факултативни.

Кај секој од овие структурни типови (*ритмички*¹⁴ и *мелодиски*¹⁵) се јавуваат „модел“ на повеќе нивоа, кои се хиерархиски организирани и се користат за толкување на корпусот сродни типолошки напеви. При тоа треба да се води сметка за жанровската припадност на типолошки сродните напеви кои се битни за нивното одредување.

Истовремено, неопходно е да се обрне посебно внимание на народната терминологија и во однос на обредното пеење и неговата

¹¹ О. А. Пашина, Картографирование и ареальные исследования в этно-музыкологии, *Картографирование и ареальные исследования в фольклористике*, Сборник трудов, Выпуск 154, Москва, 1999, стр. 10.

¹² во која спаѓаат словенските, угро-финските, северно-кавказките и делумно, турските култури, Исто, стр. 10.

¹³ Исто, стр. 10.

¹⁴ Во традиционалното народно пеење ритмичкиот тип се утврдува врз основа на слоговниот ритам, т.е. ритамот на изведување на поетскиот текст во текот на пеењето, слично како и кај типолошки сродните култури, во која спаѓаат словенските, угро-финските, северно-кавказките и делумно, турските, О. А. Пашина, Картографирование и ареальные исследования в этномузыкологии, *Картографирование и ареальные исследования в фольклористике*, Сборник трудов, Выпуск 154, Москва, 1999, стр. 10.

¹⁵ Кои го претставуваат „звучен модел“ кој се одредува според мелодиската линија на напевите, а кој се јавува како резултат на спојувањето на мелодиските ќелии, основните конструктивни единици на напевите и претставуваат типизирани мелодиски движења.

просторна дистрибуција, така што термилошките промени може да сигнализираат и на промената на културните парадигми.

Примената на структурно-типолошката метода при истражувањата на врвните руски експерти од областа на етномузикологијата: О. Пашина¹⁶, О. А. Несина¹⁷, Л.М. Винарчик¹⁸ и др., ми помогнаа околу методолошките постапки при типолошката систематизација на македонскиот музичко-фолклорниот материјал, при што моите истражувања резултираа со откривање на слични структурни модели, онака како што се претставени во нивните истражувања.

Со етномузиколошката анализа, се истражуваа структурно-композициските законитости на напевите и типолошко-функционалната природа на песните, при што се укажува на специфичноста на пејачката практика со оглед на тоа што македонското традиционалното народно пеење е всушност најизворниот дел од културното наследство во рамките на обредно-пејачка традиција.

На сличен начин, се создаде хиерархиски изграден систем, каде што степенот на заедничките елементи се определува според територијата на неговата распространетост, во однос на:

- одделни **ритмички типови**. (посебно внимание се посветува на цезурираните форми и нерамноделните ритмички обрасци, кои понатаму се делат на подгрупи, откривајќи ја притоа тенденцијата кон територијално утврдување),

- **мелодиските типови** (претставувајќи го звучниот материјал како мелодиски модели) и

- некои **стилски особености** на песните.

Истражувањата на ритмичката и мелодиската организација на песните доведе до откривање на постоење на *т̄ри ритмички* и *т̄ри мелодиски т̄ишови* кои се одликуваат со автономност како во

¹⁶ А. Пашина, Картографирование и ареальные исследования в этномузыкологии, *Картографирование и ареальные исследования в фольклористике*, Сборник трудов, Выпуск 154, Москва, 1999, стр. 6-32.

¹⁷ О. А. Несина, Русские святочные гадания под песню: опыт типологической систематизации и ареального исследования, *Картографирование и ареальные исследования в фольклористике*, Сборник трудов, Выпуск 154, Москва, 1999, стр. 35-64.

¹⁸ Л. М. Винарчик, Хороводные песни Восточной Брянщины в их территориальном распределении, *Картографирование и ареальные исследования в фольклористике*, Сборник трудов, Выпуск 154, Москва, 1999, стр. 64-86.

однос на видовите обреди и обредното пеење на одредена територија, така и во однос на еден спрема друг.¹⁹

При тоа, анализата на различните компоненти на ритмичките и мелодиските типови во нивната меѓусебна корелација покажува дека секој од нив поседува сопствена динамика на распространетост ширум една одредена територија.

Ритмичките типови постојат насекаде во традиционалните пејачки форми и поседуваат центри на интеграција, каде што секој од нив е и доминирачки.

Што се однесува до мелодиските типови, може да се констатира дека само дел од нив имаат ареален карактер, додека останатите се рамномерно распространети ширум целата етничка територија.

Овие истражувања се однесуваат на обредните жанрови на македонскиот музичкиот фолклор, како нивен цврст спој од аспект на ритуалниот и морфолошкиот контекст кој овозможува одредување на еден систем којшто е својствен на нивната функција. Па така, секој од обредните музичко-фолклорни текстови се јавува како носител на цела низа функции, од кои една од нив често настапува како **доминантна**, а која се одразува во народното именување на мелопоетскиот текст. Доминантната функција (или функција од повисок ред) на напевите во конкретниот музичко-фолклорен систем, која може да биде врзана за различните аспекти на нивното постоење.²⁰

Истражувањата при одредувањето на функцијата на мелопоетските текстови при народното поимање на терминот жанр, покажаа дека еден ист мелопоетски текст од страна на народните изведувачи може различно да се именува, како што е случајот со

¹⁹ Подетално види кај Rodna Veličkovska „Areal investigation and typological systematization of the Macedonian traditional ritual folk singing“, in *Musical Practices in the Balkans: Ethnomusicological Perspectives*; proceedings of the International conference held from november 23 to 25, 2011 / editors Dejan Despić, Jelena Jovanović, Danka Lajić-Mihajlović Belgrade: SASA: Institute of Musicology of SASA, 2012: 99–117.

²⁰ На пример, за календарските жанрови во својство на таков систем најчесто настапува функцијата на структурирање на годишното доба или време, која е изразена со **маркирање** на некој календарски период (или циклус) во чиј знак тој напев (или група напеви) се јавува. Во други случаи, мелопоетскиот текст (текстови) служи како маркер во одредена ритуална ситуација, на пример, при обиколката на дворовите, која се врши повеќепати за време на различни календарски празнувања („лазарски“, „водичарски“, „варварушки“). Во тој момент календарското одредување на обредното дејство заминува во заден план.

водичарските, односно лазарските пејачки традиции. Тоа е поврзано со прегрупирањето на нивните изведувачки функции во зависност од ритуалната задача, а на што укажува и номинацијата на текстот од страна на носителите на традицијата.

Истовремено, неопходно е да се обрне посебно внимание на народната терминологија и во однос на обредното пеење и неговата просторна дистрибуција, така што терминолошките промени, како по правило, може да сигнализираат и на промената на културните парадигми.

Исто така, во обредната пејачка традиција, пејачкиот тип, односно, напевот и неговата функција зависат од етнографскиот контекст, на којшто тој пејачки тип му припаѓа, стои во меѓусебна релација и тоа прилично „подвижно“. Значи, функцијата на напевот директно зависи од тој контекст, каде што тој одреден пејачки тип се манифестира. Таков е случајот кога исти пејачки типови функционираат на едно одредено место како дел од „водичарските“ обреди, во друг крај тоа може да го симболизираат таканаречените песни кои „повикуваат“ на враќање на пролетта, а тоа се, во овој случај, лазарските песни.²¹

Врз основа на погоре изнесеното може да се заклучи дека слично како со лексемите, и пејачкиот тип е повеќе значаен, т.е. поседува извесно семантичко поле. Евиденцијата на пејачкиот тип при интерпретацијата овозможува да му се пријде на проблемот преку неговиот содржински план. Во тој случај границите на жанрот не би требало да претставуваат некоја препрека.²²

Во таа прилика се јавуваат следниве две ситуации:

Првиот случај е кога ареалите стојат во меѓусебна „колизија“, при што кај секој од нив постои сопствен пејачки тип, иако функциите кои тие ги извршуваат во рамките на традицијата се идентични. Во таа смисла би било многу поилустративно да се претстави карта на територијалното распореденост на двата типа напеви (I тип „на крсти“, „скрсти“, „покрсти“) и (II тип „лилјачки“,

²¹ Rodna Velishkovska, “The integrative function of the rite singing in Macedonia”, First Symposium of ICTM Study Group for Music and Dance in Southeastern Europe, 4-8 September 2008, Struga R. Macedonia, *SOKOM & ICTM Study group for Music and Dance in Southeastern Europe*, Skopje, 2009, pp. 253-262;

²² Н. И. Толстой и С. М. Толстая, (*О задачах этнолингвистического изучения Полесья, Полесский этнолингвистический сборник*, Москва, 1983, стр. 15), споредувајќи го фолклорните и обредните факти на семантичко ниво, дошле до таков заклучок при нивните етнолингвистички проучувања.

„ојлијачки“. Во обредното пеење во некои региони доминантен е првиот тип напеви, а во други области вториот (тип напеви). Така, на пример, во западните традиции доминантни се песните „на крсти“, „скрсти“, „покрсти“) и и „лилјачки“, „ојлијачки“, додека во источните традиции преовладуваат додолските песни.

Вториот случај се јавува кога меѓу два ареала се формира „зона на дифузија“, односно разлевање (упад на еден во друг), каде што коегзистираат двата пејачки типа кои се разликуваат во однос на територијалната распространетост, тогаш во зоната на дифузијата доаѓа до тоа функцијата на секој напев да стане се поспецијализирана. Така, на пример, во Охридско-струшкиот регион постојат два типа напеви: I тип „лазарски“ (Охридско и Струшко поле) и II тип „водичарски“ (во областа Дебарца), така што секој од нив на територијата на својата распространетост „опслужува“ еден одреден обред. Вкрстувањето на ареалите (Охридски и Струшки) доведува до тоа и двата типа напеви да мораат да ја делат сферата на влијанија додека трае тој обреден период, што дополнително доведува до појава на ново музичко структурирање.

Сигурно е дека постојат и други форми на односи меѓу ареалите и пејачките типови, но тие дури допрва ќе мораат да се откриваат. Секоја граница на некој дијалект, колку и да е голема, таа е врзана за одредени историски, општествено-економски и други процеси кои се одвивале на дадената територија. Исто може да се каже и во однос на музичките граници. Со голема сигурност може да се тврди дека настаните кои се случувале во текот на различните епохи покажува различна динамика на територијална распространетост.

Има уште едно прашање кое се наметнува во врска со тоа, а тоа е прашањето за границите на локалните традиции. Никој не може да го порекне фактот дека постојат локални културни типови, но тежината на проблемот лежи во тоа каде завршува една, а каде започнува друга локална традиција. Тоа се случува поради тоа што териториите на распространетост на конкретни појави во областа на музичкиот фолклор не секогаш се поклопуваат меѓу себе и не коинцидираат со границите на етнографските зони, што ја прави сликата уште посложена. Типичен пример за тоа е областа Овче Поле со Котарлакот, регион, кој според говорниот и пејачкиот тип, ѝ припаѓа на северната музичко дијалектна група, а според пејачката традиција (покрај жанровите, обичаите, народна носија итн.), гравитира кон југоисточното музичко дијалектно подрачје.

Тоа исто може да се каже и за традицијата на Кочанскиот и Делчевскиот крај (кои се наоѓаат во границите на поголемата област позната како Осоговија). Пејачките типови карактеристични за овие два соседни краја имаат своја локална боја, но истовремено поседуваат и други црти кои се заеднички за целата област, кои се јавиле под непосредни надворешни влијанија, најчесто од соседните области. Поради тоа беше неопходно со компаративно истражување да се утврди сродството помеѓу постоечките пејачки типови од неколку региони кои гравитираат околу областа Осоговија. Тоа довело до обликување на своевиден „фолклорен мозаик“ во реоните каде што се репрезентативни некои познати места, како што се селата Цера (во Кочанскиот дел на Осоговијата) и Саса (во Делчевскиот дел Осоговијата). Со споредување и користење на релевантните податоци при истражувањето, утврдени се пејачки типови карактеристични само за споменатиот Кочански или само за Делчевскиот ареал, односно регион.²³

До ваков начин на утврдување на музичко-дијалектните граници во македонското традиционално обредно пејачко изразување²⁴, при истражувањата, тргнав од реално и објективно постоечките расчленување, а до кое дојдов врз база на бројни диференцирачки признаци кои се карактеристични само за овој предмет на проучување. Секако, истражувањата се базираа и врз основа на сознанијата на повеќе сродни науки, како што е македонската ареалната лингвистика и етнологија, што ми помогнаа околу откривањето на проблемите во врска со генезата на македонското традиционално пеење.

²³ Родна Величковска, *Картографирање и ареалните истражувања во етномузикологијата*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 18, Скопје, 2009, стр. 49.

²⁴ Подетално види кај Родна Величковска, *Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење (обредно пеење)*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 17, Скопје, 2009.

Abstract

In this research I will try to present the contemporary researches of the eminent Russian ethnomusicologists - researchers of the Russian traditional music culture.

On the basis of their findings certain conclusions have been made. Namely, by the area studies in the field of ethnomusicology, the structural typological method has been proved as the most perspicuous one that provides an adequate selection of relevant benchmarks by the cartography or map-making.

By means of the ethnomusicological analysis the structural compositional rules of the refrains and the typological and functional nature of the songs have been explored, thus indicating the specificity of the singer's practice, baring in mind that the Macedonian traditional folk singing is actually the very source of the cultural heritage within the ritual singing tradition.

Similarly a hierarchical system has been created, where the degree of common elements has been determined by the territory of its distribution, in terms of

- different **rhythmic types**,
- **melodic types** and
- some **stylistic features** of the songs.

Марија ГОРГИЕВА-ДИМОВА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

СЕМИОТИЧКИТЕ ПРЕМИСИ НА ИСТОРИЈАТА

Знакот на Историјата повеќе не е реалното, туку разбирливото.

Ролан Барт

Многу системи меѓусебно се судруваат и, патем, го менуваат својот облик и својата орбита. Семиолошкиот простор е исполнет со остатоци од различни структури кои слободно се движат, но кои во себе, упорно, го задржуваат сеќавањето на целината, и, запаѓајќи во туѓ простор, може, одеднаш, да се реставрираат. Семиотичките системи, судрувајќи се во семиосферата, покажуваат способност да опстанат и да се трансформираат и, како Протеј, станувајќи нешто друго, да останат она што се.

Јуриј М. Лотман

Појавата на семиозис во историјата, т.е. на семиотизација на стварноста е својствена на историското восприемање - претворајќи го обичниот настан во историски настан, правејќи го објект на историско разгледување.

Борис А. Успенски

Во развојните тенденции на историографијата од втората половина на XX век доведени се под сомневање традиционалните, телеолошки концепции на историјата: идејата за историјата како организиран и значенски процес со инхерентна динамика и цел. Тоа, понатаму, има импликации и врз статусот на историското знаење, доведувајќи ги во прашање принципите на објективност и на непристрасност врз коишто се темели традиционалната, историчистички концепираната историографија. Наспроти тоа, се афирмира статусот на историографијата од аспект на нејзината ориентираност кон облиците на разбирање на минатото, кои се изведени со

посредство на наративните/експланаторните модели, а чијашто цел е да го обезбедат неговото партикуларно и контекстуално изведено значење. Оттаму, заговарањето на перспективистичката природа на историското знаење се темели врз фактот дека верзиите на минатото, нужно, се детерминирани преку актуелните интереси. Отсуството на иманентен поредок во историјата и перспективистичката димензионираност на историското знаење фрлаат нова светлина и врз улогата на историчарот: кохерентните структури на историското знаење имаат исходиште во историчарот, што, во крајна линија, го статусира минатото како негов конструкт. Врз основа на увидот во дел од историографските теории можно е да се лоцираат три основни пункта каде што се евидентираат промените и поместувањата во историјата, односно во историографијата:

1. Промени во статусот на историјата како предмет на интерес на историографијата што, главно, се изведува преку истакнување на текстуалната посредуваност и достапност на историјата. „Реалноста на минатото е *ефект* којшто е предизвикан од тензијата во и меѓу историските текстови“ (Анкерсмит 1994, 140).

2. Редефинирање на позицијата на историчарот по однос на историјата, во насока на истакнување на неговите ретроактивни интервенции во историското минато, особено, во доменот на интерпретацијата. „Во современата теорија на историјата, посебно внимание се посветува на прашањата за позицијата на историчарот, за идеологизацијата на неговата перспектива, за институционалните и за општествените ограничувања на историчарите“ (Жупан 2003, 324).

3. Проширување на предметот на интерес на историографијата преку вклучување на подрачјата кои претходно биле занемарени, со оглед на доминантниот интерес за општествената и за политичката историја, подрачјата како микроисторија, историја на секојдневието, историја на жените, историја на менталитети, оралната историја, историјата „оздола“, односно историјата на „заборавените, на неуспешните, на стигматизираните“ (Грос 2006, 594).

Дел од методолошкиот комплекс, кој ги обединува пристапите чијшто заеднички именител се состои во разбивањето на премисите и на предрасудите врз коишто се темелат традиционалните проучувања на историјата, се и семиотичките пристапи. При тоа, и меѓу историчарите, како и меѓу книжевните теоретичари, постои свест за применливоста на семиотичката парадигма и во историографијата. Хејден Вајт, во контекст на елаборирање на сличностите меѓу историјата и книжевноста, меѓу другото, и двете ќе ги дефи-

нира низ семиотичкиот категоријален систем: како „семиолошки апарати кои продуцираат значења по пат на системска супституција на означените (концептуалните содржини), наместо екстрадискурзивните ентитети, кои служат како нивни референти“ (1990, X). Широкиот спектар семиотички проучувања на историјата, започнат со лингвистичко - семиолошките елаборации на Ролан Барт во студијата *Дискурсој на историјата* (1967), ќе биде дополнет со семиотичко - културалниот пристап кон историјата, промовиран од страна на Јуриј М. Лотман и Борис А. Успенски. Припадници на Тартуската семиотичка школа, соработници и коавтори во бројни проекти и студии, Лотман и Успенски отворија простор за компаративно истражување на дел од нивните концепции. Во таа смисла, индикативни се споредбените релации што може да се воспостават меѓу студиите *Меморијата на културата*. *Историја и семиотика* на Лотман и *Историја и семиотика* на Успенски.¹ Нивниот заеднички именител се состои во давањето одговор на прашањето: „Што е историјата од гледна точка на семиотиката?“ (Успенски 1996, 9).

Лотман ја посочува дистинктивноста на историјата по однос на останатите науки и дистинктивноста на историчарот по однос на останатите научници, со оглед на тоа што историчарот е „осуден да има работа со текстовите. Меѓу настанот ’онака како што се случил’ и историчарот стои текстот и тоа, на битен начин, ја менува научната ситуација“ (2006, 240). Несомнено, оваа констатација е изведена во согласност со широкото семиотичко поимање на текстот.² Врз фонот на семиотичката премиса дека сè е (може да биде) посматрано како текст, текстуалноста на историјата е афирмирана на двојно рамниште:

1. Од една страна, станува збор за текстуалната посредуваност на минатото, коешто е достапно, единствено, преку него-

¹ Станува збор за текстови објавени во студиите: Успенский, Борис А. 1996. *Избранные труды, том I. Семиотика истории. Семиотика культуры*. Москва: Школа Языки русской культуры. Лотман, Юрий М. 2004. *Семиосфера*. Санкт - Петербург: Искусство-СПБ.

² Според Лотман, во семиотичка смисла, поимот текст не се применува само на пораките на природен јазик, туку и на секој носител на целосно („текстовно“) значење – обред, остварување во ликовните уметности или во музиката. Од друга страна, не секоја информација на природен јазик претставува текст од гледна точка на културата. Од севкупноста информации на природен јазик културата ќе ги издвои и ќе ги регистрира само оние кои може да бидат определени како некаков говорен жанр, на пример, молитва, закон, роман итн., т.е. оние кои имаат целосно значење и кои исполнуваат единствена функција (2004а, 508).

вите текстуални остатоци. Тие, пак, се подложни на семиотичко толкување, коешто Лотман го сфаќа како процес на дешифрирање, односно, во семиотичка смисла, како процес на прекодирање:³ станува збор за процесот на реконструкција на кодот/збирот кодови коишто ги користел создавачот на текстот и за процесот на воспоставување нивна корелација со кодовите кои ги користи истражувачот/историчарот. „Текстот, секогаш е создаден од некој, со некаква цел. Настанот во него се појавува во шифриран облик ... Историчарот го реконструира кодот на испраќачот на документот со цел да ја разјасни неговата претстава за фактите што ги соопштува ... Се чини дека за да се појави 'настанот' од текстот доволно е текстот да се преведе на јазикот на современоста“ (Лотман 2006, 240-241).⁴ Оваа теза на Лотман конвенира со дел од тезите коишто се актуелни и во областа на историјата. Хејден Вајт ги прави пионерските обиди во промовирањето на идејата за посредуваната достапност на историјата, надоврзувајќи се на дел од теоријата на Ролан Барт:⁵ „Историското реално, минатото реално е она на кое може да реферирам само преку артефактот, којшто е текстуален по природа“ (Вајт 1990, 209). Ова сознание, повратно, ја отвора дилемата: кое е референцијалното упориште на тој артефакт, т.е. во однос на што тој артефакт се статусира како сведоштво?⁶

2. Од друга страна, текстуалноста на историјата го подразбира текстот и како облик во којшто е артикулиран историскиот факт, односно текстуализираната форма е онаа во којашто историчарот ќе го обликува своето сознание, сопствената верзија за исто-

³ „Се менува соодносот на текстот и на кодот (јазикот). Осознавајќи некој објект како текст, ние, со самото тоа, претпоставуваме дека тој, на некој начин, е кодиран, а претпоставката на кодирањето влегува во сфаќањето на текстот. Меѓутоа, самиот тој код нам ни е непознат – тој допрва треба да се реконструира, потпирајќи се на текстот што ни е даден“ (Лотман 2003, 43).

⁴ Лотман го застапува ставот за различност меѓу кодовите на испраќачот и на примачот, и, во поширока варијанта, ја поставува дистинкцијата меѓу естетиката на истоветност и естетиката на различност.

⁵ Вајт, коментаторски, реферира на студијата на Барт во својот текст *Наративоите во современата историска теорија*.

⁶ Предупредувањето на Тони Бенет за постојаната отвореност на „јазот меѓу она што функционира како да е негов референт (записите, примарните извори, итн.) и така да се рече референтот на тој референт (минатото какво што навистина било)“ (1990, 58), претходно, ќе биде понудено и од страна на Ролан Барт. Тој ја посочува илузорната конфузија што е создадена во традиционалната историографија (како, впрочем и во секој дискурс кој се стреми кон ефектот на реалното), со воспоставувањето еквивалентност меѓу референтот и означеното, наспроти означувачот.

риските настани. Заклучокот на Лотман дека „историчарот ги создава фактите како текстовни конструкции на настаните“ (2006, 241), несомнено, го актуелизира и прашањето за односот настан - факт. Елаборирајќи ја оваа релација низ семиотичка призма, Лотман му дава приоритет на фактот, дефиниран како „настан на кој му е дадено значење“ (2006, 242). Според тоа, настаните, коишто добиваат фактографска верификација, се појавуваат во „шифриран“ облик, а историчарот е оној којшто го изведува процесот на негово дешифрирање. Ваквото сфаќање на историскиот факт, повеќекратно, е индикативно:

1. ја сугерира конструираната природа на историските факти: „Фактот, со којшто се среќава историчарот, е конструиран од страна на оној кој го создал текстот“ (Лотман 2006, 242);

2. ја сугерира доминацијата на контекстот во којшто се конструираат фактите, па како резултат на тоа, истиот настан може да понуди различни факти, во зависност од контекстот во којшто се изведува нивната конструкција: „Фактот, бидејќи е текст, ги вклучува во себе и вонсистемските елементи кои се безначајни од гледна точка на епохата која ги создала. Тоа му овозможува на историчарот да го издвои она што е значајно од негова гледна точка“ (Лотман 2006, 243). Дополнително, текстовната димензија на фактот и контекстуалната природа на неговото создавање ја имплицира важноста на отсечката текст-контекст: нивната комплементарност и нивното меѓусебно влијание. „Фактот е релативен во однос на некој културен универзум. Тој испливува од некој семиотички простор и како што се менуваат културните кодови, така се раствора во него. Истовремено, како текст, тој не е докрај детерминиран со тој семиотички простор и со своите вонсистемски аспекти го револуционизира системот, туркајќи го во реконструкција“ (Лотман 2006, 244);

3. ја сугерира селективната и субјективната обележаност на изборот на настаните и на нивната фактографска транспозиција: „Фактот, секогаш, е резултат на избор – од масата околни настани се бира настанот кој *според неговите идеи има значење* ... Создавачот на текстот ги фиксира настаните, кои, од негова гледна точка, изгледаат значајни (т.е. споредливи со елементи од неговиот код) и го изостава сето она што е безначајно“ (Лотман 2006, 241).

Во поширока смисла, релацијата настан – факт во теоријата на Лотман го заговара инверзивниот однос меѓу минатото (на коешто му припаѓа историскиот настан) и сегашноста (на којашто ѝ припаѓа историскиот факт), однос којшто резултира од промене-

тиот статус на историското минато, првенствено, со оглед на неговата (текстуална) посредуваност.

Оваа инверзија е предмет на интерес и во современата историографија. Она што може да се препознае како општо место во бројните историографски расправи се однесува на заговарањето дијалоска врска меѓу минатото (кое се поставува како предмет на интерес) и сегашноста (од каде што се актуелизира интересот и пристапот кон минатото), што имплицира дека истражувачките потходи на историчарот се иницирани од неговите актуелни намери и интереси, вклучително, и од позадината што ја сочинуваат неговите академски преокупации. Во основата на тие иницијативи лежи намерата да се осмисли минатото, дистанцирано и интерпретативно, да се ситуира во определени значенски рамки, да се подведе под определена историја. „Секое читање на минатото, без оглед на тоа колку е контролирано преку анализата на документите, е придвижено од читањето на тековните настани“ (Серто 1988, 10). Конечната импликација на инверзивно редефинираната релација минато-сегашност упатува на фактот дека се воспоставува релацијата со одделните облици на претставување на минатото, така што, во крајна линија, секоја сегашност генерира „своє“ минато. „Историјата повеќе не нуди информација за *res gestae*, туку таа е само игра на различните гледишта на *historia rerum gestarum*“ (Грос 2006, 592).

Инверзијата минато - сегашност е клучната теза и во студијата на Успенски. Неговата дефиниција на историјата како „игра меѓу сегашното и минатото“ (1996,19)⁷ се темели врз премисата за комплексниот однос минато-сегашност, којшто ја надминува хронолошко - каузалната рамка на промислување. Минатото, кое е предмет на интерес на историјата, има несомнено емпириско постоење, но во однос на сегашноста тоа минато „е отуѓено“ и, за разлика од сегашноста, „не се подава на непосредно восприемање“ (Успенски 1996, 20). Следствено, присуството на минатото во рамки на актуелната сегашност, нужно, секогаш е посредувано, преку неговите траги, коишто се впишани во сегашноста, било во „субјективните доживувања, т.е. во манифестациите на сеќавањето (индивидуално или колективно)“ (Успенски 1996, 21), било во фактографските конструкции на минатите настани.

⁷Во оваа формулација,индикативна е примарната позиција што во парот е доделена на сегашноста.

И, токму на ова рамниште, го следиме доближувањето на Успенски до тезите на Лотман: и тој, како и Лотман, ја има предвид текстуалната достапност на минатото и посредуваните пристапи на историчарите, кои се сведуваат на процесите на реконструкција, на интерпретација, на дешифрирање на историјата. „Стремежот да се преорганизира историјата, наново да се организираат сведоштвата кои дошле до нас – тоа е симптом на повисок степен: го демонстрира потходот кон минатото како кон текст кој се дешифрира ...Историското минато не ни е дадено во конкретениот опит и затоа има потреба од дешифрирање и од реконструкција“ (Успенски 1996, 22). Од друга страна, тезата на Лотман дека текстуалноста на историјата ја вклучува и текстуализацијата на сознанијата до коишто доаѓаат историчарите во своите проучувања на минатото, ја пронаоѓаме и кај Успенски: минатото не е само текстуалната трага која преживеала до актуелната сегашност, туку тоа се однесува и на текстуализираните претстави за минатото, конструирани од страна на историчарите. Затоа, Успенски говори за минатото како за „отрефлектированное время“, при што историјата се занимава со обопштување на таа рефлексивност (1996, 21). Дополнително, играта меѓу сегашното и минатото, односно посредуваното реактуализирање на минатото, ги фаворизира контекстите на сегашноста како надредена позиција во однос на минатото: тоа се посматра низ перспективата на актуелните настани, што ефектуира и врз определувањето на текот на историскиот процес (она што Успенски го нарекува „движењето на историјата“). Ваквата поставеност меѓу минатото и сегашноста ја сочинува суштината на семиотичкиот потход кон историјата. Имено, посредуваното восприемање на минатото подлежи на семиотизирање, коешто се изведува во рамки на историското разгледување на минатото во актуелниот миг: „При восприемањето на историјата, дадени ни се знаците од друга реалност ... Тие и други манифестации се претставени како знаци на друга животна стварност, која е одделена од сегашноста, т.е. од непосредно доживеаната стварност, но којашто се восприема во рамки на зададената перспектива“ (Успенски 1996, 21-22). Значи, во контекст на играта сегашност - минато, историјата го реализира семиотичкото осмислување на минатото, така што го преосмислува емпириското минато од гледна точка на сегашното (коешто е варијабилно), а самиот процес на отуѓување од сегашното, пак, ја претпоставува семиотизацијата на минатото: тоа се организира како текст, кој ќе се чита/толкува во/низ контекстите на сегашноста.

Афирмирањето на текстуалната природа на историјата, што се прави во рамки на семиотичките пристапи, ги имплицира и наративните аспекти на историјата. Премисата на Лотман дека историчарот има работа со текстовите (а не со настаните од минатото), го води до заклучокот дека историчарот ги добива настаните „прераскажани во облик на наративни извори“ (2006, 244): наративизацијата, повторно, е сфатена семиотички, како пренос/превод на минатото во системот на одреден јазик, т.е. како процес на негово реорганизирање, којшто е изведен низ подредувањето на историската стварност на претходно дадена структурна организација. Значи, неопходноста на историчарот да се потпира врз текстовите (од и за минатото), нужно, го имплицира претворањето на настанот во текст како чин на зголемување на „степенот на неговата организираност“ (Лотман 2006, 245). Текстуализацијата и наративизацијата на минатото ги иницираат процесите на обликување на настаните според законите на јазичните, на реторичките и на наративните конструкции, коишто им доделуваат на тие настани структурно единство (кое тие сами по себе не го поседуваат). „Ако приказната за стварноста бара сиже (сижеа), тогаш тоа не значи дека сижеата се иманентно својство на стварноста“ (Лотман 2006, 246). Историчарот, со оглед на тоа што ги создава фактите, тој, практично, во селективниот однос кон значенското обликување на настаните и нивното транспонирање во фактографски конструкти го активира процесот во којшто „ја извлекува вонтекстовната реалност од текстот, а од приказната за настанот - го извлекува настанот“ (Лотман 2006, 241).

Успенски ги констатира наративните димензии на историјата во рамки на двојното сфаќање на поимот историја. Етимолошкото двојство на историјата (во значење на *res gestae*, како севкупност на настаните кои се случиле и во значење на *historia rerum gestarum*, „како раскажување за слученото“, како „нарративен текст за настанот“) (1996,10), Успенски го доведува во врска со наративниот и со наратолошкиот пар фабула - сиже (фабулата во значење на хронолошка последователност на настаните и сижеото во значење на уметнички организирана распределба на настаните). И токму на ова второ, наративно рамниште на историјата, тој ја препознава нејзината семиотичка природа, во смисла дека историјата како *historia rerum gestarum* бара одредена семиотизација на стварноста – „претворање на не-знакот во знак, на не-историјата во историја“ (Успенски 1996, 15). Оваа семиотизација, пак, се темели врз два услова: прво, врз распоредувањето на минатите настани во

временска последователност (воведување на факторот време); и второ, врз воведувањето на причинско - последичните врски меѓу настаните (воведување на факторот каузалност). Дополнително, емпириското и наративното двојство на историјата Успенски ќе го постави и во функција на илустрирање на инверзивниот однос минато - сегашност: имено, историјата како *res gestae* се одвива во временска последователност (следејќи го векторот минато – сегашност), додека, пак, историјата како *historia rerum gestarum* (историското сознание) го следи обратниот „ред на мислите“, од сегашноста кон минатото.

Меѓутоа, доколку наративизацијата на историската стварност се реализира низ почитувањето на и низ прилагодувањето кон одредени наративни конвенции и кодови, според коишто се изведува историската репрезентација, тогаш процесите на наративизација, нужно, ефектуираат и со модификации на стварноста. „Вон-текстуалната реалност, кога се претвора во текст-извор за историчарот, претрпува одредени деформации“ (Лотман 2006, 253). Во таа смисла, Лотман ги конкретизира интервенциите што врз историската стварност ги имаат сужејните конструкции, како елементарен модел на обликување на историските настани: доколку, настаните, коишто припаѓаат на одредена историска реалност, го пополнуваат просторно- временскиот континуум, тогаш, нивната интеграција во структурата на наративниот текст, е проследена со нивно трансформирање и адаптирање, изведено во согласност со принципите на сужејно - линеарната конструкција: „Синтагматската линеарна насоченост на текстот го трансформира настанот, претворајќи го во наративна структура ... историската реалност доаѓа во раце на истражувачот во деформиран облик“ (Лотман 2006, 247). Но, покрај влијанието што го имаат сужејните конструкции врз историската стварност, Лотман го зема предвид и влијанието на дополнителните кодови (идеолошки, жанровски, идејно - политички, социјални, религиозни, филозофски), како хиерархиски повисок степен на организација на наративниот текст, кодови коишто претставуваат дополнителен модус на деформација на настаните.

Наративните елементи во историјата сочинуваат едно општо место и во историографските концепции, главно, оние коишто ја земаат наративноста како клучен аргумент во заговарањето сродност меѓу историјата и книжевноста. Во таа смисла, инструктивни се тезите на Хејден Вајт по однос на наративизацијата како процес на наметнување значење и на формално поврзување на хаосот настани, т.е. како решение на проблемот на транспонирање на знае-

њето во рас-кажување. Вајт упатува на важноста на процесите на наративизација коишто ги организираат настаните, наметнувајќи им структура на значење која тие ја немаат сами по себе. Практично, наративизацијата учествува во процесот на сочинување на приказната преку извлекувањето настани од хрониката, при тоа реализирајќи се како начин на наметнување значење и формална кохеренција врз хаосот настани. Според тоа, истиот комплекс настани може да послужи како компонента на приказната која е комична/трагична, во зависност од изборот на структурата на заплет, којашто историчарот смета дека е најсоодветна за организирање на настаните во разбирлива приказна. Следствено, во историографски контекст интересот за процесите на наративизација на реалните настани, всушност, е интерес за начините на кои настаните се трансформираат преку формалните барања на наративот.

Широкото семиотичко поимање на текстот кое, во крајна линија сè сведува на текст, ја имплицира и елементарната постапка којашто се применува во однесувањето со текстовите – постапката на нивна интерпретација. „Насочувајќи го нашето внимание кон рефлексијата на нештата кои се појавуваат во текстот, семиолошкиот пристап кон историјата нè фиксира пред процесот на продукција на значење, што е посебен предмет на историјата ... Сето историско истражување се занимава со продукција на значење“ (Вајт 1990, 209). Ако текстуалното постоење на историјата е овозможено и посредувано благодарение на текстуалните остатоци, но и условено од нејзината релевантност за актуелниот миг, тогаш текстуалната достапност го овозможува истражувањето на историјата како процес на контекстуално изведено толкување на нејзините (текстуализирани) траги. Дополнително, инверзивно поставената и интерпретативно - текстуалната поврзаност меѓу минатото и сегашноста, нужно, го вклучува процесот на осмислување на минатото и неговото интегрирање во рамките на определена историја. Тоа, пак, се изведува од дополнителната и од спознајно надмоќната позиција на сегашноста, којашто, со посредство на повеќекратните ре-интерпретативни медијатори, му пристапува на минатото. При тоа, интерпретацијата на текстуалните остатоци од минатото, подеднакво, рефлектира и врз предметот на толкување, но и врз толкувачот, т.е. врз историчарот, којшто претставува дополнителен фактор во деформирањето на стварноста. Оттаму, целта на историографските пристапи кон минатото не се сведува на откривање на (скриеното) значење на историјата, туку историчарите се оние кои, преку процесите на конструкција и на интерпретација, го осмислу-

ваат минатото, што, во крајна линија, значи дека секоја интерпретација може да се земе како процес на „давање значење (а не постоење) на минатото“ (Анкерсмит 1994, 100).

Лотман, во рамки на семиотичкото елаборирање на категориите факт, код, текст, комуникација ја вклучува и улогата на интерпретацијата. „Важна страна во подготвителната работа на историчарот претставува вештината на читање на документот, способноста да се сфати неговата историска смисла, потпирајќи се врз текстолошкото искуство и врз истражувачката интуиција“ (Лотман 2006, 240). Со оглед на тоа што текстот има своја вредност надвор од кодот во којшто е создаден, тој бара субјективен напор за интерпретација. Аналогно на тоа, во рамки на историјата, фактот што го избира испраќачот е поширок од значењата кои му се припишуваат на кодот и, затоа, за испраќачот фактот е еднозначен, додека, пак, за примачот (вклучувајќи го и историчарот), тој, неминовно, подлежи на толкување. Дополнително, во рамки на современите семиотички истражувања, текстот не е статусиран како стабилен предмет, носител на постојани обележја, туку, првенствено, тој се посматра како функција. Оттаму, не случајно Лотман ја истакнува релевантноста на прагматичкиот принцип, кој не се сведува на разни видови преосмислувања на текстот, туку се поставува како активен принцип на функционирањето на текстот како таков. „Текстот како генератор на смислата – структура која мисли – за да биде функционален има потреба од собеседник“ (2003, 49). Овие тези го индицираат моќното присуство на истражувачот/историчарот во рамки на истражувачките процеси, што упатува на потребата од „максимално уважување“ на начините на коишто тоа „присуство мора да се одрази и врз описот“ (Лотман 2006,301) . „Историчарот, не само што го реконструира кодот на испраќачот на документот, со цел да ја разјасни неговата претстава за фактите што ги соопштува, туку тој е принуден да го обнови и целиот спектар можни интерпретации на она што современите – примачите на текстот – го сметале за факти и какво значење им припишувале“ (Лотман 2006,242).

И Борис Успенски ја потенцира интерпретативната димензија на историјата, особено, во контекст на тезата за историјата како игра меѓу сегашноста и минатото. Постоењето на историјата како *historia rerum gestarum*, т.е.нејзините наративни аспекти создаваат основа за процесите на осмислување на минатото, односно за процесите на „припишување значење на настаните“ (1996, 71). Следствено, секоја наративна верзија/конструкција на историската

стварност го подразбира постоењето мноштво интерпретации. При тоа, дијалогско-комплементарниот однос, а не негаторскиот, е принципот којшто ја координира таа интерпретативна хетерогеност, која, пак, е индикативна и во друга насока: таа „ја одразува реалната сложеност на историскиот процес“ (Успенски 1996, 11). „Постојат различни начини на објаснување на историските настани и, следствено, едни исти настани може да добијат различна интерпретација - општествено - политичка, социјално - економска, културно - семиотичка итн.“ (Успенски 1996,10). Практично, можностите за полиинетрпретативност на историјата индицираат уште еден битен семиотички аспект (елабориран и од страна на Лотман), а којшто се однесува на отсечката текст – контекст: станува збор за истакнување на контекстуалната втемеленост на интерпретациите коишто се изведуваат во рамки на историјата, односно за потенцирање на историчноста на секоја интерпретација, чијшто предмет на интерес е историското минато. „Културално - семиотичкиот пристап кон историјата ја претпоставува апелацијата кон внатрешната точка на гледање на самите учесници во историскиот процес: значенско е она што е значенско од нивна гледна точка“ (Успенски 1996, 11).

Впрочем, прашањето на интерпретацијата, како чин на значенско обликување на настаните, ќе биде предмет на интерес и кај Ролан Барт и кај Хејден Вајт, значи и во книжевната теорија и во историографијата. Според Барт, улогата на историчарот не се состои во собирањето факти, туку, многу повеќе, во собирањето и во поврзувањето на означувачите, така што тој ги организира со цел да ги постави значенските рамки и да го пополни вакуумот на чистата, безначенска серија. „Во историскиот дискурс на нашата цивилизација, процесот на означување секогаш е насочен кон пополнување на значењето на Историјата“ (Барт 1981, 16). „Прашањето со коешто се соочуваат историчарите денес, не е прашањето што се фактите, туку прашањето како фактите треба да се конструираат за да се озакони еден начин на толкување наместо друг“ (Вајт 1986, 134). Ваквото поимање на интерпретативните елементи треба да се посматра и врз позадината на епистемолошкиот скептицизам, со кој се соочува историографијата: како израз на недовербата во апсолутизацијата на каква било еднозначна интерпретација на историските настани, која би била заснована врз една приказна. „Интерпретацијата станува нужна во рамки на репрезентацијата, бидејќи историчарите може да одберат врз естетска основа различни структури на заплет со кои на секвенците настани

ќе им дадат различно значење како типови приказни“ (Вајт 1986, 53).

Со оглед на тоа што Лотман и Успенски ја посматраат историјата врз фонот на пошироките семиотичко - културални пристапи, следствено, неодминлив аспект во тие проучувања се и нејзините мнемонички димензии. Во рамки на теоријата на знаковните системи, Лотман ја поставува дистинкцијата меѓу примарните и секундарните моделативни системи, коишто имаат рамноправен статус, со оглед на нивната функција во хиерархиски највисокиот и најширокиот систем – културата, дефинирана како „система системов“.⁸ „Културата не е хаотична акумулација на текстови, туку сложен, хиерархиски организиран и функционален систем“ (Лотман 2003, 52). „Од семиотичка гледна точка, културата може да се посматра како хиерархија на одделни семиотички системи, како сума од текстови и соодветниот избор на нивни функции или како некое устројство, кое ги создава тие текстови“ (Лотман 2004а, 516). Значи, културата, како систем кој ги трансформира непосредните човекови искуства во системи на знаци со посредство на природниот јазик, ја поставува својата цел во насока на конструирање системи на семиотички правила коишто ги преобразуваат животните искуства во култура, т.е. во нејзини текстови. Оттаму, одредувањето на семиотиката на културата како наука за функционалните односи меѓу различните знаковни системи ја потенцира важноста на прашањата за хиерархиската организираност на јазиците во културата, за распределбата на сферите меѓу нив, за случаите кога тие сфери се вкрстуваат или, пак, само се граничат.

Во таа смисла, Лотман го разгледува местото на историјата меѓу семиотичките механизми на културата: во системот на културата тој на историјата ѝ ја доделува функцијата „паметење на човештвото“ (2006, 302).⁹ Имено, сфаќањето на културата како

⁸ Поврзувањето на историјата и книжевноста низ семиотичка призма е во согласност со теоријата на Лотман за знаковните системи: секундарната моделативност, иманентна на книжевноста, ја подразбира и историјата, со оглед на тоа што и историските описи се артикулирани јазично. Впрочем, многумина историчари ги посочуваат реторичките механизми и книжевните операции коишто се присутни во историјата, што секако, ја аргументира историјата како второстепен знаковен и моделативен систем.

⁹ Низ призма на секундарната моделативност на знаковните системи, историјата, недвосмислено, конституира секундарен семиолошки систем: неговите елементи - настани, акции, личности - имаат веќе значење во системот на примарниот/природниот јазик, пред тие да бидат присвоени во второстепениот систем. Бидејќи, секундарниот семиотички систем е конструиран врз примарниот јазичен

„память или запис в памяти“ (2004а,488) на веќе преживеаното од страна на еден колектив, ја открива поврзаноста на културата со минатиот историски опит. При тоа, мнемоничките квалитети на културата го поставуваат прашањето за системот семиотички правила според кој „животниот опит на човештвото се претвора во култура“, односно прашањето за системот правила според којшто се реализира преводот на непосредниот опит во текст. Тезата на Лотман дека историчарот е „осуден да има работа со текстови“ треба да се посматра врз позадината на неговата теорија на текстот и, особено, во рамки на тезата за тројната функција на текстот: текстот како средство за трансмисија на информации, т.е. за пренос на готови пораки; креативната функција на текстот која се манифестира во капацитетите за креирање нови пораки и функцијата на паметење, бидејќи „текстот не е само генератор на нова смисла, туку и кондензатор на културното паметење“ (2006, 21). Токму способноста на текстот да го чува сеќавањето за своите претходни контексти, т.е. да создава околу себе „семантички ореол“ (Лотман 2006, 22) станува евидентно функционална во рамки на историската наука, којашто без тоа би била невозможна, бидејќи културата (и, пошироко, сликата на светот) од претходните епохи, неизбежно, доаѓа до нас во фрагменти. „Кога текстот во свеста на оној кој го усвојува би останал само она што е, тогаш минатото би ни изгледало како мозаик од неповрзани фрагменти ... но, за оној кој го усвојува, текстот секогаш е метонимија на интегралното значење кое се реконструира“ (2006, 21). Во согласност со тоа, она што Лотман го именува како меморија на текстот, се однесува на сумата контексти во кои дадениот текст, вклучително и историскиот, ја стекнува осмисленоста и коишто, на некој начин, како да се инкорпорира во него.

Врз позадината на овие мнемонички импликации на текстот и на културата како кон-текст, мнемоничките димензии на историјата упатуваат на два клучни аспекта: од една страна, тие го овозможуваат дијалогскиот и инверзивниот однос минато – сегашност; од друга страна, тие ја овозможуваат врската паметење – мислење, што е клучна теза во студијата на Лотман, *Семиосфера*, со индикативен поднаслов „Внутры мыслящих миров“. Ако примарната

систем, тогаш директните вербални репрезентации на настаните во примарниот систем стануваат означувачи во однос на означените на секундарните системи. Значи, она што е реалност, т.е. нејзина непосредна вербална репрезентација, функционира како ознака во секундарниот систем.

функција на историјата се состои во прикажување на минатото, тогаш паметењето е инструмент на мислењето во сегашноста, иако неговата содржина е минатото: „Минатото ја чини содржината на паметењето, но без паметење не е можно мислењето сега и овде, тоа е длабинска основа на актуелниот процес на сознание“ (Лотман 2006, 302). Од друга страна, функцијата на историјата како меморија на културата, подразбира дека таа не е само трага од минатото, туку и активен (семиотички) механизам на/во сегашноста. Доколку „паметењето е генератор кој одново го произведува минатото“ (Лотман 2006, 302) тогаш, способноста, врз основа на неколку импулси (врз основа на текстуалните траги) да се вклучи генерирањето на реалноста, за која може да се мисли и која, со помош на свеста, може да се практикува во минатото, претставува дел од процесот на мислење“ (Лотман 2006, 302). Заемното делување меѓу паметењето на културата и нејзината саморефлексија Лотман го посматра како процес на постојан дијалог: дел од текстовите коишто припаѓаат на хронолошки претходен период се внесуваат во културата и, делувајќи заедно со нејзините современи механизми, ја генерираат претставата за историското минато, коешто како рамноправен учесник во дијалогот, влијае врз сегашноста. „Во светот на трансформираната сегашност и минатото го менува својот изглед“ (Лотман 2006, 302).

Свој прилог во семиотичкото проучување на културата, со фокус врз потенцирање на нејзините мнемонички димензии, ќе понуди и Борис Успенски (макар што во оваа студија тој аспект не е детално елабориран). Дефиницијата на културата како „ненаследствената памет колектива“ (Успенски 1996, 4) е надополнета со тезата за полиглотиотизмот со којшто е обележана културата: таа е сочинета од јазици (сфатени не во тесно лингвистичка, туку во широко семиотичка смисла), кои се распределени според принципот функционалност во целината (што, според Успенски, дозволува да се говори за семиотика на културата). Меѓутоа, јазикот не е само систем за комуникација, тој, подеднакво, функционира и како систем за складирање и за организирање на информациите. Оваа премиса ги имплицира можностите за функционирање на комуникациските модели во историјата. Имено, во рамки на полисистемноста/повеќејазичноста на културата и, следствено, во семиотичка перспектива, историскиот процес може да биде, делумно, претставен како процес на комуникација, при што „секоја нова информација предизвикува една или друга реакција од страна на општествениот адресат (социумот)“ (1996,11). Таквите комуникациски модели

на/во историјата имаат свое влијание и придонес во семиотички кодираните искуства/настани во (текстовите на) културата: нејзината текстуална акумулација може да биде семиотички оживеана или, како што вели Лотман „исфрлена од состојба на семиотичка рамнотежа“ (2003, 50), обезбедувајќи го понатамошниот семиотички живот преку постојаните реконтекстуализации и трансконтекстуализации. „Тоа што е значенско од гледна точка на дадената епоха и културниот ареал, може, воопшто, да нема значење во системот на претставување на друг културно-историски ареал“ (Успенски 1996, 13).

Литература:

- Ankersmit, R. Frank. 1994. *History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley: University of California Press.
- Barthes, Roland. 1981. „The Discourse of History“, *Comparative Criticism*, No. 3, pp. 7-20.
- Bennett, Tony. 1990. *Outside Literature*. New York/London: Routledge.
- White Hayden. 1986. *Tropics of Discourse*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- White Hayden. 1990. *The Content of the Form*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Gross, Mirjana. 2006. „O historiografiji poslednjih trideset godina“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 38, br. 2, str. 583-609.
- Župan, Dinko. 2003. „Ideologija, moć i udžbenici“, *Prošla sadašnjost*. Прир. Vladimir Biti i Nenad Ivić, Zagreb: Naklada MD, str. 323-355.
- Certeau, Michel de. 1988. *The Writing of History*. New York: Columbia University Press
- Лотман, Јуриј. 2003. „Текст во текст“ (превод Марија Ѓорѓиева), *Теорија на интертекстуалноста*. Прир. Катица Кулаковска, Скопје: Култура, стр. 41-63.
- Лотман, Јуриј. 2006. *Семиосфера*. (Превод Марија Ѓорѓиева), Скопје: Три.
- Лотман, Юрий М. 2004а. „Тезиси к семиотическому изучению культур“, *Семиосфера*. Санкт - Петербург: Искусство-СПБ, стр. 504-525.
- Лотман, Юрий М. 2004а. „О семиотическом механизме культуры“, *Семиосфера*. Санкт - Петербург: Искусство-СПБ, стр. 485-503
- Lotman, Jurij M. 2004b. *Kultura i eksplozija*. Beograd: Narodna knjiga.
- Успенский, Борис. А. 1996. „История и семиотика“, *Избранные труды: Семиотика истории. Семиотика культуры*. Москва: Школа языка русской культуры, стр. 9-70.

Успенский, Борис А. 1996. „Historia sub specie semioticae“, *Избранные труды: Семиотика истории. Семиотика культуры*. Москва: Школа языка русской культуры, стр. 71-82.

Аннотация

Предметом интереса этого текста является семиотические предположения истории, увиденные через призму теории Юрия М.Лотмана и Бориса А.Успенского. Для этой цели, две статьи изучены с компаративной точки зрения, которые обеспечивают семиотическо-культурный подход к изучению истории. Компарация является в направлении констатации с общего восприятия в отношении знаково-текстуального, нарративного, исполнительного и мнемонического аспекта истории.

Софья А. ЗАБОЛОТНАЯ

Воронежский государственный университет

**ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОНОМАСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПЕРЕВОДЕ
НА МАКЕДОНСКИЙ ЯЗЫК
(НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДОВ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ М.А. БУЛГАКОВА)**

Произведения русской литературы в настоящее время воспринимаются в южнославянской среде не только как предмет научных исследований, но и как прецедентные культурные феномены; Д. Ристески говорит о повторной волне интереса к русской литературе на славянском пространстве Балкан [Ристески 2003: 403]. В связи с этим перевод русской литературы на южнославянские языки, в особенности на молодые литературные языки Балкан, выполняется особенно интенсивно. Поскольку литературная и переводческая традиция для таких языков находится на стадии активного становления, теоретическое осмысление особенностей перевода в их отношении представляется весьма актуальным.

Литературное произведение неисчерпаемо, и в данном исследовании предполагается ограничить тематику спецификой представления имён собственных в переводе: данный аспект перевода художественного текста существенно важен для воспроизведения смысловой структуры подлинника, однако сравнительно редко становится объектом славистических исследований. В данном случае анализ воспроизведения ономастикона художественного текста в переводе выполняется на примере произведений одного из наиболее читаемых в славянском мире русских авторов – М.А. Булгакова: повести «Собачье сердце» и романа «Мастер и Маргарита», переведённых на македонский язык Т. Урошевич (Т. Урошевиќ).

В представлении ономастической системы произведений М.А. Булгакова в македонском переводе отмечаются особенности, связанные с графикой и орфографией принимающего языка и

стандартные для адаптации ономастических единиц при их представлении в македонском тексте:

- написание единичного согласного на месте удвоенного согласного оригинала: *Филип Филипович, Анушка*;

- нейтрализация различий между *и* и *ы*: *Клим, Зина, Желдибин, Понирјов*;

- рефлекс исконного *θ* в виде *т*, в отличие от *ф* в русском варианте: *Витагија, Кириат* (кроме традиционных русских имён греческого происхождения: *Фјодор*);

- передача звука, соответствующего древнегреческому «густому» придыханию и современного западноевропейскому *h*, при помощи *х*;

- появление интервокального *ј* и *ј* в начале слова на месте первого компонента сочетания «и + гласный»: *Хиероним, Херберт, Јохан*;

- транскрипция неславянских заимствованных имён в традиции принимающего языка: *Сен-Жулиен (Saint-Julien, рус. Сен-Жульен), Ајсигора Данкан (Isadora Duncan, рус. Айседора Дункан)*.

Личные имена повести «Собачье сердце» и романа «Мастер и Маргарита» в переводе, как правило, подвергаются транскрипции: *Настасја, Дарја, Стјопа, Варетька*; среди них встречаются и такие, фонетический и графический облик которых полностью совпадает с обликом этимологического эквивалента, принятого в македонской традиции: *Михаил, Иван*. Лишь некоторые из личных имён подвергаются адаптации – как правило, это освоенные традицией принимающего языка, культурно значимые онимы: *Матеја Леви, Александар (Сергеевич Пушкин), Лав (Толстой)* (ср.: сохранено *Фјодор* при наличии частотного южнославянского этимологического эквивалента *Тогор*).

Как известно, имя собственное в тексте, переводимом на другой язык, не только адаптируется к его фонетическому и графическому строю, но и вовлекается в его морфологические парадигмы [Ковалёв 2006: 278]. В отличие от ряда современных славянских языков, македонский язык сохраняет систему практически исконных окончаний вокатива: *-е* и *-у* для существительных мужского рода, *-о* и в отдельных случаях *-е* для существительных женского рода [Пляскова 2012: 45-46]. Однако уже в изданном в 1995 г. учебнике К. Бицевской «Почетен курс на македонски јазик за странци» отмечается, что антропонимы мужского рода в

функции обращения могут употребляться как в форме вокатива, так и в обычной форме: *Иване // Иван, Милане // Милан* [Бицевска 1995: 53], что свидетельствует о факультативности звательной формы в современном македонском языке. Действительно, в настоящее время узус демонстрирует, что вокатив в македонском языке приобретает оценочное значение: речь идёт об ироничном, саркастическом и грубом звучании форм вокатива в южно-славянской среде [Енчева 1990: 48].

В текстах переводов антропонимы практически не принимают формы вокатива. Исключения составляют отдельные онимы: *Иван, Бегемот, Маргарита*:

оригинал	перевод Т. Урошевич
– <i>Иван!</i> – сконфузившись, шепнул Берлиоз.	– <i>Иване!</i> – засрамено му шейна Берлиоз.

(Имя *Иван* полностью совпадает со своим македонским этимологическим эквивалентом и оттого легко принимает звательную форму, которая за счёт своей узуальности в македонском речевом обиходе звучит естественно.)

Однако указанные имена также употребляются в форме вокатива непоследовательно:

оригинал	перевод Т. Урошевич
<i>Плоховато дельце, дорогой Бегемот.</i> <i>Бегемот, кресло!</i> <i>Маргарита! Королева!</i> <i>Упросите за меня, чтоб меня ведьмой оставили!</i> <i>Да вчера, Маргарита Николаевна, милиция человек сто ночью забрала.</i>	<i>Не ти оди добро, граѓи Беѓемоте.</i> <i>Беѓемоти, гај фошелја!</i> <i>Марѓариџо! Кралице моја!</i> <i>Измолеџе да ме осџаваџи да бидам веџиџерка!</i> <i>Та синоќа, Марѓариџа Николаевна, милицијаџа собрала околу сџо луѓе.</i>

В прочих случаях имена, даже одно- и двухсложные, теоретически способные легко образовать форму вокатива, в функции обращения сохраняют свой обычный облик:

оригинал	перевод Т. Урошевич
<p><i>Вылезай, окаянный Ганс! – Фрида! – пронзительно крикнула Маргарита. О Афраний, отдать вас под суд было бы преступлением. Папиросу мне сейчас же, Зина.</i></p>	<p><i>Излези, ѝроклеѝ Ханс! – Фрида! – ѝронижливо викна Марѣарийѝа. О Афраниј, би било злосѝорсѝиво да ве ѝредадам на суд. Зина, веднаш да ми се даде една ѝура.</i></p>

По-видимому, это связано как с узусом (или его отсутствием) употребления вокатива применительно к конкретным именам, что свидетельствует о неустойчивом положении категории вокатива в современном македонском языке, так и с обретением звательной формой оценочной окраски.

Изначально вокатив представляет собой этикетную категорию, вследствие чего звательную форму естественно принимают так называемые титульные формы, употребляющиеся при именах собственных, в то время как сами онимы (как правило, в данном случае это фамилии) сохраняют исходную форму:

оригинал	перевод Т. Урошевич
<p><i>Доктор Борменталь, умоляю вас, оставьте икру в покое. Вы издеваетесь, профессор Преображенский? Пожалуйста, господин Шарик. Вы, гражданин Шариков, говорите в высшей степени несознательно.</i></p>	<p><i>Докѝоре Борменѝал, ве молам, осѝавевѝе љо кавијароѝ намира. Виѝе се ѝодбиваѝе со нас, ѝрофесоре Преображенски? Повелеѝе, љосѝодине Шарик. Виѝе, љраљанине Шариков, зборуваѝе крајно несвесно.</i></p>

Особенностью русской речевой культуры являются широко представленные в текстах произведений М.А. Булгакова двухчастные и трёхчастные антропонимы, включающие в свой состав имя и отчество (*Маргарита Николаевна, Никанор Иванович, Дарья Петровна*). Антропонимическая система македонского языка не предусматривает употребления отчеств, вследствие чего употре-

бление таких составных антропонимов в функции обращения является проблематичным. В переводе романа «Мастер и Маргарита» представлен только один случай употребления личного имени в составе двухчастного антропонима в форме вокатива: *Дозволейте, Иване Николаевич, ѿа кој не ве ѿознава?* (в оригинале *Помилуйте, Иван Николаевич, кто же вас не знает?*). В переводе повести «Собачье сердце» звательные формы в составе двухчастного имени представлены непоследовательно:

оригинал	перевод Т. Урошевич:
<p><i>Как это вам удалось, Филипп Филиппович, подманить такого нервного пса?</i> <i>Еда, Иван Арнольдovich, штука хитрая.</i> <i>Иван Арнольдovich, бросьте вы отвечать. Идите в спальню, я вам туфли дам.</i> <i>Ничего, Филипп Филиппович, какие пустяки.</i></p>	<p><i>Како сѿе усѿеале, Филипѿ Филипѿович, да намамиѿе ѿолку нервозен ѿес?</i> <i>Храниѿа е, Иван Арнолдovich, сложена работѿа.</i> <i>Иване Арнолдovich, ѿресѿанеѿе да им одѿоварайѿе, ѿојдеѿе во сѿална, ќе ви дадам влечки.</i> <i>Ниѿиѿо, Филипѿе Филипѿович, не ѿрижеѿе се.</i></p>

Относительно твёрдая по сравнению с утратившими вокатив другими славянскими языками позиция звательной формы в южнославянских языках предположительно способствовала тому, что в них не развились трёхчастные именные формы. Между тем, в настоящее время можно говорить о кризисе обоих описываемых явлений: в македонском речевом обиходе, как уже было отмечено, формы вокатива употребляются реже, именная форма стремится к окончательному единообразию. Снижение частоты употребления отчеств в последнее время отмечено и в русской речевой культуре; в особенности в периодических изданиях. Тем не менее, о тенденции к нейтрализации различий между речевым этикетом рассматриваемых культур говорить не приходится.

Имя собственное принято расценивать как особый вид реалии – ономастическую реалию [Алексеева 2010: 12]. В соответствии с разработанной С. Влаховым и С. Флориным системой передачи безэквивалентных обозначений реалий, в которую входят и реалии ономастические [Влахов, Флорин 1980], семантическая передача

значимого имени – калька – является одним из оптимальных способов достижения смыслового соответствия перевода подлиннику. Т. Урошевич калькирует немногочисленные онимы с наиболее прозрачной внутренней формой: комические фамилии *Полумесец* (Полумесяц), *Слайки* (Сладкий), прозвище *Сѣа(в)орцоубиец* (Крысобой), составную часть псевдонима *Навиѣайорой Жорж* (Штурман Жорж), название ресторана *Словенскиой Пазар* (Славянский Базар). Ряд онимов претерпевают исключительно формальную адаптацию: фамилии, образованные по адъективной модели (*Бездомный*, *Богохульский*, *Бернадский*) в переводе переданы в типичной для македонской антропонимии форме: *Бездомни*, *Богохулски*, *Бернадски*; аналогично в форме женского рода, оформленной как краткое прилагательное: *Подложна* (*Подложная*), *Вяземска* (*Вяземская*). Остальные фамилии, не поддающиеся с такой лёгкостью оформлению в соответствии с антропонимической традицией македонского языка, в переводе просто транскрибированы, как и личные имена, вследствие чего можно говорить об утрате ими в большинстве случаев тех ассоциативных смыслов, которыми они были наделены в русском языке (*Пеструхин*, *Ржухин*, *Могарич*). То же можно сказать и о передаче личных имён, в особенности уменьшительных (*Нура*, *Дусја*, *Груња*, *Кирушка*): их культурный и социальный смысл, воспринимаемый русскоязычным читателем на подсознательном уровне, вряд ли будет так же воспринят при чтении македонского текста. В то же время в отсутствие однозначных культурных ассоциаций и внутренней формы для читателя перевода созвучие со словами принимающего языка может порождать ложные семантические сближения: так, фамилия *Стравински* может быть ассоциирована читателем с нарицательным *сѣрав* ‘страх’ [Гавриш 1969: 779], уменьшительная форма *Зина* не распространённого на Балканах крестильного имени *Зинаида* – с аористой формой глагола *зине* ‘разевать рот’ [Гавриш 1969: 229]. Оним с непрозрачной внутренней формой может семантически проясняться: фамилия *Чичкин*, выполняющая в оригинале комическую функцию, в переводе Т. Урошевич, не теряя этой функции, становится для македонского читателя семантически родственной слову *чичко* ‘дядя’ [Гавриш 1969: 892]. По созвучию мог быть ассоциативно осмыслен македонским читателем один из центральных онимов повести «Собачье сердце» *Шарик* как родственный макед. *Шарко* ‘пегая собака’ [Гавриш 1969: 901], однако

такую ассоциацию опережает данное переводчиком примечание: *Шарик* – «деминутив од зборот *шар* што значи топка» (примечание подано в сноске к фразе *Шарик – это значит круглый, упитанный, глупый, овсянку жрет, сын счастливых родителей*, где важная для читательского восприятия ассоциация ‘круглый’ эксплицируется).

Македонское издание романа «Мастер и Маргарита» в переводе Т. Урошевич не содержит примечаний и комментариев, несмотря на их очевидную необходимость даже для читателя оригинала, в то время как в текст повести «Собачье сердце», изданной в македонском переводе на девять лет позже, переводчик уже включает подстрочные примечания, разъясняющие ряд упомянутых автором реалий, в том числе ономастических:

– *Ранеј сум на Колчаковскиџе фронџови, лавна џој.*

Примечание к *Колчаковскиџе фронџови*: Александар Колчак, еден од најистакнатите организатори на белото движење за време на граѓанската војна.

– *Бормениџал!*

– *Не џака, ве молам, викајџе ме џо име и џаџиково име! – се одзва Бормениџал, менувајќи го израз на лицеџо.*

Примечание переводчика к *викајџе ме џо име и џаџиково име*: Учтива форма на обраќање кај Русите.

Тем самым, этикетная составляющая функционирования ономастикона, принципиально важная для реализации авторского замысла в повести «Собачье сердце», актуализируется как в оригинале, так и в переводе, будучи эксплицирована переводчиком там, где в македонском языке не находится аналога, и имплицирована там, где структура и значение этикетной формы по крайней мере в целом совпадают:

оригинал	перевод Т. Урошевич
<i>Не сметь называть Зину Зинкой. Пожалуйста, господин Шарик. Вы, гражданин Шариков, говорите в высшей степени несознательно.</i>	<i>Да не џосмеале Зина да ја нарекуваџе Зинка! Повелеџе, џосџодине Шарик. Вие, џраѓанине Шариков, зборуваџе крајно несвесно.</i>

В приведённых примерах способы выражения отношения для русского и македонского речевого обихода одинаковы (суффикса-

ция, употребление титульной формы), и даже с учётом различия выражения в разных языках (различие экспрессивного суффикса, наличие или отсутствие вокативной формы) предполагается, что интенция, заданная в оригинале, остаётся понятной и для читателя перевода.

При переводе художественного текста неизбежно теряется его смысловой пласт, связанный с каламбурами и языковой игрой. Так, в македонском языке отсутствует нарицательное существительное *беџемот*; этому русскому слову соответствует калька с греческого «hippo-potamios» – *нилски коњ* [Гавриш 1969: 303]. Поэтому в переводном тексте романа «Мастер и Маргарита» становится невозможным ироническое звучание фразы «...и входит кот. Чёрный, здоровый, как бегемот», как и рифма в ней. В переводе Т. Урошевич фраза выглядит так: *...и влеџува мачор. Црн, оџромен, како нилски коњ*. Подобным же образом *Јуда од Киријаџ* с заменой предлога фонетически значительно отдаляется от традиционного *Искарियोџ*, о котором фонетически ещё напоминает *Иуда из Кириафа* оригинала. Между тем, в форме *Телеџраф Телеџрафович* языковая игра сохраняется, так как нарицательное макед. *џелеџраф* (как и производящее по отношению к имени персонажа *џолиџраф* > *Полиџраф*) графически и семантически совпадает с русским эквивалентом [Гавриш 1969: 798]

Кроме того, в изданиях македонских переводов произведений М.А. Булгакова были обнаружены опечатки или неточности, ведущие к смысловым искажениям: *Зинаида Бунина* (несомненно ассоциативно значимая для русского читателя фамилия) в одном из моментов македонского перевода названа *Бујна* – таким образом техническая неточность не только лишает текст очередного элемента ассоциативного наполнения (*бујна* – форма ж.р. от *буен* ‘буйный, необузданный; порывистый, вспыльчивый, горячий’ [Гавриш 1969: 57]), но и приводит к нарушению идентификационной функции имени собственного в тексте. Отмеченная в переводе фамилия *Шаровкјан* (в оригинале *Жаровкин*) не только образует формальную перекличку с онимами *Шарик* и *Шариков*, но и содержит не соответствующее оригиналу произведения указание на национальную принадлежность персонажа: *-јан* – формант, характерный для армянских фамилий. Фактические ошибки содержатся и в комментариях: так, название улицы *Мясницкая* (макед. *улицата Мјасница*) переводчик поясняет как *Месна*, т. е. «мясная», в то время как оно является производным от *мясник* и

могло бы быть буквально переведено как *Месарска* (*месар* ‘мясник’ [Гавриш 1969: 347]).

Приведённые примеры подтверждают, что литературный перевод для македонского языка как принимающего находится на стадии активного становления. Вводимые переводчиком в более позднем издании примечания и комментарии позволяют избежать смысловой деформации, которая, однако, тем не менее проявляется в некоторых случаях наряду с техническими неточностями перевода и как их следствие. Различия в этикетной системе языковых культур проявляются в переводе на уровне употребления грамматических и лексических этикетных форм, функционирование которых дают возможность судить о современном состоянии некоторых аспектов речевой культуры.

Источники:

- Булгаков М.А. Песја срце / М. Булгаков; прев. од рус. Т. Урошевиќ. – Скопје: Слово, 2005. – 154 с.
- Булгаков М. Мајсторот и Маргарита / М. Булгаков; Превод Т. Урошевиќ. – Скопје: Табернакул, 1996. – 461 с.
- Булгаков М.А. Дьяволиада. Роковые яйца. Собачье сердце. – СПб.: Азбука-классика, 2003. – 254 с.
- Булгаков М.А. Мастер и Маргарита: Роман. – СПб: Азбука-классика, 2003. – 416 с.

Литература:

- Влахов С., Флорин С. Непере译имое в переводе / С. Флорин, С. Влахов. – М.: Междунар. отношения, 1980. – 352 с.
- Бицевска К. Почетен курс на македонски јазик за странци / К. Бицевска. – Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, 1995. – 208 с.
- Гавриш К. Македонско-руски речник. Македонско-русский словарь / Ред. на рускиот текст Б. Марков. – Скопје: Просветно дело, 1969. – 916 с.
- Енчева Н. Към въпроса за превода на умалителните лични имена (върху материал от българския и руския език) / Н. Енчева // Съпоставително езиковедие. – 1990. – № 2. – С. 43-48.
- Ковалёв Г.Ф. Имена в художественном тексте и проблемы их перевода / Г.Ф. Ковалёв // Социокультурные проблемы перевода. – Вып. 7, ч. 2. – Воронеж: ВГУ, 2006. – С. 278-288.

- Пляскова Е.А. К истории утраты звательного падежа в русском языке / Е.А. Пляскова. – Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2012. – 186 с.
- Ристески Д. Руската книжевност во Македонија во крајот на XX и почетокот на XXI век // Славянские языки и культуры в современном мире: международный научный симпозиум: труды и материалы / МГУ им. М.В. Ломоносова, филол. ф-т. – М.: МАКС Пресс, 2009. – С. 403.

Abstract

The proper names make a considerable part of semantic structure of works of fiction and they need to be transmitted in translation properly. The examples taken from M.A. Bulgakov's novels show that coming-to-be Macedonian translation tradition implies the adaptation of spelling system and etiquette forms of proper names. The comparison of these aspects in Russian and Macedonian onomastics gives the material for conclusion about the recent condition of the vocative forms and other verbal components of etiquette systems. The expedience of footnotes is being proved.

Соња ЗДРАВКОВА -ЦЕПАРОСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

УЛОГАТА НА РУСКАТА КОРЕОГРАФИЈА ВО КОНСТИТУИРАЊЕТО И РАЗВОЈОТ НА МАКЕДОНСКИОТ БАЛЕТ

Балетот има своја долга историја и траса на развој. Доколку направиме мала ретроспектива и ги одредиме хронолошки првите национални балетски претстави во Европа ќе ја добиеме следната низа - 1489 год. Бергонцо ди Бота подготвил театрализирано дејство со танци во Торtone, Италија што се смета за основа на идната танцова уметност. Потоа, во 1573 год. бил изведен „Балет на полските амбасадори“ на францускиот двор во Париз, Франција. Овој балет немал сижејна матрица, туку бил фигурен танц изведуван од шеснаесет дворски дами кои ги симболизирале шеснаесетте француски покраини. „Комичниот кралски балет“ изведен 1581 г. повторно во Париз, бил првото дело кое во себе вклучило единствен драматуршки развој и конкретна наративна структура. Импултот на содржина во апстрактниот фигурен танц е значаен исчекор и база за понатамошен развој на оваа уметничка форма. Комплетен автор во однос на музичкиот и кореографскиот дел бил италијанскиот виолинист Балтазар де Божуаје. Речиси едновременно под терминот *маска* во Англија се изведувале претстави кои всушност се пандан на францускиот и италијанскиот балет. Првата, „Црната маска“ била изведена 1605 год. На другата страна од Европа, во подмосковското село Преображенское, Московска, Русија во 1673 год. се извел „Балетот за Орфеј“¹. Составот на делото бил синкретичен со вклучување на пантомима, сценски говор, пеење и танцување. Постановката ја направил Никола Лим, офицер на инженерската служба при руската армија, а изведувачи биле воените питомци. Во 1786 год. била изведена претставата „Чудата

¹ Во книгата „Рускиот балет и неговите ѕвезди“ во редакција на Е. Суриц е наведен комплетниот датум на изведба на оваа претстава 8.03.1673 год.

на Купидон и кореографот“ во Копенхаген, Данска² итн. Од овие први национални балетски центри почнала да се развива мошне жива дејност која ги носела одликите на општествено-политичкиот контекст, естетските критериуми, вкусовите - печатот на националното творештво преточено во овој специфичен уметнички израз.

Македонската балетска уметност се конституира релативно доцна како во однос на европските, така и однос на балканските средини. Прашањето кое се постави на самиот почеток беше како да се пополни овој јаз од неколкувековно доцнење? Постигнувањето на позитивни резултати во оваа област, генерално зависи од три базични столба - едукација, репертоар и кореографски состав односно негов адекватен избор. Како што ќе согледаме и од анализата подолу, трите столба беа пополнети со кадар кој директно доаѓаше од Русија или пак имаше некаков вид врски со овој изведувачки стил. Тоа се продолжува до денес, особено кога станува збор за негување на класичниот или како често го нарекуваат „железниот“ репертоар. Ова е условено од неколку причини - тесните општествени врски меѓу двете земји во периодот на СФР Југославија кога беше поттикнувана размената на кадри, односно се реализираа мноштво гостувања на кореографи од поранешниот СССР. Воспоставениот тренд на интензивна соработка не се прекина ниту по менувањето на политичкиот систем и создавањето на новите држави, тој се продолжува (во Македонија може да констатираме интензивна соработка со уметници кои доминантно доаѓаат од Русија и Украина) до денес како резултат на некои веќе воспоставени контакти, врски и традиции. Дополнителна причина е потребата од консултирање, преземање и пренос на оригиналниот танцов текст на делата дела поставени од Петипа и Иванов, а подоцна дополнети и редактирани од Лавровски, Сергеев, Вајнонен³ и др. За разлика од западноевропските и особено театрите во

² Со развојот на балетската уметност особено во Франција, Русија и Данска започнува да се формира специфичен стил на танцова изведба атрибуиран со земјата на создавање. Така што освен формирањето на автохтон репертоар и вид на претстави во овие земји започнува да се формира и школа на изведба со сопствени изведувачки одлики и карактеристики кои ќе останат своевиден препознатлив маркер до денес.

³ Кон крајот на XIX век приматот центар на балетската уметност супериорно го презема Русија попрецизно Санкт-Петербург и делумно Москва. Најзначајните балетски дела - „Лебедово езеро“, „Заспаната убавица“, „Оревокршачка“, „Рајмонда“, „Бајадерка“ новата редакција на „Дон Кихот“ и др. се поставени од Мариус Петипа и Лев Иванов. По Октомвриската револуција се забележува тенденција делата да се зачуваат во оригинална форма, со одредени дополнувања

Северна Америка каде најчесто се поставуваат нови верзии на овие класични дела, македонскиот балет опстојува на востановената стратегија од петрификација и негување на оригиналните поставки.

Едукација

Говорејќи за школата односно за начинот на изведба и стилската профилираност би го цитирале најголемиот руски балетски педагог кој го дефинираше и трасираше патот на развој на руската современа изведувачка школа, Аграпина Ваганова. Таа истакна „Какви да не се елементите на танцот, коишто ќе влезат во состав на класичниот балет, самиот балет и начинот на неговото увежбување - се тој фундамент на кој ќе се постави целата градба на кореографската уметност“ (во Амиргамзаева, Усова, 2002:47). Имено фундамент во примерот на Македонија требаше да биде исклучително квалитетен за да се постигне рапиден и однапред проектиран развој и да се достигне нивото на останатите балетски средини.

Задачата да формира ансамбл во Скопје и едновременно да започне со процес на образување на кадарот, инаку процес кој трае најмалку осум години му припадна на еден македонец - Ѓорѓи Македонски (1919-1998). Тој започна со едновремена сценско-кореографска дејност и подготвување на кадар. Навидум создавањето на македонскиот балет беше креирано од домашен кадар, но делувањето на Македонски е директно поврзано со традицијата на руската балетска школа. Тој беше единствениот македонец (барем од за нас достапните информации) кој во периодот на Кралството Југославија професионално балетски се школуваше. Македонски своето балетско образование го започна во студиото на Јелена Полјакова. Продолжи во средната балетска школа при Музичката академија, додека на Академијата прејде во 1939 год. во класа на Наташа Бошковиќ, ученичка на Полјакова. Минувајќи низ оваа школа на Македонски му се овозможи одблизу и директно да се запознае со руската изведувачка практика и начин на образование. Потоа тој преку сопствената педагошка работа, истата ја прошири не само во Македонија, туку и во новоформираната трупа во Нови Сад каде работеше низа на години, како и во Израел.

на деловите кои се изгубени и осовременување особено на пантомимните сегменти, од страна на Леонид Лавровски, Константин Сергеев, Василиј Вајнонен и др.

Правејќи мала дигресија, накусо ќе се осврнеме на животниот пат на Јелена Димитриевна Полјакова (1884-1972). Нејзиното име е врежано во историјата на српскиот балет каде работеше на основање, востановување, создавање на ансамблот и репертоарот. Таа е ученик на балетската школа во Санкт-Петербург. Во периодот 1902-1918 настапувала во Маринскиот театар каде го добила статусот на прва солистка. Таа ја дели судбината на голем број руски уметници, во периодот на револуцијата емигрира и ја напушта сопствената татковина, а на тој начин успева да го дисперзира овој изведувачки стил во новите средини на делување, конкретно во Југославија, Австрија и Чиле. Напуштајќи ја Русија, таа пристигнува во Солун, по што нејзниот пат продолжува во Скопје каде има свој настап во 1923⁴ год. Во рамки на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, Полјакова во сезоната 1921 потпишала договор со Операта во Љубљана, за во 1922 да премине во Белград каде работела две децении. Освен играчката и кореографската дејност, Полјакова е особено активна на полето на балетската педагогија. Таа отвора сопствено приватно студио кое го води од 1922-1942 година. Паралелно пет години (1922-27) предава класичен балет во државната Актерско-балетската школа и четири на Музичката академија (1937-41) во Белград. Во нејзината класа се едуцирале генерации истакнати балетски уметници - Наташа Бошковиќ, Јања Василјева, Вера Костиќ, Анатолиј Жуковски и др.

Како ученик на школата на Полјакова, по завршување на образованието Ѓорѓи Македонски професионално настапува како член на Балетот на белградскиот Народен театар до 1941 год. Во периодот 1941-42 и 43-46 год., Македонски е дел од балетскиот состав на Театарот во Софија, Бугарија. Неговиот професионален пат по ослободувањето и формирањето на Федеративна Народна Република Југославија продолжува во неколку градови каде тој исполнува различни функции. Тој настапува како играч во Балетот во Белград. Во анализите на хрватскиот балет е забележано поставувањето на балетот „Бахчисарајска фонтана“ во Хрватскиот народен театар во Сплит, 1947 год. од страна на Ѓорѓи Македонски. Тоа било кореографско деби на Македонски, но едновременно и единствено ангажман на македонски кореограф во Хрватска до денес.

⁴ Информацијата е преземена од книгата *Театарот во Македонија*, каде е наведено дека во весникот „Привредни гласник“ е одбележан настапот на Полјакова со позитивна критика

Во сезоната 1948/49 Македонски е поканет да формира балетски ансамбл за потребите на Операта на новоформиранiot Македонски народен театар. Тој е и првиот шеф на македонскиот балет која функција ја извршува од 1949-1952 год. и 1956-1957 год. Првиот официјален настап на професионалната сцена, балетскиот ансамбл го има на 27.11.1948 год. во операта „Травијата“. Македонски наскоро организира студио при театарот. Потсетувајќи се на овој период тој истакнува „Објавивме конкурс за едногодишен балетски курс на кој се пријавија 120 кандидати⁵“ (Македонски, 1985:65). Истата година со декрет на Советот за просвета на Народна Република Македонија студиото се трансформира во Нижа балетска школа, каде со групите раководеа Ѓорѓи Македонски, Анализе Асман и Рела Визнер. Во тек на учебната 1951/52 како логична потреба за континуитет во едукацијата на првата генерација, а и на генерациите кои доаѓаа е формирано и средното балетско училиште со што се комплетира едукативниот систем. Македонски имплементирајќи ги искуствата на сопствената едукација мошне бргу воспоставува високи професионални норми во македонската балетска уметност.

Уште едно значајно име во делот како на едукацијата, така и на кореографирањето е Александар Александрович Доброхотов (1909-1983). Роден во Вилнус, потекнува од благородничко семејство, кое по револуцијата било принудено да емигрира, населувајќи се во Белград. Тој својата балетска наобразба ја добил во Белград. Во 1928 год. стана дел од балетскиот колектив на театарот во Белград. Особено е забележан во деми-карактерниот профил на улоги. Во 1938 год. добива ранг - прв карактерен играч, додека во 1945 год. е унапреден во првенец на Народниот театар во Белград. Тој ги исполнувал првите улоги како партнер на Нина Кирсанова, Наташа Бошковиќ, Вера Костиќ, Мира Сањина и др. Самостојно или со балетот на белградскиот театар гостувал низ Чешка, Германија, Белгија, Франција, Швајцарија итн.

Доброхотов по сопствената дваесет и четиригодишна сценска дејност, дошол во Скопје во 1952 год. Тој во Македонија оста-

⁵ Во Скопје популацијата во 1948 год. била 87 654 жители (податоци преземени од книгата „Скопје и неговата околина“) и интересот за упис на првиот курс кој го организирал Македонски од 120 кандидати била извонредно голем во споредба со актуелниот интерес за упис во основното балетското училиште кој се движи 40-70 кандидати годишно (податоци за изминатите 5 год.), во град со популација од над 506 926 жители (податокот е прземен од ЗЕЈС и се однесува на популацијата во Скопје за 2008).

нал да живее и професионално да делува до крајот на својот живот, оставајќи зад себе потомци, кои се исто така посветени на театарските уметности. Со балетскиот ансамбл при МНТ раководеше во два наврати: 1952-1955 год. и 1958-1959 год. Паралелно работеше и во балетското училиште, започнувајќи од 1952 год, каде како педагог беше присутен цела деценија. Кирсанова за работата на Доброхотов ќе каже „Малку подоцна, во Скопје, од Белград дојде и Доброхотов. Почнувајќи од него Балетското училиште навистина стана училиште“ (Кирсанова, 1985:47). Тој освен водењето на часовите по класичен балет, особено беше посветен на развивање и усовршување на наставата по карактерни игри. По негова иницијатива овој предмет се воведо како задолжителен во групата на стручни дисциплини. Низ неговата класа минаа плејада на млади уметници.

сл. бр.1 Александар Доброхотов со своите ученици

Во монографијата посветена на 50-ет годишнината од формирање на музичката и балетска школа, авторот на балетскиот дел Лидија Лазаревска истакнува „Во нивното комплетно усовршување (станува збор за првите генерации на ученици - авт. заб.) како балетски уметници свој особен придонес дадоа педагозите Ѓорѓи Македонски, Нина Кирсанова и Александар Доброхотов“ (Лазаревска, 1995:26)

Креирање на репертоар и ангажман на кореографи

Втората значајна алка во подемот на секој ансамбл е изборот на репертоар и ангажманот на кореографи. Во делот на поставување на класичниот тип на претстави на македонскиот балет во годините на неговото формирање круцијална улога одигра уште една руска балерина, педагог и кореограф која е значајна воопшто за југословенскиот балет - Нина Васиљевна Кирсанова (1898-1989).

Животот на Кирсанова е особено бурен и интересен. Родена како Нина Ванер, таа подоцна како уметничко презиме го зема Кирсанова кое ја следи и под кое е препознавана во тек на сиот свој живот. Самата едуцирана во неколку етапи - во приватното балетско училиште на Лидија Нелидова, во Московското театарско училиште кај педагогот Вера Мосолова и на вишиот студиски отсек во Баљшој театарот каде работи една година со Александар Горски. Поради турбулентниот период заминува за Вороњеж каде во градскиот театар ги исполнува улогите на Сванилда во „Копелија“ и Одилија во „Лебедово езеро“. Конкретните балети, особено „Копелија“ се провлекуваат низ нејзиниот уметнички живот како своевиден лајтмотив. Таа емигрира во Полска во 1921 год. по што доаѓа во Југославија. Првиот настап го има во Загреб 4.09.1923 год. во балетот „Копелија“. Следат ангажмани во Белград⁶, во периодите помеѓу, Кирсанова настапува во Западна Европа. Од исклучително богатиот сценски живот би ја издвоиле турнеата 1927 год. со трупата *Gran Compania Litica* во која кореограф била Бронислава Нижинска. Кон крај на 1927 год. Кирсанова стапува во трупата на Ана Павлова каде била активна се до смртта на балерината Павлова, 1931 год. Од тој период е и следната забелешка во весникот *Hamburger Fremdenblatt* од 1928 год. „Во *Ориенталната игра* Нина Кирсанова слави заслужен триумф. Таа, покрај Ана Павлова е најјака женска уметничка личност на трупата“ (преземено од Шукуљевиќ Марковиќ, 1999:103). Следи ангажман во Операта на Монте Карло. Во 1934-35 Кирсанова остварила турнеа низ Холандија, настапувала во Литванија и Бугарија, по што конечно се враќа во Југославија каде што останува до крајот на животот. Ова е само

⁶ Нина Кирсанова бележи неколку циклуси каде таа работи во Белградскиот народен театар: прв период 1923-26, втор период 1931-34, трет период 1942-44, четврт период 1946-51.

селективен дел од севкупниот уметнички живот и настапите на Кирсанова. Во паузите помеѓу ангажманите надвор од Југославија, таа често и со задоволство се враќа во својата „втора татковина“, особено во Белград. Од тој период пронаоѓаме податоци за два настапи на балерината Кирсанова во Скопје првиот на 14.05.1935⁷ во „Балетско-пеачката вечер“, и вториот 21.12.1939 год. насловен како „Балетска вечер на Нина Кирсанова и Анатолиј Жуковски“. Овие концерти на Кирсанова се веројатно првите приопштувања на македонската публика кон балетската уметност.

Кирсанова во својата неверојатна животна приказна имала можност да ги соедини традицијата на руската изведувачка школа, строгата сценска практика на класичниот репертоар со иновативните пројави на новата кореографија на Фокин, Нижинска, Павлова. Таа прави одличен спој на поврзување на класичната балетска школа и современиот репертоар од почетокот на XX век. Во време на конституирањето на македонскиот балет Кирсанова ги постави најреферентните класични дела - „Копелија“ (премиера 25.02.1954); „Заспаната убавица“ (29.01.1955); „Жизел“ и „Штраусијада“ (7.11.1956); „Силфиди“ (3.10.1957). Со тоа не само што го пренесе сценскиот текст на овие претстави во изворна форма, туку значајно влијаеше и на квалитетот на изведбата. Овој сет балети беше темелник кон кој, подоцна беа приклучени и останатите класични дела како - „Лебедово езеро“, „Дон Кихот“ и др. Значајно е да се истакне дека трупата веќе беше подготвена за начинот на пренесување и реализација на овој вид на претстави преку работата на Кирсанова. Освен овие класични изведби, Кирсанова на скопската сцена ги постави „Фантастичен дуќан“ и „Човек и коб“ (19.03.1960).

Првиот балет поставен од Кирсанова на домашна сцена е балетот „Копелија“ на муз. од Лео Делиб, тој беше најава за серијата дела кои следеа. Критиката за ова првенче поставено од Кирсанова на македонската сцена, го истакнува значењето на кореографот „Се разбира целокупниот успех на оваа балетска претстава најмногу им припаѓа на кореографијата и режијата на Нина Кирсанова“ (Н.М, Нова Македонија, 28.02.1954). Тихомир Титизов упати пофалби и за самата изведба „Балетскиот ансамбл докажа дека е способен за освојување на претстави од високо уметничко ниво, дека е дораснат и дека во својата средина изградил луѓе кои можат да ја замат одговорноста на себе на сцената да ги оживеат

⁷ На концертот со Кирсанова настапиле и Борис Попов, Евгенија Ваљани, Антон Жуков, Аница Прелиќ, Ирена Слупска и Борис Пилато.

ликовите на Копелија, Копелиус, Франц, куклите“ (Титизов, Нова Македонија, 20.08.1954). Следното дело, едно од базичните во класичниот фонд „Заспаната убавица“ беше предизвик за младиот ансамбл. Рецензентот Иван Шулениќ по повод премиерата напиша „Виден е фактот дека Нина Кирсанова, од материјалот со кој располагаше го постигна моменталниот можен максимум, кој логично доведе до успешно поставување на ’Заспаната убавица’ на сцената на Македонскиот народен театар. Настапот на солистите јасно покажа дека тие поседуваат значителна суптилноста, виртуозноста, и дека меѓу нив има добри мајстори на својата уметност“ (Шулениќ, Нова Македонија, 13.02.1955). Самата Кирсанова оваа поставка посебно ја издвојува „Потоа ја поставив ’Заспаната убавица’ за која сметам беше најуспешна кореографија со ансамблот на скопскиот балет. Сите играа извонредно, технички совршено, со извонредниот декор на Цицо Поповиќ“ (Кирсанова, 1985:47). Еден од македонските најплодни кореографи Олга Милосавлева, исто така високо ја вреднуваше оваа претстава. „Кога би правела некаква листа на најзначајни претстави на Балетот од почетокот до сега, таа би изгледала вака: првата поставка на ’Бахчисарајска фонтана’ на Ѓорѓи Македонски, ’Балетска импресија’ (Понкиели-Парлиќ) ’Заспаната убавица’ (Чајковски-Кирсанова) ...“ (Милосавлева, 1985:69). „Заспаната убавица“ беше зенитот во линијата поставени дела од Кирсанова, таа постана централно јадро на севкупното делување во овој период и репрезентативен пример за активностите на ансамблот. За значењето на поставките на Кирсанова индикатор е изборот на претстави за првото гостување на Балетот на МНТ надвор од границите на Југославија, во Грција 1955 год. Во програмата беа вклучени двете дела „Копелија“ и „Заспаната убавица“.

Сл. бр. 2 „Койелија“, солисти - Емилија Џиџунова, Тајџана Пејковска и Пејтар Масларевски, кореограф Нина Кирсанова

Со „Жизел“ и „Штраусија“ можеби преамбициозно концентрирани во една вечер, Кирсанова повторно ја провоцираше креативната моќ на ансамблот давајќи им сосем различен стилски материјал за изведба. Петковски во сопствениот осврт истакнува „Премиерата на ’Жизел’ и ’Штраусијада’ претставува во таа смисла вистинско освежување...Ако со ’Жизел’ навлеговме во светот на првата половина од XIX век, ’Штраусијада’ не пренесе на крајот од тој век“ (Петковски, Нова Македонија, 11.11.1956). Следеше преносот на балетот „Силфиди“ поставен од Михаил Фокин. Делото спаѓа во групата на претстави од *бесижејниот танцов жанр*, за која имено поради отсуството на либрето неопходно е врвна техничка и уметничка изведба. Кирсанова успеа да ја доведе изведбата на рамниште на поставената задача - „Посебно признание треба да и се оддаде на кореографот Кирсанова за уиграноста и компактоста на кордебалетот.... Ваков нашиот кордебалет не сме го виделе одамна и ова е едно од најпозитивните и највредни достигнувања“ (Титизов, Нова Македонија, 6.10.1957).

Последните кореографии за македонскиот балет Кирсанова ги направи во 1960 год, повторно соединувајќи во една вечер реали-

зација на две дела „Човек и коб“ на муз. на V-тата симфонија на П.И. Чајковски и „Фантстичен дуќан“ на Џакомо Росини. Овој сет на нови во смисла непренесени или преработени танцови композиции, не беше прифатен со воодушевување од критиката. Таа и забележуваше на Кирсанова за застареноста на решенијата и донекаде наивните и надминати режисерско-облични зафати. „Одамна е познато дека Кирсанова во своите педагошко-естетско-кореографски интенции е свртена кон минатото. А тоа значи: шеми на руската академско класично-балетска школа (несомнено: како школска подготовка можеби најдоброто што досега е постигнато во балетската уметност), користени низ концепции уметнички, кореографски, карактеристични за крајот на минатиот век и секогаш со ниска творечка амплитуда“ (Петковски, Разглед, 22.03.1960). Можеби задачата која ја постави особено музиката на Чајковски не беше во корелација со формативниот дискурс практикуван од Кирсанова или едноставно новото време бараше нови кореографски имиња, но забелешката која ја дава Борис Петковски ја содржи круцијалната карактеристика на делувањето на Кирсанова - негување на академската класична школа која беше витална основа и темел за понатамошна надградба и развој. Со ова не заврши професионалното делување на Кирсанова, таа се врати во Скопје како археолог⁸. „Во Македонија бев уште два пати, и тоа откако ја завршив балетската кариера, како - археолог. Недалеку од Скопје се наоѓаше археолошки локалитет кој започна да го истражува професорот Гарашанин. Ме покани и мене и работевме долго време на тие ископувања“ (Кирсанова, 1985:48)

Паралелно со Кирсанова, Доброхотов ја развиваше демикарактерната жанровска насока во репертоарот на македонскиот балет. Тој ги постави „Втора рапсодија“ и „Половетски игри“ (3.12.1952); „Балерина и бандити“, „На балот“ и „Шехерезада“ (4.11.1953). Во првите поставени дела каде самиот Доброхотов толкуваше солистичка ролја се дефинира афинитетот кон стилизираниот народен танц и неговиот национален диверзитет. Во двете дела од 1952 год. се опфатени две комплетно диферентни танцови естетики - унгарските и ориенталните танци. Доброхотов со првата

⁸ Нина Кирсанова се запиша на студиите по археологија на Филозофскиот факултет во Белград и дипломираше во 1964 год., магистрираше 1969 год. со темата „Музиката и инструментите на древниот Египет“. Отпочна постапка за подготовка на докторска теза „Игрите на античкиот Медитеран“ која поради возраста не успеа да ја одбрани.

поставка во Скопје покажа умешност за поддржување на прецизен и точен национален формат со вчитување на конкретните специфики и танцовиот колорит на одделните игри. На втората премиера во Скопје, Доброхотов го прошири својот кореографски опсег. Критиката ја одбележува способноста на кореографот за неверојатна визуелизација на музиката „Анализирајќи ја кореографијата на Доброхотов може слободно да речеме дека музиката го доби адекватното кореографско толкување, особено во Моцартовата ’Балерина и бандити’ и Веберновата ’Покана за танц’“ (Алексиев, Нова Македонија, 10.11.1953)

Тој е автор и на националниот балет „Лабин и Дојрана“ (11.06.1958) компониран од Трајко Прокопиев во кој се вградени елементи од македонскиот фолклор. Работејќи на ова дело Доброхотов ја покани како своја асистентка Олга Милосавлева. Таа во својата подоцнежна кореографска кариера особено внимание ќе посвети на македонскиот фолклор и неговото интегрирање, преработка и стилизација за потребите на балетската сцена. Самата Милосавлева истакнува „Секако треба да му заблагодарам на Доброхотов, кој по првото асистирање на ’Лабин и Дојрана’ ме третираше како рамноправен кореограф и ми даваше одделни нумери сама да ги подготвувам., (Милосавлева, 1985:68) Соработката со Доброхотов и ги откри на Милосавлева начините и постапките на користење и трансформација на фолклорниот материјал кои таа подоцна широко ги користеше.

сл. бр.3 „Шехерезада“, кореограф А. Доброхотов

Заклучни согледувања

Претходноизложеното може да се сублимира во неколку топоси и од нив да се извлечат заклучните поенти:

- присуство на руските уметници во југословенските театри и можноста за директен контакт со репертоарот на руските театри и трупи.

- значењето на споменатите кореографи во развој на македонскиот балет

- ефектот на овој развоен пат конкретно за македонскиот балет

Општествено-политичките услови во Русија во првите децении на XX век предизвикале одлив на врвен кадар. Тоа биле изведувачи од најзначајните театри на Русија. Дел од нив свое прибежиште нашле во Југославија и иницирале видлив квалитативен подем на постоечките или новоформираните ансамбли. Таков е случајот и со формирањето на македонскиот балет. Втората значајна специфика на активностите на оваа група уметници се сè уште актуелните врски со своите колеги кои делувале во другите европски средини. Руските танчари и кореографи присутни на овие простори често флукуирале на релација Југославија - Западна Европа, поточно периодично настапувале и во неколкуте руски трупи чија дејност е исклучително иновативна во однос на креирање на нов кореографски јазик. Тука ги издвојуваме пред сè трупите на Дјаѓиљев и Павлова. Тоа придонело новата продукција да биде речиси едновремено и без доцнење пренесувана и поставувана на сцените во Југославија. Освен стандардниот класичен репертоар кој се практикувал во југословенските театри, истиот бил прошируван со претстави од рецентната продукција. Публиката како никогаш дотогаш била во тек со актуелните театарски односно танцови текови и имала можност да ги следи директно на домашните сцени.

За значењето на основоположниците на македонскиот балет и односот кон нив е пишувано погоре. Како сублимат можеби е најдобро во овој дел е да се пренесе исказот на претставничката на првата генерација на македонски репродуктивни уметници, директен проследувач и учесник во формирањето на македонскиот балет, Елица Поповска-Шаревска. Таа пишува „Азбуката на балетската уметност и првите состави ја учевме од Ѓорѓи Македонски, повозрасен играч и солист на Балетот, прв педагог и кореограф кај нас.

Меѓутоа суптилноста на балетската техника и се она што балетот го прави високо ценета уметност кај нас, дојде со знаменитата Нина Кирсанова. Таа не само во нашиот македонски балет, туку во целата наша земја (Југославија- авт. заб.) остави траги кои никогаш нема да бидат заевани. Кирсанова вдахна дел од својата душа на нашиот балет и заради тоа, во годините кои дојдоа, нашиот балет постигна висок уметнички стандард. Тој квалитет подоцна го негуваше и развиваше познатиот балетски играч и педагог Александар Доброхотов“ (Поповска-Шаревска, 1985:96)

Влијанијата и контактите со руската сцена не се запираат единствено на овие личности, тие беа перманентни и се продлабочуваа во годините кои следеа. Денес оваа соработка продолжува и се развива билатерално преку ангажман на уметници, кореографи и репетитори од Русија, но и гостување на наши еминентни балетски уметници на руските сцени. Виктор Ванслов својата книга „Статии за балетот“ ја заврши констатирајќи „Колку подалеку се развива нашата уметност, толку е поширок кругот на традиции на кои се потпира, но тие едновременно се посилено се обновуваат. Компарирајќи може да кажеме: колку е поголема куќата која ја гради, толку поголем треба да биде фундаментот, колку е повисоко дрвото, толку се подлабоки корењата“ (Ванслов, 1980:190). Македонскиот балет се потпира на традициите на руската класична балетска школа што му овозможи реализација на диферентна продукција, можност за создавање на автохтон естетски профил, креирање на современ репертоар, но и способност за врвна презентација на дела од класичниот балетски фонд.

Библиографија:

- Амиргамзаева О.А, Усова Н. О. 2002. *Самые знаменитые мастера балета России*, Москва:ВЕЧЕ
- Анастасова-Чадиговска Снежана, Соња Симовска, Лидија Лазаровска (уредувачки одбор). 1995. *Музичко-балетски училищен центар „Илија Николовски - Луј“1945-1995*. Скопје: МБУЦ „Илија Николовски - Луј“
- Ванслов В. 1980. *Статии о балете*, Ленинградское отделение: Музыка
- Здравкова Џејароска Соња. 2006. *Историја и теорија на балетската уметност*, Скопје: МИ-АН
- Kastl Sonja i Jagoda Martinčević (urednice) *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj*.2003. Zagreb: Hrvatsko društvo baletnih umjetnika

- Кирсанова Нина.1985. Нина Кирсанова во *Македонски народен театар 1945-1985*, Ристо Стефановски (главен и одговорен уредник), Скопје:МНТ, стр. 47-48
- Маринковиќ Славимир, Виолета Андреевска, Марија Нешковска. 1999. *Балет 50 години*, Скопје: МНТ
- Милосавлева Олга. 1985. Олга Милосавлева во *Македонски народен театар 1945-1985*, Ристо Стефановски (главен и одговорен уредник), Скопје: МНТ, стр. 68-70
- Поповска - Шаревска Елица. 1985. Елица Поповска - Шеревска *Македонски народен театар 1945-1985*, Ристо Стефановски (главен и одговорен уредник), Скопје: МНТ, стр. 95-96
- Суриц. Е (редактор).1998. *Русский балет и его звезды*. Москва: Большая Руссийская энциклопедия; Борнмут: Паркстоун
- Стефановски Ристо.1990. *Театарот во Македонија*, Скопје: Мисла
- Скопје и неговата околина*. 1986. (Р. Дуковски, Г. Донеvски, К. Балабанв и др. уредувачки одбор), Скопје:ТСС и Загреб: Turist.
- Филиповска Снежана. 2004. *Дојеније на македонскиот балет*, Скопје: Магор
- Шукуљевиќ Марковиќ Ксенија. 1999. *Нина Кирсанова*. Београд: Музеј позоришне уметности Србије
<http://www.mactheatre.edu.mk/>
[http:// www.mpus.org.rs/](http://www.mpus.org.rs/)
<http://www.zels.org.mk/Content/Documents/Izdanija/Publikacii/pdf>

Публикации во печатот и периодиката:

- Алексиев Александар „Премиера на Македонскиот балет ’Балерина и бандити’-’На балет’-’Шехеразада’“ во Нова Македонија 10.11.1953
- Н. М. „Симфонија на линии и бои“ во Нова Македонија, 28.02.1954.
- Тихомир Титизов „Балетот во минатата и новата сезона“ во Нова Македонија, 20.08.1954
- Шулениќ Иван „Заспаната убавица во изведба на Скопскиот балет“ во Нова Македонија, 13.02.1955
- Петковски Борис „Жизел’ и ’Штраусијада’ балетска премиера во скопскиот Народен театар“ во Нова Македонија, 11.11.1956
- Титизов Тихомир „Успех на ’Силфиди’“ во Нова Македонија, 6.10.1957
- Петковски Борис „’Човек и коб’ и ’Фантастичен дуќан’ на скопската сцена“ во Разгледи, 22.03.1960

Abstract

Macedonian ballet, ever since its beginnings in 1948, has been closely connected with the Russian dance school and technique. Russian pedagogues and choreographers have taken active role in formation of the national ensemble, which was dominantly focused on classical ballet aesthetic. These highly spirited and active bonds have been existing to date.

When creating one ensemble, a few crucial factors determine its quality: - education, choice and creation of repertoire, and engagement of choreographers. Macedonian education segment, which is extremely significant for the quality level of the ensemble, is closely connected with the founder of the Macedonian ballet Gjorgji Makedonski. He is one of the few who have had the opportunity to achieve ballet education and to become a member of Belgrade and Sofia ballet theatres before Macedonian theatre was founded. His connections with the school of the Russian ballerina Jelena Poljakova have predetermined the profile of the Macedonian dance education. Aleksandar Dobrohotov was successor of Makedonski. For one decade he ran his own classes of classical ballet, but was also engaged in broadening the curriculum with new disciplines, which were decisive for creation of complete dancers. Occasionally Nina Kirsanova was also engaged in these activities, which was of great significance for the overall activities of Yugoslav ballet.

Kirsanova has staged at the Macedonian ballet theatre the greatest classical ballet performances: "Coppelia", "The Sleeping Beauty", „Giselle“, „Les Sylphides“ etc., thus drastically raising the quality level of Macedonian ballet ensemble. It is very important that these ballet performances were staged in their original version, as staged in other great world theatres. Dobrohotov, in turn, was developing the stylistic dance, staging few ballets belonging to this group such as “Scheherezade“, “Pollowetz Dances“, “Second Rhapsody“ and others.

This paper considers the first generation of choreographers and pedagogues who worked in Macedonia, but their engagement meant contact with the tradition of one extremely important ballet centre, and it resulted into a rapid growth of the Macedonian ballet.

Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА*Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје***ЕДНА МОЖНА ПАРАЛЕЛА:
МАРИНА ЦВЕТАЕВА И ЛИЛЈАНА ДИРЈАН**

Марина Цветаева (1892-1941) и Лилјана Дирјан (1953), една-та руска, другата – македонска писателка, се разминале во просторот и времето, но обете се жителки на беспросторниот и безвременскиот свет на Поезијата. Оттаму и оваа нивна *чудесна средба*. Оттаму и обидот да се воспостави некаква паралела помеѓу нив како дијалог на новото со старото, на подоцнежното со претходното, или на сегашното (современото) со традицијата, во крајна инстанца. Зашто, единствено така се остварува континуитетот во книжевноста.

Кај обете авторки постои силен сојуз помеѓу животот и уметноста (поезијата). „Поетот Цветаева е еднаква на Цветаева човекот: помеѓу зборовите и делата, помеѓу уметноста и постоењето за неа не постоела ниту записка, дури ниту цртичка. Цветаева овде ставала знак за еднаквост“ – запишал во една пригода Јосиф Бродски (цит. според: М. Nikolić, 1990: 7). Впрочем, и самата Цветаева изјавила дека ја интересира само животот преобразен во уметност, светот виден и слушнат преку нејзините сетила. Оттаму и впечатокот дека таа пишува само за себе, а не за другите.

Токму на планот на автобиографскиот сегмент и неговата улога во творештвото, има совпаѓање меѓу Цветаева и Лилјана Дирјан. „Сè што не е автобиографија не постои“ – гласи финалето на песната на Дирјан „Три куси приказни за Мартин Бубер“ (*Тешка свила*, 1997). Во овој стих, како да го слушаме далечното ехо на руската поетеса! „Со оваа определба се оспорува онтолошкиот статус на сите поетски искази кои немаат своја суштинска подлога во живото ткиво на егзистенцијалниот немир. Оваа (...) апаратна определба, радикално и отворено инсистира на примарната важност што, за поетската структура, ја има токму стопувањето, вкрстувањето, хибридизацијата помеѓу двете димензии: крвта и твореш-

твото, искуството и обликот, болката и писмото“ (Шелева, 2008: 20).

Секој говор за надворешниот свет во уметноста, во крајна инстанца, е говор низ призма на себството, но кај Цветаева, тоа е основна претпоставка без која не постои уметничкиот говор: „И најмалото свртување на главата од себе – не го поднесувам. БОЛНО ми е“ – вели таа. И уште: „...кај мене во длабочината нема НИШТО. Сè отпаѓа како кожа, а под кожата е – живо месо или оган“ (Cvetajeva, 1990: 334). За неа се вели дека „црпи од светот со длабока лажница, но многу невоедначено, според тоа како некое 'нешто' одсвонува во неа. (...) Неа ја провоцира само доградувањето на сликата. (...) Ако е принудена да го соопштува општото, универзалното, тоа ќе биде до тој степен индивидуализирано, што може да нè заведе“ (M. Nikolić, 1990: 80-81).

За еден сроден принцип недвосмислено се определува и нашата Лилјана Дирјан кога во својата „Арс поетика“, со која започнува книгата *Приватни светови* (2007), ќе воспостави директна аналогија помеѓу стихот и „златниот мед и блескав кремлив путер“ кои толку примамливо ги дразнат сетилата со својот сладок вкус уште пред да бидат ритуално понудени „на подавалник со лажичка и чаша студена вода“! (Дирјан, 2008: 149). Поезијата и за Цветаева е неопходност, како водата: „Во куќата е студено – и мртво, бидејќи повеќе не се живее“ – читаме во нејзиното писмо до Иља Еренбург од 2.11.1921 година: „Единствена радост се стиховите. Пишувам како што луѓето пијат и тоа не вино, туку вода“ (Cvetajeva, 1990: 294).

И кај Дирјан не постои некоја голема разлика помеѓу принципите на творењето и принципите на живеењето; и за неа, како и за Цветаева, поезијата е „природна појава“¹ (како што гласи и насловот на стихозбирката-првенец на Дирјан), и нејзиното поетичко кредо е во знакот на поетизација на обичното, навидум баналното, толку прозаично секојдневие коешто крие илјадници стапици, толку многу дилеми и „неименливи“ нешта, како што вели Бекет. Оттаму и изјавата: *Светиот, мојот брај*, по аналогија на Пастернак и неговата синтагма – „сестрата моја, животот“ по чијшто повод, патем речено, настанал еден од најраните есеи на Цветаева насловен „Пороен дожд светлина“, инаку омилена синтагма на Лилјана Дирјан.

¹ „Мил мој Пастернак, *Вие сѐ ете природна појава*“ – изјавува Цветаева во писмото до Борис Пастернак од 11.02.1923 година (Cvetajeva, 1990: 305).

Несомнено е дека мошне неблагодарно и претенциозно е да се воспоставува паралела помеѓу две оригинални поетски фигури од типот на Цветаева и Дирјан; сепак, експлицитниот креативен дијалог што нашата авторка го води со својата омилена поетеса, ја оправдува споменатата релација. Секој обид од овој тип загатнува многу прашања од доменот на компаративната книжевна наука, како на пример: *книжевниот афинитет*, односно *изборот по сродност* (според синтагмата на Ј. В. Гете) или прашањето за *книжевниот прегод* (според синтагмата на Харолд Блум), потем, *авторот како читател*, улогата на *лектирања* во креативниот процес, теоријата на *рецепцијата* (од репродуктивна до продуктивна), *теоријата на читателноста* (експлицитни, имплицитни и вакантни цитати или псевдоцитати, илуминативна и илустративна цитатност, цитатен триаголник, во облик на автоцитатност и автореференцијалност – според Дубравка О. Толик и Антоан Компањон), *интеррејативниот сирајегит* (цитат, пародија, травестија, алузија или скриена реминисценција, асоцијација, мото, случајни и намерни совпаѓања или конгруенции, филијација или наследство, адаптација, варијација или парафраза, превод, односно импулси, одеци и поттици, позајмици и имитации – според Зоран Константиновиќ), *интерекситуалното, контекстуално и интеркултурно промислување* на книжевните феномени, сè до *психолошкиот аналогит* и прашањата врзани за *дружоста*, за *книжевната* (и културната) *меморија*, итн.

За илустрација на некои од споменатите комплексни сегменти во толкувањето на една можна книжевна релација помеѓу, во овој случај, двете споменати авторки, ќе се задржиме на дел од нивната *проза*. „Свртувајќи се кон прозата, Цветаева, потполно несвесно, го пренесува во неа динамизмот на поетскиот говор, кој, по правило е повозвишен, поритмичен“ – истакнува Милица Николиќ и продолжува: „Цветаева внесува во прозата и други својства на поезијата, како отсуството на сижето, компонирање според принципот на смисловна и звучна асоцијативност, надворешни врски и исклучителен израз на микросегментите и сл.“ (Nikolić, 1990: 79). Во поглед на жанровската класификација на нејзината проза, критичарите се согласни во констатацијата дека се работи за амалгам на автобиографското и есеистичкото. „Во свртувањето на поетот кон прозата – таа априори 'нормална' форма на општење со читателот – секогаш постои некој мотив за симнување на темпото, за промена на брзината, обид да се објасни нешто, да се објасниш себеси“ – смета Бродски (цит. според: М. Nikolić, 1990: 78-79). И

според него, прозата на Цветаева е „продолжение на поезијата само со поинакви средства“, „пренесување на методологијата на поетското мислење во прозниот текст“, „развој на поезијата во прозата“ (цит. според: Т. Урошевиќ, 1987, 204-205)

„Лилјана Дирјан, првенствено поетеса, во последно време се свртува кон жанровска дислокација и експериментална проза која претставува меланж на елементи од поезија, есеистика, романескна и раскажувачка фикција“ – пишува Елизабета Шелева во еден свој есеј посветен на тенденциите во современата македонска литература и ја посочува најновата, инаку прва прозна книга на Лилјана Дирјан – *Снег за двајца* (2011), „обликувана како дводелен дневник на два лика кои некогаш биле во љубовна врска“ (Šeleva, 2012: 11) - како пример за споменатата жанровска хибридноста. Токму овде, поконкретно, во записот под наслов „Мастилницата на Марина“, двата носечки лика, Отсутниот и Присутната, ја читаат Марина Цветаева. Поточно, женскиот лик (Присутната именувана како Лиел) му ги чита писмата на Цветаева на машкиот лик (Отсутниот кој се вика Лазар и кој извршил самоубиство – уште една аналогија со Цветаева!). Целата сцена е раскажана преку визуурата на Отсутниот кој всушност, продолжува да живее во сеќавањата, мислите и соништата на женскиот лик отаде физичкото исчезнување. Како што, впрочем, живее и самата Цветаева во Лилјана Дирјан, или како што Цветаева своевремено си се поистоветувала со митската Психа (глас без тело): таа не може да се смести во ниту една форма – дури ни во најпросторната – нејзините стихови! А може да живее само во сонот, во обичниот сон – како што ќе му напише на младиот критичар Александар Бахрах во писмо од 10.09.1923 година (Cvetajeva, 1990: 334).

„Мастилницата на Марина“, во најголемиот дел, претставува експлицитен *цитирај* на едно друго писмо на Цветаева напишано во декември 1920 година до поетот, прозаист и есеист Евгениј Лозман, во кое станува збор за посетата на нејзиниот некогашен станар Закс. Се разбира, Дирјан не го цитира целото писмо на Цветаева, туку прави избор на највпечатливите, најмоќните делови и притоа, цитираните извадоци ги пренесува без промени, сосема прецизно и веродостојно, што говори за своевидна почит и достоинствен однос кон книжевното наследство на Цветаева кое станува иницијален поттик за креација.

Веќе самиот наслов на прозниот запис – „Мастилницата на Марина“ - претставува експлицитна реминисценција (споменување) на името на Цветаева, иако нашата авторка директно не го открива

изворот, туку му остава на читателот да ги следи трагите и сам, на посреден начин, да ја детектира книжевната предлошка или архитектотот (пра-текстот). Интересен е изборот на цитатите, кои, патем речено, се и визуелно означени во текстот, освен со наводници, уште и со курзив. Се работи за следните два извадока:

1. *„Зјаја во масџилницата од кристал и бронза. Каков фин предмет вели (се мисли на Закс, заб. моја), ама толку зајуштен. Кај мене е сè зајуштенено“ – вели Марина, а Аља доава „сè освен душата“. Закс е побеген. „Точно! Точно! Тоа е вредно!“²*
2. *(Јас, зарем, зарем... Тоа е уметничко дело. Пак Јас: Сакаш ли да Ви ја подарам!? – „О! Не!“ Јас: Мене шаа не ми е потребна. Аља: „Нам ништо не ни е потребно, освен шаа...“ Тој е обземен од масџилницата... Ве молам, тоа е толку редок предмет. Што да ви дадам во замена за нешто? – Во з-а-м-е-н-а? – Застанете! – Црвено масџило. Тие чекораш заедно, тројцата, свечено чекораш, во раката на Закс, во неговата суружена рака, со зајрејасувачки сјај – масџилницата. Нема никаков прекор.) (Дирјан, 2011: 24-25).*

Цитатните сигнали во прозата на Дирјан упатуваат на Бахтиновиот концепт за *интерсубјективност*: секој текст е, всушност, дијалог со други текстови, односно на неговиот трансформиран поим *интертекстуалност* кај Јулија Кристева: „целиот текст се создава како мозаик од цитати, целиот текст е впивање и трансформација на некој друг текст (Крстева, 2003: 11). Според видот на поттекстот, очигледно е дека се работи за *интерлиерарни цитации* (според типологијата на хрватската теоретичарка Дубравка Ораиќ-Толиќ) кои се илустративни во двојна смисла: од

² Една мошне сродна провокација среќаваме и кај Лилјана Дирјан во петтостихието „Душо на мојата душа“ (*Приватни свештеници*) структурирано како молитва/молба/заповед/немоќ/страв... кое, всушност, претставува варијација на еден единствен стих-мисла: „Немој никогаш да ме оставиш“. Аналогијата со репликата на Аља за „не-запуштената“ душа на Цветаева е повеќе од очигледна! Во оваа смисла, упатуваме на уште еден коментар на Цветаева даден попатно, како дигресија во нејзината епистоларија: „Ме боли. Што ме боли? Прстот? Не. Главата? Не. Забите? Не. Не ме боли телото. Душата, тоа е тоа што ме боли“ (Cvetajeva, 1990: 167).

една страна, претставуваат болно сведоштво за тешката материјална и егзистенцијална ситуација на Цветаева во која таа се нашла со ќеркичката Аља (Аријадна) по смртта на помладата ќерка Ирина и неизвесната судбина на сопругот Сергеј Ефрон (кој, како белогардеец, бил во емиграција во тоа време), наспроти богатата творечка и душевна состојба симболизирани во прекрасната сјајна мастилница како редок естетски предмет или уметничко дело, а од друга, споменатите цитати говорат за емотивната сцена помеѓу ликовите на Дирјан кога Отсутниот доаѓа во посета кај Присутната (аналогно на прочитаниот дијалог за посетата на Закс на Марина и Аља). На тој начин, се актуелизира интерлитерарниот сооднос, тројниот дијалог меѓу: писателот-делото-читателот или тријадата: (архи)текст-интертекст-контекст.

Рускиот симболист Константин Баљмонт, за споменатиот во писмото тегобен период од животот на Цветаева, во своите сеќавања запишал: „...Тие две поетични души, мајката и ќерката, повеќе слични на две сестри, претставуваа најпотресен израз на потполна одвоеност од стварноста и на слободниот живот во фантазијата – во услови кога други само тагуваат, боледуваат и умираат. Душевната сила на љубовта кон љубовта и на љубовта кон убавината како да ги ослободувала тие две човечки птици од болката и тагата. Гладот, студот, потполната отфрленост – и вечниот цвркот, и секогаш бодрото чекорење и насмеаното лице. Тоа беа две хероини...“ (цит. според: М. Nikolić, 1990: 29-30).

„Го мразам совршенството. / Затоа што е статично“ – вели Отсутниот на едно место во *Снег за двајца* на Лилјана Дирјан. Можеби оттаму и феноменот на снегот, неговата преодна форма, неедноличност, (не-статичност што ќе рече живост), моќ на преобразба, единство на полното и празното или на присутното и отсутното?! „Мене ми треба нешто вакво, најблиско до празното-полното, и мислам дека токму снегот го има тоа – боја, своја температура, текстура, тело, видлив е, доаѓа од кај небото, од Горе. (...) Сиот е од кристали и ѕвездички. Кога врз него паѓа сончев зрак, блеска до слепило“ – ќе запише Дирјан во писмото –обраќање на корицата од својата книга.

На мета ниво, во прозата на Дирјан, додека трае читањето на писмото на Цветаева, *јаѓа снег, водаша за чај врне*, а прочитаното раѓа нови импликации во новиот контекст, па нараторот (Отсутниот) вели: „Сè околу нас се престорува во голема, болна, марина-цветаевска реченица, со многу запирки, точки, студ, наводници, цртички...“.

Во само една единствена реченица е сублимирана клучната одредница на поетиката на Цветаева, нејзината синтаксичка тензичност по којашто била позната, како и звучниот потенцијал кој имплицира исто созвучје на смислата како и во поезијата; токму таа цветаевска реченица станува амблем и на атмосферата што лебди во воздухот помеѓу двата лика кај Дирјан. Дали е тоа суптилно насетување на болната судбина која ги чека и нив како и Марина?! Или пак станува збор за книжевна алатка во интертекстуалната игра?! Како и да е, финалниот ефект е во знакот на една очигледно препознаена книжевна и животна сродност која резултира со триумф на еросот доловен преку репликата: „Не ми се оди оттука, можам ли да останам ноќва?“ И ако одговорот е нејасен и со многу прашалници и интерпункциски знаци со алузивна моќ (во стилот на Цветаева): - Не;!? Не/?..Да’*, (Да)..“.,/?..!!!..?/, следниот запис насловен „Подоцна, истата ноќ“ (Дирјан, 2011: 26), како своевиден епилог ја разрешува дилемата и уште повеќе ги испреплетува ликовите на Дирјан со руската поетеса. Констатацијата: „Радоста е друг вид на болка, можеби дури и поостра“, станува заемна, поврзувачка нишка помеѓу Цветаева и Лиел (треба ли да ја истакнеме очигледната игра и асоцијативната врска со името на нашата Лилјана/Лиле?!), а финалното топло сочувство: „Ох Марина... Ох, Ти“ изречено од страна на Отсутниот, ја потврдува почетната претпоставена релација. На тој начин, преку експлицитната реминисценција, Дирјан врши поистоветување на својот книжевен (автобиографски) лик со книжевниот предок (идеал), што претставува највисок облик на „омаж“. (Всушност, и двата лика кај Дирјан, секој на свој начин, алудираат на Цветаева.)

Ефектот од книжевната реминисценција се рефлектира во еден сосема нов контекст и на тој начин, цитатите стекнуваат нова, оригинална функција, збогатувајќи го притоа и првичниот текст со нов арсенал од значења. Со други зборови, преку книжевната технологија на културна меморија се воспоставува линк со историското како „средба со другиот“ (која значи и самоосознавање или средба со себеси), линк кој ги релативизира времињата и просторите и поставува интересни, мошне инвентивни релации помеѓу животот и уметноста, помеѓу минатото и сегашноста.

Изборот на Цветаева, сам по себе, говори многу за книжевниот афинитет на Лилјана Дирјан. Во *Сне̄ за двајца*, покрај Цветаева, се споменува цела плејада врвни мајстори на пишаниот збор: Кафка, Бродски, Песоа, Сабато, Бекет, Бела Хамваш, Даша Дрндик... Нашата авторка воопшто не го крие своето духовно општење

со своите омилен писатели и дела. Сепак, пиедесталот во тој книжевен Пантеон несомнено ѝ припаѓа на Цветаева, „красицата на моето срце“ – како што ќе изјави Дирјан во едно свое интервју. И уште додава: „Би сакала (...) сè додека очите ме држат, да бидам со Марина Цветаева, апсолутната поетеса на моето срце и време“ (Дирјан, 2012: 53).

Литература:

- Bahtin, Mihail 1967. *Problemi poetike Dostojevskog*, Beograd, Nolit.
- Cvetajeva, Marina. 1990. *Autobiografska proza. O Puškinu. Pisma* (прир. Milica Nikolić). Beograd, Narodna knjiga&Српска књижевна задруга.
- Дирјан, Лилјана. 2008. *Светиоџи, мојоџи браџи*. Битола, Микена.
- Дирјан, Лилјана. 2011. *Снеџ за двајца*. Скопје, Независни писатели на Македонија.
- Дирјан, Лилјана и Лидија Капушевска-Дракулевска. 2012. „Дијалог: прашања-разговори-одговори“, во: *Културен живоџи*, бр. 3-4/2012, 40-53.
- Konstantinović, Zoran. 1984. *Uvod u uporedno proučavanje književnosti*. Beograd, SKZ.
- Крстева, Јулија. 2003. „Речта, дијалогот и романот“, во: *Теорија на инџер-џекстиуалноџи* (прир. К. Кулавкова). Скопје, Култура, 9-39.
- Nikolić, Milica. 1990. “Marina Cvetajeva – savez života i umetnosti”, predgovor vo: M. Cvetajeva, *Pesme i poeme* (прир. Milica Nikolić). Beograd, Narodna knjiga&Српска књижевна задруга, 7-88.
- Oraić-Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Grafički zavod Hrvatske.
- Урошевиќ, Тања. 1987. „Литературниот есеј на Марина Цветаева“, поговор во: М. Цветаева, *Пороен дожд светџина*. Скопје, Македонска книга.
- Шелева, Елизабета. 2008. „Осило – наслада (поетската дивина на Лилјана Дирјан)“, предговор во: Л. Дирјан, *Светиоџи, мојоџи браџи*. Битола, Микена, 5-29.
- Šeleva, Elizabeta. 2012. “Priklešteni između tri zida”, *Tekstura*, časopis za književnost u školi, Beograd (I), br. 4, juni 2012, 10-11.

Анотација

Двух поетес, одну рускую Марину Цветаеву (1892-1941) и македонскую Лилияну Дирјан (1953) разделяет расстояние и время, но они вместе живут вне расстояния и вне времени в мире поэзии, поэтому происходит эта *чудесная встреча*. На этом основании и попытка восстановить какую-нибудь параллель между ними, как диалог нового со старым, более позднего с предшествующим, или современного с традицией, как последняя инстанция. Потому что, единственно так осуществляется преемственность в литературе.

В центре внимания находится текст „Чернильница Марины“ из новой, первой прозы Лилияны Дирјан – *Снег для двоих* (2011), текст представляет эксплицированную *цитату* из письма Цветаевой поэту, прозаику и эссеисту Евгению Лозману, написанное в декабре 1920 года.

Викторија КОЛАРОВСКА-ГМИРЈА*Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје***„РУСКАТА ТЕМА“ ВО ТВОРЕШТВОТО
НА ГОЦЕ КОЛАРОВСКИ****(„ТГА ЗА СЕВЕР“)**

Истражувачкото прашање, како што тоа е зацртано во насловот, воопшто не е ново. Музиколошките трудови со слични наслови се многубројни: „темите“ во творештвото на композиторите секогаш се во полето на вниманието на истражувачите на музичкото творештво, исто како и во другите уметности. Ваквите „теми“ можат да имаат разновидни одредници: на пример, географски, односно, национални: „источната тема“, „шпанската тема“, „циганската тема“. Се сретнуваат теми од типот „темата на природата“, „детската тема“, „социјалната тема“. Се разбира, „лирска тема“, „драмска“, „епска“... Листата е скоро безгранична. Во таа смисла, овој израз нема строго термилошко значење, но активно се користи, подразбирајќи доволно јасна комплексна појава (сизето, проблематиката, начинот на авторскиот израз, асоцијативните врски, контекстот и др.). Проучувајќи го авторското творештво, секогаш може да се најде неговата тема, односно повеќе теми, со што некој пат се добива „монотематската“ слика за творештво, но почесто – „политематската“. При тоа повеќе од очигледно е дека за што и да пишува (комponира) авторот – тој секогаш пишува за себе („мадам Бовари – тоа сум јас“), и секоја тема е во пресрет со неговите внатрешни творечки импулси, потраги, идеи, интереси. Причините за обраќање кон една или друга тема може да бидат на површина (нарачка, повод, сизе, задача за создавање „локален колорит“, персонален интерес за одредена појава), но и длабоко внатре (внатрешни импулси за проширување на звучните хоризонти, творечки потраги за нови патишта и техники на пишување и сл.). Начинот на реализацијата е, пред сè, - создавање на соодветен интонациски „амбиент“ на делото, национален или локален колорит со помош на различни средства (позајмувања, алузии, стилизации

на одредени музички обрасци за кои постојат цврсти асоцијации во свеста на што поширок круг слушатели), како и создавање на вонмузичкиот контекст (наслов, придружни текстови, биографија и сл.).

Се разбира, може да стане збор и за „тема“ во стручно-музиколошка смисла, односно, за музичката тема како главен структурно-содржински објект на музичкото дело (најчесто тоа е повеќе или помалку завршена музичка мисла-мелодија која се памти како репрезент на даденото дело и се појавува во свеста на слушателот како примарна музичка асоцијација во врска со тоа дело). Во овие случаи честопати станува збор за карактеристични музички теми позајмени од различни извори (фолклор, професионална музика итн.) кои на свој начин ја внесуваат „содржинско-смисловната интрига“ во делото: каков е оригиналот и каква е интерпретацијата, авторското толкување.

Во творештвото на истакнатиот македонски композитор Гоце Коларовски (1959-2006) руската тема не е единствена со „географско обележје“. Секако, присутна кај него е националната тема: за неа се чувствуваше повикан и таа беше сосема природна за внукот на Миле Коларовски – познатиот народен музичар и еден од основоположниците на народниот оркестар на МРТ и ансамблот „Танец“. Таа се реализира во бројни дела во кои се пројавува цврстата поврзаност со традицијата – фолклорната и староцрковната, што јасно се прочитува во насловите на композициите („*Сам - езџија*“ за соло флејта, „*Расџеви*“ и „*Скрб*“ за гудачки оркестар, симфониско дело „*Молиџвами*“, „*Тежок македонски џани*“ за камерен ансамбл) и, се разбира, во нивниот музички јазик. Но националната тема не е единствена – постојат и други: на пример, егзотичната „јапонска тема“ рафинирано и продуховено реализирана во двата вокални циклуса „*Четири миџови на џролеџија*“ и „*Четири снежни миџови*“ на поезијата од Мацуо Башо. Интересна е и „американската тема“ реализирана во кантатата „*Гласови*“ за солист, хор и оркестар во која се сретнуваат двајцата корифеи на американската уметност: Томас Елиот, со неговата поема „*Пруфрок*“, чијшто текст во препев на Богумил Ѓузел е литературната основа на делото, и музичкиот гениј на 20-от век Чарлс Ајвз од чијашто прочуена композиција „*Прашање без одговор*“ е позајмен музички епиграф – воедно и извор на интонацискиот „круг“ на кантатата.

Се поставуваат прашањата: кои се причините за појавата на една или друга тема, која е пред-историјата, од кои сегменти таа се

состои, како резонира со авторското „јас“ и со актуелните творечки задачи, што е тука примарно: влијанијата, типолошките сродности, личните контакти. Со тоа се навлегува во областа на биографските истражувања, психологијата на творештвото, творечкиот процес. Во рамките на овој труд ќе се обидеме да ги начнеме овие прашања насочени кон „руската тема“ во творештвото на Гоце Коларовски: зошто таа се појави, може ли да се сфати како некаква содржинско-уметничка целина, од кои сегменти е составена и какви се начините на нејзиното разоткривање во творечкиот систем на композиторот.

Предиспозиции за појавата на „руската тема“ во творештвото на Гоце Коларовски природно ги наоѓаме во фактите на биографијата и опкружувањето, одејќи по стандардниот пат: семејството, образованието, влијателните личности. Гоце Коларовски израснал во семејство во кое се почитуваше Русија – „велесила“, Русите – „наши браќа“, „победници“, „блиски по крв и по дух“. Потоа – училиштето со часовите по рускиот јазик на кои се поттикна интересот и љубовта како кон јазикот, така и пошироко – кон земјата и културата (подоцна, заради настаните во неговиот приватен живот рускиот јазик стана јазик за секојдневна комуникација). Секако, тука е и амбиентот на 60-70 години од минатиот век во СФРЈ, во кој растеле и се формирале генерации млади луѓе, со неговата карактеристична биполарност Исток – Запад во културниот и интелектуалниот живот кадешто, покрај рок музиката, западната литература и филозофија (Хесе, Хаксли, Фром и др.) беа присутни руски книги, филмови, песни...

Од особено значење, секако, се студентските години – можеби, најважните, одредувачки за целиот понатамошен живот, години на професионалното формирање и образование кои знаат да бидат пресвртница во биографијата на поединец. Студиите по композиција Гоце Коларовски ги завршува на Факултетот за музичка уметност во Скопје во класата на академик Властимир Николовски – питомец на Ленинградскиот конзерваториум, кој со гордост кажуваше за себе дека е „музичкиот внук“ на големиот Шостакович¹. Иако Николовски никогаш не го наметнувал својот став и не барал од студентите беспрекорна послушност, влијание на педагогот било мошне силно. И токму руската музика – пред сè, Мусоргски и Шостакович – била во центарот на вниманието на Николовски при неговата работа со студентите по композиција.

¹ Николовски во 1947/48 учебна година студирал композиција на Ленинградскиот конзерваториум во класата на Орест Евлахов – ученик на Шостакович.

Треба да се каже дека во тој период (крај на 70-те-почеток на 80-те години) „руската тема“ доминирала и на ФМУ: мнозинството педагози од различни генерации и од различни специјалности стекнале една или друга форма образование токму на водечките конзерваториуми (Московскиот и Ленинградскиот) во Русија². И за самиот Гоце Коларовски можноста да се отиде на специјализација во Русија, на истиот Ленинградски конзерваториум кадешто студирал неговиот професор, според неговите сопствени зборови, се доживејала како своевиден „судбоносен знак“. Ако се додаде дека пред тоа беше прочитан скоро целиот Достоевски³ – заедно со Мусоргски и Шостакович, тоа е директен пат во Ленинград, односно Петербург кадешто младиот композитор заминал на едногодишната специјализација во 1986 година.

Петербург (Петроград, Ленинград, „Питер“) одамна е многу повеќе од само град на географска карта: тоа е редок културен симбол, исклучително концентриран и повеќе значен, исполнет со внатрешни противречности, кој предизвикува огромна лепеза асоцијации – историски, културни, уметнички. Град-„невозможна мисија“ настанат наспроти природните услови, град-фатаморгана никнат на мочуришта, коски и гробишта на неговите градители, симбол на „железна рака“ и „железна волја“ на човек-владетел, но и на човештвото на патот кон прогресот и еколошките катастрофи. Град со тешка клима, темница и „солените балтички ветрови“, но и град-магнет за интелектуалци и уметници. Северна Палмира, Северна Венеција и Руска Холандија, „прозорец кон Европа“, „љублю тебя, Петра творенье“, „Невски проспект“, „бедные люди“ и „белые ночи“, град-главниот јунак и име на романот, симбол на социјалните потреси, град на мртвите, град-глад и град-луксуз, град-„црното куче“ („чёрный пёс – Петербург“)... Град кој ги испива животните сокови, еден од најдобрите симболи на цивилизациската опозиција „Север – Југ“, во кој јужњаците, гинејќи од црната магла, многу посилено од оние во Москва бараат орловски крила за спас, но ако преживејат и одлетаат на својот Југ за кој толку копнееле, цел живот остануваат болни од „Т‘га за Север“ и

² Подоцна Гоце Коларовски ќе напише за улогата на Московската и Петербуршката музичка средина за македонската музичка култура во рефератот презентирани токму на македонско-руската конференција.

³ Композиторот се секаваше дека изненадувачки опширна збирка на книгите од Достоевски ја поседувала библиотеката во местото кадешто служел војска, што претставувало невообичаен спој на војничкиот „амбиент“ и атмосферата на романите и новелите на големиот писател.

белите ноќи... Но Петербург е уште и Запад, иако е Исток... Град – трпежа на интелектот: како што вели култниот рок-музичар и поет Јуриј Шевчук, петербуржанец со украинско-татарско потекло, „Питер – это и есть высшее образование для всякого россиянина“, а ние ќе додадеме: и не само за „росијанинот“. За музичар, пак, тоа е високото образование на првиот руски конзерваториум чијшто прв завршен студент е Чајковски, а следните по него ја сочинуваат целата историја на руската и светската музика. На конзерваториумот постојат и свои „теми“ со географска одредница, меѓу кои ја наоѓаме и македонската: има податоци дека основоположникот на македонската професионална музика Атанас Бадев (1860-1908) земал часови кај Римски-Корсаков (а сега „Римски-Корсаков“ е името на конзерваториумот)... Идеален спој на сите фактори на квалитетното музичко образование: библиотеки, фонотеки (да не заборавиме: зборуваме за пред-компјутерската и пред-„пајажинската“ епоха), концерти, претстави – и тоа е вообичаеното „секојдневие“ на еден вообичаен културен центар од светски ранг... Вртоглавици од настаните, соочување со најдобрите собрани на едно место... Се одзема здив и се случува преиспитување на себеси, нов почеток. Уште повеќе се станува свесен дека новиот почеток е суштинското својство на творечкиот процес кој е постојано незадоволство од создаденото заради неможноста да се постигне посакуваното...

За време на специјализацијата во Петербург Гоце Коларовски го создава *Концертот за пијано и оркестар* (1987) – дело значајно од повеќе аспекти. Се јавува нов интонативен круг, се освојуваат нови техники кои се доближуваат до актуелните постапки на западната музика на 20-от век, со за неа карактеристичниот интелектуализам и рационализам. Се изградува композицискиот модел на *едноставочна* форма кој понатаму ќе биде карактеристичен за творештвото на Коларовски, појавувајќи се во низа негови значајни дела. Во категориите на животниот и творечки пат – тоа е важна етапа на творечката еволуција, појава на нови стилски ориентири (од раскош, изобилство – кон економичност, лаконизам, од „бои“ кон „графика“). „Стихиен“ незауздан Југ се надополнува со „рационален“, замислен Север. Творечката еволуција во овој случај е тесно споена со личносната еволуција, осознавање на своето место, својот позив, својот пат. Всушност, така и се појавува „руската тема“ која во ова и неколкуте следни дела станува „сопствена тема“, зад која се крие „приказната“ за авторот... Од Концертот за пијано и оркестар таа се преместува во *Сонатата за виолина и*

џијано „Ленинградска“ (1988). Ризичен наслов – целиот музички свет ја знае грандиозната 4-ставочна „Ленинградска“ симфонија од Шостакович, со нејзиниот епски концепт на „војна и мир“ и со впечатливите музички асоцијации на воопштениот „лик на величествениот град“ – симбол на цивилизацијата спротивставена на варварството од планетарни димензии. „Ленинградската соната“ на Гоце Коларовски е апсолутно спротивна – камерно дело во еден став со изразитиот лирски концепт, со впечатокот на говорот „во прво лице“, односно, монолог или полилог во кој двата инструмента – виолината и пијаното – се две страни на еден лик, а „Ленинград“ во насловот е симболот на внатрешната борба и раѓањето на новото „јас“... На истата линија се и „Сцениште“ за пијано – дело започнато во Ленинград – и ако може тука да се зборува за алузии на театарот (според насловот), тогаш тоа е „театарот на еден актер“, чиешто дејствие се случува длабоко во внатрешниот свет... Потоа следи и збогувањето со вака толкуваната „руската тема“ како тема на личносното преобразување: тоа се случува во циклусот кратки песни „*Ке се ѝробудам ли ѝак*“ (1988) во кој, покрај стиховите од македонскиот поет Христо Петрески, се користи едностишието од Андреј Вознесенски „*Ноќ*“ („Колку многу ѕвезди... Како микроби во воздухот“). Краток поетски парадокс е интерпретиран во филозофскиот клуч на микрокосмот и макрокосмот, минливото и вечното, а истовремено – со субјективната, емоционална авторска интонација на восхит. Овој стих го врамува целиот циклус, станувајќи негова смисловна доминанта: човекот пред бескрајниот лик на вечноста, секогаш нов почеток, ново раѓање.

Понатаму во творештвото на Гоце Коларовски „руската тема“ ја наоѓаме и во сосема поинакви форми. Една од формите е созвучноста на идеите, во случајов – идејата, односно, потрагата по нов звук, секогаш актуелна во музиката, но особено актуелизирана во 20-от век. Повеќе правци и техники во музиката на 20-от век се сврзани токму со оваа идеја: сонористиката, електронската музика, тембровите експерименти и новите начини на звукоизвлекување, тишината како музика и други. Во творештвото на Гоце Коларовски оваа идеја се пројави преку посебен интерес кон феноменот на камбаните кои одиграле и одигруваат огромна улога во создавање на звучниот амбиент во многу земји, вклучително и Македонија, кадешто постојат христијанските храмови со камбанарии. Звучењето на камбаните е постојан извор на инспирацијата на композиторите од минатото и денес. Покрај слушните и музичките впечатоци, интересот за камбаните кај Гоце Коларовски беше поттикнат

и со книгата од авторите А. Цветаева и Н. Сарацев „Мастер волшебного звона“ која во вистинско време дојде во неговите раце. Нејзиниот главен лик е Константин Сарацев – рускиот музичар кој живеел во Москва во првата третина на 20-от век, прочуениот мајстор на свирење со камбаните, надарен со феноменален слух способен да ги разликува најситните поделби во спектарот на тонот на камбаните⁴. Оваа книга подолго време беше меѓу оние што се секогаш „при рака“ и даде важен поттик за истражувањата на звукот, а натаму – пронајдоците во хармонијата: структурата на акордите и нивната регистарска поставеност која би дала резултат соодветен на авторската замисла за пресоздавањето на звучноста на камбаните. Овие потраги резултираа со две дела: прелудиумот за пијано „*Вечерен свон*“ (1992) и делото „*Камбани*“ (1995) за камерен состав распространет во музиката на 20-от век: две пијана и два ударни инструмента. Самиот композитор ги оценувал овие дела како своевиден „диптих“ во кој прелудиумот е „творечката лабораторија“ за испробувања на начините за пресоздавање на звукот на камбаните со средствата на инструментот пијано. Во овие компози-ции се појавува и една од најубавите музички метафори, кога високиот регистар на пијаното „свони“ како кристал, и звукот како да се претвора во боја и светлина, потсетувајќи на Скрјабиновата „светлина на далечната ѕвезда“ и ѕвездите на Вознесенски...

Ако претходните пројавувања на „руската тема“ претставуваа нејзиното исклучително важно, но посредно присуство во творештвото на Гоце Коларовски, следното е најнепосредно сврзано со интонациските извори од руската музика. Преку нив се создаваат своевидните „музички портрети“, односно, „*Скици за ѿорѿреѿи*“ – така гласи насловот на суитата за младински мандолински оркестар (1998) во која користењето на интонациските извори од руската музика најпотполно доаѓа до израз. Во четирите ставови на оваа суита се присутни стилизациите и алузиите на музиката на Бетовен, Мусоргски, Чајковски и Прокофјев (заедно со Прокопиев – играта со овие две имиња кои се многу созвучни како да ги упатува младите изведувачи на нивните сопствени училишни грешки). Изведувачите и слушателите ги препознаваат популарните музички извори: „мотивот на судбината“ од Бетовен, темата во народен дух слична со „Променадата“ од Мусоргски, валсот како да

⁴ Специфичното тонско богатство на камбаните е условено со, исто така, специфична аликвотна низа која се формира во звучењето на камбаните од различна големина и форма.

дојден од некој од балетите на Чајковски и на крај – стилизацијата во духот на виорните Прокофјеви симфониски финали заедно со Прокопиевото „Димитрије вино пие“ – народна песна цитирана во една од неговите „Кумановки“. Запад, Русија, Македонија, класика, фолклор – сè заедно е присутно во оваа своевидна музичка шега, пристапна за слух, инвентивна по замисла, духовито изведена.

Покрај овие хумористични портрети, сосема поинаку, исклучително сериозно, дури со елементи на мистерија во двете подоцнежни дела на Гоце Коларовски се пресоздава музичкиот портрет на Шостакович – еден од неговите најважни творечки „соговорници“, чијашто музика уште од студентските денови постојано е во видокругот (проучувана, анализирана, претставена во низа предавања) и чијашто музичка монограма D-Es-C-H (D.Sch. – Д.Ш.) стана еден од најпрочуените музички симболи на сите времиња (заедно со В-А-С-Н – монограмата на Бах). На скоро необјаснив начин алузиите на D-Es-C-H се појавуваат во делото за гудачки оркестар „1.3“ (2001) – овој намерно „сувопарен“ наслов е, всушност, бројчаниот израз на најзастапените интервали во мелодиските линии и во хармонските вертикали. Во одредени позиции овие интервалски низи се совпаѓаат со интонациите од монограмата D-Es-C-H и создаваат уште еден длабински слој на асоцијативните врски, придонесувајќи за повеќеслојноста на содржината на ова дело – едно од најдлабоките и продуктивените кај Гоце Коларовски. И, на крај, необјасниво симболично е поврзано со Шостакович неговото последно напишано и при живот изведено дело нарачано за фестивалот „Звучните патишта“ (“Sound Ways”) во Санкт-Петербург во 2006 година (во програмата на ова фестивалско издание беше концертот-маратон по повод 100-годишнината од раѓањето на Шостакович на кој премиерно требаше да се изведат минијатури за пијано посветени на овој јубилеј и напишани специјално за овој концерт). Оттаму е и насловот „Алузии на 1906“ – годината на раѓањето на Шостакович. Во оваа композиција интонативните алузии на музиката на Шостакович органски се спојуваат со стилистиката и експресијата на делата од „ленинградскиот период“ на Гоце Коларовски. Така, заедно со животната биографија, токму во Санкт-Петербург симболично се затвора и творечката биографија на Гоце Коларовски, како и неговата „руска тема“ – недиректна, неправолиниска, неповршинска, длабоко лична, постојано присутна „лајт-тема“ на неговото творештво.

Литература:

- Коларовска-Гмирја, Викторија. 2004. Гоце Коларовски (1959). Во: *Музиката на почвата на Македонија од Ајанас Бадев до денес. Прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија. Книга 12*. Скопје: Македонска Академија на науките и уметностите, стр. 167-171
- Коларовски, Гоце. 2006. Улогата на петербуршката и московската музичка средина во формирањето и развојот на македонската композиторска и исполнителска традиција. *Руско-македонски јазични, културни и литературни врски 3. Материјали од третата македонско-руска научна славистичка конференција*, Охрид, 9-11 август 2001. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, стр. 621-627
- Цветаева, А. И., Н. К. Сараджев. 1988. *Мастер волшебного звона*. Москва: Музыка

Анотација

Круг вопросов, связанных с “темами творчества” авторов-представителей разных видов искусства, весьма обширен, охватывая условия возникновения той или иной темы, характер и средства её воплощения, стабильность её присутствия в творчестве. В данной статье речь идёт о “русской теме” у выдающегося македонского композитора Гоце Коларовски (1959-2006), в биографии и творчестве которого существуют видимые и глубинные связи с русской культурой, музыкой, языком, обусловленные условиями личного и профессионального становления. Обучение в классе композиции на Факультете музыкального искусства в Скопье у Властимира Николовски – знатока и пропагандиста русской музыки, специализация в Санкт-Петербургской (Ленинградской) консерватории, явившаяся важнейшей вехой в творческой биографии Гоце Коларовски, определили роль русской музыки и, шире, – культурной и интеллектуальной атмосферы для его творческих исканий и достижений. “Русская тема” в композиторском творчестве Гоце Коларовски проявляется как тема духовного переворота в произведениях конца 80-х годов; как “переключка идей”, связанная с поисками в области звука (90-е годы); как прямой диалог через непосредственные интонационные связи с

музыкой русских композиторов Мусоргского, Чайковского, Прокофьева и особенно Шостаковича (2000-е годы). Таким образом, “русскую тему” можно определить как своеобразную “лейттему” творчества Гоце Коларовски.

Евгений КОЛОСКОВ

Санкт-Петербургский государственный университет

РОССИЙСКО-МАКЕДОНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ (1991-2001 ГГ.): ОСНОВНЫЕ ВЕХИ

В конце XIX – начале XX века интерес к Македонии, находившейся в то время в составе Османской империи, стали проявлять как разные политические силы в России, так и первые серьезные исследователи¹. После Октябрьской революции в Македонии оказалось значительное число русских беженцев – сторонников белого движения, особенно, священнослужителей и монахов².

Но если православных людей интересовала вера, то тех, кто изгнал их из России, интересовала политика: Македонский вопрос активно обсуждался на заседаниях Коминтерна и позднее фигурировал в планах коммунистического движения³. После Второй мировой войны в составе Югославии была образована Социалистическая Республика Македония. Конфликт между Сталиным и Тито в 1948 г. привел к замораживанию отношений между СССР с Югославией и, соответственно, с Македонией. Одновременно, после Гражданской войны в Греции (1946-1949 гг.) СССР принял значительное число беженцев из северных областей Греции.

В рамках нормализации советско-югославских отношений во второй половине 50-х годов XX в., развивалось и сотрудничество с Союзной Республикой Македонией. Однако «македонский вопрос» в СССР старались не затрагивать из-за крайне болезненной реакции на него в Болгарии. Соответственно, македонская тематика практически исчезла из отечественной историографии вплоть до распада СФРЮ⁴.

Начало последнего десятилетия прошлого века коренным образом изменило соотношение сил на Балканах. Однако для Министерства иностранных дел сначала СССР, а затем и РФ проблема Югославии при всей ее драматичности и остроте явно была вторичной, несмотря на традиционный интерес России к балканскому региону. Причины этого вполне ясны – крайне сложная

внутренняя ситуация в стране и курс на стратегическое партнерство с США, идеологом которого был министр иностранных дел РФ А.В. Козырев⁵. В связи с этим многие отечественные исследователи и публицисты вполне обоснованно констатировали пассивность российской внешней политики на Балканах и в бывшей Югославии в тот период⁶. На периферии внимания российского МИД оказалась и Македония.

Стоит отметить, что Республика Македония фактически сама стала инициатором установления дипломатических отношений между двумя государствами. Причины этого были очевидны: обретя независимость после референдума 8 сентября 1991 г., Македония к началу следующего года сумела добиться весьма ограниченного числа признаний (впоследствии РФ оказалась лишь шестой страной, признавшей РМ). В условиях нарастания кризиса на просторах бывшей Югославии и греческого давления через международные институты в связи с названием нового государства ситуация в Македонии была очень сложной. В такой момент установление дипломатических связей с Россией как постоянным членом СБ ООН значительно укрепило бы положение молодого государства. Необходимо учитывать и тот факт, что в массовом сознании македонцев Россия по-прежнему воспринималась традиционным покровителем славян и православия.

Первые попытки (или скорее прощупывание почвы) предпринимались македонской стороной еще до провозглашения независимости. Так, К. Глигоров пишет о своем разговоре с советским послом в Белграде Г.С. Шикиным⁷ в декабре 1990 г. В мае следующего года в Россию ездил (по собственной инициативе⁸) вице-премьер Блаже Ристовский⁹. Ему удалось установить контакт с Д.А. Волкогоновым (советник президента по оборонным вопросам), Б.Л. Колоколовым (заместитель министра иностранных дел), Р.И. Хасбулатовым (и.о. председателя Верховного совета)¹⁰. 12 августа 1991 г. Скопье посетили Вадим Логинов (РФ). 26-28 сентября 1991 г. Б. Ристовский в очередной раз посетил Москву, где добился обещания поддержки от Р. Хасбулатова, и после возвращения объявил о готовности России признать РМ¹¹. Но больше всего македонская сторона ожидала от визита А.В. Козырева, который в 27 мая 1992 г. посетил Скопье.

Однако в силу не определенных причин (видимо в МИД России решили выждать время) долгожданное признание Македонии Россией произошло спустя три месяца – в последний день визита Б.Н. Ельцина в Болгарию 4 августа 1992 г.¹² Сам факт

признания РМ в Софии и некоторая поспешность оформления этого акта¹³, а также последующие претензии президента Болгарии Ж. Желева на решающую роль в решении этого вопроса¹⁴, породили в македонской общественной мысли и литературе устойчивое клише о спонтанности поступка Ельцина, откликнувшегося на просьбу болгарского коллеги¹⁵.

Уже на другой день после заявления Ельцина, 5 августа 1992 г., в Скопье прибыл заместитель министра иностранных дел РФ В.И. Чуркин, который и «привез пресловутую ноту, ожидаемую еще в мае»¹⁶, о признании Македонии¹⁷. Это событие положило начало новому этапу развития отношений между двумя близкими по духу странами. 26 ноября 1993 г. в Скопье начал работать первый официальный представитель РФ Ю. Трушин¹⁸, 28 января 1994 г. было сделано предложение по установлению дипломатических отношений¹⁹, 31 января 1994 г. между государствами были установлены дипломатические отношения на уровне посольств²⁰, 1 апреля 1994 г., македонское представительство стало посольством²¹, 6 октября 1994 г. российское представительство также было официально преобразовано в посольство²².

Началось возрождение торгово-экономического сотрудничества – 28 мая 1993 г. было подписано «Соглашение о торговле и экономическом сотрудничестве»²³. Но внешние факторы, особенно греческая экономическая блокада (февраль 1994 – октябрь 1995 гг.)²⁴, нивелировали во многом стремление двух стран к сотрудничеству.

Македония не являлась важным элементом балканской политики России. Югославия в целом рассматривалась, прежде всего, через призму российско-американских отношений. На самих же Балканах приоритетнее были российско-сербские и российско-болгарские отношения. Подобное пренебрежение крайне болезненно воспринималось в Македонии.

Помимо субъективных причин замедленного развития российско-македонских отношений, следует отметить и объективные. В первую очередь это были огромные экономические трудности, переживаемые Россией, когда на активную балканскую политику, учитывавшую интересы всех стран региона, не было ни времени, ни сил. Трудности России охотно использовали для продвижения своих интересов на Балканах США и другие государства западного блока. Данный факт крайне болезненно воспринимался Москвой в связи со столь очевидным и от того болезненным ощущением утраты своего положения в мире. Перелом-

нным для югославского кризиса стал 1994 год: вовлечение НАТО в Боснийскую войну было, пожалуй, самой яркой иллюстрацией все возрастающего стремления США к проведению единоличной политической линии в регионе.

Усиление присутствия США в регионе стало проверкой политики «равноудаленности» К. Глигорвоа. Данная концепция, очевидно восходящая к идее «неприсоединения» Тито, не предполагала скорого вступления в НАТО. Еще в конце 1993 г. РМ К. Глигоров заявлял о невозможности вступления в НАТО²⁵. Отнюдь не последней в списке причин подобных заявлений была неприемлемая позиция Греции. Однако после заключения Временного соглашения с Грецией в 1995 г. казалось, что все препятствия на пути в НАТО были сняты. Сформированная на начальном этапе первым министром обороны Т. Гоцевским²⁶ и поддержанная всеми политическими силами евро-атлантическая внешнеполитическая доктрина предполагала в перспективе обязательное вхождение РМ в ЕС и НАТО.

Для македонского правительства и общественности такая внешнеполитическая доктрина быстро стала своего рода аксиомой, и подобное стремление Македонии не вызвало, естественно, энтузиазма в МИД России (хотя К. Глигоров отмечает в своих мемуарах, что представители России не демонстрировали недовольство такими планами)²⁷.

Это недовольство проявлялось в отношении к дислоцированному в Македонии миротворческому контингенту Сил превентивного развертывания ООН – СПРООН (в составе которого были и американские военнослужащие). После заключение Дейтонского соглашения 1995 г. Россия начала предпринимать попытки убрать «голубые каски», среди которых были и военнослужащие США, из Македонии. Несмотря на неоднократные просьбы македонского руководства, о сохранении миротворческого контингента, в котором Скопье видело гарантию своей безопасности, РФ крайне негативно относилась к продлению мандата СПРООН²⁸, видя «заинтересованность Вашингтона и Скопье в сохранении под “зонтиком” ООН и за ее счет американского военного присутствия в Македонии (России это обходится в сумму более 3 млн. долл. в год)»²⁹. Интересно, что позиция Россия была с пониманием воспринята самой миссией СПРООН: в декабре 1995 г. глава миссии СПРООН заявил, что «позиция России понятна еще и потому, что сейчас ООН испытывает финансовые трудности»³⁰. В македонских же СМИ

особенно подчеркивался факт российского «противостояния» продлению мандата СПРООН³¹.

Есть интересное свидетельство К. Глигорова о попытке российской дипломатии заменить американских военных из СПРООН своими военнослужащими в период между осенью 1996 и летом 1997 г.³² В частности, Глигоров пишет, что Россия в лице своего посла в Македонии П.Т. Добросердова предлагала ему компенсировать сокращение военного компонента СПРООН путем замены их российским военным контингентом и «если потребуется и с большей численностью, с одной дивизией, например...»³³.

Стоит отметить, что традиционно прорусски настроенная часть македонской интеллигенции также активно стремилась побудить представителей РФ в Македонии к более решительным действиям. Однако проволочки сначала с открытием посольства, а потом – с назначением посла РФ в РМ (Ю.П. Трушин был официально назначен послом лишь в 1996 г.)³⁴ и фактическое нежелание высших представителей руководства РФ приезжать в Македонию вызывали крайнее недовольство, как македонского руководства, так и разочарование интеллигенции.

Помимо длительного процесса решения вопросов с посольством и послом, крайне негативным фактором развития отношений между Россией и Македонией стало невыполнение договоренностей о поставках нефти в Македонию в сложный период весны 1993 г.³⁵, отказ от экономической помощи РМ в 1994 г. (на просьбу Б. Црвенковского 29 декабря 1993 г. о предоставлении технической, финансовой и материальной помощи³⁶ В.С. Черномырдин 7 марта 1994 г. ответил, что «у нас имеются определенные трудности, обусловленные нашей собственной, также весьма непростой, внутренней ситуацией»)³⁷ и не решенный вопрос об открытии в Скопье культурного центра.

Также не сложились отношения между Россией и РМ в сфере военного сотрудничества. В декабре 1993 г. шло активное обсуждение возможности обучения военнослужащих АРМ в военных вузах РФ³⁸. Однако, вышеуказанные проволочки с установлением дипломатических отношений, а также тот факт, что российская сторона потребовала плату за обучение (включая обучение русскому языку) не позволили двум странам в тот момент добиться военного сотрудничества.

И все же ситуация постепенно выправлялась. В 1994 г. были осуществлены обмены визитами заместителей министров иностранных дел России В.И. Чуркина (февраль) и Македонии В.

Габера (апрель).³⁹ В конце июля 1995 г. министр иностранных дел Македонии С. Црвенковский посетил РФ и подписал Соглашение о сотрудничестве в области культуры, образования и науки, а также Протокол о сотрудничестве между двумя внешнеполитическими ведомствами⁴⁰. В Скопье 11 ноября 1995 г. состоялась российско-македонская политическая консультация с участием заместителей министров иностранных дел РФ Н.Н. Афанасьевского и РМ В. Габера⁴¹.

Тем не менее на Смоленской площади уже в 1996 г. констатировали, что «Македония практически выпала из нашего поля зрения»⁴². Представители посольства отмечали в докладах, что «македонское руководство неоднократно <...> высказывало недоумение по поводу того, что российская сторона полностью исключила из своего внимания Македонию»⁴³. По мнению российского посольства, проамериканский и пронатовский крен (Македонии. – *Е.К.*) можно было бы «в определенной мере поправить, если включить незадействованный до сих пор потенциал двухсторонних российско-македонских отношений» (6 августа 1996 г.).⁴⁴ Схожие мысли высказывали и македонцы. Так, по мнению известного писателя Й. Павловского, в кругах македонской интеллигенции складывалось мнение, что «Россия отдала Македонию на откуп американцам»⁴⁵.

Следующей вехой российско-македонских отношений стал визит в Россию президента РМ К. Глигорова. 26 января 1998 г. в Москве на высшем уровне была подписана Декларация о дружественных отношениях и сотрудничестве между двумя странами⁴⁶. По мнению некоторых македонских политических деятелей, подписание Декларации сыграло значительную роль в последующей истории Македонии⁴⁷. Имеются в виду в первую очередь события 2001 г., когда на несколько месяцев страна оказалась во власти военного конфликта между македонцами-славянами и македонскими албанцами. Кроме того, в ходе визита было подписано соглашение о сотрудничестве и взаимной помощи в таможенных делах 29 января 1998 г.⁴⁸

Визит македонского президента дал новый импульс развитию отношений: 15 октября 1998 г. было подписано Соглашение об экономическом и техническом сотрудничестве в области энергетики, транспорта и связи и непроизводственной сферы, а 21 октября 1998 г. – Соглашение о защите и поощрении инвестиций⁴⁹. Однако дальнейшее развитие экономических отношений было во многом заморожено из-за вышеупомянутой позиции России по

вопросу сохранению в Македонии миротворческих сил и усилению в стране влияния НАТО в связи с развитием Косовского кризиса.

Кроме того, проникновение российского капитала в Македонию было в некоторой степени дискредитировано скандалом, разразившимся в августе 1998 г. вокруг деятельности российского банка СБС-АГРО, который, по мнению посольства РФ, «неоднократно давал повод для обвинений в свой адрес в невыполнении положений местного законодательства и правил, установленных Народным банком РМ⁵⁰». В результате «за годы своего существования СБС-АГРО не профинансировал ни одного двухстороннего проекта»⁵¹.

Приход к власти в Македонии правительства Л. Георгиевского в конце 1998 г., которого в МИД РФ воспринимали как «лояльно высказывающегося о России, с пониманием относящегося к переживаемым ею в настоящее время экономическими трудностями, выступающего в целом за расширение и укрепление двухстороннего сотрудничества»⁵², связывался с определенными надеждами на дальнейшее развитие отношений. Именно Л. Георгиевский в свое время выступал с критикой проамериканской политики властей РМ и даже стал автором послания ВМРО-ДПМНЕ в поддержку действий по энергичному противостоянию и разгрому исламского фундаментализма в Чечне 3 февраля 1995 г.⁵³

Однако лидер ВМРО-ДПМНЕ быстро отказался от «национального романтизма» и занял прагматические позиции⁵⁴ – стал главным сторонником размещения сил НАТО в Македонии. В частности, именно он заявил 29 декабря, что «нет причин просить продления мандата СПРООН»⁵⁵, имея в виду замещение сил ООН войсками НАТО.

Следующим примером российско-македонского сотрудничества стал конфликт 2001 г. в Македонии. Россия однозначно заняла позицию поддержки македонского руководства в борьбе с албанскими террористами. По имеющимся у нас сведениям российское руководство даже оказывало военную помощь Македонии в ходе данного конфликта⁵⁶. Однако, получая определенную поддержку России в ходе боевых действия, македонское правительство предпочло посредничество Запада в заключение мирного договора с лидерами албанской общины страны.

Резюмируя можно сказать, что страны, которые имеют традиционно хорошо развитые культурные и духовные связи, так и не смогли добиться полного взаимопонимания в двухсторонних отношениях. Более того, нежелание политических элит обеих стран

говорить на равных, понимать взаимные трудности и цели друг друга привели к созданию своего рода мифических «обид», которые, обрастая спекуляциями, не приносят ничего хорошего для развития двухсторонних отношений. Следует согласиться с мнением С.А. Романенко, что Россия на Балканах в указанный период воспринималась местными лидерами лишь как сторонник сохранения статус-кво.

Мы вынуждены констатировать, что история российско-македонских отношений в период с 1991 по 2001 г. является всего лишь еще одной страницей истории ухода России с Балкан.

Использованная литература и источники:

¹ Македонското прашање во документите на коминтерот / Под ред. Поповски В., Жила Л. Т. 1. Скопје, 1999. С. XXVII-XXIX.

² Трајковски Н. Свата Русија. Записи од Македонија. Скопје, 2009. С. 24- 25.

³ Македонското прашање во документите на коминтерот. С. XCIV-XCV.

⁴ Наилучшей иллюстраций отечественной македонистики, пожалуй, служит монография К.Л. Струковой, опубликованная лишь в 2004 г. через много лет после смерти автора (*Струкова К.Л.* Общественно-политическое развитие Македонии в 50-70-е гг. XIX века. М., 2004).

⁵ Очерки истории Министерства иностранных дел России. 1802-2002. В 3 т. Т.3. С. 407.

⁶ См. например: *Гуськова Е.Ю.* История... С. 510-511; *Никифоров К. В.* Между Кремлём и Республикой Сербской (Боснийский кризис: завершающий этап). М., 1999. *Романенко С.А.* Югославия, Россия и «славянская идея». Вторая половина XIX — начало XXI века. М., 2002.

⁷ *Глиџоров К.* Македонија е се што имаме. Скопје, 2002. С. 511-512.

⁸ Интервью с Б. Ристовским / В личном архиве автора.

⁹ *Глиџоров К.* Македонија е се што имаме. С. 512.

¹⁰ Там же; Интервью с Б. Ристовским // В личном архиве автора.

¹¹ *Туйнчев А.* Република Македонија. Прва декада (1990-1999). С. 110.

¹² Указ президента РФ «О признании Республики Македонии» (копия) // В личном архиве автора.

¹³ Встреча Б.Ельцина и Ж.Желевым в Софии 4 августа 1992 г. (по записям очевидца) / Автор выражает благодарность К.В. Никифорову за возможность использования его личного архива.

¹⁴ *Zhelev Z.* Macedonia Today and the Future of Macedonia // *Crpsroads*, vol. 1 (1). P. 38-41.

¹⁵ См. подробнее: Колосков Е.А. «Пиши указ!». Как Россия признала Македонию в Болгарии // *Родина*. 2011. № 6. С. 128-129.

¹⁶ *Глиџоров К.* Указ. соч. С. 515.

¹⁷ Документи за Република Македонија... С. 340-341.

¹⁸ Там же. С. 341.

- ¹⁹ АФПРФ. Фонд 894. О. 2. П. 2. Д. 1. Л. 1.
- ²⁰ Основные памятные даты новейшей истории русско-македонских отношений / Посольство Российской Федерации в Республике Македония; <http://www.russia.org.mk/rus/vest.asp?id=402>
Билатерални односи / Министерство за надворешни работи на Република Македонија;
<http://www.mfa.gov.mk/default1.aspx?ItemID=265>
- ²¹ АФПРФ. Фонд 894. О. 2. П. 2. Д. 1. Л. 21.
- ²² Основные памятные даты новейшей истории русско-македонских отношений / Посольство Российской Федерации в Республике Македония; <http://www.russia.org.mk/rus/vest.asp?id=402>
- ²³ Там же. С. 185.
- ²⁴ *Гоцески Т.* Кризите во независна Република Македонија. Скопје, 2010. С. 153-154.
- ²⁵ АФПРФ. Фонд 894. О. 1. П. 1. Д. 1. Л. 62.
- ²⁶ Интервью с Т. Гоцевским / В личном архиве автора.
- ²⁷ *Глиџоров К.* Указ. соч. С. 518.
- ²⁸ Силы превентивного развертывания ООН; по англ. – United Nations Preventive Deployment Force.
- ²⁹ АФПРФ. Фонд 894. О. 4. П. 4. Д. 3. Л. 51.
- ³⁰ Там же. Фонд 943. О. 2. П. 2. Д. 2. Л. 121.
- ³¹ Там же. Д. 4. Л. 88.
- ³² *Глиџоров К.* Указ. соч. С. 516.
- ³³ Там же: «ако треба, и со поголема воена единица, со една дивизија, на пример...»
- ³⁴ Основные памятные даты новейшей истории русско-македонских отношений / Посольство Российской Федерации в Республике Македония <http://www.russia.org.mk/rus/vest.asp?id=402>
- ³⁵ АВПРФ. О. 1. П. 1. Д. 1. Л. 38.
- ³⁶ Там же. О. 2. П. 2. Д. 1. Л. 57-58.
- ³⁷ Там же. Л. 61-62.
- ³⁸ Там же. Фонд 894. О. 1. П. 1. Д. 1. Л. 9, 15.
- ³⁹ Там же. О. 3. П. 3. Д. 1. Л. 132.
- ⁴⁰ Там же. Фонд 943. О. 2. П. 2. Д. 2. Л. 72.
- ⁴¹ Там же. Фонд 894. О. 3. П. 3. Д. 1. Л. 142.
- ⁴² Там же. Фонд 894. О. 4. П. 4. Д. 3. Л. 85.
- ⁴³ Там же.
- ⁴⁴ АВПРФ. Фонд 894. О. 4. П. 4Д. 4. Л. 157.
- ⁴⁵ АФПРФ. Фонд 894. Референтура по Македони. О. 2. П. 2. Д. 1. Л. 29.
- ⁴⁶ Основные памятные даты новейшей истории русско-македонских отношений.
- ⁴⁷ Интервью с Димитром Димитровым // В личном архиве автора; *Глиџоров К.* Указ. соч. С. 517-518.
- ⁴⁸ АФПРФ. Фонд 894. О. 6. П. 6. Д. 3. Л. 84.
- ⁴⁹ Там же.
- ⁵⁰ АФПРФ. Фонд 894. О. 6. П. 6. Д. 3. Л. 63.
- ⁵¹ Там же. Л. 64.
- ⁵² Там же. Фонд 894. О. 6. П. 6. Д. 4. Л. 89.
- ⁵³ Там же. О. 3. П. 3. Д. 1. Л. 33-34.

⁵⁴ Там же. О. 6. П. 6. Д. 3. Л. 192.

⁵⁵ Там же. Фонд 943. О. 5. П. 8. Д. 3. Л. 155.

⁵⁶ Интвѐрью с Д. Димитровым // В личном архиве автора.

Резиме

Статија е посветена на најважните настани на историја на руско-македонските билатерални односи во период на прва декада на постоење на независна македонска држава. Најголемиот дел од оваа статија раскажува за признавањето на Македонија со страна на Русија во 1992 година, за митовите поврзани со овој настан кои се многу познати во Македонија и во странство, како и за економските и политичките врски помеѓу двете земји.

Даринка КРСТАНОВА

Почесен конзул на Руската Федерација во Р.М.

КУЛТУРАТА НИЗ ИСТОРИСКИОТ БРАН НА РУСКАТА ДИПЛОМАТИЈА И БРАНОТ НА РУСКАТА ЗАЕДНИЦА ВО БИТОЛА

Во 17 век првите кои најрадо, иако најдалеку ја одбирале пространата, далечна и побожна Русија, биле мисионерите и просветителите. После нив упорно и масовно во Русија, патувале калуѓерите и таксидиотите, снабдени со многу препораки, писма, дозволи, но и предмети кон кои побожните христијани покажувале посебен респект, зошто сметале дека доаѓаат од земја каде бог бил најприсутен. Помеѓу калуѓерите имало лица од помали манастири, но најбројни биле Светогорските. Тие трогателно се простувале со своите калуѓерски браќа како да им е последно видување и тргнувале по долг морски или сувоземен пат кој траел со месеци, години а не ретко и со децении. Една група таксидиоти од манастирот Зограф, составена исклучиво од Македонци, а во која водич бил Мелетие Македонски а членови биле Нектариј Пелагониски(се смета дека била од Битола) и Стефан Охридски, меѓу препораките што ги понесле со себе било и едно писмо адресирано за рускиот цар Михаил Федорович Романов(првиот од династијата Романови, 1596-1654). Патот кој бил долг и мачен ги довел во Печерскиот манастир, кој по Зографскиот станал втор нивни матичен манастир. Со нивното искуство од работата во печатницата во својот манастир во Света Гора, се вклучиле во подготовките и печатењето на богослужбени книги за потребите на руската црква и тоа било препорака да станат основачи на романското печатарство. Сите тие патници ја носеле и ја граделе свеста за Македонија, често и за Битола која била препознавана со имињата Пелагонија а најмногу Манастир. Многумина се враќале со богати подароци, икони, крстови и други предмети и драгоцености но и со многу пари кои веднаш биле употребувани за ширење или возобновување на манастирите и црквите.

Анхимандритот Антонин дал интересни и ценети податоци за настанувањето и работата на црквата Св.Недела во Битола. Првите богослужбени книги во црквата Св.Недела биле руски а и службата свештеникот Константин ја организирал со книги на руски јазик (за разлика од првата и единствена црква во Битола, Св.Димитрија каде службата била на грчки јазик). Меѓутоа дежурните душегрижници како ги нарекувал свештеникот, интригантите направиле загрижувачка афера, свештеникот Константин бил затворен скоро месец и половина. Него го ослободиле но забраната да се употребуваат руски богослужбени книги останала трајна.

Благодарејќи на посебниот интерес на рускиот човек, во кои имало научници, педантни патешественици и кои бележеле се што ќе виделе располагаме со значаен и вреден материјал што го откривал битот на македонскиот народ. Пионер во тој однос бил доцентот на Казанскиот универзитет Виктор Иванович Григорович чија основна цел била да ја посети Света Гора и да ги открие Кирило-Методијевските траги и традиции. До Битола стигнал со каравански сообраќај, направил повеќе прошетки низ градот и околината, особено се истакнала неговата љубопитност во однос на битолските манастири. Споредувајќи ја Битола со Солун напишал дека градот **“ со својата опширност може да се натпреварува со Солун, а пак со чистотата и редот многу го надминува”**. Во Битола, пронашол траги на чествување на учениците на Кирил и Методиј, на Климент и Наум. Се обидел и да го протолкува името на градот, претпоставувајќи дека дека доаѓа од некој манастир (обител).

Значајни податоци за Битола дава и Е.Тимаеф(за кој се претпоставува дека бил некој службеник на рускиот конзулат во Битола), кој го одбрал патот Битола-Белград десет години по патувањето на Григорович.Резултат од тоа патување е патеписот **“Опис на патот од Битола до Белград “**. За Битола, Тимаеф вели дека е главен град на Румелискиот вилает, дека кон него се припоени пет санџаци и дека броел 35.000 жители од различни националности. Архимандритот Антонин Капустин за Битола дал слични податоци дека **„е голем град, нов, добро изграден, трговски, со различен народ и со различни вери кај населението“**.

Високоинтелегентната и прецизен опсерватор била и храбрата Русинка М.Карлова, која со стегнат стил напишала **„Битола е прилично голем град... опкружен како и сите турски градови, со гробишта. ... На главната улица,во која живеат во поголем дел**

трговци христијани, изградени се куќи кои имаат нешто од европскиот изглед, но зачудуваат со своите необични украси. Надворешните ѕидови се украсени или со сини или зелени дрвја, слични на чемпреси, или со разнобојни букети итн. ... Во другите градови слични украси не видов. Во што уште се разликува Битола од другите градови? Тоа е постоењето на аптека, фотографски салон, слаткарница...“

Сликата за Македонија и Битола полека патувала и се откривала и во Русија. Мозаикот се пополнувал со случки од секојдневниот живот а за тоа најангажиран бил весникот „Ден“ како и „Жива старина“. На 20 фев. 1862 година во бројот 15, а под наслов „Монастир (Битола)“, весникот Ден, соопштувал за поделеноста на битолското граѓанство околу основањето на македонското училиште. Интерсна статија била и онаа на Рајко Жинзифов, во бројот 3 од 1865 год. (стр. 56-700) а со наслов „Западната пропаганда во Македонија“ во која е опишан шокантен настан за руските сфаќања за проверување на христијаните во муслимани.

Вниманието на руската влада за Македонија се зголемувало постојано и непрекинато од втората половина на 19 век. За да ги следи непосредно настаните во овој дел од Турската Империја, руската влада кај турската Висока Порта издејствувала право за отворање конзулати. Руската дипломатија особено се интересирала за Битола, како седиште на вилает. Така за прв руски конзул во 1860 година бил назначен способниот и угледен дипломат **Михаил Александровиќ Хитрово**, но дипломатската активност ја започнал во март 1861 година. Во почетокот дипломатското претставништво не било на ранг на конзулат, било третирано како дипломатска агенција. Германскиот патописец Јохан Кан при својот втор престој во Битола во 1863 год напишал „Русија ... според личноста што ја испратила добро може да се види колку водела сметка да направи избор, тој избор бил конзулот Хитрово“. Доаѓањето на дипломатски претставник на најголемата словенска држава силно се одразило на психолошката свест кај народот во позитивна смисла а русофилството пуштило длабоки корења. „Насекаде ме пречекаа со радост, насекаде слушав дека одамна со нетрпение чекале руски конзул“ му соопштил Хитрово на амбасадорот во Цариград, кнезот А.Б.Лобанов во извештајот од 20 март 1861 год. Прв што побарал итна интервенција од рускиот конзул бил затвореникот Димитрија Миладинов преку неговата сопруга Митра Миладинова. Конзулот Хитрово во 1862 г. Барал да му се обнови руското државјанство на крушевчанецот Стојан Везенков, кој еден

период со своето семејство живеел во Русија. Неговите четири деца се здобиле со образование во Русија. Неговиот син Владимир бил автор на повеќе воени и историско-политички трудово и голем број учебници за руските воени училишта, а другиот син Александар бил драмски артист во Петербург и соработник на разни списанија и член на разни руски друштва. Во својата четиригодишна активност Хитрово оставил драгоцен историски податоци за битолскиот вилает. Приредувал најразлични вечеринки, постои фотографија од дипломатска костимирана вечеринка на поклади 1904 г., во неговиот резиденција во куќата на Кукулим (денес не постои). Во времето на дипломатскиот претставник **Н.Ф.Јакубовски** најбитно е што тој издејствувал од руската влада стипендија за Царева Миладинова, ќерката на покојниот Димитрија Миладинов, да се школува во Русија. **Вице конзулот Нега** бил огорчен од „антисловенството“ на пелагонискиот митрополит Матеос. Оставил драгоцен извештаи за состојбите во битолскиот вилает, настапувал како отворена опозиција. Него го заменил вице конзулот **Скрјабин**, кој покрај сите други активности, прибирал податоци за целокупниот живот во Битолскиот вилает и биле објавени под наслов „Политички и економски податоци за Битолскиот вилает“. Скрјабин оставил драгоцен податоци за поштенскиот сообраќај и телеграфот.

Во судбоносните моменти за македонскиот народ руски дипломатски претставник бил **Александар Аркадиевич Ростковски** (1895-1903). Неговото име е често споменувано во македонската историографија, посебно по заштитата на обесправеното македонско население. Воспитувач на неговите деца бил Крсте Петков Мисирков. Неговиот дом бил постојано отворен за христијанското население но и за сите странските дипломати. Во вечеринките кои ги приредувал за странските дипломати било значајно, што секој зборувал на својот јазик но сепак се разбирале и веселеле. Го загубил животот залагајќи се за почитување и достоинство на дипломатите. Неговото тело било испратено на железничката станица од мал круг на пријатели и дипломати освен грчкиот конзул. **Кохмански** и **Каљ** исто се познати по извештаите за тешките положба на покореното население. Во мај 1915 година заради воените дејствија во близина на Битола рускиот конзулат беше затворен. Главна задача на Русија преку конзулатите била да не се вовлекува во внатрешно-македонските односи, но да влијае кај турските власти за спроведување на реформи потребни за подобрување на положбата на православните жители. Руските дипломатски претставниш-

тва многу често биле посетувани од обичните граѓани кои барале правда. Во Фондот на Манаќи во Битола има бројни фотографии на руските дипломати најчесто по повод на прослави и свечености најмногу по повод на роденденот и именденот на Св.Никола на царот Николај и по повод на прославите на националниот празник на Русија.

Димитрија Миладинов иако бил учител во централно грчко училиште, антигрцизмот кај него станал носечка идеја а русофилството перспектива за времето што доаѓало. Со голема желба, во создадените услови, сакал својот брат да го испрати на повторни студии но сега во руски универзитет, за што го ангажирал својот поранешен ученик Партениј Зографски, подоцнежна влијателна личност и македонски владика. На теренот на Битола Димитрија страшно работел ширејќи ја љубовта кон големата Русија, што може да се заклучи од писмото од Битола до Александар Егзарх од 10 август 1852 дека токму оваа словенска земја е „**предодредена од Бога... да ги води еднородите, како што некогаш беше огне-ниот столб на Мојсеј**“ Наполно било созреано неговото убедување дека само Русија може да биде Пиемонт за сите словенски балкански покорени народи и дека единствено таа била гарант во отфрлување на тешкото ропство.

Благодарејќи на Димитрија русофилството во Битола зафатило длабоки корења и останало да живее и после смртта на царот Николај и поразите на руската војска, а живее и денес.

Руската колонија се конституирала кон крајот на 1916 година, од заедницата на битолските руси (во која спаѓале сите оние што говореле руски од бившата СССР). Надоаѓањето на Русите се одвивало во бранови и најмногу ги имало меѓу 1920-1930 година. Веднаш се препознавале според облеката, според антрополошките обележја и јазикот. Во местата каде биле побројни формирале колективи со организирана структура, граделе цркви и заживувале живот што е близок кон татковината. Заживувал нивниот живот, потпомаган и од властите. Тие организирале културно-уметнички групи, прославувале значајни датуми од својата татковина, го организирале Рускиот ден како манифестација со која го привлекувале вниманието на другото население. Значаен дел од социјалниот живот на битолските Руси биле омилените чести посети-визити. При приемот на гостите цело време се говорело на руски јазик а и обичаите биле руски. Семејните слики, книгите на руски јазик, руските икони, а некаде и самоварот помагале за

доловување на стариот амбиент од далечната татковина. Поинакви специфични визити биле оние што се организирале двапати годишно, на првиот и вториот ден од Божик и Велигден. Тие биле колективни. На првиот ден посетители биле мажите а на вториот ден жените. Една од активностите било и формирањето на рускиот хор, кој бил машки и црковен. Впрочем за таа руска љубов кон хорското пеење во Битола постоела и анегдота „**двајца Македонци-партија, двајца Руси-хор**“. Во поголемите градови како што е Скопје организирале и училишта на руски јазик за своите деца, односно цело време живееле со својата Русија и се подготвувале за враќање во татковината. Секоја поголема руска заедница имала Управен одбор на чие чело бил претседател кој бил истурена личност помеѓу колонијата и власта. Во управниот одбор влегувале активни, умни и честити поединци. Неделната богослужба им била прилика да се сретнат, да разменат пријателски поздрави, да се информираат за татковината и за заедничките пријатели. Во Битола ја имале својата црква Св.Тројца од 1926 година и таму им било најголемото собиралиште пред и после богослужбата. За сето време зборувале руски, од таму заминувале во Рускиот клуб, кој се наоѓал покрај реката Курдерес. Во клубот имале организирано повеќе секции како дилетантска, музичка-пејачка, како и фолклорна. Таму на заедничка седница донесувале решенија од заеднички интерес. Организирале и работеле културно-уметнички групи, кои настапувале најчесто во киното „Манаки“, пред своите и целото граѓанство. Рускиот клуб бил срцето на колонијата, таму сите слободно дишеле и најинтензивно живееле. Покрај претседател во колонијата се избирале и почесни претседатели. Во 1936 претседател бил Николај Лубелски, кој ја претставувал колонијата при осветувањето на Рускиот споменик. Додека на прославата на Рускиот ден на 2 август 1925 година за почесен претседател била избрана сопругата на Големиот жупан. Хроничарот на „Јужна звезда“ за концертот на прославата изјавил „дека тој може на браќата Руси да им служи на чест“.

Православната богословија во Битола започнала со работа 1921 година која привлекла заинтересирани ученици од сите краишта на православната држава на СХС, но ги имало и од Чехословачка како и Руси од Поткарпатска Русија. Русите-монаси се населувале во запуштените манастири во Македонија, каде имало малку наши монаси. Меѓу првите е игуменот Фармилијан, мајка Ирина и сестра Параскева во манастирот Зрзе каде се наоѓаат и нивните гробови, каде и денес сите монаси во Зрзе гледаат со почит и

се молат за нив. Во Битола во периодот од од 1928 и 1934 год., како испосник и професор во Битолската богословија бил Јован Шангајски односно Битолски, чија одора се чува и денес во Руската црква Св. Тројца, кој подоцна станал светител на христијанската црква. Познато е дека во Буковскиот манастир а покасно во Зрзе игумен бил О.Венијамин, во Св.Пречиста во Кичево бил Феодосиј Јавлам, игуменот Симон во Трескавичкиот манастир.

Меѓу бројните Руси имало и со благородничко потекло. Се истакнале Елисавета Савченко оставила врвни резултати како музички педагог која заедно со нејзиниот сопруг кој предавал пеене и го водел хорот во гимназијата ја поставила оперетата на руски јазик „**Павлик, Павлик, занимајса**“, во која во главната улога дебитирал подоцнежниот познат македонски актер од постарата генерација Драги Костовски. Оперетката станала толку популарна, што нејзините арии многу брзо ги инфицирала сите средношколци и истите ги пееле како песни-хитови. Била прикажувана повеќе пати па дури отпатувала на доброволната акција Шамац-Сарајево, каде била исто како во Битола, многу популарна. Ете оваа скромна Русинка на 93 годишна возраст обелоденила дека е некој потомок на Катерина Велика. Највпечатливо сеќавање од младоста било нејзиното претставување пред императорката Марија Фјодоровна, сопругата на АЛЕКСАНДАР 3. „Си спомнувам..., за сеќавањето до најситни детали, за огромниот букет хризантеми коишто требаше да и ги предам. Се беше послано со килими. Таа беше многу дробна а Александар бил огромен. ...Имаше концерт во нејзина чест а јас бев солистка...“ После таа средба, почнав да учам кај професорот Пухалскиј, се сеќавала во 1995 год., Елисавета Савченко. Се сеќавала и за Александра Фјодоровна, сопругата на последниот руски император Николај 2, како и на нивните ќерки Олга, Татјана, Марија и Анастасија со нивните бели фустани и големи шапки но и на нивниот брат Алексеј, кого го носеле в раце.

Во образованието главната концентрација на Руси била во Битолската богословија, но ги имало и во Битолската гимназија и Трговската академија а по ослободувањето и во основните училишта. Почнувајќи од 1922 год. во Богословијата па до нејзиното укинување, предавале еромонахот покасно архимандритот Николај Карпов, Сергеј Наумов, Владимир Тимофеев, протоерејот Јован Сокаљ, Николај Шуба, еромонархот Кипријан Керн, Алексеј Моргуљ и др. Јован Сокаљ кој вршел и богослужба во Руската црква, ги предавал предметите, Св.писмо, Нов завет, катехизис, омилитика и

педагогика. Николај Шуба, руски и германски јазик. Алексеј Н. Моргуљ-догматика, општа историја, црковнословенски и руски јазик итн. Во богословијата работел и Јован Максимович кој подоцна ја понесол славата на православието и на Битола низ светот. Јован Шангајски односно Битолски, за своите заслуги но и заради чудата што ги направил подоцна е прогласен за светец. Во Битолската гимназија Руси кои помагале во наставата биле Виктор В. Сољаник-Краса, кој предавал цртање, Александар Ј. Чухрај, кој предавал историја и југословенска книжевност, па Виктор В. Квачадазе-веронаука и теологија, Сергеј М. Наумов-теологија, Григориј В. Кошевој-пеење, Марија Муравицева итн. По ослободувањето, исто имало многу Руси-наставници како што биле Никола Јаковљев Савченко-учител по музика и раководител на гимназискиот хор, Јелисавета Леонида Јаковљева- по српски јазик, Никола Сергеев Ретјунски, Инокентие Козмов Анисимов-руски јазик, Наталија Александрова Синицка-руски јазик, Миклуко Маклај-руски јазик и др. Некои наставници предавале и во Трговската академија како Михаил Баласки, Петар Петровски.

Борејки се за секојдневните егзистенцијални проблеми Русите немале многу време да се вклучат во културните полиња, но сепак во музиката и сликарството оставиле неизбришливи траги. Руси емигранти што биле вработени во воената служба, биле вклучени и во воената музика на битолскиот прочуен 46 полк, а тоа биле Андреј П. Маљцов како и Видоје Никич. Хорското пеење било исто многу привлечно, истите се вклучиле во рускиот црковен хор и во Битолските градски хорови. Николај Карпов и Сергеј Наумов биле најпознати како диригенти. Сергеј В. Кошевој бил хонорарен наставник по музика во Битолската гимназија а подоцна пристигнал Николај Јаковљев Савченко.

Сликарството сепак за многу Руси е област многу привлечна. Сите тие своите внатрешни немири ги изразуваале преку четката и сликањето. Владимир Клочко сликал на платно но и на картон со маслени бои. Од бројните реализации еден поголем дел се наоѓаат во Словенија, друг дел има низ Битола а четири дела се чуваат во неговото семејство како што се „Залез“ (платно 60X40) со многу драматични решенија на пустинскиот пејзаж и на Бедуини во него, „Птици“, „Селска воденица“ и „Река“. Ѓорги Канарев пак оставил огромен број на платна најчесто со мотиви од стара Битола и неговиот син Љупчо. Се среќаваат имиња и на други кои се потпишувале со „сликар“. Како што биле Јосип Муровиќ и Јевгениј Дворјаковскиј.

Но меѓу сите нив најпознат и најафирмиран, кој оставил многу траги во Битола и пошироко бил **Иван Јустин Мелников**. Роден бил во Петроград, во Битола дошол со првите Руси и останал до крајот на животот. Иако бил воено лице (се тврди дека бил полковник во Белата армија) уште во 1925 година се декларирал како „уметник од Русија“ а покасно и како „живописец“. Работел на најголем дел икони и фрески според руската традиција. Од неговиот ран период од 1927 година сочувани се неколку мошне интересни и вредни икони. Една насликана на платно со наслов „Св Тројца кај Аврам“ во која се претставени три ангели и Аврам-старозаветна сцена во која се толкува Светото Тројство. Следна била „Страшниот суд“ на која се среќаваат Исус, Богородица и Св. Јован Крстител, кои го молат Бог да биде поблаг судија. Интересна е и иконата „Св. Јован Крстител во пустината“. На дрво насликани биле и „Причествувањето на апостолите“, „Симнување од Адот“ а најинтересна и најубава сепак била „Вознесението на Господ Исус Христос“.

Многубројните дела на уметникот иконописец Мелников според неговата Автобиографија ги има во околу 80 земји во светот. Еден негов корпус сè уште се чува во Битолската митрополија, друг во иконостасот во црквата „Св.Богородица“ во Битола, трет во црквата „Св.Петар и Павле“ во Буковските гробишта во Битола, а ги има и во црквата „Св.Богородица“ во Трново-Магарево. Тој бил погребан во Буковските гробишта во Битола, покрај неговата сопруга од Битола. Неговиот гроб е целосно реновиран во 2011 година од страна на Амбасадата на Руската Федерација, МНР од РФ како и др. спонзори. Со педагошкиот такт, благ и уреден оставил силен впечаток кај многу негови ученици, денешниот битолски познат уметник Панде Петровски и др., а новинарот Димче Миновски и денес се сеќава „Јас секогаш знаев кога низ ходникот на „ОУ Даме Груев“ во Битола, каде работел како учител по цртање, поминал Мелников според мирисот на лосионот што го оставал зад себе“. Мелников оставил траги и во театарската уметност во Битола. Долги години бил најангажираниот и единствениот сценограф на театарските претстави во Битолскиот народен театар. Почнал од 1946 година кога за првпат ја изработил сценографијата за Печалбари од А.Панов, а до крајот на својот живот за оваа куќа изработил околу 60-тина сценографии, што е импозантна бројка.

Во Битола доаѓале и групи Руси- уметници и циркусанти, особено популарни биле козациите-јавачи кои изведувале вратоломни вештини на своите разбодинатни коњи. Во некои прилики од

Белград, позната глумица од руско потекло, дала неколку претстави во Битола.

Често се држеле и најразлични предавања за да се дознае нешто повеќе за Русија, така професорот П.Моргуљ пред богословците на 16 декември 1931 година, одржал предавање „**Москва – срцето на Русија**“, а на 10 март 1932 год., пред поширок аудиториум го одржал предавањето за „**Големите руски писатели од 19 век**“. Исто така професорот Леонид Маслич, пред богословците одржал предавање за **руската иконографија** а покасно како професор на народниот универзитет во Битола, говорел на тема „**Толстој-уметник, мислител и човек**“. На 28 јули 1935 год., по повод денот на руската слава (Денот на св. Кнез Владимир) во Богословијата во Битола бил одржан содржаен концерт. На него учествувале повеќе хорони, рускиот, руско-југословенскиот и битолскиот „Кајмакчалан“. Предавањето за големиот кнез и светител, го одржал лично охридско-битолскиот владика, Николај Велимировиќ, еден од најдобрите познавачи на историјата на христијанството и голем оратор.

Особено интересни биле предавачи што доаѓале отстрана. Така рускиот архиепископ Нестор на 15 март 1938 год., како гостин на Ректоратот на богословијата, кој доаѓал од далечната Манџурија одржал предавање „**Од животот на русите на Далечниот исток**“. Истата година Димитриј Николаевич Вергун од Прага одржал предавање „**Крштевањето на Русите и словенската взаемност**“.

Руската литература и рускиот јазик

Русофилството довело до потреба од словенски книги. Студентите кои студирале во Русија и Бугарија, отворањето на читалници и книжарници, како и воведувањето на рускиот јазик во некои училишта, го зголемиле интересот за руска литература. Од 1855-56 во Битола постоела книжарница за словенски книги, а во 1863 год., во дуќанот на Пере Чонин Каранџулов, можеле да се купат црковно-словенски книги, а во 80-тите години на 19 век преку браката Ризови можело да се нарачуваат и учебници а и црковни книги. Многу од овие книги биле набавувани на попознати панаѓури. Така братот на Кузман Шапкарев неколку тома црковни книги донел од Русија и ги продавал на Серскиот пазар, таканаречен карван-панаѓур. Но тие завршувале со конфискација од власта во Солун, по грчко наговарање и интриги. Братот на Шапкарев полесно поминал

само со одземање на книгите, додека пак отец Константин кој служел во црквата „Св.Недела“ на влезот во Битола, заработил и затвор во Битолската апсана.

На 26 февруари 1883 година во Битола била изведена на македонски јазик првата театарска претстава од учителите во основното училиште „Кирил и Методиј“, комедијата од Турѓенев „Беспаричие“. Гогољ ја окупираше македонската драмска сцена во турскиот период а во почетокот на 19 век се појавил интерес од еден друг руски автор Горќи, и била изведена претставата „На дното“. Непосредно по војната младиот приправник во гимназијата Марко Лазиќ заедно со своите ученици во салата на Офицерскиот дом со успех ја извел претставата „Волга, Волга...“

На 1 март 1937 година, гимназијата, трговската академија и битолската богословија приредиле успешна и заедничка академија посветена на годишнината од смртта на големиот руски поет Александар Сергеевич Пушкин.

Во богатата библиотека во битолската гимназија имало голем избор од дела на руските класици како Турѓенев, Толстој, Достоевски, Чехов и др. Особено интересот кон руската литература се зголемил со отворањето на Руската библиотека, која била на располагање на сите граѓани.

Рускиот јазик бил најприсутен во Битола помеѓу двете светски војни. Битолчани задржале во секојдневна комуникација зборови како што се „Харашо“, „Здравствујте“, „Пожалустја“, „Дурак“ и др. Додека пак Русите се служеле со микс помеѓу руски, македонски и српски, микс како што никогаш порано не се употребувал во Битола, а во лутина го применувале исклучиво рускиот јазик. Изучувањето на рускиот јазик по школите исто така довело до негово популаризирање. Тој се совладувал според учебниците на Р. Кошутиќ - Граматика, Руска граматика, Руски примери, како и според Руское слово на Л. Григоријева и Б. Оленина.

Аннотация

Русофильство в Битоле ещё в 17 веке пустило корни. Но приход первых дипломатических представителей из крупнейшего славянского государства, во второй половине 19 века, положительно и сильно отразилось на психологическую свесть битолчан, а русофильство пустило ещё более глубокие корни. Растки этих корней по прежнему растут в различных областях искусства, музыки, живописи, театральных пьес русских классиков и оставили неизгладимые следы в культуре и жизни граждан Битолы.

Стефанија КУЗМАНОВА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

НАРОДНИТЕ ВЕРУВАЊА И СУЕВЕРИЈА КАКО ДЕЛ ОД СЕКОЈДНЕВИЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ И НА РУСКИОТ НАРОД

Народните верувања и суеверијата постојат толку, колку што постои и човештвото. Човекот отсекогаш имал безброј прашања, поврзани со неговото постоење на планетата Земја, а особено во врска со земјата, небото, сонцето, ѕвездите, убавината на полињата, реките и природата, што го опкружува. Кај Прасловените се создавале различни верувања, обичаи, обреди и култови поврзани со добрите и лошите природни сили, во кои тие верувале. Траги за тоа останале до ден денешен во народниот фолклор: народните обичаи, песните, приказните, еповите, баладите, танците, свадбарските и погребните обреди, детските игри, народните везови и уметничките резби. Фолклорот со текот на времето добивал христијанска симболика и терминологија. Многу црковни празници се поврзани со разни ритуали, народни верувања и суеверија. Такви традиции се пренесуваат од генерации на генерации, а особено преку искуствата и знаењата на бабите, па затоа во народот тие уште се познати и како „бабини деветини“.

Улогата на народните верувања и суеверијата во едно патријархално семејство било од многу суштинско значење и тие биле неизоставен дел од погледите на луѓето, зашто во тоа време немало други објаснувања, и се извршувале во секојдневните работи поврзани со куќата, имотот, стоката. Новините, кои доаѓале со напредокот на техниката и науката, тешко можеле да ги истиснат постоечките сфаќања, затоа и во денешното секојдневие луѓето прибегнуваат кон суеверни нешта.

Што се подразбира под суеверие? Рускиот научник Дмитриј Менделеев забележал, дека: „Суеверието е верување, кое не е базирано на знаење“. Тоа се јавува во моменти, кога човекот ќе се најде во слепа уличка во животот, моменти на голема тага, несреќа,

болест, криза, кога сите рационални објаснувања и научни методи се исцрпени. Одамна се поминати времињата, кога човекот клечел на колена пред непознатото, проширени се границите на сегашните знаења и можностите, но исто како и пред стотици години животот на човекот му поставува нови прашања, го плаши со непознатото и го става во тешки ситуации, и затоа луѓето потклекнуваат пред суеверието, кое претскажува тажни и среќни моменти, загрижувачки и забавни настани, долг или краток живот.

Зборот суеверие е составен од два збора: од прасловенскиот збор „суе“ или „всуе“, што значи празно, и „верие“- вера, т.е. празноверие. Со други зборови верување во натприродни сили, односно претпоставка, дека од овие сили може да се најде заштита или тие можат да се избегнат, со некои претходно преземени дејствија. Постојат многу мислења во врска со суеверието, кое нема признание ниту во религијата ниту во сите науки. Еве некои од нив:

- според Платон „Човекот, кој станал поглупав од суеверието е најпрезрен од сите луѓе“;

- Жан Жак Русо го сметал суеверието за „едно од најлошите зла на човештвото“;

- Емил Зола рекол: „Суеверието е опасно. Да се дозволи неговото постоење е еден вид кукавичлук. Да го толерираш не значи ли тоа, дека засекогаш се помируваш со незнаењето и го оживуваш мракот на средновековието? Суеверието те прави послаб и поглупав“;

- Диоген пак кажал: „Филозофијата и медицината го направиле човекот да биде едно од најразумните суштества, гатањето и астрологијата – најлудото, суеверието и деспотизмот – најбедното“.

Покрај толку негативна критика за суеверијата, чуден е фактот, дека од научна гледна точка, со нивното проучување во исто време се занимаваат неколку науки. Тоа се: етнолингвистика, етнографија, фолклористика, па дури и самата лингвистика. Суеверијата се предмет на детално изучување, бидејќи тие претставуваат фрагмент од древна цивилизациска вистина. Целта на научниците лежи не само во разјаснувањето на причината на суеверијата и последиците, кои следуваат потоа, туку и, врз основа на реконструкцијата на древните верувања, да се направи етногенеза на Словените, односно како тие живееле и се развивали и каква слика имале за светот, што ги опкружувал, зашто, сепак народните верувања и суеверијата не настанале туку-така, ами тие некогаш биле неразделен дел од постоечкиот древен систем на знаења или биле еден вид ненаучна, наивна слика за светот.

Древните луѓе од се се плашеле, затоа што не можеле да најдат објаснувања за многу природни појави. Оттука, односно од стравот од непознатото, и почнуваат да растат корењата на суеверијата. Тие се еден вид остатоци од древната вера, минатата ера, кои се одделиле од своите корења и се претвориле во предрасуди. Историската судбина на овие остатоци може да се одвива различно:

- тие можат да се преиспитат, да се модернизираат и да се интегрираат во новата вера, религија, да станат правила на однесување за православен христијанин;
- или можат да станат традиција, обичај, обред кој не се толкува, туку се извршува безусловно. На пример: во Русија на свадба сите викаат „Горко“!, после што младите се бакнуваат или кога некој ќе умре, се покриваат огледалата во домот.

Суеверијата се долговечни, бидејќи ние за прв пат се запознаваме со нив уште во детската возраст, од нашите баби, а потоа тие продолжуваат да живеат во нашата психа во текот на целиот живот и понатаму се пренесуваат на други генерации. Како што се гледа од кажаното, овие информации обично се пренесуваат не директно од колено на колено, туку преку едно колено, односно од бабите на внуците.

Народните верувања и суеверијата можат да бидат и корисни, зашто сепак во нив е собрана многувековна народна мудрост. На пример: Новороденчето на никој не треба да се покажува и да се излегува со него до 40 дена, зашто ќе го урочат. Во ова има рационално објаснување, зашто мајката и детето се кривки и истоштени, новороденчето е многу мало и осетливо на врева, болести, инфекции и, затоа подобро да се ограничат посетите во првиот месец од неговиот живот.

Исто така и психолозите гледат позитивно влијание на суеверијата врз психата на човекот, сметајќи ги нив како еден од одбранбените психолошки механизми и самопомагање. Докажано е дека луѓето, кои веруваат во суеверијата, подобро ги прифаќаат неизвесностите и полесно ги поднесуваат предизвиците. Оттука произлегува, дека суеверијата не се само дел од наследството на нашите предци - Прасловените, туку и се нераскинлив дел од човековата психа.

Интересен е и фактот, дека најсуеверни луѓе меѓу нас се најхрабрите и најнапредните луѓе: пилотите, морнарите и астронаутите. Тоа би можело да потекнува од фактот, дека тие немаат право на грешки и затоа, тие сакале или не, им се потчинуваат на верувањата. Значи, човекот со знаењата стигнал и до месечината,

ама пред да полетаат руските астронаути задолжително ги извршуваат специјални космички суеверни ритуали: за ден пред полетувањето го гледат филмот „Белото сонце на пустината“, наутро пред самиот лет секој од екипажот со маркер се потпишува на вратите на нивните соби, а на улицата излегуваат со познатата космичка песна „Земјата во илуминаторот“, екипажот со себе во космосот задолжително земат кадифена играчка и на крај, пред стартот астронаутите од својот началник добиваат по еден ритуален друштвен удар со нога, а космонаутите треба задолжително да помавтаат со рака „за збогум“.

Постојат голем број народни верувања и суеверија, просто е невозможно тие некако да се класифицираат или да се групират, само условно може да се каже за некои од главните правци. Народните верувања повеќе се однесуваат на природата и временските услови, како на долгорочни, така и на краткорочни предвидувања на времето, како и поврзувањето на плодноста со тоа. Прогнозирањето најчесто се поврзува со црковните празници. Како што забележал Марко Цепенков – најголем собирач на македонското народно творештво: „Мнозина старци (најпоеќе овчари) и старички знаат за времето какво ќе биди, кое од имањето, кое од дрвјата и од други многу работи. Има и по некои стари што да знаат целата година каква ќе бидит, дали плодородна, дали скудна и дали зима ќе има лоша, дали не ќе има“. Суеверијата пак поврзани се со секојдневието: луѓето, куќата, имотот, стоката. За среќа, човекот сите не може да ги знае и да ги запамти, па затоа верува само во неколку суеверија и не им обрнува внимание на другите, а можеби ниту се согласува со нив, но понекогаш само интуитивно ги следи без да биде свесен за тоа.

Словенските браќа - македонскиот и рускиот народ, како потомци на древни словени, имаат слични или скоро исти народни верувања и суеверија, со кои тие го поминуваат своето секојдневие.

Најраспространети народни верувања поврзани:

- со животни, птици и инсекти се:

1. Ако касаат многу мувите, доаѓа дожд.
2. Ако кокошката стои на една нога, ќе биде многу ладно.
3. Ако врапчињата се капат во прашина или песок, ќе заврне.

4. Ако доаѓа невреме, пчелите ќе летаат близу сандаците, а ако доаѓа убаво време, пчелите летаат далеку по ливадите.
 5. Ако жабите скокаат на брегот, ќе заврне.
 6. Ако пчелите уште од наесен ги лепат отворите, треба да очекуваме ладна зима.
 7. Ако ластовици летат високо, времето ќе биде убаво, а ако ниско, ќе заврне.
 8. Ако комарците летат во рој, времето ќе биде добро.
- со природни појави и плодови се:
9. Виножито на небо е знак за промена на времето: високо и остро виножито - за ветар, а рамно и ниско - за дожд.
 10. Ако во лето на небото многу ѕвезди, времето ќе биде чисто.
 11. Ако ѕвездите “трепкаат”, ќе биде ладно.
 12. Ако лушпата на кромидот е тенка, зимата ќе биде мека, ако е дебела и груба - остра.
 13. Ако ореви има многу, а печурки малку, зимата ќе биде снежна и сурова.
- со календарски месеци и православни празници се:
14. Ако нема зима во јануари, ќе ја има во април или мај.
 15. Ако на Св.Трифун (14 февруари) падне дожд или снег, ќе се родат многу сливи, а виното од оваа година ќе биде добро.
 16. Ако во март ќе се појават штрк и кукавици, пролетта ќе биде топла.
 17. Снежниот март е лош за лозјето.
 18. Април во дожд, значи мај во цут.
 19. Ако Благовец (7 април) е сончев, годината ќе биде родна.
 20. Ако дабот се раззелени пред Ѓурѓовден (6 Мај), годината ќе биде плодна.
 21. Дождливиот мај – во септември без дожд, и обратно.
 22. Дождливиот јуни ќе го расипе целото лето.
 23. Сув јуни носи добро вино.
 24. Каков јуни, таков е и декември.

25. Каков што е август на почетокот, така ќе биде и на крајот.
26. Ако мравките во август повисоки кули градат, тие претскажуваат остра зима.
27. По народното верување, во октомври мора да има 10 топли денови.
28. Ако грми во ноември, тоа значи дека идната година ќе биде плодна.
29. Ако има снег на Св. Архангел Михаил (21 Ноември), идната година ќе биде берикетна.
30. Ако на Воведение на Пресвета Богородица (4 Декември) е ведро, годината што следи ќе биде плодна.

Најпознатите суеверија поврзани

- со среќа/несреќа се:

1. Ако црна мачка ви го пресече патот, лоша среќа ќе ве прати.
2. Чукни во дрво за да не урочат.
3. Навечер ѓубре не се фрла – си ја фрлаш среќата.
4. Отворање чадор во затворен простор носи несреќа.
5. Скршено огледало носи 7 години несреќа.
6. Несреќата доаѓа во тројка.
7. Најдената потковица носи среќа.
8. Ако некого го чеша десното око, ќе има среќен настан, ако го чеша левото око, ќе има солзи.

- со парите се:

1. Нема да имаш пари ако свиркаш дома и ги чистиш трошките со рацете од масата. (тоа го има само во некои делови од Македонија)
2. Целата плата мора да преноќи дома, за да имаш пари.
3. Навечер не се позајмува пари, нема да ти ги вратат.
4. Паричникот никогаш не се држи празен, во него треба да има барем ситни парички.
5. Кога се влегува во нечиј нов дом или во нова канцеларија, се фрлаат парички на земја, за да биде богато семејството/да носи пари фирмата. (Тоа го нема во Русија)

- со свадбата се:

1. Кога група луѓе си честитаат нешто или се поздравуваат и им се вкрстат рацете, тоа значи, дека, наскоро, ќе има свадба.
 2. Ноќта пред свадбата невестата и младоженецот не смеат да бидат заедно.
 3. Невестата треба да се чува, за да не се види со друга невеста, а ако се случи тоа двете треба да си разменат по нешто.
 4. Ако невестата на венчавка го згази момчето, ќе го стави под нозе и ќе биде главна во куќата каде што ќе оди.
 5. Ако заврне дожд на нечија свадба, тогаш младиот брачен пар ќе биде многу богат.
- со бременост се:
1. Бремена жена не смее да удира куче или мачка, да јаде риба, да шие, да гледа неубави работи.
 2. На бремена жена не смееш да и откажеш на нејзините барања, посебно за јадењето.
- со домот се:
1. Кога се тргнува на пат не треба да се враќа назад дома, ако се заборави нешто – тоа носи лоша среќа.
 2. Ако некој од домот заминува на пат, тие што остануваат дома не треба да чистат, да метат дома и да фрлаат ѓубре по него.
 3. На прагот не се поздравува и не се збогува.
- со масата, садовите и храната се:
1. Ако некој, кој јаде го смени местото за време на јадењето, ќе ја смени и сопругата/сопругот.
 2. Ако неоманет човек или неоманета девојка седи на агол на маса, нема да се ожени/омажи.
 3. Ако од масата падне вилушка или лажица, ќе дојде на гости жена. Ако падне нож - ќе дојде маж.
 4. Последното залче леб, да не се остава недојадено - ја отфрлаш среќата од себе.
 5. Ако случајно се скрши некоја чаша или некој сад, тоа е за убаво.

- со погребот се:

1. На погребот им ставаат земја во врат на блиските на починатиот за да не им доаѓа во соништата.
2. Кога некој ќе умре, се покриваат огледалата во домот.

Ние, од нашите предци, во наследство добивме многу разни народни верувања, суеверија, обичаи и обреди. Некои од нив строго ги почитуваме и ги исполнуваме, некои слепо ги следиме, без да си размислиме за причините, другите ги порекнуваме и ги негираме, третите воопшто не ни се познати и можат да се пронајдат само во специјална литература. Сега можеме и да се смееме над сите овие суеверија, а можеме да пријдеме кон сето ова по пат на слободен избор: да си одбереме само тоа, што ни одговара или ни се допаѓа, а сето друго да се отфрли и да не се прифаќа. Сепак, мислата е материјална, и обично, ако ние во нешто веруваме и од нешто се плашиме, тоа, како по правило и се случува. Затоа, понекогаш подобро е да се следат некои народни верувања и претходно да си заштитиш себе си од негативни последици. Доколку, сепак не верувате во сето ова, прифатете го како еден вид шега, која може да ви го подигне расположението.

Според погоре изложеното може да се направи заклучок дека:

- народните верувања и суеверијата, кои и денес ги почитува човештвото, дојдени се од памтивек, како резултат на долгогодишни набљудувања од страна на древни луѓе на различни природни феномени и случувања, поради верувањата во натприродни сили.
- покрај фактот, дека човекот сега има практично за сите причини во природата научни објаснувања, тој, сепак, продолжува секојдневно да ги применува народните верувања и да ги почитува суеверијата, во кои самиот не верува.
- во современото живеење скоро и нема појава и формирање на нови верувања.

Список за користена литература:

Забылин, М. Русскій народъ. Его обычаи, обряды, преданія, суеверія и поэзія. **Москва:** *Издание книгопродавца М.Березина, 1880.*
Народные суеверия. <<http://arira.ru/narodnye-sueveriya.htm>>

- Македонски празници и обичаи. < <http://milenko.com.mk/forum/archive/index.php/t-361.html>>
- Обреди, обичаи, верувања.< <http://www.kralemarko.org.mk/default-mk.asp?ItemID=A4355A577F300E478157B0E14B4DC8CC> >
- Зимски народни обичаи.<<http://www.kralemarko.org.mk/default-mk.asp?ItemID=F27A8C321617684EADA70BD87DB7F17B>>
- Народни верувања.< <http://www.kralemarko.org.mk/default-mk.asp?ItemID=CD4CC25DA010CB4EB16BE83FD5512D6D>>
- Суеверия в нашей жизни. <<http://sueveriya.ru/>>
- Стоит ли верить в приметы? < <http://sueveriya.ru/archives/1289> >
- Психология суеверных людей. <<http://sueveriya.ru/archives/1245> >
- Можно ли прожить без примет. < <http://sueveriya.ru/archives/1113>>
- Как суеверия приметы влияют на здоровье человека. < <http://sueveriya.ru/archives/1108>>
- Приметы и религия. < <http://sueveriya.ru/archives/1104>>
- Как рождались приметы. < <http://sueveriya.ru/archives/1098>>
- Почему мы верим в приметы и суеверия< <http://sueveriya.ru/archives/1094>>
- Приметы и пословицы/поговорки. < <http://sueveriya.ru/archives/604>>
- Пятница 13-е.< <http://sueveriya.ru/archives/482>>
- Приметы на удачу.< <http://sueveriya.ru/archives/1161>>
- Приметы о погоде. <<http://sueveriya.ru/archives/938>>
- Весенние приметы. <<http://sueveriya.ru/archives/119>>
- Агафья Тихоновна Звонарева. Народные обряды, обычаи и приметы. <<http://www.litmir.net/br/?b=161950>>
- Календарь народных примет.< <http://www.biografia.ru/primeti.html>>
- Белякова Ольга. Народные приметы, привлекающие деньги, удачу, благополучие. Москва: "РИПОЛ классик", 2010.
- Даль Владимир. О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа. Глава 12. Приметы. <<http://www.bibliotekar.ru/dal/13.htm>>
- Суеверия и народни верувања во светот. <<http://www.kafepauza.mk/zanimlivosti/sueverija-i-narodni-veruvanja-vo-svetot/>>
- Студентите во Македонија веруваат во суеверия и магии?! <<http://www.fakulteti.mk/news/11-08-23/studentite-vo-makedonija-veruvaat-vo-sueverija-i-magii.aspx>>
- 4 суеверия кои можат логично да се објаснат.< <http://365.com.mk/1436/4-sueverija-koi-mozhat-logichno-da-se-objasnat>>
- Самые распространённые суеверия и приметы. <<http://lifeglobe.net/entry/1602>>
- Суеверие.<<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%8F>>
- Откуда взялись суеверия и приметы.< <http://newsland.com/news/detail/id/782970/>>

Анотација

В статье описываются народные приметы и суеверия двух славянских народов: македонского и русского. Приводится список примет, связанных с бытом, с религиозными праздниками, с животными, с птицами, с погодой и т.д. Цель этой работы показать, что приметы и суеверия в культуре этих двух народов всегда существовали и являются неразрывной частью их повседневной жизни.

Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

**МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
НИЗ НАУЧНО-КНИЖЕВНАТА ПРИЗМА
НА АКАДЕМИК АЛА ШЕШКЕН**

Михаил Бахтин воспостави една нова и исклучително влијателна алегорија кога ја промовираше идејата дека на литературата треба да се гледа како на уметност во светлината на дијалоскиот принцип. Всушност, дијалогизмот во самата литература поврзува широк спектар појавни облици и варијанти, почнувајќи од текстуалните микроструктури, па сè до големите културолошки системи. „Делото е алка во ланецот на говорното општење, како и репликите од дијалогот, тоа е поврзано со другите дела - искази, како со оние на кои им одговара, така и со оние кои нему му одговараат“, вели Бахтин¹, за во еден друг свој текст да потенцира дека: „Текстот живее само допирајќи се со друг текст.“²

Во духот, пак, на познатата Бахтинова мисла дека „туѓата култура, само во очите на другата култура, се открива себеси поцелосно, посодржајно и подлабоко“ во септември 2012 година се случи книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ од академик Ала Шешкен. Таа е природно продолжение поточно книжевно-научно надоградување на нејзината претходна книга „Студии за македонската литература“ (Скопје: „Дијалог“, 2005, 168) која е прва преведена книга на македонски јазик од еден руски автор од областа на книжевната наука.

Академик Ала Шешкен преку најновиот наслов ја потврдува својата афирмација на значаен познавач, толкувач и промотор на македонската литература, а со тоа и пошироко на македонската култура во Русија. Својот интерес за литературата и културата на овие простори академик Шешкен започнува да го покажува уште за

¹ Mihail Bahtin. „Ekspozicija problema tuđeg govora“ vo *Marksizam i filozofija jezika*. – Beograd: 1980, 248.

² Mihail Bahtin. „Problem teksta“ vo *Književnost*. – Beograd: 1978, br.1.

време на своето факултетско образование најпрвин на Словенскиот оддел на Филолошкиот факултет при тогашниот Ленинградски универзитет (денес Санкт-Петербург), а потоа и на Филолошкиот факултет при Белградскиот универзитет. На овој Универзитет почнува да го изучува и македонскиот јазик кај реномираните професори по македонистика – В. Илиќ и С. Марковиќ. Така што нејзиниот научен интерес денес е сè повеќе насочен кон проучувањето на македонската литература, но и кон белоруската и литературата на руската емиграција.

Својот исклучителен интерес за македонската литература го потврдува и со своето учество на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, на Научните конференции што се одржуваат во рамките на овој Семинар, како и на некои други меѓународни конференции организирани во Македонија кои третираат најразновидни прашања и проблеми од областа на македонскиот јазик, литература и култура, но и на некои поголеми славистички конгреси и симпозиуми, како на XIV Меѓународен славистички конгрес што во 2008 година се одржа во Охрид.

Она што особено треба да се истакне е дека од 1994 година Ала Шешкен држи предавања и специјални курсеви од историјата на македонската литература, историјата на македонската култура, како и од историјата на македонската литературна критика на Катедрата за словенска филологија при Московскиот државен универзитет „Ломоносов“.

Секако треба да се нагласи и фактот дека Ала Шешкен ги поставува и темелите на систематското концептуално предавање и проучување на македонската литература во Русија.

Книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ е изградена врз релевантни факти и научни трудови од повеќемина руски, но и македонски и пошироко јужно/југословенски автори, главно од поново време и како таква таа е **една мала историја на македонската современа литература**, една сериозна претстава за развојот на оваа литература во полето на поезијата, прозата и драмата. Развиена на околу 300 страници, со сериозна систематичност и организираност, оваа книга на академик Шешкен е концепирана низ неколку глави. Во искучителниот вовед се истакнува целта, но и потребата од еден ваков труд. Така академик Шешкен нагласува:

„Проучувањето на карактеристиките во формирањето и развојот на македонската литература претставува актуелна и важна задача. Поминувајќи низ долг и макотрпен процес во своето созда-

вање, потоа низ бурна еволуција за краток историски рок (приближно за половина век) таа се претвора во современа појава со сложена синтеза од разни „поетики“, вклучувајќи го и постмодернизмот. (2012: 7)“

Според размислувањата на авторката овој труд треба да фрли светлина врз историјата на македонската литература од XX век поточно да стави акцент на нејзините специфични развојни етапи.

Книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ се развива низ неколку основни цели и задачи. Таа успешно одговара на прашањата врзани со:

1. Спецификата на формирањето и развитокот на македонската литература во периодот од крајот на 1880 до 1991 година, како и со причините за нерамномерниот („забавен“/„забрзан“) литературен процес³.

2. Влијанието на геополитичкиот и културниот простор на Балканот врз развојот на македонската литература, во прв ред на Србија (во XX век за време на Југославија) и Бугарија во различни историски периоди.

3. Улогата на југословенската литературна заедница во еволуцијата на македонската литература од втората половина на XX век.

4. Значењето на литературните врски во збогатувањето на современата македонска литература како и уметничкиот превод на македонски јазик (врз примери од руската литература).

5. Дијалектиката на соодносот меѓу индивидуалните карактеристики на македонската литература и типолошки блиските појави во другите словенски литератури.

6. Спецификата на формирањето на националниот уметнички систем и неговите составни компоненти.

³ Авторката можела својот интерес да го насочи и на периодот пред оваа 1880 и секако по 1991 година кога започнува процесот на посебна македонска литература и култура како дел од независната држава Република Македонија. Посебно кога се работи за тема која фрла акцент на формирањето на македонската литература повеќе од потребно е авторката да ги спомене и коментира заложбите за создавање/печатење македонски учебници и пред таа 1880 година особено видена низ дејноста на Ѓорѓи Пулевски (види Блаже Конески. „Кон македонската преродба. Македонските учебници од 19 век“ во *За македонскиот литературен јазик*. – Скопје: 1981, 221-330), но и заложбите на Крчовски и Пејчиновиќ за создавање литература на македонски народен јазик во првата половина на XIX век (види Блаже Конески. „Литературно-историски прилози“ во *За литературата и културата*. – Скопје: 1981, 239-367).

7. Историјата на македонската литература од XX век преку конкретни тематски, жанровски и стилски црти (2012: 7-8).

Книгата е развиена низ пет глави. Првата се однесува на спецификата во формирањето на македонската литература во отсуство на државност и го опфаќа периодот 1880-1945 година. Наредната глава се занимава со македонската литература и нејзиниот проблем на нерамномерен развој со посебен акцент на т.н. „забрзан развој“ како закономерност на литературниот процес на новата епоха. Третата глава ја следи македонската литература на македонски јазик за периодот 1945-1955 година или период на т.н. социјалистички реализам. Наредните две глави се однесуваат на новите естетски задачи, при што се истакнуваат и зрелост на македонската литература, но и нејзината жанровска и стилска разнообразност.

Оваа студија ја започнува својата истражувачка страст преку истакнувањето и на спецификата во формирањето на македонската нација и на особеностите на нејзиниот културен развој. Притоа, во овој процес Ала Шешкен ги изделува трите етапи. Првата која тече од крајот на 1880-тите години до Балканските војни и Првата светска војна. Втората која припаѓа на меѓувоенниот период (1920-1930). И третата која ги опфаќа годините на борбата против фашизмот (1941-1945) кога македонскиот народ ја извојува националната слобода и кога се создава неопходната историска подлога за формирање на сопствен јазик и литература. Во рамките на овој долг процес од шеесетина години Ала Шешкен мошне сериозно и крајно отворено, аргументирано изведува заклучок дека создавањето на националната литература кај Македонците, како и кај другите Словени кои долго време се наоѓале под туѓо ропство, е тесно поврзано со свеста за својата самобитност, со борбата за национално ослободување и создавање литературен јазик врз народно-разговорна основа, при што го определува овој период од половина век (од осумдесеттите на XIX до четириесеттите години на XX век) како период во кој доаѓа до создавање на македонската национална литература. Таа го истакнува фактот дека македонската литература во споредба со европската и со низа други словенски литератури се одликува со нерамномерност во развојот: „со забавеност“, почнувајќи од османлиското покорување и речиси до средината на XX век, и со „забрзаност“ во благопријатни услови по Втората светска војна. Оваа прва етапа, која за Шешкен е од исклучително значење за целокупниот подоцнежн развој, ги промовира моментите на создавање на националната свест кај македонската интелигенција

како носител на идејата за македонската државност (Д. Чуповски), како носител на нормите за идниот македонски литературен јазик (К. П. Мисирков) и нивна примена, пред сè, во драматургијата (В. Чернодрински, М. Цепенков). При тоа академик Шешкен крајно коректно и сериозно аргументирано се задржува на најзначајните творечки остварувања како на веќе споменатите македонски дејци, така и на Ѓ. Пулевски, браќата Миладиновци, В. Икономов. На ова се надоврзува и прегледот на литературата што се создава, според неа во втората етапа на овој период, фазата на македонската битова драма и одличните достигнувања што ги прават врвните драмски текстови како „Бегалка“, „Печалбари“ и „Парите се оте-пувачка“. Протестот против социјалната неправда, која прозвучува во прозата и особено во драмата на 20-30-тите години на минатиот век, уште поизразито и порадикално, нагласува Шешкен, е прет-ставен во поезијата од овој период, особено во стиховите на К. Рацин, К. Неделковски, В. Марковски, Ц. Стефанов⁴.

За авторката на оваа книга македонската литература започнува една нова етапа по ослободувањето, зашто таква нова етапа е својствена и за историјата на македонскиот народ и за културата на овој народ. Македонскиот јазик, заедно со тогашниот српско-хрватски и секако со словенечкиот јазик, станува еден од официјалните јазици на земјата. Ала Шешкен го става акцентот на поетите кои ги одбележале тие први години на слободно творење како Б. Конески и С. Јаневски, а со особен интерес говори за Владо Малески, Јован Бошковски, Славко Јаневски, Коле Чашуле како втемелувачи на македонската проза. Впрочем, до 1991 година или поточно до распадот на СФРЈ, таа литература се развива во еднакви историски и општествено-политички услови, во еден заеднички културен простор со литературите на другите народи кои живеела во таа Југославија. Но од таа судбоносна 1991 година македонската литература е веќе култура и литература на една самостојна држава.

Наредните четири глави систематски го даваат развојот на македонската литература по декади и тоа проследување е предадено жанровски. Македонската литература, вели Ала Шешкен, се вклучува во контекстот на југословенската и – пошироко – на европската литература, но не ги повторува со забрзано темпо сите

⁴ Интересот за овој период кај академик Шешкен почнува да се манифестира уште во нејзината прва книга „Студии за македонската литература“ во делот под наслов „Особености во формирањето и развојот на македонската литература“ (2005: 5-39).

„пропуштени етапи“, туку веднаш „се присоединува“ кон европскиот литературен процес, се вклучува во него за да се развива понатаму рамноправно „рамо до рамо“. Така по периодот во кој интензивно ќе владее естетиката на соцреализмот, македонската литература, заедно со другите литератури во Југославија, во 50-60-тите години на минатиот век ќе се нурне во еден уметнички експеримент, доживувајќи зголемен интерес кон надреализмот и особено кон филозофијата и литературата на егзистенцијализмот. Клучна година, по многу нешта, е секако 1952-та. Тоа е годината во која се случува официјалното раскинување со соцреализмот и официјалното отфрлање на идеолошката контрола над уметноста на III Конгрес на Сојузот на писателите на Југославија. Како нова парола во духот на тоа ново време е залагањето за слобода на творештвото и право на уметнички експеримент. Оваа нова доктрина добива име „социјалистички естетизам“. Но 1952-та е и година на „контроверзната“ збирка на Ацо Шопов – „Стихови за маката и радоста“ која ќе ја иницира, а потоа и разгори декадата на конфронтација помеѓу „реалистите“ и „модернистите“ кои ќе спорат за природата на реалистичката уметност, за нејзината актуелност и за можноста/неможноста за нејзино обновување во XX век, за важноста на усвојувањето на уметничките откритија од западноевропските литератури, за светското искуство на авангардизмот и модернизмот. Во тој поглед, вистинска поетска револуција извршуваат поетите во 60-тите години, како Радован Павловски, Богомил Ѓузел, Петре М. Андреевски, Влада Урошевиќ. 1952-та е и година на првиот роман напишан на македонски стандарден јазик – „Село зад седумте јасени“ од Славко Јаневски.

Интересот кон надреализмот во првата повоена деценија претставува една општоевропска појава, а значењето и привлечноста на оваа струја, македонските автори ја наоѓаат, пред сè, во оние радикални можности кои таа ги отвора во сферата на обновувањето на поетскиот збор. Таквиот интерес прв ќе го манифестира Матеја Матевски. Во една атмосфера на остри истапувања против „фолклоризмот“ во литературата, Конески, вели Шешкен, решително се изјаснува за приврзаноста кон традицијата („Везилка“). 60-тите се години во кои се случува доаѓањето на нова генерација поети и публикација на нивните поетски збирки, но и период на иновации во македонската проза. Развитокот на македонската литература во 70-тите и 80-тите години, според низа обележја се совпаѓа со процесот што се одвива и во литературите што се сродни со неа и таа во оваа книга е претставена преку сјајните творечки

индивидууи. Такви се поетите почнувајќи од Б. Конески, А. Шопов, Г. Годоровски, преку В. Урошевиќ, П. М. Андреевски, А. Поповски, П. Т. Бошковски до Р. Павловски, М. Ренцов, К. Кулавкова, А. Вангелов. Во посочениот период македонската литература се збогатува со значајни достигнувања и во областа на прозата. Како основни наративни типови се издвојуваат традиционално-историскиот роман, рефлексивно-монолошката и симболичко-метафоричката, како и фантастичната проза, а во 80-тите сè повеќе се распространува постмодернистичката проза со нејзиниот својствен иронично-игрив манир. Во тој поглед особено се истакнуваат прозаистите како С. Јаневски, Ж. Чинго, В. Малески, К. Чашуле, Т. Георгиевски, М. Фотев, З. Ковачевски, М. Маџунков. Авторката посебен акцент става на прозата на Димитар Солев и Петре М. Андреевски. Осврнувајќи се посебно на драмата од овој период, академик Шешкен го потенцира силното влијание што го извршило творештвото на Коле Чашуле во нејзиниот развој. Кон драмата, нагласува таа, се свртуваат многу познати поети и писатели (Ж. Чинго, Б. Ѓузел, П. М. Андреевски, М. Неделковски, Г. Сталев), но се појавуваат сè повеќе и автори кои пишуваат првенствено за театар (Т. Арсовски, Б. Пендовски, Г. Стефановски, Ј. Плевнеш). Се збогатува жанровскиот состав, се проширува тематиката на делата, се усложнува формата, заклучува Ала Шешкен. Сепак вистинската популарност и афирмација, македонската современа драма ги доживува со творештвото на Горан Стефановски, кој стартува со пиесата „Јане Задрогаз“ (1974), создадена како синтеза од современата драма и уметноста на фолклорниот театар.

Во овие нејзини согледувања особено доаѓа до израз значењето на литературните врски со другите т.е со западноевропските и руските литератури и воопшто култури кое дава силен придонес во збогатувањето на современата македонска литература. Секако, тука се и уметничките преводи на македонски јазик (врз примери од руската литература) кои оставаат силни траги врз целокупната македонска култура. Во првите децении од развојот македонската поезија, проза и драматургија, според Ала Шешкен, македонските автори широко се потпирале врз тие други/туѓи литературни традиции, а во уметничкиот збор создаден кај другите народи гледале своевидна мајсторска школа, восприемајќи ги мотивите и хероите на времето и предлагајќи свое видување. Во 70-тите и 80-тите години националната литература го продолжува широкиот интерес кон достигнувањата на светската литература, но сè пошироко и поуверено почнува да се потпира врз сопствените достигнувања, смета

Шешкен, со една силна манифестација на вознемиреност заради општествените и националните проблеми на својот народ.

Во заклучокот кон книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ авторката Ала Шешкен доаѓа до неколку исклучителни поенти, од кои посебно ги истакнуваме следниве три:

1. „Историјата на формирањето на современата македонска литература на свој начин е уникатна“, потенцира Шешкен. „Нејзината суштина не е во континуитетот, туку во скоковитиот развој, кој му овозможил на младиот уметнички збор само за половина век да го надмине историски предизвиканиот застој. Нашите анализи“, вели Шешкен, „покажаа дека дека застојот не се надминува со брзо поминување на „пропуштените“ етапи, туку со решителни чекори напред, со „скоковито“ темпо. Ова создало услови за понатамошен синхроничен развој со другите југословенски литератури чиј дел половина век била и македонската литература. Творечката традиција од „пропуштените“ етапи таа не ги усвојува по хронолошки ред, туку на слободен начин, така, како што се восприема светската литературна традиција, чија актуелизација е условена со конкретните потреби во конкретното време.“

2. „Во збогатувањето и забрзаното развивање на македонската литература посебна улога игра брзиот развој на контактите со другите литератури.“, нагласува Шешкен. „Сопственото скромно уметничко искуство (особено во првите повоени децении) на извесен начин се компенzirало со усвојување на југословенската, европската и светската литературна традиција“, на кое ја додаваме и руската традиција, при што и посебно ја истакнуваме. „Оваа културна синтеза претставува манифестација на подемот на националната свест, на ослободување на творечките сили, вкоренети во длабочините на народниот живот. Како што беше нагласено во досегашната анализа, на македонските автори имено таа им помогнала во краток рок да создадат литература од современ тип“, поентира академик Шешкен.

3. „Нашите истражувања“, вели Шешкен, „потврдуваат дека литературните врски биле најважен фактор во формирањето и еволуцијата на самобитна македонска литература. „Забрзување“ на овој процес му овозможила заемната врска со „блиските“ и со „далечните“ литератури:

1) формирањето на посебна меѓулитературна заедница на Југославија, чиј составен дел станала македонската литература, нејзината отвореност кон светскиот литературен процес;

2) широката географија, богатите и разновидни врски на младиот уметнички збор со странската литература;

3) уметничкиот превод, како форма за збогатување на националниот уметнички збор и своевидна школа за литературно мајсторство;

4) никнувањето на типолошки сродни појави, што го стимулирале заемното зближување на македонската и литературите на други народи.“ (2012: 253-256)

Крајот на книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ е означен со библиографија која содржи дури 481 библиографска единица и која е организирана на следниов начин:

- Дела од македонски писатели издадени на руски јазик (2012: 263-264);
- Основни текстови на македонски јазик (2012: 264-265);
- Трудови за македонската литература, историја и култура на руски јазик издадени во Русија (2012: 265-266);
- Користена и цитирана литература (трудови на руски јазик) (2012: 267-273);
- Користена и цитирана литература (трудови на македонски јазик) (2012: 273-277);
- Користена и цитирана литература (трудови на други словенски јазик) (2012: 277-280).

Без и најмало претерување може да се заклучи дека книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ ни овозможува да ја запознаеме од блиску оваа авторка и да увидиме дека со своите научни трудови, со своите коректни и во најголем случај реално изградени ставови е вистински амбасадор на македонската литература, а со тоа и пошироко на македонската култура во Русија и Руската Федерација и секако пошироко во славистичкиот книжевно-научен и книжевно-критички свет.

Од друга страна, по историите на Миодраг Друговац и Георги Сталев во кои можеме да го проследиме развојот на македонската современа литература, книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ на академик Ала Шешкен во духот на имаголошкиот пристап е **прв обид со крајно студиозен и**

коректно книжевно-научен пристап за историја на македонската литература и култура од странски македонист и славист.

На книгата „Формирањето и развојот на македонската литература“ треба да се гледа како на еден сериозен подвиг во кој се препознава страста на академик Шешкен да работи врз презентирањето на македонската литература и култура во својата културна средини. Со тоа се помага во можноста да се испише многу лесно круг со дијаметар на нашата македонско-руска писмо-творна иднина. Со нејзините заложби, како и преку одличниот превод од руски на македонски јазик на Роза Тасевска, се покажува како пораките на македонските автори и книжевни творци може лесно да патуваат и патуваат и патуваат дури и до Русија ... зашто секогаш наоѓаат некое срце во кое ќе можат да се вкловат. А потребата за патување (во смисла на животен еликсир) е потреба за дијалог или подобро копнеж по дијалог со светот, со Другиот.

Допрва го чекаме времето во кое ќе се покаже вистинскиот интерес за ова книга и во кое ќе се случат професионалните научно-книжевни исчитувања и коментирања.

Литература:

Bahtin, Mihail. „Ekspozicija problema tuđeg govora“ vo *Marksizam i filozofija jezika*. – Beograd: 1980.

Bahtin, Mihail. „Problem teksta“ vo *Književnost*. – Beograd: 1978, br.1.

Мојсова-Чепишевска, Весна. „Мала историја на македонската литература“ во *Културен живот*. – Скопје: 2006, 1-2, 105-107.

Шешкен, Ала. *Студии за македонската литературатура*. – Скопје: Дијалог, 2005.

Шешкен, Ала. *Формирањето и развојот на македонската литературатура*. – Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2012.

Анотация

Исходя из создания академиком Аллой Шешкен основ систематического концептуального способа преподавания и изучения македонской литературы и культуры в России, данный труд, опубликованный в книге “Формирование и развитие македонской литературы” (Скопье: “Филологический факультет *Блаже Конески*, 2012, 288) делает попытку показать каким образом это происходит. Книга будет одинаково полезна как студентам-филологам, так и участникам семинаров, т.е. македонистам-иностранцам. Книга академика Шешкен продолжает опыт и размышления, уже упоминавшиеся в книге “Учение по македонской литературе” (Скопье: “Дијалог“, 2005, 168), представляющей первую книгу, переведенную на македонский язык одним русским славистом-литературоведом.

Кристина НИКОЛОВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ПОЕТСКИ „ВУЛКАН“ НА АНДРЕЈ ВОЗНЕСЕНСКИ

Поетска „лава“

Големиот руски поет Андреј Вознесенски, лауреат на „Струшките вечери на поезијата“ во далечната 1984 година¹ прозвучи на македонски јазик во издание и избор на светскиот фестивал.

28 години после тој поетски избор, а при оваа пригода, поетот кој се очекуваше да биде подобро разбран од иднината, има можност да биде сфатен од иднината, а наша сегашност.

Како може да се чита Вознесенски, еден од најголемите поети на светот?

Иднинска поезија

Поетскиот „вулкан“ на Вознесенски исфрла „поетска лава“ кон иднинските светови, кон недогледните очи, кон непрегледните хоризонти. Хоризонти на времиња, простори, култури. Тој „вулкан“ е насочен кон иднината. Тоа е *иднинска* поезија. По својот сензибилитет, иднинска енергија и по визионерските потези.

Владимир Огнев, еден од најдобрите толкувачи на Вознесенски, по тој повод ќе рече: „Тој е поет на идното, среќно човештво!“² На оваа тема, Милан Ѓурчинов вели: „Доколку нашиот свет преживее, Вознесенски ќе знае да го чита дури човекот-дете на 21 век, кој ќе биде во состојба да ги реинтегрира фрагментарните одломки на неговиот поетски паноптикум во препознатлив мозаик што ќе му ја открива возбудливата приказна за верата и надежите, за енергијата и стравовите на својот зазбиван претходник.“³

¹ Андреј Вознесенски: *Поезија*. – Скопје, Македонска книга, 1984.

² Владимир Огнев, цитирано според Милан Ѓурчинов, *ibid.*, 13.

³ *Ibid.*, 13.

Човекот-дете на 21-век, има можност да се насладува со поетскиот океан на Вознесенски, кој навлегува длабоко во идината.

Иднината како тема е носечка во песната „Научно-техничка револуција“ (167):

Баба ми е староверка,
но случајот е јасен –
таа е научно-техничка револуционерка.
Со хормони го храни прасето.

Поетот знае дека:

А сепак е тоа Револуција од која нема назад –

И признава дека:

На научно-техничката револуција јас сум сопатник.
(167)

Поентата е драматична и ефикасна:

Избеган од пресите на стиховите што сакаа да ме згмечат,
со тоа грло низ кое ни дишењето ни песната, не згаснува,
„Да живее Научно-техничката револуција“, ќе речам,
„што во Духовната прераснува!“
(169)

Тематски, во својот опус, поетот не е опседнат со иднината, иако тоа е јасна тема во оваа песна.

Мигновеноста на животот

Поголема тема на поетот е мигновеноста на животот. Ѓурчинов ќе истакне: „Стремителниот од на Вознесенски врз фрагментарноста има своја внатрешна логика, своја промислена втемеленост, своја кохезија. Тој од е одговор на поетот пред созанието за мигновеноста на човечкиот живот. Престојот на човекот на земјата, вели поетот, како суштество кое говори е исклучителен и единствен, а времето што му е доделено толку кусовечно, што е недопустливо, па и непродуктивно, да ги архи секундите на бесми-

слици.“ Накратко, тој од е втемелен врз верата во вредноста на животот, врз сознанието дека се дозволени сите постапки и методи таа вредност да биде творечки освена и потврдена.,⁴

И сето ова е „влез“ кон неговата најсуштинска тематска доминанта, а тоа е „носталгија по сегашноста“.

Носталгија по сегашноста

За вљубеноста на поетот во сегашноста. Ѓурчинов вели: „Со сето свое битие Вознесенски е свртен кон *современоста*.,⁵

Позната е неговата „Носталгија по сегашноста., 191. Нема тој меланхолија, ниту копнеж по минатото. Поетот нема страв од иднина, ниту од технолошката ера која неминовно доаѓа.

Вака го објаснува тој својот порив:

Не знам како е со другите,
но јас чувствувам една остра
не за минатото носталгија -
носталгија по сегашноста.,

(191)

Можеби е тоа така, оти тој иднината ја доживува и како сегашност, а сегашноста, како сосем блиска иднина. Зад сето тоа, можеби е филозофијата дека секундите на сегашноста, треба да се сфатат – како иднински, оти во наши раце се, оти креативноста на нивниот потенцицијал е највиска и оти радоста на живото е токму во тоа – сета непредвидлива маса да ја преосмислиме, да ја исполниме мигновеноста со содржини, највисоко осмислени. А вистински празник е кога тоа осмислување или преосмислување – е чинот на создавање на поезија. Осмислувањето на животот и неговото преосмислување во свеченоста наречена – *сегашноста*, е чин рамен во возбуда и по историска одговорност, како и чинот на создавање на поезија. На највисока скала се и двата животворни и поето-творни чина.

И уште нешто е сосем можно – доживувањето на иднината како сегашност, ја повлекува низата со која – сегашноста, многу скоро се доживува како – блиско минато. И точно, носталгијата по сегашноста, длабоко во себе ја содржи тагата кон минатото. Тоа

⁴ Милан Ѓурчинов: „Граен порив кон неосвоеното.,, во *Поезија*, *ibid.*, 14.

⁵ *Ibid.*, 17.

значи дека – или има премногу потенцијали на минатото во сегашноста или сека сегашноста, иако се подава кон иднината со своето тело, со својот дух – сепак, наскоро – потонува во минатото.

Во секој случај, *йоејскиоѝ дијалоѝ* на мудроносецот Вознесенски со категоријата *време* е драматичен, акцентиран, автентичен. Може и светови да понесе со себе.

Нема посредници меѓу *йоејоѝ* и *сегашноста*:

Како што слугата сака до кај бога,
а вратата од вардач е залостена –
така и јас молам за достап
без посредници да сегашноста.

(191)

Тој висок, возвишен копнеж по живот, активен во секоја секунда, значи највисока можна свест кон драгоценоста на животот, со краен осет за минливоста негова.

Иако вели дека:

јас не барам сличност на изворник,
тагувам по сегашноста.

(191)

поетот сепак умее, најмногу умее и да и се радува на сегашноста. Така тој продолжува со песната и поентира вака:

Јас не тагувам по умеењето,
се вдишувам во сегашноста.

(191)

Највисокото доживување на себеси – е преку сегашноста. Нема посуштински процес од вдишувањето. А поетското „вдишување на себеси,“ е врвна не само сетилна сензација, туку и небесна филозофска скала, а длабоко во себе – најпоетска можна слика.

Само поетот може да се „вдиши себеси,“ на така мирен, спокоен, свесен начин, но и со најголемо доживување.

Веселост на животот

Носталгијата по сегашноста се престорува во драматична копнеж по животните радости, по уметноста на секојдневието, по радоста која триумфира на пазарите, на пример:

Вреват. Викотат.
 Момински шамии крај сите тезгиња.
 Се кикотат,
 Тропкаат со кусурот пари од бостанот.
 Блескаат ножови, се подаваат резниња:
 „Земај стопанину, не туку жалости се!“,
 (59)

Во невидена живост расте песната „Продаваат лубеници,,⁶. Во темпо *allegro* се извишува секој стих од оваа енергична и весела песна. Тоа е ода на животот, радоста, славењето на секојдневието.

А така весела и својски свежа
 ко тие лубеници, на сите страни
 се ниша и земјата
 во пазарска мрежа
 од напоредници и мередијани!
 (59)

Сон по спокој

Но колку што го плени поетот вревата на пазарите, толку тој копнее и по мирот и тишината. Сонот по спокој е голем крик во песната-копнеж наречена „Тишина барам!“⁷. Во видно повишена афективна состојба, оваа песна – конзерватор на крикот, успева да ја долови нервозата од недостиг на тишински мир. Поетот тишината го храни.

Извичникот во насловот на песната наречена: „Тишина барам!“ ветува драматична, возбудена и напната атмосфера, која успева да се гради само кај маестрални поети.

⁶ Ibid., 59.

⁷ Ibid., 79.

Ars Poetica искуство

Сосем оригинален, несекојденвен и впечатлив е односот на поетот кон темата *Ars Poetica* преку песната „Не ми се пишува“,¹²⁵

Овој тип на *Ars Poetica* писмо навестува цел бран, кој подоцна ќе биде предмет на многу песни, на теми за сипмозиум, дури и на антологија⁸.

Ефикасни се почетните стихови:

Во криза. Душата немее.

„Ни ден без ред“, - пријателот мој дрдори.

А во мене –

ни денови, ни редови.⁹

Со фина, мека иронија вели:

Безработица на душата

зјае со страотна празнотија.¹⁰

Во тој свет на „изградени поетски институции“ како „критички обвинител“, поетот искрено си кажува дека:

Цврст беше стихот, ко чај-шеќер.

Брмчев ко хокеен бумбар.

Се одвикнав од римување.

Не ми оди.¹¹

Во слатка, фина, шеретска и раскошна иронија, поетот вели:

Туку, верувам, блиски мои –

двете илијади и седумстотитни седумнаесетте

поети на Руската федерација –

ќе изнапишат стихови за мене.

Тие не знаат за пропаѓање.

(127)

Далечната 1967 година е тоа.

⁸ Тематски избор на „Струшките вечери на поезијата“, Кристијина Николовска: *Тишината меѓу два збора*. – Струга, СВП.

⁹ 125.

¹⁰ 125.

¹¹ 125.

Таква фина иронија има и во песната:

Драги собраќа по перо!

(197)

Омнипрезентна поезија

Сеприсутноста на поезијата е голема тема на Вознесенски. Идеалот, поезијата да биде омнипрезентна, ја рамни неа со сонцето, па дури и со Бога, оти е распослана во се и секого. Ѓурчинов забележува: „Вознесенски поаѓа од увереноста во сепроникливоста на поезијата. Затоа тој неа ја открива во нејзината спонтаност и сегдеприсутност, ја посакува како шок и изненадување, одбегнува секоја програмираност, ја исчекува како чудесна непредвидливост. Неодамна, тој објави оглед за „подвижниците на духот, и во него, опишувајќи ни една своја прошетка низ Париз, го дава следниот опис: „Се сеќавам како сонцето се спушташе во мрежестата силуета на Ајфеловата кула, како топка во кошаркарската мрежа, снимено забавено,,,.“ (15)

Вознесенски е велемајстор на маестрални поетски слики. Токму таква е оваа слика, но и следната, во песната „Противставање на очите“¹²:

... Крај морето, очајна, со распуштени коси,
оди жена и очите како деца неродени ги носи.

(95)

Метафорите - копнеж по *perpetuum mobile*

Метафоричкиот универзум на Вознесенски е буен, жив, динамичен. Валентин Катаев вели: „Книгите на Вознесенски се секогаш д е п о н а м е т а ф о р и.“ Навистина, во нив присуствуваме на вистински водопади од метафори, слики и асоцијативни спрегови во постојана жива, отворена фисија, се соочуваме со еден динамичен творечки простор во кој се зближуваат или спротивставуваат, често тесно проникнуваат, различните и по својата природа и потекло мошне диспаратните нешта. *Метафоризмот* е во сите такви случаи едно од нужните средства да се „стаса животниот бескрај“, да не се изгуби чекор пред огромноста на светот и крат-

¹² Ibid., 93.

коста на човековиот живот, пред молневитите промени на стварноста. 16

Зближувањето на спротивностите и диспаратите, што е суштината на метафоричкиот процес, на ниво на значење, кај Вознесени се води искусно, ненападно, без да се робува на тој заводив механизам. Нашето искуство говори дека неговата поетска постапка, секогаш е свежа метафоричност, автентичност и оригиналност. Растоварен од тежините на метафоричкиот идеал, тој лесно ја води таа фигуративна игра, во која секогаш, во заднината на поезијата, една, главна метафора го води главниот поетски збор. Нема расфрлани, кокетни, ненужни метафоризации. Нема заскитани и излитени непотребни решенија. Се има своја функција и улога.

Поетско вознесение

Во православието зборот „вознесение“¹³ се однесува на „Христијански празник, посветен на Христовото вознесување на небото, што се слави на четириесеттиот ден по Велигден.“¹⁴

Вознесениот Господ го создал тој ден: „Овој ден го создаде Господ, да се возрадуваме и возвеселиме во него...“. Се простуваме и се „разделуваме“ од Велигден, до идната година.

Ако: „Вознесувањето е исполнување на Воскресението Христово, а со тоа - и човековото воскресение и вознесение.“¹⁵, тогаш, од нашиот поет Вознесенски зрачи поетско воскресение и вознесение. Воскреснува и се воскресва смислата, одново и одново. Како понесеност кон вишините, како воскресение на ...

Здиводарител

Тој е не само „здиводарител“¹⁶ на поезија и на живот, и тоа *живојтворна ѝоезија и ѝоејизирани живој, туку и ѝоејодаријел...*

Таков го паметат и Струшките вечери на поезијата, и светот...

¹³ Востановувањето на празникот Вознесение Господово е во длабоката древност. За тоа ни говорат сведоштвата на писмените споменици.

¹⁴ Гоогле.

¹⁵ Google.

¹⁶ „Здиводарител,, (111) е песна.

Елена ОБУХОВА

Воронежский государственный университет

ОСОБЕНОСТИ НА ПРЕВОДОТ НА ЛИЧНИТЕ ИМИЊА ВО ПОЕМАТА НА А.С. ПУШКИН „РУСЛАН И ЛЈУДМИЛА“ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Преводот на сопствените имиња е задача, која изгледа едноставна само на прв поглед. Во суштина преводот на имињата содржи доста спорни и сомнителни моменти. Ние го разгледуваме преводот на поемата направен од М.Матевски, во кој се сочувани размерот на стиховите (метриката) и римата. Овде треба да се истакне дека македонската преведувачка традиција ги задржува оригиналните лични имиња во повеќето случаи, за разлика од чешката и словачката традиција каде се дава форма на името најблиска до националната, а презимињата се преведуваат во согласност со значењето на коренот на зборот.

При преводот содржинската страна на името понекогаш се зачувува, а понекогаш нејзиното значење се губи бидејќи станува нејасно за говорителот на јазикот.

Поемата на А.С.Пушкин «Руслан и Лјудмила» е богата со лични имиња. Вкупно во оригиналот на поемата има 65 сопствени имиња. Меѓу нив 39 антропоними, 11 топоними (во нив се среќнуваат: 1 ороним, 2 хидроними и повеќе придавки образувани од топоними), 6 етноними и 2 придавки образувани од етноними. На тој начин ономастичкото пространство е претставено на доста специфичен начин. Во преводот на поемата има 36 антропоними (некои заменети со именски придавки, например, *Луга* – *Лугин*, што претставува правилна замена, бидејќи и во рускиот текст именката *Луга* се јавува со значење на припадност: «Лиды сон лукавый»), 10 топоними (несовпаѓање заради отсуството во текстот на преводот на топонимот *Русь*, кој не се употребува во македонскиот јазик во однос на руската земја: *Сé руско е... Дух руски вее... (с. 9) – Там русской дух... Там Русью пахнет!*), исто така 6 етноними и 1 придавка, образувана од етноним (несовпаѓањата се

условени од тоа, што во текстот нема придавка *фински*, таа е заменета со етнонимот *Финец* во зависност од контекстот). На тој начин, таквиот параметар како фреквентноста, се појавува во преводот и во оригиналот како сосема варијабилен, особено ако станува збор за поетски текст.

Во основа разликите во фреквентноста се незначителни, со исклучок на некои случаи, условени од особеностите на македонскиот и рускиот јазик, кои суштински го усложнуваат преводот на поетскиот текст од еден јазик на друг.

Да обрнеме внимание на најсуштествените разидувања, а исто така и на разидувањата, поврзани со отсуството на присвојни придавки од едно или друго име.

Фреквентноста, по правило, е иста ако станува збор за малку фреквентни оними. Разликите во фреквентноста растат, ако онимот е пофреквентен.

Во табелата се претставени онимите со различна фреквентност:

Руски текст:	Македонски текст:	Руски текст:	Македонски текст:
<i>Амур</i> – (1)	<i>Амор</i> – (2)	<i>Омер</i> – (1)	<i>Хомер</i> – (1)
<i>Арап</i> – (4)	<i>Арај</i> – (3)	<i>Орловский</i> – (1)	<i>Орловски</i> – (1)
<i>Баян</i> – (3)	<i>Бајан</i> – (4)	<i>Паллада</i> – (1)	-
<i>Баяны</i> – (1)	-	<i>Парнасский</i> – (1)	<i>Парнас</i> – (1)
<i>Владимир</i> – (8)	<i>Владимир</i> – (7)	<i>Персидский</i> – (1)	<i>Персиски</i> – (1)
<i>Греческий</i> – (1)	-	<i>Печенег</i> – (3)	<i>Печењеџ</i> – (2)
<i>Химен</i> – (1)	<i>Химен</i> – (1)	<i>Ратмир</i> – (7)	<i>Рајмир</i> – (8)
<i>Диана</i> – (1)	<i>Дијана</i> – (1)	<i>Рогдай</i> – (11)	<i>Роџдај</i> – (11)
<i>Днепр</i> – (3)	<i>Днејар</i> – (4)	<i>Руслан</i> – (72)	<i>Руслан</i> – (90)
<i>Днепровский</i> – (1)	-	<i>Русланов</i> – (5)	<i>Русланов</i> – (1)
* <i>Добрыня</i> – (1)	-	<i>Русской</i> – (1) прил.	<i>Руски</i> – (6)
<i>Досада</i> – (1)	<i>Гнев</i> – (1)	<i>Русский</i> – (5)	<i>Русин</i> – (1)

		ЭТН.	
*Ева ¹ – (1)	Ева – (1)	Русь – (2)	-
-	Исѣок – (1)	-	Север – (2)
Зоил – (1)	Зоил – (1)	Фарлаф – (20)	Фарлаф – (23)
Киев – (7)	Киев – (10)	Фернейский – (2)	-
Киевлянин – (2)	Киевјанин – (1)	Финн – (1)	-
Киевский – (3)	Киевски – (2)	Финн – (5)	Финец – (7)
Климена – (1)	Климена – (1)	Финский – (2)	-
Лида – (1)	-	Хазарский – (3)	Хазарски – (3)
-	Лидин – (1)	Цитерея – (1)	Киѣера – (1)
Людмила – (55)	Људмила – (65)	Черномор – (18)	Черномор – (17)
*Людмилы – (1)	-		
Наина – (16)	Наина – (17)		

Овде најголеми разлики се забележуваат во оние оними, како:
Руслан (72) – (90)

Људмила (55) – (65)

Фарлаф (20) – (23), т. е. во онимите, кои ги означуваат главните ликови, бидејќи токму тие оними бараат најголемо вклучување во контекст, што значи и најсериозна преработка на контекстот.

Разликите се условени и од различната фреквентност на присвојните придавки во текстовите. Во рускиот текст нив ги има повеќе, но сепак разликите се незначителни. Основните разидувања се објаснуваат главно со отсуството на падежи во македонскиот јазик, а исто така и со тоа што преводот треба да ги задржи не само смислата, туку исто така и ритамот и римата.

Покрај разликите во фреквентноста, има и разлики, кои се однесуваат на присуството - отсуството на овој или оној оним.

¹ * Обележаните цитати се присутни само во првото издание на поемата (А.С.Пушкин. Собрани дела во 10 тома.)

Најчесто тоа се однесува на придавките или нивните варијанти. Така, во оригиналниот текст се најдени 5 етноними *Русский* и една придавка *Русской* – (1), со што е условена и разликата во пишувањето, во македонскиот превод етноним има само еден: *Русин*:

Час Русин мре, час Печењег (с. 93).

Там русский пал, там печенег (с. 82)

Останатите примери претставуваат придавки и се (6):

Ќе екне тежок болен стон

И молитва на руски воин. (с. 93)

Был слышен падших скорбный стон

И русских витязей молитвы. (с. 83)

Обречени за жртви в адот,

Од рака руска што се свети. (с. 94)

Обречены на жертву аду;

Их сонмы русский меч казнит (с. 84)

Во рускиот текст се разграничуваат поимите Финн како етноним и Финн како име на лик, а исто така има придавка фински, која ја нема во текстот на преводот. Во македонскиот текст и етнонимот и името, веројатно се совпаѓаат, бидејќи се појавува членската честица –от, која уточнува и која ретко се додава на име. Но треба да се истакне, дека истата таа членска форма –честица лесно се додава на прекарите:

Но познат еве иде глас

На Финецот. (с. 73)

Но Финецот го вика, гушка; (с. 91)

Следниот цитат претставува чист етноним:

«Јас *Финец* сум, мој сине мил

И тажен крајот роден веќе

Во мрак и забрав се скрил» (с. 15-16)

Угрюмый край. Природный *финн*,

В долинах, нам одним известных (с. 15).

Слични примери во текстовите има многу.

Покрај тоа на разидувањето во онимите и нивната фреквентност влијаело и тоа што поемата имала две редакции – 1820 г. и 1828 г., иако е отпечатена за време на животот на поетот три пати – в 1820, 1828 и во 1835. Тоа исто така влијае не само на фреквентноста на онимите но и на нивниот избор. Така, треба да се истакне дека за превод М.Матески ја избира редакцијата без дополнувања, каде некои имиња се испуштени. В.Благој во врска со траењето на работата на А.С.Пушкин над поемата забележува:

«Работата на Пушкин над поемата «Руслан и Лјудмила», замислена и почната од него уште во Лицеј, траела скоро до самото протерување на поетот. Поемата била завршена (со исклучок на епилогот, напишан уште на Кавказ) на 26 март 1820 г.; помалку од половина месец пред испраќањето на Пушкин од Петербург на југ. На ниедно свое дело, со исклучок на «Евгениј Онегин», тој не работел толку долго, и толку многу, како на својата прва завршена поема». [Благој, 1950, с.200]. Тоа има значење при истражувањето на составот на онимите кој се менува во врска со ред идеолошки и причини поврзани со погледот на свет, а исто така при проучувањето на фреквентноста на употреба на имињата, која се менува во согласност со замената на некои делови.

Првата редакција на поемата немала пролог, кој почнува со зборовите «У лукоморья дуб зеленый» («Даб зелен покрај морски води...»), и уште од таму треба да се забележи, дека *лукоморье* како оним станало топоним, а во превод останало како зборовна конструкција) и заклучок, а, како последица и редица сопствени имиња земени од фолклорот и кои ги засилуваат народните мотиви на делото (*Каиџеј, Баба Јаџа*); кон првото издание не бил додаден и епилогот, бидејќи бил испратен од југ и задоцнил за печатење.

Општо во следните редакции составот на онимите не се изменил суштински, со исклучок на ред важни моменти.

Ние наоѓаме единствен пример на менување на фонетскиот облик на името, кое истражувачот го смета за: «стих 142од песна IV во РиЛ 1820: «Јас не сум Хомер: во високи стихови»; во изданијата од 1828 и 1835 година: «Јас не сум Омер...». Пишувањето Омер влегло во сите изданија на поемата, вклучувајќи го и советското академско. Меѓутоа би требало да се задржи пишувањето Хомер веќе затоа што поетот и подоцна многукратно така го пишувал името на старогрчкиот поет. [Шлионски, 1960, с. 385]. Интересно е дека во преведениот текст онимот *Омер* се преведува како *Хомер* (види Голем лексикон, Т.5, с. 196), бидејќи друго пишување не му било историски познато на македонскиот јазик, во кој почетната грчка *Н* имала тенденција на зачувување за разлика од *х* од општословенскиот фонд, која најчесто испаѓала. Истата ситуација се среќава во имињата од типот Гимен – Химен (види Голем лексикон, Т.5, с. 187). Што се однесува пак до името *Амур*, преведувано како *Амор*, тука во македонскиот јазик се забележува директно влијание на латинската форма: «Амор. Лат. Амог. 1. мит. во староримската митологија бог на љубовта, радоста и шегата» (Голем лексикон, Т.1, с. 67).

Некои строфи биле отстранети од А.С.Пушкин, бидејќи нема-
ле посебна смисловна тежина:

Руслан, не знаешь ты мученья
Любви, отверженной на век.
Увы! ты не сносил презренья.
И что же, странный человек!
И ты ж тоскою сердце губишь.
Счастливец! ты любим, как любишь.

Оваа строфа била објавена во 1820 година, но подоцна е изземена од авторот.

Во лирскиот вовед во песна II во РиЉ 1820 после стихот 20 имало уште четири стиха, кои во некоја мера го повторувале веќе кажаното...

Пушкин ги исклучил од текстот на поемата (во РиЉ од 1828г) следните четири стиха:

Ужели бог нам дал одно
В подлунном мире наслажденье?
Вам остаются в утешенье
Война и Музы и вино. [2, с. 388]

Тоа бил единствен случај на употреба на зборот *музы* во својство на сопствена именка.

Имало и извадоци, изземени од етички причини. На нив се однесуваат премините, кои допираат религиозна тема:

По обстоятельствам, точь в точь
Как наша прабабушка Ева. –
Наряд невинный и простой!
Наряд Амура и природы!

Оваа строфа не влегла во редакцијата од 1828 година, но потоа била вратена во академското издание и последователно се нашла и во преводот на М.Матески. Истото се однесува и на строфата, поврзана со исмевање на библиските ликови и мистиците -«волшебници»:

Не прав Фернейский злой крикун!
Всё к лучшему: теперь колдун
Иль магнетизмом лечит бедных
И девушек худых и бледных,
Пророчит, издает журнал –
Дела, достойные похвал!

Оваа строфа во академското издание не била вратена.

Веднаш после првото издание поемата добила 12 одзиви, што многу зборувало за нејзиното значење и популарност. Овде ние се

судруваме како со објективни, така и со субјективни толкувања на имињата. Например, С.М. Сандомирски во монографијата «Прочитаниот Пушкин» во главата «Имињата кај Пушкин» ги интерпретира имињата крајно просто, површно: «Рус-лан, руски цин, Атлант; Рат-мир, мирен воин или љубовник; Људмила – на луѓето мила; Черномор – црн мор; Наина – наивна» [Сандомирски, 2004, с. 140].

Ваквите карактеристики не само што не одговараат на карактерот на хероите (волшебничката Наина да се смета за наивна е доста тешко), но и ги лишуваат имињата од нивната многувековна историја и длабока смисла, која е положена не само во содржината, туку и во историјата на литературата, каде за тие или други имиња се зацврстиле одредени стереотипи.

Имињата, кои се користат во поемата, по потекло се неединствени и различно се примаат од читателите. Така, во руското сознание, па и во националната слика за светот во целост, имињата Руслан и Људмила претставуваат имиња- симбол, кои означуваат среќно вљубени. Во македонското сознание таква конотација не може да има, иако ликовите сами по себе се добро познати не само по книгата, туку и по операта «Руслан и Људмила» на М.Глинка. Треба да се истакне и тоа, дека имињата на главните ликови често се среќаваат во Русија како помеѓу младите така и меѓу луѓето на постара возраст. Во македонскиот именик името Руслан е претставено како *Арслан* (Од своја страна праформа на името на ликот): «името *Руслан* произлегува од турското *арслан* – «лав», кое, од своја страна, било земено од арапскиот јазик» (Гафуров А. Имя и история. М., 1987, с. 126). Но името Руслан во македонскиот јазик не се асоцира со изворното име, исто како и во рускиот јазик, каде се чувствува неговата врска со зборот «руски / Русин». «Ништо руско нема во тоа име, но после триумфалниот успех на поемата на Пушкин за името *Руслан* се зацврстила народната етимологија – *руски/Русин*. Интересно е дека, во семејството на Пушкин долго се чувал цртеж, нацртан од раката на сестрата на А.С.Пушкин – Олга. Тој се викал "Две кучиња", едно од нацртаните кучиња се викало Руслан и било омилено во семејството». (Ковалев, 2005, с. 120). Можна е и втора варијанта за потеклото на името: од името на фолклорниот јунак Еруслан. Треба да се обрне внимание и на епизодата со живата глава, во која Руслан добива волшебен меч. Епизодата со главата е позајмена од приказната за Еруслан Лазаревич – «кумот» на пушкиновскиот Руслан, кој на точно таков начин добива меч-кладенец. Овде не само сижеата, туку и сродството на

имињата е очигледно. За современиците на А.С.Пушкин името на Руслан во врска со оваа сличност претставувало предмет на напади на поемата како некое подражавање на фолклорот.

Името *Људмила* се среќава во македонскиот именик, но не е често име и почесто се среќава како машко име.

Не само самото име *Руслан*, туку и другите имиња се позајмени, што исто така е одразено во преводот при измените од фонетски облик на едно или друго име. Помеѓу изворите на имиња без да се направи грешка може да се наведе француската литературна традиција и традицијата на руската литература од XVIII век, каде било прифатено да се употребуваат митолошки и антички условно – поетски имиња. Ние наоѓаме 9 митолошки антропоними (Амор, Химен, Дијана, Киприда, Мелпомена, Орфеј, Палада, Феб, Цитереја) и 5 условно-поетски имиња (Делфира, Дорида, Зоил, Климена, Лида), меѓу кои само едно има значајна форма и означува зајадлив критичар (Зоил), додека останатите зад себе кријат жени, и овде формата на името не е особено важна.

Исто така, неспорни се реалните имиња на луѓето со кои се познавал А.С.Пушкин. Но количеството на такви имиња во поемата не само што е мало туку тоа се ограничува само на презимето на уметникот Александар Осипович Орловски (1777 – 1832):

Бери свой быстрый карандаш,
Рисуй, Орловский, ночь и сечу!

(Руслан и Људмила, 1817–1820).

Овој цитат не е случаен. Орловски, дошол во 1802 г. во Петербург од Полска, каде се родил и се школувал, направил таму многу цртежи на животот на полјациите и скици, посветени на неодамнешното полско востание, чиј учесник бил и самиот.

Одовде и произлегуваат «брз молив», «ноќ и сеча». Покрај тоа, уметникот исто толку брзо изработувал акварели, кои биле високо ценети на дворецот. Семейството на Пушкин, се познавало со уметникот. Во почетокот на 1820-те години А. О. Орловски нацртал со молив портрет на братот на поетот, Лав Пушкин, уште пред неговото стапување во воена служба. Во поемата е присутен и В.А.Жуковски, но неговото име не е директно спомнато, наместо него е дадена метафората «северен Орфеј», што би можело да се појасни во преводот во вид на забелешка.

Понатамошните извори на имињата во поемата «Руслан и Људмила» изродиле доста спорови помеѓу проучувачите на делото на Пушкин. Тоа се фолклорот и зборниците на приказни, издадени

до моментот на создавање на поемата; «Историја на руската држава» од Н.М.Карамзин; «Дванаесет заспани девојки» на В.А.Жуковски и други негови дела; дела на француските класици; современиот театар од времето на А.С.Пушкин и други извори.

За фолклорните извори на сижето и сопствените имиња во поемата се размислувало од моментот на нејзиното издавање. Прашањето на позајмувањата од фолклорот тогаш било најостро, и токму по прашањата за фолклорните реминисценции младиот Пушкин добивал најнегативни оценки. Можната причина за спорниот однос кон фолклорот ја дава М.К.Азадовски: «Пушкин живеел и творел во епоха, кога прашањата на народната поезија се појавиле пред целиот културен свет, кога првпат се создавала наука за фолклорот и кога прашањето за спомениците на народната поезија тесно се слевало со проблемот на националното самоопределување и историскиот развоен пат на народот» [Азадовский, 1937, с. 154].

Меѓу фолклорните извори наведени се приказната за Еруслан Лазаревич, при што печатената верзија на оваа приказна, која се појавила на свет во Петербург во 1815 г. во зборникот со наслов «Лек против замисленост и несоница, или втор дел од вистинските руски приказни». В.В.Сиповски го наведува мислењето на проф. Владимиров, кој пак од своја страна, во својство на извори укажува на зборникот на Чулков „Русскія сказки, содержащія древнѣйшія повѣствованія о славныхъ богатыряхъ, сказки народныя и прочія, оставшіяся черезъ пересказыванье въ памяти приключенья“ (изд. въ 10 частяхъ Новиковымъ въ 1783 г.), потврдувајќи го кажаното и со редица имиња на ликови, претставени во овие приказни: «Тука наоѓаме и лоши ...волшебници, кои се појавуваат во облаците со гром, како Пушкиновиот Црномор, и имено со цел грабнување на убавиците, и добри волшебнички Добради, Велеслави, кои им помагаат на хероите Булати, Громобои, Алеши, Чурили, или Добрини, коишто се поврзани со кнезот Владимир и Киев» [цит. по Сиповский, 1906, с. 63].

Д.Д.Благој истакнува многу значаен момент во ономастичкото истражување: «Во поемата дури не наоѓаме имиња непосредно позајмени од фолклорот. Во исто време целата таа е изградена врз мотиви и претстави, црпени од руското народно раскажувачко творештво.» (Благој, 1950, с. 206) И навистина, во самото дело неспорно позајмени од фолклорот се само три имиња (*Кашчеј*, *Баба Јаџа* и *Добриња*), при што тие во текстот се појавуваат во 1828 година, а името *Добриња* отсуствува во основниот текст на поемата, а според тоа и во текстот на преводот:

Ты станешь бранная <?> пустыня
 Где грозный пламенный Рогдай!
 И где Руслан и где Добрыня!
 Кто Князя Солнце оживит – [цит. по 2, с. 400]

Ова се стихови од тетратката со забелешки, за првпат публикувани во IV том советското Академско издание на делата на Пушкина под редакција на С. М. Бонди на стр. 266.

Онимот Баба Јага од фолклорните имиња е најинтересен за преведување, бидејќи тој има своја варијанта во македонскиот јазик. митолошкиот антропоним Баба Јага се преведува како Баба-Јага, иако во јужнословенската митологија овој лик се нарекува Баба-Рога:

Там ступа с *Бабою Ягџой*
 Идет, бредет сама собой;
 (Руслан и Људмила, 1817–1820).

А аванот на *Баба Јаџа*
 по нејната сал ита трага. (с. 9)

Баба Рога или Баба Јага (руски - Ба́ба-Яга́, српски - Баба Рога, бугарски - Баба Яга, полски, чешки, словачки - Baba Jaga, хрватски - Baba Roga, словенечки - Jaga Baba), според словенскиот фолклор е личност налик на вештерка која лета наоколу на метла и грабнува (и јаде) мали деца. Во повеќето словенски приказни, таа е окарактеризирана како антагонист; но, постојат и неколку ретки митски народни приказни каде луѓето ја бараат заради нејзината мудрост, и водство на изгубените души.

Името варира од јазик до јазик - од „Баба Јага“ во чешкиот, словачкиот, рускиот, бугарскиот и украинскиот јазик, преку варијациите „Јежибаба“ и инвертното „Јага Баба“ (во словенечкиот јазик), до „Баба Рога“, термин кој најмногу го користат јужнословенските народи (Хрватска, Босна, Србија и Македонија). Во српскиот јазик се користи не само името Баба Рога, туку и Баба вештица.

Би се рекло, дека би било логично антропонимот Баба Јага да се преведува како Баба Рога наместо Баба Јага, но во текстот тоа не се случува не само заради тоа, што авторот на преводот сакал да го направи својот превод колку што е мошно поблизок до текстот на Пушкин, но и затоа што традицијата на преведување ги дозволува и двете варијанти. Да разгледаме две руски народни приказни од еден ист зборник: “Баба Јага му го рекла уште и местото каде што растел дабот”. (Верни другари, Царската ќерка-жаба, с.418).

«Во куќичката седи Баба Рога, коскена нога» (Верни другари, Сказна за Василиса Прекрасна, с. 388)

Треба да се истакне дека има неколку извори на фолклорните имиња и сижеа Прво, тоа се приказните на Арина Родионовна. Во статијата на А.С.Рејсер читаме: «Од времето на публикацијата на П. В. Аненков (Сочинения Пушкина; СПб., 1855, т. I, с. 438) познати се записите во проза од Пушкин на раскажаните приказни од Арина Родионовна. Во една од нив ... читаме: «Что за чудо, говорит мачиха, вот что чудо: у моря лукоморья, стоит дуб, а на том дубу золотые цепи и по тем цепям ходит кот: в верх идет сказки сказывает, вниз идет – песни поет» (Што е ова чудо, вели маќеата, еве што е тоа чудо: крај морските води стои даб, а на тој даб има златни синцири и по тие синцири оди мачор: горе оди – приказни раскажува, надолу оди – песни пее).

Овој запис би можел да биде направен од 9 август 1824 г. до 4 септември 1826 г., т. е. во периодот на принудниот престој на поетот во Михајловское.

Цитатот се однесува на «Сказната за цар Салтан», напишана во 1831 г. Но наведениот фрагмент бил изземен од овој полудиктант неколку години порано за «Руслан и Лјудмила». Овој запис бил кај Пушкин во Петербург, за што сведочи жандармериската забелешка со црвено мастило на ракописот» [Рејсер, 1982, с. 158-159].

Како најинтересни моменти за превод се истакнуваат разидувањата во онимите. Например, *Ајолон – Феб, басурман – душман, Гнев – Досада*.

Сите пројавени разлики се длабоко условени. Така, замената на еден именуван назив со значење карактеристично за друг именуван назив е условена од особеностите на преводот на присутното во поемата име «Досада».

Амор и Гневоӣ силен веднаш

Во заговор се веќе јак...(с. 43)

Амур с *Досадой* своенравной

Вступили в смелый заговор... (с.).

Руско-македонскиот речник го преведува зборот «досада» на следниот начин: *Досада*, ж – лутина, раздразетост, нерасположенст. (Руско-македонски речник, с.128)

Зборот «досада» инаку се преведува и во друг контекст, каде тој претставува веќе именуван назив.:

...Из рук бы выронил с досады. (Руслан и Лјудмила, 1817–1820).

...Од восхит голем и од мака. (с. 36)

Овде овој поим со повеќе значења, се однесува не само на злоба и гнев, туку и на завист. Затоа во преводот тоа се веќе два збора: восхит и мака.

Во овој случај ликовите малку се менуваат. Своглавата Досада е каприциозна жена. Овде е доста важно тоа, што ова е заговор на маж и жена. Силниот Гнев е збунет маж. Но во целост значењето на цитатот останува претходното.

Истото тоа се однесува и на етнонимот «басурман», кој нема точен македонски соодветен збор и се преведува со зборот «душман».

Разликите во цитатите, во кои се присутни имињата «Аполон» и «Феб» претставуваат причина за отсуство во поемата на името «Палада», епитет на божицата Атина. Овде особеностите на римувањето барале да се отстрани едно од имињата, бидејќи името «Аполон» би ја нарушило метриката на стиховите. *Феб* – епитетот на Аполон (rhoibos) укажува на чистота, блесок, прорекување. (Мифол. сл. с.52). Затоа во овој случај замената на името на богот со неговиот епитет исто така не влијае на смислата:

Мил љубимец на Аполон,
 Би фрлил остро длето он
 Од бесмртната своја рака
 Од восхит голем и од мака. (с. 36)

Фидий сам,
 Питомец Феба и Паллады,
 Любуясь ими, наконец,
 Свой очарованный резец

Из рук бы выронил с досады. (Руслан и Лjudмила, 1817–1820).

Уште треба и да се забележи, дека некои имиња не се преведуваат според нивната фонетска форма. Например, оним Черномор:

Волшебникот, тој грд и стар,
 Зол Черномор што моми граба,
 На мрачни гори страшен цар, (с. 16)

За името *Черномор* постои можност, дека е земено од Пушкин од рускиот фолклор (веројатно, од раскази на Арина Родионова). Името е моделирано по примерот на староруските композитни имиња, споредете, например, името на епскиот јунак – *Свјатогор*. *Черномор* кај Пушкин се среќава во две сосема различни улоги и, соодветно, со две различни значења. Ако во "Руслан и Лjudмила" тоа име се поврзува со зборовите *црн* и *мора* (*чёрный* и *мор*) (смрт, црна смрт, чума), тогаш во сказната "Сказна за царот Салтан" прак-

тично тоа исто име е поврзано со Црното (*Чёрное*) (т.е., според староскитскиот модел, - северно) *море*:

В чешуе, как жар горя,
Тридцать три богатыря,
Все красавцы удалые,
Великаны молодые,
Все равны, как на подбор,
С ними дядька Черномор.

Затоа во првиот случај *Черномор* е суштество, кое носи смрт, но вториот – морски вујко, кој го чува морето (границата) (Лопатин В.В., Григорян Э.А. Три Черномора // Русская речь, 1985, №1, с. 127-129). Затоа според логика името би требало да биде преведено како *Црномор*, што и беше направено, например, во преводот од «Сказна за царот Салтан» од Гане Годоровски и Ацо Алексиев:

...рамнм, кршни, како бор,
со вујко им Црномор. (Годоровски, Алексиев, с. 12).

По версии Л.Н.Назаровой, «имя похитителя Людмилы – Черномора, взятое Пушкиным, вероятно, из поэмы «Илья Муромец» Карамзина, упоминается и в плане «Владимира». (Назарова, 221)

Освен тоа, во текстот е најдена една грешка:

Фалстаф е потем – горд и јаден,
Што в борбите е воин заден,
Но прв во фалби и на пир. (с. 10)

Ова е очигледна печатна грешка, бидејќи во текстот би требало да биде Фарлаф.

Како резултат на истражувањето, забележуваме сосема исти имиња, имиња со фонетски разлики, а исто така отсуство на некое име поради римата и ритамот на текстот. Во повеќето случаи преводот е многу успешен, а понекогаш би било добро да се најде друго преведувачко решение. На тој начин, преводот на сопствените имиња не е само интересно прашање, кое има повеќе решенија, туку и сериозен научен проблем, бидејќи секое име е поврзано не само со контекстот, но и со историјата на националната литература, како руската, така и македонската.

Литература:

- Азадовский М. К. Пушкин и фольклор // Пушкин: Временник Пушкинской комиссии / АН СССР. Ин-т литературы. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937. – Вып. 3. – С. 152-182.
- Благой Д.Д. Творческий путь Пушкина (1813–1826) Изд-во Академии наук СССР, М.–Л.– 1950. – 578 с.
- Верни другари. Лектира за трето одделение, книга втора, – Скопје: Детска радост, 1977.
- Голем лексикон на странски зборови и изрази. Во 5 дела. – «Топер-Скопје», Скопје 2006.
- Ковалев Г.Ф. Ономастическое комментирование на уроках русской словесности: Учебное пособие для учителя русского языка и литературы. – Воронеж, 2005. – 214 с.
- Македонско-руски речник, В 3 т. – Скопје.: Детска радост, 1997.
- Мургоски З. Речник на македонски јазик. – Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2005, – 932 с.
- Назарова Л. Н. К истории создания поэмы Пушкина "Руслан и Людмила" // Пушкин: Исследования и материалы / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. – Т. 1. – С. 216-221.
- Пушкин А. Руслан и Людмила. – прев. М. Матески, Собрание сочинений в 5 томах.
- Пушкин А.С. Сказна за царот Салтан. Препев Гане Тодоровски и Ацо Алексиев. «Детска радост», Скопје, 1954, 39 стр.
- Пушкин А. С. Руслан и Людмила: Поэма, 1817—1820 // Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 16 т. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937—1959. –Т. 4. Поэмы, 1817—1824. — 1937. — С. 1—88.
- Рейсер С. А. "Бурый волк" // Временник Пушкинской комиссии, 1979 / АН СССР. ОЛЯ. Пушкин. комис. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1982. – С. 157-159.
- Сандомирский С. Прочитанный Пушкин. – М.: Астрель, 2004. – 288 с.
- Сиповский В. В. "Руслан и Людмила": (К литературной истории поэмы) // Пушкин и его современники: Материалы и исследования / Комис. для изд. соч. Пушкина при Отд-нии рус. яз. и словесности Имп. акад. наук. – СПб., 1906. – Вып. 4. – С. 59-84.
- Чундева Н., Најческа-Сидоровска М., Накев С. Руско-македонски речник – Филолошки факултет «Блаже Конески», Скопје, 1997. – 990 с.
- Шлионский Л. И. К вопросу о дефинитивном тексте поэмы "Руслан и Людмила" // Пушкин: Исследования и материалы / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1960. – Т. 3. – С. 378-401.

Анотација

Как правило, при преводу произведения на иностранный язык система собственных имен не может остаться без изменения, даже если переводческая традиция страны основывается на том, чтобы структура того или иного имени была передана максимально близко к языку оригинала, как это обычно происходит в македонских переводах русских произведений. Особо интересен перевод личных имен в стихотворных произведениях, так как здесь появляются расхождения с оригиналом даже с точки зрения частотности имени, чего невозможно в прозе. Кроме того, имеет значение перевод имен фольклорных персонажей, присутствующих в сказках и преданиях обеих стран. Важны и другие расхождения, связанные с фонетической передачей имени, а также с формой нарицательного имени, ставшего собственным, но в языке перевода по той или иной причине сменившего родовую принадлежность, а, следовательно, и образ.

Все эти различия подчеркивают неисчерпаемое богатство и глубину значения имени собственного и его роль в контексте.

Димитар ПАНДЕВ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

**ЈАЗИЧНАТА СЛИКА НА СВЕТОТ ВО
„БУРЕ БАРУТ“ / „ПОРОХОВАЯ БОЧКА“
(македонско-руски јазични паралели)**

Воведни забелешки

1. Драмскиот текст „Буре барут“ на Дејан Дуковски се јавува во време на пресвртни настани во македонското општество (1994 г.), а со самото тоа и во македонската литература и култура воопшто, па ги одразува и тие промени. Оваа ситуација е карактеристична и за повеќето општества, како и за литературите и културите (особено) во Источна (и југоисточна) Европа, што придонесува ова дело да биде прифатено во повеќе средини, во тој контекст, и во Русија. Отпосле, ова време е именувано како период на транзиција, или како период во кој ништо не е како што било порано. Тоа се одразува и во литературата и во културата, а своевидна предлошка за сите тие промени, меѓу другото, е токму драмата „Буре барут“, еден од првите текстови што ги одразува современите промени во општествата.

„Буре барут“ е драмски текст експлозивно наполнет со сета „револуционерна“ енергија на времето во кое е создаван, но и со огромно количество „еволутивно“ насобрана енергија од претходни периоди, па со самото тоа и од претходни литературни и културни епохи. Но, што и да се случува револуционерно со општеството, јазикот секогаш реагира еволутивно, па во „револуционерни“ периоди се јавуваат стилски синтези кои се јавуваат во дела кои сами по себе претставуваат антологии, или на сето што се создало во претходните периоди или, пак, што требало да се создаде а не се создало, од редица причини. Ова второво, што е карактеристично во многу нешта за повеќе фази од македонската литература, се однесува и за текстот на „Буре барут“. Станува збор за дела што се создадени во сосредоточено времепространство, зашто претходно

не би можеле да се појават, а отпосле би претставувале само бледа реплика на она што се создало во дадениот миг, независно во која форма и со каква содржина.

Авторот на текстот, Дејан Дуковски, е драматург по вокација, со респективно научен пристап кон драмата, и кон елементите на драмата (особено: сценариото), што е бездруго резултат и на неговото образование, т. е. на творечката енергија што ја прифатил од своите претходници (првенствено, директно од Горан Стефановски). Во таа смисла, тој не е случајна личност во македонската драмска литература, туку реална последователност на сите предизвици пред кои била поставена сцената во Македонија, би рекле, од најстаро време до денес. И сето тоа на своевиден начин, со изразита леснотија на (дискурсно) водење на мноштво драмски елементи, доаѓа до израз во текстот „Буре барут“. Навидум, би рекле, тоа е текст што секој би го напишал, но ретко кој би го потпишал, или треба да се има храброст да се напише она што на сите им било познато а никој не се осмелил да го преточи во литературна форма и да им даде и смисла и литературност на збир од искази и изрази, за кои никој и не помислува дека имаат некое особено значење или пак некаква вредност. Исто како што на сите им бил познат изразот „буре барут“, но ретко кој се осмислил да го литературизира, да го драматизира, да го екранизира, всушност, да ја долови можната експлозивност на „бурето барут“. И тоа во време кога на изразот му расте „цената“, кога од други стилови се преточува во уметничколитературен. Уште, пак, поголема храброст е да се преведе овој текст со сите негови јазични и стилски особености!

Во „Буре барут“ литературно се актуализирани јазични искази и изрази од мошне древни, обредно магиски, интеракции меѓу членови на полузатворени групи – благослови, пцости, клетви, фразеологизми и други јазични реликти кои никогаш не исчезнале од живиот разговорен јазик, особено на пониски рамништа на општествена комуникација. Повеќето од нив се оформени врз комбинација на знаците од гениталниот (називите на половите органи) и од генетскиот код (особено знакот „мајка“).

2. Олга Панкина, бездруго, е најпродуктивниот преведувач од руски на македонски во изминатиов (транзициски) период. Притоа, таа на чинот на преведувањето му пристапува систематски и, да употребиме еден русизам независно како ќе живее во современ македонски текст, „масштабно“, би рекле, држејќи ја постојано

отворена вратата меѓу двете општества, руското и македонското (што било дел од нејзиниот професионален ангажман), и меѓу двете култури, македонската и руската (што е резултат на нејзиното профилирање како литературен преведувач). Нејзината систематичност има антологиски и валоризаторски пристап, па таа се јавува, во современа смисла на зборот „преведувач“ и како автор-составувач и творец на носечките антологии на македонската проза (расказ), поезија и драма (спореди во интерес на темата: „Современная македонская пьеса“ – Составление и перевод с македонского Ольги Панькиной, Окоемъ, Москва 2010, 569 с., во која се поместени осум драмски текста од, според составувачот, осумте најпознати драмски автори во Македонија), како и на значајни дела од македонската литература на руски јазик.

Како беспрекорен познавач на македонскиот јазик и литература, инаку претставник на првата генерација дипломирани македонисти во класата на Рина Павловна Усикова и активен говорен придружник на современите промени во македонскиот јазик, би рекле, и спонтан соучесник во современите развојни фази од македонската литература (дури и со нејзиното активно присуство на голем број книжевни настани), Олга Панкина можела успешно да одговори на преведувачките предизвици на новото време, во кое македонската и руската култура сè повеќе директно се поврзувале и соодветно се надополнувале.

И во тој контекст, меѓу мноштвото македонски текстови да го преведе и „Буре барут“ – „Пороховая бочка“.

Храброста во преводот на „Буре барут“ е во доловувањето на значењата на зацврстените јазични изрази и искази засновани врз комбинација на гениталниот и генетскиот код (од јазикот–извор во јазикот–цел), не само на пцовките туку и на оние што оформуваат определена јазична слика на светот.

3. „Јазичната слика на светот“ е составен дел од современата (антропоцентрична и етноцентрична) лингвистика. Таа спаѓа во когнитивната лингвистика и во лингвокултурологијата, која, пак, се развива преку повеќе поддисциплини, меѓу кои, особено е значајна интерлингвокултурологијата, која во својот опсег на интерес го има и преведувањето како културен чин, односно како пренесување на културата од една средина во друга. Овие проучувања во голема мера се соочуваат и со проблемот на непреведливоста на одделни поими, термини и концепти, својствени за меѓусебно преведуваните јазици. Интерлингвокултуролошки ситуации при преведувањето можат да приопштат, со соодветни изрази, од еден јазик на друг

само врвни познавачи на двата јазика, и тоа не првенствено полиглоти, туку јазични личности што се билингви, па и носители на двете култури, со спознајна и комуникативна моќ за егоцентрична поставеност во редици (дури и паралелно поставени) општествени ситуации во двете културни средини. Едно од достигнувањата на московската (првенствено славистичко, а сега и балканистичко ориентирана) македонистичка школа е оформувањето вакви кадри кои слободно комуникативно и културно, со минимум културни шокови, се вклопуваат во македонската средина. Меѓу нив особено место зазема Олга Панкина. И токму таа можела да одговори на предизвикот да преведе огромен корпус од македонската литература.

Во тој корпус особено место, од лингвокултуролошки аспект, зазема „Буре барут“. Тоа е текст со сочногруб, некои би рекле вулгарен, јазик, директно преземен од најниските општествени скалила и автоматски вклучен во средината на функционирање на префинетиот сценски говор, тоа е јазик што не се учи во ниедна школа и што не може да се сретне насекаде, тоа дури не е ни јазикот на улицата, вулгарниот јазик. Но, не постојат вулгарни зборови, како што одамна рекол Антоан Меје, кој се смета и за основач на социјалната лингвистика, постојат само луѓе што употребуваат такви зборови, луѓе кои се отпадници од системот на општеството, па и за зборовите и изразите што ги употребуваат како да нема место во јазикот и особено во речникот. Меје мошне рано му определил на јазикот на пониските, па дури и најниските општествени слоеви, и на лицата што се отпадници од системот соодветно место во својата социјална стратификација на јазикот, отворајќи ги притоа темите за жаргонот и за сленгот, од кои произлегле и темите за „паразитските“ јазици, за вулгаризмите, па и за егзотизмите. (Сè се тоа блиску една до друга теми, меѓу другото, и во зависност од корпусот во кој се среќаваат, па и во зависност од теоријата и методологијата со која се обработуваат.) Оваа, француска по пројава, социјална лингвистика нашла свое најпогодна почва во пооктомвриската руска лингвистика, за мошне брзо да биде трансформирана во култура на говорот и во практична стилистика, кои му посветувале соодветно внимание и на говорената форма на јазикот, како и на разговорниот стил, бездруго култивирајќи го, претходно преку јазичен инженеринг, отпосле преку соодветна јазична политика. Во основа, таа го проучувала говорот, т.е. живиот јазик.

Дел од овие прашања претставуваат предмет на подлабока јазична анализа и на руската лингвокултурологија. Дел од нив се познати како теми за јазичниот супстандард и за полујазикот и се надоврзуваат на претходни (стилистички и социолингвистички) проучувања кои во обемот на своите истражувања и описи го вклучуваат и јазичниот израз на одредени (пониски) општествени слоеви.

Во тие рамки, бездруго, може да се разгледува и јазикот на „Буре барут“. Имено, во овој драмски текст (значи, составен од монолози, дијалози и полилози) превладуваат зборови и изрази од аргото и од сленгот, кои прераснуваат во искази што им припаѓаат на жаргони и на социолекти, кои оформуваат ограничени кодови и препознатливи идиолекти, исполнети со метафори и концепти на определена (суп)култура, а кои етимолошки претставуваат јазични реликти од древни времиња.

Руската лингвокултурологија особено внимание им посветува на јазичните реликти од древните митологии, особено од словенската.

4. Во овој реферат применуваме дел од теоријата и методологијата прифатена, актуализирана и претставена во современата руска лингвистика, особено во семиотиката, во когнитивната лингвистика и лингвокултурологијата, врз јазикот на „Буре барут“, со посебен осврт врз интеркултуролошките жаришта кои претставувале своевиден преведувачки предизвик за Олга Панкина, а кои се составен дел од јазичната слика на светот претставена во македонскиот и рускиот текст.

Притоа, овој реферат се надоврзува на повеќе наши текстови со иста и/или блиска теориска подлога: Сп. Димитар Пандев, Пристап во македонската лингвокултурологија, Штрк, Скопје 2007.

СЕМИОТИКА НА „БУРЕ БАРУТ“

„Буре барут“ содржи специфичен знаковен материјал за прашања поврзани со биосемиотиката и со етносемиотиката. Овие области особено доаѓаат до израз во драмата преку невербалната комуникација, но имаат и свои јазични експоненти. Станува збор за најниски семиотички рамништа во кои човекот дејствува во согласност со својата природа, перспективно, со припадноста во строго определена група, па е особено тешко да се повлече строга граница меѓу био- и етносемиотиката на сложен текст каков што е „Буре барут“. Но со оглед дека во текстот на јазично рамниште, овие деј-

ства наоѓаат семиотичка синонимија во јазични изрази, како такви можат аналогно да се посочат. Истакнуваме: тие се битна јазична (стилска) особеност (отстапка) на овој драмски текст, па предмет на наш интерес е јазичната аналогност на био- и етнознаковноста, која е подлога за семантичка синонимија.

Во таа смисла, од аспект на биосемиотиката на комуникацијата, од драмскиот текст интерес претставуваат ситуациите во кои ликовите дејствуваат инстинктивно и импулсивно, раководени од животински нагони; од аспект на биосемиотиката на значењето, акумулираните содржини во човековата сетилност по однос на чувствата а.) за заштита: опасно / неопасно (од предизвикување опасност до заштита од опасност која е вовед во друга опасност, со што се отвора механицистичка, причинско–последична, семиоза (бесконечно движење од знак во знак); б.) за храна (јадење и пиење): се јаде / не се јаде, се пие / не се пие; в.) за биолошка (полова и возрасна) идентификација: машко / женско, старо / младо. Овие значења, како резултат на процеси на семиоза во затворени групи се вмрежуваат во (дамнешни и современи) обреди и ритуали, па се јавуваат како предмет на интерес на етносемиотиката: (Уште вино / Доста е / **Доста на душманите – Чего вдруг хватит, мы только начинали**“ (сцена 3, понатаму во текстот, сцените се обележени со бројки во загради). Наша забелешка: рускиот превод точно ја одразува смислата на изразот во кој е вграден односот свои - туѓи! Повторно истакнуваме: овие значења се вмрежени и во овој драмски текст, и тоа е негова препознатлива дискурсна особеност.

Основни биосемиотички теми во „Буре барут“ се физичките односи меѓу луѓето, односно биолошките, т.е. физичките и хемиските стимули и реакции што се јавуваат во примитивни, современи и сепросторни, форми при примитивни услови на општење. Повеќето од нив се санкционирани од нормите на културата, но се дел од човековата природа. Притоа, во текстот се наложуваат стимулите: *важничење; напийејување; предизвикување; заведување; зледање; силење; мрчење*, соодветните реакции: *тйејачка, награзнување за йолово ойшйење, зризење* и други, како и (преку семиоза) стимулите од реакциите што се јавуваат како последица од наведените форми: *Тейањето кое за Димитрија било реакција на некогашното важничење на Ангеле, сџанало сџимул Ангеле да му возвраќи во грубо времејросџрансџво*). Тоа е вовед во драмата, која претставува збир од аналогни ситуации, подведени по иста (помалку или поразвиена) шема на (соодветни) односи и врски во обредна последователност, имено, последната сцена е реакција на

првата: заокружувањето на обредноста значи враќање кон првобитната култура („буре барут“ поусложнет знак заснован, бездруго, врз знакот „оган“) или кон природата („органиска хемија“, природен сложен систем претставен преку „јаболко“– „плод од природата“). Првата сцена е миг на испровоцирана фатика („Како си? / Сполај му на Бога“– Как дела? / Слава Богу“), со претскажана судбина („Така било пишано“– „Значит, так на роду тебе било написано“) која преку девет (згуснато информатички) сцени се заокружува во неизбежен „фатум“: „Помина моето. Бидна“– „Всему конец. Мое време вышло“. (11)

Овој вид комуникација се остварува преку себеидентификација во стварноста (во согласност со теоријата на опозиција: еден наспроти сите) од (најмалку) однос на единката со самата себеси: „не се жалам, сум го поминал ја моето. Не треба повеќе. Старост, грдост“, на руски: Старый да убогий (1), преку односи меѓу единката и стварноста: „верувам во работи на прв поглед“ (4), до односи меѓу две единки: „Си го утепав најдобриот другар“, (4) „Не носите гаќи“. (4)

Во четириаголникот на овие (издвоени) примери се согледува и односот меѓу био- и етносемиотиката, меѓу природата и културата, меѓу стварноста и ритуалноста: му се дозволува на стариот сам да ја напушти групата; се верува во виша сила, се убива другарот, се препознава претходно освоената жена (староста е дефинирана во културата преку грдоста; погледот ги класифицира предметите и појавите; просперитетот на групата изискува жртва; голотијата е знак на природата, облеката на културата). Сè се тоа ритуали на иницијација во кои единката мора да учествува па и да ги изврши сама.

Во таа смисла, односот меѓу стварното и ритуалното, врз воведната сцена и врз завршната од драмата го толкуваме на следниот начин: Сите виделе кога Димитрија го тепал Ангелета, но никој не видел кога Ангеле му возвратил, како што Димитрија мора да го напушти овој свет без ниту грев: „Ништо не памтам“ (11), со што приказната (митот) се враќа на почетната точка на опозицијата неосознаено / осознаено.

Личниот однос кон овие дејства е присутен во определувањето на самите дејства преку литота: „Малку те тепам“ (7), со интерпретација „те тепам многу но треба уште повеќе“. Спореди исто: „Малку“– „Есть немного“ (3).

Текстот е преисполнет со семантичка преоптовареност на основните биолошки знаци, кои имаат функција на заштита: Пипни

ме, ќе те убијам, (заштита преку напад⁶), на храна: „Ми се јаде урда“ (7), (мерење време преку обредно јадење: „Секој петок урда јадам“ и негово потценување преку гласовна промена – протеза: „Секој петок кур да јадам“ (испуштено во преводот); на биолошка (полова и возрасна) идентификација: „Ти се дига кога ја гледаш девојкава?“ – „У тебја встает, кога ты на ту девчонку смотришь?“ (5).

Во јазичните експоненти на биолошките знаци се согледува примарната кумулативност на јазикот како средство на културата. Во „Буре барут“ таа во најголема мера се претставува преку вулгаризми како особеност на супкултурата, но и преку едноставни форми на културата кои се составен дел на јазични игри. Притоа, тие се јавуваат со изразита полисемија, па со нив може сè да искаже па дури и ништо. Спореди во дијалог: „Борис: Јади. / Топук: Кур да јадам? Пичка ти матерна. Урда јади душа вади. Зошто си правиш вакви работи? Ич не се цениш. Си ставаш здрава нога во трње. Што предлагаш сега? Кој да јаде кур?“ со интерпретација „Што да јадам, кога немам ништо. Засрами се што зборуваш. Ќе ме уништиш. Внимавај како се однесуваш со мене, мисли на себеси. Што мислиш, како ќе поминеш сега?“ Преку примери од овој тип согледуваме вклопување на арго и сленг во социолект, заснован врз ограничен код (составен од биолошки кодови).

Етносемиотичките концепти ја претставуваат семиотичката рамка во која ликовите се моделираат во светот на предметите од своето окружие и дејствуваат врз принципите на своите биосемиотички концепти. Во согласност со тоа, во насловите и/или во дидактиките кон сцените во драмскиот текст е вклопена етносемиотичката концептуализација на просторот, а драмското дејство се движи преку биосемиоза. Всушност, самото преплетување на невербалната и на вербалната комуникација во текстови во кои превладува невербалната, па дури и мнемотехничката комуникација, оформува преисполнети (плероматични) знаци, кои се синонимни во драмското времепространство.

Така, етносемиотичкото пространство во „Буре барут“ се сосредоточува во концептите: кафеана – кафе; врата („влез во дом“) – дверь; маса – стол; воз / купе – поезд / купе; паркиран автобус на последна станица – автобус, стоящий на конечной остановке; улица / клупа – улица / скамейка; затворска ќелија – тюремная камера; на крај на светот / океан / брод – на край света / океан / корабль; соба со поглед / евтин хотел – комната с видом / дешевая гостинница; парк – парк...

Овие пространства во драмата се одликуваат со признакот опасност, односно станува за збор за простори во кои меѓучовечките односи завршуваат со физичка пресметка од најразличен вид, т.е. за празни времепространства (ако се исклучи светот на предметите) во кои не функционираат законите на разумот и не постои никаква заштита: ликовите се менуваат, просторот останува ист!

Етно- и лингвосемиотички, во овие простори се дејствува од аспект на антропоцентричната претстава за светот и за опкружувачката стварност, имено означеникот постои само во моментот колку што трае покажувањето (при невербална комуникација) / изговорот (при вербална) на означувачот, односно биосемиотички (со висок емоционален набој) или, пак, со соодветни згуснати јазични гестови и изрази, прагмалингвистички, во согласност со говорните стратегии и тактики во неусогласените комуникативни чинови меѓу драмските ликови. Надвор од наведената просторност, наведената комуникација е неможна.

Во рамките на биосемиотиката и етносемиотиката, „Буре барут“ дава јазичнопространствена слика на светот што изразно се зацврстува преку соматизми, најчесто во опсегот на (дејството на) полните органи на зборувачите односно на нивниот генетски код.

Овие изрази, кои во дискурсот функционираат како пцости, имаат изразито експресивна, т.е. засилувачка, придружна, функција, па придонесуваат за партикулизација на говорот и за јазичен колорит. Со други зборови, тие можат да се испуштат од дискурсот, онака како што од текстот може да испушти партикулата, па дури и придавката и/или прилогот, но тогаш во текстот нема да превладуваат експресивната, па и некои други функции. Имено, сведен на референцијалната функција, текстот ја губи својата литературност.

Од фразеолошки аспект, станува збор за пцости што не се зацврстени изрази, па во нив може јазично да се интервенира во согласност со антропоцентричната поставеност на зборувачот и со комуникативните стратегии на учествувачите во комуникацијата, во согласност со нивниот ограничен поглед на свет. Во таа смисла, особено се интересни изразите „Да му ебам мамата“– „да си ебам мамата“, при што едниот се јавува со пејоративно, себепотценувачко значење, а другиот со преценувачко, себеистакнувачко значење. Вредносната скала во печатениот текст, значи, зависи само од кратката заменска форма! Во говорениот значајна улога би имале и изговорот и интонацијата!! Сценскиот говор!!! Омилената тема на Станиславски преку примерот „сегодня вечером“ (сп. Р. Јакобсон,

Лингвистика и поетика, Сараево 1966). Впрочем, на колку се начини може да се изговори една пцовка, особено од артист?!!!

Притоа, експресивноста произлегува од односот кон себеси во различните ситуации. Интеркултурно, таа различно е пренесена од македонскиот во рускиот текст: во првиот случај следиме вклопување на експресивен збор во изразот што би требало да се нагласи, при што пцоста се заменува со израз со помала експресивност: „Тешко дишам. Да му ебам мамата. Поарно камион да ме удреше“ – „И дыхалка ни к черту, мать ее. Лучше б меня грузовик сшиб.“; а во вториот, во рускиот текст е употребена истата пцост, при сè што експресивноста доволно силно е истакната преку соодветниот израз за партикулата во исказот „Уште бодам, да си ебам мамата“ - До сих пор еще своей пыхаю, чтоб ты знал.“

Наша забелешка: при поинаков изговор на пцоста во првиот пример, таа би се однесувала на исказот што следува, па изразот би имал поинакво значење, имено, ликот би станал херој (т.е. загинал на должност), но би ја немале приказнава, во која ликовите што во минатото се среќавале и комуницирале само во една „информатичко вжештена област (важничење - тепачка), сепак општат во друга навидум опуштено фатичка атмосфера.

Биосемиотиката се вклопува во етносемиотиката, па наоѓа одраз во фразеологијата преку употребата на соматизми во изрази од типот: „Ко очи во главата сум го чувал“ (признак – заштита од опасност) – „Я его пуще глаза берег“. Овие изрази имаат, значи, руски соодветник, па така и се преведувани. Сп. исто: „Гризни јазик“ – „прикуси язык-то“. Некои пак целосно се испуштени при преводот: „Удри на газ, кур те боли!“ – Или только на газ жать умеешь?

Метафоричноста на изразите што се табуизирани соматизми или, пак, резултат на биосемиоза, се заменуваат со блискозначен израз: „Бегаш како пичка“ – „Сбежал, как последний трус.“ односно со еуфемизам во литота: „Жив се усрав“– „Я чуть не обделался.“. Еуфемизмите, сепак, често се среќаваат во преводот: „Да си ебеш мамата“, „мама ми еба“, да ти ебам мамата“ се преведуваат исто: „мать твою“, при сè што се вклопуваат во различни говорни стратегии и тактики (2); „Еби се.“ – „Пошел ты знаеш куда“, независно колку се врзуваат дискурсно со соодветната реплика: „Ти си по тие работи“ – „Нет, это тебе привычной.“ (6). Исто и во пцости засновани врз други зборови: „Пизда ти материна“ – „Сучонок“ (3)!

Во полујазикот честопати не се прави строга граница меѓу фразеолошкото (квази) рамниште и синтаксичкосемантичкото. Примери за тоа има и во овој текст: „Да гризнам јазик? Гризнав еднаш. Пола јазик ѝ одгризав на една“.

Двата текста не само што не си противречат туку и се надополнуваат, со што е остварена уште една функција на овој драмски текст, да функционира во различни средини. Во таа смисла, имаме предвид дека јазичната игра не е својствена само за уметничколитературниот стил туку и за разговорниот. И оваа еластична способност на разговорниот стил наоѓа свој статус во литературното дело, особено во дијалози на неусогласена комуникација.

Од аспект на етносемиотиката, значи, „Буре барут“ дава претстави за просторни и временски концепти кои се одвиваат во супстандарни општествени ситуации, односно во ситуации карактеристични за пониски општествени слоеви, па ја вклопува соодветната концептосфера на културата.

КОНЦЕПТОСФЕРА НА МАКЕДОНСКАТА И НА РУСКАТА (СУП)КУЛТУРА

„Буре барут“ дава илустративен материјал за проучување на јазичната слика на светот преку јазичниот поглед на светот на носителите на супкултурата и на полујазикот во почетниот период од транзицијата. Станува збор за специфичен период кој се карактеризира со јасно изразена диференцијација на пониските и на средните општествени рамништа, што предизвикува и социокултурна па и јазична интерференција меѓу нив.

Притоа, имаме предвид дека концептуализацијата на културата во јазикот може да се разгледува на различни културни и јазични рамништа, па така и супкултурата наоѓа свој одраз во полујазикот. Со други зборови, можеме да зборуваме за концептуализација на супкултурата во полујазикот, па да издвоиме модели на основни социокултурни концепти кои се јавуваат на пониски општествени рамништа, имајќи ја притоа предвид и пројавената интерференција меѓу општествените рамништа.

Се разбира, појавите на супкултурата и на полујазикот се составен дел од културата и јазикот, па и во нив доаѓаат до израз човековите универзалии, дури и во нивната природна, „разголена и/или основна“, пројава, со што се овозможува и полесно проучување на јазичната слика на светот врз современ текст, но со под-

дршка на сите претходни текстови во кои се одразува културата и јазикот, независно на кои (творечки) рамништа: митолошки, религиозни, техничко-технолошки.

Концептосфера на светот: концепти на пространството, на времето и на бројот, на идноста, концепти на времепро-странството (хронотопот). Во драмскиот текст доминира антропоцентричниот поглед на светот во својата сурова, но ограничена и црна, претстава, што особено доаѓа до израз во концептуализацијата на просторот и на времето, преку кои се изразува статичното наспроти динамичното, т.е. синхронијата и дијахронијата во јазикот и културата.

Воведен концепт во драмскиот текст, според нас, е **концептот на идноста**, вграден во фатичкиот израз „За арно, за убаво“ – „Давай, за все хорошее“ (наслов на сцена 1), како одраз на човековата култура, кој синонимно ги отвора другите концепти во сукцесивно поставените сцени, исто така, синонимно заокружени со когнитивните метафори „буре барут или органска хемија“ – „пороховая бочка или органическая химия“ (наслов на сцена 11, инаку завршна во текстот).

Концептот на пространството е концентриран, првенствено, врз нагласување на своето во просторот, т.е. врз менталните единици што го составуваат личниот простор, обележан преку поими на делови од телото и од облеката (составен дел и од концептот на предметите) и од други придружни предмети на телото и облеката, како и врз групното во просторот, т.е. врз општи простори во кои се остваруваат односите меѓу групата.

Во овие рамки, ги издвојуваме следните два примери за обележување на личниот простор:

– осакатеноста на Димитрија и присуството на патериците во неговиот личен простор, имено сè што прави Димитрија во просторот се поврзува со неговата (физичка) осакатеност: „Уште бодам, да си ебам мамата. Старата вика, аман бре Димитрија, ем криво, ем клоцливо“ (1) и со патериците: *Тешко седнува на друѓаџија маса* (1);

– отсуството на гаќите во личниот простор на Ана во јазичната слика на Симон за неа обредно упатува на слободата во половите односи меѓу единките во групата: Симон: „Верувам во работи на прв поглед. Не носите гаќи?“ Ана: „Зошто мислите дека не носам **гаќи**?“ Во рускиот текст се јавува соодветниот еуфе-

мизам: Вы не носите нижнего белья? / Почему Вы думаете, что я не ношу нижнего белья?

Поимите за делови од телото (и дејства поврзани со нив) се среќаваат во различни фразеологизми во текстот: „од уста имам вадено“ – „пылинки с нее здувал“ (2); „Пукни, да не пукнеш“ – „Типун тебе на язык“ (5); „Си ставаш здрава нога во трње“ (испуштено во преводот).

Концептот за **дом** отсуствува од македонскиот текст, впрочем, тој не е карактеристичен за повеќе супкултури и со самото тоа (делумно) и за полујазикот (барање на егзистенција надвор од домот, т.е. од матичната средина), па во текстот е претставен преку литотата „врата“ во дидаскалијата (2) и со метонимијата „тука“ во дијалог: „Ангеле: Аце тука е? / Благоја (Гледа во хеблата): Александар? Не е тука.“ Прилогот, всушност, го табуизира домот (во момент на незаштитена ситуација). Во рускиот текст, сепак, присутен е концептот во прашањето, но не и во одговорот. Спореди: „Аце дома? / Александар? Нет.“ Од друга страна концептот **дом** одговара на концептот **свој** во концептосферата на артефактите: Домашна е ракијава? / Домашна – Ракија своя? / Своя (2).

Општите простори во текстот, всушност, се времепространства (хронотопи) и се поврзани со различни говорни стратегии и тактики, како и со различни говорни чинови на членовите во групата. Во тој поглед, во драмскиот текст доминира концептот **кафеана** (1), поврзан со вербална комуникација (во која се остварува говорниот чин – здравица) што се одвива по претходни невербални комуникации (две дамнешни последователни нерамноправни физички пресметки од позиција на сила на секој од учествувачите) што се случиле некогаш и во кое учествувачите имале строго определени улоги. Но, сега улогите се променети, а просторот обезбедува рамноправност. Кафеаната се јавува во функција на заеднички простор. Во таа посока, во другите сцени заедничкиот простор е означен преку синегдохата како поглед на свет: маса, купе, автобус, затворска ќелија, брод, хотел, парк, секој симболична вредност, и алузијата: зелено јаболко. Со мали нијанси, станува збор за просторност која обезбедува привидна рамноправност, но минимална заштита, при што некои од учествувачите се обидуваат да наметнат асиметричен однос меѓу присутните, имено, да ги водат (вербално и/или невербално) комуникациските чинови, од фатика (сп. сцена 2: „Добар ден / Добар ден“ – „Добрый день / Здравствуйте), кон информатика.

Масата, бездруго, е еден од клучните концепти во културата, како во македонската, така и во руската, при што во двете култури, врз основа на фолклорни материјали, се врзува за просторот (во рускиот и во други словенски јазици се забележува етимолошката врска) и обично означува изобилие (кое може да се претстави и преку пријателство односно другарство. Во „Буре барут“ масата ја има функцијата на расчистување на претходните (плероматични) односи и на дефинитивна пресметка меѓу учествувачите во комуникацијата на едноставен начин, претставен во завршна дидаскалија (3): *Симон се враќа. Го зема шишејџо. Го удира Светјо џо џлава. Светјо џаџа. Целајџа џлава му е во крв. Симон излеѓува.*

Концептот **маса – стол** е синоним за системност во просторот, па има суштинска улога (во сцена 3, која е именувана токму така): систем – система, и е вклопена во тријада инцидент – случај (сцена 2) / систем – система (сцена 3) / инцидентен систем – случајна система (сцена 4), претставени преку клучните концепти: врата – маса – воз. Во нарушувањето на претходниот (2) и воспоставувањето на новиот систем (4) ги имаме предвид современите концептуално–комуникациски метафори (за размена на стока): **врата** и **воз** (т.е. локомотива) и древноритуалниот: размена на жени (3), при што причинско–последичните односи (поттикнати од знакот-индекс: пат) доведуваат до промени во (пот)системите обусловени од знакот–симбол: **кола** (на преден план во сцена 1 и во сцена 2,), на кој градациски се надоврзуваат знаците–симболи: **воз** (сцена 4), **автобус** (сцена 5), **брод** (сцена 8).

Патот е симбол на гревот (грешката), па етимолошката врска меѓу нив јасно испакнува од односот меѓу македонскиот и рускиот исказ: „Си му згрешил на некого?“ – „Дорогу кому–нибуд перебежал?“ (1). Меѓусебната поврзаност на пространството на комуникацијата претставено во двата исказа отвораат повеќе семантички пространства, засновани врз основните глаголи *џрее* со степен *џече*, наспроти *сече – џече – дече*, со интерпретации: ‚пресекува пат, сменува живот‘, што упатува на промена на системот: „Добро те суредил“– „Здорово тебя отделили“.

И во осмислувањето на знакот–симбол **кола** е вклучена „митолошка“ претстава за односите меѓу таткото и синот: „Од дванаесет години ја имам крадено колата на татко ми.“ (2). Од друга страна, овој однос речиси е табуизиран во текстот, со исклучок на заштитничката улога на таткото во однос на синот (Благоја – Александар) (каде што, пак, е табуизиран домот) и на реминисценцијата за Трајко и неговиот син, инаку, бараба, во истата сцена.

Односот статичност / динамичност се претставува и преку глаголите: стои /седи: Свето: Седни /Симон: Подобро да седиш (Симон седнува.), со чие апострофирање се навестуваат промените во системот.

Основниот концепт за време во „Буре барут“ е кругот, т.е. кружното движење на времето во просторот (сцена 1 и сцена 11), меѓу кои кои се вметнуваат концепти за постепеност во времето, т.е. за скалесто движење на времето (од 2 до 9). Односот круг : скала е соодветен на односот власт : превласт, па скалестото движење на времето го означува човековиот нагон за превласт, а кружното – нагонот за повторно воспоставување власт. Во тој контекст се остварува и парадоксалното несовпаѓање на просторот и времето кое на рамниште на фатика паралогично отвора концепт на времепространство: Ангеле: Што наваму? / Димитрија: Помини, замини. (на руски: Как ты? Потихоньку).

Повторливоста (како особеност на хронотопот) во македонскиот текст е предадена преку императивни форми (што е особеност и на македонскиот народен јазик и се смета за балканизам), а во рускиот преку префиксот по–. Од друга страна, и тишината во просторот и времето означува хронотоп.

Хронотопот во ограничени кодови, како и во полујазикот се јавува во врска со артефактот „затворска ќелија“ (7): „на погрешно место во погрешно време“, со антропоморфна проекција на времето: „Овде подобро да утепаш малку време, него да утепам дел од тебе“ и со натуралистичка проекција на просторот, со градациска синонимија: „буре барут“– „газот на светот“– „хемороид на газот на светот“; со семантичка синонимија: „ти се еба мајката од мене и вакви како мене“ (на руски: „пороховая бочка“– „задница“ мира – „геморроем задницы мира“; „я и такие как я будут дрючить тебя по полной“.

Темната страна на јазичната слика на светот е претставена преку концептот **ноќ**, кој во „Буре барут“ претставува симбол на гневот и јасно е нагласен во дидаскалиите на речиси сите сцени. Етимолошки (и семантички), пак, гнев е во тесна врска со речиси сите клучни дејства (*џони*, *џнейше*) и предмети (*буџилка*) во текстот.

Основната концептосфера на времепространството се искажува речиси исклучиво со знаци од гениталниот и од генетскиот код. Иако станува за изрази што функционираат како пцости, сепак тие се поврзани со определени ритуали, како што е ритуалот на прочистувањето, етимолошки поврзан со концептот „јама“ кој се изразува со јазични знаци со кои се означува женскиот полов орган.

Концептот на прочистување, пак, се надоврзува на концептот за скалестото движење на времето: Борис: Уште сто и единаесет рецки. Знаеш што ќе направам кога ќе излезам од овде? Ќе одам на море. Широко големо море. Да ја наполнам душава со воздух. Очиве со широчина. Некаде у пичку материну. Некаде кај што нема ќошиња.“ Спореди на руски: Куда–нибудь на край света. Где нет никаких углов. (7). Отсуството на „аглите“, во рускиот текст исто ја доловува ритуалноста со јамата. Прочистувањето е уште понагласено присутно и во изразот: „Ми се ебе некое стегнато пичуле“. Спореди на руски: Сейчас бы какой–нибудь бабе вдуть (8). Остатоци од други ритуали среќаваме и во исказот: „фрли му пепел“– „Было, да былем поросло“ (3). Спореди исто: Типун тебе на язык“ (5)

Општествените односи се концептуализирани во поимите ‚пријателство‘ (мак.) – ‚дружба‘ (рус.) и се кодирани во осовременета обредна приказна: „Биле двајца пријатели. Најдобри пријатели. Едниот отишол во војска. Му оставил аманет на пријателот да му ја чува вереницата. Поминувале денови. Само пријателот смеел да ѝ ги види нозете. Се заљубил во неа. Се заљубила и таа. Се гледале. Таа се соблекла. Тој ја свртел главата и рекол, госпоѓо, јас ве сакам повеќе од својот живот, по помалку од својата чест, станал и се пријавил во војска.“ – „Были два друга. Не разлей вода. Одного приятеля забрали в армию. Он взял с другого клятву что тот присмотрит за его невестой. Дни шли. И он влюбился в нее. А она в него. Они смотрели друг на друга. Она разделась А друг отвернулся и сказал, госпожа, я люблю Вас больше своей жизни, но меньше своей чести, встал и пошел записываться в армию.“

Во оваа приказна се сосредоточени дамнешни ритуали поврзани со сложени општествени односи, кои го прошируваат генетскиот код, со привнесување на други лица (од кодот на групата), а со запазување со основните табуизирани односи, како резултат на (генерациски) трајно воспоставен договор. Со други зборови, во текстот пријател има историска конотација, а другар – современа. Во односи со „пријател“ постојат табуа, а во односите со „другар“ постои период кога не постојат никакви табуа (по тој период другарството се прекинува најчесто поради промена на нивниот статус). Во основа, тоа е запишаната приказна на Б. Малиновски, која во разни верзии се јавува голем број (примитивни) општества, како размена на жени. Приказната, пак, на Дуковски е современа, тоа е приказна од неговото време, па се врзува за тогашното значење на зборот „другар“ (би рекле, во вистинска смисла на

зборот). „Воено осмислените општества“, какво што било и ова од приказната, во поимот „другар“ го вклучувале и овој „дамнешно ритуален“ признак на лице - чувар на вереницата.

Дуковски на приказната ѝ дава навидум парадоксален анти-ритуален завршок, иако инсистира на ритуалната последователност токму преку когнитивите **пријател** и **аманет**, но во натамошниот тек на настаните во сцена 3 ја враќа приказната во ритуалните односи што го оформуваат системот од четирите меѓусебно исповрзани ликови (двајца другари и нивните девојки). Во таа посока, функцијата на предметот „шише вино“ со кој, исто така, ритуално завршува сцената е да внесе промена во системот, т.е. во однапред поставените односи и да отвори простор за следниот степен на општествено рамниште, во кој е расколебан стариот систем, а новиот не е оформен

Во пошироки размери, општествениот концепт пријателство/ дружење се претставува на скала на воспоставување / раскинување на меѓусебните односи.

Претставите за човекот во супкултурата и во полујазикот што се конципирани во „Буре барут“ се: **бараба – недоумок ; токмак – идиот; топук – каблук**.

Концептот „бараба“ што се среќава во исказот „Памтиш на Трајко барабата“(2), етимолошки, бездруго, му припаѓа на онома-топејски изведената лексика, па се поврзува со значењата ‚избувлив‘, ‚наметлив‘, ‚зборлив‘, при што односот татко – син е граден врз принципот на антиподност, иако би се очекувал принципот на степен (заснован врз концептот: време) што се јавува како реплика на наведениот исказ „А бе, умно учи да биде поумно“. Ироничноста на овој исказ, всушност, е вградена во рускиот концепт „недоумок“. Концептите, пак, топук – каблук одговараат на пониските општествени слоеви, кои сакаат да се искачат на повисок степен на општествено рамниште, па може да се зборува и за целосна еквивалентност на овие концепти во македонскиот и во рускиот текст.

За полујазикот во македонската општествена средина, пак, особено е карактеристичен концептот фраер: „Сакав да бидам фраер“, сп. на руски: „Хотел круто выглядеть.“ (Овој германизам, кој во матичниот јазик историски претрпел значајни семантички промени, во македонскиот се зацврстил во современото значење). Во полујазикот, исто така, може да се вклучи и соодветен социолект, така фраерот е фраер затоа што се важнички со колата (на татко му) па одлично ја владее механичката терминологија поврзана со делови на колата, осакатениот, пак, Димитрија, одлично ги владее

медицинските термини поврзани со неговата здравствена состојба. Оформувањето на социолектот, сепак, е во тесна врска со определени реалии и општествени концепти: „Возачка земав на акција - Права еше в школе получил“; „на отворен пат“ – „на трасе“ (2). Употребата на зборови со воопштено значење, во кои се акумулирале поголем број значења, исто е особеност на одделни социолекти, како и на полујазикот: „Да натегнам? / Натегни“ – „Можно? - Давай“ (4). Забелешка: станува збор за пиење! Истото се однесува и за изрази без особено значење, кои имаат функција само на партикули: „Ми се пуши, **ми се плаче**“ – „Куришь хочется. Хоть плачь“ (7). Типун тебе на јазык“ (5).

Концептосферата на супкултурата, когнитивно, се заокружува во односот знак – текст преку исказите „ништо не памтам“... „нели пред да умреш цел живот ти поминува низ глава“ – ничево не помню... перед смертью вся жизнь перед тобой проходит, так ведь.“ (11)

Наша забелешка: Одделувањето на духот од телото, на животот од смртта, „поритуално“ е претставено во рускиот текст!

Заклучок: И македонскиот оригинал и рускиот превод на „Буре барут“ го користат живиот разговорен јазык, полујазыкот на супкултурата, дотогаш несретнат на сцена, барем не во таков обем, исто како што и во едниот и во другиот текст доаѓаат до израз ритуалното и магиското на преминот од природа во култура. Впрочем, во секој премин од револуција во еволуција доаѓа до израз природното т.е. животинското во човекот.

Нагледна литература:

Дејан Дуковски „Буре барут“ во Преглед на современата македонска драма, подготвил Гоце Ристовски, Штрк Скопје 2001, с. 25–66
Деян Дуковский, Пороховая бочка, во: Современная македонская драматургия, составление и перевод с македонского Ольги Панкиной, Окоемъ Москва 2010, с.511-560

Претпочитана литература:

Григорьев, Б. В, 2008: Межкультурные коммуникации, ИД „Петрополис“, Санкт–Петербург
Маслова, В. А., 2001: Лингвокультурология, Москва

- Маслова, В. А., 2007: Введение в когнитивную лингвистику, Флинта – Наука, Москва,
Степанов Ю., 2004: Константы: Словарь русской культуры, Академический проспект, Москва
Хроленко, А. Т., 2004: Основы лингвокультурологии, Флинта – Наука, Москва

Аннотация

В настоящей статье рассматриваются концепты субкультуры, являющиеся отражением ритуального и магического в полуязыке более низких слоёв общества на основании текста пьесы Деяна Дуковского «Буре барут» (1994) и перевода данного текста «Пороховая бочка» (2010) на русский язык Ольги Панькиной.

Катерина ПЕТРОВСКА – КУЗМАНОВА

Инстипиуи за фолклор „Марко Цейенков“, Скопје

НИКОЛАЈ КОЛЈАДА НА МАКЕДОНСКАТА ТЕАТАРСКА СЦЕНА

Допирот на културите преку театарот денес е многу актуелно прашање и тоа може да биде поставено на неколку нивоа: 1. контактот меѓу публиката и актерите/изведбата, 2. контактите меѓу поединечните елементи на театарскиот продукт, како што се јазикот, музиката, декорот костимите и др. и 3. одгатнување, претставување и преведување на туѓи театарски форми. Од ова перспектива може да се каже дека веќе не е доволно да се опишат врските меѓу текстовите (или дури меѓу изведбите) за да се разбере нивното внатрешно функционирање; потребно е да се сфати нивниот печат во контекстите и културите и да се цени културната продукција што произлегува од овие трансфери. На тој начин интеркултурниот театар станува културен модел, во кој интеркултурната изведба не ја заменува традиционалната театарска форма со друга, туку ги мултиплицира бескрајните начини на комбинирање на мешање и реструктурирање на елементи преземени од различни театарски традиции. Во рамките на интеркултурните вкрстувања едното и другото сопственото и туѓото, познатото и непознатото се среќаваат намерно, ненамерно, свесно или несвесно. Современите теоретичари на театарот, обидувајќи се да ја дефинираат интеркултурноста забележуваат дека секогаш и секаде нејзин белег е врската меѓу најмалку два театарски елемента кои преку контакт стапуваат во взамен процес, при што се создава нов театарски елемент. Според Пфајфер (Pfeiffer G., 2001) тоа би бил театар во кој доаѓа до претопување на најмалку два елемента, при што се создава една сосема нова театарска форма во која добивката и загубата имаат еднакво значење. Преведувањето на драмски текст, сфатен како семиотички систем, може да биде, на пример, тарнскултурен процес врзан за текстот, ако му претходи интеркултурна обработка од страна на преведувачот. Барањата кои се поставуваат пред

уметниците се однесуваат на нивната поврзаност преку користење на соодветни театарски елементи и постапки, кои ќе доведат до посакуваниот резултат. Уметниците при една ваква постапка, различните елементи можат да ги нагласат или да ги поврзат различно, при што овие процеси нема да се одигруваат само во рамките на една театарска форма, туку можат да се гледаат и во рамките на театарскиот макрокосмос. Ова особено доаѓа до израз кон крајот на двесеттиот век кога на сцена стапува драматургија во која на преден план избиваат сликите на грдото лице на човештвото. Ханс-Тис Леман во својата книга „Посдрамски театар“ темелно се занимава со новата европска драма и го објаснува патот по кој се менувала драмската структура со промената на општествените околности (Lehmann, H.-T., 2003, 47). Некои теоретичари сметаат дека елементи од овој тип на драматургија се присутни во текстовите на рускиот автор Николај Колјада.

Со почетокот на деведесеттите години од дваесеттиот век Николај Колјада, силно зачекорува на театарската сцена во Русија. Неговите пиеси набргу стануваат интересни за поширок круг театарски дејци. Тие се играат насекаде во Европа, за нив интерес покажуваат дури и американските драматурзи, преведувачи, режисери, кои имале желба да го запознаат феноменот Колјада, што ја докажува универзалноста на проблематиката која се обработува во неговите дела. Колјада е писател чии дела со својата провокативност и искрен хуманизам го бараат нашето внимание. Но, исто така тој без компромис го расчленува транзициското општество и сите импликации на премин од еден начин на размислување во друг. Притоа тој е длабоко загрижен за единката, неговата судбина и душа, на начин својствен на вистинската руска литература. Како меланхолично пеење на словенската душа од неговите драми извираат релациите меѓу старото и новото, Исток и Запад, духот и материјалното во неговото драмско писмо со современа чувствителност повторно се враќаме на прашањата на сопствениот идентитет.

Со драмата „Мурлин Мурло“, која за прва пат била изведена 1990 г. во Кировский областной театр јуного зрителја имени Н. Островского, Колјада станува познат во Русија и пошироко. Македонската публика со неговиот драмски свет се запознава 1998 г. токму преку поставувањето на овој драмски текст на сцената на МНТ, во режија на Владимир Милчин. Во центарот на вниманието на оваа драма е општеството во транзиција. Таа создава битија кои од искрената потреба за посреќни денови тргнуваат во промените, а

завршуваат на некое градилиште во неможност на своите деца да им обезбедат примарно образование и правилна здравствена нега. Неговите јунаци живеат т.е. преживуваат во своите мали кафези и светови, во кои секој гради свој микрокосмос. Во драмата „Мерлин Мурло“ се активира грдото лице на транзицискиот живот, преку парчиња од борбата за егзистенција, измешани со остатоците од минатото советско време и поплавата од Запад. Централниот лик овде е Мулрин Мурло – Олга, а таа е прикажана исправена пред безнадежноста на нејзината егзистенција. Мурлин Мурло, е симболична кукла а сепак живо битие, но и крик за подобар живот кој одекнува како во Русија така и на нашите простори. Во оваа драма Колјада како да го искажува сиот свој очај, па затоа и нè потсетува на Достоевски. Неговите личностите во оваа драма како да ги мачат истите страдања како и Мишкин и Раскојников, само во нови услови, но тие овде се уште по ирационални. Еден Раскојников во својата ирационалност сепак се раководи барем од лошо прочитаниот Ниче, додека ликовите на: Алексеј, Михаил, Ина и Олга се без идеологија. Тие скитаат по својот мал несреќен свет со идеи преземени од медиумите, печатот, филмовите или телевизиските екрани, но надополнети со нивна сопствена метафизика. Во тој свет се случуваат чуда на лелеавата граница меѓу сонот и јавето. Чудата доаѓаат како реакција на тривијалните списанија, тие се преплетуваат со стварноста и се случуваат наспроти својата невестинитост. Мурлин Мурло е приказна за скршени и осамени луѓе кои се борат за свој гол опстаниок. Сè што јунаците на оваа драма чие дејство е сместено во Русија кон крајот на осумдесеттите бараат е малку туѓа грижа, внимание и топлина. Во таа потреба другите да ги засакаат, да им помогнат или барем да ги сфатат тие можат да бидат и мошне груби. Ова е исто така приказна за неможноста за самоостварување, било тоа да се бара низ вербата во Господ, љубов или уметност. Оваа драма се создава од едено мрачно и песимистичко чувство на светот и времето во кое живееме, но сепак дава надеж, ако не во глобалниот тогаш барем во личниот спас.

Драмата „Земјомер“ е напишана 1997. Таа ја доживува својата премиерна изведба во Македонија 2000 во режија на Владимир Милчин. Во Русија својата премиера ја доживува подоцна 2004 во „Колјада театарот“ во Екестеринбург. Во драмата „Земјомер“ станува збор за луѓе глупави и несреќни, смешни и трагични, луѓе кои се обидуваат да го најдат своето место во животот, но не успеваат во тоа. Во неа владее состојба на тага страдање, мечтаење за светла иднина, во моментот кога е напишана драмата многу луѓе во Русија

(како и во повеќето држави кои минуваат низ периодот на транзицијата) живеат во тоа постојано очекување на нешто. Тоа е драма за луѓе кои се исфрлени на депонијата кои се прпелкаат за да преживеат, што многу убаво се гледа во реченицата, која најдобро ја одразува атмосферата во текстот: „Во Русија беше зима – а тој живееше.“ Слично како и во „Мурлин Мурло“ и овде продолжува анализата на распадот на современиот живот и свет. Тоа е живот виден и доживеан низ призмата на т.н. општества во транзиција. Колјада се легитимира како врвен познавач на психологијата на современиот руски човек соочен со бурните, револуционерни промени. „Оттука неговите апокалиптични визии како да кореспондираат со детекциите на состојбите кои своевременно ги прави Чехов во на пр. „Вишновата градина“. Земјомерот“ на Колјада е драма за ништожници, очајници, отпадници... Тие се регрутираат од сите слоеви на општеството. Пропаста е општа никого не поштедува. Таму на дното на заедничкото место за очајување ќе се најдат и Риса со својот здрав селски резон и интелектуалецот Алексеј, народниот филозоф Соловеј, порозната Антонина и занемената Лаура.“ (Т. Кузманов, 2000) Ликовите се старци со навршени 40 години. На четириесет тие се веќе бивши, луѓе кои нема на што веќе да се надеваат, возот на новото доба граби брзо и без нив. Претствата режисерот Владимир Милчин ја гради со смели и прецизни потези. Кулминацијата режиски се трансформира како некое нестварно случување од подземјето. Во постановката доминираат две придружни линии на главното дејство кои истото го дополнуваат, тоа е поетичноста преку ликот на хендикепираната Лаура и атмосферата, многу значајна за авторот, а во постановката е претставена преку кобниот пев на птиците што ја пророкуваат бедата. На сцената, видена низ режисерскиот ракурс станува збор за богата претстава со разновидни сцени чиј заеднички именител ќе стане апсурдна работата на Земјомерот во мигот кога куката се руши. „Земјомерот“ на режисерот Милчин и е претсатва за сите зла на современото човештво, но прикажани на многу суптилен начин кој во истовреме пленува и трогнува и комуницира со публиката на повеќе нивоа.

Драмскиот текст „Патувам, Патувам“ во Македонија е изведен во 2001 г. на сцената на НТ Битола во режија на гостинот од Русија Александар Исаков. Иако со само три лика овој драмски текст во една широка плејадна форма пред нас ја прикажува транзициската драма на три несреќни човечки суштества. Тие никаде не брзаат. Божем случајно ја започнуваат потрагата по самите себе или

поточно дозволуваат да избие на површина она што долго тлеело во нив. Дејството се одигрува во пространата соба во една од зградите на КГБ која сега ја запоседнала Зина девојка која се занимава со шверц. Таа е строга и лошо се однесува кон другите се разбира до првиот крик на очај. Заедно со неа живее нејзината другарка Нина (не многу лична, но затоа прстодушна и симпатично наивна), неа всушност Зина ја претворила во своја прислужничка. Како трет лик тука се појавува Миша мал и збркан но затоа занимлив со своите невозможни преокупации. Тој е претседател на куќниот совет кој најпрвин ја придобива Нина, а потоа го крши и антагонизмот на газдарицата Зина. На крајот сето завршува со Хепаенд или можеби не, оставено е на публиката да одгатне. „Во постановката на гостинскиот режисер се препознава тенденција несреќата на дејствувачките лица да се прикаже низ форма чиј составен дел е хуморот, но и поетичноста. Така следиме претстава која има „душа“, атмосфера.“ (Т. Кузманов, 2001) Оваа режиска постапка ликовите ги прави реални, а претставата станува приемлива за публиката преку сопствената пулсација.

Во исто време со драмата „Мерлин Мурло“ на сцените во Русија се појавува и комедијата „Кокошка“. Таа по постановките во Русија е преведена и изведена во Србија и Македонија. Во Македонија беше изведена на сцената на „Народниот театар Антон Панов“ од Струмица во мај 2001 год., во режија на Владо Талевски. И во овој драмски текст доаѓа до израз единствениот сценски израз на Колјада, полн со јазична повеќеслојност вткаена во говорот на неговите јунаци. Драмскиот текст „Кокошка“ е комедија од театарскиот живот во провинцијата неа можел да ја напише само некој кој голем дел од својот живот го поминал во театарот, а тоа да не звучи ниту буквално ниту лошо. Таа нè упатува дека секогаш постојат градови кои нема да ги видиме, соништа кои никогаш нема да ги досонуваме луѓе на кои нема да стигнеме да ин испратиме насмевка. Затоа постои театар и сцена, која станува летечки килим или низ просторот и времето. Но, што се случува кога тие актери-волшебници кои знаат колкаво е небото ќе останат без своите соништа. Сето тоа Колјада го дава на свеж и пред се духовит начин со свесна желба да се одмори од „црниот бран“ што провејува низ останатите негови дела. Во оваа драма има сета, но и Чеховски хумор има провинциски ќорсокак, но и нова иднина. Но можеби во некоја провинција не чека воз, вагони и купе со само наша среќа. „Кокошка“ е приказна за животните на периферија: за животите на административната периферија, на периферија на културната сцена

но и моралната периферија, за луѓето чиј страв од промените е поголем од стравот да се живее во лага и самоизмама. Јунаците на оваа драма се театарски луѓе кои мошне добро глумат. Но за жал тоа подобро го прават во животот одошто на сцената. Фарсата во која нивните животи се претвориле е толку кршлива што е доволен само еден миг на вистината за да почне да пука по рабовите. Тоа е ситуација во која сите се наоѓаме барем еднаш во животот, ситуација кога мора да избереме да се соочиме со непријатната вистина или да продолжиме да играме свои бедни мали фарси без режија костими и декор на сопствениот идентитет.

„Бајката за мртвата царева ќерка“ е напишана 1900 првата постановка нејзината премиера била во Москва, а исто така изведена е на Бонското Биенале во Германија. Во Македонија "Бајка за мртвата царска ќерка" од Николај Колјада, во режија на Љупчо Ѓоргиевски е поставена на сцената на Народниот театар Јордан Хаџи Константинов – Џинот од Велес 2004 г.. Во драмата дејствието е сместено во запуштеното ветеринарно одделение за умртвување на домашните миленици каде Рина со години со струја ги убива животните. И веднаш се поставува прашањето дали и како оваа сиже може да се издигне до бајка. Во ужасот на Рина упаѓа пријателката нејзината пријателка поетеса, која подоцна се покажува како обичен стихоклепец и двајцата неранимајковци, Василиј и Максим. Основното прашање што тука се наметнува е прашањето на изборот алтернативата, односно немањето избор од страна на јунаците на оваа драма. Тие гнијат во своето бедно живеалиште кое повеќе личи на се друго одошто на место за престој на луѓето. Дејството во претставата се одвива сурово, речиси натуралистички. Овде животот се одвива меѓу половите плус и минус чиј спој го означува крајот. Ако претставата започнува со барањето алтернатива тогаш таа завршува со фактот дека единствениот излез на јунаците на оваа драма е бегството на грдата реалност во светот на бајките. Умешноста Колјада е во начинот на кој суровиот свет на своите ликови го издига до поетски височини, каде што се она што било грдо, валкано и лошо се претвора во бајка и тогаш над неговата театарска стварност лебди магловитоста на вистинската поезија. Но, исто така треба да се забележи дека во ниту една негова драма сето грдо и лошо како со волшебено стапче не се претвора во бајка, како во драмата „Бајката за мртвата царева ќерка“. „Режијата на Љупчо Ѓоргиевски ги следи овие два плана и создава простор до израз да дојдат и реализмот и тврдата лексика во односите меѓу ликовите во првиот дел, но и неверојатната лирич-

ност на истите ликови, нивната длабока тага и болка кое трогнува, а кое се случува во вториот дел од претставата. Неговиот сценски ракопис се одликува со суптилноста во градењето на драмските ситуации и судири меѓу ликовите“ (Тодор Кузманов, 2004). Се чини дека со ваквата постапка режисерот наоѓа вистинска мера помеѓу светот на реалноста и светот на бајката при што основата ја прават жестоките сцени кои потоа својата завршница ќе ја најдат во поетско-елегичното примировање на јунаците на оваа пиеса. Претставата се движи по линија меѓу сонот и јавето, во бајката, а човекот го сместува целокупното колективно искуство и вековниот копнеж кон убавото кое во судир со стварноста неминовно се распаѓа и се претвора во некакво онтолошко зло.

Во 2005 година Владимир Милчин заедно со своите студенти ја поставуваат претставата „Контаминација Колјада“ која е составена од прачиња од драмите на овој руски автор. Во оваа претстава тие градат како што ќе забележи Лилјана Мазова: „Апсолутно своја театарска приказна ни раскажуваат дванаесет млади луѓе кои во својот заеднички проект ја прикажуваат својата апсолутната вистина: играат верни ликови на маргиналици во времево.“ Овој проект е базиран врз ликови и сцени од драмите „Мурлин Морло“, „Земјомерот“, „Кокошка“ и „Огнена полонеза“. Ликовите и сцените што се избрани за оваа пригода се избрани според мерка студентите, но сите тие заедно ги прикажуваат состојбите на малите луѓе изгубени во транзицијата тука или каде било. Неподносливата тежина на живеењето ја играат како да се борачи во арена на кои рацете им се врзани на грбот. Тие се ликови/губитници распнати меѓу реалноста и соништата кои ползат на кусата релација меѓу животот и смртта. Без разлика кој како се вика или што е, создаваат карактери кои излегуваат од никаде, се движат никаде, лазат по покривите, сонуваат во бојата на лудилото на времево, гладуваат и, ако има што – јадат без насит, исчезнуваат во бездната на животот што се тркала со брзина на слободно паѓање. Градат фантазмагорија што ја отсликува транзицијата во која за човекот има сè помалку место.

Несомнено дека причината што делата на современиот руски драмски писател Колјада за кратко време беа поставени во неколку театри во Македонија е тоа што тој го обработува периодот на транзиција во кој сите морални норми се распаднале, сите вредности се изместени, а што е многу сличен општествен фон на нашиот. Неговите драмски текстови се занимаваа во маргинални личности, но нивната маргиналност не потекнува од нивниот

социјален статус туку од квалитетот на живеење. Тие очајно посегаат по малку среќа како би го осмислиле својот живот. Тоа го прави Николај Колјада еден од најпровокативните и најизведувани современи драмски автори, кој остро и умно ја испишува суровата тема за човекот од градската периферијата – човекот од периферијата на животот. Затоа неговото присуство на нашите сцени го гледаме низ призмата на интеркултурниот театар, кој зазема значајно место во култури кои во својот развој доживуваат драматични промени. Во времето кога културните граници постојано се надминуваат, интеркултурната театарска практика може потенцијално да функционира како место на кое ова пресекување на културите. Таквата практика Гомез- Пена ја нарекува “гранична уметност“, во која задачата на изведувачот е “да ги надмине, премости, исповрзе, повторно да ги протолкува, премапира и да ги рedefинира границите на културата“ (Gómez Peña G. 1991:12). Во тој контекст го гледаме и присуството на Колјада на нашите сцени како автор кој за себе вели дека на Москва и ја открива Русија (Кузманов, 2004, 256), а ние може да се надоврземе дека тој и ја открива Русија на целиот свет на нему својствен начин.

Литература:

- Gómez Peña Guillermo, 1991 "The New Global Culture: Somewhere between Corporate Multiculturalism and the Mainstream Bizarre (a border perspective)." *TDR* 45, 1 (T169):7-30.
- Кузманов Тодор, Премиера во Народниот театар Битола, 9. 03. 2001, Радио Скопје(ракопис)
- Кузманов Тодор, „Апокалиптично визији“, Премиера во Драмски театар-ДТЦ, 2000, Радио Скопје (ракопис)
- Кузманов Тодор, „Барање алтернатива“ Премиера во Народниот театар Јордан Хаџи Константинов - Џинот Велес, 2004, Радио Скопје(ракопис)
- Кузманов Тодор, *Театарот низ збор и мисла*, Маска, Скопје, 2004
- Lehmann, Hans-Thies: *Postdramsko gledališče (Postdramsko pozorište)*. Prev. K. J. Kozak. Maska, Ljubljana, 2003.
- Мазова Лилјана, „Состојба на зомбификација“, *Блесок* 46, јануари-февруари 2006, <http://www.blesok.com.mk>
- Pfaiffer Gabriele, Von interkulturellen Erscheinungsformen auf dem Theater bis hin zu einer transkulturellen Theaterform, Internationale Kulturwissenschaften, **Sektion VI: Kunst und "Globalisierung"**Institut zur Erforschung und Förderung österreichischer und internationaler Literaturprozesse, 2001, http://www.inst.at/studies/s_0603_d.htm

Abstract

In the 90s of the 20th century Nikolai Kolyada boldly steps on the theatrical scene in Russia. His plays are shown all over Europe; an interest in them is shown even by American playwrights, translators, directors, who wanted to get to know the Kolyada phenomenon, which proves the universality of the subject matter his works deal with. In Macedonia, six of his works have been performed in the period between 1998 and 2005, which shows that he is a writer whose works, with their provocative character and honest humanism, ask for our attention. The reason that the works of the contemporary Russian playwright Kolyada, in a short time period, were performed in several theaters in Macedonia can be found in the similar societal backgrounds in the period of transition, when all norms have decomposed, all values have been skewed. He, with his plays, writes down the cruel topic about the man from the periphery of life, in a way that's recognizable and communicates with the actors and the audience. This is why his presence on our scenes is seen through the prism of intercultural crossing in and through the theater.

Наталья В. ПРАСОЛОВА

Библиотека Российской академии наук

НАУЧНЫЕ СВЯЗИ Р. МАКЕДОНИИ С БИБЛИОТЕКОЙ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

Научные связи между Македонией и Библиотекой Российской Академии наук возникли давно, причем следует отметить, что развитие этих взаимоотношений можно проследить на совершенно разных уровнях.

Прежде всего, на уровне международного книгообмена, который начал оформляться в 50-е гг. прошлого века. Тогда была налажена переписка по линии постоянного книгообмена с Народной и Университетской библиотекой им. св. Климента Охридского (Скопье), с Библиотекой Македонской академии наук и искусств (Скопье), с факультетом естественных наук и математики Университета им. св. Кирилла и Мефодия (Скопье), с Македонским естественнонаучным музеем (Скопье)¹. Переписка о регулярном книгообмене велась также с Институтом национальной истории (Скопье), Обществом математиков и физиков Македонии и Факультетом земледелия и лесного хозяйства Университета им. св. Кирилла и Мефодия (Скопье)². Также в 50-е гг. Библиотека установила регулярный обмен с Институтом геологических исследований Македонии (Скопье)³ и библиотекой Факультета сельского хозяйства (Скопье)⁴. Кроме того, по просьбе Зоологического института Академии наук СССР был налажен книгообмен с Институтом рыбного хозяйства Македонии (Скопье) с целью получения издания этого института «Фолиа Балканика»⁵. На предложение об установлении постоянного обмена откликнулись

¹ Текущий архив Отдела международного книгообмена.

² Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.29-31.

³ Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.37.

⁴ Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.29-31.

⁵ Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.90-91.

также Гидробиологический институт (Охрид)⁶ и Математический институт Философского факультета (Скопье)⁷.

В 60-е гг. насильственно прервали быстрые темпы развития книгообмена с Македонией наводнение в ноябре 1962 года и сильнейшее землетрясение в Скопье 26 июля 1963 года. В 70-е годы были подписаны соглашения с новыми научными учреждениями: Институтом фольклора им. Марко Цепенкова, Биологическим факультетом Университета им. св. Кирилла и Мефодия, Институтом македонского языка им. Крсте Мисиркова, Народным музеем (Прилеп). В 80-е годы среди партнеров Библиотеки Академии наук появились Институт исследований по старославянской культуре (Прилеп) и Институт защиты памятников культуры и музея (Прилеп), а также Филологический факультет Университета им. св. Кирилла и Мефодия. В начале 90-х годов переписка с научными учреждениями Македонии заметно сократилась, архив БАН располагает практически только письмами, посылаемыми из БАН в научные учреждения Македонии. В дальнейшем переписка была возобновлена лишь с некоторыми научными учреждениями Македонии.

В настоящее время Библиотека Академии наук продолжает постоянное сотрудничество по линии книгообмена с 6 научными учреждениями Македонии. Наиболее крупными партнерами выступают Библиотека Македонской Академии наук и искусств и Народная и Университетская библиотека им. св. Климента Охридского. Кроме того, соглашения о постоянном книгообмене поддерживаются с отдельными факультетами Университета им. св. Кирилла и Мефодия: естественно-математическим, философским, географическим, а также Обществом математиков и физиков Македонии.

Согласно соглашениям о книгообмене, подписанным с вышеуказанными научными учреждениями, в Библиотеку Академии наук и её сетевые библиотеки поступает 34 названия македонских периодических изданий в 39 комплектах. В основном, периодические издания направляются в основной фонд Библиотеки. Некоторые издания параллельно рассылаются в сетевые библиотеки или же только в сетевые библиотеки в зависимости от их профильной тематики. Так, в Институт русской литературы поступают издания «Современост», «Македонски фолклор», «Литературен збор»; в

⁶ Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.39-40.

⁷ Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.86.

Институт лингвистических исследований – «Македонистика», «Македонски јазик», «Прилози на Македонската Академија на науките. Отделение за лингвистика»; в Петербургское отделение Математического института – издания «Математички билтен» и «Годишен зборник на институтот за математика»; в Музей антропологии и этнографии – журнал «Етнолог». Научные учреждения Македонии также направляют свои издания в Библиотеку Академии наук в виде дарения.

Помимо договоренности о регулярном обмене публикациями, в архиве Библиотеки сохранилась переписка и о разовом обмене изданиями, например, с Македонским экономическим институтом (г. Скопье)⁸.

Также в 50-е гг. Библиотека Академии наук начала развивать свои международные контакты по линии международного абонемента. В Архиве Библиотеки Академии наук сохранилась переписка о том, что международный абонемент установил связи с Народной и Университетской библиотекой в г. Скопье уже в 1957 году⁹.

Помимо международного книгообмена современными изданиями, необходимо отметить и интерес исследователей из Македонии, проявляющийся по отношению к древним рукописям, хранящимся в Отделе редкой и рукописной книги БАН. Согласно переписке рукописного отдела, в декабре 1969 года в Отдел рукописной книги поступило письмо от югославского ученого В.А. Мошина с просьбой разрешить микрофильмирование 84 древних славянских рукописей из собраний И.И. Срезневского, П. Сырку для архива Македонии в г. Скопье¹⁰. В 1970-м году Отдел редкой и рукописной книги удовлетворил просьбу Архива Македонии. В ответ по просьбе БАН Архив Македонии отправил в Россию запрашиваемые материалы из архива В.В.Ягича в Загребе. В частности Библиотека проявила интерес к переписке академика А.А. Шахматова, безусловно, ценной для широкого круга литературоведов, историков и лингвистов. Архивом Македонии были переданы микрофильмы, содержащие: 1) 30 рукописей богослужебного содержания XIII – XVIII века, из различных архивов Македонии; 2) переписка А.А. Шахматова (411 писем – 1881-1918

⁸ Архив БАН, Фонд №1, Опись 11, Дело 561, л.66.

⁹ Текущий архив Отдела международного книгообмена.

¹⁰ Архив БАН, Фонд №158, Опись 8, Дело 707, л. 14-33.

гг.) и Я.К. Грота (68 писем – 1874-1893 гг.) с И.В. Ягичем из Национальной библиотеки Загреба¹¹. Запросы на микрофильмирование рукописей поступали и от Института македонского языка им. Крсте Мисиркова¹². Как говорится в запросах, в Библиотеке Академии наук хранится несколько рукописей южнославянского происхождения. Часть из них интересна для изучения письменного языка в Македонии. Это рукописи из собраний И.И. Срезневского и Ильинского. В обмен Институт македонского языка предложил выслать свои издания. В 1987 году производился обмен микрофильмами с библиотекой Климента Охридского в Скопье. БАН выслала микрофильмы следующих рукописей: Слова в кратце 16 века (10 листов) и Минея служебная перв. четв. 16 века (259 листов). Взамен Библиотека проявила интерес к микрофильмированию Пролога 1594 г., объемом 395 листов. В настоящее время Отдел редкой и рукописной книги также готов откликнуться на запросы о микрофильмировании интересующих рукописей. Запросы на микрофильмирование рукописей принимаются только от научных учреждений, а не от частных лиц.

Другой важной формой международных связей Библиотеки стали личные контакты её сотрудников с представителями иностранных учреждений. Начиная с 1955 г. эти визиты приняли регулярный характер. В качестве примера продемонстрирую только несколько писем с запросами македонских исследований о возможности работать в Библиотеке Академии наук с различными материалами из Архива Библиотеки Академии наук. Это запрос на возможность пользоваться фондами Александру Спасову, который интересовался материалами о македонских писателях и македонско-русских литературных связях XIX века уже в 1957 году¹³, и запрос на возможность пользоваться фондами македонской исследовательницы Деспотовой Вангелии, сотрудничавшей с Институтом македонского языка им. Крсте Мисиркова¹⁴.

Личные контакты между Македонией и Библиотекой Академии наук поддерживаются и в настоящее время. 9 июня 2009 г. директор Библиотеки Академии наук Валерий Павлович Леонов на презентации, проходившей в Македонской академии наук и

¹¹ Архив БАН, Фонд №158, Опись 8, Дело 267, л. 15.

¹² Архив БАН, Фонд №158, Опись 8, Дело 258, л. 19-20.

¹³ Архив БАН, Фонд №158, Опись 8, Дело 237, л. 83.

¹⁴ Архив БАН, Фонд №158, Опись 8, Дело 258, л. 19-20

искусств (г. Скопье), представил македонской общественности факсимильное издание «Лицевой летописный свод XVI века». Этот проект был осуществлен в России издательской фирмой «Актеон» при участии Государственного Исторического музея, Библиотеки Российской Академии наук и Российской Национальной библиотеки. Македония стала первой страной, где было представлено это издание. На презентации директор БАН Валерий Павлович Леонов выступил с докладом «БАН – книжная память науки». Особый интерес у слушателей вызвали старые карты Македонии из фондов БАН¹⁵.

Интерес для научной работы представляют и фонды Славянского зала Библиотеки Академии наук. Формирование «славянского» направления деятельности БАН происходило в период активного проникновения славянской книги в Россию (1840-1870). Потребность отечественной науки и русского общества в целом в литературе по славяноведению и славянской книге тогда значительно возросла, но не могла еще удовлетворяться научными библиотеками. Поэтому особую активность в приобретении славянских книг проявляли русские ученые, прежде всего те, которые посещали славянские земли в научных целях и впоследствии поддерживали отношения со своими славянскими корреспондентами. Так, на рукописи 1547 г. Извлечения из книги Константина Философа о письменах имеется помета о поступлении рукописи в Академию наук от В. Григоровича в 1852 г., который приобрел её в г. Охриде.

Славянский фонд создавался для отражения всего богатства духовной и материальной культуры славян. Страноведческая структура Славянского фонда выстраивается в соответствии с исторически менявшейся этносоциальной картиной славянского мира. В ней представлены как сформировавшиеся в XVIII-XX вв. славянские нации, так и отдельные народности и этнические группы, формирование которых может продолжаться и в настоящее время.

Особо пристальное внимание при комплектовании Славянского фонда уделялось, конечно, истории славян. Разнообразна в Славянском фонде литература по культуре славянских народов. Она посвящена деятельности культурных и научных учреждений и обществ, истории науки, просвещения и педагогики, библиотечного

¹⁵ www.rasl.ru/content/news/news_detail.php?ID=4057

дела и библиографии, печатного дела и журналистики, истории художественной литературы, искусств и философии.

Тематикой «этнология славян» объединяются в Славянском фонде книги по этнографии, фольклору и мифологии. В период борьбы за признание политической, экономической и культурной самостоятельности славянских народов на этнологические документы ложилась особая идеологическая нагрузка: они доказывали сам факт существования нации и выявляли несоответствие между национальным самосознанием и осуществленностью национальных прав и свобод. Не случайно среди всей литературы, посвященной Македонии, доля книг по этнологии составляет в среднем 10% от общего числа.

Особый интерес для македонистов в Славянском фонде вызывают книги, отмеченные как изданные на македонском языке еще до кодификации македонского языка в 1945 г. Каждое из них является библиографической редкостью и заслуживает отдельного внимания. Среди них: грамматика «Славянско-насельениски-македонска слогница речовска» Г.М. Пульевского (София, 1880), пьеса «Македонска кървава свадба на македонски говор» Войдана Чернодринского (1875-1951) (София, 1900) и общественно-политический журнал «Вардар» К.П. Мисиркова (Одесса, 1905). Редкость этих изданий обусловлена тем, что в XIX – начале XX вв. систематическое книгоиздание на македонском языке еще не велось¹⁶.

Как видим, сотрудничество между Македонией и Библиотекой Академии наук, действительно, разнопланово. Безусловно, международные связи между научными учреждениями Македонии и Библиотекой Российской Академии наук интересны обеим сторонам и способствуют развитию науки наших стран, их необходимо поддерживать и укреплять.

¹⁶ Комисарова Е.В. Очерки славянского фонда Библиотеки Российской Академии наук. СПб, 2003. С. 95.

Источники:

Архив БАН, Фонд № 1, Опись 3, 11.

Архив БАН, Фонд № 158, Опись 8.

История Библиотеки Академии наук СССР. 1714 – 1964 гг. М.-Л.: «Наука», 1964.

Комисарова Е.В. Очерки славянского фонда Библиотеки Российской Академии наук. СПб, 2003.

Текущий архив Отдела международного книгообмена.

www.rasl.ru/content/news/news_detail.php?ID=4057

Abstract

The article characterizes the scientific contacts between the Library of the Russian Academy of Sciences and the Republic of Macedonia. It traces the development of international book exchange of the Library with Macedonian universities and scientific institutions. The article shows that the Library of the Russian Academy of Sciences is a universal information source for researchers in Macedonian Studies.

Науме РАДИЧЕСКИ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

**ПРЕСОЗДАВАЊЕТО НА МИНАТОТО И ВИЗИИТЕ
ЗА ИДНИНАТА ВО ПОЕЗИЈАТА НА АНТЕ ПОПОВСКИ
И АНДРЕЈ ВОЗНЕСЕНСКИ**

Анте Поповски (1931-2003) и **Андреј Вознесенски** (1933-2010) претставуваат две целосно и високо реализирани појави во современата македонска, односно во современата руска поезија. Повеќе од тоа, би се рекло дури и дека нивните поетски искуства се, директно или индиректно, но, во секој случај, многустрано комплементарни со посуптилните егзистенцијални и колективни психолошки состојби и бранувања, како во нивните земји, во Македонија и во Русија, така и во светот пошироко, во втората половина на XX век. На литературната сцена Поповски се претстави во 1955 година со поетската книга „одблесоци“, но со тие „одблесоци“ не се откри целосно и веднаш во неговиот подоцна високо препознатлив елемент. Неговите *Одблесоци* повеќе беа младешки, лирски, интимни, но наместа рефлексивно проникнати проблесоци, што потврдува дека беа испеани во духот на доминантниот поетски актуалитет во македонската литература во тоа време. За разлика од него, со своите во искусвена врска со временски тогаш веќе поприлично оддалечената генерација на руските формалисти и авангардисти остварени поетски вредности, Вознесенски се откри уште во песните што започна да ги објавува кон крајот на 50-тите години, што значи непосредно пред појавата на неговите први поетски книги. Првата од нив, *Мозаик*, беше објавена 1960 година во градот Владимир, а втората, *Парабола*, нешто подоцна во текот на истата година во Москва. Тие, а особено *Триаголната круша*, што се поја-ви не многу време по нив, во 1962 година, предизвикаа вистински бранувања не само во литературната, туку и во

политичката јавност во тогашна Русија.¹ Но, тоа беше само знак повеќе за започну-вањето на една динамична и високо остварена индивидуална поет-ска развојност.

Наспроти ваквиот конвенционален почеток, нашиов веројатно сè уште недоволно продлабочен, поприлично проблемски разлеан и, повеќе импресионистичко-асоцијативен отколку аналитички прочит нема за цел хронолошки да го следи динамичниот и извонредно плоден поетски развој ниту на Поповски ниту на Вознесенски. Сосема спротивно од тоа, нивните поетски искуства ги набљудува исклучиво во целина и како една веќе завршена поетска и мисловна оствареност. Примарната цел на овој паралелен прочит на двајцата поети е да се детектираат барем некои индикатори за оние, и навистина, колку очекувани, толку и невозможно можни излегувања на модерниот поет од најнематеријалната, но веќе со самото тоа и најнепробивна лушпа на своето време, па барем да се насетат и не повеќе можните индикатори за неговото визионерско впуштање кон дијалог со недофатливите и недосфатливите простори на иднината.

2.

Освен што се современици, иако не се оформуваа и не се развиваа ниту во идентични, ниту во слични развојни услови и културни милјеа, овозможувани пред сè во рамките на нивните национални поезии и култури, па иако нивните поетски писма, барем според најпрепознатливите елементи на формалната надворешност се, очекувано или не, и навистина забележливо различни, и Анте Поповски и Андреј Вознесенски се остварија како двајца неодминливи и профетски предиспонирани поетски творци во рамките на своите национални литератури и култури. Тоа, пак, наспроти евидентната, дури и ноторна стилска различност меѓу нив, најнедвосмислено нè води кон сознанието дека станува збор за поетски природи што може да бидат сродни само според некои вредности што пулсираат под најдлабоките слоеви и рамништа на активитетот на нивниот поетски говор, ако не и на нивниот поетски израз и што токму од тие длабочини ѝ даваат интонација како на силината на нивниот мисловен активитет, така и на нивниот пркос кон своето, но и на нивните довикувања на идното време.

¹ Branko Kitanović, *Ko je Andrej Voznesenski?* Bo: Andrej Voznesenski, *Trougaona kruška*, prevod: Sergej Slastikov-Kalužanin – Branko Kitanović, Kosmos, Beograd, 1963, 89-91.

Нашето сегашно внимание, затоа, А. Поповски и А. Вознесенски го привлекуваат најпрво со тоа што тие и двајцата се поети коишто на меѓусебно различен, но секако на извонредно креативен начин го препрочитуваат минатото. Како опсесивна творечка постапка, тоа и длабоко и комплетно е можно повеќе препознатливо кај првиот, кај Поповски, кој, „небовиден“² како и неговиот „пустиножител Јон“³, сосема отворено се претстави како мислител кого го „возбужда(ат) само: / дамнините во сегашноста“³, како што запиша во еден негов *Еџиџаф*. За Вознесенски, пак, се чини дека не беа толку многу возбуждени дамнините, колку спомените од непосредно блиското минато, особено од неговите веќе момчешки години, проживевани во/со Втората светска војна. Најнедвосмислено можната спојка меѓу двајцата поети, меѓутоа, не е нивниот креативен однос кон минатото, туку нивната позиционираност на еден кај Поповски прикриен, херметизиран и скаменет, а кај Вознесенски постојано отворен и многугласен критички, на еден ни толку проникнувачки ни толку жесток, колку пресоздавачки дијалог со актуелната сегашност, на што веќе со насловот упатува неговата многунасочувачка песна *Времето на ѝојравка* од книгата *Сенкаџа на звукоџ* (1970).

Не можеме а да не констатираме дека во од нас забележаните најпрофетски секвенци од поетскиот говор на А. Поповски, тој кореспондира со некое далечно минато или уште подалечно идно време, време во кое „каменеат: / луѓето, билките, птиците“⁴. Од позициите на неговата профетска севидливост и се забележува како „со векови само молчи / една кула – едно камено око“⁵. Спротивно, А. Вознесенски е доминантно позициониран, па дури и реализиран врз еден дијалошки, врз еден соговорнички и особено пресоздавачки, а зад сето тоа уште и недвосмислено беспоговорен и отворен критички однос најмногу кон самата стварност на сегашноста. Зад, подлабоко зад неговата иновативна зборовна разиграност, тој е и тоа како опседнат од, односно преокупиран со некои жестоки прашања и обвинувања упатени кон наглувите позиции во советското општество во актуелното време, време со иссилено

² Анте Поповски, *Поезија*, Наша книга, Скопје, 1990, 87. Сите цитати од поезијата на Анте Поповски се според ова издание бидејќи во него се преобјавуваат сите дотогашни негови поетски книги.

³ На истото место, 17.

⁴ На истото место, 66.

⁵ На истото место, 11.

програмирани интенции за станување вечност. Воопшто не е чудно што овој поет интервенира во времето и тоа што „интервенира во своевидна претензија на универзален мајстор способен да го ремонтира, да го поправа“.⁶ Тоа и ни овозможува во ова сондажно читање на Вознесенски, при детектирањето на неговите релации кон своето време и кон времето воопшто барем да ги насетиме неговите можности за една заумна кореспонденција со сферите од цикличната недофатливост и недосфатливост на времето.

На тие релации, меѓутоа, се остваруваат само претпрофетските позиции на двајцата поети, позиции без кои прашање е дали тие и ќе можеле да ги исфантазираат, пардон, да ги создадат и нивните визии, па веројатно не дури ниту составките на профетските филозофии врз кои се втемелува поетскиот говор на секој од нив посебно. Според тоа, Поповски и Вознесенски понатаму и ќе можат веќе и навистина проникливо да ја читаат, да ја откриваат, да ја антиципираат, па дури и да ја создаваат, не да ја пресоздаваат, туку навистина да ја создаваат за нас обичните смртници секогаш неизвесната иднина. Зависно од индивидуалниот прочит, со помали или со поголеми тешкотии, доминантно апокалиптичките визии на Поповски, како и не многу посрекуветувачките визии на Вознесенски, затоа, можат да бидат детектирани во еден и навистина завиден број од нивните во различни временски периоди настанувани поетски творби.

3.

Кон вака крокираниот аналитички прочит на поетските светови на Анте Поповски и на Андреј Вознесенски, не може да се пристапува само како кон промислувачи, туку многу повеќе како кон создавачи на универзалните вредности на човекот и на животот. Најмногу, пак, како кон ослободување, како кон активирање на којзнае на кои позиции запреното и во дејственоста оневозможено заумно човеково искуство со времето. Веќе линеарното, да не речам конвенционалното и површно читање, во А. Поповски сосема лесно може да препознае поет што е роден и израснат во високопланинските македонски рурални простори, што значи поблиску до ѕвездите. Скоро со истата леснотија може да препознае уште и поет кој е оформен во средина што го негуваше култот кон

⁶ Гане Тодоровски, *Времето на ѝојравка или: како Андреј Вознесенски им се враќа на живојтој и на времето?!?*. Во Гане Тодоровски, *Вонмакедонски литературни*, Наша книга, Скопје, 1990, 119.

јазикот и кон поетското писмо. Веќе на тоа рамниште на аналитичка детекција не може да не се забележи ни дека, почнувајќи од/со неговата втора поетска книга (*Vargar*, 1958), тој се дооформува, се досоздава во еден опседнувачки и универзален загледаник **во** и трагач **низ** бескрајот, трагач низ заумно недофатливите далечини на/зад светот на световите. Таквата развојна прогресија се открива и се препознава најпрво низ неговата поврзаност со роднокрајниот простор, како со пределот, така и со специфичната флора (*Даб, Сама бука*).⁷ На тие релации на неговиот однос кон светот позабележливо, скоро импулсивно, меѓутоа, Поповски се дооформува и се дефинира низ преокупациите со татковината како поширок поим. Тоа најдобро го потврдуваат двете негови поеми што се насловени со името на татковината – *Македонија*. Се дооформува дури и во веројатно со татковината најопседнатиот македонски поет, а како резултат на тоа уште и во еден невозможно можен соговорник со ликови од историското минато на неговиот народ. Извонредно добра илустрација за тоа се повторно неговите повеќеделни песни или поеми како *Самуил* и *Гоце Делчев*.

Наспроти тоа што татковината, Македонија, во еден добар дел од неговиот поетски опус за него останува доминантно препознатлив, да не речам единствено и најнепречено, и креативно пресоздаден топос, како поет кој секогаш повеќе гледа преку отколку до/на хоризонтот на визуелното, Поповски многукратно ја промислува и, што е далеку поинтересно, тој и ја пресоздава татковината низ неговите видовити и пророчки слики. Како трагач по „камен(от што) одгатнувал народи / кои ја напуштале историјата“, ⁸ а особено како читач на минатото за кого големата река „не се влева во морето / туку во историјата“, ⁹ повеќе и над сè тој е вистински профетски предиспониран соговорник со/низ/на извонредно неповолните и долги временски позиции и искуства на македонскиот народ. Поетот Анте Поповски, затоа, најдобро од сите македонски поети од неговото време можеше да почувствува колку „било студено долу во историјата...“, ¹⁰ како што можеше низ заумниот јазик на поетското писмо да открие и некој „ветар како нè запишува врз сидот на времето“. ¹¹ Веројатно затоа и токму најпрепознатливите

⁷ Анте Поповски, *Поезија*, Наша книга, Скопје, 1990, 441, 444-445.

⁸ На истото место, 88.

⁹ На истото место, 116.

¹⁰ На истото место, 114.

¹¹ На истото место, 17.

пророчки секвенци во неговата поезија безостаточно и секогаш се така хармонично разбранувани низ времињата – колку низ времињата минати, не помалку и низ времињата идни. Ако – на рамниште на цикличноста – воопшто и има вистински разлики меѓу нив.

За разлика од Анте Поповски, Андреј Вознесенски е рожба на еден и навистина поинаков егзистенцијален и цивилизациски простор. По раѓање тој е московјанин, но е раснат и формиран колку во велеградската московска средина, толку и врз од престолнината оддалечената и извонредно интересна рурална околина на градот Владимир од каде што потекнуваше неговата мајка.¹² Вистински очекувано, тој и самиот сосема свесно се знаеше себеси како генетска финализација и како високо остварена еманација на бескрајните рамничарски руски пространства и на од нив – по најнедофатливи и најнеосознатливи патишта – пренесените специфичности во мелодиката на рускиот јазик.¹³ Сондажната аналитичка апаратура, врз којашто најконсеквентно треба и да се втемелува еден сосема сериозен прочит и пристап, редовно настојува да се спушта во длабочинските слоеви на поетскиот говор и да трага по иницијалните простори, состојби и инспиративни поттици за неговото настанување и дејствување.

Таквата апаратура сега не може да не ја регистрира особената важност што, покрај влегувањето во најнепосреден дијалог со своето време, но и покрај неговата истовремена свртеност кон иднината, поетскиот говор на Вознесенски константно, уште од почетокот, настанува под извонредно забележливиот знак на настојувањето, но и на можностите, секако, создавањето на поезијата да се оформува исклучиво и безостаточно како едно поетско ткаење кое ќе биде синтеза од слики, од асоцијации и од звуци. Нивното финално меѓусебно вкомпонирање и синтетизирање во поетскиот говор на Вознесенски, слевањето по принципите на филмската, ајзенштајновска техника, која кај него е недофатливо суптилна, затоа овозможува меѓусебно преточување не само на сликите, туку и на асоцијациите врз кои се пресоздава минатото, со кои ѝ се спротивставува на сегашноста и низ кои се довикува, па дури и се создава иднината. Истите тие, понатаму, жестоко се пресметуваат

¹² Андрей Вознесенский, *Моя родословная*. Во: Андрей Вознесенский, *На виртуальном ветру*, Вагриус, Москва, 1998, 284-291.

¹³ Да се види одговорот на Вознесенски на првото прашање од М. Блечиќ во интервјудо *Пјесник је енерџија целоџ своџ народа*, во книгата: Милорад Р. Блечиќ, *Поезија и време*, Београд, 1985, 11 и 13.

со силите и со вредностите на сегашноста, за да можат како такви да се анимираат во меморијата на фантазно предиспонираните реципиенти – и тоа да се анимираат како слики и како асоцијации кои, по најневозможно можни релации на креативната фантазија, ќе нè пренесуваат од сегашноста кон веројатно не многу среќната и, секако, не толку очекувана колку неизбежна иднина.

Не без врска со резултатноста на неспорните звучни вредности на/во поезијата на А. Вознесенски, во сето ова извонредно моќно, но и суптилно партиципира веќе самиот јазик – рускиот. Набљудувајќи го, меѓутоа, низ истиот објектив и како резултат на бездруго истата сондажна егзегеза, и А. Поповски, не можеме, и тоа многу полесно, а да не дојдеме дури и до неговата папочна поврзаност со јазикот и особено со архаичните слоеви на македонскиот јазик. Не можеме а да не констатираме, имено, дека тој не само што се напојува од, туку дека дури и ги наслушнува и, повеќе по законите на генетиката отколку според принципите на поетиката, ги следи не само своите индивидуални, туку и некои извонредно длабоки колективно-психолошки можности на својот народ и на неговиот егзистенцијален простор. Најмногу или можеби само најзабележливо ги следи можностите на македонскиот јазик, особено можностите на неговата мелодичност и на неговата ритмика.

4.

Никако и не без страв од недореченост и површност, ова можеби и не сосема јасно позиционирано аналитичко препрочитување на Анте Поповски и на Андреј Вознесенски многу поголеми можности открива во споредбеното проследување токму на нивните интервременски, уште подобро речено, многувременски можности, т.е. на нивната визионерност. Но тоа беше забележливо веќе кога стануваше збор за нивните инспиративни преокупации со некои појави и случувања од историското минато. Никако не губејќи го од предвид ниту фактот дека, наспроти тоа што толку многу рано се констатирало дека „целиот е свртен кон иднината“, ¹⁴ Вознесенски најпрво и пред сè е поет на сегашноста. Токму затоа, во овој пристап никако не ја испуштаме од предвид особено неговата пресметка со до скоро актуелните егзистенцијални опседнувања и стравови на советскиот, поконкретно на рускиот човек при крајот

¹⁴ Izet Sarajlić, *Andrej Voznesenski*. Во: Andrej Voznesenski, *Trougaona kruška*, Kosmos, Beograd, 1963, 10.

на XX век. Тоа веројатно кулминира во/со неговиот така крупен поетски проект како што е обемниот зборник *Сѝраоѝна криза*. *Суѝер сѝар*, објавен на самиот крај од векот, во 1999 година. Пре-прочитувањето на неговиот поетски говор, имено, се насочува кон можното поетово одрекување на сегашноста, и тоа на сегашноста која е само миг што доаѓа од иднината и што неповратно заминува во минатото. Поетот веројатно не беше несвесен за тоа, кога уште во песната *Носѝалѝија ѝо сегашноста*, која беше посветена на Ренато Гутузо, стравуваше дека можеби „ќе не нема во иднината“.¹⁵

На воопшто не лесно, ниту пак доволно успешно реконструираниот, да не речам без малку дофантазирана мапа на темпоралност на/во поетскиот говор на А. Вознесенски не смееме да не го детектираме токму неговото високо свесно и извинувачко обраќање кон времето. Колку и да е условно неочекувано, дури и во една поетска творба како што е поемата *Лонжумо*, поконкретно нејзиниот воведен дел, нејзиниот *Авиоѝредѝговор*, во кој исчитуваме еден така суптилен поетски дијалог со времето, имено, тој вели: „Прости ми, / Време, / што многу не ќе смогнам барем да речам“.¹⁶ Најмногу и пред сè, токму затоа, еден мошне респектабилен аналитички ориентир и поткрепа за ваквиот прочит на Вознесенски имаме уште во едно поодамнешно и така речиси врз неговата рана поезија одамна потврдено сознание на А. Флакер дека овој поет „ги гледа појавите во нивните историски и просторни соодноси“.¹⁷ Многу полесно е и за нас, нели, покрај најлесно усвоивата смисла за сликовност и за просторност кај Вознесенски, што кореспондира веќе со неговата професионална стручност како архитект, не помалку лесно да ја детектираме и онаа особено за него карактеристична двојна проекција на сликата. Таа двојност напоменува за можноста од во неговото поетско искуство рано активираниот, но ако не и крајно резултатно, тогаш и секако извонредно интересно интервременско, повеќевременско, да не речам дури и вонвременско набљудувачко поетско око.

¹⁵ Андрей Вознесенский/Андреј Вознесенски, *Поэзия / Поезија*, Македонска книга, Скопје, 1984, 193.

¹⁶ Андрей Вознесенский, *Лонжумо*. Во: Андрей Вознесенский, *Стихи*, Художественная литература, Москва, 1967, 9; Цитирано според: Андреј Вознесенски, *Авиоѝредѝговор*, „Разглед“¹⁷, XVII, 3, Скопје, март 1975, 315. Истото и во Андреј Вознесенски, *Здиводариѝтел*, Македонска книга, Скопје, 1977, 22.

¹⁷ Aleksandar Flaker, *Novija ruska književnost*. Во: *Povijest svetske književnosti*, 7, Liber – Mladost, Zagreb, 1975, 317.

Никако не можејќи да избегаме од сознанието за двајцава поети како вистински предиспонирани визионери и профетски творци, се чини дека за А. Поповски и за А. Вознесенски минатото воопшто не може да биде надвор од објективот на нивните поетски опсервации. Особено е така ако станува збор за минатото не само како алтернатива, туку и како сосема можна проекција на иднината. Како резултат, пак, на можностите за многу подлабоко и заумно недофатливо промислување на времето, овие поети ги промислуваат и поетски ги пресоздаваат уште и движењата на недофатливите и секогаш неочекувано очекувани димензии и можности не толку на линеарните движења, колку цикличните проекции на временските маси. За една во таа насока исправена аналитичка егзегеза недочитливиот македонски поет, виден особено преку позициите на последните објави, на неговите *Провиденција*, на *Светѝа ѝесна* и на *Две ѝишини*, воопшто не е чудно што знае, односно што може „просторите (да) ги зароби во време“.¹⁸ Неговите поетски истражувања, како некаква најнедофатлива археолошка сонда насочена кон длабочините на времето, затоа стануваат жртва која „кружи со сонцето и прашање е само / на час кога тоа одново ќе прошета тука“.¹⁹

5.

Барајќи можности не толку за сопственото аналитичко позиционирање кај навистина постапно, но не и најцелисходно откривањите поетски авантури на Анте Поповски и на Андреј Вознесенски, што е и навистина возможно, далеку поскептични стануваме кога сознаваме дека никако не можеме однапред да знаеме колку ќе бидат продлабочувањата од видот на погорното продуктивни за/во натамошниот и завршен тек на нашава сегашна продолжително надоврзувачка и кон нужно заокружување насочена аналитичка егзегеза. И сомнението и скепсата, затоа, постојано ни се наметнуваат, и тоа секогаш особено поради евидентните, дури и системски разлики во креативните пресоздавања, започнувајќи уште од сопственото национално минато, кај двајцата поети. На тој план, имено, Поповски и Вознесенски дури и не може да не се разликуваат веќе поради мошне различните културни и општествени милјеа во коишто се формирале и во кои создаваат. Никако

¹⁸ Анте Поповски, *Поезија*, Наша книга, Скопје, 1990, 70.

¹⁹ На истото место, 73.

не е неважно што Поповски е во редот на оние генерации современи македонски поети кои и пред себе и по себе имаа(т) извонредно големи, неисполнети, па дури и сосема премолчени простори колку од минатото, не помалку и од иднината на својот народ – со сета нејзина неизвесност. Тоа се простори кои дури отпосле и веќе дефинитивно требаше да ги доведе до гласност никој друг, туку токму македонскиот поет преку неговите творечки и најмногу фантазни кореспондирања со минатото. Но тоа редовно се креативни препрочитувања и пресоздавања на минатото преку кои се кореспондира со иднината. Воопшто не беше неочекувано поради тоа, што уште во 1978 година, црногорскиот поет и критичар Сретен Перовиќ констатира дека Поповски „комуницира со маглите на праисторијата, со далечните легенди и со блиските крвави крстопати, но (и дека) тоа е единствената вистинска врска 'со времето'“.²⁰ Многустрано активниот и извонредно динамичен лирски компас на поетот, пак, набрзо, веќе во следната поетска книга, во неговиот *Љубојис* (1980), се открива како извонредно суптилен наслушнувач на иднината. Тоа и сега е не само часовник што го одбројува шепотот меѓу историјата и татковината,²¹ туку и „часовник што покажува недојдено време“.²²

Кога е во прашање, пак, Вознесенски, не само што не смееме да превидиме, туку и најдиректно и најнаметливо ни доаѓа во пресрет токму пошироко познатото сознание за неговата припадност кон онаа генерација руски поети од советскиот период, за која дури и во овој контекст малку е да се рече дека беше веќе презаситена од еднонасочното набљудување на егзистенцијалните и на психолошките актуелности и од нивното црно-бело претставување. Особено ако беше во прашање од нивната позиција најблиското историско минато. До толку повеќе што Вознесенски никогаш не остана без чувство за еден вид на „историска симетрија“, каква што тој заговара во песната *Монолоџ на XX век*,²³ со која започнува неговата поетска книга *Безотчетное* од 1981 година. Тоа е песна која најверливо го потврдува поетот на критички, ако не и на одрекувачки позиции во однос на неговото време, односно на неговиот, но и на неговата генерација руски поети од XX век.

²⁰ Сретен Перовиќ, *Темниџе и златниџе џоеџови рани*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, „Наша книга“, Скопје, 1991, 412.

²¹ Анте Поповски, *Поезија*, Наша книга, Скопје, 1990, 178.

²² На истото место, 229.

²³ Андрей Вознесенский, *Безотчетное*, Советский писатель, Москва, 1981, 6.

Повеќе од тоа, во прашање е поет и во прашање е генерација која веќе поинаку го гледа, која поинаку ќе го чита и на сосема нов начин креативно ќе го пресоздава и минатото. Не беше ли тоа уште и вистинската можност и увертира во сосема поинаквата иднина што можеа да ја откриваат, да ја препознаваат и да ја најавуваат токму тие поети?

Препрочитувајќи го Вознесенски сега како поет што е најневозможно можен за споредба во еден ваков аналитички контекст со Анте Поповски како негов не само просторно, туку и цивилизациски оддалечен поетски сопатник, доаѓаме до сознание дека не е ни употреблива, ниту пак прифатлива една навистина поодамнешна констатација на, инаку респектираниот аналитичар на руската поезија Владимир Огнев. Додека повеќе години порано, во доминантните патриотски опсесии на Анте Поповски тој можеше сосема прецизно да го детектира „чувство(то) на огромни простори и судбини“,²⁴ Вознесенски, пак, веројатно прерано, Огнев го откри како „поет на идното, среќно човештво“.²⁵ За нас, сега, веќе убаво завлезени во XXI век, а посебно поради дефинитивното завршување и на поетската и на човечката одисеја на двајцата поети, многу попродуктивно би било да го прифатиме индивидуалниот создавачко-пресоздавачки пристап на Вознесенски не само кон минатото, туку и кон современоста, како творечка авантура на поет којшто „го чувствува нервот на епохата“,²⁶ како што уште од поодамна се искажа за него и со него извонредно сродниот црногорски поет Матија Беќковиќ. Таквата можност на поет што го чувствува пулсот на своето време, всушност и го изнесе него на една од највисоките позиции во руската поезија од втората половина на XX век. Па сепак, своето чувствување на „нервот на епохата“, Вознесенски многу пожестoko ќе го изрази низ неколкудецениското следно творечко искуство со времето по репрезентативно-аналитичкиот прочит од страна на Беќковиќ, што се потврдува особено во поетските целини од понапред спомнатата книга *Сѝраоѝна криза. Суѝер сѝар*.

²⁴ Види во: *Литературна кришка за делото на Анте Поповски*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, Наша книга, Скопје, 1991, 410.

²⁵ Цитирано според: Милан Ѓурчинов, *Траен ѝорив кон неосвоеното*. Во: Андрей Вознесенски/Андреј Вознесенски, *Поезија /Поезија*, Македонска книга, Скопје, 1984, 13.

²⁶ Matija Bećković, *Pogovor*. Во: Andrej Voznesenski, *Antisvetovi*, prepev, izbor I pogovor Matije Bećkovića, Prosveta, Beograd, 1969, 157.

Препрочитувајќи го и допрочитувајќи го Вознесенски сега како дефинитивно завршена поетска и профетска, но пред сè како реализирана, како доречена творечка пресметка со времето, доаѓаме до сознание дека неговите можности за визионерско свртување поскоро кон неизвесната отколку кон среќната иднина се развиваат врз фактот што неговите поетски резултати и проекти претходно, како што нешто подоцна од Огнев констатира македонскиот пријател и најагилен проследувач на Вознесенски кај нас, М. Ѓурчинов – најмногу и пред сè, „запловиле по меандрите на разнишаната и непрегледно сложена современост...“.²⁷ Наспроти позабележливата креативна комуникација, условно земено, повеќе со подалечното отколку со поблиското минато на неговиот народ, односно наспроти заумното допирање до/со оние времепросторни позиции на кои се израмнуваат како времето и просторот, така и минатото и иднината кај Поповски, независно од тоа што и самиот беше свидетел, Вознесенски, имено, не можеше а да не биде вистински „свесен за опасноста која ѝ се заканува на руската поетика, (на којашто – на опасноста, се разбира) тој успева да ѝ избега плаќајќи одредена цена“.²⁸ Затоа и сосема очекувано, уште од своите поетски почетоци, тој заема ако не деструктивна, тогаш и секако жестоко набљудувачка и уште пожестоко суптилно разградувачка и аналитичка позиција во однос на актуелната стварност. Тој, всушност, прибегнува кон еден, за најголем број поети својствен, повеќе алегориски отколку метафоричен исказ. Особено е така кога се во прашање потресни моменти од Втората светска војна што ги носеше во своите сè уште свежи сеќавања, но никако не е поинаку кога се во прашање и голем број крутости на советскиот општествен поредок.

6.

Во и вон нивните свесни или профетски, со затворени очи гледања во и со умот тешко дофатливите движења и статички позиции и состојби на временските маси, македонскиот поет Анте Поповски и рускиот поет Андреј Вознесенски, не многу комплементарни, па сепак плодотворно споредливи се и на некои други рамништа. Оттука, во рамките на ова споредбено читање на нивната поезија, ако не толку нивните профетски визии, тогаш барем

²⁷ Милан Ѓурчинов, цит. текст, 15.

²⁸ Предраг Матвеевиќ, *Источниот еписколар*, превел Благоја Велковски – Краш, Култура, Скопје, 1995, 44.

нивните пресоздавања на минатото можеме да ги разгледуваме уште и преку инспирациите од или, поточно речено, преку нивните креативни пресоздавања, т.е. препрочитувања барем на уметничките, и тоа пред сè на сакрално-уметничките појави и вредности како од минатото на нивните народи, така и пошироко. Уште веднаш, и сосема разбирливо, можеме да речеме дека колку тие и евидентно да се разликуваат на овој план, толку се во нешто и извонредно сродни. Како евидентна различност, секако, се изделува краткото но многукажувачко, повеќедимензионално обраќање на Вознесенски *Суздаљска Богородице*. Се разликува од обраќањето на Поповски, на пример, кон Света Софија во Охрид. Сродни се, пак, според мисловната длабочина и според повеќедимензионалноста со кои и двајцата ги проникнуваат овие сведоштва на/за/од минатото.

Поетските визији на А. Поповски и на А. Вознесенски многу повеќе, ако не и најмногу кореспондираат со/низ нивната видовитост, кореспондираат преку нивните претстави за иднината што се проектирани во состојби и во сфери што се надвор од можностите на обичното човечко око. Без да ги прескокнуваат фактите за настанувањето на погоре спомнатите сакрални вредности од минатото, како видовити мислителци, и двајцата поети нив ги гледаат во повеќе, дури и во некои за нас скоро недофатливи димензии на времето и на просторот. Затоа, сега и нешто пошироко, сосема очекувано можеме да се запрашаме: не се ли во постапокалиптичните или попотопски (*По ѝоѝоѝоѝ*) визији на Поповски, исто како и во *Антиисветови(ѝе)* на Вознесенски проектирани некои паралелни светови. До толку повеќе што во некои од нивните поетски проекти и проекции паралелно, ако не дури и изедначени, синтетизирани, веројатно не може а да не постојат нешта што припаѓаат како на некои минати, во исто време и на некои идни – веројатно не само според нас – времиња. Можеби во уште повеќувачка форма, тоа не само што се насетува, туку и само од себе (ни) се открива во *Рубљевское шосе*²⁹ на Вознесенски. Со задлабочениот прочит на овде разгледаните, но и на некои други песни, поетските светови на Поповски и на Вознесенски веќе се „отвораат“ и самите се препуштаат за еден и навистина длабочински аналитички прочит, при кој, покрај нивната пресметка со сегашноста, тие откриваат извонредни можности за детектирање уште и на нивната

²⁹ Andrej Voznesenski, *Antisvetovi*, Prosveta, Beograd, 1969, 23.

загледаност во иднината, а веќе со тоа истовремено и на нивните недооткривачки мечтателства и визионерност.

Консултирана и цитирана литература:

- Блечић, Милорад Р.: *Песничко искуство* – А. Вознесенски, (стр. 1-42). Во: Милорад Р. Блечић, *Поезија и време*, Књижевна трајна радна заједница „Новела“, Београд, 1985.
- Voznesenski, Andrej: *Trougaona kruška*, prevod Sergej Slastikov-Kalužanin, Branko Kitanović, Kosmos, Beograd, 1963.
- Вознесенский, Андрей: Стихи, Издательство „Художественная литература“, Москва, 1967.
- Вознесенски, Андреј: *Здиводарител*, Препев од руски Љупчо Стојменски, Македонска книга, Скопје, 1977.
- Вознесенский, Андрей: *Безотчетное*, Советский писатель, Москва, 1981.
- Вознесенский, Андрей/Вознесенски Андреј: *Поэзия/Поезија*, избор и предговор Милан Ѓурчинов, Златен венец – Струга, 1984, Струшки вечери на поезијата – Струга – Македонска книга – Скопје, Скопје, 1984.
- Вознесенский, Андрей: *Ров. Стихи, проза*. Советский писатель, Москва, 1987.
- Вознесенский, Андрей: *На виртуальном ветру*, Вагриус, Москва, 1998.
- Друговац, Миодраг: *Историја на македонската книжевност XX век*, Мисла, Скопје, 1990.
- Ѓурчинов, Милан: *Траен ѝорив кон неосвоеното*. Во: Андрей Вознесенский/Андреј Вознесенски, *Поэзия /Поезија*, Струшки вечери на поезијата – Македонска книга, Скопје, 1984, 13-24.
- Ѓурчинов, Милан: *Нова македонска книжевност (1945-1980), Том I*, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1996.
- Kitanović, Branko: *Ko je Andrej Voznesenski?* Во: Andrej Voznesenski, *Trougaona kruška*, Kosmos, Beograd, 1963, 83-96.
- Матвеевиќ, Предраг: *Источниот еписколар*, превел Благоја Велковски – Краш, Култура, Скопје, 1995.
- Матевски, Матеја: *Новата ѝоезија на Анѓе Појовски*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, Наша книга, Скопје, 1991, 274-276.
- Михайлов, Александр Алексеевич: *Андреј Вознесенский. Этюды*, Художественная литература, Москва, 1970.
- Огњев, Владимир: ... *Македонскиот ѝоеј Анѓе Појовски*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, Наша книга, Скопје, 1991, 409-410.
- Перовиќ, Сретен: *Темније и злајније ѝоејови рани*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, Наша книга, Скопје, 1991, 411-414.

- Петров, Александар: *Седум њоеџски кружови на Анџе Поџовски*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, Наша книга, Скопје, 1991, 352-366.
- Поповски, Анте: *Поезија – едиџија Избрани дела*, Наша книга, Скопје, 1990.
- Поповски, Анте: *Оковано време*, статии и коментари, едиџија *Избрани дела*, Наша книга, Скопје, 1991.
- Поповски, Анте: *Межу живоџоџи и знаџиџе*, есеи, – едиџија *Избрани дела*, Наша книга, Скопје, 1991.
- Поповски, Анте: *Окоџо, свеџлиниџе*, Детска радост, Скопје, 1996.
- Поповски, Анте: *Свеџа џесна*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 2002.
- Sarajlić, Izet: *Andrej Voznesenski*. Во: Andrej Voznesenski, *Trougaona kruška*, prevod Sergej Slastikov-Kalužanin – Branko Kitanović, Kosmos, Beograd, 1963, 7-10.
- Старделов, Георги: *Анџе Поџовски (1931) или анџеџскиоџи џринџиџи во џоезијаџа*. Во: Анте Поповски, *Оковано време*, – едиџија *Избрани дела*, Наша книга, Скопје, 1991, 229-243.
- Стојменски, Љупчо: *Поеџи на своџо време*. Во: Андреј Вознесенски, *Здиводариџел*, препев од руски Љупчо Стојменски, Македонска книга, Скопје, 1977, 67-77.
- Тодоровски, Гане: *Времеџо на џоџравка или како Андреј Вознесенски им се враќа на живоџоџи и на времеџо?!?* Во: Гане Тодоровски, *Вонмакедонски лиџератиџури*, Наша книга, Скопје, 1990, 117-120.
- Flaker, Aleksandar: *Novija ruska književnost*. Во: *Povijest svjetske književnosti*, 7, Liber – Mladost, Zagreb, 1975, 269-404.

Димитрија РИСТЕСКИ

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

МАКЕДОНСКО-РУСКИТЕ КНИЖЕВНИ ВРСКИ ВО ПОЧЕТОКОТ НА 21 ВЕК

Паралелно со развојот и јакнењето на севкупните односи помеѓу Македонија и Русија, од година во година се повеќе јакнат и македонско-руските книжевни врски. Институционална и кадровска основа за таквите врски е создадена уште во минатиот век со основањето на соодветни катедри за македонски и руски јазик на филолошките факултети во Скопје и Москва, со Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, со досега одржаните четири македонско-руски научни конференции (1995,1998,2001,2009). Во таа смисла значаен е придонесот и на МАНУ и РАН, кои во рамките на своите проекти и научни конференции, исто така ги истражуваат и македонско-руските книжевни врски. Од пред неколку години развиена е и плодна научна соработка меѓу Институтот за македонска литература од Скопје и неколку институти и факултети во Русија. Во 2007 година нашиот институт е вклучен во издавањето на јубилејниот петти број на зборникот „Филолошки студии“ на четири јазици (македонски, руски, словенечки и хрватски) кој ја обединува научната мисла од четирите словенски земји од повеќе области, вклучително и литературата. Резултат на сето тоа, како и на зачестените непосредни средби на наши и руски писатели, преведувачи и научници на разни културни и научни манифестации (Струшки вечери на поезијата, меѓународни саеми на книгата и слично) е тоа што уште од самиот почетокот на ова столетие и во двете земји се појавија во превод или двојазично повеќе книжевни и научни остварувања од македонски и руски автори што ни даваат за право да зборуваме за еден нов импулс во развојот на македонско-руските книжевни врски. Патем, само би сакал да додадам и тоа дека неколкумина наши книжевни научници и поети се добитници на врвни руски одликувања и награди. Од нив би ги спомнал академците Милан Ѓурчинов и

Гане Тодоровски кои од претседателот на Руската федерација се одликувани со орденот на Пушкин. Во декември 2010 година, за своето поетско творештво Бранко Цветковски го доби орденот „Владимир Мајаковски“, а во април оваа година и орденот „Сергеј Есенин“.

Но, сега да направам макар и површен преглед на најзначајните остварувања од почетокот на 21 век па се до денес кои оставија значаен белег во развојот на руско-македонските книжевни врски. Прегледот ќе го почнам со преводот од руски јазик на досега највпечатливата антологија на современиот руски расказ во превод на Тања Урошевич под наслов „Кристален свет: современ руски расказ“ (Скопје, Три, 2002). Таму се собрани расказите на повеќемина руски писатели од втората половина на XX век. Истата година, во превод на Славка Манева излезе од печат книгата на Валентин Распутин „Живеј и помни“. Пиесата на Чехов „Вишновата градина“ и кратките раскази во превод на Марија Најческа-Сидоровска ги објави издавачката куќа „Магор“ во 2003 година.

Како и во минатиот век, така и во почетокот на ова столетие, македонските преведувачи најповеќе ги преведуваат делата од класичната руска литература кои не влегле во веќе претходно објавените собрани дела на Достоевски, Толстој, Чехов и други истакнати руски писатели. За одбележување е тоа што до сега единствено собраните дела на Достоевски се два пати препечатени. Освен тоа, од 1998 до 2004 година, издавачката куќа „Табернакул“ отпечати четири нови книги на Достоевски во превод на Тања Урошевиќ и неколку други македонски преведувачи. Во 2008 година излезе од печат и книгата на младиот македонски филозоф Трајче Стојанов „Достоевски: од подземје до богочовек“. Истата година, во мој избор, превод од руски и поговор излезе од печат збирката раскази од Борис Пиљњак „Повест за незгаснатата месечина“, како и романот од Људмила Улицкаја „Медеја и нејзините деца“ (Просветно дело, Скопје, 2008).

Во рамките на едицијата „Руски класици“, што беше проект на весниците „Утрински весник“, „Дневник“ и „Вест“, а под мотото „Започни го одморот со книга“, од 12 јуни до 25 август 2010 година на македонски јазик се издадени 12 книги, односно 10 бесмртни дела на руската книжевност. Станува збор за луксузни изданија, кои им овозможува на нашите читатели да се навратат и да ги прочитаат големите руски автори и култни имиња на руската, но и на светската книжевност: Толстој, Чехов, Горки, Гогољ, Пушкин, Булгаков, Островски, Тургенев, Замјатин и Солженицин, писатели кои во

19 и 20 век, секој на свој начин донесоа своевидна револуција во руската и светската книжевност. Реализацијата на овој проект претставува најсеопфатно претставување на руската книжевност во Македонија од почетокот на 21 век.

Што се однесува до преводите на руската поезија, кај нас и во почетокот на ова столетие доминантно место заземаат руските поети од XIX и XX век. Најпрвин, во 2000 година се појави книгата од Гане Тодоровски „Епидемија на слободата“. Руска поезија во втората половина на XX век“. Во неа се содржани 5200 песни од 54 руски поети од втората половина на XX век. Со некои од нив македонските читатели првпат се запознаа токму преку оваа книга. Кога веќе го споменав Гане Тодоровски, сакам да потсетам дека тој беше иницијатор за појавување на првата антологија на руската и советската поезија на македонски јазик, чиј составувач е Владимир Огнев и која под наслов „Дванаесетмината“ излегла од печат во 1991 година.

По избраните дела на М.Ј. Лермонтов во три тома, кои во 1991 година ги објави скопска „Наша книга“, во 2003 година на македонски јазик се појави уште една негова книга под наслов „Демонот и друга поезија“. Нејзин редактор, преведувач и автор на поговорот е Георги Сталев, одличен познавач и преведувач на руската поезија во Македонија. Освен „Демонот“ и „Мцири“, во оваа книга има и околу 30 песни на Лермонтов.

И од почетокот на 21 век македонските преведувачи пројавуваат интерес за руската поезија од т.н „сребрен век“, особено кон делата на А.Блок, Б.Пастернак, О.Мандељштам, А.Ахматова и М.Цветаева. Што се однесува до футуристите, забележливо е дека во последно време кај нас слабее интересот за Мајаковски, чие место го заменува Велимир Хлебников. Сведоштво за тоа е кај нас првпат објавената негова книга во 2005 година под наслов „Свезден јазик“ во превод на Ефтим Клетников и со поговор на академик Милан Ѓурчинов.

Сега јас би се задржал на неколку авторитетни и мошне значајни научни истражувања и изданија, посветени на руската книжевност кој што се појавија во Македонија од 2000 година до денес.

Најпрвин ќе го споменам двојазичното издание на книгата од извонредниот познавач на руската литература и култура –сега веќе покојниот академик Гане Тодоровски „Допири:руско-македонски теми“, која на македонски јазик се појави во 2000 година, а на руски во 2005 година под наслов „Прикосновения“: русско-македонские темы“. Овие две книги претставуваат извор на

мошне значајни информации за взаемните врски на нашите две култури во текот на еден подолг временски период на минатиот век. Во нив се разрабо-туваат теми од литературните, културните, историските и поли-тичките контакти на двата народа. Од наш аспект, мошне значаен е првиот дел од двете изданија под наслов „Македонската рецепција на руската литература“ каде што се нуди драгоцен материјал за преводите на делата на А.С. Пушкин на македонски јазик.

Овде би сакал да ја споменам и книгата на академик Иван Доровски „Воздејството на руската и украинската книжевност врз творештвото на Рајко Жинзифов“, која најпрвин се појави во Брно на руски јазик, а со големо задоцнување, на македонски јазик е публикувана дури во 2003 година. Таа книга е актуелна и денес, бидејќи во неа, врз примерот со творештвото на Рајко Жинзифов, се истражуваат спецификите на книжевните импулси и влијанија.

Како и во минатиот, така и во почетокот на ова столетие најкрупен истражувач и популаризатор на руската книжевност во Македонија од најразлични аспекти е академик Милан Ѓурчинов. Вклучувајќи ја и последната негова книга „Од сегашен агол“, која туку што излезе од печат, тој има издадено неколку книги кои имаат огромно значење за русистиката во Македонија и пошироко. Иако времето не дозволува поопширно да се осврнам на секоја од нив, не можам, а барем да не ги споменам таквите книги како: „Облик и смисла“ (МАНУ, Скопје, 2000), посебно третиот дел под наслов „Руски книжевен круг“, потоа „Хармонија во хаосот“ со поднаслов руска книжевна класика и модерна“, во издание на скопска „Култура“ од 2004 година. Сите тие се надоврзуваат на мошне значајната книга на академик Ѓурчинов „Компаративни студии“, која во издание на МАНУ излезе од печат во 1998 година. Во првиот дел на оваа книга, насловен како „Теоретски аспекти“, меѓу другите, вклучена е и неговата студија „Михаил Бахтин и корените на интертекстуалноста“, а во вториот дел „Компаративни релации“ содржани се извонредни компаративни студии какви што се на пример, „С.Есенин и неговото место во македонската литература“, „Блаже Конески и Б.Л. Пастернак“, „Руската литература и нејзиното зрачење во македонскиот книжевен и културен простор“ и други. Не можеме, а да не ја споменеме и монографијата на академик Ѓурчинов „Младиот Чехов“, која излезе од печат во 2004 година на 100-годишнината од смртта на А. П. Чехов. Тоа, всушност, е неговата докторска дисертација која тој ја одбрани во 1960 година на Филозофскиот факултет во Скопје.

Можеби ќе биде малку нескромно, но зборувајќи за македонско-руските книжевни врски од почетокот на 21 век, не можам а да не ги споменам и двете мои книги „Руско-македонски книжевни релации“, која е отпечатена во 2001 година и „Меѓусловенски книжевни вкрстувања“ од 2007 година. Жалам што и за нив повеќе се пишува во Русија, отколку кај нас.

Во контекст на темата на мојот реферат, од македонските книжевни компаративисти и слависти, овде заслужува да ја спомнам и колешката Соња Стојменска-Елзесер од Институтот за македонска литература. Таа, освен тоа што е автор на книгата за М.М. Бахтин, во 2005 година ја објави и студијата „Споредбена славистика“ во која се обработуваат творечките проникнувања помеѓу македонската, чешката, словачката и руската литература. Колку за илустарција би го спомнал само оној дел од оваа извонредна компаративистичка и славистичка книга во кој се обработува копнежот по Медитеранот во творештвото на Богомил Ѓузел и Осип Манделштам.

Да кажам сега нешто и за застапеноста на македонската литература во Русија. Ако до крајот на минатиот век можевме да зборуваме дека таа не е во доволна мера преведувана, претставена или проучувана, тоа сега веќе не е така. Само последниве неколку години од ова столетие во Русија се преведени толку многу книги од македонски автори или се напишани толку публикации, монографии и студии за македонската литература, колку што тоа не било случај со децении наназад. Огромна заслуга за тоа им припаѓа на неколку извонредни руски преведувачи и истражувачи на македонската литература од кои овде јас посебно ќе ги издвојам имињата на Олга Панкина, Сергеј Главјук Елена Верижникова, Ала Шешкен и Марија Проскурнина. Првите тројца се врвни преведувачи и антологичари, а вторите најпознати истражувачи на македонската литература во Русија. За некои од нив јас повеќепати јавно сум се искажувал. Во рамките на времето што ми е дозволено денес ќе кажам по нешто за некои од нивните најзначајни остварувања од почетокот на ова столетие до денес.

Најпрвин за книжевните преводи и антологиски изданија за македонската литература во Русија. Се започна во 2000 година, кога во Санкт-Петербург на руски јазик излезе од печат преводот од Н. Смирнова на романот-трилогија од С. Јаневски „Миракли“ и со предговорот од Вјачеслав Всеволодович Иванов. Колку нашиот автор станал популарен во Русија зборува фактот што преводот на овој роман на Јаневски е двапати преиздаван.

Голем придонес за афирмацијата на македонската поезија во Русија во крајот на XX и почетокот на XXI век има поетот Сергеј Главјук. Тој откако ги преведе и ги издаде на руски јазик посебните стихозбирки на Григор Прличев, Кочо Рацин и Константин Миладинов, во 1997 година ја објави книгата „На встречу солнцу: македонская поэзия XIX-XX веков в русских переводах“. Меѓутоа уште позначајна е неговата книга под наслов „Из века в век. Поэзия Македонии“, која ја отпечати издавачката куќа „Радуга“ од Москва во 2002 година. Во неа двојазично со свои песни се застапени 47 македонски поети, почнувајќи од Блаже Конески, Ацо Шопов, Матеја Матевски, Гане Тодоровски, Петре Андреевски и други поети од постарата генерација, па сè до помладите поети кои за првпат им се претставени на руските читатели како на пример, Јанко Нинов, Лидија Димковска, Братислав Ташковски и други.

Познатиот лингвист и преведувач Елена Верижникова за интернет-сајтот на македонското издателство „Блесок“ преведе на руски неколку раскази од Влада Урошевиќ. Верижникова преведе и неколку раскази од книгата на Петре Андреевски „Сите лица на смртта“ (Все лики смерти“), неговиот роман „Пиреј“, како и пиесата од А.Н. Островски „Правда-хорошо, а счастье лучше“, објавена во списанието „Културен живот“ (бр.1-2, 2005).

Од 2007 година, кога го преведе на руски јазик романот од Живко Чинго „Големата вода“ („Большая вода“, Москва, 2007) како најафирмиран преведувач и антологичар и афирматор на македонската литература во Русија е Олга Панкина. Нејзините преводи имаат непроценливо значење за јакнењето на руско-македонските книжевни врски од почетокот на 21 век. Таа е иницијатор и носител на едицијата „Библиотека на македонската литература“, во чии рамки секоја година Панкина објавува по една-две, а последниве две-три години и по десет преведени книги и антологиски избори. Времето не дозволува пошироко да се осврнам на сите нејзини преводи, па затоа ќе ги споменам само најзначајните. Минатата година овде имав чест да го промовирам нејзиниот превод на романот од Венко Андоновски „Папокот на светот“ (рус. „Пуп земли“) кој го издаде реномираната издавачка куќа „Азбука“ од Санкт Петербург, чиј тираж од 8.000 примероци бргу е исцрпен и е подготвено негово второ издание.

Во 2009 година Олга Панкина на руски јазик ја објави антологијата „Македонски раскази“, во која се опфатени 50 македонски раскажувачи, а во 2010 година во Москва ја публикуваше и антологијата „Современа македонска драма“, во која се застапени

осум драматурзи од Македонија. Истата година, оваа досега најреномирана преведувачка на македонската литература во Русија, на руските читатели им го претставува и македонскиот поет Ристо Василевски со книгата „Храмот е сепак храм“ (Храм, все-таки храм). Во 2010 година реномираната издавачка куча „Парабола“ од Москва во рамките на едицијата „Светски роман“, на руски јазик го објави и романот „Омраза-длабоко“ од нашата писателка Драгица Најчевска. И него го преведе познатиот славист и македонист Олга Панкина, добитник на наградата „Златно перо“ на Меѓународната средба на преведувачите. Истата година таа го објавува и преводот на романот „Време на козите“ од Луан Старова. Во 2011 година излезе од печат Антологијата на современата македонска поезија во издание на „Окоем“ од Москва, чиј автор на преводот и изборот на песните исто така е Олга Панкина, а со предговор од Ала Шешкен. Оваа досега најрепрезентативна антологија на македонската поезија во Русија содржи 360 песни од 64 македонски поети, почнувајќи од „Ленка“ на Кочо Разин, па сè до стиховите на најмладата генерација македонски поети Маја Апостоловска и Јовица Тасевски-Етернијан. Антологијата има и исцрпни биобиблиографски белешки за застапените поети, а во посебен оддел е објавен список на сите песни од македонски автори објавени во Русија од 1957-2011 година. Освртот врз грандиозната преведувачка дејност на Олга Панкина ќе го завршам со нејзиниот превод на стихозбирката „Забранетата книга“ од Веле Смилевски и со предговор од Ала Шешкен. Оваа стихозбирка излезе од печат во почетокот на оваа(2012) година во издание на реномираната издавачка куќа „Никитинскиј ворот“ од Москва. Како што знаеме, за оваа стихозбирка Веле Смилевски на минатогодишните јубилејни „Струшки вечери на поезијата“ ја доби престижната награда „Браќа Миладиновци за најдобра стихозбирка објавена во Македонија.

На крај, неколку збора и за проучувањето на македонската литература во руската наука во почетокот на 21 век. Како што споменав погоре, најголема заслуга за тоа имаат Ала Генадевна Шешкен, која е професор по македонска книжевност на Московскиот Филолошки факултет, и Марија Борисовна Проскурнина од Институтот за славистика при Руската Академија на науките.

Ала Шешкен ја истражува македонската книжевност од книжевно-историски и компаративистички аспект. Таа е автор на неколку монографии и студии за македонската литература, вклучувајќи ги тука и поглавјата за македонската литература во „Историјата на литературите на западните и јужните словени“ во три

тома (Москва, 2001) и во „Историјата на литературата на Источна Европа после Втората светска војна“ во два тома, подготвени во Институтот за славистика при Руската академија на науките, а ги објави издавачката куќа „Индрик“. Освен тоа, Ала Шешкен е прв руски истражувач, чија книга „Студии за македонската литература (2005) е објавена на македонски јазик во Скопје. Сакам со задоволство да ве информирам дека јас и колешката Весна Мојсова-Чепишевски сме рецензенти на втората книга на македонски јазик од Ала Шешкен која наскоро треба да излезе од печат на Филолошкиот факултет во Скопје под наслов „Формирањето и развојот на македонската литература“. Всушност, станува збор за книга која се надоврзува на руското издание на книгата од Шешкен „Македонската литература XX века“, која во издание на Московскиот универзитет излезе од печат во 2007 година. Всушност, станува збор за монографија која ја опфаќа историјата на зародишот, формирањето и развојот на македонската литература од 1880-те до 1990-години. Четири години пред ова монографско издание, односно во 2003 година, Ала Шешкен во Москва ја објави книгата под наслов „Руската и југословенските литератури во светлината на компаративистиката“. Во неа има посебно поглавје за македонската литература, која се разработува од компаративистички аспект, односно во тесна врска со руската книжевност.

За помладата истражувачка на македонската литература во Русија, Марија Проскурнина ќе кажам само тоа дека таа, главно, ги следи модерничките и постмодерничките процеси во нашата литература и од таа област има објавено неколку забележителни статии во Русија, а со македонистички теми учествува на разни домашни и меѓународни научни конференции.

Аннотация

Автор труда анализирует македонско-российские литературные связи в начале 21 столетия. При том, он указывает, что одновременно с развитием и укреплением совокупных отношений между Македонией и Россией укрепляются и литературные связи между двумя дружескими славянскими государствами. Крепкую основу для таких связей создана еще в прошлом столетии, когда в рамках соответствующих кафедр по македонскому и русскому языкам при Филологических факультетах в Скопье и в Москве началось систематическое изучение соответствующих языков, литератур и культур обеих народов. Кроме того, значительный вклад в развитии российско-македонских литературных связей дал Международный семинар по македонскому языку, литературе и культуре в Охриде, а также и четыре македонско-российские научные конференции, состоявшиеся до сих пор. Потом в труде прослеживаются самые значительные творческие и другие осуществления с начала нового столетия до сих пор, сыгравшие значительную роль в развитии и укреплении российско-македонских литературных связей.

Александр Н. СКВОЗНИКОВ

Самарская гуманитарная академия

МАКЕДОНСКИЙ ВОПРОС В РУССКО-АВСТРИЙСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

На рубеже XIX – XX столетий внимание российской дипломатии было приковано к Балканам. Там стремительно нарастало национально-освободительное движение угнетенных народов Османской империи, Основным очагом напряженности была Македония – историческая область на юге Балканского полуострова, населенная в основном славянами православного вероисповедания (болгарами и сербами) и являвшейся частью Османской империи.

Возникновение македонского вопроса – как составной части Восточного вопроса – обычно датируют 1878 г. Тогда по Сан-Стефанскому мирному договору македонские земли были включены в состав автономного Болгарского княжества. Однако из-за жесткого противодействия западных держав. Сан-Стефанский договор был заменен Берлинским трактатом, в соответствии с которым Македония была возвращена под турецкое управление.

Говоря о позиции России по македонскому вопросу в конце XIX в., следует отметить, что российская дипломатия в указанный период вынуждена была сочетать политику сохранения власти турецкого султана и территориального статус-кво на Балканах, к чему ее обязывали условия Берлинского договора, с традиционной для России ролью покровительницы и защитницы христианского населения Османской империи.

Исходя из этого, главной целью своей внешней политики на Балканах в целом и в Македонии в частности российское правительство считало улучшение положения христианского населения европейских вилайетов Османской империи, включая Македонию. Реализовать эту задачу предполагалось путем настойчивых рекомендаций турецкому правительству провести соответствующие

реформы в пользу христиан, прежде всего, уравнивать последних в правах с мусульманами.

Отложить решение македонского вопроса и других балканских проблем на более поздний период требовала также активизация внешней политики Российской империи на Дальнем Востоке в конце XIX века. Комментируя данную ситуацию, министр иностранных дел России в 1895-1896 гг. А.Б. Лобанов-Ростовский писал: «Нам надо бы поставить Балканы под стеклянный колпак, пока мы не разделаемся с другими, более спешными делами». [Красный архив. 1925. Т. 8. С. 3].

М.Н. Муравьев, сменивший Лобанова-Ростовского на посту министра иностранных дел, в свою очередь, в 1897 г. отмечал, что македонский вопрос будет служить существенным фактором при решении Восточного вопроса, но в данный момент решение македонской проблемы необходимо отложить «до той минуты, когда Россия в состоянии будет сосредоточить на этом все свои силы». [Коренные интересы России глазами ее государственных деятелей, дипломатов, военных и публицистов. Документальная публикация / Сост. И.С. Рыбаченок. М., 2004. С. 153].

Для решения данной задачи России необходимо было договориться о поддержании статус-кво на Балканах со своим главным конкурентом в этом регионе – Австро-Венгрией.

Следует отметить, что и Россия и Австро-Венгрия в конце XIX - начале XX вв. были заинтересованы в том, чтобы отсрочить решение македонского вопроса и тем самым избежать осложнения международных отношений на Балканах: России необходимо было обеспечить себе надежный тыл при активизации своей внешней политики на Дальнем Востоке, Австро-Венгрия, полностью поглощенная решением внутренних проблем, связанных, помимо прочего, с нарастанием в Дунайской империи славянского анти-габсбургского движения, также вынуждена была на время отказаться от активной внешней политики на Балканах.

Обоюдная заинтересованность сторон привела к тому, что в апреле 1897 г. в ходе визита императора Франца-Иосифа и министра иностранных дел Австро-Венгрии А. Голуховского в Петербург между двумя империями было заключено соглашения о совместном поддержании статус-кво на Балканах. Во время переговоров было проявлено совпадение позиций двух правительств относительно балканских событий. Обе империи договорились проводить единую линию по стабилизации положения на Балканах. Соглашение состоялось в форме обмена нотами мини-

стерств иностранных дел России и Австро-Венгрии и включало следующие основные пункты: 1) поддерживать статус-кво на Балканах, пока это возможно; 2) когда это станет невозможным, исключить завоевательные планы на полуострове, как со стороны обеих стран, так и со стороны других государств; 3) вынести вопрос о Константинополе и проливах за рамки предметов соглашения. [Сборник договоров России с другими государствами. 1859-1917 гг. М., 1952. С. 303 - 308].

Таким образом, стороны договаривались по самым общим вопросам, а при их конкретизации выявились разногласия. Так, Вена предлагала Петербургу принять в рамках соглашения определенный план возможного предстоящего переустройства Балканского полуострова. В частности, в австрийской ноте содержалось предложение создать на Балканах независимое Албанское княжество, включив в его состав территории между Яниной на юге и озером Скутари на севере, с достаточным расширением на востоке. «Остальная часть территории, подлежащей распределению», согласно австрийскому плану, должна была стать «объектом справедливого раздела между существующими малыми балканскими государствами».

В ответной ноте министр иностранных дел России М.Н. Муравьев заявил, что соглашение о разделе балканских территорий между малыми балканскими государствами является преждевременным и обсуждение этого вопроса – дело будущего. По мнению М.Н. Муравьева, главной целью российского и австро-венгерского правительств, заключивших соглашение о сотрудничестве в области балканской политики, должно было стать поддержание, укрепление и мирное развитие малых балканских государств, а также стремление следовать на Балканах «политике полной гармонии и, следовательно, избегать всего того, что могло бы посеять среди нас элементы трения или недоверия». [Сборник договоров России. С. 303-306].

Таким образом, в области балканской политики в целом и в македонском вопросе в частности, российское правительство в конце XIX в. взяло курс на сотрудничество с Австро-Венгрией. Этот курс с некоторыми незначительными оговорками одобрил и российский император Николай II, объявивший себя в беседах с австрийским послом убежденным сторонником австро-русского соглашения, но «желавший совместить это с традиционной покровительственной ролью русских на Балканах». [Бестужев И. В. Борьба в

России по вопросам внешней политики. 1906 - 1910 гг. М., 1961. С. 182].

Русско-австрийское соглашение 1897 г о поддержке статус-кво на Балканах было дополнено в 1904 г. подписанием Декларации о взаимном нейтралитете, в соответствии с которой обе державы обязались соблюдать абсолютный нейтралитет, в случае, если одна из сторон окажется в состоянии войны с третьей державой.

Таким образом, официальная позиция российского руководства в отношении македонского вопроса на рубеже XIX-XX вв. состояла в том, чтобы всеми средствами постараться избежать его радикального решения (раздела между балканскими государствами или достижения автономии в рамках Османской империи), которое могло привести к серьезному военно-политическому конфликту на Балканах, чего Россия, обремененная другими внешнеполитическими проблемами, не желала.

Результатом русско-австрийского сотрудничества по македонскому вопросу стала подготовка дипломатами обеих империй Мюрцштегской программы реформ, суть которых состояла в улучшении положения христианского населения Македонии. Мюрцштегская программа была разработана во время визита российского императора Николая II к австрийскому императору Францу Иосифу I в сентябре 1903 г. в замке Мюрцштег (близ Вены) при участии министров иностранных дел В.Ламздорфа и А. Голуховского. Порта под давлением российской и австрийской дипломатии вынуждена была согласиться с их проведением.

Согласно первому пункту Мюрцштегской программы при главном турецком инспекторе македонских вилайетов Хильми-паше назначались особые гражданские агенты от России и Австро-Венгрии. Они должны были, выступая в роли наблюдателей за исполнением реформ в Македонии, «обращать внимание генерального инспектора на нужды христианского населения, указывать на злоупотребления местных властей». Срок полномочий гражданских агентов устанавливался на два года. [Реформы в Македонии. Дипломатическая переписка. 1903-1905 гг. СПб., 1906. С. 16-18].

23 октября 1903 г. Мюрцштегская программа, в целом одобренная остальными великими державами, была вручена Порте. Единственной европейской державой, принявшей Мюрцштегскую программу с оговоркой, была Великобритания. Она оставила за собой «право предложить свою схему реформ, если программа двух

держав на практике окажется недостаточной». [АВПРИ. Ф. 137. Отчеты МИД. Оп. 475. 1903. Д. 134. Л. 49].

Следует отметить, что совместные действия России и Австро-Венгрии в деле подготовки Мюрцштегских реформ вызвали тревогу в британских правящих кругах. Такая позиция британского руководства, по словам В.Н.Ламздорфа, была обусловлена, стремлением Великобритании «заменить воздействие России и Австро-Венгрии в Константинополе Европейским концертом, в котором для нее выпала бы первенствующая роль». [Секретная телеграмма В. Н. Ламздорфа – И. А. Зиновьеву. 3 марта 1904 г. // АВПРИ. Ф. 151. Политархив. Оп. 482. 1904. Д. 2647. Л. 11].

В свою очередь, британское общественное мнение увидело в Мюрцштегской программе «установление в Македонии австро-русского кондоминиума. Английский официоз «Таймс», называя Мюрцштегский проект «сплошной ошибкой», упорно проводил мысль о том, что в разработке и реализации македонских реформ должен принять участие весь «европейский концерт». [Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX в. / Отв. ред. Н. С. Киняпина. М., 1978. С. 296].

Весьма враждебно о совместных действиях России и Австро-Венгрии в Македонии в начале XX в. высказывался известный английский публицист Генри Брэйлсворд, возглавлявший в 1903-1905 гг. английскую благотворительную миссию в Македонии (занимавшуюся по сути пропагандой за ведущую роль Англии в решении македонской проблемы). Брэйлсворд обвинял Россию и Австро-Венгрию в намерении «поглотить Македонию» и утверждал, что пока решением македонской проблемы занимаются Россия и Австро-Венгрия, «реальный прогресс невозможен». [Восточный вопрос во внешней политике России. С. 296].

Следует отметить, что практически одновременно с Мюрцштегской программой британское правительство выдвинуло своей проект преобразований в Македонии, по которому во главе этой области предполагалось поставить генерал-губернатора – мусульманина или христианина, назначаемого европейскими державами. [British Documents on the Origins of War. 1898 - 1914. Vol. 5. The Near East. The Macedonian Problem and Annexation of Bosnia. 1903 - 1909. London, 1928. P. 63].

Английское предложение означало по сути коллективный контроль европейских держав над Македонией, что в первую очередь противоречило интересам Австро-Венгрии, которая рассчитывала на преобладание в македонских землях. Остальные евро-

пейские державы, включая Россию, также отвергли английский проект, справедливо усмотрев в нем скрытую цель Великобритании подчинить Македонию исключительно своему влиянию.

Следует отметить, что, в конечном счете, подоплекой политики Великобритании в македонском вопросе было продолжавшееся в начале XX века нарастание англо-германского антагонизма, распространявшегося и на союзную Германии Австро-Венгрию.

Одним из этапов Мюрцштегской программы должна была стать судебная реформа, призванная искоренить главный недостаток турецкой судебной системы, в том числе и в Македонии, состоявший в фактической зависимости судов от административной власти на местах, чем, естественно, нарушался принцип судебного беспристрастия, особенно в отношении христианского населения.

Однако при обсуждении проекта судебной реформы летом 1907 г. между Петербургом и Венной наметились серьезные разногласия. Министр иностранных дел Австро-Венгрии А. Эренталь полагал, что предстоящая судебная реформа в Македонии должна заключаться не в кардинальном изменении существующих турецких институтов, а лишь в некотором улучшении нынешней судебной системы. [Игнатъев А. В. Внешняя политика России. 1907 - 1914: Тенденции. Люди. События. М., 2000. С. 229 - 331].

Российская сторона, в свою очередь, разработала достаточно радикальный вариант судебных преобразований, включавший организацию двухступенчатого контроля над турецкими судами в Македонии. Первой ступенью контроля должны были стать судебные инспекторы, представители великих держав. Во вторую контролируемую инстанцию должны были войти генеральный инспектор македонских вилайетов Хильми-паша и гражданские агенты России и Австро-Венгрии. [АВПРИ. Ф. Политархив. Оп. 482. 1906. Д. 2672. Л. 11.об].

Но этот проект так и не был реализован из-за противодействия Австро-Венгрии. Дело в том, что сотрудничество с Россией на основе сохранения статус-кво на Балканах и совместная политика реформ в Македонии больше не устраивала, австрийские правящие круги. Поэтому австрийская дипломатия уже в конце 1906 г. приступила к непосредственной подготовке поворота в своей балканской политике в сторону прекращения сотрудничества с Россией на Балканах, в частности в Македонии. Новая внешнеполитическая линия Австро-Венгрии на Балканах состояла в том,

чтобы поддерживать сохранение Османской империи в прежнем виде, отказавшись от активной реформаторской деятельности в Македонии. В связи с этим австрийская дипломатия стала всячески тормозить выработку и принятие проекта судебных преобразований в Салоникском, Битольском и Косовском вилайетах Османской империи. В итоге, согласование вопроса о судебной реформе в Македонии затянулось до сентября 1907 г. В конце концов, российским и австро-венгерским дипломатам удалось выработать компромиссный вариант проекта судебной реформы. Однако Порты отказалась его принять, а наметившиеся разногласия России и Австро-Венгрии не позволили применить к Турции меры коллективного принуждения.

Австро-Венгрия, воспользовавшись ослаблением России после поражения в русско-японской войне 1904-1905 гг., начала постепенно, опираясь на Германию, наращивать свою экспансию на Балканах. В планы австрийского руководства входила аннексия Боснии и Герцеговины, оккупированная австрийцами еще в 1878 г., и проведение в западной части Балканского полуострова ряда важных в стратегическом и экономическом отношении железных дорог. [Виноградов К. Б. Боснийский кризис 1908-1909 гг. Пролог первой мировой войны. Л., 1964. С. 47].

Эти проекты активно поддерживали эрцгерцог Франц Фердинанд и начальник Генерального штаба Австро-Венгрии Конрад фон Гетцендорф, полагавший, что совместная с Россией политика реформ в Македонии и поддержания статус-кво на Балканах не соответствует больше интересам Австро-Венгрии. Более того, «Россия, - по словам фон Гетцендорфа, - заманила Австрию в македонские реформы, желая прикрыть этим свою спину для войны с Японией». [Астафьев И. И. Русско-германские дипломатические отношения. 1905-1911. М., 1972. С.113].

Генерал фон Гетцендорф и А.Эренталь с начала 1907 г. вынашивали план аннексии Боснии и Герцеговины, а затем нападения на Сербию, которая издавна была притягательным центром для славянского населения Австро-Венгрии. А.Эренталь, обсуждая план аннексии Боснии и Герцеговины с германским статс-секретарем В. Шеном в расчете заручиться поддержкой Германии, заявил, что конечной целью австрийской политики будет «полное уничтожение сербского революционного гнезда». [Восточный вопрос во внешней политике России... С. 316].

Однако, прежде чем приступить к реализации замыслов относительно Боснии и Герцеговины, венский кабинет поставил

перед собой задачу, отгеснив Россию и Великобританию, прибрать к своим рукам сначала Македонию.

В начале января 1908 г. министр иностранных дел Австро-Венгрии А.Эренталь, выступая перед австро-венгерским парламентом, объявил о соглашении с турецким правительством относительно строительства железной дороги из Боснии и Герцеговины через Новопазарский санджак и Македонию на соединение с турецкой железной дорогой Митровицы – Салоники. [Bridge F. R. From Sadowa to Sarajevo. The foreign policy of Austria-Hungary, 1866-1914. London, 1972. P. 298].

Эта железная дорога, важная в экономическом и военном отношении, должна была стать главным проводником австро-венгерской экспансии на Балканах, и в частности в Македонии (через Салоникский порт шла значительная часть экспорта Австро-Венгрии). Турецкое правительство согласилось на строительство Митровицкой железной дороги и предоставило австрийским правящим кругам исключительное право на все концессии в Салоникском и Косовском вилайетах в обмен на обещание Австро-Венгрии не настаивать на безотлагательном проведении реформ в Македонии. [Sowards S. W. Austria's policy of Macedonian reform. N. Y., 1989. P. 83].

25 мая 1908 г., по сведениям российского посла в Константинополе И.А. Зиновьева, министр иностранных дел Порты и австрийский посол в Турции подписали военную конвенцию и «Особый протокол» о концессиях в Салоникском и Косовском вилайетах, становившиеся впредь областями монопольной экономической эксплуатации центральных держав (Австро-Венгрии и Германии). Месяц спустя оба документа были ратифицированы. [Шпилькова В. И. Младотурецкая революция. М., 1977. С. 90]. В свою очередь, Германия в феврале 1908 г. добилась от Порты принципиального согласия на продолжение строительства Багдадской железной дороги, а 20 мая 1908 г. между Германией и Османской империей было подписано соответствующее соглашение, ознаменовавшее новый крупный успех Берлина в закабалении Турции. [История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века. (От франко-русского союза до Первой мировой войны) / Под ред. В. А. Емец, А. В. Игнатьева, С. В. Тютюкина. М., 1997. С. 225].

Таким образом, выдвижение Австро-Венгрией проекта по строительству Митровицкой железной дороги, идущей через македонские земли, фактически означало переход Македонии под

безраздельное австрийское господство и подрывало саму суть Мюрцштегского соглашения 1903 г. Хотя А. Эренталь и пытался убедить российского посла в Вене Л.П.Урусова в том, что железнодорожная политика Австро-Венгрии ведется исключительно в экономических целях и находится вне сферы соглашения с Россией, в Петербурге парламентское заявление А. Эренталя обоснованно оценили как разрыв с Мюрцштегским соглашением. [АВПРИ. Ф. 133. Канцелярия министра иностранных дел. Оп. 470. 1908. Д. 136. Л. 30, 43]. Министр иностранных дел России А. П. Извольский справедливо заявил, что осуществление австрийского железнодорожного проекта Митровицы – Салоники приведет к германизации Македонии. [British Documents... P. 242]. В связи с этим 4 февраля 1908 г. А.П.Извольский вручил австрийскому послу в Петербурге ноту и письмо по поводу железнодорожных и других экономических планов Вены на Балканах, справедливо расценив их как нарушение австро-русских договоренностей о поддержании статус-кво в данном регионе, которое вынуждает Россию принять соответствующие меры для ограждения ее интересов. [История внешней политики России... С. 227]. В тот же день А. П. Извольский заявил британскому послу в России А. Никольсону, что хотел бы «выйти из совместных действий с Австрией и объединиться с теми державами, которые искренне желают реформ [в Македонии]». [Bridge F. R. From Sadowa to Sarajevo... P. 298].

Перед русским правительством возникла дилемма: либо сохранение австро-русской (а фактически австро-германо-русской) опеки над Македонией, либо единый фронт с Англией против Австрии и Германии.

Дальнейшая тактическая линия России на Балканах в целом и в Македонии в частности стала предметом обсуждения на Особом совещании Совета министров 3 февраля 1908 г. Российский министр иностранных дел А.П.Извольский, отметив, что политика «замораживания» Восточного вопроса и Мюрцштегская программа себя не оправдывают, поставил вопрос о возможности проводить на Балканах политику в расчете на военную силу. [Кострикова Е. Г. Балканская политика МИД и общественное мнение России в начале XX века: Материалы научной конференции «Национальные интересы и государственные ориентиры российской внешней политики» // Бюллетень Института российской истории РАН. Выпуск I (2002-2003 гг.). М., 2004. С. 23].

Однако такое радикальное предложение главы российского МИДа не было принято. В ходе обсуждения российскими мини-

страми предложения А.П.Извольского выяснилось, что положение в вооруженных силах страны исключает любые активные действия России на Балканах. Приведение армии и флота в боеспособное состояние требовало громадных денежных средств и продолжительного времени. Поэтому глава российского кабинета министров П. А. Столыпин категорически заявил, что в настоящее время министр иностранных дел ни на какую военную поддержку для решительной политики на Балканах рассчитывать не может. Опасаясь новой вспышки революционного движения в России, П. А. Столыпин предупреждал: «Иная политика, кроме строго оборонительной, была бы в настоящее время бредом ненормального правительства... России необходима передышка, после которой она укрепится и снова займет принадлежащий ей ранг великой державы». [Три совещания Совета министров. Документальная публикация / Сост. М. Н. Покровский // Вестник Народного комиссариата иностранных дел. 1919. №1. С. 25.]

Состоявшееся через неделю заседание Совета государственной обороны России «по вопросу о подготовке к возможной войне с Турцией», подтвердило неудовлетворительное состояние российской армии и также рекомендовало российскому МИД избегать на Балканах «таких агрессивных действий, которые могут вызвать политические осложнения». [Россия и Черноморские проливы (XVIII – XX столетия) / Ред. Л. Н. Нежинский, А. В. Игнатъев. М., 1999. С. 260].

Таким образом, дискуссия в российском правительстве относительно дальнейшей внешнеполитической линии на Балканах закончилась победой сторонников более осторожной линии. Российское руководство хотя и признавало, что дальнейшая совместная с Австро-Венгрией политика реформ в Македонии становится невозможной, но все же не собиралось доводить дело до крайности - открытого разрыва с Габсбургской империей. Николай II в беседе с немецким послом в России Ф. Пурталесом в феврале 1908 г. заявлял о том, что хотя политика сотрудничества с Австро-Венгрией по балканским делам в России не популярна, российский император убежден, что «это единственно правильная политика, которой надо следовать вопреки всем трудностям». [Bridge F. R. From Sadova to Sarajevo... P. 299].

Очевидно, что российский министр иностранных дел не мог не считаться мнением императора. Поэтому А. П. Извольский отошел от своего первоначального радикализма и, выступая 17 апреля 1908 г. в Государственной Думе, заявил, что основные

черты внешней политики России на Балканах остаются неизменными: «Россия по-прежнему не ищет никаких территориальных приобретений на Балканах, а стремится лишь к улучшению положения христианского населения Турции и к сохранению статус-кво на Балканах. На этом пути она готова и впредь самым лояльным образом идти как с Австро-Венгрией, так и со всеми теми державами, которые будут стремиться к одинаковой с нею цели». [Стенографические отчеты Государственной Думы. Созыв III. 1908. Сессия 1. Ч. 2. Стб. 1775].

Подводя итоги, следует отметить, что возможность возникновения на Балканах крупного вооруженного конфликта, непосредственным поводом для которого могла стать македонская проблема, заставила великие державы в начале XX века принять срочные меры для предотвращения серьезных потрясений в регионе. В итоге, российская и австрийская дипломатия при поддержке остальных европейских держав разработали осенью 1903 г. так называемую Мюрцштегскую программу реформ, целью которой являлась стабилизация положения в Македонии, путем улучшения положения местного христианского населения.

Мюрцштегские реформы, проводимые в Македонии в 1904 – 1908 гг. Россией и Австро-Венгрией при поддержке остальных европейских держав, стали первой и единственной со времени возникновения македонского вопроса в европейской политике практической попыткой мирного разрешения македонской проблемы. Однако в условиях деспотического турецкого режима, направленного против христианского населения Македонии и в первую очередь славянского, совершенствование османских государственных структур и жандармерии не смогло существенно улучшить положение македонских христиан. Усилия дипломатии европейских держав на протяжении 1903 – 1908 гг. оказались в основном тщетными. Вместе с тем, частичная реализация Мюрцштегских реформ, выразившаяся прежде всего в относительно успешной реорганизации турецкой жандармерии, объективно способствовала временному умиротворению Македонии и некоторой стабилизации обстановки на Балканах в целом. В связи с этим, деятельность российской дипломатии, пытавшейся в начале XX века найти пути мирного решения македонского вопроса, в целом следует оценить положительно. Российская дипломатия в ходе реализации Мюрцштегских реформ выполнила в Македонии важную миротворческую миссию,

предотвратив своими усилиями возможный крупномасштабный военный конфликт, назревавший на Балканах из-за Македонии.

Вместе с тем, разногласия, наметившиеся к 1907 году между ведущими европейскими державами (Австро-Венгрией и Германией, с одной стороны, и Великобританией и Россией, с другой стороны) относительно дальнейшей судьбы македонских земель, в полной мере обнажили те глубинные противоречия, существовавшие в первом десятилетии XX века между двумя европейскими военно-политическими блоками – Антантой и Тройственным союзом. Россия в начале XX века проводила политику балансирования между двумя блоками – Антантой и Тройственным союзом, что проявилось и в македонском вопросе. Трения, возникшие между Россией и Австро-Венгрией, за которой стояла Германия, по поводу дальнейших путей решения македонского вопроса, способствовали среди многих других причин окончательному повороту России в сторону Антанты.

Abstract

Macedonian problem as one of the major aspects of the international relations in Europe on the eve of the First World War. The paper is aimed at complex studying the foreign policy of the Russia and Austria in the Macedonian issue during its aggravation at the beginning of the XX century, Russian-Austrian cooperation in the Macedonian reforms. Disagreements between Russia and Austria-Hungary by a decision of the Macedonian issue, contributed to the final turn toward Russia in the Entente.

Славица СРБИНОВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ТОЛКУВАЊЕ НА ТВОРЕШТВОТО НА ВИКТОР ПЕЉЕВИН НИЗ ПРИЗМАТА НА МАКЕДОНСКИОТ КУЛТУРОЛОШКИ КОНТЕКСТ

Овој текст, секако, не заслужува сериозна книжевна и критичка анализа. Без оглед на тоа, од него се гледа колку густо е исткаена мрежата на позајмувања, подражавања, препејувања и алузии (да не говориме за лошиот говор и реткиот инфантилизам на авторот), затоа прашањето за неговата автентичност или оригиналност не се поставува пред сериозни книжевни стручњаци и интересен е исклучиво, како излив на најдлабока духовна декаденција која ја доживува нашето општество.¹

Виктор Пељевин

Виктор Пељевин е претставник на руската постмодернистичка книжевност од периодот на дваесеттиот и дваесет и првиот век. Согласно стратегијата на оваа книжевна ориентација, неговото творештво не е априорна структура во која може да се определат значењата на текстот при читањето, туку т.н. „игра на значења“ меѓу текстуалните површини кои се преплетуваат во целината на романот. Го одделуваме романот *Светија книга на врколакот* од 2004 година и во оваа студија ја поставуваме основата за дискусија поврзана со постмодернистичките практики актуелни во глобалното подрачје на културите, а тоа значи и во односот меѓу руската и македонската култура.

Ако се повикаме на размислувањата на марксистичкиот филозоф Валтер Бенјамин за уметничкото дело во времето на

¹ Viktor Peļjevin, *Sveta knjiga vukodlaka*, Beograd, Plato, 2006.

техничката репродукција, тогаш се соочуваме со корените на проблемот на уништување на чувствителноста на човекот под дејство на индустриското масовно производство. Сепак, Бенјамин успева да покаже дека организирањето на продукција која се врзува за фотоапаратот, радио-микрофонот, камерата или грамофонската плоча не може, а да не предизвика последици по начинот на кој се поима и се реципира уметноста (Benjamin, 1974, 279). Печатените форми на културата во кои влегуваат списанијата, часописите, популарните романи или стриповите се појавуваат на сцената во исто време со книжевните, филозофските, теолошките, научните или историски дела, особено ако станува збор за моќна книжевна форма како што е романот кој во жанровска смисла е хибриден, неопределен, неподложен на класификации и историски насочен кон негација на претходниците и кон деструкција на парадигмите. Во услови на т.н. „демократизација на знаењето,“ уметноста создава отпор кон минатото на начин кој е најдобро изразен во романот како жанр. Тоа е особено уочливо во рамките на модернистичката авангардна уметност која ги проблематизира автентичните културни традиции и предлага вклучување на силен замав на естетската имагинација.

Епохата на дваесеттиот век со сопственото определување да го прифати сведувањето на уметноста и знаењето на рамниште на стока за потрошувачка и на рамниште на дистрибуција на истата до широките маси, а во врска со актуализирање на профитот и на прашањето на „продукција“ на делата, а не на нивното „создавање,“ е критикувана од страна на интелектуалците кои изразуваат презир кон популарната култура, фотографијата или цез музиката. Токму во името на оваа критика се продуцираат сложени формални експерименти во делата на авторите кои се занимаваат со потсвесните, несвесните линии и текот на свеста и со растројството на индивидуалноста која се чувствува нелагодно под стегите на културата која функционира преку профитот и како продукција на полето на масовната сцена. Во коментарот на нараторката во романот *Светӣа кнӣза на врколако̄ӣ*, во врска со главната тема на современата епоха, а тоа се парите и заработувачката се вели: „Еден мој познаник говореше дека злото во нашиот живот може да се победи единствено со парите. Тоа е интересна забелешка, иако не е беспрекорна од гледна точка на метафизиката: не треба да се говори за победа над злото, туку за можноста за привремено откупување од него. Меѓутоа, без пари злото победува во рок од два три дена, тоа е проверено. Кога би се занимавала со измами, би можела да се

збогатам. Меѓутоа, една чесна лисица мора да заработува исклучиво со проституција и во ниту еден случај не смее да ја користи својата дарба за хипноза во други цели – тоа е закон на небото чие кршење не е дозволено. Секако, и тоа понекогаш треба да се прави. Лично, јас им фрлив в очи прашина на двајца чувари. Меѓутоа, тоа е дозволено кога ти се во опасност животот и слободата. Лисицата не смее ниту да помисли на лековерните инкасатори или на друштво со ограничена одговорност. Ако искушението стане премногу големо, инспирација треба да се побара во примерите од историјата. Жан Жак Русо можел да се капе во пари, а како заработувал цел живот? Препишувајќи ноти. Да се најде работа во некој друг хотел не е ниту малку едноставно и во блиската иднина гледав само две варијанти: улицата и интернетот. Интернетот ми изгледаше попривлечен, сепак тој беше главен прогрес, а да се продаваш на улица од оптички влакна беше некако футуристички и имаше стил. Многу интересно, размислувајќи, сите непрекинато расправаат за прогресот. А во што се состои тоа? Во тоа што најстарите занаети се вкоренуваат во електронскиот интерфејс, и, тоа ти е сè. Природата на она што се случува, прогресот не ја менува.“ (35)

Објаснувајќи ја постмодернистичката култура од периодот на шеесеттите години и нејзиното врзување на уметноста со масовната продукција, Најал Луси вели: „Културниот капитал на интелектуалната класа на таа генерација, за разлика од модернистичката го вклучува познавањето и вреднувањето не само на канонската книжевност и филозофија, туку и на Елвисовите плочи, ТВ емисиите и сликите на Енди Ворхол. Нејзината историска фантазија вклучува „политизирачки“ својства на наркотиците, цвекe и долга коса, а нејзината општествена свест е организирана околу протестните маршеви, граѓанските права и женските движења, како и околу часописот *Rolling Stone*.“ (Naill Lucy, 1997, 39). Интелектуалната класа е многу сложена целина, таа нема внатрешна кохеренција во ставовите и вредностите, согласно со тоа, во романот кој е парадигма на постмодернистичката култура во нејзината фаза на кулминација од почетокот на последниот век се вклопува нарцијата која низ призмата на проституцијата, како професија на нараторката и во истото време главен лик, го проблематизира прашањето за напредокот, за она што во наведениот цитат се повторува неколку пати и се именува како „прогрес“. Односот кон стварноста, како и начинот на кој истата може да биде определена со културен капитал сочинет од разнообразни текстови и извори го определува постмодернистичкиот амбивалентен дискурс кој доми-

нантно ја определува структурата која Виктор Пељевин ја разгранува во мрежа од дискурси слоевито напластени еден до друг и еден со друг.

Во Русија, паралелно со одликите на постмодернистичката концепција, впрочем, како и во многу други култури, во средината на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години се афирмира концепцијата на Новата искреност (Новаја искреност/*New Sincerety*) или „постконцептуализмот“ со кој се занимава писателот Димитриј Пригов и теоретичарот Михаил Епштајн. Во суштината на оваа концепција или пост-концепција стои обидот за надминување на апсурдноста на секојдневјето во крајната фаза од советската и пост-советската епоха. Тоа се реализира со примена на истата концепција на интертекстуалноста од постмодернистички вид која смета на вмрежување на текстовите, меѓутоа и на потиснување на интонациите на цинизмот преку задржување на иронијата хибридиизирана со благата и оптимистичка нијанса на мртвиот јазик на сентименталноста, љубовта и ентузијазмот (Berry/Epstein, 1999,113).

Со вешто вклучување на фолклорен, филозофски, политички дискурс кој е израз за приказната раскажана од страна на една сосема неверодостојна нараторка А Хули, лисица со старост од околу две илјади години, а претставена како малолетна, четиринаесетгодишна проститутка од Москва, Пељевин го мобилизира читателот во повеќе насоки на негово ангажирање при толкувањето на текстот. Секако, постапката не е изведена со намера истиот да биде оптоварен, тоа се прави со намера да биде вклучен во проблемите на стварноста низ вешто составениот дискурс кој избобилува со изрази и фрази преземени од глобалниот пост-културен речник на современоста кој е исто толку актуелен и во македонската современа проза соодветно на вклученоста на нашата култура во глобалниот дискурс на културите и нивните интерфејс релации.

Во забелешката на преводот на романот *Свешта книга на врколакот*, преведувачот Мирјана Грбиќ упатува на слоевитоста од значења содржани во самото име на нараторката, таа појаснува дека зборот *хуй* во рускиот јазик означува машки полов орган, па, согласно со тоа, името на ликот А Хули го содржи прашањето кое на руски гласи: *А хуй ли ?*, а се преведува *А кој к...ц?*. Во коментарот на нараторката по однос на нејзиното име, бидејќи именувањето е значаен аспект на давањето статус и значење во поимањата на идеолошките аспекти на појавите и луѓето, субјектите низ призмата на постмодернистичката мисла, се вели: „Всушност, моето име е

многу убаво и нема никаква врска со неговото руско значење. 'А Хули' на кинески значи 'лисица А'. Според аналогијата со руските имиња може да се каже дека 'А' - е име, а 'Хули' – презиме. Што можам да кажам во моја одбрана? Така се викав уште тогаш кога зборот 'а хули' воопшто не постоеше во рускиот јазик, па ниту рускиот јазик.“ (11)

Ликот на А Хули е сложено концепирана структура, појавноста соодветствува на четиринаесетгодишна проститутка со невини големи очи која, патем, има способности на натприродно суштество. Во контекст на толкувањето на ликот на А Хули како нараторка и во контекст на поимање на текстот во книжевната продукција на Пељевин, а со тоа и во контекст на читањето на неговиот наратив низ призмата на дискурсот на македонската култура се уочува дека секој негов творечки резултат се карактеризира со сведување на текстот на продуктивен субјект. Во онаа смисла во која Ролан Барт говори за „јаство“ на текстот, додека пак, авторот на делото е определен како субјект кој има сосема поинакви специфичности, текстот во творештвото на Пељевин (*Омон Ра*, *Светијата книга на врколакот*, *Животојот на инсекцијите*, *Малиот ѝрси* на *Буда и друѓи*) не може да се ограничи и прифати како книжевно изведен дискурс со извесни доминанти, како поетска функција, на пример, која е е *specifica differentia* на оваа сфера, говорено низ призмата на формалистичките и структуралистичките дескрипции на текстовите. Преку неговото творештво согледуваме една радикална трансформација на поимите книжевност и книжевен дискурс како што, впрочем, целокупната постмодерна култура тоа го покажува и на засилен начин се повеќе го радикализира до некои лиминални зони на опстанок на книжевноста. Говорот на неговите дела не е никогаш статичен, напротив, станува збор за „движења“ на текстот кои никогаш не се линеарни, тие вклучуваат „вкрстувања“ кои онолку колку што се однесуваат на авторот како субјект на делото и како оној кој го продуцира текстот (маж или жена, писател, марксист, филантроп, хуманист, политички или спортски преокупиран интелект, итн.), исто толку се однесуваат на ликот интегриран во приказната како нејзин наратор.

Ако се вратиме на горе цитираното претставување на нараторката, низ нејзината саморефлексија која дополнително говори за нејзиниот изглед се вклучува референцата со која се поентира на начинот на кој присутната свест е способна да размислува и да спознава, а тоа се текстовите кои стануваат единствената „реалност“ за неа, а кои се произлезени од нејзината рецепција на

културата. Во описот на нејзината надворешност, таа ќе реферира на дело од американската книжевност напишано од автор, емигрант В. Набоков, под наслов *Лолиџа*. Во врска со сопствениот изглед опишан низ призмата на една книжевна референца, таа вели: „Според изгледот може да ми се дадат меѓу четиринаесет и седумнаесет – попрво четиринаесет. Мојот изглед предизвикува кај луѓето силни и противречни чувства кои е здодевно да се опишуваат, а нема ниту потреба - *Лолиџа* во нашето време ја читаа дури и *Лолиџиџе*“ (12).

Текстовите на В.Пељевин се отворени прашања, тие никогаш не се изложуваат во својство на одговори. Може да се споменат психоаналитичките теории за неисцрпноста на несвесниот дел на човековото битие, како и структуралистичките теории за неисцрпноста на културните значења на текстовите над кои се крева големата парадигма на постмодерната култура која расправа за интертекстуалноста преку која се перформира поврзувањето на пародијата, иронијата и цинизмот, и конечно, во духот на новата искреност, во творештвото на В.Пељевин, парадоксалното испреплетување на иронијата со јазикот на сентименталноста и љубовта. Следнава рефлексija на нараторката во романот имплицира значења од овој вид: „Некому може да му се чини дека да се живее во Русија и да се викаш А Хули – во голема мерка е тажно. Слично на тоа да се живее во Америка и да се викаш Watze Phuck. Да, името му дава на мојот живот сива боја, а некој од моите внатрешни гласови е секогаш подготвен да праша – а кој к...ц очекуваше од животот, А Хули? Но, тоа ми е најмалата грижа, бидејќи работам под псевдоним, а името содржи нешто хумористично – навистина, црно-хумористично. Не ми е тешко ниту тоа да работам како проститутка. Дуња, мојата другарка од втората смена во *Балчуџ* (позната таму како Аѓултера), во една прилика вака ја дефинира разликата меѓу проститутка и пристојна жена: 'Проститутката сака да добие од мажот на кој му дава задоволство за сто долари, а пристојната жена сака да ја добие целата негова пара затоа што му ја пие крвта'. Не се согласувам во целост со ова радикално мислење, меѓутоа во него постои зрно на вистина: обичаите во денешна Москва се такви што ако изразот 'од љубов' би се превел од гламурозно-ајкулскиот на правен израз и би се добило 'за сто илјади долари со хемороиди.' Тогаш, дали е вредно да се обрнува внимание на мислењето на општеството во кое владее ваков морал!? Јас имам малку посериозен проблем. На пример совеста. Но, за тоа ќе размислувам...“ (14-15)

Паралелно со појавноста и името на ликот А Хули која е на четиринаесет години, Пељевин го проблематизира начинот на кој низ сложениот репертоар од текстуално испреплетени реплики функционира свеста на овој лик и начинот на кој се изведени нејзините продлабочени перцепции на светот, повремено како будистички свештеник, повремено со наративи кои изобилуваат со импликации за настани и имиња на луѓе од двеилјадната историја на човештвото и нивната улога во неа, повремено со филозофски, а понекогаш со секојдневен, па дури и вулгарен репертоар од фрази. Во жанровска смисла, Пељевин продуцира една сложена текстовна структура со елементи на мемоари, на басна, на бајка, огромни филозофски дигресији, легенди, митови, политички трактати што, во целина, создава предизвик кај читателот кој постојано размислува и ги толкува значењата се ги лизга меѓу нив обидувајќи се да пронајде одговори на многубројните импликации.

Аналогно на романот кој се протега како Протеј и проголтава многубројни видови во себе и со нив успешно се обликува во целокупната своја разнообразност се појавува темата на канибализмот како своевидна метафора/слика на човечките односи во современиот свет, како и темата на шизофрената и растурена внатрешност на современиот човек кој никогаш повеќе не може да се интегрира како субјект: „Сакам да објаснам – вели нараторката – дека во мене постојат околу пет внатрешни гласови, и секој од нив води сопствен внатрешен дијалог; освен тоа тие можат да започнат сопствен меѓусебен спор поради која било причина. Јас не се мешам во тој спор, само го слушнувам очекувајќи го навестувањето на решението. Старите лисици велат дека тие гласови им припаѓаат на душите кои сме ги примиле во себе во текот на првобитниот хаос: според легендата, таквите души се навикнале на нашиот внатрешен простор влегувајќи во некој вид симбиоза со нашата сопствена суштина. Меѓутоа тоа се најверојатно само приказни, бидејќи секој од тие гласови е – мој, иако сите тие се различни. А, ако се размислува како тие стари лисици, може да се каже дека и јас сум самата – душа која некој ја проголтал во минатото. Целото тоа е само обично заменување на местото на собироците, поради што збирната А Хули не се менува. (...) Лисиците не мислат како што мислат луѓето: разликата е во тоа што наместо еден мисловен процес, во нашата свест се одигруваат неколку.“ (39).

А Хули е во истото време оптоварена со голема старост вградена во телото на една малолетничка. Ова создава силна алузија на начинот на продукција на „телото на новиот текст“ преку изобил-

ството од стари текстови. Во нив се вклопени говорите на глобалната технологија, интернет комуникацијата, говорите од областа на бизнис студиите и дијалозите во тие кругови, филозофски говор преземен од студиите на Баркли, веднаш до него и преку него вулгарниот говор на улицата и алегориските приказни поврзани со ситуациите во кои оваа лисица/проститутка со потекло од Кина го заведува моќниот агент на руските тајни разузнавачки служби со способност за трансформација во врколак за време на сексуалните односи. Во однос со него, А Хули ја открива тајната на постоењето во љубовта. Сепак во нејзиниот говор низ иронијата со која се карактеризира текстот како сложената мрежа од знаци и именувања специфични за современата палимпсестно изградена структура се актуализира и хибридизацијата меѓу високото и ниското, меѓу високата уметничка вредност и тривијалната и масовна продукција.

„Овде треба да се направи кратка теориска дигресија, инаку се плашам дека моите зборови нема да бидат разбрани. Луѓето, често расправаат – дали навистина постои овој свет? Или, тој е нешто како *Майџрикс*. Најглупава расправа. Сите слични проблеми се засновани на тоа дека луѓето не ги разбираат зборовите коишто ги користат. Пред да започнат да размислуваат на таа тема треба да го разјаснат значењето на зборот „да постои.“ Тогаш би се разоткриле многу интересни нешта. Меѓутоа, луѓето ретко се во состојба да мислат правилно. Секако, не сакам да кажам дека сите луѓе се – тотални идиоти. Меѓу нив ги има и оние чиј интелект речиси не заостанува зад тој на лисицата. На пример, ирскиот филозоф Баркли. Тој говорел дека да постоиш значи да бидеш набљудуван и дека сите предмети живеат во набљудувањето. Доволно е да се размисли за оваа тема три минути за да се разбере – сите други погледи на тоа прашање прилегаат на култот на Озирис и на верата во богот Митра. Тоа, според моето мислење, е единствената мисла која го посетила западниот свет во текот на целокупната негова срамна историја; различни Хјумови, Кантови, Бодријари само со малечка поврзаност ги исполнуваат контурите на ова големо спознание. Меѓутоа, каде постои предметот кога ќе се завртиме и повеќе не го гледаме? Затоа што тој најверојатно не исчезнува како што мислат децата и Индијанците од Амазонија? Баркли говорел дека тој постои во набљудувањето на Бога. А катарите (од грчкиот *katharós* – чист, следбеници на ересот во 11-13 век, во западна Европа...) и гностиците сметале дека тој постои во набљудувањето на ѓаволот – демијург и нивната аргументација не е ништо послаба од Барклиевата. (...) Меѓутоа, што да се прави со тоа што Богот на

Баркли во чие набљудување постоиме ние, и самиот постои во апстрактното размислување на европоидната раса со годишен приход од пет илјади евра? И сосема го нема во свеста на кинескиот селанец или во свеста на птичката која не е известена дека е Божја птица? Што да се прави со тоа ако „да се постои“ навистина значи „да се биде набљудуван“? Па, ништо, велат лисиците. (...) Никакви филозофски проблеми нема, постои само низа на лингвистички корсокаци предизвикани од неспособноста на јазикот да ја одрази вистината. (...) –Говореше за филозофот Баркли – ми рече тој во една прилика./- Оној кој сметал дека сè постои исклучиво како набљудување. / - Аха. – се сложив. Навистина се обидував да му го објаснам тоа и, се чинеше, дека сум постигнала некој успех./ - Излегува дека сексот и мастурбацијата се едно исто./ Бев вцашена./ - Зошто?/ - Ако сè постои како набљудување, тоа значи дека да се води љубов со една девојка е исто како и да се замислува таа девојка... (204-205/242-243).

Во суштина, творештвото на В.Пељевин претставува книжевно претставување на универзалните вистини преку нивното длабоко преиспитување и многу далеку од стабилната концепција за трансцендентноста на спознанијата. Губењето на довербата во огромен број институции на културата резултира со литература чиј исклучителен претставник е В.Пељевин кој умее низ сложените структури на нараторката, ликот или жанрот да го претстави литературното низ една сосема поинаква перспектива и со тоа, репрезентативното согледување на човекот во рамките на дистопискиот роман во кој животот е беден, е претставено како согледување на човекот сведен на рамниште на животински инстинкти кои доминираат со него, макар што истите се блокираат и со интелектуалните дијалози за највисоките прашања кои се однесуваат на вредностите: „...Еден црвен командант во есента 1919. година – бидејќи го почестив со печурките – полудените кои ги собрав токму покрај тркалата на неговиот блиндиран воз (...) ми го рече следново: ’Одеднаш веќе не разбираам зошто морам затоа што ми се допаѓа убавото и продуховено лице на некоја девојка да ја е...м во нејзината влажна, влакнеста п....ка.’ Тоа е кажано грубо, селски, меѓутоа суштината е точно досегната. Патем, ако се каже дека пред да побегне засекогаш, тој изрече уште една интересна мисла: ’Кога подобро ќе се размисли, женската привлечност не зависи толку од фризура или од осветлувањето, колку од моите јајца.“ (241)

Она што се нарекува убедување или индивидуален чин на самокреативна волја заедно со надежта сосема исчезнува од полето

на комуникација меѓу ликовите, но исто така, и меѓу читателот и нараторката. Во дистописките светови, како оние кои се претставени во творештвото на В. Пељевин нема системи на убедување во можностите на историјата сфатена преку димензиите на времето, содржините од минатото претставени во наративи, оние од сегашноста кои ги споредуваме со оние од минатото и согледувањата за иднината кои треба да се извлекуваат како корисни поуки од историските наративи, за жал се заменети со системи на размена. На тој начин се уништува вредноста, а со тоа и знакот кој престанува да постои/да ја претставува, со исчезнување на знаците се нарушува можноста за градење на какви било верувања. Тоа е причината заради која откривањето на љубовта во релацијата меѓу алегориските ликови на романот *Светиата книѓа на врколакоиџ*, А Хули и Александер нема успешно исходште.

Романот *Светиата книѓа на врколакоиџ* ги потврдува постмодернистичкото становиште за тоа дека јазикот може да стане сосема отворен, динамичен и сложен согласно отсуството на вредност во културата и на смисла во историјата. Ако основното мислење на ликовите е врзано за спознанијата дека историјата е лага со чија помош културата го покрива фактот на нејзините природно-дивјачки интереси и постапки (Хобс говори за војната на секој човек против човек/*Homo homini lupus est*), тогаш човечкиот живот може единствено да биде сведен на просто преживување, без убедување дека постојат вредности на модернитетот, цивилизацијата, градовите и напредокот во иднината. Одеднаш светот е лишен од јазикот на нежноста, добрите намери, а станува средство на насилството, тој самиот е исполнет со насилство и порнографија, согласно со тоа и романот како репрезент и симулакрум на она што е стварност на знаците, ако ги прифатиме размислувањата на Ж. Бодријар, е повторно симулакрум, тој е дискурс кој може, единствено, да оперира со вулгаризмите од типот „п...ка“ и „е...ње“ кои онолку пати колку што се повторуваат стануваат сè побесмислени и се сведуваат на празни означители.

Романите на В.Пељевин кореспондираат со знаците кои го прикриваат „отсуството на основна стварност“, тие упатуваат на присуството на перформативни искази кои не го откриваат скриеното значење, туку се „игра“ на граматички конципирани искази или граматички настани и „игра“ на тоа дека се знак за нешто. Знакот укажува на самиот себеси, на симулакрумите, за кои расправа Ж.Бодријар. Тоа се романи кои го покажуваат уништување на односот кон знакот и на односот кон предметите, како и на

уништување на разликата меѓу појавноста и стварноста. Творештвото е симулација на односот на книжевноста кон животот која традиционално ја има оваа функција во либерално-хуманистичката теорија за знаците.

Во романот како дистопија, преку начинот на кој во него влегува политичката реалност сè поприсутен станува ставот за тоа дека со овој жанр е условена рецепцијата која се сведува на стварност која е по-стварна од стварноста, затоа што поттикнува преиспитувања, а не констатации. Низ своите симулации на животот во осаменост и беда, како и преку сложената хибридизација од говори и идеосинкретичка синтакса (експериментални пристапи кон раскажувачките конвенции), романот *Свеџа книџа на врколакот* се издигнува како хиперреален настан, текст кој не може да се разликува од некои други феномени како што се не-фикционални искуства на болката, збунетоста како последица на изгубената вера во телеолошкиот историски напредок. Самиот поим на „стварноста“ доживеан преку симулакрумот и рецепцијата како отежнат чин на искуство се соочува со објаснувањето дека таа е она од што може да се произведе, таа може да се репродуцира, меѓутоа не може да се обликува и да упатува кон иднината, таа, едноставно постои како слика на екранот на свеста која раскажува.

Со творештвото на В.Пељевин се потврдува дека ние живејеме во рамките на „естетската“ халуцинација на реалноста, согласно Бодријаровите идеи за реалноста. Секојдневната и вулгаризирано перформирана стварност актуелна во испреплетените раскажувачки жанрови на романот открива дека стварноста која е политичка, општествена, историска и економска упатува на маскирачката димензија на хиперреализмот. Надреалистичката фраза за тоа дека „вистината е почудна од фантазијата“ полека застарува, не постои фантазија со која животот би се соочил победоносно, самата стварност станува она што исчезнува во играта на стварноста, станува збор за радикално уништување на илузијата. Романот открива дека настапува кибернетската и студена фаза која со игра ја обликува илузијата (Baudrillard, 1998, 127).

Ако самата стварност станала виртуелна стварност и не постои во неа нешто за што можеме да фантазираме, тогаш човечката фантазија ја губи моќта и повеќе не постои. Од друга страна, пак, ниту нашата рационалност повеќе не дејствува, поимот на човечки субјект е сосема уништен и ја губи својата смисла. Студената воздржаност и затапената рамнодушност се соодветните одговори за претворацката димензија која се актуализира во хиперреализмот.

Субјектот за кого станува збор во ова творештво е без свест и без чувства, тој нема идентитет, затоа што ништо толку извесно како што е идентитетот не може да се актуелизира под режимот на симулакрумот кој ги празни знаците и ги уништува разликите. Ликовите даваат студено и ладнокрвно предадени на изјави кои упатуваат на ослободување од сите вредности. Со губење на страста и интелектот, човековиот идентитет се сведува на елементарната сексуалност или се растура во сите насоки на вештачкото однесување и постапки, луѓето се сведуваат на нивната анимална природа, а хуманата димензија исчезнува, се поништува. Луѓето се претставени како конструкти, како суштества елементарно определени од нагонските пориви. Со губење на довербата во реалноста се ставаат во прв план дехуманизирачките ефекти во светот на романот кој е фикција. Чувството и доживувањето на стварноста се нарушува, а тоа создава ефект поврзан со потребата за враќање во минатите епохи, носталгија која упатува на потребата и нужноста од значењето. Паралелно со засилувањето на доживувањето на симулакрумот се засилува и чувството на одбивност и згрозување од светот.

Романот добива карактеристики на дискурс со нагласена нечитливост, текстот се сложува како колаж од цртежи, изрази на странски јазици. Овој роман е напишан на руски јазик меѓутоа многу имиња и фрази се запишани на англиски јазик, макар што често се експериментира со кинеското писмо, со изрази од други, туѓи дискурси кои го отежнуваат читањето, а текстот го вбројуваат во т.н. „нечитливи“ текстови. Ако се говори воопштено, тогаш се доаѓа до спознанието дека романот не комуницира со традиционалните стандарди за книжевно изразување, тој се претставува како пишување кое избилува со ритми и граматика на современите урбани идеолекти. Целокупната идеја за овој вид дискурс на романот соодветствува на напорите на Пељевин да ја направи автентична димензијата на отуѓеност е дехуманизација.

Овој текст, како и многу други текстови кои се парадигма за постмодернистичкиот дискурс, конечно, како да го поставува прашањето за целта на книжевниот јазик во околности на доминација на трговија со оружје и дрога на црната берза, во време на војни за загосподарување со енергетските извори чиј број се намалува додека растат амбициите и апетитите за складирање на сè поголемо богатство во сопственост на мал број луѓе, а сите останати или другите се препуштени на преживување на асфалтот на секојдневјето. Светот како подрачје на борба за опстанок го прину-

дува човекот да се научи како да ја прифати единствената состојба која доминира со него, а тоа е чувството на предавање на самоубиството како единствената позиција во светот во кој постои.

Пељевин го претставува немирот на современиот човек кој исправен пред институцијата од значења, јазик, закони, надгледувања, судови и затвори се препушта на слободата на несвесните аспекти, физикалните, а од поттекстот повремено се појавуваат и импликации за рудиментарни аспекти од чувствените димензии на битието, тие се она што му бега на разумот и стои надвор од зоната за контрола практикувана од моќта на рационалното. Порано, со максималното активирање на фантазијата во модернистичката книжевна епоха се практикувала и бесмисленоста како спротивност на смислата, моќта и редот. Сепак, во духот на постмодернистичката поетика, Пељевин гради ликови кои функционираат преку инструментите на она што е претставено како зона на забранетото, тоа е така затоа што бесмисленоста која е во релација со смисленоста во епохата на постмодерната нема повеќе субверзивна моќ, тоа станува возможно единствено со употреба на забранети изрази, секојдневни и некнижевни, тие во себе содржат псовки, вулгарен говор, техничка терминологија и бизнис терминологијата на електронските медиуми. Романот го користи забранетиот, вулгарен и некнижевен говор и функционира преку она што е забрането, бидејќи тоа е, согласно со правилата на постмодернизмот, начинот кој преостанува да се трага по вистината. Рушењето на табуата се состои во тоа што се користат забранети елементи, па, на тој начин, се проговара против „буржоаскиот поредок“ и се застапува „апсолутно забранетото“ дејствување кое во романот како „Света книга на врколакот“ станува дел од приказната во која е уништена мотивацијата и логиката како составен дел на нејзината раскажувачка структура.

Со нагласување на кризата во легитимацијата на која било вистина и спознание, Пељевин во духот на сите напори кои Ф. Лиотар ги изложува во студијата *Постмодерна состојба* (1979) упатува на правилата на културите и политиките според кои правилата го добиваат статусот на определувачки координати за она што се прифаќа како вистина и она што е нејзината спротивност, лагата (Liotar, 1988, 17). Во духот на сите направени дистинкции според теоријата на говорните чинови на Џ.Остин, а потоа и на дополнителните толкувања на Бодријар за симулакрумот и на Лиотар за т.н. „постмодернистичка состојба,“ В. Пељевин ја свеѓува реалноста на перформативните чинови, на наративите кои

секогаш се изведуваат под одредени околности и се плод на определени стратегии на значења натурализирани до степен на вистина, објективност. Во суштина, станува збор само за чинот на перформативност кој ги содржи енергиите на моќта која ја пропишува изведбата на текстот како слика за реалноста, а тоа не може да претставува нешто друго, освен креација и настанување на вистината според зададени и наметнати институционални правила (Morris, 2007, 239).

На крајот можеме да констатираме дека, авторот ја пренесува алегоричката за една голема љубов која се случува на рамниште на вулгарна и физичка врска, меѓутоа во исто време има димензии на мелодраматично созревање на чувствата кои не се реализираат што во голема мерка влијае на продукцијата на наратив со елементи на драма: „Верата не се избира – рече тој мрачно. – Како ниту татковината./-Меѓутоа, религијата е потребна за да даде надеж во спасувањето. На што се надеваш ти? /-Дека Бог ќе ми ги прости моите мрачни дела?/-А какви мрачни дела имаш ти?/-Се знае какви. Го изгубив ликот на Бога. И ти, исто.../-Значи ти не ме сметаш за најсветлото и најчистото во твојот волчји живот...?/Тој ги симна рамената./-Те сакам и ти тоа го знаеш. Не станува збор за тебе лично. Просто, ти и јас го живееме она.../-Што-она?/ тој испушти круг од чад./-Во грев./Мојот грев моментално исчезна. Наместо тоа се изградував како што одамна се немам радувано./-Интересно – реков, чувствувајќи како во грлото ми се качуваат меурчиња од смеа./-Јас сум, значи твојот грев, нели?/-Не ти, туку она.../-Што?/ Опашкаблудењето-проговори тој тивко и го спушти погледот./ Се гризнав за усната. Знаев дека во никој случај не смеам да се насмеам – ми се додворуваше најинтимно. И не се насмеав...Сонот постои, меѓутоа, оние кои го сонуваат не постојат. Т.е. тие се елементи на сонот. Некои велат дека сонот се сонува самиот себеси. (...) Во *Мајџрикс*, сите по пат на спроводници се вклучени во нешто реално. А, всушност, сите се приклучени преку *GPRS*, само што она на што се приклучени е, исто така, трип, како и тие самите. Трипот трае до тогаш додека трае вклучувањето. Меѓутоа, кога тоа ќе престане, не останува никаков hardware, кој би можеле да го опишат судските извршители. Ниту било каков мртовец кој треба да се закопа. (...) /-Знаеш како се вели – виртуелните нека ги закопуваат своите виртуелни. Оние кои закопуваат и оние кои ги закопуваат се реални само во односот на едните кон другите. (...) Во вистината нема ништо што може да се разбере еднаш засекогаш. Затоа што не ја гледаме со очите, туку со умот, ние велиме ’јас

разбирам'. За да загосподариме со вистината треба постојано да гледаме... Ние мислиме дека таму нешто треба да постои, затоа што постои зборот 'вистина'. Токму така. Затоа што постои зборот... Ниту вечнота не би била доволна за да се разврзат сите калемии со зборовите. Прашања и одговори можеме да замислиме бескрајно многу – зборовите можат да се ставаат еден до друг, и вака и онака, и секогаш за нив ќе се залепува некоја смисла. Меѓутоа, смислата. Ете, врапчето никому не поставува прашања. Меѓутоа, јас не мислам дека тоа е подалеку од вистината, отколку што се Лакан и Фуко...Поточно, заради зборовите, луѓето се најдоа сосема во ку...ц. (...) / - Сепак, зошто им е на луѓето јазикот, ако заради него имаат неволји?/-Прво, за да лажат. Второ – за да се повредуваат едните со другите со трњето на отровните зборови. Трето - за да расправаат за она што не постои. (...) За она што постои не треба да се расправа. И така ти е поставено пред очите. Доволно е на тоа да покажеш со прст.“ (239-240)

Жанровскиот хибрид, басна, бајка, мелодрама на крајот преку сликите на лисицата, на врколакот, на глобалните односи сведени на технологија на функционирање и пазарните односи сведени на профитот впишува една меланхоличната димензија која упатува на тоа дека читајќи сме се соочиле со сопствената распрснатост како луѓе – субјекти, дека сме се трансформирале преку определба на нашата интимност преку анималноста која ја упатува на тоа дека избегнувањето на самоубиството на човекот води до една друга спротивност, а тоа е животинската борба во џунглата на опстанокот.

Литература:

- Berry, Ellen/Epstein, N.Mikhail. 1999. *Transcultural Experiments: Russian and American Models of Creative Communication*. New York: St. Martin's Press .
- Baudrillard, Jean. 1998.*The Consumer Society. Myths and Structures*.London: Sage.
- Benjamin,Valter. 1974. *Eseji*.Beograd: Nolit.
- Liotar, Žan Frnaso. 1988. *Postmoderno stanje*. Novi Sad: Bratsvo - Jedinstvo
- Lucy, Naill. 1997. *Postmodern Literary Theory: An Introduction*. Wiley-Blackwell.
- Morris, Michael.2007. *An Introduction to the Philosophy of Language*. New York: Cambridge UP.

Abstract

This study focuses on the work of Victor Pelevin. It attempts to show the basic features of postmodern culture. It determines the way that human understands the contemporary social and political reality. Through interpretation of the novel *The Sacred Book of the Werewolf* / *Священная Книга Оборотня* (2004) can understand the directions of culture in Macedonian reality.

Соња СТОЈМЕНСКА-ЕЛЗЕСЕР*Инститорити за македонска литератитора, Скопје***НАВРАЌАЊЕ КОН РУСКАТА КЛАСИКА –
ОБЛОМОВШТНАТА ДЕНЕС**

Во книжевната историја има многу ликови кои како да ги пробиваат кориците на романите и прераснуваат во културни икони кои остануваат живо да пулсираат во нови контексти, во други медиуми и во различни културно-јазични средини. Еден таков лик кој потекнува од руската книжевна класика од деветнаесеттиот век е и ликот на Обломов (Илја Илич) од истоимениот роман на Иван (Александрович) Гончаров, кој во матичната руска култура до денешни дни не ја губи својата популарност, прераснувајќи во специфичен симбол на рускиот менталитет, а неговата современа опсервација е исто толку провокативна и инспиративна и за македонските читатели .

Романот *Обломов* бил публикуван во целост во 1859 година, иако Гончаров работата врз него ја започнал десетина години порано. Една негова глава - „Сонот на Обломов“, која од книжевната критика е означена како најважен сегмент на делото, била објавена уште во 1849 година, а се претпоставува дека била замислена уште две години претходно. Историчарите инсистираат на овие датуми за да покажат дека влогот на Гончаров во профилирањето на рускиот реалистичен роман во деветнаесеттиот век е особено значаен и дека неговото име стои непосредно до името на И.С.Тургењев, кому првично му се припишува големата промена во руската проза што ќе ја овозможи и подоцнежната појава на најславните имиња на руската класика како што се Ф.М.Достоевски, Л.Н.Толстој и др. Од друга страна, куриозитет од биографијата на Гончаров е фактот дека неговиот живот завршува во осама и изолација и во манијакална опседнатост со чувството дека добриот пријател и колега по перо Тургењев ги презел (поточно ги украј) неговите креативни идеи и замисли... Книжевната историја нема откриено до крај дали оваа конфронтација, која сериозно ги оптоварувала

двајцата големци на руската класика имала реална основа (потврдено е дека конфликтот можел лесно да заврши со двобој) или се работи за психиолошки проблем на писателите кој има подлабоки корени во она што се нарекува писателска суета и љубомора. Епилог на оваа необична историја е играта на судбината – посмртната пепел од Гончаров во 1959 година е пренесена во непосредна близина на гробот на Тургењев, на Волковските гробишта во Санкт Петербург, на кои почиваат славните руски писатели, така што смртните непријатели во текот на животот, остануваат соседи во вечноста.

Книжевното творештво на Гончаров главно се концентрира врз трите романи кои претставуваат своевидна трилогија: *Обични приказни*, *Обломов* и *Провалија*. Сите ги пишува во огромни временски интервали, со децении, а последниот го сметал за свое животно дело, за свое семејство, свое чедо... Сепак, тој роман не го повторил успехот на претходниот и се уште е скриен во неговата сенка. Во неговите прози се проследува менувањето на прозната парадигма во руската литература на деветнаесеттиот век од доминантно романтичарски вид во доминантно реалистичен вид. Тој процес е многу поексплицитен кај неговиот соперник Тургењев, така што во книжевната историја типот на тој преоден роман најчесто се определува како „тургењевски“ роман, иако многу лесно, во зависност од околностите, можело да се случи денес во училишните учебници таа определба да гласи и „гончаровски“ роман. Затоа што главните обележја на тој премин се видливи во делото на Гончаров, но неговата инертност, недоволна самоверба, растргнатоста и недоволната концентрираност врз творештвото во неговиот на извесен начин трагичен живот, не дозволиле тие да избијат на преден план и да станат забележани од критиката. Сепак, она по што Гончаров е неоспорно вреднуван во текот на својот живот и подоцна и по што е запаметен во светската книжевна ризница е неговиот роман *Обломов*.

Самиот наслов на романот упатува дека централно место во него има еден лик – тоа е ликот на триесет и тригодишниот благородник Илја Илич, кој на првите стотина страници од романот се обидува да стане од својата топла и удобна постела и да преземе некаква, било каква акција, макар и едноставно пишување на едно обично писмо, за да го придвижи својот задреман, мрзелив, апатичен живот. Дејствието на романот и не е којзнае колку разгранета приказна – го следиме животниот пат на Илја Илич од моментот на сигналите за ургентноста од негова преселба од станот во кој жи-

вее, преку можноста која му се нуди да замине во странство, а која од немајкаде ја отфрла, потоа неговото вљубување во младата Олга Илинска и притеснетоста која го следи од измамниците и наводните пријатели – користољубци, кои го исцицуваат неговото богатство и го сместуваат кај една вдовица, со која тој успева да помине неколку години заеднички живот. Со неа тој има необична врска од која се раѓа неговото дете, кое по неговата смрт, станува посинок на брачниот пар Андреј и Олга – најдобриот пријател на Обломов и неговата неостварена голема љубов. Токму ликот на Андреј Штолц, другарот од детство, е своевидниот антипод на Обломов. За разлика од него тој е човек кој не губи ни минута од својот живот, постојано е во тензија, активност, работа, која некогаш дури и заборава на примарната смисла на постигнување некаква цел, туку едноставно се претвора во работа заради работа. Штолц е носителот на претприемачкиот дух, на пресметливоста и стремењето на разумот кон поставената цел, на устремот и амбицијата за постигнување успех. Тој е се она што Обломов не е... Негови се сите чекори за придвижување на инертниот живот на пријателот: тој го запознава со Олга, која иако доживува љубов со Обломов, подоцна станува негова сопруга; тој го повикува пријателот во странство – „сега или некогаш“; тој ги средува финансиските проблеми на Обломовка – имотот на Илја; и конечно, по неговата смрт, тој се грижи за судбината на неговото единствено дете Андреј, кое впрочем и го носи неговото име. Штолц е акција наспрема мрзеливоста на Обломов, тој е рационалност, наспрема неговиот идеализам, прагматичност наспрема „безинтересноста“, тој е симбол на „земањето на судбината во сопствени раце“, наспрема обломовското препуштање на замките на животот без никаков отпор.

Токму ваквата поставеност на двата лика како своевидни спротивставени идеи, придонела во времето на појавата на романот и во подоцнежната руска критика тој да биде толкуван првенствено од идеолошки позиции. Во рускиот речник по објавата на овој роман бил придоден нов збор, зборот „обломовштина“, кој го опфаќа комплексот значења поврзани со ликот-идеја на Обломов. Од многуте толкувања на оваа појава, школски се изучува статијата на рускиот критичар Николај (Александрович) Доброљубов со наслов „Што е тоа обломовштина?“. Во пост-октомвриска Русија таа била редовно објавувана во исти корици со романот, како неизоставно објаснување на поврзаноста на ликот на Обломов со предреволуционерното руско општество и „трулата“ класа на руското благородништво во замирање. Дури и во документацијата

од говорите на В.И.Ленин нотирани се споменувања на обломовштината во негативна конотација, како едно зло од кое треба да се прочисти и дефинитивно да се ослободи работниот човек на новата ера. Точно е дека во контекстот на тој конкретен историски миг романот ги потсиллил идеите за неминовно пропаѓање на класата на благородништвото и се совпаднал со ставовите на младиот демократ Доброљубов. Во еден долг период тој служел како книжевна поткрепа на презентирање идеи за неопходна промена на општествениот поредок, но тоа не е и не може да биде единствениот негов квалитет. Напротив, величината на овој роман е токму во тоа што во различни времиња и во различни општествено-историски контексти тој предизвикува различни, дури и неочекувани интерпретации.

Во руската критика, на пример, постојат обиди да се поврзе ликот на Илја Илич со славниот фолклорен лик од руските *билини* - богатирот Илја Муромец. Тој прототип на „рускиот јунак“ се до својата триесет и тригодишна возраст (како и Обломов) неволно го напуштал своето легло, за во мигот на опасност, на војна, да ја осмисли својата живеачка во борбата со врагот на својот народ. Оваа парадигма на млад човек што не може да се пронајде себеси, да се определи за својата мисија, за својот пат, е мошне честа во руската култура, а особено во литературата на деветнаесеттиот век. Фигурата на т.н. „одвишен човек“ (на руски „лишний человек“) е создавана во романите на многумина славни руски писатели – да ги споменеме барем ликовите на Евгениј Онегин на А.С.Пушкин, на Печорин на М.Ј.Лермонтов, на голем број ликови од творештвото на И.С.Тургењев... Иако проблематиката на оваа книжевна појава се однесува првенствено на романтичарската поетика, дискусијата на оваа тема во руската критика се одвива повеќе од едно столетие, а има оставено трага во творештвото и на многу подоцнежни автори. Во тој контекст Обломов е определуван како руска варијанта на Шекспировиот *Хамлеј*. На прашањето „Да се биде или не?“ тој одговара негативно и неговиот избор е тотална летаргија и препуштеност на водата што го носи онаму каде што таа се навртела, по текот кој тој нема никаква желба, ниту потреба, да го пренасочи... Дали е тоа специфично за рускиот менталитет воопшто? Обломов наспроти Штолц може да се набљудува и од имаголошка перспектива: ако Обломов е слика на рускиот менталитет, тогаш неговиот антипод Штолц, со германската крв во себе, е носител на западно-европскиот хабитус. Иако тие двајцата се најдобри пријатели и иако синтезата од двете начела што ги претставуваат би била можеби

спасоносна комбинација, сепак необично звучи фактот дека во руската култура и покрај аурата на негативен лик, Обломов е прифатен со многу повеќе симпатии, дури и љубов, отколку неговиот пандан со условно речено „здраворазумски“ погледи на свет.

Уште современикот на Гончаров, тој судбински со него поврзан Тургењев, има изјавено дека Обломов ќе се споменува се додека на светот остане дури и само еден единствен Русин. Неоспорно е дека Обломов има значајно место во формирањето на сликата за рускиот менталитет во самата руска култура. Во овој комплексен лик е присутна и доза на носталгија кон патријархална царска Русија, која се доближува до една идеализирана слика на рускиот благородник-интелектуалец. Во руската критика може да се евидентира и толкување на обломовската позиција на неактивност како свесно одбегнување на „паѓањето во калта“, свесно останување на страна и „непуштање“ во главниот ток на животот, кој за свои основни вредности ги има материјалното богатство, кариерата, постигнувањето успех по успех. Обломов може да се прифати и како губитник по избор, кој неспособен да се занимава со интриги, корупција, нелојална конкуренција и подмитување, сепак се определува да води еден тивок, спор, неамбициозен живот, кој во сета своја трмавост и половичност, кај рускиот човек се уште буди заматени симпатии. Неговата животна идила во детството во Обломовка, на родителскиот провинциски имот, каде што слугите дури и чорапите му ги навлекуваат на нозе, е една специфична иконографија која во руската култура се провлекува постојано и во различни сфери. Згора на тоа, Обломов е беспрекорно етички чист, лик кој во тој поглед е дури нестварен – тоа е човек што не умее да стори зло, не умее да се налути, да обвини... Но, како што е мрзелив во акцијата, така е мрзелив и во емоцијата... Кога во него за првпат се распламтува огнот на љубовта, тој се исплашува да не го изгори и се откажува, ја отфрла емоцијата како нешто што за него претставува премногу скапо и тешко подносливо раздвижување. Тој се задоволува со идеалот на малограѓанското поимање на брачна среќа, во врската со вдовицата која станува негова извонредна домаќинка, која знае да му угоди во секој поглед и која му е предадена и покорна како на божество, иако прашањето дали тоа е вистинска љубов, односно што всушност е тоа, останува отворено се до последните страници од романот, на кои Пшеницина секојдневно го посетува гробот на својот непрежален добротвор и господар Обломов. Дуалитетот на машките ликови во романот симетрично е надополнет и со дуалитет на женските ликови: Олга

Илинска и вдовицата Агафја Пшеницина. Тоа се дијаметрално различни типови на жени: првата, страстна интелектуалка со високи идеали и со стремеж за нивно остварување, а втората провинцијалка, која изразот на сета своја способност го вклопува во домаќинството и кујната и на која емоциите и се канализирани во специфичен код на слугување и покорност. Која од нив е среќна? Која од нив вистински љуби? Дали љубовта на Олга кон Обломов не е само романтичарски занес, во стилот на француските сентиментални романи? Не е ли тоа обид на младата дама, во амбиентот на англиските паркови во руската престолнина, да го реализира својот зацртан и систематично обмислен проект на преобразба на апатичниот мрзливец и со тоа да ја запечати својата доминација врз него?

Но, да се вратиме на идеализираниот и сентиментален спомен на царска Русија во романот на Гончаров. Дали тој спомен не е паралелно присутен со сатирата и критиката на класната поделеност, на која толку упорно инсистираше советската книжевна наука? Може ли во овој роман да се пронајде и нотка на носталгија по провинцијалниот живот на задреманата Русија од царскиот период во која владееле патријархалните вредности, сентиментот, идеализираниот благороднички поглед на свет?

Ваквата толкувачка ориентација можеби најјпечатливо се препознава во филмската адаптација на *Обломов*, направена од страна на рускиот режисер Никита Михалков во 1979 година. Филмот носи наслов *Неколку денови од животојот на И.И.Обломов* и претставува потенцирано идилична визура на Русија во деветнаесеттиот век. Ликот на Обломов, во актерска интерпретација на Олег Табаков е едно од најпопуларните олицетворувања на овој книжевен лик – икона. Филмот повторно ги разбрнувал духовите на руската културна јавност, аналогно на судирот на критичарските пера кои еден век претходно се ломеле околу расветлувањето на идеите на Гончаров. Овојпат, во контекст на новите општествени релации и особено во контекст на исток наспрема запад.

Сепак, овој роман не би бил тоа што е ако неговата енергија зрачи само локално, во руската култура. Ширум светот се познати голем број особено театарски интерпретации на Обломов, а романот е нашироко преведуван и инфилтриран во културните милјеа на други средини. Ако се занемари локалната боја и конкретната општествено-историска констелација на неговата појава, романот се уште има што да понуди за размислување и отвора проблеми кои и не се географски и временски лоцирани. Вообичаено со вистин-

ските уметнички прози се случува да ја надраснат првичната авторова замисла и да продолжат да пулсираат во некои други ритми. И колку и да настојувал Гончаров да ги претстави идеите што го преокупирале во неговата современост, тој допрел и поттикнал размислувања кои се универзални и кои и за денешниот човек можат да претставуваат предизвик.

Обломов е несомнено еден од вечните романи. Тој е еден од најпрецизните, школски примери на реалистичко писмо, со блага нотка на хумор и сатира, со перфекционистичко чувство за книжевен детаљ, со префинет стил и со мајсторски книжевно обликувани ликови, кои обединуваат и портрет, и карактер, и идеја. Тој не е само слика на патријархална Русија, не е само уметнички документ за едно време и не го објаснува само специфичниот однос кон животот на еден човек од еден посебен слој во конкретното општество во кое настанал. Тој е провокација и за читателот на нашава современост за тоа каков е изборот, погледот на свет, каков е односот кон животот, како се бара вистинската мерка меѓу духовноста, идеалите и принципите, од една страна, и материјалниот и прагматичен начин на постоење и пробивање низ животот, од друга. Тоа е и психолошка студија за судирот на мотивацијата и резигнацијата, осмислувањето или обесмислувањето на човечките акции, за човековите избори и приоритети во животот. Тоа е и трактат за одговорност на секој поединец за сопствениот избор и за сопствената позиционираност во светот.

Дека и во дваесет и првиот век *Обломов* продолжува да функционира како своевидна културна икона, докажува и неговата распространетост и навлезеност во популарната култура. Имено, меѓу многубројните визуелизации на овој книжевен лик во електронските медиуми, може да се пронајде и една ваква: паралелно до сликата на *Обломов* од деветнаесеттиот век кој се излежува на својот диван, во својата ориентална наметка, со шолја чај во едната рака, поставена е фотографија на младич оптегнат на удобниот антиалергичен и ортопедски душек, кој на ист начин со раката го придржува минијатурниот компјутер и го фокусира сиот свој животен потенцијал на еден виртуелен свет, пропуштајќи го сето она што околу него се одвива како реален живот. Зарем ова не е една препознатлива слика од нашево секојдневие?! За современиот младич денгубењето не е веќе ни само сон, ниту мечта, ниту обична мрзливост, туку некоја бесмислена и „беспродуктивна“ компјутерска анимација. Ете го *Обломов* на нашето време! Кога барем

некој би можел да му го подметне романот на Гончаров во истата таа рака, па макар и во електронска форма?!

Анотација

В историји на литература постојат многу образи, коишто слично како просочуваат преку обложките на романите и порастаат во културни икони, коишто, како живи, „пульсираат“ во новите контексти, различни видови медиумска уметност и други културно-јазички средини. Еден од таквите образи, дојдени од руската литературна класика на XIX век, е ликот на Иљин Иљич Обломов, главниот херој на едноимениот роман на И.А.Гончаров, до денес не загубил својата популарност во руската култура. Во оваа работа се разгледуваат различни пристапи за анализа на ликот на Обломов во минатото и денес. Со особено внимание се коментира и филмот на рускиот режисер Никита Михалков „Неколку дена од животот на И.И.Обломов“ (1979).

Лидија ТАНУШЕВСКА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

„ЛУК ИЛИ КРОМИД? ЦЕЛТА НА ПРЕВОДОТ“

Провокацијата за ваквиот наслов, како и за целово излагање беше преводот на неколку раскази од Н. В. Гогољ на македонски јазик, во кој уште на самиот почеток, како на скромен познавач на културата на јадењето, „окото ми го прободете“ изразот *леб со лук*. Имено, лукот како земјоделска култура е поспецифичен и подостапен за појужните краишта и, секако, за да се јаде свеж е потребно да се има понаклонет вкус за необична храна и поиздржлив желудник. На овој сомнеж му се придружи интуицијата на лингвист и преведувач, па оттаму и произлезе анализата на овој превод. Очигледно, се работи за грешка во преводот, но прашањето е кои се причините и мотивите за неа. Примерот во оригиналот и во преводот гласи вака:

рус. - *Сегодня я, Прасковья Осиповна, не буду пить кофию, - сказал Иван Яковлевич, - а вместо того хочется мне съесть горячего хлеба с луком.*

мак. - *Денеска, Прасковја Осиповна нема да ѝијам кафе – рече Иван Јаковлевич – а наместо тоа ќе изедам малку ѝојол леб со лук.*

Меѓујазичната хомонимија е вообичаена појава кај сродните јазици, а особено кај словенските јазици. Истиот хомоним (*лук* со значење на *кромид*) на говорителите на македонскиот јазик им е познат и од поблиските соседни словенски јазици. Се работи за појава на интерференција на лексичко ниво, која е предмет на контрастивните граматика и е составен дел од процесот на изучувањето на еден странски јазик. Но, невообичаено е да се прават грешки од овој тип во професионален превод на литературни дела. Компетенциите на еден преведувач на странска литература опфаќаат: познавање на јазикот на оригиналот, како и на целниот јазик, на сите рамништа: фонолошко, морфолошко, синтаксичко, семантичко, лексичко, зборообразувачко, стилско и сл., како и на исто-

ријата и дијалектологијата на јазикот, понатаму, познавање на реалните прилики на земјата на јазикот од кој се преведува, општи познавања од историјата, географијата, економијата, политиката, институционалниот систем и сл., познавање на предметот на преводот итн. Сето тоа, па и повеќе, е потребно да го има и преведувачот кој ќе се нафати да го преведува Гогољ, бидејќи неговиот стил се одликува со многу иронија, комично карактеризирање на ликовите, исцрпни описи на средината, сатиричен тон, проникнат со гротескен дух и повремено карикирање, па и покрај едноставноста на фабулата, може да се каже дека не е лесен за преведување. И токму поради тоа е несфатливо како можел македонскиот преведувач на Гогољ да не знае дека *лук* на руски значи *кромид*, кога таквите грешки се појавуваат на почетното ниво на изучување на рускиот јазик. За тоа дека не се работи за еднократен пропуст на преведувачот сведочи повторувањето на истиот израз уште еднаш во расказот:

рус. *Иван Яковлевич для приличия надел сверх рубашки фрак и, усевшись перед столом, насыпал соль, приготовил две головки луку, взял в руки нож и, сделавши значительную мину, принялся резать хлеб.*

мак. *Иван Јаковљевич заради ѝрисијојности навлече фрак ѝреку својата кошула, и, седнувајќи на масата, испури сол, ѝодготви две злавички лук, зеде нож во раката и, со сериозен израз на лицето, ѝочна да го сече лебот.*

Во овој пример, и самата определба за количество на спорната именка е доволен показател дека се работи за *кромид*, бидејќи две главици лук е прилично јака доза за еден оброк, но преведувачот очигледно не обрнал внимание на тоа. Дури во следниот расказ се појавува вистинскиот преводен еквивалент на рускиот *лук*:

рус. ... и ел кусок говядины с луком, вовсе не замечая их вкуса...

мак. и ќе извакаше ѝарче зоведско со кромид, воошито не чувствувал да го вкусот...

Се разбира дека во случајов лукот и кромидот не се релевантни и не ја менуваат содржината и смислата на целата фабула, но културата на исхраната и кулинарските специјалитети се дел од културните елементи кои ја сочинуваат комплетната слика за еден народ или една култура. Прашањето е дали е целта на преводот да ја пренесе смислата на текстот, односно распаѓањето на општес-

твото, во кое социјалниот просперитет е најважната работа во рангот на моралните вредности, без притоа да се оцртаат културните елементи, кои иако се маргинални, ја отсликуваат реалноста во која е настанато делото и му даваат тон на стилскиот израз на авторот. Во секој случај, во рускиот оригинал на расказот „Нос“ Иван Јаковљевич „ни лук јал, ни лук мирисал“, а носот на Коваљов не бил на своето место, па со тоа и не можел да ја врши својата основна функција.

Кулинарските специјалитети како културни елементи се единствени и тие се најчесто непреводливи. Размислувањето за преводливоста и нејзините граници, односно непреводливоста, претставува јадро на интересот на секоја современа теорија на преводот. Прашање е колку е преводот успешен и дали се исцрпени сите расположливи средства со кои може да манипулира преведувачот, а секако и креативноста на самиот преведувач, но не се поставува прашањето дали нешто може да се преведе или не. Така, на пример, заемките од други јазици се сметаат за непреводливи елементи од страна на некои теоретичари, но од некои други се сметаат за една од техниките на превод. Но, некои од специјалитетите можат да бидат слични во две култури и тогаш се применува пренесување на изразот со израз кој ќе му биде поблизок на целниот читател. Во преводот кој овде се анализира се среќава ваков пример:

рус. *Приходя домой, он садился тот же час за стол, хлебал наскоро свои шчи и ел кусок говядины с луком...*

мак. *Шћом ќе сћиѓнеше дома, ќе седнеше на маса, набрзина ќе ја искраше својата чорба од зелје и ќе извакаше ѓарче ѓоведско со кромид...*

И покрај тоа што *шчи* е прифатен како таков во македонскиот јазик и го има во *Лексиконоиѝ на сћрански зборови и изрази* како „руско народно јадење“ со дефиниција: „чорба од кисела зелка или зеленчук“, преведувачот, сепак, се одлучил да му најде еквивалент на рускиот специјалитет. Мотивацијата за тоа веројатно била дека заемката е недоволно разбирлива за македонскиот читател, но при тоа е направена грешка. Не само што овие две јадења немаат сосема идентични асоцијации кај руските и кај македонските читатели, туку, како и составувачот на Лексиконот, преведувачот на Гогољ не е на чисто од што се прави *шчи*. Имено, според *Словар рускоѓо языка* на С. И. Ожегов, *шчи* е „точно јадење, вид чорба од зелка или киселец“. Според испитаниците, родени говорители на

рускиот јазик, шчи се прави само од свежа, а не кисела зелка, и многу поретко од киселец. Во него може да се стави и друг вид зеленчук, но не и зелје, како што е во анализираниот превод, кое според дефиницијата на Толковниот речник на македонскиот јазик е: 1. вид спанаќ со подолги и повисоки листови 2. заедничко име за штавеј, лобода и спанаќ, 3. перја од млад кромид. Практиката покажува дека при наидување на елементи кои предизвикуваат проблеми за преводот, како погоре анализираниот, преведувачот може да се одлучи за функционален еквивалент, односно замена која е блиска на целниот читател, испуштање и во краен случај објаснување со фуснота. Преведувачот се одлучува за замена кога се работи за помалку познати називи на јадења и сосема оправдано, бидејќи целниот читател не мора да биде познавач на културата на оригиналот, а да има желба да го прочита тој текст. Впрочем, целната група на преводот се токму непознавачите на јазикот на оригиналот и на културата, бидејќи во спротивно преводот и не би бил потребен. Кога се работи за дело кое се одликува со многу културни специфичности својствени за таа култура, се разбира дека примачите на преводното дело разбираат помалку отколку припадниците на таа култура, односно примачите на оригиналот, но тоа зависи и од нивната подготовка, предзнаење за извесна култура, а во краен случај, преводот може да предизвика интерес за здобивање поголемо знаење за одредената култура.

Културните разлики, заедно со јазичните, се основните извори на релативната непреводливост. Непреводливоста не ја разбираме како неможност да се преведе нешто, бидејќи преведувачката практика докажува дека сè може да се преведе. Сепак, останува фактот дека секој што се занимава со превод бил поставен пред проблем, за кој помислил дека е невозможно да се реши. Универзалниот начин на мислење, според Стајнер, односно постоењето на тнр. универзалии - јазични универзалии - ја објаснува способноста за разбирање меѓу луѓето, а во него влегува и преведувањето. Ако земеме предвид дека еквиваленцијата не подразбира идентичност на текстот на оригиналот и на текстот на преводот, туку разбирање на смислата преку интерпретација на семантичките релации во текстот или дискурсот, тогаш може да зборуваме само за релативна непреводливост, одделни случаи кои може да се интерпретираат како исклучоци од општиот принцип на преводливост од еден на друг јазик. Не може да очекуваме целниот јазик секогаш да ни даде готов еквивалент во форма на збор. Во тој контекст е и следниов пример:

рус. Он узнал, что этот нос был не чей другой, как коллежского асессора Ковалева, которого он брил каждую среду и воскресенье.

мак. Тој го ирејозна носо̄и на колешкио̄и асесор Коваљов, ко̄го го бричеше во среда и недела.

Чиновите во одредена институционална организација на системот се исто така предмет на таканаречената непреводливост. Овде се работи за граѓански чин (иако преведувачот во понатамошниот контекст го објаснува како титула) кој постоел само во времето на царска Русија а му соодветсвувал на армискиот чин мајор. Вниманието овде ми го привлече невиклопувањето на заемката во македонскиот јазичен систем. Имено, во македонскиот *колешки* означува единствено множинска форма од именката *колешка* и ништо друго. Јасно е дека преведувачот (и не само овој на Гогољ, бидејќи истиот термин се среќава и во други преводи од руски јазик) се водел по фонетската транскрипција на македонски јазик, но факт е дека *колешки* како придавка не постои во македонскиот јазик, а се поставува прашањето дали и самиот преведувач направил некакви истражувања на оваа тема. Руската придавка *коллежский* е изведена од именката *коллегия*, односно *колеџиум* на македонски. Во рангот на чинови во царска Русија на македонската Википедија овој чин е преведен со придавката *колеџијајски*, што повторно не постои во македонскиот јазик, како што не постои именка *колеџијај*, туку, очигледно, е преземена од англискиот. Кога се работи за сродни јазици, особено при заемањето на лексеми на кои може да им се „насре“ значењето, истите би требало да се пренесуваат според стандардите на целниот јазик. Така, на пр. во полскиот јазик истиот термин е преведен со придавката *kolegijalny*, што означува ‘збирен, заеднички, заснован на соработка на група луѓе’, додека во македонскиот тоа е второто значење на оваа придавка, освен основното ‘што се однесува другарски, солидарно спрема колегите’. Што се однесува до вториот дел од изразот – *асесор* постои во македонскиот јазик како странски збор или заемка, иако на споменатата страница на Википедија целиот термин е преведен како *колеџијајски инсјекџор*. Прашање е колку овој термин му значи и на рускиот современ читател, освен асоцијацијата дека се работи за некаков чин од времето на Царска Русија, а на македонскиот ни толку. Не може да се очекува дека делото ќе предизвика исти асоцијации и реакции кај читателот на оригиналот (кој е роден говорител на тој јазик и израснат во таа култура која е

застапена во оригиналот) и кај читателот на преводот (на кого му е туѓа и егзотична таа култура). Но, дури и во рамките на истата култура не може да се очекува иста рецепција кај сите читатели. Тешко беше да се пронајде кои биле всушност надлежностите и обврските на овој чиновник или функционер, но според значењето на поединечните лексеми во изразот би требало да означува лице кое е член на колегиум или владина институција и се занимава со проценка на имот за даночење. Тогаш, дали не би било посоодветно во македонскиот превод да се појави некој *инспектор*, *надзорник*, *управител* или сл.? Ако е целта на преводот да му го приближи оригиналот на целниот читател, односно да привлече што поголем број читатели од целната група, дали е потребно текстот да се оптоварува со фусноти, кои го одвлекуваат вниманието од интересната фабула, и дали се потребни вакви изрази кои го наведуваат вниманието на читателот на друг колосек? При преводот секогаш има елементи што ќе се изгубат и такви, кои можат да се спасат. Поборниците на непреводливоста сметаат дека секој превод во кој е изгубено нешто од оригиналот е пример за непреводливост. Ваквите тврдења се резултат на прекумерните и нереални очекувања. Не може да се зборува за апсолутно разбирање меѓу учесниците на комуникацијата и за апсолутно ефикасна комуникација. Се разбираме до извесен степен, подобро или полошо, но, сепак, тоа е степен кој е доволен за постигнување на нашите цели. Слично е и со преводот.

Се разбира дека овде се претставени само дел од проблемите што се појавуваат во преводот и дека ова не е комплетна анализа на конкретниот превод, но поентата е дека треба да се размисли за тоа кој и како преведува од руски на македонски.

Користени извори:

Н.В. Гогољ: *Раскази*. - Скопје, Матица македонска, 2005.

Н.В. Гогољ: *Повести*. - Москва, Художественная литература, 1979.

Користена литература:

Чундева Н., Најческа-Сидоровска М., Накев С.: *Руско-македонски речник*. – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1997.

Ожегов, С. И.: *Словарь русского языка*. – Москва, Русский язык, 1988.

- Конески К. (главен редактор): *Толковен речник на македонскиот јазик II том II*. – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2005
- Ширилова В.: *Голем лексикон на сѝрански зборови и изрази*. – Скопје, Топер, 2001.
- Влахов С. И., Флорин , С. П.: *Непереводимое в переводе*. - Москва, Р. Валент, 2009.
- Pieńkos J.: *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. – Kraków, Zakamycze, 2003.
- Hejwowski K.: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. - Warszawa, PWN, 2004.

Abstract

Topic of this article is analysis of several novels of N.V. Gogol from Russian to Macedonian language. Issues which have been elaborated are the mistakes, translator's competencies and solving the problem of the untranslatable. Accent has been put on translating the national meals and titles during the Imperial Russia. The conclusion of the analysis leads to improving the grounds for translating from Russian to Macedonian.

Кирил ТРАЈКОВСКИ

Универзитетот „Св. Климент Охридски“, Битола

АКТИВНИОТ ГЛАГОЛСКИ ПАРТИЦИП ВО МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕВОДИ

Вовед

За преведувачкиот чин, како еден од сегментите на човековата духовна активност, пишувани се повеќе осврти, монографии, студии, написи, полемики и сл., сè со цел да се оствари целосен интегритет помеѓу смисловно-содржинските и естетско-емоционалните компоненти на преводниот во однос на оригиналниот текст.

Оттука се поставува прашањето за некакви претпоставки кои би биле гаранција за еден успешен превод, за една успешна работа на преведувачот/препејувачот.

Српскиот книжевен критичар (и не само тој) Богдан Поповиќ подвлекува три елементи кои треба да ги содржи добриот превод/препев: прво – иста смисла на текстот, второ – ист емоционален тон на текстот, и трето – иста мелодија на дикцијата¹.

При преведувањето од руски на македонски јазик, според наше мислење, преведувачите се сретнуваат со неколку специфични проблеми од областа на морфологијата, и еден многу битен (ако не и најсуштествен) проблем од областа на лексикологијата – фразеологијата, а имено: преведувањето на рускиот перфект од свршен и несвршен вид со големиот број минати, минато-идни, идно и сегашно време; изразување на посесивноста (и редица други својства) на генитивот (родительный падеж); предавањето на активниот глаголски партицип (действительное причастие) и преводот на фразеологизмите во двата правца.

Колку што ни е познато, за првата тема во своите магистерски работи пишувале Максим Каранфиловски и Кирил Трајковски, за употребата на генитивот и посвојноста во двата

¹ Б. Поповиќ, *Огледы и чланици из књижевности*, стр. 371;

јазика пишува Максим Каранфиловски, за фразеологизмите (и најконкретно за предавањето на фразеологизмите на делото „Јане Задрогаз“ од Горан Стефановски од македонски на руски) пишува Е. Степаненко со наслов *Инџеркулџурнаџа асимейџрија како џреведувачки џроблем од македонски на руски јазик*.

Во нашиот краток напис ќе се осврнеме на преводот на активниот глаголски партицип (действительное причастие) за којшто (и одново, според наше мислење) пишувала Надежда Лаиновик - Стојановик² на српски јазик, додека било какви написи или статии пишувани на македонски не успеав да најдам. Многу ќе ми биде непријатно ако оваа тема е елаборирана и претходно, но да се надеваме дека концептите на работа не се совпаѓаат и мојот труд ќе претставува некаков придонес во таа област.

Глаголскиот партицип во рускиот јазик може да биде од свршен (действительное причастие прошедшего времени) и несвршен вид (действительное причастие настоящего времени). Првиот претставува континуант на претеритот од прасловенскиот *nes-ŷs-jŏ, стсл. несъ, несъша; за женски род формантот е -jā-, во старословенскиот претставен со послаб степен на вокалот изразен со формата -ши (-в/ -вши) – несъши, знавъши³, во рускиот јазик со карактеристичните придавски наставки -ый/ий, -ая/яя, -ое/-ее, -ье/-ие, т.е. нџсхий, знавший, а вториот - континуант на презентот од прасловенскиот *nesŏnt-jŏ, ген. *nesŏnt-jā > стсл. nesąŝta, nesąŝti⁴, и руски - несущий, знающий.

Самиот партицип претставува засебна глаголска форма, која има признаци како на глагол така и на придавка; тој означува својство на предметот според неговото дејство и одговара на прашањето *какой?, каков?, что делающий?, что делавший?, что сделавший?* Глаголски признаци на партиципот се категориите за вид, залог и за време, а придавски (адјективни) признаци се родот, бројот и падежот, со можност за премин на истиот во описни придавки од типот *трепещущий голос, блестящая карьера; именки служащие, приходящий, прозаседавшиеся, замена настоящий* итн.

² Н. Лаиновик – Стојановик, *Срџски еквиваленџи руских радних глаголских џридева у језику сџруке*, 'Просвета', Ниш, 1998, стр. 161.

³ Р. Угринова-Скаловска, *Сџоредбена грамаџика на словенскиџе јазици*, Скопје, 1994, стр. 130.

⁴ Исто, стр.135.

„Во македонскиот јазик ваквите форми многу често се преведуваат со релативната дел-реченица и конструкцијата *кој(ишто)/ишто* + глаголската форма усогласена со глаголската форма која се јавува во истата сложена реченица“⁵.

Цел на нашето испитување е да се провери ваквата констатација од почитуваната Танушевска, зашто партиципите во полскиот и рускиот јазик имаат слични форми и идентични функции. Меѓутоа, ние преводот на партиципот (од двата вида) ќе го проверуваме во неколку области и периоди и тоа:

А. Во примери од научно-стручната литература од неколку области;

Б. Во примери од белетристиката од најраниот период на официјализација на македонскиот литературен јазик;

В. Во примери од белетристиката на современи руски дела;

Г. Во трудови (или официјални документи) од руски преведувани од Руси.

А. Примери од научно-стручната литература

1. Примери од историјата:⁶

а. Примери со партицип од минато време:

1/...на которых выступали депутаты и другие буржуазные деятели, требовавшие реформы (128)⁷.

1/...на коишто истапуеја пратеници и други буржуаски претставители, коишто бараа реформи (122).

2/ Палата депутатов сделала попытку посадить на освободившийся трон малолетнего внука Луи-Филиппа (129).

2/ Парламентот се опита да го доведе на ослободениот престол малолетниот внук на Луј Филип (123).

3/ В Учредительном собрании, открывшемся 4 мая 1848 г., около четверти депутатов были скрытыми монархистами (131).

⁵ Л. Танушевска, *Adjektivum verbale (Imiesłów odmienne)* т.е. глаголската придавка од презентската основа и нејзините македонски еквиваленти, 'Славистички студии' бр. 8-9, 1999/2000 г, стр. 162;

⁶ Примерите зе земени од *Историјата на новиот век* од А.В. Ефимов, 'Државно книгоиздателство на Македонија', 1946 г., во превод на Р.Ст. односно «Новая история», проф. А.В. Ефимова, УЧПЕДГИЗ, 1946 г.

⁷ Во заграда секогаш ќе биде стр. од даденото дело;

3/ Во уставотворното собрание, што беше отворено на 4 мај 1848 г., околу четвртина од пратениците беа потајни монархисти (125).

4/ Количество земли, которую можно было выкупить, зависело от количества имевшегося у крестьян скота (161).

4/ Големината на земјата што можеше да се купи зависела од бројот на добитокот на селанецот (152).

5/ Власть в Сербии перешла к правившим там князьям Обреновичам, крупным свиноторговцам (161).

5/ Власта во Србија тогај мина во рацете на властвујущите кнезови Обреновиќи, едри свињарски трговци (152).

б. Примери со партицип од сегашно време:

1/ Поступающий в учење должен был внести сборы: на церковь, в пользу цеха, на угощение...(17).

1/ Тој што почнуел да учи, бил должен да плати разни такси: за црквата, за еснафот, за честење... (17).

2/ При всё более растущем спросе на товары, в Англии произошло событие огромного значения...(7).

2/ ...и сè повеќе барање стока, во Англија се стори случка од од големо значење (8).

3/ Пособия, которые раньше нуждающиеся могли получать по месту жительства, теперь были отменены (109).

3/ Помошта, што можеа порано да ја добиваат од своите родни места, оние што беа во нужда, сега беше запрена (103).

4/ Герцен писал: «В ушах ещё раздаются выстрелы, топот несущейся кавалерии, тяжёлый звук лафетных колёс по мёртвым улицам» (134).

4/ Херцен пишуеше: „Во ушите уште одекнуат пуканиците, тропкањето на коњицата што јури, тешкиот подмолен звук на лафетните тркала по мртвите улици“ (128).

5/ К тому же, в ходе войны стало сказываться подавляющее промышленное производство Севера (181).

5/ Заедно со тоа во текот на војната почна да се покаже големата индустриска надмошност на север (168).

Од приведените примери може да се констатираат неколку решенија при преводот на именската или глаголската синтагма (причастный оборот).

а/ Глаголската синтагма (отглагольный причастный оборот) се преведува со конструкцијата *кој(што)/што* + глаголска форма од сегашно или минато време од глаголот што влегува во основата на партиципот:

деятели, требовавшие реформы = претставители, коишто бараа реформи; собрании, открывшемся 4 мая 1848 г. = собрание, што беше отворено на 4 мај 1848 г.; топот несущейся кавалерии = тропкањето на коњицата што јури.

б/ Именската синтагма (отыменный причастный оборот), најчесто се преведува како придавка или некоја друга именска форма:

на освободившийся трон = на ослободениот престол; к правившим там князьям Обреновичам = на властвујущите кнезови Обреновиќи; растущем спросе = барање стока; подавляющее промышленное производство Севера = големата индустриска надмошност на север.

в/ Кога партиципот потполно се супстантивирал, во нашите случаи одново се преведува описно со веќе спомнатата конструкција:

Пособия нуждающиеся могли получать по месту жительства = Помошта онието што беа во нужда (*барателните* – мој предлог); / Поступающий в учење = Тој што почнуел да учи.

2. Примери од физика (механика)⁸:

а. Примери со партицип од минато и сегашно време:

1/ Измерение давления отработавшего пара в конденсаторе турбины выполнялось по цифровому трансмиттеру (1М-63) – (Лист 4);

1/ Мерењето на притисокот на искористена пара во кондензаторот на турбината се врши со бројчани трансмитери (1М – 63)⁹ – (2)

⁸ ОАО «Силловые машины», ОАО «Инженерный Центр энергетики Урала», предприятие «УралОРГРЭС», ТЭС «Битола», Республика Македонија»; Испытания турбины ст. № 1 перед модернизацией, 22.06-15.07.2010.

⁹ ilija.mijakovski@uklo.edu.mk, стр. 2;

2/ ... с составлением испытательных протоколов прямого и обратного хода, включающих таблицы соответствия задаваемым дискретным значениям сигнала с образцового прибора (Лист 4).

2/ ... со составувањето на записниците од испитувањата на директен и повратен од, вклучувајќи ги табелите согласно на задаваните дискретни вредности на сигналот од стандардниот инструмент (2).

3/ ... в соответствии с протоколами наблюдений записывались характеризующие работу турбоустановки показания приборов... (Лист 5).

3/... во согласност со записниците за набљудување се запишуваат покажувањата на инструментите што ја карактеризираат работата на турбинската постројка..(3).

4/ ... используется паспортное рабочее давление среды на сужающем устройстве и температура основного конденсата перед деаэратором (Лист 6).

4/ ... се користи сертификатниот работен притисок на средината на мерниот уред и температурата на основниот кондензат пред влез во деаераторот (3).

5/ Давление пара в камере регулирующей ступени ЦВД – по замеру (поз. 1М-31), (6).

5/ Притисок на пара во регулационото коло на ЦВП со мерењето (поз. 1М-31), (3).

6/ Существующий объём измерений не позволил свести расходной баланс среды в цикле блока (Лист 7).

6/ Постоечкиот обем на мерења не дозволи да се сведе проточниот баланс на средината во циклусот на блокот (4).

7/ Потери давления в полностью открытых I, II и III регулирующих клапанах составили 5,57; 4,44 и 2,88 %, соответственно IV регулирующий клапан в опыте был открыт частично (Лист 8).

7/ Губитоците на притисок со целосно отворени I, II и III регулационен вентил изнесуваат 5,57; 4,44 и 2,88, соодветно IV регулационен вентил за време на тестот бил делимично отворен (5).

8/...открыт постоянно действующий байпас ПНД-4 по основному конденсату Ду 100 (Лист 8).

8/ ... байпасот ЗНП-4 за основен кондензат е отворен и е постојано во работа (6).

9/ По данным ТЭС циркуляционные насосы не обеспечивают необходимого количества охлаждающей воды (Лист 8).

9/ Според податоците од ТЕЦ циркулационите пумпи не ја обезбедуваат потребната количина на разладна вода (6).

Разгледувајќи ги примерите што ни се нудат во овој мал, но карактеристичен текст од машинство, ќе се забележи дека доминантни се формите на активниот глаголски партицип од сегашно време диктирани од самиот текст во кој не смее да се зборува во минатост, а авторот Мијаковски поголем дел од тие форми ги предава како атрибутивни форми на дадените именки.

а/ Именската синтагма (отыменный причастный оборот) се преведува како придавка од секаков вид:

на сужающем устройстве = на мерниот уред; Существующий объём = Постоечкиот обем; IV регулирующий клапан = IV регулационен вентил; необходимого количества охлаждающей воды = потребната количина на разладна вода; / Измерение давления отработавшего пара = Мерењето на притисокот на искористена пареа.

б/ Интересен пример со глаголски прилог кој изразува едновременно дејство со дејството во главната реченица:

протоколов включающих таблицы = записниците вклучувајќи ги табелите;

в/ Глаголската синтагма (отглагольный причастный оборот) се преведува со конструкцијата *кој(ишто)/ишто* + глаголска форма од сегашно време од глаголот што влегува во основата на партиципот:

записывались характеризующие работу показания = покажувањата што ја карактеризираат работата.

г/ Макар што преводот со прилог е малку необичен, сметаме дека авторот направил одличен избор зашто синтагмата *активен байпас* не е рамносилна на синтагмата *постојано во работата*; сп.: ...открыт постоянно действующий байпас = е отворен и е постојано во работа.

Б. Во примери од белетристиката од најраниот и поновиот период на официјализација на македонскиот литературен јазик во дела од руските класици

Поделбата на убавиот пишан збор на два периоди, во преводите на македонски јазик, ја правам од две причини:

Прво, да се види состојбата на македонскиот литературен јазик веднаш по неговата кодификација и официјализација;

Второ, да се провери состојбата на македонскиот литературен јазик по 40-ина години од неговата кодификација, но сега во дела од советската, а по можност и од најновата руска литература.

И во едната и во другата периодизација настојував да внесувам преведувачи од разни професии, профили и возрасти, и по можност тие да не се повторуваат.

1. Герой нашего времени¹⁰

а. Примери со партицип од минато време:

1/... оглянулся вниз на долину; но густой туман, нахлынувший волнами из ущелий, покрывал её совершенно...(40).

1/... погледава надолу кон равнината; но, гастата магла која на таласи се навтерала во клисурата, ја покриваше наплно...(11).

2/... рисовались на бледном небосклоне, ещё сохранившем последний одблеск зари (40).

2/ ... се оцртуваа на бледиот небосклон, што уште го пазеше последниот одблеск на вечерните мугри..(11).

3/ ... и указал мне пальцем на высокую гору, поднимавшуюся прямо против нас (41).

3/... и ми посочи со прст кон високата планина, која се издигаше право карши нас (11).

б. Примери со партицип од сегашно време:

1/ ... я употребляю все свои силы на то, чтоб отвлекать её обожателей, блестящих адъютантов, бледных москвичей и других...(103).

¹⁰ М.Ю. Лермонтов, *Стихотворения, Герой нашего времени*, Москва, «Детская литература», 1976;

1/..јас ги употребувам сите свои сили, за да одвлечам нејзините обожаватели, сјајни адјутанти, бледи Московчани и други¹¹...(83).

2/ Я углубился в виноградную аллею, ведущую в грот; мне было грустно (105).

2/ Јас задлабочив во лозовата алеа којашто водеше кон пештерата; ми беше мака (86).

3/ Я думаю, казаки, зевающие на своих вышках, видя меня скачущего без нужды и цели, долго мучались этою загадкой....(108).

3/Јас мислам оти казаците, насирајќи од своите стражарски бутки, гледајќи ме да бодинам без нужда и цел, долго време се мачеле со таа загатка... (89).

4/ я выехал на дорогу, ведущую из Пятигорска в немецкую колонию... (108).

4/ .. и излегов на патот, којшто води од Пјатигорск кон немската колонија (89).

Иако нашата тема не се занимава со јазикот на преведувачот, не можевме да го заобиколиме фактот дека од еден до друг преведувач во ист период од дооформувањето на нашиот јазик, а исто така од пристапот кон преведувачкиот чин на овој или оној преведувач во ист/различен период, имаме некогаш понеодговорен, а некогаш поодговорен однос кон преведуваното дело. Затоа, нека не ми биде забележано што одвреме-навреме ќе направам некои забелешки во врска и со оваа тема.

Кај преведувачот Крум Кепески, иако претставува основоположник на македонската граматика, забележавме голем број бугаризми и дијалектизми кои не ги диктирало самото време зашто истовремено кај претходните и следните преведувачи кои работеле едновременно со Кепески такви карактеристики не забележуваме.

Што се однесува на глаголскиот партицип, го забележавме следното:

а/ Во сите три примери на минатиот партицип - густой туман, нахлынувший = гастата магла која се навтерала; на бледном небосклоне сохранившем = на бледиот небосклон што го пазеше; на

¹¹ Мих. Ј. Лермонтов, *Герой на нашето време*, Скопје, 1946, Државно книгоиздателство на Македонија, превод - Крум Кепески

высокую гору, поднимавшуюся = кон високата планина, која се издигаше – набљудуваме релативна реченица која го доопределува предметот за којшто се зборува, додека во сегашниот партицип забележуваме неколку поспецифични негови замени.

б/ Најчеста е употребата на релативна конструкција кој(ишо)/ишо + глаголска форма: аллею, ведущую в грот = алеа којашто водеше кон пештерата; потоа описна придавка која во својата основа има глагол: блестящих адъутантов = сјајни адјутанти, и интересен пример со глаголски прилог, а потоа и глагол во лична форма којшто во моментот можеби бил најисправно решение: казаки, зевающие на своих вышках = казаците, насирајќи од своите стражарски бутки; видя меня скачущего = гледајќи ме да бодинам.

Од досегашните примери може да се заклучи дека во најголем број случаи кога определуваниот збор се наоѓа пред партиципната форма следува релативна реченица со минато или сегашно време, додека во обратен случај се јавуваат најразлични конструкции кои допрва ќе ги набележиме.

2. Отцы и дети¹²

а. Примери со партицип од минато време:

1/ ... он ждѐт сына, получившего, как некогда он сам, звание кандидата (493).

1/ ... го чека синот, што го доби, како и самиот тој некогаш, звањето кандидат¹³ (9).

2/ .. он отправился по коридору, отделявшему переднюю часть дома от задней (519).

2/ .. тој тргна по ходникот, што го разделуваше предниот дел од куќата од задниот (52).

3/ Этот Тимофеич, потёртый и проворный старичок, с выцветшими жёлтыми волосами ...неожиданно предстоял перед Базаровым...

3/ Тој Тимофеич, очиклено и пргаво старче, со избледена жолта коса...неочекувано се појави пред Базаров...

¹² И.С. Тургенев, «Лениздат», 1968;

¹³ И.С. Тургенев, *Ташаковци и деца*, 'Култура', Скопје, 1953, превод Благоја Корубин;

4/ Тёмная мягкая ночь глянула в комнату с своим почти чёрным небом, слабо шумевшими деревьями и...

4/ Темната мека ноќ сирна во собата со своето речиси црно небо, со дрвјата што слабо шумеа и ...

б. Примери со патрицип од сегашно време:

1/ Николай Петрович стал глядеть на него, а ухо его уже ловило стук приближающихся колёс.. (493).

1/ Николај Петровиќ почна да гледа во него, а увото негово веќе го дофаќаше тропкањето на колата што се приближуваше... (9).

2/ Он быстро обернулся, бросил на неё пожирющий взор – и, схватив её обе руки...(583).

2/ Тој брзо се сврти, фрли на неа еден поглед, со кој како да сакаше ди ја проголта, па ѝ ги фати обете раце...(159).

3/ «Енюша, Енюша», - раздался трепещущий женский голос (591).

3/ „Ењуша, Ењуша“, се раздаде треперлив женски глас (173).

4/ Попадались и речки с обрытыми берегами..и покрывившиеся молотильные сарайчики с плетёнными из хвороста стенами и зевающими воротницами...(499).

4/ Се среќаваа и рекички со поткопани брегови,...и искривени плевнички со сидови плетени од прачки, и со зјапнати врати ...(18).

Веднаш да кажеме дека кај преведувачот Благоја Корубин среќаваме убав, коректен литературен јазик на којшто би можеле да му позавидат и многумина наши, современи презентери на телевизија, новинари, а богами и лингвисти.

Во повеќето случаи доследна е примената на релативна реченица по определу-ваниот збор, но овде се набележани примери и кога причастниот оборот (партиципна синтагма) е во ред партицип + определуван збор, а сепак да се претстави описно. Еве ги примерите:

а/ ждѐт сына, получившего = го чека синот, што го доби; по коридору, отделявшему = по ходникот, што го разделуваше;

б/ Иако определениот збор е во втора позиција, авторот одново го преведува описно, т.е. со релативен израз или реченица,

на пр.: слабо шумевшими деревьями и... = со дрвјата што слабо шумеа и ...; стук приближающихся колёс.. = на колата што се приближуваше; пожирающий взор = поглед, со кој како да сакаше ди ја проголта;

в/ Сепак, во вториот случај многу почеста е појавата на глаголска/описна придавка од соодветниот глагол + определуваниот збор за што ни сведочат следните примери: с выцветшими жёлтыми волосами = со избледена жолта коса; трепещущий женский голос = треперлив женски глас; и зевающими воротницами = со зјапнати врати; покрывившиеся молотильные сарайчики = искривени плевнички.

3. Хаджи-Мурат¹⁴

а. Примери со партицип од минато време:

1/ ... и, согнав впившегося в средину цветка и сладко и вяло заснувшего там мохнатого шмеля, принялся срывать цветок (421).

1/ ... и, откако го истерав бумбарот што беше загнезден сред цветот и таму слатко и лениво заспан, почнав да го кинам цвеќето (6)¹⁵.

2/ Но он всё стоит и не слаётся человеку, уничтожившему всех его братьев кругом его (422).

2/ Таа и натаму стои и не му се предава на човекот кој ги уништил сите нејзини браќа околу неа (7).

3/ Старик проснулся ещё с третьими петухами и, увидав в замёрзшем окне яркий свет месяца, слез с печи и обулся (454).

3/ Старецот се разбуди уште третите петли кога запејаа и, откако низ замрзнатите прозорци ја виде месечината сјајна, се симна од печката и се обу (63).

4/... подошёл к беззвучно отворявшейся двери, и всем существом своим выказывая почтение к тому месту.. (485).

4/... пријде до вратата што се отвори нечујно и, изразувајќи ја почитта со целото свое суштество на местото... (117).

¹⁴ Лев Толстой, *Повести и рассказы в двух томах*, Том второй, Издательство «Художественная литература», Москва 1966;

¹⁵ Лав Н. Толстой, *Хаџи Мурат*, Книгоиздателство „Кочо Рацин“ – Скопје, 1954. Превел: Васил Куновски;

б. Примери со партицип од сегашно време:

1/ ... слышны были гортанные звуки спорящих мужских голосов и женские и детские голоса снизу от фонтана (423).

1/ ... се слушнаа звуците од пречкањето на развикани машини гласови, а под чешмата пак на женски и детски гласови (9).

2/ Княгиня Марья Васильевна, нарядная, улыбающаяся, .. встретила Хаджи-Мурата в гостиной (447).

2/ Кнегињата Марија Василевна, натокмена и со насмевка на лицето, го пречека Хаџи Мурата во собата за примање (51).

3/ ... слушал то, что ему говорил переводчик, передавая слова смеющейся Марьи Васильевны (448).

3/ ... го слушаше она што му го говореше преведувачот, преведувајќи ги зборовите на Марија Василевна која се смееше (53).

4/ Если он проходил мимо работающих,..., он тотчас же брался помогать (456).

4/ Секогаш кога ќе поминеше покрај работниците, ..., ќе се запреше да помогне (66).

Бев изненаден од јазикот на преведувачот Васил Куновски. Тој кон делото пристапил коректно и одговорно употребувајќи чист македонски литературен јазик, лишен од поезија и поетски метафори или епитети.

При предавањето на глаголскиот партицип кај него забележуваме интересни примери на употреба на определувачки формулации, но овој пат тоа не се глаголски лични форми от типот *кој(што)/што* + глаголска форма, ами *кој(што)/што* + глаголска придавка од глаголот влезен во основата:

а/ впившегося и вяло заснувшего шмеля = бумбарот што беше загнезден и лениво заспан; в замёрзшем окне = низ замрзнатите прозорци; спорящих мужских голосов = пречкањето на развикани машини гласови.

б/ Почесто среќаваме именка + релативна реченица: человеку, уничтожившему = на човекот кој ги уништил; отворявшейся двери = вратата што се отвори нечујно; смеющейся Марьи Васильевны = на Марија Василевна која се смееше;

в/ Иако ретки, присутни се случаи на употреба на именка наместо глаголска придавка со што авторот како да сака да ѝ даде

поголемо значење на именката во однос на придавката, правејќи го на тој начин преводот поблизок до македонскиот јазик: / Марья Васильевна улыбающаяся = Марија Василевна со насмевка на лицето; проходил мимо работающих = ќе поминеше покрај работниците.

Да кажеме на крајот дека авторот не се придржува строго до времињата кои се јавуваат во оригиналот, туку преведува со време кое смета дека е најсоодветно во дадениот случај¹⁶.

4. Лебединая песня¹⁷

а. Примери со партицип од сегашно време:

1/ Гром небесный, всё потрясающий, разбей природу всю, расплюсни разом толстый шар земли (263).

1/ О ровјо, ти што тресеш сè, сплескај ја дебелата тркалезност на светот¹⁸ (13).

2/ И разбросай по ветру семена, родящие людей благодарных! (263).

2/ Вчас срази го семето до едно, што прави такви благодарни созданија! (13).

3/ Я любила его страстно, как может любить только молодая, мыслящая женщина (337).

3/ Јас го сакав со страст, како што може да сака млада, паметна жена (53).

4/ Ваши знания, энергия и присущий вам такт были причиной необычайного успеха и редкого процветания (388).

4/ Вашите знаења, енергијата и карактеристичниот такт беа причина за необичниот успех и ретко виден расцут (94).

Во преводите на Марија Најчевска Сидоровска имавме можност да проследиме и неколку стихувани примери, кои, по наше мислење, не секогаш ја предаваат истата смисла на текстот

¹⁶ Кирил Трајковски, *Предавање ни ѿрфекциои во ѿрведиие од руски на македонски јазик*, магистерски труд одбранет на Филошкиот факултет во Скопје, 1983.

¹⁷ А.П. Чехов, *Избранные произведения в трёх томах*, Том третий, Пьесы, Издательство «Художественная литература», Москва 1967;

¹⁸ А.П. Чехов, *Лебедова песна – и други едночкинки*, ИП „Наша книга“, Скопје, 2003, превод од руски Марија Најчевска Сидоровска;

туку повеќе се концентрираат на емоционалниот тон и неговата дикција. Кај Најчевска, како искусен и одговорен професор по руски јазик и исто толку одговорен преведувач, не можевме да најдеме некое големо отстапување од бараните параметри на убав, мелодичен препев.

а/ Во првиот случај ја среќаваме конструкцијата *кој(што)/што* + глаголска форма: Гром небесный, всё потрясающий = О ровјо, ти што тресеш сè; семена, родящие = семето до едно, што прави.

б/ Во вториот случај на местото на партиципната форма набљудуваме описна придавка која е блиска, но не и идентична со основата во истата таа форма, но поаѓајќи од констатацијата дека изборот на соодветниот збор (време, форма) зависи од гледањето на преведувачот, склони сме да веруваме дека авторот тоа го прави со најдобра намера: мыслящая женщина = паметна жена; присуший вам такт = карактеристичниот такт.

5. Дед Архип и Лёнька¹⁹

б/ Примери со партицип од минато време:

1/... задремавший Лёнька лежал калачиком сбоку деда (18).

1/ ... задреманиот Љонка лежеше собран како плетенка крај дедо му²⁰ (8).

2/ Его тусклые и воспаленные глаза старика, с красными, опухшими веками, беспокожно моргали (18).

2/ Неговите матни воспалени старечки очи, со црвени и отечени капаци, беспокожно трепкаа (8).

3/...и тогда сама она была как бы рекой, вдруг излившейся с неба, такой же чистой и спокойной, как оно (19).

3/ ... и тогаш и самата таа како да беше река, одеднаш излеана од небото, така чиста и спокојна, како него (9).

4/ ... поднял на него голубые глаза, не по-детски вдумчивые и казавшиеся ещё больше на его худом, изрытом оспой личике (20).

¹⁹ М. Горький, *Избранные произведения в трёх томах*, Том первый, Издательство «Художественная литература», Москва 1968;

²⁰ Максим Горки, *Расказы за деца*, Лектира за V одделение, Скопје, 1982; Превод Драгица Најческа;

4/ ... ги отвори кон него сините очи, не по детски замислени, што изгледаа уште поголеми на неговото слабо лице, издупчено од сипаници (9).

5/ ... погледнал на реку, отражавшую лучи сонца (20).

5/ ...погледна кон реката, што ги одбиваше зраците на сонцето (10).

Во случајот на Драгица Најчевска при преводот на «Дед Архип и Лёнка» забележавме три варијанти при преводот на глаголската партиципна синтагма (причастный оборот) и тоа:

а/ Како атрибутивна форма на определуваната именка изразена со глаголска придавка: задремавший Лёнка = задреманиот Љонка; опухшими веками = отечени капаци;

б/ Како апозициска определба изразена со глаголска придавка: рекой излившейся с неба = река излеана од небото;

в/ Како релативна реченица претставена со конструкцијата *кој(шійо)/шійо* + глаголска форма: голубые глаза, казавшиеся = сините очи што изгледаа; реку, отражавшую лучи сонца = реката, што ги одбиваше зраците на сонцето.

За самиот преведувач можеме да истакнеме дека мошне коректно и успешно го направила преводот на овој извонреден расказ на Максим Горки.

В. Примери од посовремени автори од руската литература

1. Мои преводи:

а/ Примери со партицип од сегашно и минато време од автори од совет- скиот период:

1/ Выпавший за ночь снег замёл узкую дорожку ведущую от Уваровки к школе²¹.

1/ Снегот што падна преку ноќта ја завеа тесната патека што води од Уваровка кон школото²²;

2/ Мать Савушкина, работавшая уборщицей, худая, уставшая женщина, одна, без мужа, погибшего в Отечественную войну...

²¹ Русский язык; Тексты, комментарии, упражнения *под редакцией* М. Фридмана; Издательство «Прогресс», Москва, 1972. По расказу Ю. Нагибина Зимний дуб.

²² Преводите се правени во мојот наставен период во Педагошкиот факултет за часовите по вежби во периодот 1997-2000 г.

2/ Мајката на Савушкин, која работеше како чистачка, беше слаба, истоштена жена, сама , без маж, кој загинал во Татковинската војна...

3/ Лишь в вышине чернеют обдутые ветром макушки рослых плачущий берёз...

3/ Само во височината се црнеат заплиснатите од ветрот врвови на крупните жални брези...

4/ .. и лес сразу раздался в стороны: посреди поляны, в своих белых сверкающих одеждах, огромный и величественный, как собор, стоял дуб.

4/ .. и шумата одеднаш се отвори: среде полјана во својата бела, блескава одежда, огромен и величествен како соборна црква, се вишнееше даб..

5/ За домом, за облетевшим садом, белела берёзовая роща²³.

5/ Зад куќа, зад оголената градина, белееше березова шумичка.

6/ Привыкла к расстроенному роялю, к пожелетевшим фотографиям на стенах, изображавшим неуклюжие броненосцы береговой обороны.

6/ Се навикна на раштимуваниот клавир, на пожелтениите фотографии на сидовите, што прикажуваа нескладни оклопни бродови на крајбрежната одбрана.

7/ На его письменном столе с выцветшим зелёным сукном стояла модель крейсера «Громобой», на котором он плавал.

7/ На неговата работна маса од побелен зелен шајак стоеше модел на крстосувачот «Громобој» на којшто тој пловел.

8/ ... семилетняя школа находилась в Черкутине, хотя село потеряло уже своё значение объединяющего, притягивающего центра²⁴.

²³ Рассказы советских писателей с параллельными текстами на английском языке, Издательство «Прогресс», Москва, 1972 г., К. Паустовский, *Снег*, стр. 194;

²⁴ Л.И. Пирогова и М.П. Преображенская, Учебник русского языка книга II, Издательство «Прогресс», Москва, по рассказу В. Солоухина *Обуга* (Колька Ланцев);

8/ ... седумлетката се наоѓаше во Черкутино, макар што селото го загубило веќе своето значење на обединувачки, примамлив центар.

9/ ...норовил подтолкнути под локот воопреда сидящего Кольку Макушкина...,

9/... бараше момент да го потшибне под лакот Колька Макушкин, кој седеше пред него.

10/ ... если подружились, например, двое мальчишек – один балующийся куревом, а другой не балующийся, - то это не значит, что балующийся бросит курить, а наоборот...

10/ ... ако се здружиле, на пример, две деца – едно што се прави важно со пушење, а другото не пуши, тоа не значи дека пушачот ќе го остави пушењето, ами напротив...

Во работата со студентите на тема *активен глаголски партицип* (действително причастие обоих видов) секогаш се труде да најдам најсоодветен збор, израз, синтагма, па дури и фраза. Сега го забележувам следното:

а/ Глаголскиот партицип најчесто е предаден како атрибутивна (адјективна) форма од секаков вид:

установка жена = истощена жена; макушки рослых плачущий берез... = врвови на крупните жални брези...; сверкающих одеждах = блескава одежда; за облетевшим садом = зад оголената градина; с выцветшим зелёным сукном = од побелен зелен шајак; объединяющего, притягивающего центра = обединувачки, примамлив центар;

б/ Глаголската синтагма (отглаголен причастен оборот) се преведува со конструкцијата *кој(што)/што* + глаголска форма од сегашно или минато време од глаголот што влегува во основата на партиципот; или некој друг израз кој во себе го содржи значењето на партиципот:

выпавший снег = снегот што падна; дорожку ведущую = патека што води; сидящего Кольку Макушкина = Колька Макушкин, кој седеше; один балующийся куревом = едно што се прави важно со пушење;

в/ Глаголската синтагма целосно се супстантивирала: что балующийся бросит курить = дека пушачот ќе го остави пушењето;

За себе можам да речам дека доследно ја применувам конструкцијата *кој(ишѝо)/ишѝо* + глаголска форма во случаите кога определуваниот збор стои пред партиципот, и обратно, во примерите кога напред стои партиципот тој скоро целосно се предава со придавка од секаков вид која постои и во народниот и во литературниот јазик: *жални* брези, *о̀олена* градина, но и *обединувачки* центар.

2. В первом круге²⁵

а. Примери со партицип од минато време

1/ ... внизу на Кузнецком открывалась упорная передвижка дворников, сгребавших только что выпавший, но уже отяжелевший, коричнево-грязный снег из-под ног пешеходов ((9).

1/ ... се гледаа врволиците на улицата и настојниците на зградите, кои креваа под нозете на минувачите полни лопати извалкан снег кој штотуку паднал и веќе се претвораше во кал (13).

2/ И будет ли лёгкая промышленность всё более развиваться или всё более отмирать – не знал даже учёный совет, вовремя отклонивший тему (317).

2/ ... па дури и најодговорните не знаеја дали лесната индустрија ќе се развива или ќе изумре. Така, во дадениот момент и оваа тема се отфрли (11).

3/ - и они до беззубых дёсен шамкают нам о своём отошедшем величии (325).

3/ .. тој ќе ги мрмои низ своите штрбави вилицы спомените за загубената величина (24)

4/ Всех немцев, когда-либо подписывавших свои имена в печати, он без напряжения вспоминал как личных знакомых (19).

4/ Тој се сеќаваше за сите германски писатели чиишто дела биле објавени, како лично да се познавал со нив (24-25).

5/ Коридор – широкий, с некрашеным разволокнувшимся деревянным полом, без окон, день и ночь с электричеством...(22).

²⁵ А.И. Солженицын, *В круге первом*, «Пушкинская библиотека», Москва, Слово/Slovo, 2001;

5/ Ходникот беше широк, провизорно послан со штици. Немаше прозорци и светлото дење-ноќе гореше (29).

б. Примери со партицип од сегашно време:

1/ В замирающем декабрьском дне бронза часов на етажерке была совсем тёмной (9).

1/ Бронзениот бројчаник на часовникот на етажерката изгледаше поцрнет во слабата светлина на декемврискиот ден (13)²⁶.

2/ А поэтому следовало отбирать для них..только те из происходящих событий, которые подтверждали (21).

2/ Беше, значи, присилен за нив да ги одбере... само настаните што го осветлуваат главниот пат..(28).

3/ Особенно же старила его скупость в движениях – та мудрая скупость, какою природа хранит иссякающие в лагере силы арестанта (27).

3/ Она што особено го правеше стар беше воздржаноста во движењата, таа мудра воздржаност со чија помош природата ја брани силата на затвореникот (38).

4/ - Умный, добрый, беспредельно-честный писатель, солдат, охотник, пьяница и женолюб, спокойно и откровенно презирающий всякую ложь, взыскующий простоты..(31)

4/ - Тоа е интеллигентен писател, морално здрав, бескрајно чесен. Војник, ловец, пијаница и вљубен во жените, кој спокойно и отворено ги презира сите лаги, едноставен човек.. (43).

5/ ... Надя поднималась по крутой, совсем тёмной днём лестнице возбуждённая, предвкушая радость разговора с милой женщиной, разделяющей её тайное горе...(312).

5/... Надја со брз чекор ги беше искачила темните и стрмни скали, возбудена што ќе разговара со оваа жена, која ја споделува со неа својата тајна мака²⁷ (5).

²⁶ Александар Солжеицин, *Во ѝрвиоѝ круџ*, Книга прва, Превод: Анета Павловска, МПМ, 2010, Скопје;

²⁷ Исто, Книга втора, стр. 5;

За преводот на Анета Павловска не можам да дадам суд, зашто стилот на Солженицин е навистина извонредно сложен и полн со мали, но битни детали кои него го прават скоро недостапен за превод за обичниот познавач на рускиот јазик. Затоа, се добива впечаток дека преведувачот не го консултирал оригиналот, ами користел некој друг, не така добар превод и настојувал само да ја запази смислата/содржината на текстот, не навлегувајќи во ситните детали кои ги има така многу, или, уште почесто, преведувајќи онака како што сметала дека треба да се преведе, олеснувајќи го текстот и приспособувајќи го за секој читател.

Од огромниот број примери можеме да го заклучиме следното:

а/ Најмногубројни се примерите со конструкцијата *кој (шѝо) /шѝо* + лична глаголска форма присутна во партиципната форма: передвижка дворников, стребавших выпавший отяжелевший снег = настојниците на зградите, кои креваа снег кој штотуку паднал; женщиной, разделяющей = жена, која ја споделува; те из происходящих событий, = само настаните што го осветлуваат;

б/ Голем број примери се предаваат со истата конструкција, но наместо глагол сега се јавува глаголска придавка: Всех немцев, когда-либо подписывавших свои имена в печати = сите германски писатели чишто дела биле објавени;; / Коридор с разволонившимся деревянным полом = Ходникот провизорно послан со штици;

в/ Примери кога глаголскиот партицип во потполност преминал во глаголска придавка во улога на атрибут: о своём отошедшем величии = за загубената величина;

г/ Партиципот се преведува во комбинација од придвка и именка кои треба да го доловат значењето на партиципот: В зами-рающем декабрьском дне = во слабата светлина на декемврскиот ден²⁸.

д/ Примери во кои партиципната синтагма се преведува со глагол во лична/безлична форма најблизок до значењето на партиципот: хранит иссякающие силы арестанта = ја брани силата на затвореникот; вовремя отклонивший тему = и оваа тема се отфрли.

²⁸ Александар Солженицин, *Во првиот круг*, Книга прва, Превод: Анета Павловска, МПМ, 2010, Скопје;

Сакам уште еднаш да резимирам: Анета Павловски настојува да ја долови главната, носечката информација во реченицата и во тое свое настојување не одбира ниту зборови ниту форми со кои тоа би го постигнала.

Г. Преводи на руски текстови (документи) од Руси

Многу се интересирав да видам како го преведуваат глаголскиот активен партицип Руси кои одамна престојуваат во Македонија, и, може слободно да се рече, добро го совладале македонскиот пишан збор. На мое големо изненадување, иако во Битола има достаточен број образовани претставници од оваа нација, во Битола такви текстови не најдов, па се обртив во Охрид каде што, на мое големо задоволство, такви текстови најдов предадени од лицето д-р Елена Обухова. Во оваа пригода јас срдечно ѝ се заблагодарувам, зашто мојата цел немаше да биде докрај реализирана во случај такви текстови да не најдев. Преводот се однесува на строго службен пишан документ (договор) меѓу две правни лица, па затоа бројот на примери од активен глаголски партицип беше извонредно голем, но јас се потрудив да направам најдобар можен избор како би ги 'доловил' сите можни варијанти на оваа глаголска форма.

1. Примери од преводот на д-р Елена Обухова:

а. Примери со партицип од минато време:

1/ До начала производства работ передать Генеральному подрядчику ... прошедшую экспертизу и утвержденную документацию (6.3.).

1/ Пред почетокот на изведување на Работите да му ја предаде на Главниот изведувач изведената экспертиза и донесената во утврден ред проектна документација.

2/ ... а также обеспечить своевременную замену средств пожаротушения с истёкшим сроком (8.2.).

2/ ... а исто така да обезбеди навремена замена на средствата за гасење на пожар со поминат рок.

3/ Расходы на экспертизу несёт сторона, потребовавшая её назначения (15.2.).

3/ Трошоците за експертизата ги сноси страната, која ги побарала.

4/ ... работы могут быть продолжены в порядке, действовавшем согласно Контракту (17.4.).

4/ ... работите можат да бидат продолжени во ред кој дејствува согласно Договорот.

б. Примери со партицип од сегашно време:

1/ ... в лице Генералного директора Ивлиева Андрея Аркадьевича, действующего на основании Устава...

1/ ... претставувано од Генералниот директор Ивлиев Андреј Аркадјевич, кој постапува врз основа на Уставот...

2/ документы ... проверенные и подписанные Заказчиком, подтверждающие выполнение работ Генподрядчика за отчётный месяц.

2/ документи ... проверени и потпишани од нарачателот, кои го потврдуваат изведувањето на работите од страна на Главниот изведувач за предметниот месец.

3/ ... документ, являющийся приложением к Контракту, подписанный уполномоченными представителями Сторон, ...

3/ ... документ, кој претставува прилог на договорот потпишан од овластените претставници на страните...

4/ - все виды оборудования (включая комплектующие, расходные материалы) необходимого для функционирования Объекта...

4/ - сите видови на опрема (вклучувајќи составни, потрошни материјали), неопходна за функционирање на објектот,...

5/ - специалисты и/или рабочие, имеющие необходимую квалификацию...

5/ - специјалисти и/или работници, кои имаат потребна квалификација...

6/ - документация, содержащая архитектурно-градостроительные решения, учитывающие социальные, ... и иные требования к Объекту в объёме, ... а также включающая сметную стоимость строительства.

6/ - документација, која содржи архитектурно-градежни решенија, кои ги земаат во предвид социјалните и други барања

за Објектот во обем, ... а исто така вклучува детално чинење на градбата.

7/ - работы, скриваемы работами, ... из-за которых невозможно определить качество и точность предыдущих работ.

7/ - работи, коишто се прикриени со работи, ... поради кои е невозможно да се определи квалитетот и точноста на претходните работи.

8/ Генподрядчик обязуется выполнить.... комплекс работ по строительству и вводу в эксплуатацию Объекта в соответствии с условиями настоящего Контракта.

8/ Главниот изведувач се обврзува да го исполни ... комплексот работи за изградба и предавање во употреба на објектот во согласност со условите на овој договор.

9/ Авансовый платёж удерживается с Генподрядчика ежемесячно в равных долях из причитающихся Генподрядчику платежей.

9/ Авансната исплата се задржува од Главниот изведувач секој месец во еднакви делови од авансните исплати.

10/ Немедленно известить Заказчика при обнаружении иных, не зависящих от Генподрядчика обстоятельств, угрожающих качеству результатов выполняемой работы либо создающих невозможность её завершения в срок.

10/ Веднаш да го извести Нарачателот ... при пронаоѓање други околности кои не зависат од Главниот изведувач а кои го загрозуваат квалитетот и резултатите на извршената работа или не овозможуваат нејзино завршување во дадениот рок.

Во преводот на Елена Обухова се забележува доследна примена на формулацијата:

а/ Ако определуваниот збор (и во минатиот и во сегашниот партицип) се наоѓа пред партиципната форма, тогаш најчесто причастный оборот (партиципната синтагма) се преведува со релативната конструкција кој(шѝо)/шѝо + лична глаголска форма од основата на партиципот: документы подтверждающие = документи кои го потврдуваат; рабочие, имеющие необходимую квалификацию = работници, кои имаат потребна квалификација. документация, содержащая решения, учитывающие =

документација, која содржи решенија, кои ги земаат во предвид; иных, не зависящих от Генподрядчика обстоятельств, угрожающих качеству... = други околности кои не зависат од Главниот изведувач а кои го загрозуваат квалитетот; документ, являющийся приложением = документ, кој претставува прилог.

б/ Ако редоследот е обратен, т.е. партицип + именка, во најголем бро случаи доаѓа до конструкцијата: глаголска/описна придавка + именка: прошедшую экспертизу = изведената експертиза; предыдущих работ = претходните работи; включая комплектующие, расходные материалы = вклучувајќи составни, потрошни материјали; причитающих платежей = авансните исплати;

в/ Сретнавме и еден пример на показна замена: настоящего Контракта = овој договор.

Заклучок

На крајот да резимираме. Руската активна глаголска придавка/партицип (действительное причастие) а со тоа и глаголската партиципна синтагма (причастный оборот) разгледувана е во примери од делата (ракописите) на дванаесет автори и десет преведувачи. Опфатени се деведесет и два примери на активна глаголска придавка од кои најмногубројни се примерите од делата на руските класици – 35. Со оглед на фактот дека таква придавка во македонскиот јазик не постои (со мали исклучоци од типот *йерачка машина, расйечки бруйто йроизвод, носечки йроектй* и сл.), интересно беше да се види дали преведувачите се придржуваат на некое правило што доследно го применуваат или целата одговорност паѓа на преведувачот, кој во своите настојувања што повеќе да се доближи до оригиналот, изнаоѓа свои решенија. Од проследените примери го констатиравме следното:

1.1. Кога определуваниот збор се наоѓа пред активната глаголска придавка од двата вида, партиципната синтагма (причастный оборот типа *существительное + причастие*) најчесто се преведува со конструкцијата *кој(шйто)/шйто* + личната глаголска форма присутна во партиципната форма: деятели, требовавшие реформы = претставители, коишто бараа реформи; на высокую гору, поднимавшуюся = кон високата планина, која се издигаше; коридору, отделявшему = ходникот, што го разделуваше; дорожку

ведущую = патека што води; документация, содержащая решения = документација, која содржи решенија. Од триесет и четири примери во оригиналната литература, во преводот со ваква конструкција се 28, или во проценти 82,5%.

1.2. Сретнавме три случаи кога ваквата синтагма се преведува со конструкцијата именка + глаголска придавка изведена од основата на глаголот што влегол во основата на рускиот партицип: рекой, вдруг излившейся с неба = река, одеднаш излеана од небото; Всех немцев, когда-либо подписывавших свои имена в печати = сите германски писатели чиешто дела биле објавени; Коридор с разволочившимся деревянным полом = Ходникот провизорно послан со штици;

1.3. Определувачкиот збор (атрибутот) да биде претставен од предлог и именка: Марья Васильевна улыбающаяся = Марија Василевна со насмевка на лицето.

1.4. Глаголската придавка (деепричастие) е заменета со глаголски прилог кој се јавува како апозициска определба на претходната именка која влегла во партиципната синтагма: казаки, звающие на своих вышках = казаците, насирајќи од своите стражарски бутки; протоколов включающих таблицы = записниците вклучувајќи ги табелите.

2.1. Ако глаголската придавка (действительное причастие) се наоѓа пред определуваниот збор/именка, т.е. причастниот оборот од типот причастие + существителное, тогаш целата конструкција најчесто се преведува како синтагма од глаголска придавка положена во основата на рускиот партицип + именка: блестящих адъутантов = сјајни адјутанти; на освободившийся трон = на ослободениот престол; Измерение давления отработавшего пара = Мерењето на притисокот на искористена пара; выцветшими жёлтыми волосами = со избледена жолта коса; макушки рослых плачущий берёз... = врвови на крупните жални брези...; прошедшую экспертизу = изведената експертиза. Од педесет и осум примери во оригиналот, во преводот се набљудуваат 25 примери со ваква конструкција, или во проценти 43,10%.

2.2. Не е голем бројот на примери кога на местото на глаголската придавка (причастия) ќе се јави обична придавка која во себе носи малку поинакво значење од значењето заложено во глаголскиот партицип: мыслящая женщина = паветна жена; присущий вам такт = карактеристичниот такт; подавляющее промышленное производство Севера = големата индустриска

надмошност на север. објединяющего, притягивающего центра = обединувачки, примамлив центар и др.

2.3. Во неколку случаи сретнавме литературна форма на придавка (-ачки) која треба да го претставува глаголскиот активен партицип во рускиот јазик: објединяющего, притягивающего центра = обединувачки, примамлив центар; Существующий объём = Постоечкиот обем.

2.4. Во периодот на силно влијание на рускиот и бугарскиот јазик нашите преведувачи не се воздржувале да употребат и прав партицип со сите карактеристики присутни и во бугарскиот јазик: к правившим там князьям Обреновичам = на властвујущите кнезови Обреновиќи.

2.5. Голем е бројот на примерите кога вакавата синтагма (причастие + существительное) со/без задолжителен претходен збор (именка, прилог, број, замена и др.) се преведува описно со конструкцијата кој(што)/што + личната глаголска форма заложена во партиципот от типот: топот несущейся кавалерии = тропкањето на коњицата што јури; слабо шумевшими деревьями и... = со дрвјата што слабо шумеа и...; те из происходящих событий, = само настаните што го осветлуваат; беззвучно отворявшейся двери = вратата што се отвори нечујно; показания приборов характеризующие работу = покажувањата на инструментите што ја карактеризираат работата. Од извршениот преглед можевме да констатираме дека вакви преводи има 15 или во проценти 25,86%.

2.6. Најдовме само два примери од типот: конструкција кој(што)/што + глаголска придавка од глаголот заложен во партиципот: согнав впившегося в середину цветка и сладко и вяло заснувшего там мохнатого шмеля = откако го истерав бумбарот што беше загнезден сред цветот и таму слатко и лениво заспан;

2.7. Иако не така често, сепак, се среќаваат примери кога рускиот партицип (действительное причастие) се супстантивизирал и тогаш се предава описно со соодветна глаголска форма или како именка соодветна на основата во партиципот: Пособия нуждающиеся могли получать по месту жительства = Помошта оние што беа во нужда (барашелите – мој предлог); / Поступающий в ученье = Тој што почнуел да учи. проходил мимо работающих = ќе поминеше покрај работниците; если подружались, например, двое мальчишек – один балующийся куревом, а другой не балующийся, - то это не значит, что балующийся бросит курить, а наоборот... ако се здружиле, на пример, две деца – едно

што се прави важно со пушење, а другото не пуши, тоа не значи дека пушачот ќе го остави пушењето, ами напротив...

2.8. Сретнавме и некои примери каде што рускиот партицип се преведува описно со глаголка форма, прилог или именка која е/не е заложена во основата на партиципот: растущем спросе = барање стока; открыт постоянно действующий байпас = е отворен и е постојано во работа; видя меня скачущего = гледајќи ме да бодинам; пожирющий взор = поглед, со кој како да сакаше ди ја проголта; спорящих мужских голосов = пречкањето на развикани машки гласови; хранит иссякающие силы арестанта = ја брани силата на затвореникот; вовремя отклонивший тему = и оваа тема се отфрли; В замирающем декабрьском дне = во слабата светлина на декемврискиот ден.

Со последните примери ја завршивме оваа малку елаборирана тема со надеж дека истата може да биде разгледувана и од друг аспект како што тоа го направила Лидија Танушевска и да биде основа за некој следен пообеман труд.

Резюме

В заключение можем сказать, что действительное причастие обоих видов, глагольная форма не имеющаяся в македонском языке, доставляет много проблем македонским переводчикам. Целью нашей работы было, на приблизительно ста примеров различной литературы, различной эпохи и различных переводчиков (в целом десять) показать как передаётся эта форма. Из прослеженных примеров, как основное могли заключить, что:

1. Если причастный оборот стоит в порядке *существительное + причастие* (документация, содержащая решения), то он преимущественно переводится как относительное предложение типа *кој(што)/што* + личная глагольная форма имеющаяся в основе причастия: документација, која содржи решенија (в процентах 82,5%);

2. Если причастный оборот стоит в порядке *причастие + существительное* (на освободившийся трон), то его преимущественно переводят как определение + существительное = на ослободениот престол (в процентах 43,10%);

3. Этот, второй тип причастного оборота, с предшествующим самостоятельным словом (топот несущейся кавале-

рии, слабо шумевшими деревьями) в достаточно большом числе переводится как причастный оборот в порядке *существительное + причастие*, т.е. типа *кој(што)/што* + личная глагольная форма имеющаяся в основе причастия (тропкањето на коњицата што јури; со дрвјата што слабо шумеа);

4. Все остальные примеры являются неважными, маргинальными, представляющими стиль и прихоть переводчика, насколько можно больше приблизить оригинальный текст к македонским читателям.

**Кирил ЦАЦКОВ,
Оливер ЦАЦКОВ**

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

СЕРГЕЈ МИХАЈЛОВ – МУЗИЧКИ ПЕДАГОГ, ТВОРЕЦ И РЕАЛИЗАТОР НА ПРВАТА ОПЕРА ВО МАКЕДОНИЈА „ПАЛЈАЧИ“ ОД ЛЕОН КАВАЛОВ

Градот Штип се наоѓа во источниот дел на Македонија. Поволната географска положба конфигурацијата на теренот и влијанието на медитеранската клима детерминирале Штип уште во минатите векови да се развие во значаен, стопански, трговски, и просветно културен центар. Токму оваа поволна регионална положба претставувала примарен фактор за неговиот брз растеж, израснувајќи како најголем општествено-политички, економски и просветно, културен град во Источна Македонија. За да ги осветлиме сите компоненти што даваат тон на општествено-политичкиот и духовниот живот во Штип, меѓу двете Светски војни нужно е тие да бидат согледани во контекст на општествено-политичкиот, стопанскиот, културно-просветниот и духовната состојба во која се најде целиот македонски народ.

Есента 1918 година бил ставен крај на Првата светска војна, една од дотогаш најстрашните и најкрвави војни во човечкото општество. Таа направила големи материјални штети и однела голем број на човечки жртви. Тешката економска положба во која се најде македонскиот народ по четиригодишната исцрпувачка војна се одрази и во животот на населението. Стопанскиот живот во градот Штип доживеал незапамтена стагнација. По Октомвриската револуција многу интелектуалци од Русија за свој престој и емиграција го одбрале токму овој град. Штипјани ги примале со голема љубов, гостопримство многу од нив оформиле семејства и Штип го одбрале за трајно живеалиште. Ова го потврдува и податокот дека и ден денес потомците на овие луѓе живеат во овој град како почитувани и со респективни работни и општествени позиции во градот. Големиот број од руските емигранти се доселиле во

Штип помеѓу 1920-1925 година. Ние, не би пишувале за сите нив, туку би се определиле само за оние кои оставиле најдлабоки и трајни траги, особено во маетријалниот и духовниот живот на народот за кој можеме да речеме дека се рефлектираат и до ден денес.

Руските емигранти биле од најразлични профили, професори, инженери, лекари, шофери и други професии. Еден од тие емигранти кој со своето дело даде непроценлив допринос за подигнувањето на културниот и духовниот живот во Штип бил Сергеј Михајлов. Многу е тешко да се опише поточно да се наслика портретот на оваа сестрана личност. Причината е сосема едноставна, неговиот животниот пат толку многу е испреплетен, а во исто време и исполнет со толку многу активности. Потребни се многу страници па и цела книга да се пренесе и забележи за Сергеј Михајлов режисерот истакнатиот македонски музичар, аранжерот, педагог, композитор. Сергеј Михајлов целиот свој живот „го посвети подеднакво на двете свои љубови, на музичкиот од една и на децата, поточно учениците од друга страна. Всушност, тоа му беа вротоците на неговото живеење се што создаде беше проткаено со една огромна љубов кон човекот и неговата среќа“.¹

Сергеј Михајлов е роден на 31 август 1885 година во градот Харков во Русија. Татко му се викал Никола, а мајка му Шарлота, и рано останал без нив. Според негово сведочење тогаш неговиот роден град имал околу 600.000 жители, неколку театри и оперски куќи во кој народот се забавувал. Роден од руско богато семејство во кое имал прилика уште од детските години да учи музика, која како предмет била задолжителна. Бидејќи потекнувал од богато руско семејство кое располагало со голем имот, не му било проблем паралелно да ги посетува и трговското и музичкото училиште. Мирниот руски живот во Харков бил прекинат во 1914 година кога тој стапил во руската армија поточно во коњаницата. Веднаш напредува и се стекнува со неколку чинови за да стигне до капетан на руската коњаница. Бидејќи работел во гранична единица под притисок на тогашните настани го напушта својот дом и тргнува што се вели во неизвесност заедно со својата жена. Па така најпрво се наоѓа во Кавказ, потоа доаѓа на Крим, а од тука во Цариград, за да на крајот со брод биде префрлен во Солун и оттаму се најде во Гевгелија, Македонија, на крајот од Првата Светска војна. И, токму тука во Гевгелија неговиот живот ќе добие друг тек. По игра на

¹ Димитар Митевски, Музичкиот живот во Штип меѓу двете светски војни, Скопје, 1995, 141.

случајот а поради недостиг на професори тој ќе се вработи во гевгелиското училиште кое во тоа време немало наставник по музика. Овде ќе почне максимално да твори да пишува музика за деца но ќе се зафати и за компонирање на посложени музички творби.

За оваа негова активност брзо се расчуло, па така кога во штипската гимназија се испразнило место за предметот музика и кога во исто време активно почнал да работи штипскиот театар и музичкото училиште.

Инаку музичкото училиште било отворено по молбата на управникот на штипскиот театар упатено до Министерството за просвета со акт бр. 472 од 5.03 1924 година. Во него се држеле часови по клавир, виолина и пење. За жал, работата на оваа училиште не траело долго, затоа што наставниците што ја изведувале наставата биле преместени на работа во други места. Меѓутоа, и овој пат доаѓа до израз нескршливиот оптимизам на Душан Будимировиќ со кој го уверил Министерот дека музичкото училиште ќе ја продолжи својата работа штом ќе добие макар еден наставник по музика. Управникот на театарот во писмото од 20.02 1925 година бара од Министерот да му се одобрат средства за купување на клавир. Овде за прв пат се спомнува и името на Сергеј Михајлов, поточно за неговото доаѓање во Штип и Гевгелија. Будимировиќ пишува: “ Ве молам наставникот од Гевгелиската гимназија Сергеј Михајлов, да се премести во Штип. Сергеј Михајлов прифаќа да дојде, со што би се задоволила една голема потреба”.²

И така се случи само еден месец подоцна, Сергеј Михајлов бил преместен во Штип и веќе на 29 март 1925 година потпишал договор за работа во градското пеачко друштво и театарот. Никој во овој момент не можел да претпостави од какво огромно значење ќе биде доаѓањето на овој доајен на музичкиот живот во Штип, но затоа пак музичките способности на Сергеј Михајлов многу бргу блеснале со сиот сјај, а кулминирале со реализирањето на првата оперска претстава не само во Штип туку и во Македонија, операта „Паљачи“ од Леонкавалов на 29.08.1925 година. Изведбата на оваа опера ја означи највисоката уметничка амплитуда на овој театар.

Првата оперска претстава изведена во Штип била примена со големо воодушевување не само од граѓаните туку тоа најде на извонредни коментари во многу гласила во Југославија. Така на пример листот „Комедија“ од Белград пишува: „ Во првиот број на

² Писмо до Министерот бр. 107 од 20.02.1925 година, Архив на Југославија.

нашиот лист го објавивме почетокот на третата сезона на театарот во Штип чиј напредок е очигледен и голем и покрај сите тешкотии. Создадена е опера, прва опера, не само во Штип туку и во цела Јужна Србија³. Значењето на овој потфат е огромен, кога се има предвид природната дарба на овдешното население за музика, поради што изгледите за иднината се добри.

За тоа како дошло „Палјачи“ да доживее изведба на штипскиот театар можеби најавтентични се зборовите на Сергеј Михајлов кој секавајќи се на оваа време на кое главен белег на музичкиот живот му дал лично тој вели: „Со еден професор Душан Будимировиќ се договоривме да направиме нешто посериозно. Решивме да подготвиме опера. За тоа време и за овој град- сензација од прв ред. Градскиот хор ни овозможи да ги одбереме најдобрите солисти. Изборот падна на Леонкаваловата опера „Палјачи“. Солисти беа Благородна Бурева, Славко Нетков и Ристо Ѓорѓичков, премиерата беше во салата на Офицерскиот дом, а на два дена пред нејзиното одржување се бараше карта повеќе.“⁴

Успехот на „Палјачи“ значел голем поттик за нејзините реализатори, а воедно и инспирација за нови потфати. Така на пример само една година подоцна, иако во скратена верзија следела изведбата на операта „Фауст“ од Шарл Гуно. За Сергеј Михајлов и за другите актери оваа беше уште еден предизвик бидејќи како што е познато „Фауст“ е опера која и многу професионални куќи тешко се решаваат на својот репертоар. За овој ексклузивен настан по сите особености фотографот Панче Миrowsки тогаш незаменлив тенор на театарот во Штип во своите секавања вели: „Замислите само, влезните билети чинеа 100 динари, во онаа време. Сите изведби ги дававме во ресторантот „Брегалница“ и на сите 5 изведби луѓето остануваа надвор желни за билети, бидејќи сите билети однапред беа распродадени. Можеби тоа звучи сентиментално можеби ќе помислите стари добри времиња но факт е дека интересот беше огромен и несфатливо жив за овој народ.

Зошто за изведбата на првата опера се избрани точно Леонкаваловата „Палјачи“, одговорот е едноставен: и режисерот Душан Будимировиќ и музичарот Сергеј Михајлов се определиле за оваа дело пред се поради малиот број на улоги за пеење. За жал тешко можеле во тоа време да се обезбедат во Штип и пошироко оперски

³ Комедија, Белград, бр.3 1925, стр.15.

⁴ Кирил Цацков, Просветата и културата во Штип и штипско меѓу двете светски војни, Скопје, 1995, 115.

пеачи од една и поради интересната содржина на Палјачи ја има за привлекување на публиката од друга страна. Очигледно изведбата на Палјачи била диктирана точно од овие две неодминливи фактори пред кои секако биле.

Секавајќи се на подготовките за првата опера во штипскиот театар Сергеј Михајлов ќе запише: „Не губејќи време јас и Душан Будимировиќ, се договоривме за еден смел обид на Штип да му приредиме една оперска претстава. Наидовме на сестрана согласност кај членовите на хорот и според бројот на избраните солисти се решивме да ја земиме за работа операта „Палјачи“ од Леонкавалов која има само 5 главни личности. Со солистите работевме кај мене дома со хорот во гимназијата каде што имаше клавир. Работевме интезивно со голем елан. Во салата на Офицерскиот дом во Штип, одржавме премиера со триумфален успех, тоа е 23 години порано од првата оперска претстава дадена во Скопје на 9 мај 1947 година, со претставата „Кавалерија Рустикана“ од Маскањи во еден чин“.⁵

Потоа следувале вечери исполнети со фрагменти од најпознати и најпопуларни опери. Зад сите премиери, зад многу бројните стоел тој Сергеј Михајлов, режисер, диригент, а по потреба дури и суфлер. Тој создаде стотици таленти и ги вовел во тајните на музиката, за оваа златно време за музичкиот живот во Штип се секава и познатиот солист на оперски изведби во Штип, активен учесник во музичкиот живот во градот Славе Кикиритков кој вели: со идењето на Сергеј Михајлов во Штип на 6 .02. 1925 година за наставник по музичко образование и дополнителните часови по математика и француски јазик, музичкиот живот во градот започнува да добива повисок степен, односно покрај драмите во театарот се започна и со подготвување на опери, оперети, и пасторали. Проблеми со гласовите немаше, заради тоа, што во градот постоеше градски хор, кој располагаше со инзвонредно добри и талентирани машки и женски гласови. Како што може да се види и понатаму продолжува работата на Сергеј Михајлов во театарот па така во еден поголем временски период од 1925-1938 тој учествува во подготвувањето на сите оние десетина опери и оперети што биле прикажани во Штип, но и на турнеите организирани во повеќе македонски градови Кочани, Кавадарци Радовиш, Струмица, Неготино и Свети Николе. Кога на оваа ќе се додаде и работата со учениците во штипската гимназија, потоа со учениците во музич-

⁵Димитар Митевски, Музичкиот живот во Штип меѓу двете светски војни, Скопје, 1995, 64.

кото училиште што работело во рамките на театарот со хористите од градскиот хор па и од црковниот хор, и помошта што им ја дава на другите музички и хорски друштва сосема јасно се гледа дека тој, Сергеј Михајлов нема време за својот личен живот. Сето слободно време, како што и самиот признава во своите мемоарски записи го користел или за препишување ноти и нотни записи или пак, за komponирање на свои или аранжирање на други песни кои сакал да ги има на репертоарот на хоровите.

Во неговата заоставштина што се чува во историскиот архив на Штип и т.н. родокрајно одделение на Градската библиотека „Гоце Делчев“ зачувани се околу 120 негови музички ракописи поделени во неколку категории: песни за деца, песни за возрасни, композиции, потоа преработки на македонски народни песни за хор и оркестар како и партитури за повеќе детски опери и оперети. Тој е еден од иницијаторите за отворање на нижата и средното музичко училиште во Штип. По наредба на министерството за просвета престојува еден период и во Прилеп за да го организира почетокот на тамошното музичко училиште и останува се до 1951 година кога повторно се враќа на покана на Штипското партиско раководство во својот втор роден град Штип и тука засекогаш останува. Сергеј е добитник на многу признанија и пофалби меѓу кои и на највисоката награда „Климент Охридски“ за особено остварени резултати на воспитно-образовната работа во Република Македонија. Потоа наградата на градот Штип

„8 Номеври“ и ред други благодарници и признанија.

Неговото „благородно и огромно човечко човечко срце што ги сакаше неизмерно луѓето и за кои живееше помагајќи им во секоја прилика, за жал, престана да чука на 20 септември 1975 година. Замина од овој свет, задоволен и горд за оствареното сопствено дело, кога имаше 90 години, а создаде како да имаше два века“⁶.

Литература:

- Димитар Митевски, Музичкиот живот во Штип меѓу двете светски војни, Скопје, 1995.
 Кирил Цацков, Просветата и културата во Штип и штипско меѓу двете светски војни, Скопје.
 Ристе Стефановски, Театарот во Македонија, Скопје, 1976.

⁶ Истото, стр 89.

Астибо I- XX век, Скопје, 1962.

Тодор Мановиќ, Културата и културните активности во Штип меѓу двете светски војни, Архив на град Штип.

Komedija, XXXI, 26, Belgrad, 1926.

Abstract

It's very difficult to describe, to paint the portrait, to be more exact, of the eminent Macedonian musician, pedagogy specialist and professor Sergej Mihajlov. The reason is simple: his life path is so interwoven and at the same time filled with a lot of activities. Sergej dedicated all his life to his two great loves: music and children, more concretely, his students. As a matter of fact these were the streams of his living, everything he created was filled with love towards manhood and human's happiness. The goal of this work is to mark and give durability to his great creative and music labor that Sergej Mihajlov invested to the music culture of this town. His special contribution can be seen in his creation and realization of the first opera in Macedonia (Paljci) by Leonkavalov